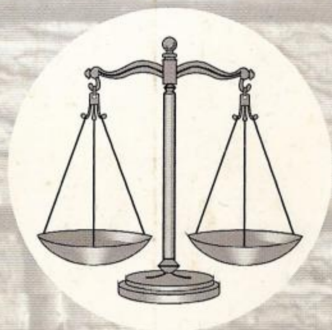
UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

IOANA-TEODORA BUTOI
TUDOREL BUTOI

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

EDITURA FUNDAȚIEI

ROMÂNIA DE MÂINE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*

Aurelian Bondrea
ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XXI. STAREA NAȚIUNII 2004.

Aurelian Bondrea
SOCIOLOGIA CULTURII (ediția a IV-a)

Aurelian Bondrea
SOCIOLOGIA OPINIEI PUBLICE ȘI A MASS-MEDIA (ediția a II-a)

Florian Tănăsescu
ISTORIE SOCIALĂ

Nicolae Radu, Carmen Furtună și colab.
PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Florian Tănăsescu
DOCTRINE ȘI INSTITUȚII POLITICE

Ștefan Costea
ISTORIA GENERALĂ A SOCIOLOGIEI. Compendiu

Mihaela Minulescu
TEORIE ȘI PRACTICĂ ÎN PSIHODIAGNOZĂ

Mihai Golu
FUNDAMENTELE PSIHOLOGIEI. Vol. I, II

Ion Cauc și colab.
METODOLOGIA CERCETĂRII SOCIOLOGICE. METODE ȘI TEHNICI DE CERCETARE (ediția a II-a)

ISBN 973-725-152-0

Preț: 155.000 Lei
TVA 9%: 13.950 Lei
Total: 168.950 Lei

EDITURA FUNDAȚIEI

ROMÂNIA DE MÂINE

IOANA-TEODORA BUTOI **TUDOREL BUTOI**

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

CURS UNIVERSITAR

Ediția a II-a

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BUTOI, IOANA TEODORA
Psihologie judiciară – curs universitar / Ioana-Teodora Butoi, Tudorel Butoi, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2004
440 p.; 20,5 cm
ISBN 973-725-152-0

I. Butoi, Tudorel

159.9:34(075.8)

Redactor: Octavian CHEŢAN
Tehnoredactor: Marcela OLARU
Coperta: Stan BARON

Bun de tipar: 15.11.2004; Coli tipar: 27,5
Format: 16/61×86

Splaiul Independenţei, Nr. 313, Bucureşti, S. 6, O. P. 83
Tel./Fax.: 410 43 80; www.spiruharet.ro
e-mail: contact@edituraromaniademaine.ro

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

IOANA-TEODORA BUTOI
asistent univ. - avocat

TUDOREL BUTOI
Conf.univ.dr.- psiholog expert criminalist

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

CURS UNIVERSITAR

Ediția a II-a

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
București, 2004

CUPRINS

CAPITOLUL I

PSIHOLOGIA JUDICIARĂ PE TERENUL DREPTULUI
(Noțiuni introductive - Deschiderea în materie)

CAPITOLUL II

ACTUL INFRACȚIONAL DIN PERSPECTIVĂ EXPLORATORIE
(Cazuistică specifică infracțiunilor de omor cu mobil sexual)

CAPITOLUL III

PERSONALITATEA INFRACTORULUI. ALGORITMUL INFRACȚIONAL
Personalitate - Ecuație conjuncturală (situație) - Element declanșator - Trecerea la act - Cuplul penal victimă-agresor

CAPITOLUL IV

PSIHOLOGIA MARTORULUI ŞI MĂRTURIEI
(De la evenimentul judiciar la elementul testimonial)

CAPITOLUL V

INTEROGATORIUL JUDICIAR (ANCHETA) DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ (Strategii psihotactice)

CAPITOLUL VI

PSIHOLOGIA COMPORTAMENTULUI SIMULAT - VINOVĂŢIA CA TRĂIRE PSIHICĂ ŞI REALITATE JUDICIARĂ

CAPITOLUL VIII

EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME ŞI IMPLICAŢII PSIHOLOGICE

CAPITOLUL IX

PSIHOLOGIA PRIVĂRII DE LIBERTATE (Detenţia penitenciară)

CAPITOLUL X

PSIHOLOGIA ACTULUI DE ADMINISTRAȚIE PUBLICĂ (Responsabilități profesionale și implicații conjuncturale vizând relația funcționar public - cetățean)

Capitolul I

PSIHOLOGIA JUDICIARĂ PE TERENUL DREPTULUI (Noțiuni introductive - Deschiderea în materie)[1]

1.1. Exigențele psihologiei judiciare față de actul de justiție. Definiția psihologiei judiciare. Premise

Actul de justiție nu poate fi înțeles şi acceptat în afara dezideratului *princeps* care guvernează intenția legiuitorului, şi anume: „aflarea adevărului"[2]. Numai aşa poate fi garantat scopul procesului penal: „constatarea la timp şi în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni (N.A.- putându-se evita ghilotina, nu o dată ireparabilă, a erorilor judiciare), astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale şi nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală"[3].

Este limpede, aşadar că, **înfăptuirea actului de dreptate, în efortul ecforării realității infracționale sub aspectul său material obiectiv (fapta), se adresează nu unor concepte abstracte, ci unor realități concrete, aflate prin excelență pe terenul psihologiei judiciare: „persoana făptuitorului din perspectiva laturii sale subiective – vinovăția". Din această perspectivă, psihologia judiciară impune o serie de exigențe fără îndeplinirea cărora actul de justiție rămâne un exercițiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate şi forță, erodat continuu de propria-i ineficiență şi căzând în desuetitudine.**

Magistratul mileniului trei, motivat de simțul datoriei dusă până la capăt, **nu poate fi decât un jurist competent şi, totodată, un fin psiholog.**

---

[1] Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară,* Editura Şansa, Bucureşti, 1992 - selectiv, scurte extrase cap. I.

[2] *Codul de procedură penală* Titlul I, Cap.I, art.3 – „...trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele şi împrejurările cauzei, precum şi cu privire la persoana făptuitorului".

[3] *Codul de procedură penală,* Titlul I, Cap.I, art.1 – „...procesul penal are ca scop constatarea la timp şi în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni".

În arsenalul științifico-tehnic al pregătirii sale, informațiile pendinte ariei de aplicabilitate a psihologiei judiciare vor avea, așadar, o prioritate absolută.

De altfel, în generozitatea sa ca știință și practică, psihologia judiciară se adresează tuturor categoriilor de specialiști care participă la înfăptuirea justiției și ale căror hotărâri produc un impact asupra destinului oamenilor aflați sub incidența legii.

Din această perspectivă, **psihologia judiciară** se definește drept **„disciplină distinctă, cu un pronunțat caracter pragmatic, informativ-formativă și de cultură profesională a magistratului în statul de drept, care are ca obiect studierea nuanțată și aprofundată a ființei umane (persoana) implicată în drama judiciară, în scopul obținerii cunoștințelor și evidențierii legităților psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă"[4].**

Impactul psihologiei judiciare asupra demersului actului de dreptate este resimțit pe mai multe direcții majore:

a) Pe de o parte, îl ajută pe magistrat la înțelegerea aprofundată și nuanțată a individului uman (autor, victimă, martor etc.), participant la dramă judiciare și, pe de altă parte, îi oferă un ajutor imediat, avertizându-l asupra propriilor sale limite caracterial-psihologice și atitudinal-aptitudinale, exersându-i autocontrolul și oferindu-i, totodată, acele strategii tehnice și mijloace cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depășite.

b) De asemenea, face ca magistratul să înțeleagă omul în complexitatea sa, prin sublinierea faptului că în viața psihică aplicarea legilor cauzalității mecanice este o eroare[5] , comportamentul uman atât cel conformist, cât și cel deviant - în lumina științei actuale - neputând fi înțeles decât în termeni probabilistici subordonați teoriei sistemelor[6] în viziune psihocibernetică.

c) Având deci de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obișnuit acționează rațional, de multe ori automat, nu o dată însă și irațional, justiția în evoluția ei tinzând prin intervenție preventiv-ofensivă eficace să reducă și să îngrădească din ce în ce mai mult potențialul de iraționalitate criminogenă al ființei umane.

d) Psihologia judiciară îi atrage magistratului atenția asupra faptului că:

---

[4] N.Mitrofan, V.Zdrenghea, T.Butoi, *op.cit.*, p.3.

[5] Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Științifică, Colecția Psyche, București, 1973, p.9.

[6] Șt. Odobleja, *Psihologia consonantistă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 500.

♦ a înțelege persoana umană[7] înseamnă a recunoaște inegalitatea înzestrării native a indivizilor, recunoscând faptul că încă din codificarea genetică, oamenii nu sunt cu toții la fel de permeabili actului de educație și învățare (interiorizare și conformare a normei juridice) – limite individuale;

♦ înțelegerea omului trebuie să însemne și recunoașterea inegalității și a neomogenității mediilor sociale de proveniență, medii care au virtutea de a exercita presiuni diferite, cantitative și calitative, asupra tipurilor individuale cu necesități psihologice și motivații diferite pentru fiecare caz în parte;

♦ înțelegerea omului înseamnă și faptul că prin înzestrarea nativă și prin valorificarea sau nevalorificarea potențialelor educaționale, fiecare individ are o anumită rezistență față de tentații[8], ceea ce trece dincolo de aceste limite constituind *volens-nolens*, măcar parțial, o culpabilitate tacită a societății;

♦ înțelegerea omului înseamnă și cunoașterea faptului că la omul normal mintal, atitudinile antisociale sunt, în general, reversibile. Studierea căilor de realizare a acestei reversibilități, elaborarea creatoare a noi sisteme mai rapide și mai eficiente de reversibilitate înseamnă a abandona căile cu precădere punitive, angajând strategii extrapunitive și esențialmente constructiv-terapeutice[9].

e) Interpretând conduitele umane în raporturile interpersonale specifice actului de justiție, magistratul este înarmat cu informațiile referitoare la legitățile psihologice vizând cunoașterea cât mai exactă a personalității și sensibilității umane, a actului senzorio-perceptiv, a reprezentărilor memoriei, capacităților mental-cognitive și a potențialului afectiv-emoțional exercitându-și competențele la nivelul exigențelor actuale fără a fi pândit tot timpul de riscul unor inadmisibile erori.

f) În final, dobândind solide cunoștințe de psihologie, magistratul implicat în actul de dreptate, mai ales în cazurile complexe, grave, va ști

---

[7] Studenții vor aprofunda rapoartele de constatare tehnico-științifică și expertizele psihologice realizate din dispoziția organelor de cercetare penală cu privire la profilul personalității autorilor unor infracțiuni grave sau ale unor martori care au influențat hotărâtor cercetările vis-á-vis, de asemeni, de personalitatea unor categorii speciale de victime - provocatoare, neglijente, minore etc. (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

[8] Vezi concepția lui Jean Pinatel – *Ecuația personală în trecerea la act.*

[9] Vezi conceptele de *probațiune* în reeducare – metodele *art-terapiei* și *„psihodramei"* în retușarea personalității deținutului.

când şi cum să apeleze la serviciile cabinetelor de psihologie judiciară şi a specialiştilor psihologi[10], din ce în ce mai prezenţi în criminalistica modernă[11], în vederea valorificării unor rapoarte de expertiză sau constatări tehnico-ştiinţifice specifice psihologiei judiciare.

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

Fundamentarea prezenţei psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturile de drept, în societate au evoluat raporturi naturale, interumane, cu conţinut şi motivaţie psihologică, interesele părţilor fiind determinate de motivaţii şi scopuri, energizate de mobilizarea voinţei fizice şi psihice a agenţilor de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puţin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii şi anticipării urmărilor.

În sens exemplificativ ne vom opri asupra instituţiei cardinale a raporturilor de drept şi anume **voinţa** (a cărei sorginte primordial psihologică este dincolo de orice comentariu). Actele juridice din toate timpurile sunt rezultatul voinţei juridice – „înţelegeri" – a agenţilor de drept (persoane fizice, persoane juridice), în literatura juridică străină plecându-se de la principiul libertăţii contractuale în sensul ei cel mai general. Voinţa juridică s-a bazat pe conceptul de libertate şi iniţiativă individuală a agentului juridic.

Agentul juridic pentru a-şi exprima libertatea contractuală are garantată exprimarea voinţei libere, manifestă prin producerea de efecte juridice care, evident, se bazează pe conceptul psihologic de voinţă în toată amplitudinea sa psihologică. De fapt, voinţa juridică este considerată, în întreg sistemul de drept, ca o categorie cardinală sau perenă de care depinde evoluţia întregii ordini juridice şi include o corelare între voinţele private la nivelul domeniului privat şi voinţa colectivă la nivelul instituţiei statale şi al societăţii civile. În cazul statului de drept, echilibrul între individ şi societate are la bază tot efectul voinţei juridice în accepţiunea sa de consens.

---

[10] Codul de procedură penală Titlul III, Cpt.III, Secţ.IX, art. 112 – *...este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei, organul de urmărire penală poate folosi cunoştinţele unui specialist.*

[11] Vezi tehnica *lie detector* şi sistemul *psihocrim* (în consens cu preocupările americane – *serial crime*, italiene: *scena del crimen, modus operandi)*, „Revista de psihocriminalistică", an II, nr.3, Fondaţiunea Alecu Bagdat, Rm.Sărat, 1999, pag.25/65.

Dacă vrem să ne reprezentăm exact forța voinței juridice este suficient să reflectăm asupra spectaculoaselor rezultate obținute recent în dreptul internațional: unificarea Germaniei și pulverizarea zidului Berlinului, consensul între state și puteri cu interese altminteri deosebite, voința juridică reconciliind interesele statelor respective și oglindindu-se în acte de drept internațional.

Toate aceste considerații reflectă dimensiunea psihologică a dreptului, insuficient cercetată atât la noi, cât și pe plan internațional.

Voința juridică exprimată în acte juridice consensuale de formă autentică (scrisă), trebuie să se manifeste în afara oricăror vicii de consimțământ. Problema este de a ști dacă realmente voința exprimată în actele juridice este neviciată, dacă voința liber exprimată este conformă cu cea internă.

În ultimă instanță, a decide dacă un act este valabil din punctul de vedere al exprimării voinței sale, înseamnă o analiza psihologică introspectivă. Metodele utilizate în prezent sunt relative cu privire la aceste aspecte, sistemul probator clasic neputând realiza întotdeauna acest obiectiv fundamental. Teama rezultă din existența actelor juridice simulate, vânzări deghizate, care, după experiența ilicită, pot constitui convenții secrete și convenții aparente față de terți. De aici rezultă faptul că dimensiunea psihologică în dreptul civil vis-à-vis de categoria juridică și psihologică a voinței este o problemă de esență. Soluția este utilizarea mijloacelor moderne de detecție a comportamentului simulat în cauzele civile, declarații ale părților contractante în afaceri comerciale, mărturii depuse în cauze civile etc. Numai așa părțile contractante pot să-și tatoneze reciproc acordurile, corespondențele între voința liber exprimată și voința internă.

În ce privește **vinovăția,** noțiune indiscutabil psihologică, distinsul prof.univ.dr. Constantin Mitrache, subliniază următoarele: „Vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă”[12], evidențiind în continuare subtile diferențieri, primordial psihologice[13] și, evident, cu ulterioare efecte sub aspect juridic, după cum urmează:

---

[12] Constantin Mitrache, *Drept penal român – partea generală*, Editura Șansa, București, 1995, p. 12.

[13] În seminarii se vor studia cauze complexe soluționate definitiv. Din declarațiile inculpațilo: se vor evidenția elementele care conduc către conturarea vinovățiilor sub forma intenției și culpei - vezi cazul Valache - omor, și cazul Andrieș Marta Isabella - omor prin împușcare. (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

1. – fapta este săvârşită cu intenţie când infractorul:

a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârşirea acelei fapte (intenţie directă);

b) prevede rezultatul faptei sale şi, deşi nu-l urmăreşte, acceptă posibilitatea producerii lui (intenţie indirectă);

2. – fapta este săvârşită din culpă când infractorul:

a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (uşurinţa);

b) nu prevede rezultatul faptei sale, deşi trebuia şi putea să-l prevadă (neglijenţa);

3. – intenţia depăşită (*praeterintenţia*) – formă mixtă: intenţia şi culpa reunite – săvârşirea unei fapte cu intenţie şi producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit şi acceptat de făptuitor prin săvârşirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deşi trebuia şi putea să-l prevadă. Esenţială este împrejurarea că făptuitorul săvârşeşte o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care rezultat se amplifică devenind mai grav şi realizând conţinutul unei alte infracţiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte – art. 183 C.pen.), ori o variantă agravantă a infracţiunii iniţiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei – art. 211 C.pen.).

Vinovăţia, din punct de vedere psihologic, **este o atitudine rezultantă a interacţiunii conştiinţei cu voinţa (factorul cognitiv şi volitiv).** Voinţa - pentru a exista - cere o atitudine conştientă în sensul că făptuitorul îşi dă seama, are reprezentarea acţiunilor sau inacţiunilor sale, al rezultatului acestora (ca urmare, socialmente periculoasă în raport cu valorile ocrotite de lege) şi săvârşite cu voinţă, aceste acţiuni mobilizându-i energia fizică şi psihică în sensul realizării rezultatelor urmărite.

În esenţă, voinţa de a săvârşi fapta este determinată numai după reprezentarea în conştiinţa făptuitorului a urmărilor socialmente periculoase ale faptei. (N.A. – Vinovăţia nu poate exista, cu alte cuvinte, la săvârşirea unei fapte dacă făptuitorul nu a voit aceea faptă – constrângere – ori nu a putut avea reprezentarea rezultatului din cauze neimputabile lui – lipsa discernământului).

Similar, în încheieri, rechizitorii, pledoarii, sentinţe etc., abundă noţiuni prioritar psihologice: minor-minorat, responsabilitate-iresponsabilitate, agresivitate, afect, duplicitate-simulare-minciună, atenţie, raţionament, memorie, temperament, convingere intimă, prevedere, deliberare, mobil, scop, voinţă, conştiinţă etc., **fără a mai vorbi despre faptul că în însăşi esenţa lor o serie de instituţii procesual penale sunt intrinsece psihologicului**: confruntarea, percheziţia, reconstituirea, experimentul judiciar, interogatoriul (ancheta, audierea etc.), **motiv pentru**

care, o dată mai mult, magistratul este ținut să aprofundeze terenul psihologiei judiciare[14].

1.3. Obiectul psihologiei judiciare și conexiunile interdisciplinare

Coordonatele majore care definesc preocupările și conturează obiectul psihologiei judiciare se profilează a fi următoarele:

A. Definirea domeniului de referință, din perspectiva:

a) preocupărilor teoretice:

- de a-și organiza și îmbunătăți aparatul teoretico-conceptual cu care operează și, pe de altă parte, de a asigura funcționalitatea acestui construct;
- de a elabora modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihice de care se ocupă în mod preponderent;
- de a urmări validarea unor modele conceptuale teoretico-explicative, elaborate de psihologia generală și psihologia socială, în urma testării acestora pe terenul specific activității judiciare;
- de a oferi informații în vederea susținerii unor modele științifice elaborate de psihologia generală și psihologia socială;

b) preocupărilor practic-aplicative:

- de a-și elabora o metodologie specifică de cercetare-investigare a realității psihice din domeniul judiciar;
- de a surprinde și evidenția prin intermediul cercetării concrete, legități și regularități specifice fenomenelor psihice din domeniul de studiu;
- de a oferi organelor judiciare informații pertinente și utile privitoare la realitatea psihică în sistemul judiciar;
- de a ajuta efectiv organele judiciare în a stabili adevărul și a aplica legea. În acest sens, psihologia judiciară are un rol important în a contribui la evitarea comiterii unor erori judiciare datorate unor cauze psihologice;
- de a contribui la elaborarea unor programe recuperative și de a testa eficiența acestor programe în cadrul instituțiilor sociale specifice;
- de a contribui prin mijloace specifice la organizarea unor programe de acțiune socială preventivă;

---

[14] În seminarii, studenții vor face analiza pe text, aprofundând conotațiile realităților psihologice și contextul juridic în care spețele au fost soluționate (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

▪ de a oferi asistență psihologică[15] concretizată în expertizele de specialitate oferite atât organelor judiciare pe parcursul procesului penal, cât şi infractorilor, atât pe perioada detenției, cât şi în perioada post-detenţională.

B. Analiza psihologică a actului infracțional - algoritmul infracțional - din perspectivă exploratorie („scena crimei" – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta sa psihocomportamentală – profiler crime).

C. Problematica psihologică a mărturiei și martorului – abordare complexă care debutează reliefând premisele psihologice ale mărturiei, legile recepției senzoriale în formarea depozițiilor testimoniale, limitele psihofiziologice ale sensibilității, influența factorilor obiectivi și subiectivi în procesele perceptive, calitățile proceselor de memorare oglindite în potențialele de reproducere şi recunoaştere, aprecierea mărturiei în raport cu personalitatea şi interesele martorului în cauză, precum şi problematica bunei-credințe.

D. Analiza psihologică a interogatoriului judiciar, din perspectiva relației interpersonale de tip special care opune parametrii ecuației anchetat-anchetator, pleacă de la psihologia infractorului, evidențiind ample aspecte psihocomportamentale şi de contact interpersonal, oglindite în atitudini şi forme de manifestare ale conduitei (sincere sau simulate) persoanei care face obiectul interogatoriului judiciar. Din această perspectivă sunt abordate inclusiv limitele anchetatorului şi magistratului, tributare structurilor lor

---

[15] Unii autori subliniază faptul că precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ţinându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia şi vor utiliza efectiv cunoştinţele şi rezultatele cercetării în acest domeniu. Astfel, în opinia lui Stanley Brodsky, *Psychologist in the Criminal Justice System*, (Univ.of Illinois, Press, 1973, pag. 16), cunoştinţele de psihologie judiciară sunt adresate atât celor ce administrează justiţia (vezi Gaetano De Leo, *Manuale di psicologia giuridica*, Ed. U.L.E.D., Milano, 1995), şi care utilizează şi beneficiază de serviciile psihologice, cât şi psihologilor care au mai puţină tangenţă cu agenţiile judiciare. În acest sens, rolurile şi activităţile psihologiei judiciare sunt foarte largi şi foarte variate: *Care sunt factorii determinanţi ai comportamentului infracţional? Care sunt mecanismele psihologice şi psihosociale implicate în activitatea infracţională? Care sunt mecanismele recidivei? Care sunt caracteristicile personalităţii criminale? Care este eficienţa modalităţilor frustrant-punitivo-recuperatorii? etc.*

temperamental-caracteriale, ilustrând existența diferitelor tipologii și conduite care pot apare pe parcursul anchetei judiciare și îndemnând, totodată, la serioase reflecții și atitudini de autocontrol.

E. Domeniul investigării erorii judiciare[16], care insistă asupra declicului etiologic și asupra mecanismelor complexe implicate în eroarea judiciară (disfuncții psihologice în prelucrarea și interpretarea elementelor probațiunii, în formarea mărturiei judiciare, în derularea duelului judiciar, în deliberarea completului și sentinței etc.).

F. Psihologia judecății pe coordonatele a patru mari direcții: **duelul judiciar**[17] (acuzare, apărare, testare intersubiectivă etc.), **psihologia intimei convingeri** (evaluarea și coroborarea probelor, psihologia deliberării, opinia separată etc.), **personalitatea magistratului** (integritatea senzorio-perceptivă, gândirea, capacitatea empatică, intuiția, buna-credință etc.) și **psihologia apărării din perspectiva apărătorului.**

G. Comportamentul simulat – indici orientativi asupra credibilității rezonabile vizând sentimentul de vinovăție, detectarea științifică a conduitelor simulate.

H. Psihologia detenției penitenciare, consecințele psihologice ale privării de libertate – frustrarea penitenciară – comportamente generate de izolarea penitenciară, tipologii și caracteristici ale deținutului încarcerat, perspective moderne asupra retușării personalității și reinserției sociale.

I. Conduitele dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare. Domeniu deosebit de complex care debutează cu simularea și care, după investigarea principalelor disfuncții ale proceselor și funcțiilor psihice, reiterează norma de periculozitate a conduitelor hetero- și autodistructive din perspectiva instituției discernământului și responsabilității.

J. Problematica psihologică a actului de administrație publică pune funcționarul statului în slujba cetățeanului și a intereselor sale private. Ecuația raportului funcționar-cetățean vizează o realitate extrem de complexă începând de la doleanțele petiționarului simplu până la psihologia mulțimilor. Sunt trecute în revistă implicații psihologice cu un înalt grad de reciprocitate și finalitate sub aspect judiciar.

---

[16] La seminarii se vor face analize de spețe în care varii disfuncții au condus la grave erori judiciare (Din arhiva personală a autorului – T.B. Cazul „Anca").

[17] La seminarii se va face analiza unor rechizitorii și, respectiv, a unor pledoarii în cauze celebre (Din arhiva personală a autorului – T.B. Cazul „Mihalea").

1.3.1. *Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei*

Faptul că adâncirea cunoaşterii unor domenii ştiinţifice reclamă interdisciplinaritatea, nu mai este de mult o noutate. La granița dintre ştiinţe există domenii conexe interdisciplinare care-şi „întind mâna", împrumutându-şi metodologii, cunoştinţe şi instrumentar în vederea conturării de noi adevăruri, care, devenind ulterior certitudini, vor consta ca „pământ desţelenit" şi vor fi reclamate puţin câte puţin ca ştiinţe independente. Exemplificativ, în studiul lumii vii, în domeniul tangent biologiei şi chimiei, a luat naştere biochimia, cu resursa ei deosebit de spectaculară, genetica. Similar, în domeniul tangent psihologiei generale şi dreptului (ştiinţelor juridice) a luat naştere psihologia judiciară.

a) ***Relaţiile cu psihologia generală***

Psihologia judiciară, definită ca disciplină formativ-aplicativă şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, al cărei obiect îl constituie studiul şi înţelegerea aprofundată şi nuanţată a personalităţii individului uman implicat în procesul judiciar, are legături de subordonare şi intercondiţionare reciprocă în primul rând cu ***psihologia generală***, de la care împrumută şi aplică metode de abordare a domeniului, cunoştinţe asupra unor legi psihologice şi instrumente de investigaţie cu arie de largă aplicabilitate, constituind, dintr-un anumit punct de vedere, un domeniu experimental al psihologiei şi al dreptului.

Studiind legile fenomenelor psihice, psihologia generală oferă o bază solidă pentru rezolvarea problemelor practice, specifice din cadrul sistemului activităţilor judiciare şi, invers, încercând să ajute la soluţionarea unor probleme practice prin ramura sa aplicativă, ***psihologia judiciară***, îşi poate extrage şi fundamenta, din punct de vedere ştiinţific, adevărurile sale mai generale cu caracter de lege. **Psihologia generală studiază general-umanul din psihic, ca reflectare în omul individual a planului general-social, alcătuit din ceea ce este comun întregii istorii a existenţei umane.** De aceea, perspectiva de abordare a psihicului uman este mai abstractă şi mai generală. Ea oferă însă aparatul conceptual şi metodologic pentru disciplinele aplicative, deci şi pentru psihologia judiciară, care, la rândul ei, este adaptată specificului preocupărilor proprii ale acestora.

Psihologia judiciară verifică o serie de informaţii asupra legităţilor evidenţiate de psihologia generală într-un compartiment distinct al existenţei umane şi, totodată, furnizează noi informaţii, evidenţiază noi aspecte cu caracter de legitate specifice domeniului, în urma cercetărilor şi investigaţiilor efectuate.

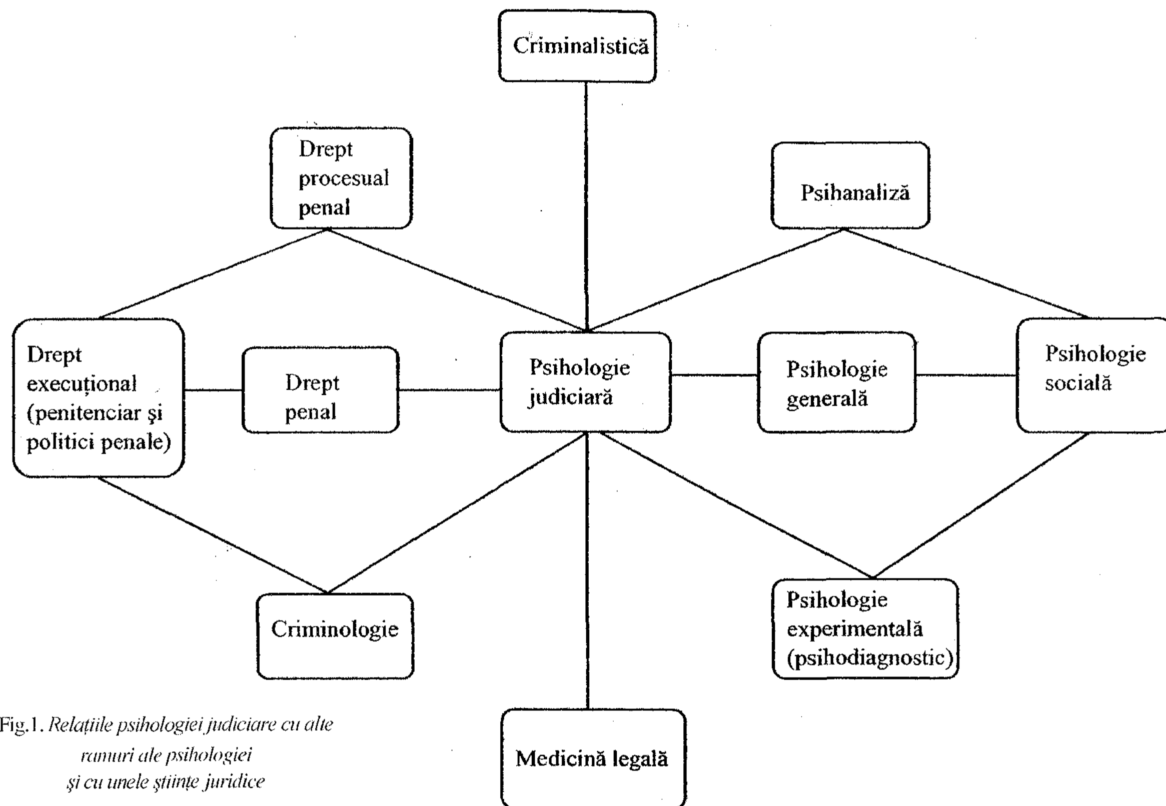

Fig.1. *Relațiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei şi cu unele ştiințe juridice*

În opinia unor autori[18], în cadrul psihologiei aplicate trebuie diferențiată *psihologia aplicată generalizată*, de *psihologia aplicată specializată*. În timp ce prima s-ar ocupa de psihodiagnoză, de organizarea și optimizarea diferitelor activități, psihologia aplicată specializată se ocupă de activitățile concrete din diferite sectoare ale existenței umane. Desigur, psihologia judiciară face parte din a doua categorie, însă ea încorporează activ și adaptează o mare parte din strategiile, metodologia și instrumentarul ce aparține psihologiei aplicate generalizate.

b) ***Relațiile cu psihologia socială***

Datorită faptului că individul uman, care face obiectul studiului și al psihologiei judiciare, este participant la drama judiciară, se recunoaște implicit legătura psihologiei judiciare cu ***psihologia socială***, care, la rându-i, îi va oferi metodologie, instrumentar și cunoștințe necesare înțelegerii apariției și dezvoltării dramei judiciare, precum și a protagoniștilor acesteia în mediul lor social natural de evoluție, în colective și medii, grupuri și subculturi sociale.

Legătura cu psihologia socială este atât de strânsă, încât unii autori consideră psihologia judiciară ca fiind una din ramurile aplicative ale psihologiei sociale. Astfel, pentru P.Golu, psihologia social-juridică se ocupă de studiul aspectelor psihologice implicate în relațiile dintre legislație și conduita vie a indivizilor, conștientizarea și cunoașterea de către cetățeni a normelor social-juridice, cauzele și consecințele abaterii de la ele, căile redresării comportamentelor care vin în conflict cu normele social-juridice (comportamente infracționale), problemele psiho-sociale ale delicvenței juvenile și al remedierii ei etc.[19]. Tot în această direcție, T.Bogdan[20] consideră psihologia judiciară ca o parte aplicată a psihologiei sociale care urmărește să descopere acele mijloace psihologice care pot contribui la o mai adecvată stabilire științifică a adevărului material, deci la o mai echitabilă administrare a justiției.

Desigur, fără a neglija raporturile cu psihologia generală, psihologia judiciară este, într-adevăr, foarte strâns legată de psihologia socială, care, studiind planul particular-social din construcția omului, se caracterizează printr-o abordare mai concretă a omului, urmărind efecte individuale și de

---

[18] P.Popescu-Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978, p. 577.

[19] P.Golu, *Psihologie socială*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p.35.

[20] Tiberiu Bogdan, *op.cit., p.30.*

grup ale unor determinări concret-istorice[21]. Pentru psihologia judiciară explicaţia psihosocială, bazată pe considerarea individului uman în contextul interacţiunilor sale cu grupurile de apartenenţă, cu alte persoane, cu normele social-morale şi social-juridice cu valoare reglatorie pentru conduita sa, se dovedeşte a fi deosebit de utilă pentru organizarea demersurilor sale teoretice şi practice.

c) ***Relaţiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei***

Fără îndoială că, în organizarea demersului său teoretic şi practic, psihologia judiciară se va adresa şi altor ramuri ale psihologiei, cum ar fi: ***psihodiagnosticul*** şi ***psihologia diferenţială***, care oferă date asupra tipologiilor şi a diferenţelor interindividuale. ***Psihologia experimentală*** oferă, de asemenea, date deosebit de interesante referitoare la instrumentarul investigatoriu ce poate ajuta la abordarea diferitelor componente ale personalităţii subiecţilor, în vederea, mai ales, a evaluării conduitelor simulate şi a posibilelor dezechilibre ce se pot finaliza criminogen. Trebuie subliniat ajutorul oferit de psihologia experimentală prin expresia ei psihofiziologică, la evaluarea funcţionalităţii analizatorilor atât de mult discutaţi în faza senzorio-perceptivă a mărturiei, cât şi pentru biodetecţia comportamentului simulat.

1.3.2. *Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice*

Legătura psihologiei judiciare cu ***ştiinţa dreptului*** este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice (autor, martor, persoană bănuită, conduită simulată etc.) şi a soluţionării sub just temei a pricinilor judiciare. Astfel, cunoştinţele de psihologie judiciară contribuie, în ***dreptul penal***, la aprecierea elementelor de culpă, vinovăţie, intenţie, prevedere, stare emoţională, conduită simulată, responsabilitate etc. şi, în genere, prin transparenţa către subiectivul existent sub învelişul normei juridice, ajută la o bună dozare a pedepselor şi o justă încadrare a faptelor.

Legăturile ***procedurii penale*** cu psihologia judiciară se regăsesc în aceea că o serie întreagă de activităţi, cum ar fi: confruntarea, percheziţia, prezentarea spre recunoaştere, ascultarea etc., nu pot fi eficiente decât în măsura în care organele de cercetare vor avea cunoştinţele psihologice

---

[21] P.Golu, *op.cit., p.25.*

necesare cunoaşterii corecte a conduitelor umane, în raport cu a căror interpretare şi obiectivare actul procedural să aibă maximum de eficienţă sub aspectul aflării adevărului.

Relaţia cu ***criminalistica*** este biunivocă, regăsindu-se atât în aspectele teoretice, cât şi în cele practice ale ambelor discipline. În acest sens, cercetarea la faţa locului, reclamată de criminalistică, prilejuieşte o risipă de elemente psihologice asupra interpretării şi obiectivării în câmpul faptei a rezultatelor conduitei autorului. Numai cunoscând psihologie judiciară, criminaliştii vor putea trage concluzii juste cu privire la intenţiile, motivaţiile şi acţiunile autorilor şi victimelor acestora, anticipându-se conduitele de simulare, disimulare, victimizare, eludare a identificării, fabricare de alibiuri etc., toate acestea apte să ofere indicii de descoperire a autorilor şi probării vinovăţiei acestora. În ceea ce priveşte tactica criminalistică, numai dacă ne referim la vasta şi complexa activitate de ascultare a învinuitului, este clară necesitatea cunoaşterii întregului registru al potenţialului psihologic al individului uman (învinuit, martor, victimă, organ judiciar, părţi, experţi etc.) implicaţi în drama judiciară.

Psihologia judiciară menţine, de asemenea, legături strânse cu ***criminologia,*** aceasta din urmă având sub lupă în mod expres conduita infractogenă din punct de vedere al genezei şi trecerii de la potenţial la act criminogen ca fenomen sociopsihologic. La rândul ei, psihologia judiciară oferă cu generozitate criminologiei date şi legităţi, instrumentar şi metodologie, susţinându-i cu tărie eforturile de sanogeneză şi ecologie morală.

Psihologia judiciară are legături de interdisciplinaritate şi cu ***medicina legală***, căreia-i oferă tabloul psihocomportamental şi caracterial al personalităţii umane ca infractor, ilustrând în mod nuanţat motivaţiile, tendinţele, potenţialul intelectual, acţional, coeficientul de agresivitate, structura temperamentală şi echilibrul emoţional în vederea circumstanţierii conduitelor autorului din punct de vedere psihologic şi, ulterior, psihiatric, în legătură cu necesitatea juridică a stabilirii gradului de responsabilitate penală[22].

---

[22] Arsenalul psihologic obiectivat în instrumentarul de investigaţie a personalităţii: Lücher, Szondy, Rorshach - tehnici proiective - sunt indispensabile concluziilor expertizei medico-legale psihiatrice.

Capitolul II

ACTUL INFRACȚIONAL DIN PERSPECTIVĂ EXPLORATORIE

- Cazuistică specifică infracțiunilor de omor cu mobil sexual -

2.1. Actul infracțional din perspectivă exploratorie („scena crimei” – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului și amprenta psihocomportamentală – *profiler crime - serial killers*)

Dincolo de identificarea și prelucrarea urmelor materiale descoperite în câmpul faptei – preocupare ce intră predilect în sfera criminalisticii – suntem de părere că eforturile „anticrim” ale mileniului trei vor fi orientate către „interpretarea comportamentelor umane cu finalitate criminogenă”.

Dacă „câmpul faptei” – expresie consacrată în criminalistica clasică – conduce către materialitatea obiectuală a urmelor clasice apte să permită conturarea probațiunii și identificarea autorilor, noile concepte între care: „scena crimei”, „scena *del crimen*” sau în alt sens „*profiler crime*”, provoacă în direcția acceptării unei realități dinamice în derulare, a secvențelor comportamentale, forțând componenta psihologică a omului legii (procuror, judecător de instrucție, organ de urmărire penală etc.) să interpreteze motivațiile, intențiile, habitudinile, raționamentele, logica, sensul, organizarea conduitelor criminogene, în ideea conturării profilului psihologic, „amprenta comportamentală” aptă schițării unei galerii de potențiale portrete ale personalității pretabililor incluși în cercurile de bănuiți.

Profesionistul investigator – **expertul psiholog** – este chemat ca, în virtutea celor sus-menționate:

1) să reproducă prin propria-i imaginație împrejurările și acțiunile derulate de făptuitor, oferind organelor de urmărire penală „filmul crimei în dinamica sa”;

2) să-și imagineze profilul făptuitorului, oferind organelor de urmărire penală, „amprenta sa psihocomportamentală”;

3) să anticipeze „comportamentul următor pretabil" contracarând pentru viitor „mişcările" autorului prin intuirea versiunilor optime cu grad rezonabil de credibilitate în identificarea acestuia[23].

Toate acestea fac obiectul psihologiei judiciare din perspectiva impactului interdisciplinarităţii sale cu criminalistica clasică, pe coordonatele unei idei îndrăzneţe: „**psihocriminalistica**".

Din aceste considerente, actul infracţional, ca expresie dinamică a comportamentelor criminogene, suferă impactul interpretării sale din perspectivă **psihoexploratorie.**

Literatura de specialitate, în sens clasic, de exemplu pentru omoruri, a evidenţiat o grilă de exigenţe căreia trebuie să-i răspundă investigarea ştiinţifică a acestui gen de infracţiune:

1. Ce s-a petrecut la locul faptei şi care sunt motivele crimei?

- sens juridic – încadrarea juridică a faptei (viol, omor, suicid etc.);
- sens psihologic (satisfacţie sexuală, suprimarea vieţii, însuşirea bunului, răzbunare, premeditare, jaf, interes material etc.).

2. Omorul s-a comis pe locul unde s-a găsit cadavrul?

- sens criminalistic (interpretarea urmelor traseologice şi dinamice);

3. Cine este ucis?

- sens juridic;
- sens criminalistic (identitatea victimei).

4. Când a fost comisă crima?

- sens criminalistic (verificarea eventualului alibi);
- sens medico-legal (modificări cadaverice etc.).

5. În ce fel s-a comis crima?

- sens juridic;
- sens psihologic (sub aspectul laturii subiective: intenţie, culpă, legitimă apărare etc.).

6. Criminalul a luat măsuri pentru ascunderea omorului şi în ce constau aceste măsuri?

- sens psihologic (profilul psihologic al autorului, experienţa infracţională, duplicitatea, inteligenţa, simularea etc.).

7. Crima a fost comisă de o singură persoană sau de mai multe?

---

[23] Toate aceste deziderate vor fi satisfăcute la dispunerea lor de către organele de urmărire penală, fiind materializate în rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică semnate de specialistul psiholog-expert criminalist. Studenţii vor studia şi vor purta discuţii la seminarii asupra unor astfel de mijloace de probă: rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertize, utilizate în speţe complexe (Din arhiva personală a autorului – T.B.).

- sens juridic (autorat, coautorat, complicitate etc.);

- sens medico-legal (numărul şi felul leziunilor, raportul de cauzalitate leziune-arma de apărare sau atac, rezistenţa victimei, dinamica şi dispunerea leziunilor etc.).

8. Care sunt căile de acces ale criminalilor în câmpul faptei, în ce mod au părăsit câmpul faptei, cât timp au rămas acolo şi ce acţiuni au săvârşit?

- sens criminalistic (interpretări dinamice şi traseologice);

- sens psihologic (siguranţa, precipitarea, logica comportamentelor în derularea scenei crimei).

9. Cine este făptuitorul?

- sens juridic (stabilirea răspunderii şi a pedepsei);

- sens criminalistic (identificarea autorului).

10. Care sunt experienţele pozitive şi limitele investigaţiei ştiinţifice desprinse din soluţionarea cauzei?

- sens juridic;

- sens criminalistic;

- sens psihologic (interpretarea modului de operare; ex: dacă este vorba de un criminal în serie?).

O problemă deosebită în perspectiva viitorului va fi, fără îndoială, abordarea psihoexploratorie a „scenei crimei" în cazurile care presupun investigarea omuciderilor de natură sexuală[24].

---

[24] Sub aspect criminalistic şi medico-legal, vezi lucrarea Lt.cmd. (rez.) Vernon J.Geberth: *Investigarea omuciderilor de natură sexuală*, din care se desprind aspecte deosebit de interesante – cităm integral: Investigarea omuciderilor de natură sexuală implică proceduri elementare întrebuinţate şi în alte cazuri de omor; totuşi, un număr suplimentar de investigaţii trebuiesc făcute în aceste cazuri particulare. Aceste investigaţii depind atât de circumstanţele incidentului, precum şi de tipul de activităţi observate la locul crimei. De exemplu, în investigaţiile omorului de natură sexuală, motivul infracţiunii poate să nu fie întotdeauna la fel de clar ca în cazul omorului în scop de jaf sau al omorului organizat (premeditat) de tip «lovitură».

Anchetatorii experimentaţi în cazul omorurilor sunt conştienţi de faptul că omuciderile de natură sexuală pot implica atât victime homosexuale, cât şi heterosexuale, la fel copiii şi adulţii pot fi implicaţi, ambele categorii ca victime sau agresori. De asemeni, motivele pot include un număr de posibilităţi ce merg de la violenţa interpersonală şi viol cu omor, până la perversiuni sexuale şi crime în serie.

Un omor este clasificat ca «omor de natură sexuală», atunci când sunt observate dovezi de activitate sexuală la locul crimei sau pe corpul victimei. Acestea includ: tipul de haine sau lipsa lor; evidenţierea de lichid seminal pe lângă sau în corp; evidenţa leziunilor sexuale; poziţionarea «sexualizată» a corpului; dovezi ale substituţiei activităţii sexuale ca: masturbare, fantezie erotică sau ritualism. Multiple înjunghieri şi tăieturi ale corpului, precum şi plăgi tăiate la nivelul abdomenului victimei sunt, de asemenea, sugestive cu privire la motivaţia sexuală.

Prezenţa lichidului seminal în vagin, gură sau rect, precum şi sperma descoperită pe exteriorul corpului sau pe haine sunt importante în determinarea tipului de activitate sexuală care a avut loc.

O cercetare atentă trebuie, întotdeauna, făcută asupra zonei înconjurătoare locului crimei, în vederea descoperirii de dovezi ale activităţii sexuale sau ale fanteziilor sado-masochiste. Astfel de dovezi pot apărea sub formă de cărţi pornografice, reviste, filme video sau fotografii găsite la locul crimei, ce descriu victima implicată în activităţi sexuale sau mesaje scrise lăsate de agresor, deopotrivă la locul crimei sau pe corpul victimei: măşti, frânghii, harnaşamenturi, bandă adezivă, «jucării» sexuale, lubrefianţi şi alte lucruri asociate în mod normal cu activitatea sexuală.

Omorul poate avea implicaţii sexuale chiar şi fără dovezi evidente sau observabile ale actului sexual sau activităţii sexuale, ca în omorurile psihotice, unde motivele nu sunt uşor decelabile. Dacă corpul este al unei femei sau al unui copil dezbrăcat sau parţial îmbrăcat, anchetatorii ar trebui să-l considere ca un posibil caz de crimă de natură sexuală

Investigarea locului crimei:

Un criminalist pregătit va examina locul crimei cu un dublu scop. Primul obiectiv este documentarea completă asupra evenimentelor prin intermediul fotografiilor (alb-negru şi color) şi/sau al filmării video a întregului loc al crimei. Al doilea obiectiv este să se asigure că a avut loc o cercetare atentă şi completă pentru oricare detaliu ce ar putea să furnizeze un indiciu atât cu privire la crimă, cât şi la identitatea criminalului, prin identificarea şi colectarea probelor după cum urmează:

⇒ proba lichidului seminal trebuie colectată cât mai curând posibil înainte de a fi distrusă sau pierdută. Petele de sânge, salivă şi păr (incluzând pieptănarea părului pubian), trebuie obţinută la locul crimei; probele ambalate corespunzător sunt trimise la laborator;

⇒ urmele probelor găsite pe victimă/sau pe hainele victimei trebuie colectate;

2.2. Componenta psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)

O bună înţelegere a comportamentului uman[25] şi a naturii sexualităţii umane este o condiţie prealabilă, importantă pentru anchetatorul criminalist

---

⇒ vânătăile şi semnele victimei, incluzând prezenţa leziunilor sadice, trebuiesc notate;

⇒ corpul victimei trebuie examinat pentru a găsi urme de muşcături. Se vor colecta şi nota:

a) saliva de pe urma de muşcătură în vederea determinării grupei sanguine. Se vor folosi beţişoare sterile cu vată de bumbac 100% îmbibate cu apă distilată. *Important*: Se va lua o probă de control (etalon) de pe o altă zonă a corpului (lipsită de urme de muşcături);

b) se va fotografia muşcătura. Se va folosi un aparat de fotografiat 1x1 (modelul folosit pentru amprentare) şi se vor lua atât fotografii alb-negru, cât şi color. Se va utiliza un etalon de măsură în fotografie şi se va obţine un reper anatomic;

c) se va lua un mulaj (dacă este posibil) folosind materiale dentare.

⇒ locul crimei trebuie examinat pentru a determina dacă a avut loc o luptă. Prezenţa hainelor sfâşiate, nasturi lipsă, fâşii textile, semne pe pământ sau pe podea şi stropi de sânge, toate trebuie fotografiate, documentate şi colectate ca probe;

⇒ anchetatorul va colabora cu medicul-legist şi se va asigura că eşantioanele de probe sunt luate de pe corp (ex: păr din diferite zone ale corpului). În plus, spălătura vaginală, precum şi cea anală, nazală şi orală vor trebui cerute de la medicul patolog pentru evaluarea şi examinarea serologică;

⇒ fragmentele din unghiile degetelor de la mâini vor trebui obţinute în vederea analizei pentru a determina probele de sânge, piele sau păr provenite de la agresor;

⇒ dacă vreun suspect este reţinut, hainele lui trebuie luate în vederea examinării pentru probe fizice. Fiecare probă va trebui ambalată într-un ambalaj separat. Corpul suspectului va trebui examinat în vederea descoperirii de zgârieturi de unghii, muşcături sau alte indicaţii ale unei lupte violente. În plus, probe de sânge şi păr vor trebui obţinute (asiguraţi-vă că aceste probe sunt obţinute legal)".

[25] Perspectiva psihoexploratorie ca procedeu de investigaţie (redată aici prin exemplificarea omorurilor cu mobil sexual) este o strategie modernă aplicabilă soluţionării versiunilor viabile şi în alte direcţii: sinucidere vero, ştergerea şi disimularea urmelor pentru a ascunde omoruri veritabile, omor deghizat în sinucidere etc.

ce trebuie perfecționată. Aceasta, împreună cu experiența practică, asigură faptul că analiza adecvată a crimelor de natură sexuală poate fi inteligent urmărită.

Componentele comportamentului sexual se pot împărți în trei segmente elementare: **biologic (instinctiv), fiziologic (funcțional) și emoțional (mental).** Componenta emoțională sau mentală este cea mai puternică dintre cele trei segmente. Ar putea fi o presupunere logică aceea că *mintea controlează actul*, în sensul că mintea dictează ce este și ce nu este excitant pentru un individ. Aceasta poate fi un considerent important când se analizează ce s-a întâmplat la locul crimei de natură sexuală.

Sexul este, de asemenea, un act senzitiv, implicând toate cele cinci simțuri: pipăit, văz, auz, miros și gust. Fiecare simț este implicat într-un grad diferit de la individ la individ, care asociază un mesaj sexual semnificativ la un anumit simț. De exemplu: vederea unei femei îmbrăcată sumar poate fi excitantă pentru cineva, sau mirosul atunci când este legat de un anume parfum plăcut poate fi stimulul ce influențează excitarea unei alte persoane. Acestea sunt răspunsurile perfect corespunzătoare, legate de sexualitatea umană atunci când mintea este stimulată de informații senzoriale semnificative. Oricum, când stimularea este dusă la extrem și un individ devine obsedat, cu simțurile exacerbate, începe să apară o deviație. Din această atracție nesănătoasă poate rezulta o acțiune corespunzătoare în afara fanteziei, incluzând omuciderea.

De asemenea, oamenii care sunt inhibați sexual pot avea expresii sexuale neconvenționale, care pot fi periculoase. Aceste răspunsuri sunt cunoscute ca *parafilia* („*paraphilias*" – o atracție până la deviație). Exemple de activitate sexuală neconvențională sunt: *voayorismul*, exhibiționismul, travestismul și fetișismul, care, în general, sunt considerate dăunătoare. Exemple de parafilia considerate periculoase sunt: sadismul, masochismul, sado-masochismul, pedofilia și necrofilia. Dacă o activitate este considerată sau nu periculoasă, substituția activității sexuale și a activităților de natură psihosexuală se pot evidenția chiar ele însele la anumite scene ale crimei de natură sexuală și trebuie luate în considerare în determinarea motivației.

2.3. **Determinarea motivației**

Un aspect extrem de important al investigării omorurilor este determinarea motivului uciderii.

Omuciderile de natură sexuală - incluzând violul cu omor și uciderea – implică atât sodomia anală, cât și orală, la fel ca și alte acte de perversiune sexuală. Victimele, de obicei, sunt femei și copii mici, iar ucigașul este, de obicei, bărbat.

Omuciderile de natură homosexuală sunt chiar obișnuite și implică victime bărbați uciși de alți bărbați, sau victime femei implicate într-un fel de relație de lesbianism și sunt ucise de alte femei. Adesea, aceste cazuri implică metode sadice și bizare.

În mod cert, sunt întrebări preliminare pe care un anchetator trebuie să le pună când examinează locul crimei: *Ce s-a întâmplat?, De ce s-a întâmplat? și Cine ar fi putut să o facă?.*

Examinarea locului crimei cu scopul de a identifica și interpreta anumite detalii ce pot servi ca indicii asupra tipului de personalitate implicată este o tehnică excelentă în determinarea profilului mental al **tipului** de persoană care ar fi putut comite crima. Desigur sunt legături între aspectul psihologic al criminalului și indiciile psihologice dezvăluite de locul crimei.

Cercetările efectuate de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI (*Behavioral Science Unit*) în domeniul omorurilor de natură sexuală a dezvăluit o remarcabilă consecvență în cadrul tipului de persoane ce comit anumite acte. Deși există o gamă largă de diferențe între infractorii care comit acte similare, acești infractori au, de asemenea, similarități și trăsături comune.

2.4. **Infractorii organizați (cei care își premeditează acțiunea – predilect finalizată de psihopatul sexual)**

Delimitarea între organizat (premeditat) și neorganizat (nepremeditat), elaborată de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI, este o descriere a tipologiilor criminale. Informația prezentată aici, așa cum este ea legată de fenomenul infracțiunilor premeditate și nepremeditate, este bazată pe studii și cercetări ale Grupului de Studii Comportamentale, interviuri personale cu agentul supervizor Robert K.Ressler și cu alți membri implicați în acest proiect, precum și pe experiențele personale de criminalist practician ale lui Vernon J.Geberth.

Infractorul care își premeditează crima are, de obicei, inteligența peste medie, este metodic și viclean, iar crimele lui sunt bine gândite și cu atenție plănuite. Este probabil, genul de persoană care are mașina bine întreținută.

Crima este de obicei comisă în afara zonei unde locuieşte sau lucrează, autorul dând dovadă de mobilitate şi călătoreşte mai mulţi kilometri decât o persoană obişnuită.

Fantezia şi ritualul sunt importante pentru acest tip de personalitate. Victimele sunt oameni pe care el îi consideră tipul „corect", pe care el îi poate controla (fie prin manipulare sau dominare), de obicei străini, cu care are ceva trăsături comune.

Infractorul este considerat sociabil şi foloseşte abilităţile verbale pentru a-şi manipula victimele şi a prelua controlul asupra lor. El este pe deplin conştient de gravitatea criminală a actului său şi este încrezător în abilităţile sale în confruntarea cu ancheta poliţiei. Probabil că urmăreşte reportajele de ştiri privind crima şi, frecvent, poate lua un obiect personal al victimei, pe care îl poate folosi pentru a retrăi evenimentul sau pentru a-şi continua fantezia. El este excitat de cruzimea actului său şi poate declanşa torturarea victimei. Controlul sexual asupra victimei joacă un rol important în scenariul său. El evită să lase dovezi în urma sa şi, de obicei, îşi aduce propria armă.

Cadavrul este, de cele mai multe ori, mutat de la locul crimei. Autorul face probabil acest lucru pentru a lua „peste picior" poliţia sau pentru a preveni descoperirea lui prin transportarea într-un loc unde poate fi bine ascuns.

2.5. Infractorii dezorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea – predilect finalizată de psihotici)

Infractorul care nu îşi premeditează crima are, de obicei, inteligenţa sub medie, singuratic, necăsătorit, trăieşte fie singur, fie cu o rudă, în imediata vecinătate a locului crimei. El are dificultăţi în a stabili relaţii interpersonale şi este descris ca un inadaptat social. (Vezi Rîmaru Ion şi Ursache Ion, structuri inhibate, nesociabile, introvertite, cu acumulări tensionale în sfera pulsional-sexuală şi raptusuri violente exteriorizate biociclic: viol şi jaf cu moartea victimelor).

Infractorul acţionează impulsiv sub stress şi, de obicei, va selecta o victimă din propria lui zonă geografică. El nu posedă un vehicul şi evită oamenii, în general. Este, de obicei, descris ca un incompetent din punct de vedere sexual şi nu are relaţii sexuale în adevăratul sens al cuvântului. Locul crimei va fi dezorganizat.

Infractorul care nu premeditează crima utilizează stilul de atac „fulger", luându-şi victima prin surprindere. Această acţiune este spontană,

agresorul acționând brusc în afara fanteziei sale și nu are un „plan de joc", nu se gândește că poate fi prins[26].

Agresorul dezorganizat, de obicei, își depersonalizează victima prin mutilare facială sau o rănește în exces. Alte acte sexuale sadice sunt îndeplinite după moartea victimei. Mutilarea organelor sexuale, a rectului, a sânilor femeilor, a gâtului, a gâtlejului și a feselor este făcută deoarece aceste părți au o puternică semnificație sexuală pentru el. Acolo poate fi o dovadă a eviscerării, amputării și/sau vampirism.

Locul morții și locul crimei coincid în general, și de obicei nu există nici o încercare de a ascunde cadavrul. Dacă cadavrul a fost mutilat, este posibil ca el să poziționeze cadavrul într-o manieră specială care are semnificație pentru el. Arma crimei este adeseori lăsată la locul faptei.

Comportamentul uman, deși imprevizibil, este de multe ori repetitiv. Anumite acțiuni desfășurate la locul crimei de anumite tipuri de personalități vor fi repetate și în alte cazuri de omor investigate.

O investigare criminalistică se poate dovedi a fi o bună strategie investigativă în cazurile care relevă unele tipuri de personalitate aberantă. Centrul Național pentru Analiza Crimei Violente (*National Center For The Analysis Of Violent Crime),* cu sediul la Academia FBI în Quantico, Virginia, poate furniza suport legal autorităților, cum ar fi: analize sau alte servicii ce pot fi utile în anumite tipuri de crime.

Un anchetator criminalist, prin experiența și analiza cazurilor similare, poate atinge un nivel de cunoștințe pe care îl poate aplica în fiecare investigare. Natura actului și tipul de persoană care ar fi putut să comită un anumit tip de act sunt elemente importante în scenariul *Cine ar fi putut să o facă?*. Oricum, trebuie ținut minte că lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par a fi. Motivația din spatele actului este un considerent important. *A fost o ceartă între îndrăgostiți? Sau este un agresor psihotic, în care caz, câteodată, crima pare să fie lipsită de motivație sau bizară? Ori omuciderea este opera unui psihopat, cu implicații sadice și impulsive?*

Nimeni nu acționează fără motivație. Potrivit dr. James Brussel – psihiatru criminalist – „chiar și actele unui nebun au un oarecare tip de logică. Aceasta este o metodă pentru nebunia lor. O logică și chiar o rațiune ascunsă există în spatele a ceea ce el a făcut sau cum a făcut, oricât de sălbatic, bizar sau complet lipsit de motiv ar părea să fie". Provocarea

---

[26] Vezi psihopatul sexual, criminal în serie Ursache Ion, care a acționat în perioada 1970-1972, în zona Brașov-Predeal (3 omoruri și 5 tentative) – comportament primitiv, animalic: pândă, urmărirea victimelor pe cărări izolate, atac brusc, sugrumare, târârea victimelor, viol și jaf (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

investigativă a anchetatorului este descoperirea acestei logici perverse şi aparent iraţională şi aplicarea acestei informaţii în caz.

Identificarea victimei este crucială în determinarea victimizării. *Cine este decedatul?*.

Investigarea „background"-ului victimei (a trecutului, a grupului social din care face parte, a stilului de viaţă, şi a cercului de prieteni etc.), de multe ori va dezvălui posibila motivaţie a ucigaşului. Examinarea oricăror relaţii, cunoştinţe şi factori de risc pot furniza un indiciu la scenariul *Cine ar fi putut să o facă?*. De exemplu: *Cu cine trăia victima? Cine a fost ultimul în compania victimei? Face impresia că victima îl cunoştea pe atacant? Care este statutul social curent al victimei? De ce a fost selectată această victimă în mod deosebit? Face impresia că, crima este „crimă cu autor necunoscut"? A avut decedatul o ocupaţie cu risc mare (prostituată)? A fost victima fugar sau autostopist? Sau, a fost victima un lucrător întârziat, de exemplu chelneriţă sau muncitor în service care era nevoit să călătorească singur în noapte?*

Orice tip de întrebări similare trebuiesc puse şi răspunsurile depind de scenariul prezent la locul crimei. Păstraţi-vă mintea deschisă; nu trageţi concluzii pripite, în special când ele sunt legate de comportamentul uman şi sexualitatea umană.

PROFILUL PSIHOCOMPORTAMENTAL CARACTERISTIC AL CRIMINALULUI ORGANIZAT ŞI AL CELUI NEORGANIZAT

ORGANIZAT	NEORGANIZAT
- Scor ridicat al inteligenţei	- Scor scăzut al inteligenţei
- Competenţă socială	- Inadecvat social
- Calificare profesională	- Necalificat
- Competenţă sexuală	- Incompetent sexual
- Statut social ridicat	- Statut social scăzut
- Loc de muncă stabil (tatăl)	- Fără loc de muncă (tatăl)
- Educaţie inconsecventă în copilărie	- Educaţie dură în copilărie
- Tip controlat în timpul comiterii faptei	- Tip anxios
- Consum de alcool	- Consum minim de alcool
- Stress situaţional (agitaţie)	- Stress situaţional minim
- Trăieşte cu un partener	- Trăieşte singur
- Mobilitate mare (maşină bună)	- Trăieşte sau lucrează în apropierea locului crimei
- Urmăreşte crima (în presă)	- Interes minim faţă de eveniment
- Îşi poate schimba locul de muncă/oraşul	- Schimbare semnificativă de comportament (abuz de droguri/alcool, religiozitate)

DIFERENȚE PSIHOCOMPORTAMENTALE ÎNTRE CRIMINALUL ORGANIZAT ȘI CEL NEORGANIZAT
(perspectiva modului de operare – ecuația interpersonală în cuplul penal victimă-agresor)

ORGANIZAT	NEORGANIZAT
- Plănuieşte atacul	- Atac spontan
- Victima/locul este necunoscut	- Victima/locul este cunoscut
- Personalizează victima	- Depersonalizează victima
- Controlează conversația	- Conversație minimă
- Locul crimei reflectă pierderea controlului	- Locul crimei este neîngrijit, întâmplător
- Caută victime docile	- Victima este aleasă brusc, cu violență
- Constrânge victima	- Constrângere minimă
- Viol agresiv înainte de moartea victimei	- Act sexual după moartea victimei
- Cadavrul este ascuns	- Cadavrul este lăsat la vedere
- Arma/urme absente	- Arma&urme prezente
- Transportă cadavrul	- Cadavrul rămâne la locul crimei

2.6. Clasificări

Bazându-se pe experiența sa de detectiv criminalist, Vernon J.Geberth împarte crimele de natură sexuală în patru categorii distincte:

- Violența interpersonală orientată către dispute şi atacuri;

- Viol și/sau sodomie orientate către atac;

- Devianță sexuală orientată către atac; crimă generată de impulsul sexual;

- Crime în serie.

2.7. Violența interpersonală

Cel mai comun tip de crimă de natură sexuală este acela generat de violența interpersonală. Acestea includ soți/soții, bărbați/femei, prieteni/prietene, prietene/prietene, prieteni/prieteni, şi chiar rude de sânge. Crimele pot, de asemenea, implica şi o a treia persoană, cum ar fi un iubit/iubită părăsit.

Moartea poate să nu apară ca fiind motivată de sex, dar după examinarea circumstanțelor, a elementelor de furie, ură, supărare sau răzbunare, se poate releva adevărata motivație. De exemplu: poliția poate fi chemată într-un loc unde un bărbat sau o femeie este găsită complet îmbrăcată și împușcată în cap în stilul „execuție". La început, această moarte va apărea a fi altceva decât o crimă legată de sex. Pe măsură ce se

verifică „background"-ul şi relaţiile victimei, o nouă posibilitate se poate prezenta.

De multe ori o soluţie simplă sau motivată este întunecată de ceea ce i s-a făcut cadavrului sau de felul cum a fost schimbată scena crimei. Ceea ce poate apărea că este opera unui psihopat, de multe ori se dovedeşte a fi acţiunea unui amant înfuriat sau soţ care, sub circumstanţe emoţionale, încearcă să distrugă victima prin depersonalizarea cadavrului, mutilare facială, şi/sau multiple tăieturi şi înjunghieri, unele dintre ele putând fi făcute post-mortem.

2.8. **Atacul cu viol şi/sau sodomia**

Astfel de omoruri de natură sexuală pot fi înfăptuite pentru înfrângerea victimei şi/sau mai mult pentru un atac sexual. Infractorul poate fi homosexual sau heterosexual şi intenţia poate fi viol sau sodomie forţată. Intenţia făptaşului este atacul sexual şi nu crima.

Aceste cazuri pot fi extrem de brutale; moartea, de obicei, rezultă în urma înfrângerii rezistenţei victimei de către agresor, în cazul violului, sodomiei sau atacului homosexual[27]. Victima poate fi sufocată sau strangulată prin astuparea gurii şi nasului, fiind ţinută strâns, cu scopul de a înăbuşi ţipetele victimei, cauzând asfixia. Leziunile cauzate de forţa brută pot fi prezente când ucigaşul a încercat să-şi bată victima pentru a o supune. În plus faţă de brutalitatea atacului, o victimă poate muri din cauza şocului sau a altei traume. Acest lucru se poate evidenţia în cazul copiilor sau persoanelor vârstnice. În unele cazuri, moartea poate fi provocată intenţionat. Aceasta, în special, când ucigaşul îi este cunoscut victimei.

Aceste tipuri de cazuri, de obicei, au fost precedate de delicte „obişnuite" (*voayorism*, exhibiţionism, telefoane obscene) sau alte delicte sexuale incluzând violuri sau sodomii, în care victima nu a fost ucisă. Calea investigaţiei ar trebui, în primul rând, să stabilească dacă au fost sau nu au fost şi alte cazuri care să implice un mod de operare asemănător. Acţiunea ar trebui să se concentreze pe această pistă a investigaţiei şi pe cercetarea dosarelor pentru delicte similare comise în trecut de cineva, recent eliberat din închisoare.

---

[27] În semninarii se vor aprofunda cu studenţii particularităţile psihologice ale omorurilor comise între homosexuali, respectiv efectele catharsisului agresiv provocat de gelozie (vezi Caz Dr. Dan Constantinescu - ucis de cei doi parteneri cu 17 lovituri de cuţit; Caz „Mihalea" - peste 27 lovituri etc. (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

Uciderea legată de violență și [illegible]

2.9. **Devianța orientată către atac**

Crima născută din dorințele sexuale orientate către atacul deviant și sadic se distinge față de alte omoruri de natură sexuală prin implicarea mutilării. Cei mai mulți ucigași, potrivit studiilor făcute de FBI, nu pot participa la acțiuni sexuale cu victimele lor (cum ar fi penetrarea penisului). În schimb, ei se vor masturba asupra victimei și se vor angaja în mutilare post-mortem, cum ar fi: îndepărtarea sânilor femeilor, atac post-mortem asupra organelor genitale (masculine și feminine), introducerea de obiecte în cavitățile trupului victimelor lor și posibila antropofagie (consumul de carne umană).

Ucigașul, care de obicei acționează sub inspirație de moment, este obsedat de un fel de fantezie perversă. În mintea lui el și-a plănuit actul și are „controlul complet". Oricum, când se ivește posibilitatea, ucigașul care, în general, este o personalitate dezorganizată, fie intră în panică, fie devine atât de implicat în fantezia lui încât scapă din vedere faptul că lasă urme. De exemplu: cadavrul este de obicei lăsat la locul atacului, unde pot fi urme de sânge mânjit pe cadavru (ceea ce înseamnă că poate fi sânge și pe ucigaș), urme de masturbare (care pot furniza grupa sanguină a suspectului), urme de anvelope de mașină sau urme de pași, obiecte personale ale ucigașului lăsate în urmă, și poate chiar amprente digitale lăsate la locul crimei[28].

De multe ori, el ia o „amintire" de la victima lui, de obicei un obiect personal sau chiar o parte din corpul victimei, care are o semnificație sexuală pentru el, cum ar fi un sân. În unele cazuri, criminalul se va întoarce la locul crimei, fie să retrăiască evenimentul, fie să mutileze mai departe, cadavrul.

2.10. **Crima în serie**

Crima în serie reprezintă uciderea de victime disparate în timp, de la zile la săptămâni sau luni, între ele. Aceste pauze de timp între omoruri sunt denumite și ca perioade de „calmare"[29].

A fost exercitat mult interes asupra fenomenului de crime în serie, și un număr de articole și cărți sunt disponibile acum pe marginea acestui subiect. Recentul mini-serial NBC „Străinul Precaut" (*The Deliberate*

---

[28] Vezi dublul asasinat - cazul „Gladiola", Galați, 1988. Studenții vor aprofunda la seminarii analiza de caz excelent efectuată de col.dr. Culcea Dumitru (Din arhiva personală a autorului – T.B.)

[29] Excelent demonstrată de comportamentul biocilic al psihopatului sexual Rîmaru Ion, criminal în serie (5 omoruri și 7 tentative).

Stranger) a fost bazat pe exploatarea deviației lui Ted Bundy, un ucigaș în serie condamnat, care își așteaptă pedeapsa cu moartea în Florida.

În terminologia psihiatrică, un criminal în serie poate fi clasificat fie ca psihotic sau psihopatic, depinzând de informațiile examinate ca și de faptele crimei. Din experiența lui Vernon J.Geberth, totuși, criminalul este rareori psihotic. Ei sunt de obicei psihopați sexuali care au o criminalitate profundă și sunt, în mod cert, în legătură cu realitatea.

În cazul unui ucigaș psihotic, acesta poate sugera că el ucide din cauză că psihoza lui îl împinge să ucidă, iar în cazul unui ucigaș psihopat, în special un criminal în serie, Vernon J.Gerberth sugerează pe baza studiilor FBI și a experienței personale, că el ucide pentru că îi place să ucidă.

Criminalii în serie au fost descriși ca inteligenți, fermecători, șmecheri, încântători și, în general, arătoși. Ei sunt indivizi mobili, capabili să călătorească kilometrii întregi în căutarea victimei „potrivite", care să fie vulnerabilă și ușor de controlat. Victimele lor pot fi femei, copii, vagabonzi, homosexuali și prostituate.

Criminalii în serie sunt extrem de manipulativi și sunt deseori capabili să „vorbească" victimelor lor, mai ales pe terenul lor, descris ca „zona de confort": un loc unde ei își pot controla victimele. De multe ori ei folosesc un truc ca să rămână singuri cu victimele lor, își perfecționează continuu acest truc și au o iscusință stranie în recunoașterea potențialelor victime[30].

Un criminal în serie, în ciuda aparențelor exterioare, este un individ nesigur. El nu are nici o putere până nu are victima sub controlul său. El se simte în siguranță în acea superioritate temporală.

Mulți criminali în serie au o fascinație pentru procedurile poliției: unii chiar au lucrat ca ofițeri de poliție sau gardieni publici și își folosesc această experiență ca să evite identificarea. Ei sunt cunoscuți ca niște obișnuiți ai poliției și trag cu urechea la conversațiile de pe marginea cazului. Unii dintre ei chiar s-au strecurat singuri în investigație.

Unii criminali în serie se întorc la locul crimei sau la locul unde a fost descoperit cadavrul, fie ca să evalueze investigația, fie ca să tachineze poliția cu indicii suplimentare.

---

[30] Notă T. Butoi: „Acest «potențial cameleonic» a fost ilustrat excelent de criminalii pe care i-am investigat în decursul anilor, Puia Iosif «Hary» – criminal în serie (folosea drept truc îndeletnicirea de vrăjitor, specialist în științe oculte), Pascu Nicolae și Stroe Adrian (ambii criminali în serie – câte trei victime), foloseau drept prilej cursele taxi-party, atrăgând femei singure, la ore târzii din noapte". (La seminarii se studiază documentația integrală a cazurilor – Din arhiva personală a autorului – T.B.).

Aceştia se bucură de publicitatea crimelor lor din acelaşi motiv. Ei urmăresc probabil îndeaproape evenimentele în ziare şi au acea satisfacţie conştientă că au învins poliţia[31].

Crimele în serie sunt considerate de unii psihologi ca reprezentând ultima extensie a violenţei. Din punct de vedere raţional, crimele în serie sunt acte complet iraţionale. Totuşi, criminalul în serie simte o mare plăcere în exercitarea puterii şi a controlului asupra victimei, incluzând puterea vieţii şi a morţii, actul sexual fiind secundar. El este excitat de cruzimea actului său şi, frecvent, va tortura victima până la moarte. Criminalul poate înregistra pe casete, ţipetele de durere ale victimei sale, pe care le poate folosi pentru a-şi spori fantezia atunci când nu are o victimă „cu care să se joace", sau poate folosi aceste înregistrări pentru a teroriza viitoarele victime. Orice mutilare a victimei va fi făcută fie ca să şocheze autorităţile, fie ca să facă neidentificabile rămăşiţele cadavrului.

Cu toate că mulţi criminali în serie au fost cunoscuţi că au întreţinut relaţii sexuale normale cu o femeie iniţial în viaţa lor, ei chiar nu au nici un fel de relaţii satisfăcătoare cu cineva. Ei sunt într-o stare de automulţumire până la un punct, de unde nimic nu mai contează[32]. Mulţi criminali în serie au declarat că au fost abuzaţi în copilărie, de obicei, de mamă sau de un părinte/bunic. Mulţi agresori au declarat că sub influenţa alcoolului sau a drogurilor, în timpul crimelor, au trăit stări ireale, fără a putea percepe gravitatea şi cruzimea actelor lor şi fără a putea avea o explicaţie logică a faptelor lor. Mulţi agresori au fost identificaţi sub influenţa alcoolului şi drogurilor, în momentul crimei, ceea ce are tendinţa de a le exacerba fanteziile sadice[33].

---

[31] Presa a fost citită cu asiduitate de către asasinii lui Ioan Luchian Mihalea (Păun Ion şi Gavril Florea); în funcţie de cele aflate distrugând corpurile delicte.(Vezi rechizitorii – Din arhiva personală a autorului – T.B.).

[32] Trombiţaş Francisc (fost căsătorit, apoi văduv), autor a 5 omoruri cu mobil sexual, comise de-a lungul a 8 ani de zile într-un mediu relativ restrâns – comunitate sătească, zonă de deal, munte -, cioban primitiv, fără instrucţie şi educaţie, tensionat pulsional sexual, răspunde biociclic dicteului criminal, faptele fiind favorizate de consumul de alcool. Atacul criminal, viol şi sugrumare (fără jaf) este precedat de componente ale comportamentului animalic: pândă pe cărări singuratice, surprinderea femeilor în locuri izolate (apariţie bruscă şi atac surpriză) – vezi Vl.Alexandrescu , *Vânătorii de ucigaşi* – Rev. „Pentru Patrie" nr.1/2000, Editura M.I. pag.21.

[33] Vezi Trombiţaş Francisc, *op.cit.*

Omuciderile unui criminal în serie au tendința să crească pe măsură ce trece timpul. Apare evident faptul că ei trebuie să ucidă mult mai des pentru a-și satisface plăcerea pe care o obțin săvârșind acest act. Mulți criminali în serie au fost prinși accidental, pe măsură ce deveneau mai îndrăzneți în urmăririle lor și mai indiferenți față de risc. Acest tip de criminal nu se oprește niciodată din ucis, până nu este prins și încarcerat în închisoare pe viață. Nu există nici un tratament pentru a vindeca un psihopat sexual sadic care devine un criminal în serie[34].

Anchetatorii criminaliști confruntați cu omoruri de natură sexuală ar trebui să se preocupe, în primul rând, de tehnica de documentare și conservare a probelor, înainte de a păși mai departe în ipotezele complicate ce le prezintă fiecare caz. În sinteză, reținem, așadar, că sunt patru categorii distincte de crime de natură sexuală:

- violența interpersonală legată de dispute și atacuri;
- atacul legat de violență și/sau sodomie;
- uciderea legată de porniri și dorințe sexuale;
- crima în serie.

La fiecare tip se aplică o anumită strategie legală, folosindu-se un număr de practici investigative. Toate patru sunt supuse unui set standard de tehnici de investigație, incluzând analiza profilelor și analiza computerizată a agresiunilor similare. Oricum, în fiecare din aceste categorii există elemente de sexualitate umană și de deviație sexuală. Scopul este de a identifica motivația și apoi a căuta să se realizeze investigația folosind fiecare mijloc disponibil. Aceasta se poate întinde de la analiza criminalistică sofisticată furnizată de Centrul Național de Analiză a Crimelor Violente (*National Center For The Analisys of Violent Crimes*), până la o simplă culegere de date din cartierul unde a avut loc crima – experiența FBI/S.U.A.

În orice caz, nu sunt soluții simple, nici proceduri standard sau explicații care să justifice motivația pentru o persoană care comite un omor de natură sexuală.

---

[34] N.A. T. Butoi: „Părere pe care o împărtășesc integral, opiniind pentru pedeapsa capitală, singura care poate echilibra periculozitatea și riscul evidențiat de criminalii în serie". – vezi *Psihanaliza crimei*, Editura Șansa, București, 1997.

Capitolul III

PERSONALITATEA INFRACTORULUI[35]
ALGORITMUL INFRACȚIONAL
Personalitate - Ecuație conjuncturală (situație) - Element declanșator - Trecerea la act - Cuplul penal victimă-agresor

3.1. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară. Jean Pinatel – „nucleul personalității criminale”

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracțional sunt în mod constant pluridisciplinare și nu bidisciplinare, așa cum s-ar putea crede din enunțurile unor lucrări cu această tematică, care utilizează termenul de **psihosociologie a comportamentului deviant**. În realitate există mai degrabă o tendință de cercetare de „tip sinergic” a infracțiunii, atunci când se pune în discuție geneza ei sau, altfel spus, când se determină „criminogeneza”.

O analiză strict psihologică a actului infracțional, fundamentată exclusiv pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii, constă în analiza modului în care în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligența, afectivitatea și voința.

Dacă o asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilității (cu cele două elemente ale sale: discernământul și libertatea) și a culpabilității în formele sale curente de manifestare (intenția în variantele sale sau culpa, de asemenea, în variantele sale), ea nu mai este suficientă pentru criminogeneză și funcțiile sale principale: *cunoașterea cauzelor criminalității în general și în mod individual pentru fiecare infracțiune; organizarea socială a prevenirii infracțiunilor; individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar și tratamentul post-execuțional.*

Acestea sunt principalele motive pentru care și în psihologia judiciară ca și în criminologie se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergic, transdisciplinar.

---

[35] Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară*, Editura Șansa, București, 1992 - scurte extrase, selectiv, cap. II – prelucrări personale.

Referindu-ne la un autor român, la profesorul Virgil Dragomirescu, acesta deşi cercetează problemele comportamentului deviant sub genericul *Psihosociologia comportamentului deviant*[36] el încearcă, cum de fapt şi mărturiseşte, o abordare de „sinteză", de fapt o abordare cu pronunţat caracter sinergic[37]. Că este aşa rezultă din faptul că în fiecare capitol al lucrării autorul îşi respectă afirmaţia din introducere în care spune: „Argumentarea observaţiilor şi concluziilor noastre, în ansamblu, am făcut-o prin prezentarea rezultatelor cercetărilor personale pentru fiecare din problemele tratate şi la fiecare capitol în parte, urmărind în permanenţă scopul aplicativ al acestor observaţii în special pentru expertiza largă (psiho-socio-medico-judiciară), precum şi în cercetarea bio-medicală, sociologică şi criminologică"[38]. „Pe baza acestor rezultate am realizat în final o sinteză privind implicaţiile complexe ale comportamentului deviant, încercând discutarea motivaţiei în psihosociogeneza conduitelor deviante"[39].

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanţial, pentru că se cercetează personalitatea infractorului, cât şi la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice[40].

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă sinergică implicând:

a) **cercetarea clinică** pentru reconstituirea antecedentelor personale şi patologice ale subiectului (aici intră şi excluderea simulării prin testul de biodetecţie);

b) **examinările paraclinice** având ca rol principal probarea şi obiectivarea diagnosticului clinic, precum şi de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (aici intră ample investigaţii de laborator, radiologice, electroencefalografice etc.);

c) **investigările biogenetice** având ca premisă rolul factorilor ereditari în structurarea personalităţii, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;

d) **interpretarea neurofiziopatologică** pentru explorarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial, legate de condiţiile biopsihologice care le exacerbează sau declanşează;

---

[36] Dragomirescu, V., *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

[37] Dragomiresc, V., *op.cit.* p. 9.

[38] *Idem,* p. 8.

[39] *Idem,* p. 8.

[40] *Idem,* p. 131-220.

e) **cercetarea sociologică** având două obiective: în primul rând, reconstituirea structurii personalității delicventului și a modului în care au fost soluționate și, în al doilea rând, pentru orientarea asupra posibilităților de reechilibrare și reinserție socială;

f) **rezolvarea medico-legală**, adică furnizarea datelor medicale obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conștiință, discernământ).

O asemenea abordare a studierii comportamentelor deviante va permite:

1. Aprecierea corectă asupra stării psihice a personalității deviante, prin precizarea diagnosticului și excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (biodetecția este, prin urmare, esențială);

2. Determinarea trăsăturilor esențiale ale personalității analizate din perspectiva sinergetică;

3. Natura și evoluția tulburărilor care au însoțit sau precedat săvârșirea actului deviant și dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;

4. Aprecieri asupra periculozității trăsăturilor de personalitate și a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoțit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii va permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului, cum ar fi, de pildă, aplicarea unor măsuri punitive în locul unor măsuri medicale sau invers. De aceea, conceptul de personalitate este esențial pentru o justiție ce se fundamentează pe adevăr, știință și dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a delincventului.

Din perspectiva considerațiilor de mai sus, credem că vor putea fi înțelese mai bine definițiile pe care diferiți cercetători (psihologi, medici, criminologi, sociologi), angajați nemijlocit în practica pluridisciplinară a analizei comportamentelor deviante, le dau conceptului de personalitate în legătură cu criminogeneza și psihodiagnosticul comportamentelor deviante, pentru demonstrarea obiectivă a cauzelor și condițiilor determinante, precum și a circumstanțelor bio-psiho-patologice, în situații concrete de ordin social, care motivează declanșarea conduitelor deviante.

Din punct de vedere juridic, actul infracțional este rezultatul comportării negative a ființei umane responsabile, în raport cu cerințele normelor penale pozitive. În orice definiție dată infracțiunii – definiție legală sau doctrinară – vom surprinde aceste condiții minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerat infracțiune.

Psihologia judiciară nu poate însă opera, pur şi simplu, cu conceptul juridic al infracţiunii şi nici justiţia modernă nu poate judeca şi soluţiona cauze penale în această manieră. De aceea, justiţia îşi racordează activitatea, apelând la serviciile psihologiei judiciare în cvasitotalitatea problemelor sale; în speţă fiind vorba de actul infracţional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înţeleasă ca *sinteză a tuturor elementelor care concură la conformaţia mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică.* „Această conformaţie rezultă din nenumăratele particularităţi ale constituţiei sale psihofiziologice, ale componentelor sale instinctiv-afective, ele însele alimentate de aferenţele senzitivo-senzoriale şi cenestezice, a modului său de a reacţiona, de amprentele lăsate, de toate experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală"[41].

O amplă teorie asupra personalităţii criminale a creat Jean Pinatel, care consideră că, în comportamentul criminal, „trecerea la act" constituie elementul decisiv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate, la delincvenţii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă. Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică, este reunirea şi asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală. J.Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii criminale nu este un dat, ci o rezultantă.

J. Pinatel subliniază foarte hotărât, că ceea ce numeşte el **personalitate criminală** nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Departe de a avea vreo legătură cu criminalul înnăscut al pozitiviştilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană – aşa cum arată el – este un model de care analiza criminologică se serveşte în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Este un sistem de referinţă, o construcţie abstractă care se substituie unei realităţi subiective"[42].

---

[41] *Idem,* p. 15.

[42] Personalităţii i se dau şi alte definiţii între care menţionăm:

- Prin personalitate trebuie să înţelegem mai degrabă un larg câmp de investigaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg (Eysenck). Este punctul de vedere al unui medic confruntat cu o bogată cazuistică în domeniul psihodiagnosticului comportamentului deviant, care a lăsat deschisă problema conceptului personalităţii, subordonând-o posibilităţilor de creştere a cunoaş-terii în funcţie de perfecţionarea metodelor de investigaţie a fiinţei umane.

- Personalitatea se caracterizează prin următoarele trăsături: *unitatea* şi *identitatea sa*, care realizează un tot coerent, organizat şi rezistent; *vitalitatea,*

Ideile avansate de J. Pinatel duc în mod firesc la concluzia că „în circumstanțe excepționale, orice om poate deveni delincvent". Dacă așa stau lucrurile, se pune întrebarea unde vede Pinatel diferența între delicvent și nedelincvent? Răspunsul îl dă singur. Diferența dintre nedelincvenți și delicvenți trebuie căutată în „pragul delincvențial", în sensul că unii dintre nedelincvenți au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacție delincvențială, alții trec la act dintr-o incitație exterioară foarte ușoară. Spre deosebire de aceștia, delicventul format – în opoziție cu nedelincventul – nu așteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitații exterioare, ci provoacă el însuși ocaziile în care apoi operează.

În ultimă analiză - arată mai departe Pinatel – ceea ce permite cert distingerea nedelincventului de delicvent, dar chiar și a delincvenților între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puțin pronunțată de trecere la act. „Criminolgia fundamentală este știința trecerii la actul delinctuos și nimic altceva" – conchide Pinatel.

Subliniind apoi că personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar și de mediu, Pinatel constată că în criminologie este esențial să se studieze personalitatea în situație. Există situații specifice sau periculoase în care ocazia nu trebuie să fie căutată. Actul criminal care rezultă dintr-o situație specifică constituie răspunsul (reacția) unei personalități la această situație. Dar există situații nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În asemenea cazuri, personalitatea este aceea care domină situația, iar actul criminal ce rezultă de aici este o consecință directă a activității personalității respective. Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influențează atât formarea personalităților, cât și a situațiilor. Aceasta înseamnă – conchide Pinatel –

---

ca ansamblu însuflețit, ierarhizat, a cărei existență este condiționată de oscilațiile sale endogene și de stimulii exteriori la care răspunde și reacționează; *conștientizarea,* ca proces prin care individul își făurește reprezentarea mentală a tuturor activităților sale fiziologice și psihice; *raporturile individului cu mediul* ambiant și reacțiile la mediu în vederea reglării comportamentului (Porot și Kam Merer).

- Personalitatea se prezintă sub forma unei piramide biotipologice a cărei bază este formată de ereditate, cele patru suprafețe fiind formate din amprenta morfologică, de temperament, caracter și inteligență, vârful piramidei constituind sinteza globală a personalității (Pende).

- Personalitatea și mediul formează o totalitate funcțională, iar atunci când unul dintre aceste elemente se schimbă, se modifică și această totalitate funcțională (Klineberg).

„că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci, în egală măsură, şi prin faptul că uşurează structurarea personalităţilor criminale".

Demonstraţiile logice pe care le foloseşte Pinatel – bazate pe o experienţă clinică de decenii – constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul în criminogeneză. Analizând în continuare comportamentul infracţional, Pinatel arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot aşa cum este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, întrucât el este dinamic şi eminamente agresiv. În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească şi aversiunea faţă de acte odioase, căci indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi, în consecinţă, poate comite orice crimă.

3.2. **Concepte, tipologii, particularităţi**

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor[43], evidenţierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerinţe esenţiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituţiilor corecţionale.

Cercetarea complexă a fenomenului infracţional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicaţiei ştiinţifice a mecanismelor şi factorilor cu rol favorizant, permiţând o fundamentare realistă a măsurilor generale şi speciale orientate către prevenirea şi combaterea manifestărilor antisociale.

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracţional sunt în mod constant pluridisciplinare. **O analiză strict psihologică a actului infracţional constă în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligenţa, afectivitatea, motivaţia şi voinţa) se manifestă în pregătirea, săvârşirea şi în atitudinea postinfracţională.**

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucişeze, în cadrul duelului judiciar, funcţiile acuzării şi apărării, pentru că, în ultimă instanţă, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sale sunt condiţionate de această personalitate. Elementele pozitive ale personalităţii vor putea conduce spre o pedeapsă mai uşoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o pedeapsă mai aspră. Există şi situaţii în

---

[43] Buş, I., *Psihologie judiciară*, Presa Universitară Clujeană, 1997 – Excelente observaţii ale practicianului.

care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei sau al obişnuinţei infracţionale, cărora societatea nu le-a găsit remedii propice.

Conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. De aceea justiţia îşi racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

Factorii psihologici nu acţionează direct, nemijlocit şi univoc asupra individului, ci prin filtrul particularităţilor sale individuale, particularităţi ale căror rădăcini se află în mică măsură în elementele înnăscute ale personalităţii şi în cea mai mare măsură în antecedentele sale, în istoria personală. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncţional, un anumit mod de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficienţe de integrare socială, care intră în conflict cu cerinţele sistemului valorico-normativ şi cultural al societăţii în care trăieşte. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidenţă atât personalitatea infractorului, cât şi mecanismele interne (mobiluri, motivaţii, scopuri) care declanşează trecerea la actul infracţional ca atare (Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul **particularităţilor psihologice**, s-a reuşit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea:

INSTABILITATEA EMOTIV-ACŢIONALĂ. Datorită experienţei negative, a educaţiei deficitare primite în familie, a deprinderilor şi practicilor antisociale însuşite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acţional, un element care în reacţiile sale trădează discontinuitatea, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivităţii infractorilor care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoţiilor şi sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale

etc. Toate acestea duc la lipsa unei capacităţi de autoevaluare şi de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate faţă de sine şi faţă de alţii.

INADAPTAREA SOCIALĂ. Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptaţii, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianţii, sunt elemente a căror educaţie s-a realizat în condiţii neprielnice şi în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că, în majoritatea cazurilor, aceştia provin din familii dezorganizate (părinţi decedaţi, divorţaţi, infractori, alcoolici), unde nu există condiţii, priceperea sau preocuparea necesare educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinţilor nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenţia cuvenită normelor regimului zilnic, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influenţa necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative care, în diferite ocazii nefavorabile, pot fi actualizate, conducând la devianţă şi apoi la infracţiune.

Acţiunea infracţională reprezintă, etiologic, un simptom de inadaptare, iar comportamentul este o reacţie atipică.

SENSIBILITATEA DEOSEBITĂ. Anumiţi excitanţi din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acţiune cu mult mai mare ca asupra omului obişnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacţiilor acestora. Pe infractor îl caracterizează lipsa unui sistem de inhibiţii, elaborat pe linie socială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecinţe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice şi psihice.

DUPLICITATEA COMPORTAMENTULUI. Conştient de caracterul socialmente distructiv al actului infracţional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuieşte şi execută totul ferit de ochii oamenilor, în general, şi ai autorităţilor, în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalităţii, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracţională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale „specialităţii" infracţionale. Acest „joc" artificial îi denaturează actele şi faptele cotidiene, făcându-l uşor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tăinuirii, a „vieţii duble", îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieţii.

IMATURITATEA INTELECTUALĂ. Aceasta constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanţă viitorului. Arbuthnot (1987) concluzionează faptul că acesta este centrat pe prezent şi nu discriminează cert delincvenţa de nondelincvenţă.

Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligență (IQ), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport rațional între pierderi şi câştiguri în proiectarea şi efectuarea unui act infracțional, trecerea la comiterea infracțiunii efectuându-se în condițiile unei prudențe minime față de pragurile de toleranță a conduitelor în fapt (Bogdan şi colab., 1983).

IMATURITATEA AFECTIVĂ. Constă în decalajul persistent între procesele cognitive şi afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacții disproporționate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realității. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize etc.) pentru obținerea unor plăceri imediate, minore şi uneori nesemnificative. Nu are o atitudine consecventă față de problemele reale şi importante, este lipsit de o poziție critică şi autocritică autentică, este nerealist, instabil emoțional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispune infractorul la manifestări şi comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

FRUSTRAREA. Este o stare emoțională resimțită de infractor atunci când este privat de unele drepturi, recompense, satisfacții etc., care consideră că i se cuvin sau când în calea obținerii acestor drepturi se interpun obstacole. Frustrarea este resimțită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanței corticale de comandă a acțiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Infractorii reacționează diferențiat la situațiile frustrante, de la abținere (toleranță la frustrare) şi amânare a satisfacției până la un comportament agresiv. Cei puternic frustrați au tendința să-şi piardă pe moment autocontrolul, acționând haotic, inconstant, atipic, agresiv şi violent, cu urmări antisociale grave.

COMPLEXUL DE INFERIORITATE. Este o stare pe care infractorul o resimte ca un sentiment de insuficiență, de incapacitate personală. Complexul de inferioritate apare în urma unor deficiențe, infirmități reale sau imaginare fiind potențate şi de către dispreţul, dezaprobarea tacită sau experimentată a celorlalți.

Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J.Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delincvenți există un nucleu al personalității ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferența afectivă.

EGOCENTRISMUL reprezintă tendința individului de a raporta totul la el însuşi; el şi numai el se află în centrul tuturor lucrurilor şi situaţiilor. Atunci când nu-şi realizează scopurile propuse devine invidios şi susceptibil, dominator şi chiar despotic. Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorinţe, scopuri, interese. Este un individ care nu este capabil să recunoască superioritatea şi succesele celorlalţi, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna şi în toate situaţiile dreptate. Îşi minimalizează defectele şi insuccesele, îşi maximizează calităţile şi succesele, iar atunci când greşeşte, în loc să-şi reconsidere poziţia, atacă cu virulenţă.

LABILITATEA este trăsătura personalităţii care semnifică fluctuaţia emotivităţii, capriciozitatea şi, ca atare, o accentuată deschidere spre influenţe, acţiunile individului fiind imprevizibile. Instabilitatea emoţională presupune o insuficientă maturizare afectivă, individul fiind robul influenţelor şi sugestiilor, neputând să-şi inhibe pornirile şi dorinţele în faţa pericolului public şi a sancţiunii penale.

AGRESIVITATEA apare atunci când individul este împiedicat să-şi satisfacă dorinţele şi se manifestă printr-un comportament violent şi distructiv. Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt: autoagresivitatea şi heteroagresivitatea. Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de sinucidere sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenţei spre alţii, manifestându-se prin forme multiple, cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală etc.

J.Pinatel mai evidenţiază două forme distincte ale agresivităţii: ocazională şi profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate şi violenţă, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalităţii infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conştient.

INDIFERENŢA AFECTIVĂ este strâns legată de egocentrism şi mai poartă numele de insensibilitate morală. Ea se caracterizează prin incapacitatea infractorului de a înţelege durerile şi nevoile celorlalţi, prin satisfacţia resimţită faţă de durerile altora. Indiferenţa afectivă redă în fond stările de inhibare şi dezorganizare emoţională. Această latură a personalităţii infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una din principalele carenţe ale procesului socializării, un rol important deţinându-l în acest plan funcţionarea defectuoasă a structurii familiale, precum şi stilul educaţional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conştient de propria-i stare de inhibare emoţională, ceea ce explică

atât calmul cât şi sângele rece cu care sunt comise o serie de infracţiuni de o violenţă extremă. Legătura strânsă dintre indiferenţa afectivă şi egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul vinovăţiei, al culpabilităţii.

Aceste componente ale personalităţii infractoare se pot întâlni şi la celelalte persoane (neinfractori), însă la acestea nu sunt elemente dominante ale personalităţii, nu au consistenţa şi frecvenţa întâlnită la infractori, nu sunt orientate spre infracţionalitate.

Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfăşoare o muncă socială susţinută. Această incapacitate este dublată de dispreţul faţă de muncă, de atitudinea negativă faţă de cei ce desfăşoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această atitudine, această incapacitate fizică este generată de deficienţe ale voinţei. Procesele volitive funcţionează la ei în mod normal, conţinutul lor se îndreaptă spre acţiuni conflictuale în raport cu societatea, spre acţiuni antisociale. Dezgustul faţă de muncă, lipsa unor preocupări susţinute care să dea un scop mai consistent vieţii, provoacă la ei o stare de continuă nelinişte, de nemulţumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această nelinişte alimentează tendinţa, elaborată în cursul vieţii lor, spre vagabondaj şi aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracţională. Faptul că în decursul activităţilor, infractorii îşi constituie un stil specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginaţiei creatoare, dar în acelaşi timp mai probabil o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria despre inteligenţa nativă, specifică a infractorilor. Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaştem că este vorba, în cea mai mare parte a cazurilor, de idei simple, cu mici variaţii pe acelaşi motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, inventivitate, fantezie, precum şi o dexteritate deosebită ce se dobândeşte pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea şi acţionând mereu împotriva ei, prin succesele obţinute în activitatea infracţională devin încrezuţi, orgolioşi, supraapreciindu-se şi ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile. Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă faţă de societatea care refuză să îi ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment pretinde. Elementul lui vital şi în acelaşi timp şi o trăsătură fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fac pe infractor indiferent faţă de viitor, îi împrumută o atitudine de totală nepăsare faţă de

propria-i soartă. Din acest motiv, aparentul curaj de care dă dovadă reprezintă de fapt insensibilitate, indiferență în urma tensiunii continue, în urma obişnuinţei de a fi mereu în pericol. Egoismul înăbuşă complet orice urmă de compasiune şi, ca urmare, poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forţă mobilizatoare majoră, constituind resortul care îl împinge spre acţiune.

Profilul psihocomportamental al infractorului a fost prezentat la modul general, cuprinzând acele elemente care se pot desprinde din analiza trăsăturilor fundamentale ale unui număr mare de infractori. Imaginea prezentată este mai degrabă una statistică, ea permite un număr nesfârşit de excepţii, un joc mare de deplasări cauzate fie de elemente temperamental-caracteriale, fie de exercitarea unei specialităţi infracţionale deosebite. Ponderea cu care apar aceste caracteristici diferă foarte mult de la un infractor la altul, în funcţie şi de genul de infracţiune pe care îl realizează.

Luând în considerare unicitatea oricărui act infracţional, a individualităţii şi personalităţii distincte a oricărui infractor, nu sunt lipsite de interes urmărirea şi surprinderea unor particularităţi psihologice ale infractorilor de diverse „specialităţi".

3.3. Componentele personalităţii

„Sistemul personalităţii", aşa cum îl învederează definiţiile prezentate, este lipsit de transparenţă, astfel încât el nu poate fi cunoscut decât prin investigaţii complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple, cât şi cele complexe, se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalităţii este dificil de cunoscut şi reclamă utilizarea unor mijloace ştiinţifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietăţii personalităţii de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează şi face posibil întregul sistem al ştiinţelor comportamentale, inclusiv al psihologiei juridice.

În analiza personalităţii, în literatura de specialitate şi în practica de investigare pluridisciplinară, se disting două planuri de analiză: **planul componentelor personalităţii** şi **planul tipurilor de personalitate**.

Vom analiza personalitatea din perspectiva acestor două planuri:

a) **Componentele biopsihologice**

Componentele biologice ale personalităţii cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc şi la predecesori (caracteristici ereditare) sau nu (caracteristici înnăscute). În

determinarea comportamentului şi mai cu seamă a celui deviant, calităţile sau deficienţele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum şi constelaţia aptitudinală a individului constituie forţe adesea determinante.

1.a. Calităţile şi deficienţele majore ale organismului, cele vizibile cât şi cele mai puţin vizibile, îşi pun amprenta în mod hotărât asupra personalităţii. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat şi de o înfăţişare atrăgătoare au o siguranţă de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituţia lor fericită. În opoziţie cu aceştia, o capacitate redusă de rezistenţă la greutăţi fizice sau deficienţe senzoriale ori locomotorii influenţează negativ formarea personalităţii. Sentimentul de inferioritate generat de statura mică sau de disfuncţii organice, potenţate şi prin dispreţul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii – „vitejia" lui Napoleon pare să fie ilustrativă – care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorităţii – cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler, „Studiul inferiorităţii organelor şi compensaţia lor în activitate" (1917) – este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista pe parcursul lucrării.

1.b. Temperamentul constă în acele caracteristici formale care se referă la modul cum se desfăşoară viaţa psihică a individului. Termenul românesc cel mai apropiat este „fire". Astfel, vorbim de fire lentă, fire iute, apoi de oameni la care stările afective sunt durabile sau mai puţin durabile, de uşurinţa sau dificultatea de a se comuta de la o stare psihică (afectivă) la alta etc.

1.c. Înzestrarea aptitudinală a personalităţii se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoştinţe ori îndemânări de ordin general sau special. Inteligenţa, de pildă, este considerată ca fiind o aptitudine generală, câtă vreme îndemânarea constituie o aptitudine specială. Impactul factorilor sociali asupra aptitudinilor înnăscute este uşor de demonstrat. Oricât de „talentat", de înzestrat nativ pentru muzică ar fi cineva, nu poate atinge niveluri superioare fără studii de specialitate. Pe de altă parte, nici un desenator, chiar de geniu, nu va deveni un „bun" falsificator de bancnote sau diplome dacă aptitudinile lui nu vor fi susţinute de atitudini antisociale puternice (relaţia aptitudini-atitudini). Îndeosebi pe acest plan se evidenţiază nu numai complexitatea personalităţii, ci şi contradictorialitatea ei. O caracteristică superioară pozitivă – mare talent la desen – devine socialmente negativă prin manifestarea ei pe un tărâm prohibit de societate. Falsificatorii de tablouri fac parte dintre acele talente corupte pe care

câştigul uşor le atrage. Tot astfel, inteligenţa (aptitudine generală), dacă nu este asociată cu onestitatea (atitudinea socială pozitivă), poate să evolueze în direcţia formării unei personalităţi de escroc, şantajist sau de delapidator.

b) **Componentele sociale**

Componentele sociale se referă la efectele acţiunii unor agenţi de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învăţării ca substrat şi mecanism al educaţiei spontane şi instituţionalizate) traduse în structuri achiziţionate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forţe motrice, chiar motive care modelează comportamentul.

Prin *caracter* se înţelege ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil şi permanent. Activitatea individului însă, se mulează pe „modele" socio-culturale de comportare şi, pe măsură ce se interiorizează, sunt trăite sub formă de atitudini faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi activitate în general, precum şi în atitudinea faţă de sine însuşi. Dacă prin atitudine vom înţelege maniera de a se comporta într-o situaţie, atunci devine clar că atitudinea faţă de alţii şi faţă de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalităţi echilibrate (om sociabil, activ, exigent faţă de sine), fie formarea unei personalităţi deviante (bănuitor, distant şi nepăsător faţă de alţii, cu o mare doză de egoism).

Componentele biologice se dezvoltă şi acţionează în condiţiile existenţei şi acţiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalităţii se realizează în timp, prin interacţiunea celor două blocuri mari de componente. Dacă, cu îndreptăţire, putem vorbi de o devenire permanentă a personalităţii, tot aşa şi criminogeneza trebuie să fie privită ca un proces de durată în care factorii biologici individuali sunt întreţesuţi cu cei sociali, ceea ce împrumută fenomenului infracţional nu numai multicauzalitatea, dar şi polimorfia specifică.

3.4. Trăsăturile personalităţii

Trăsăturile personalităţii sunt considerate ca fiind variabile. Trăsăturile sunt ale personalităţii şi nu ale comportamentului. Comportamentul poate fi privit numai ca indicator al trăsăturii, căci comportamentul adesea poate fi vizibil, dar trăsătura niciodată. De pildă, asistând la un meci de box şi observând că un pugilist luptă până la epuizare (comportament), ajungem la concluzia că el este persistent (trăsătură). Tot aşa, când cineva, într-o societate monopolizează toată conversaţia (comportament), noi conchidem că este vorbăreţ (trăsătură). H.J. Eysenck menţionează că trăsătura este ceva ce se manifestă la individ într-un mare număr de situaţii.

Trăsătura este o tendință de reacție largă și relativ permanentă. Putem vorbi de trăsături ale cunoașterii (acuitate perceptivă, gândire superficială etc.), trăsături ale afectivității (ușor emoționabil, sentimente profunde etc.), trăsături temperamentale (lent, iute, alert etc.), trăsături dinamice care se referă la modul de acțiune și de decizie, dar și la motivații și interes etc.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieții individului, deoarece el este în permanentă interacțiune cu mediul social și cu cel fizic, în continuă transformare. În cadrul acestei interacțiuni, ca și în urma retroacțiunii (de la comportament înapoi spre trăsături, ereditate, atitudine etc.) pot apare și trăsături noi sau se accentuează cele formate anterior. Oricare ar fi natura trăsăturilor, ele au o evoluție într-un ritm lent; schimbările radicale, dramatice, profunde ale personalității sunt relativ rare, ele sunt doar excepții care, obișnuit, se produc în condiții cu totul ieșite din comun.

Ar fi greșit să credem că alcătuind o listă de 30-40 de trăsături, noi de fapt am caracterizat un individ. Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor, fie ele caracteristice și relativ stabile, ci este o constelație specifică a trăsăturilor, între care una sau câteva dobândesc un caracter dominant, subordonându-le pe celelalte, formând deci o textură specifică, individuală, unică. Cunoașterea reală a personalității, în ultimă analiză, presupune cunoașterea dominantei (dominantelor) specifice și sistemul de subordonare – față de dominantă(e) – a celorlalte trăsături.

3.5. **Tipuri de personalitate**

Încă din cele mai vechi timpuri s-a observat că există clase de indivizi care au unele caracteristici comune sau grupuri de astfel de caracteristici, fie pe latura intereselor, a modului de gândire, fie pe cea a temperamentului, a constituției lor fizice etc. Indivizii din respectiva clasă – în funcție de caracteristica aleasă – aparțin aceluiași tip. Așa, de pildă, dacă un grup de indivizi se caracterizează prin persistență, rigiditate, subiectivitate, timiditate, iritabilitate, spunem că acești indivizi aparțin tipului introvertit. Tipul este deci o noțiune supraordonată noțiunii de trăsătură. După unii autori (R. Stagner, 1961; H.J. Eysenck, 1970), personalitatea este organizată ierarhic pe patru niveluri: nivelul reacțiilor (răspunsurilor) specifice, nivelul reacțiilor de deprindere (habitudinale), nivelul reacțiilor de trăsătură și, în fine, nivelul superior de reacție tipologică.

Cu alte cuvinte, tipul este un stil superior de organizare a personalității. Pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalității – fără a fi exprimat în mod explicit acest pretins adevăr – încă din antichitate Hipocrat (care a trăit în secolul V î.e.n.) a ales drept

criteriu al tipologiei sale predominanța uneia din „cele patru humori ale organismului" uman (sânge, bila neagră, bila galbenă, flegma), stipulând, în consecință, existența a patru tipuri temperamentale fundamentale: sangvinic, melancolic, coleric, flegmatic. Termenii aceştia sunt răspândiți şi azi. În limbajul cotidian, afirmă G.W.Allport, coleric înseamnă irascibil, sangvinicul este considerat optimist, melancolicul – trist, iar flegmaticul – apatic.

3.5.1. *Tipologia lui Carl Gustav JUNG – extravert – introvert*

Axându-se exclusiv pe criterii de natură psihologică, C.G. Jung consideră că există două tipuri extreme: cel introvertit şi cel extrovertit, între care se plasează tipul intermediar (*ambivert*), având caracteristici din ambele tipuri extreme.

După concepția lui C.G. Jung, există două orientări majore ale personalității, şi anume: fie că avem de-a face cu un om care se orientează cu precădere spre lumea externă, lumea obiectivă (atitudine extravertită), fie că orientarea persoanei merge mai degrabă spre interior, spre lumea subiectivă (atitudine introvertită). Ambele atitudini se regăsesc la fiecare individ, dar în mod obişnuit una din ele este dominantă şi conştientă, câtă vreme cealaltă este subordonată şi inconştientă.

Extravertitul tipic este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbi, nu-i place nici lectura solitară, nici studiul individual. Mereu tânjeşte după companie veselă, îi place să riște, acționează sub inspirația momentului, şi, în general, în mod impulsiv. Îi plac glumele şi păcălelile, mereu este gata de ripostă, nu-şi face griji, este deschis, prietenos, optimist, râsul (şi veselia) constituie elementul lui. Tot timpul este activ, tinde spre agresivitate şi-şi pierde cumpătul uşor. Sentimentele sale nu sunt sub un control riguros, iar în genere extravertitul nu este întotdeauna o persoană demnă de încredere.

Introvertitul tipic este o persoană liniştită, retrasă, care prețuieşte mai mult cărțile decât oamenii. Față de oameni, cu excepția câtorva prieteni intimi, este foarte rezervat. Îşi face planuri de viitor şi nu-i place să acționeze sub impulsul momentului. Tinde să ia totul în serios şi duce o viață ordonată. Îşi controlează foarte strâns sentimentele, prea rar se comportă în mod agresiv şi nu-şi pierde uşor cumpătul. Deşi înclinat spre pesimism, introvertitul, în general, este un om de încredere care pune mare preț pe valorile etice.

3.5.2. *Valoarea tipologiilor*

Tipologiile la care ne-am referit, ca şi alte feluri de tipologii care au fost elaborate de-a lungul vremii, au în comun faptul că nu reuşesc să

cuprindă toată varietatea personalităților umane. Dacă luăm, de pildă, categoriile lui C.G. Jung, ele nu pot fi gândite altfel decât că extravertitul „pur" și introvertitul „pur" s-ar afla la polii opuși ai unui continuum, unde însă – statistic vorbind – ar ocupa majoritatea spațiului, tipul *ambivert*. Tipul intermediar, în orice sistem tipologic, ocupă un loc de frunte, ceea ce aparent ar invalida tipologiile în general.

Acest adevăr rezultă și din constatările lui H.J. Eysenck, care, în ultima sa lucrare (1977), arată că: „... practic, toți criminalii fac parte din categoria extravertiților" și că „acest tip de indivizi se caracterizează printr-un nivel slab de excitație a cortexului cerebral, fenomen care împiedică la ei formarea normală a reflexelor condiționate ... deci extravertiții, în general, prin slăbiciunea înnăscută a aptitudinii lor de a fi condiționați (deci educați socialmente - n.a.), au toate șansele să nu reziste la tentații și astfel să adopte, dacă nu neapărat un comportament criminal, cel puțin un comportament antisocial..."; „... există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite ... așa se pare că ucigașii – cel puțin cei din Europa – ar fi mai mult introvertiți; totuși, poate la asasinii profesioniști să fie altfel...".

După cum se vede, nici chiar un tipolog de talia lui H.J. Eysenck nu ajunge la rezultate concludente în această problemă.

Fără îndoială, nu vom găsi nicăieri vreun „tip pur", în nici un cadru de referință, în nici un sistem tipologic. Aceasta cu atât mai mult cu cât însăși ideea de tip este o abstracție, este un construct mintal, care corespunde mai degrabă necesităților noastre logice de a „ordona" fenomene naturale care, prin esența lor, nu sunt „ordonate". În această viziune evident că nu vom căuta tipologii perfecte, ci jaloane, sindromuri, ale căror configurații ne pot orienta în cunoașterea, măcar și superficială, a unor indivizi implicați poate în vreo infracțiune.

3.6. **Personalitatea infractorului recidivist – „paradoxul criminal" – Eysenck - Mawrer**

Interesante idei în materia recidivei dezvoltă Eysenck[44].

Problema psihologică pe care Eysenck vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a **„paradoxului criminal"**. De ce infractorul - și mai cu seamă recidivistul - comite actele sale când știe că în cele din urma va fi pedepsit?

Întrebarea este cu atât mai justificată cu cât Eysenck, alături de mulți psihologi, consideră că omul este o ființă eminamente orientată spre

[44] Tiberiu Bogdan, *idem*, p. 80-81.

hedonism şi, cu toate acestea, nu evită faptele care îl duc, în ultimă analiză, la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, Eysenck se referă la **„legea secvenţei temporale"** stabilită de psihologul american O.H. Mawrer, după care: **„un anumit act (infracţional) uman este determinat nu numai de consecinţele lui, ci şi de apariţia în timp a respectivelor consecinţe"**. Cu alte cuvinte, **„când o acţiune are două consecinţe, una premială (pozitivă) şi alta de sancţiune (negativă), ambele consecinţe fiind (teoretic) egale ca pondere (echiprobabile), atunci situaţia (conflictuală) se rezolvă în funcţie de consecinţa probabilă cea mai apropiată (ca apariţie în timp). În cazul unui act infracţional, consecinţa imediată este premial pozitivă, în sensul că dă o satisfacţie imediată morală sau materială, câtă vreme sancţiunea legală este mai îndepărtată în timp şi comportă un grad de incertitudine"**[45].

Studiul multirecidiviştilor arată o conjugare de deficienţe individuale şi sociale (E. Johanson, 1974), un cumul de deficienţe sanitare, biologice şi intelectuale şi o lungă istorie de excluderi şi respingeri sociale ce îi fac „marginali" faţă de comunitatea în care trăiesc (J. Selosse şi alţii, 1974). În cazul delimcvenţilor, deci, trecerea la actul infracţional este o activare a mecanismelor psihosociale ca reacţie la excluderea şi respingerea pe care o suferă (N. Mailioux, 1971). Neacceptarea, respingerea socială, după cum am arătat mai sus, este un motiv puternic de acţiune şi, în această conjunctură, evident, comportamentul va fi direcţionat antisocial. Impactul va fi cu atât mai violent cu cât subiectul va fi mai puternic convins că agentul frustrator a acţionat cu intenţie (Willard W. Hartup, 1977).

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiţi" (*hardened criminals*), deţinuţi la un penitenciar din S.U.A., F.W. Warbunton şi alţii (1967) au utilizat teste de personalitate U.I. (*Universal Index*) în baza cărora au putut stabili nu numai existenţa unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci şi unele constelaţii de factori specifici. Astfel, faţă de ceilalţi, delicvenţii arată o tendinţă marcantă de a „merge cu banda", dau semne de neadaptare, sunt vanitoşi şi egocentrici etc. Egocentrismul – prin care se înţelege incapacitatea de a ţine cont de sentimentele, gândurile şi

---

[45] Cu toate că această „lege" nu este altceva decât o generalizare a unei observaţii de natură empirică şi cu toate că, în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuşi, practic această constatare este greu de contrazis cu atât mai mult cu cât pe un plan şi mai general această „lege" face parte integrantă din teoria învăţării (Legea efectului).

interesele altora (M.J. Chandler, 1977) – este o caracteristică fundamentală a infractorului din obişnuinţă, relevată de toţi autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M.J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sunt asociate cu o persistentă gândire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că gândirea egocentrică obişnuită este însoţită de o slabă capacitate de adaptare socială. Rezultatele testărilor mai arată că egocentricul primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Alături de egocentrismul marcat, personalitatea delincventului mai este caracterizată şi printr-o imaturitate persistentă. Înseşi actele antisociale sunt semne evidente ale unei imaturităţi, ale faptului că infractorul este imatur, fie pe plan intelectual, fie pe plan afectiv.

Multă vreme s-a crezut, mai cu deosebire sub influenţa lombrosienilor, că infractorul (prin obişnuinţă) este un individ total inferior sub aspect intelectual. E. de Greef (1946), utilizând metoda Vermeylen, a studiat un eşantion de 126 hoţi, 105 bătăuşi, 80 de criminali sexuali, 34 escroci şi 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenţie, memorie de fixare, capacitate asociativă, înţelegere, judecată, destoinicie şi capacitate de a face combinaţii). La acest eşantion, asasinii şi escrocii, în general, sunt la nivelul oamenilor obişnuiţi (normali), câtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înţelegere" şi „judecată".

Imaturitatea intelectuală nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă (I.Q.) scăzut. Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport raţional dintre pierderi şi câştiguri în proiectarea şi efectuarea unui act infracţional. Această latură a personalităţii deviantului a fost studiată de P. Coslin (1976). El arată că în trecerea la actul deviant infractorul trebuie să cântărească bine câştigurile şi sancţiunile scontate, să ia în consideraţie şi pragurile de toleranţă socială şi numai în baza unor asemenea socoteli acceptă sau nu riscul acţiunii. Cei care sunt mai apţi să estimeze toate probabilităţile par să manifeste mai multă prudenţă decât alţii. Dar este de notat că din cei care trec la act nu toţi dau dovadă de aceeaşi înţelegere a conjuncturilor.

Într-o lucrare din 1955, Harold Lindner susţine că înţelegerea şi tratarea „criminozei" (a crimei reale) constă într-o apreciere corectă a „motivelor predispozante", care îl directivează pe individ spre un comportament criminal, pe de o parte, iar pe de altă parte, spre „factorii (ambientali) de precipitare" ce inspiră şi declanşează crime, oferind mijloacele prin care ea se perpetuează. Criminoza apare atunci – spune mai departe Harold Lindner – când motivaţiile predispozante sunt „aprinse" de factorii (ambientali) precipitanţi. În aceste condiţii, comportamentul

criminal este o încercare a individului de a se relaxa prin rezolvarea tensiunii interne şi restabilirea echilibrului iniţial.

În concepţia lui Harold Lindner, motivele predispozante includ dorinţa excesivă după anume feluri de gratificaţie (bani, sex etc.), o ostilitate exagerată faţă de orice persoană care refuză vreun fel de gratificaţie, o teamă excesivă de a părea slab şi insuficient de bărbat etc. Date fiind asemenea stări, situaţia (ambientală), precipitantă joacă rolul de trăgaci şi explozia se produce. Privit în acest fel, actul criminal nu este altceva decât o încercare de a restabili echilibrul iniţial (homeostaza). Fără doar şi poate, un asemenea comportament exprimă multă miopie, căci, în ultimă analiză, actul criminal în sine duce la altă formă de dezechilibru: teama de pedeapsă şi necesitatea urgentă de a construi o formă de defensivă. Astfel, actul criminal duce spre un cerc vicios, pe care însă criminalul nu-l poate prevedea. În cele din urmă şi această analiză comportamentală duce la concluzia unei imaturităţi intelectuale, la constatarea incapacităţii criminalului, prin obişnuinţă, de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale.

În 1970, un binecunoscut cercetător italian, Giacomo Canepa, publica rezultatele investigaţiilor sale în care arăta existenţa unor relaţii esenţiale între comportamentul antisocial şi delictual şi unele trăsături psihologice ale personalităţii. Este vorba – arăta Canepa – de următoarele elemente:

- impulsivitate mărită, la 68% dintre delicvenţii examinaţi;
- indiferenţă afectivă, la 27%;
- egocentrism, la 41%;
- agresivitate, la 72%;
- tendinţe de opoziţie, la 46%;
- scepticism, la 50%.

Pe lângă aceste caracteristici, examinările efectuate de-a lungul anilor de Canepa asupra recidiviştilor şi altor categorii de infractori cu tendinţe de a comite acte antisociale deosebit de grave, au relevat:

- tendinţa de a percepe realitatea într-un mod neobişnuit şi deformat, în sensul de a considera că toţi cei din jur sunt duşmani, nimeni nu oferă ajutor şi că în viaţă totul se petrece conform legilor „baftei" sau „ghinionului";
- prezenţa unor manifestări de indecizie şi incertitudine interioară;
- profunda dificultate de autoreprezentare, lipsa de capacitate de a se vedea pe sine în mod realist, la care se adaugă şi strădania de a ascunde propria personalitate.

3.7. **Particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori**

Încercările de clasificare şi portretizare a infractorilor prezintă importanţă din punct de vedere atât teoretic, cât şi din punct de vedere practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor modele explicative

privind modul de structurare a personalității infractorilor și, totodată, la evidențierea unor aspecte privind formarea și evoluția unor asemenea structuri în timp. Practic, deoarece ajută la organizarea unor acțiuni sociale preventive și la elaborarea unor programe de recuperare și reinserție socială.

Cunoașterea cât mai exactă a profilului personalității infractorului permite, în primul rând, organizarea unui program diferențiat și individualizat de reeducare, recuperare și reinserție socială. În al doilea rând, cunoașterea acestui profil este profitabilă organelor judiciare în finalizarea intenției lor de stabilire a adevărului și de soluționare legală a cauzelor.

Prezentăm în continuare particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

CERȘETORUL - formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acționând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica și costumația adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cerșetorie, știu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari necazuri) pentru a atrage atenția trecătorilor și a obține mila lor. Unii își adaptează rolul după sezon, clientelă, cartier, oraș. Eventualele infirmități sunt subliniate cu grijă și apar fie etalate ostentativ, fie abia discret sugerate, nuanțate. Acest tip de infractor profită fără jenă de orice sentiment sau interes al publicului, fiind totodată bun cunoscător empiric în sesizarea și exploatarea trăsăturilor psihologice ale celor de la care cerșesc. Cerșetorii sunt organizați în adevărate rețele[46].

HOȚUL - săvârșește cea mai primitivă acțiune infracțională. Acțiunea în sine constă din mișcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea și transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului și apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracțiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări. Hoțul lucrează mai mult cu mâna și cu corpul, dar acest lucru se referă numai la acțiunea în sine, deoarece pregătirea unui furt cere o activitate mintală minuțioasă, deosebit de laborioasă. Caracterul predominant fizic al acțiunii presupune din partea lui un antrenament deosebit. Dexteritatea lui caracteristică, mobilitatea fizică, rapiditatea mișcărilor sunt rezultatele, în primul rând, ale exercițiului și, numai în al doilea rând, sunt favorizate și de unele predispoziții native (mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, nivelul de dezvoltare a analizatorilor).

---

[46] La seminarii se va insista pe particularitățile modului de operare a acestei „industrii" - cerșetoria - starostele de cerșetori, gazdele, plasatorii. (Vezi cerșetoria ca problemă socială – în arhiva personală a autorului – T.B.).

Automatizarea unor mişcări specifice, declanşate de stimuli specifici, în urma unui exerciţiu îndelungat, nuanţat şi perfecţionat îi fac pe unii hoţi „să fure fără să vrea".

Hoţul are un spirit de observaţie bine dezvoltat, orientare promptă la situaţia dată şi organizarea imediată a unui plan de acţiune bazat pe elemente concrete şi prezente. Mijloacele lui de operare, deşi unele ingenioase, se bucură totuşi de puţină variabilitate. Sistemul de a acţiona într-o situaţie sau alta, în general, se împrumută prin imitaţie, sau în cazul elaborării proprii devine frecvent, şi de multe ori aplicat în situaţii inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca şi ceilalţi infractori, nici hoţul nu are o gândire cu calităţi deosebite, deoarece ea este limitată la preocupările lui specifice. În ceea ce priveşte voinţa şi personalitatea, hoţul lucrează după „şabloane şi reţete" puţin variabile, sunt uşuratici, lipsiţi de acele calităţi ale voinţei ce au sens etico-social. Înclinaţia spre risc este deosebit de mare, fapt pentru care de multe ori ei mizează pe elemente cu extrem de puţine şanse de reuşită. Reacţia tipică este debarasarea de obiectul furat şi fuga. Acesta nu se apără şi nu opune rezistenţă, numai în cazul când este atacat fizic. Coincidenţa unor factori externi cu nereuşita acţiunii, îl face să fie superstiţios, uneori chiar mistic[47].

SPĂRGĂTORUL - se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă şi prin utilizarea forţei ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoştinţe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracţional presupune acţiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul celor mai evoluaţi infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusinţă (inteligenţa practică) necesară executării unei spargeri şi de unele calităţi deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situaţiei, curaj, „sânge rece". Utilizând violenţa în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-şi însuşească bunuri, de hoţi.

TÂLHARUL - întreaga sa activitate infracţională se caracterizează prin violenţă, susţinută de o constituţie fizică, somatică adecvată. Ca particularităţi specifice dobândite în cursul activităţii infracţionale, putem aminti o motricitate sporită faţă de normal, hotărâre şi îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deşi tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie şi mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul

---

[47] Se va insista la seminarii pe particularităţile diferitelor moduri de operare ale hoţilor şi spărgătorilor, începând cu hoţii de buzunare, „şuţii", „şpringarii" etc., şi terminând cu „escaladatorii", „balconarii", spărgătorii de zid etc. (din arhiva personală a autorului T. B.).

fiind elaborat nu-şi mai poate suspenda sau amâna cu uşurinţă acţiunea infracţională[48].

INFRACTORUL INTELECTUAL - escrocul, falsificatorul, şantajistul. Exercitarea pe scară profesională a unor asemenea acţiuni infracţionale presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceştia, forţa fizică este mai puţin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar şi joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârşirea infracţiunii. În afară de unele „ustensile" de importanţă minoră, infractorii intelectuali îşi comit acţiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularităţi esenţiale: un debit verbal adaptat rolului şi adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii şi şantajiştii se caracterizează, în special, printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei şi prin soluţii rapide care duc la eschivarea şi ieşirea din încurcătură[49].

ASASINUL - este cel mai odios şi cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate şi agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raţionalizare scăzută, instabil şi superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situaţii conflictuale, reacţionând violent. Comiterea infracţiunii devine posibilă datorită intrării individului într-un mediu care oferă situaţii conflictuale de la care el nu ştie sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obţinerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) şi gradul de violenţă cu care infractorul săvârşeşte asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situaţii conflictuale pe cale asasinatului. Este deci o aparentă satisfacţie momentană după actul săvârşit. Situaţia conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violenţă de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora şi de aceea este lipsit de compasiune faţă de ceilalţi. Această

---

[48] La seminarii se studiază cauza „7T" - 2 omoruri şi 7 tâlhării, în casă peste persoane în vârstă - grupare de 3 tâlhari din Roşiorii de Vede care acţionau pe raza Capitalei - psihologie şi portret al autorilor (din arhiva personală a autorului T. B.).

[49] Se exemplifică prin cazuri reale din arhiviva personală T. Butoi - vânzări fictive de case, valută falsă, maradona în casă etc.

insensibilitate nu este înnăscută, ci se câştigă ca urmare a modului de viaţă dusă în condiţii de vicisitudini fizice şi psihice (T. Bogdan, 1973)[50].

INFRACTORUL RECIDIVIST - psihologic se caracterizează prin:

- imaturitate intelectuală;
- impulsivitate mărită, agresivitate;
- indiferenţă afectivă;
- egocentrism;
- tendinţă de opoziţie;
- scepticism;
- rezistenţă scăzută faţă de stimuli.

Infractorii recidivişti au tendinţa de a percepe realitatea într-un mod neobişnuit şi deformat, având impresia că nimeni nu le oferă ajutor şi că în viaţă totul se petrece conform legilor „baftei" sau „ghinionului". Acestora le este caracteristică prezenţa unor manifestări de indecizie şi incertitudine interioară, dificultate de autoreprezentare, tendinţa de a-şi ascunde propria personalitate.

Succesul obţinut la prima infracţiune, acţionează drept stimul pentru alte situaţii infracţionale asemănătoare. Primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv. Un indiciu deosebit de relevant al periculozităţii persoanei infractorului îl constituie atitudinea sa din trecut faţă de exigenţele legii penale. De aceea, individualizând pedeapsa, instanţa nu poate face abstracţie de lipsa sau de existenţa unor antecedente penale, chiar dacă a intervenit amnistia, graţierea sau chiar reabilitarea.

INFRACTORUL DE PROFESIE (de carieră) - este format şi socializat în direcţia comiterii infracţiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existenţă o constituie infracţiunea. Obiectul principal al activităţilor sale infracţionale îl constituie câştigurile financiare şi el nu se implică în comiterea unor infracţiuni cu violenţă, în afară de cazul în care violenţa este „specialitatea" sa (tâlharul). De obicei, debutează în calitate de copil delincvent, având originea în păturile de jos ale societăţii.

Infractorul de profesie îşi formează deprinderi şi abilităţi tehnice de înalt specialist, este capabil să-şi planifice activităţile, să-şi aleagă victimele şi să-şi îndeplinească planul de comitere a infracţiunii în aşa fel încât să evite depistarea ei. El planifică acţiunea infracţională mult mai amplu decât o face infractorul obişnuit, ocazional.

---

[50] Exemplificare prin cazul „Vădănescu" şi cazul „Pârvuleţ" - triplii asasini (Din arhiva personală a autorului T. B.).

În general, este pregătit pentru arest şi judecată, fiind mereu în expectativa petrecerii unei anumite perioade în penitenciar, considerând aceasta ca făcând parte din viaţa sa. Aici, intrând în contact cu alţi infractori, are posibilitatea de a învăţa noi metode de comitere a infracţiunilor, participând la un adevărat schimb de experienţă, profesorii lui făcând parte din categoria infractorilor profesionişti vârstnici. De asemenea, ca rezultat al infracţiunii, el poate avea bani puşi de o parte pentru cheltuieli de judecată şi pentru perioada post-detenţie.

Psihologic, la el afectul atinge o formă pasională pronunţată, iar acţiunea este profund dirijată de gândire.

Infractorul se deosebeşte de ceilalţi oameni din punct de vedere psihologic, nu printr-o funcţionare deosebită a proceselor sale psihice, ci prin faptul că acţiunile lui au un conţinut antisocial. Aptitudinile lui specifice, elaborate în urma unei practici îndelungate, care îl ridică în unele privinţe deasupra omului normal, nu-i determină acţiunea infracţională fără un teren propice, reprezentat de mediul social. Cunoaşterea particularităţilor psihice ale infractorului ne duce la explicarea comportamentului, la posibilitatea depistării şi reeducării acestuia. Alături de factorii interni, psihoindividuali, un rol important în structura dizarmonică a personalităţii infractorului îl au şi factorii externi, de mediu.

La infractori, comportamentul agresiv, antisocial, este în mare măsură învăţat, dobândit în contextul împrejurărilor de viaţă, disfuncţionale din punct de vedere psihosocial.

3.8. **Cuplul penal victimă – agresor (identificarea agresorilor şi autoprotecţia victimală)**

3.8.1. *Psihologia victimei - sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze şi cerc de bănuiţi*[51]

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii iniţiativei în a comite o faptă antisocială, cât şi în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deşi există şi cazuri în care între infractor şi victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită

[51] Nicolae Mitrofan, cap. *Victimă şi victimologie,* p. 100-105, în N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*

răspundere legată de actul infracțional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopții poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poştaşul cu bani mulți asupra sa nu se asigură deloc şi este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea" exagerată privind achiziționarea unor bunuri de valoare.

Chiar şi în cazul unor minori, victime ale unor infracțiuni, un anumit grad de vinovăție aparține părinților sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire etc.).

În cazul în care între victimă şi infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoaşterea victimei (modul său de viață, preferințe, habitudini, trăsături psihomorale şi psihocomportamentale) se poate „reconstitui" fizionomia particulară a relaționării interpersonale infractor-victimă şi, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situație este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaşte pe infractor. Dacă teama de reacțiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicații" sau pur şi simplu să nege comiterea infracțiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacție al victimei, psihologia ei vor „informa" asupra unor caracteristici psihice şi comportamentale ale infractorului. Din marea varietate a datelor de interes pentru cunoaşterea victimelor, T. Bogdan a făcut o selecție a celor pe care le-a apreciat ca având o semnificație deosebită în procesul identificării autorilor, şi anume[52]:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului, pentru a stabili dacă în speță este vorba de un omor, sinucidere ori moarte accidentală;
- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârşirii infracțiunii;
- datele relative la precizarea circumstanțelor esențiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuință), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepția şi modul de viață, materializarea în nivelul de cultură şi educație, atitudini, calități temperamentale şi caracteriale, credințe şi

[52] Tiberiu Bogdan, *op.cit.*, p. 155-159.

obiceiuri, anumite tabieturi, dorințe nesatisfăcute, starea de echilibru psihic ori manifestarea unor tendințe spre agresivitate, izolare socială ori depresiune, anumite tare sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relații extraconjugale ori de inversiune sau perversiune sexuală);

- cercul de relații al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracție) mediile și locurile sau localurile publice frecventate. De o importanță deosebită, în acest sens, sunt precizarea naturii relațiilor victimei (de amiciție, dușmănie, indiferență) și, mai ales, identificarea și conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînțelegeri familiale, conflicte pentru moștenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum și a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obținerea unor venituri pe căi ilicite;
- informațiile privind mișcarea în timp și spațiu a victimei, cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului și care pot avea relevanță deosebită;
- datele privind bunurile deținute de victimă, mai ales a celor de valoare și cele privind dispariția unora dintre acestea ori a unor documente;
- informațiile privind antecedentele morale, medicale, penale și contravenționale ale victimei.

Desigur, există foarte multe variante posibile ale relației infractor-victimă, în special în cazul infracțiunilor cu violență. Având în vedere poziția și situația victimei după comiterea infracțiunii, putem diferenția mai multe variante posibile, precum:

a) victime dispărute, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute și, nu de puține ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soțului ucigaș;

b) victime ce nu supraviețuiesc agresiunii (decedate) care „oferă”, în principal, informații asupra infractorului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);

c) victime ce supraviețuiesc agresiunii, dar nu pot identifica infractorul din motive obiective (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai înainte legată la ochi, prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informații în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspecte vestimentare - haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);

d) victime ce supraviețuiesc agresiunii și care cunosc infractorul, însă nu-l denunță din motive ce țin de teama de răzbunare a acestuia (de

exemplu: victima cunoaşte ameninţarea infractorului că, în cazul în care va fi denunţat, se va răzbuna pe copii);

e) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar pe care nu-l denunţă din motive ce ţin de viaţa lor particulară (de exemplu: agresorul este concubinul victimei căsătorite);

f) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar care, în loc să-l denunţe, încearcă să ofere alte explicaţii, inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, al victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste" infractorului pe care-l iubeşte);

g) victime care supravieţuiesc agresiunii şi care, deşi cunosc infractorul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;

h) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, însă, profitând de situaţie, încearcă să pună în seama acestuia şi fapte pe care nu le-a comis (de exemplu: reclamă dispariţia unor lucruri de valoare sau bani pe care, în mod real, infractorul - care s-a rezumat numai la violarea ei - nu şi le-a însuşit);

i) victime care profită de o anumită situaţie, reclamând o „infracţiune" comisă asupra sa cu intenţia de a sancţiona o persoană sau de a profita de pe urma ei (de exemplu: simularea voluntară şi regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relaţie sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru totul.

3.8.2. *Strategii preventive şi de contracarare a victimizării*

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind deplin securizat că niciodată şi nicăieri nu-l pândeşte vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexului etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracţional, care, cel puţin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendinţă de creştere. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, creşterea ratei criminalităţii determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimţit în general de către indivizi, dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapaţi). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane îşi iau măsuri de prevedere pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea intrărilor în locuinţe şi imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei şi publicităţii legate de anumite bunuri şi câştiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în

realitate măsurile de autoprotecţie sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple şi diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică şi psihosocială:

a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei şi limitarea posibilităţilor de anticipare a consecinţelor unor acţiuni;

b) infatuarea, aroganţa, exacerbarea eului, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine şi a posibilităţilor proprii fizice şi mentale; asemenea persoane, prin contrast, subevaluează pericolul şi devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiune;

c) neglijenţa şi indiferenţa, trăsături care conduc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanţă măsurilor de asigurare (lasă sau uită uşile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alţii (lasă copiii nesupravegheaţi în totalitate);

d) credulitatea sau nivelul de influenţare, trăsături care permit infractorului stimularea şi atragerea unei persoane în acţiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare; sau, cazul fetiţei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);

e) stările de izolare, frustraţie şi complexare ce pot fi abil exploatate de către infractori;

f) nivelul modest sau redus al capacităţilor psihointelectuale, care limitează foarte mult posibilităţile persoanei de a înţelege şi decodifica intenţiile infractorului potenţial;

g) nivelul de tulburare şi dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Aşadar, măsurile ce se pot lua şi care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

a) măsuri de protecţie socială;

b) măsuri de autoprotecţie.

a) Măsurile de protecţie socială revin în special organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infractorilor, sancţionarea infracţiunilor şi pedepsirea lor. Existenţa organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată şi pedepsirea făptaşilor, inhibă în mare măsură reactivitatea infracţională potenţială. Acţiunile de pază, de anticipare şi prevenire a infracţiunilor, ale organelor de poliţie, promptitudinea şi eficienţa lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situaţia specifică diferitelor

infracţiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecţie împotriva victimizării.

Aşa cum afirma Wrightsman[53], deţinerea infractorilor deosebit de periculoşi în instituţiile speciale, asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetăţenilor.

b) Măsurile de autoprotecţie sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare, care, de fapt, sunt şi trebuie să fie rodul unor influenţe organizate în vederea evitării riscului victimal şi al victimizării.

Examinând prevenirea, într-o accepţiune restrânsă, la identificarea şi predicţia victimelor potenţiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor, să favorizeze, mai mult sau mai puţin, săvârşirea unor infracţiuni, T. Bogdan[54] propune ca aceasta să urmărească obiectivele mai importante:

- educarea moral-juridică a cetăţenilor pe baza cunoaşterii legilor şi a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiinfracţională a populaţiei pentru a cunoaşte normele de convieţuire socială, cerinţele comportamentele generale de evitare a situaţiilor ori circumstanţelor în care cetăţenii ar putea deveni victime ale unor infracţiuni;
- sfătuirea şi îndrumarea individuală a cetăţenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluţia negativă a unor stări de lucruri şi ajungerea lor în poziţie de victime;
- identificarea din timp a unor victime potenţiale – îndeosebi prin posibilităţile de cunoaştere ale organelor judiciare – şi promovarea unor măsuri de protecţie sau autoprotecţie a acestora.

De altfel, în ceea ce priveşte prevenirea şi evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări integrate în diferite strategii, programe, tactici etc[55]. Astfel, **strategiile evitării**, după Furstenberg (1972)[56] sunt acţiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situaţiile ameninţătoare. De exemplu: evitarea introducerii străinilor în casă noaptea, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversaţie, mai ales în locurile retrase.

---

[53] S.L. Wrightsman, *Psychology and the Legal System*, Brooks/Cole Publishing Company Monterey, California, 1987.

[54] T. Bogdan, *op.cit.,* p. 174.

[55] A. Karmen, *op.cit.,* p. 97-98.

[56] F. Furstenberg, *Fear of crime and its effect on citizen behaviour*, în Biderman, A. (Eds), *Crime and Justice*, New York: Justice Institute, p. 52-65.

Tacticile de depăşire a situaţiilor de risc, arată Skogan şi Maxfield (1981)[57], sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altora şi evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situaţii periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător accentuează asupra importanţei creării „spaţiului de apărare" (Newmann, 1972)[58], prin „îngreunarea atingerii ţintelor" (îmbunătăţirea mijloacelor de închidere şi asigurare a intrărilor şi ieşirilor, înălţarea gardurilor şi menţinerea supravegherii). Acţiunile de reducere a riscului sunt, fie individuale, fie colective (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii şi tactici, însă, nu pot fi evaluate cu uşurinţă privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situaţiile particulare în care ele ar putea preveni acţiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu pot fi prompt cuatificabile[59]. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbaţii sau a persoanelor în vârstă faţă de cei mai tineri. Această situaţie poate fi explicată prin faptul că atât femeile şi persoanele în vârstă, includ strategii de prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viaţă. De exemplu: un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaş pare ceva normal faţă de cazul unei femei sau a unui bătrân neînsoţit.

La fel se poate explica şi situaţia femeilor divorţate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, graţie îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum şi prezenţei companiei sociale, sunt expuse mult mai puţin riscului de victimizare.

---

[57] W. Skogan, M. Maxfield, *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*, Beverly Hills, CA: Sage, 1981.

[58] O. Newmann, *Defensible space: People and design in the violent city*, London: Architectural Press, 1972.

[59] A. Karmen, *op.cit.*, p. 97.

Capitolul IV

PSIHOLOGIA MARTORULUI ŞI MĂRTURIEI[60]
(de la evenimentul judiciar la elementul testimonial)

Eveniment judiciar. Element testimonial. Mărturia ca proces psihologic

4.1. Recepţia senzorială a evenimentului judiciar

S-a apreciat că forţa probantă a mărturiei, veridicitatea declaraţiilor unui martor nu pot fi apreciate la reala lor valoare dacă cei care realizează şi conduc cercetările nu cunosc mecanismele psihologice care stau la baza mărturiei.

Din perspectiva psihologiei judiciare, mărturia este rezultatul unui proces de observare şi memorare involuntară a unui fapt juridic urmat de reproducerea acestuia într-o formă orală sau scrisă, în faţa organelor de urmărire penală sau a instanţelor de judecată[61].

Mărturia este un proces de cunoaştere a realităţii obiective structurat pe patru faze, şi anume[62]:

- **recepţia (percepţia) informaţiilor;**
- **prelucrarea lor logică;**
- **memorarea;**
- **reproducerea /recunoaşterea /reactivarea.**

Mărturia - proces sau act de cunoaştere a realităţii – depinde de capacitatea fiecărei persoane de a recepta faptele, de a le prelucra în funcţie de subiectivismul şi selectivitatea sa psihică, de a le memora, de capacitatea sa de a reţine şi memora doar acele elemente necesare şi importante, deci esenţialul şi, nu în ultimul rând, aptitudinea sa de a le reda.

---

[60] Vezi N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.* din contribuţia lect.univ. avocat Zdrenghea Voicu, cap. IV (selectiv), scurte extrase şi prelucrări personale.

[61] E. Stancu, *Criminalistica,* Editura Actami, 1995, p. 56.

[62] Vezi schiţa formării mărturiei. (Din arhiva personală a autorului – T. B.).

Martorul vine în contact cu obiectele şi fenomenele lumii exterioare prin intermediul simţurilor sale, iar acestea acţionând asupra organelor de simţ dau naştere la procese psihice cunoscute sub numele de senzaţii şi percepţii[63].

Căci înainte de a deveni un fapt memorat şi apoi redat, evenimentul este senzaţia, percepţia a ceea ce a existat, a simţit sau a auzit o anumită persoană[64].

---

[63] Din cercetările lui A. Roşca:

„Iată cum s-au petrecut faptele: în timp ce făceam o serie de experimente cu studenţii (medicină, an I), intră în sala de curs un individ (necunoscut studenţilor) şi cere microscopul, care se găsea pe masă, pentru profesorul P. La riposta mea că avem şi noi nevoie de microscop, spune că-l va aduce imediat. Îi dau microscopul şi pleacă. Aştept câteva minute. Văzând că individul în chestiune nu venea cu microscopul, rog pe un coleg care mă asista la experienţă, să meargă să vadă ce este. După câteva minute, colegul vine şi mă anunţă că individul care a luat microscopul nu a fost trimis de nimeni şi că a dispărut cu microscopul. Studenţii aud această afirmaţie şi îi informez şi eu că microscopul a fost furat, ceea ce produce o surprindere generală. Ca o consecinţă a acestui fapt, anunţ suspendarea experienţelor şi îi rog pe studenţi să nu plece, dat fiind că s-a furat un bun public, până ce nu va da fiecare o declaraţie în care să se înscrie faptul aşa cum s-a întâmplat şi să dea semnalmentele celui care a furat microscopul, pentru a-i putea da mai uşor de urmă".

Interogatoriul scriptic al celor 106 de subiecţi a dat un procent de fidelitate de 82-86%. Aplicând aceloraşi subiecţi, însă, şi metoda prezentării unui tablou (metoda Stern), A.Roşca obţine un coeficient de fidelitate de 90%, ceea ce îl determină să adopte mai departe în cercetare această metodă. Privind conţinutul depoziţiilor, un procentaj de fidelitate de 90% şi peste, s-a obţinut la datele despre persoane, animale, obiecte şi relaţii spaţiale; o fidelitate mijlocie între 80-90% s-a obţinut la calităţi şi acţiuni şi, în fine, fidelitate scăzută la întrebările privind culoarea, numele şi semnalmentele. (A.Roşca – *Psihologia martorului*, Editura Institutului de Psihologie al Universităţii din Cluj, 1934).

[64] În 1955, T.Bogdan şi-a imaginat în Halele Obor un experiment în care, într-o aglomeraţie, un individ (actor de teatru instruit special) plătindu-şi cumpărăturile cu o bancnotă de 25 lei, pretinde rest de la 100 de lei. Această pretenţie, vizibil nefondată, a fost urmată de vii discuţii şi chiar de un început de violenţă, căreia organele de ordine i-au pus capăt, invitând pe toţi

Recepţia senzorială a unor evenimente este prima etapă a formării mărturiei, fiind un proces psihic de cunoaştere[65].

Noţiunea de percepţie este utilizată într-un sens mai larg, cuprinzând atât senzaţia cât şi percepţia propriu-zisă şi cu acest *lato sensu* este utilizată şi în psihologia mărturiei, desemnându-se, de fapt, primul moment al formării depoziţiilor martorilor.

Nu orice stimul va da naştere unor senzaţii, această capacitate fiind legată de pragurile senzaţiilor în care există o limită minimă şi una maximă a senzaţiilor, dar această delimitare va fi afectată de sensibilitatea fiecărei persoane.

Senzaţia este cea mai simplă formă de reflectare senzorială a însuşirilor izolate, ale obiectelor sau ale persoanelor, prin intermediul unuia dintre organele noastre de simţ[66].

Percepţia este consecinţa unei reflectări mai complexe care conduce la conştientizare, la identificarea obiectelor şi fenomenelor.

Apariţia senzaţiilor şi apoi a percepţiei este în funcţie de intensitatea stimulilor care acţionează asupra analizatorilor. Prin analizator se înţelege

---

participanţii (fără agresor) să depună depoziţii ca martori ai conflictului. Toată lumea, cu excepţia actorului „agresor", a fost în totală necunoştinţă de cauză, scena întreagă fiind filmată cu ajutorul unor teleobiective din puncte camuflate, iar partea sonoră fiind înregistrată pe bandă de magnetofon de către doi asistenţi care stăteau în apropierea actorului. De asemenea, depoziţiile martorilor au fost şi ele înregistrate pe bandă de magnetofon, audierile efectuându-se prin metoda relatării spontane, prin interogare şi întocmirea de proces-verbal obişnuit, la diferite intervale de timp după „infracţiune".

Rezultatul acestui experiment a fost demonstrarea că, prin relatarea spontană şi interogarea obişnuită, s-a putut reconstitui (prin „mozaicare") întreaga realitate obiectivă. De asemenea, s-au obţinut date preţioase cu privire la subiectivitatea perceptivă, atât la nivel auditiv, cât şi la cel vizual, demonstrându-se practic superioritatea recepţiei umane faţă de înregistrarea mecanică. Evident că această superioritate se referă la utilitatea practică, nu şi la exactitatea „fotografică". (T. Bogdan, *Psihologia judiciară,* Bucureşti, 1957).

[65] Al. Roşca, *Psihologie generală,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 237.

[66] E. Stancu, *op.cit., p. 57.*

sistemul organismului uman alcătuit din organele de simț, căile nervoase de transmitere şi centrii corespunzători de pe scoarța cerebrală.

Aprecierea mărturiei se va face în funcție de existența acestor senzații care pot fi: cutanate (tactile, termice, algice), olfactive şi gustative.

Senzațiile tactile joacă un rol important, rezultat al stimulării receptorilor cutanați, fiind determinate de deformarea, de distorsiunea pielii ca efect al presiunii. La aprecierea mărturiei întemeiată pe senzațiile tactile, interesează determinarea cât mai exactă a suprafeței corpului care a venit în contact cu diferite obiecte, ştiindu-se că cele mai sensibile zone unde acuitatea tactilă este intensă sunt: vârful degetelor, suprafața limbii, buzele, cea mai scăzută acuitate fiind în cazul pielii de pe spate.

Persoanele lipsite de vedere sunt capabile să recunoască, să descrie însuşiri dintre cele mai variate ale obiectelor datorită dezvoltării altor simțuri în locul celui pierdut.

Persoanele normale, dar care desfăşoară o anumită activitate pot avea anumite simțuri mai dezvoltate decât altele datorită dezvoltării altor simțuri în locul celui pierdut, datorită mediului în care lucrează: morari, şlefuitori etc.

Totodată, percepția tactilă poate fi falsă datorându-se limitelor obiective ale acestui receptor, dar şi unor cauze de ordin subiectiv – **iluzia.**

Iluzia reprezintă o percepție eronată a unui obiect sau fenomen ce determină o imagine deformată, denaturată, dar nu integral falsă a realității, care se datoreşte suprapunerii peste un sistem consolidat de legături noi care au elemente comune cu primul[67].

Un alt rol îl joacă senzațiile termice care însumează atât senzații de cald, cât şi de rece. Această categorie de senzații poate interveni în formarea mărturiei în cazul infracțiunilor săvârşite şi însoțite de stimuli adecvați – stimuli termici. Martorul este chemat să facă aprecieri privind temperatura obiectelor cu care a venit în contact, iar când stimularea termică se produce la distanță, atunci poate face aprecieri privind aerul ambiant, intensitatea sursei de căldură sau de frig.

A treia categorie de senzații, senzații primitive, sunt cele algice sau de durere, fiind consecința vătămării țesuturilor organismului, a receptorilor algici.

---

[67] Al. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal,* Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 21.

La seminarii se va exemplifica studenților cazuistica iluziilor cuprinse în *Tratatul de psihologie experimentală* al lui Al. Roşca şi în arhiva personală a autorului T. B.

În cazul în care senzațiile algice sunt rezultatul unor loviri, vătămări aplicate cu intenție, cel care le-a suferit încetează a mai avea capacitate de martor și se poate considera victimă a infracțiunii, fiind ascultată ca parte vătămată. Dacă persoana nu dorește o altă calitate, ar putea fi ascultată ca martor, dacă potrivit legii procesuale penale românești nu se constituie ca parte civilă sau parte vătămată.

Mărturia obținută în urma senzațiilor produse de diferite obiecte și fenomene asupra simțurilor umane va fi supusă unor cercetări riguroase de către organul judiciar, deoarece modul de a simți, pipăi, a rezista la diferențe de temperatură, precum și la durere, diferă de la organism la organism.

Senzațiile osmice constituie rezultatul stimulării receptorilor olfactivi situați în partea superioară a cavității nazale de către substanțe aflate în stare gazoasă sau sub formă de vapori[68].

Acești stimuli care pot da naștere la senzațiile olfactive pot fi utili în descoperirea infracțiunilor de incendiu, unde analizorul osmic ar putea deosebi mirosul caracteristic al incendiului propriu-zis și al substanței inflamabile folosite, mirosul particular al unor substanțe toxice, stupefiante sau alte mirosuri care însoțesc explozia, natura mirosurilor unor medii profesionale (în industria chimică și farmaceutică).

Informațiile dobândite prin senzațiile osmice sunt informe, impalpabile, inconstante, iar mărturia întemeiată exclusiv pe senzațiile olfactive nu poate oferi decât date despre natura obiectului, dar nu oferă posibilitatea localizării în spațiu a stimulilor și nici identificarea persoanelor și obiectelor.

Omul poate percepe aproximativ 10.000 mirosuri, dar limbajul este foarte redus, exprimarea acestora se rezumă la termeni care însumează mirosuri fundamentale sau la aprecierea de miros plăcut sau neplăcut.

La aprecierea unei mărturii bazată pe senzații olfactive se va lua în considerare fenomenul de adaptare olfactivă. Dacă la primul contact cu un anumit miros acesta poate produce o anumită reacție, după un timp, senzația nu mai este simțită cu aceeași acuitate, datorită acomodării.

Organul judiciar va putea verifica, întrebând martorul despre durata de timp petrecută în mediul odorant respectiv, știindu-se faptul că pentru revenirea și restabilirea senzației olfactive este necesar un repaus de 1-3 minute.

Senzațiile gustative constituie o altă sursă a mărturiei, fiind produse de însușirile chimice ale substanțelor dizolvate în salivă sau soluții apoase

[68] *Idem*, p. 24.

care stimulează receptorii gustativi de pe papilele linguale[69].

Capacitatea omului de a percepe asemenea senzații se reduce la un număr de patru, și anume: dulce, amar, acru, sărat.

Utilitatea acestor senzații se găsește în posibilitatea identificării cazurilor de otrăvire sau de intoxicație alimentară intenționată sau din culpă.

În aceste două situații trebuie să deosebim dacă este vorba de otrăvire ce constituie activitatea prin care se înfăptuiește latura obiectivă a infracțiunii sau reprezintă mijlocul prin care se realizează sinuciderea sau doar încercarea de sinucidere și, de asemenea, dacă a survenit sau nu moartea[70].

În cazul în care a survenit moartea, ca rezultat al sinuciderii sau al infracțiunii pot apare situații în care este necesară obținerea unor informații de la cei prezenți privind gusturile specifice ale substanțelor ingerate.

În cazul în care moartea nu a survenit datorită ingerării unei cantități insuficiente de otravă, a precarității mijlocului folosit, infracțiunea a rămas în faza tentativei, victima nu va mai fi ascultată ca martor, ci în calitate de parte vătămată.

Nu în toate cazurile va fi posibilă identificarea substanței ingerate, deoarece modul de administrare fiind diferit poate produce anumite obișnuințe sau nu poate fi depistat din cauza dozei prea mari sau prin includerea substanței respective în alimente sau băutură.

Avantajele oferite de aceste senzații sunt minime datorită relativității mijloacelor obiective de control a sensibilității gustative, dar și naturii umane, lor adăugându-li-se și o serie de factori de distorsiune (bruiaj) determinată de legitățile generale ale senzorialității, dintre care:

a) **modul de organizare a informațiilor la nivelul cortexului**, care se constituie în structuri și configurații permițând martorului să perceapă întregul înaintea părților componente. (Ex: un martor poate relata despre o mașină că era de culoare deschisă, altul indică marca sau numărul de circulație).

b) **constanta percepției**, fenomen care determină o anumită „corectare" a imaginii percepute;

c) **fenomenul de iluzie**, care conduce la percepții eronate, prin deformarea subiectivă a realității. (Ex: o persoană poate fi apreciată mai scundă sau mai înaltă după cum s-a aflat într-un grup de indivizi mai scunzi sau mai înalți);

d) **fenomenul de experiență**, pregătire la recepționarea unor stimuli, filtrându-i pe alții;

---

[69] *Idem*, p. 26.

[70] *Idem*, p. 26-27.

e) **efectul „halo"**, fenomen care ne determină să extindem, necritic, un detaliu asupra întregului. (Ex: cazul escrocilor care, datorită înfăţişării distinse şi exprimării corecte, sunt crezuţi cu uşurinţă, iar o persoană onestă, dar cu o înfăţişare mai puţin agreabilă, nu[71]).

O altă sursă a mărturiei o constituie recepţia auditivă. Senzaţiile auditive constituie rezultatul acţiunii undelor sonore asupra receptorilor auditivi, care vor putea fi înregistrate doar dacă se găsesc la frecvenţa cuprinsă între aproximativ 20 şi 20000 cili pe secundă[72]. Mecanismul senzaţiilor auditive nu poate fi înţeles fără cunoaşterea celor trei însuşiri fundamentale ale undelor sonore şi anume: înălţimea, intensitatea şi timbrul. În ceea ce priveşte înălţimea sunetului, la un om normal, virtual martor într-o pricină penală, pragul sau limita inferioară a auzului este de aproximativ 20 duble vibraţii pe secundă, iar pragul sau limita superioară de aproximativ 20000 vibraţii pe secundă. Sunetele cele mai bine percepute sunt cele aflate cu frecvenţa între 1000 şi 3000 de vibraţii pe secundă. Percepţia intensităţii sonore poate fi influenţată de raportul dintre distanţă, sursa sonoră şi organul receptor, de condiţiile atmosferice, de natura mediului în care se propagă undele sonore.

În ceea ce priveşte a treia însuşire, timbrul, acesta atribuie sunetului un caracter individual aflându-se în relaţie cu posibilitatea identificării undelor sonore pe baza senzaţiilor auditive în funcţie de capacitatea fiecărui om. Deseori, în depoziţiile martorilor se regăseşte cerinţa redării cuvintelor, frazelor, sunetelor sau chiar a discuţiei pe care acesta a perceput-o involuntar sau voluntar, uneori chiar a vocii dacă martorul prezintă un handicap fizic (lipsă a vederii), ştiindu-se faptul că lipsa unui organ de simţ duce la acuitatea celorlalte sau fără a exista acest handicap, la recunoaşterea vocii pe baza unei anumite particularităţi sau defect de vorbire.

Caracterul individual al vocii este dat de ansamblul însuşirilor sale şi anume: înălţimea tonului, a volumului, a tipului de rezonanţă, a timbrului.

Dacă martorului i se cere să reproducă fidel cuvinte, termeni, expresii, numere, cifre rostite pe care acesta le-a perceput în diferite împrejurări, pentru că astfel prin intermediul mărturiei se verifică acele situaţii în care cuvintele, termenii, expresiile reprezintă însăşi activitatea materială prin care se realizează latura obiectivă a infracţiunii.

În această categorie se vor înscrie infracţiunile săvârşite prin cuvinte scrise sau pe cale orală, şi anume: insulta (art. 205), calomnia (art. 206), deoarece prin stabilirea exactă a cuvintelor se poate afla identitatea

---

[71] E. Stancu, *op.cit.*, p. 57-58.

[72] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 28.

adevărului şi a participanţilor, de determinarea lor depinde şi stabilirea unor împrejurări esenţiale ale comiterii infracţiunii, dar mai ales existenţa infracţiunii poate fi condiţionată de exacta stabilire a acestora.

Martorul poate reda cuvinte care şi-au lăsat amprenta asupra memoriei sale, poate face rezumatul la ceea ce a auzit. Dar în ceea ce priveşte fidelitatea mărturiei, având ca obiect reproducerea sensului general al unei convorbiri, discuţii, organul judiciar trebuie să aibă în vedere influenţele care se exercită, apoi procesele de memorare şi reproducere pot fi alterate de diferiţi factori – timp, uitare.

Un potenţial martor poate să perceapă o convorbire, o discuţie de la o anumită distanţă. Relaţia dintre distanţa sursei sonore şi a organului receptor, se află într-un raport direct cu intensitatea sau tăria (forţa) fenomenului sonor, dar şi-n cazul perceperii sunetelor de la o anumită distanţă trebuie să se ţină cont de factorii perturbatori: vântul, şi anume, dacă undele sonore sunt perturbate în direcţia în care se află cel care le aude, intensitatea acestora nu se reduce proporţional cu distanţa parcursă şi apare astfel tendinţa de a le localiza într-un punct apropiat în spaţiu, dar sursa acestora este situată într-un punct îndepărtat, iar când sunt percepute în sens invers, există posibilitatea de a nu fi auzite sau, dacă sunt, vor fi localizate la o distanţă îndepărtată în spaţiu de sursa sonoră.

Un alt factor este ecoul – un obstacol care se interpune între sursa sonoră şi organul receptor, la o distanţă de cel puţin 17 m. Organul auditiv al omului este capabil să perceapă distinct două sunete numai dacă intervalul de timp ce le separă este superior valorii de 0,1 secunde, dacă va fi inferior acestei valori, atunci organul auditiv al omului va percepe două sunete simultan.

Reverberaţia – fenomenul caracteristic spaţiilor închise prin care sunetele sunt prelungite şi amplificate imediat după ce au fost emise, datorită unor reflexii multiple şi succesive pe pereţii şi obstacolele acelui mediu[73].

Avându-se în vedere toţi factorii care pot perturba senzaţiile auditive, organul judiciar poate aprecia corect dacă mărturia poate sau nu să fie luată în considerare, doar pe informaţiile obţinute auditiv. La acestea se adaugă şi faptul că persoana – martor care poate compărea în faţa organului judiciar este atât un om normal dotat sub raportul funcţionării organului auditiv sau un om care prezintă deficienţe funcţionale la nivelul organului de simţ, cât şi

---

[73] *Idem*, p. 41.

o persoană a cărei sensibilitate auditivă depăşeşte nivelul comun, martorul excepţional înzestrat[74].

În această categorie vor intra persoanele care lucrează într-un anumit mediu care au auzul „exersat", şi anume: mecanici, vânători, medici terapeuţi, muzicieni.

Scăderea sensibilităţii la tonuri joase (datorită înaintării în vârstă sau prestării unei munci în mediu zgomotos), lipsa auzului sau verificarea acestei aptitudini poate fi supusă verificării de către medicul specialist pentru a se constata cauzele, ştiindu-se faptul că omul cu auz normal deosebeşte vorba şoptită de la distanţa de 6 m, vocea de conversaţie de la cel mult 25 m.

Mărturia cu sursa constituită de senzaţiile vizuale, reprezintă mărturia tip, cel mai des întâlnită, acest lucru se datoreşte şi necesităţii reconstituirii cât mai fidel a configuraţiei locului în care s-a săvârşit infracţiunea.

Ochiul uman funcţionează ca o cameră fotografică. Logic, ar trebui ca obiectele lumii exterioare să fie reflectate după legile opticii, adică cristalinul ocular fiind ca o lentilă convexă, obiectele ar trebui să fie inversate şi să fie oglindite în funcţie de distanţă: cele apropiate să pară mai mari, cele mai îndepărtate mai mici, însă la fiinţele umane pe traiectoria dintre retină şi cortex are loc „corectarea imaginii", astfel încât obiectele sunt „neinversate"[75].

Este un fenomen psihofiziologic care contrazice legile opticii şi poartă numele de constanta percepţiei.

În analiza mărturiei este necesar să se constate dacă martorul este obişnuit cu obiectele, locul sau persoana la care se referă depoziţia sa, deoarece în funcţie de gradul de obişnuinţă, se va manifesta la el fenomenul de constantă a percepţiei, şi tot în funcţie de aceasta, în mod involuntar, va distorsiona realitatea, omiţând sau adăugând informaţii[76].

În sistemul acestor senzaţii umane, cele vizuale ocupă un loc important deoarece ele dau exact imaginea completă a lumii înconjurătoare, acest lucru şi pentru că, cu ajutorul culorilor, a mişcării, ochiul uman poate percepe diferite forme care iau anumite înfăţişări comune sau inedite pentru el şi implicit pentru persoana umană.

Lumea pe care o percepe ochiul uman se subdivide în acromatică şi cromatică. Culorile alb şi negru, precum şi cele care fac trecerea între ele se numesc acromatice, iar celelalte cromatice.

---

[74] *Idem*, p. 46.

[75] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară,* p. 118.

[76] *Idem*, p. 118.

Omul ca persoană, ca potențial martor nu va avea aceste simțuri dispersate, ele se vor interacționa, lucrând în același timp, astfel că imaginea percepută, informația obținută va fi unitară.

Sub influența sunetului va crește sensibilitatea ochiului la culorile verde, albastru și violet, și va scade la galben, roșu și oranj. Sensibilitatea ochiului va depinde și de alți factori, și anume: în amurg culoarea verde apare mai strălucitoare, cea roșie-violet este percepută ca o culoare neagră, iar culoarea verde-albastră este mult mai luminoasă[77].

Adaptarea la întuneric se petrece trecând brusc dintr-un mediu luminat la întuneric, când ochiul nu percepe nimic pentru ca apoi obiectele să capete contur. Adaptarea se petrece într-un ritm rapid – 10 minute – pentru ca apoi să intervină obișnuință. În ceea ce privește adaptarea la lumină ea are loc prin trecerea de la un mediu întunecat la lumină de mare intensitate, când ochii ne dor cu apariția ebulsării, ca apoi să se acomodeze.

Astfel, la producerea unui fapt petrecut seara târziu, într-un mediu întunecat sau slab luminat, martorii atrași de strigătul victimei unei infracțiuni de tâlhărie, tentativă de omor, se pot recruta din rândul vecinilor, a celor aflați în locuințele alăturate sau a locului săvârșirii faptei care și-au părăsit preocupările obișnuite, dar și din rândul celor aflați întâmplător pe stradă. În cazul martorilor care se aflau pe stradă în apropierea locului săvârșirii faptei, depozițiile lor vor fi mai ample pentru că au putut percepe de la o distanță mai mică și în întreaga lor desfășurare evenimentele, dar și pentru că vederea lor era acomodată condițiilor de luminat[78]. Dacă martorilor aflați în locuințele alăturate li se cere să descrie vestimentația infractorului, aceștia trecând brusc de la un mediu luminat la unul mai puțin luminat sau întunecat vor relata că infractorul era îmbrăcat cu un costum negru, dar în realitate era albastru.

Organele judiciare nu trebuie să ignore amănuntele care pot părea nesemnificative, dar care în contextul săvârșirii unei infracțiuni sunt esențiale. Amănuntele pot privi atât vestimentația, dar este știut că la un fapt petrecut pe stradă, într-un loc public, mărturiile vor abunda în detalii, unele controversate, altele lipsite de sens, cât și obiectul cu care s-au produs vătămările, mai ales în condiții slab iluminate sau întunecate. Totodată, nu pot fi ignorate viciile de cromorecepție care cuprind acromatopsiile (se caracterizează prin incapacitatea ochiului de a distinge alte culori decât

---

[77] C. Aionițoaie, T. Butoi, E. Stancu, I. Marcu ș.a., *Tratat de tactică criminalistică*, Editura Carpați, p. 125.

[78] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 54.

nuanțele dintre alb și negru) și discromotopsiile (incapacitatea de a distinge bine anumite culori - cecitate pentru anumite culori).

Din studiile efectuate s-a concluzionat că frecvența este de 4% la bărbați și 0,7% la femei; un loc prim îl ocupă daltonismul (incapacitatea de a distinge culorile roșu și verde). La cel care distinge greu roșu (*propanopia*) se va observa confundarea cu brun-închis, portocaliul cu verdele galben închis, violetul cu albastrul, iar cel care nu deosebește verdele (*deuteranopia*), roșu viu cu brunul clar, portocaliul cu verdele galben luminos, purpuriul cu albastrul-verzui[79].

O altă problemă este ridicată de perceperea relațiilor speciale, pentru că în ascultarea martorilor se urmărește obținerea unor date privind mărimea, forma, adâncimea, orientarea în spațiu, localizarea auditivă sau vizuală, la ele adăugându-se și factorii perturbatori, experiența, oboseala, starea de emotivitate, condițiile meteorologice și de vizibilitate.

Pentru o corectă apreciere a declarațiilor martorilor, organul judiciar trebuie să țină seama de factorii care pot influența perceperea distanțelor, dar și de metodele folosite de martori pentru aflarea lor. Un rol important îl joacă experiența în determinarea distanței, vezi conducătorii auto. Dacă distanța până la un anumit obiect poate fi determinată avându-se în vedere mărimea acestuia, în ceea ce privește percepția și aprecierea mărimii are loc un proces invers, deoarece mărimea unui obiect depinde de măsura celorlalte obiecte care se găsesc în jurul său.

Astfel, o persoană de statură mijlocie va apărea înaltă alături de o persoană de statură mică, iar aceasta mult mai mică decât este în realitate, la toate acestea se adaugă și culoarea obiectului pentru că obiectele de culoare neagră par mai mici decât cele de culoare albă, deși au aceeași mărime. Obiectele de culoare albă, galbenă și roșie se văd de la o distanță mai mare și lasă impresia că sunt mai aproape decât în realitate.

Perceperea timpului reprezintă un proces complex și constă în reflectarea duratei obiective a unui fenomen, a vitezei și succesiunii sale. Evenimentele percepute sunt păstrate în memorie sub forma reprezentărilor, erorile apărând datorită ștergerii din memorie a anumitor reprezentări. Restabilirea în memoria martorului a reprezentărilor șterse poate fi obținută printr-o corectă determinare a succesiunii evenimentului perceput anterior. Sarcina organului judiciar este de a formula de asemenea manieră întrebările, încât să ajute martorul să-și amintească faptele sau împrejurările uitate, ținând seama de ocupația sau profesia acestuia.

---

[79] *Idem*, p. 58.

Experimentele au dovedit că după un antrenament îndelungat anumite persoane pot să determine timpul cu o precizie exactă. Spre exemplu, sportivii, după un anumit antrenament, pot aprecia timpul până la ordinul sutimilor de secundă.

Perceperea timpului poate fi influenţată şi de cantitatea fenomenelor care s-au produs într-un interval de timp şi de conţinutul lor. Astfel, perioadele de timp „pline" trec foarte repede, şi de regulă sunt subapreciate, iar perioadele „goale" trec încet, astfel încât vor fi supraapreciate. De aici şi starea emoţională din momentul perceperii are efect direct asupra aprecierii timpului, aşteptarea unui eveniment plăcut „lungeşte" timpul, pe când un eveniment neplăcut îl „scurtează"[80].

În cadrul aprecierii timpului, generalizând şi extrapolând la toate categoriile de infracţiuni, se pot distinge anumite etape legate de situarea în timp a unor evenimente, fapte. Ele sunt, de fapt, situaţii tipice:

- Localizarea în timp a faptei săvârşite, a altor acţiuni legate de infracţiuni;
- Durata în timp a infracţiunii, a altor activităţi şi succesiunea în timp;
- Raportul de antecedenţă şi de subsecvenţă a unor fapte, acţiuni, succesiunea în timp a unor împrejurări având legătură cu infracţiunea sau făptuitorul acesteia;
- Ritmul, viteza de desfăşurare a unor fapte[81].

Localizarea în timp a infracţiunii, a faptei săvârşite, a altor activităţi reprezintă o cerinţă a principiului aflării adevărului.

În cazul în care intervalul de timp situat între momentul percepţiei şi cel al reproducerii este relativ scurt – moment care coincide cu descoperirea infracţiunii, identificarea făptuitorului şi începerea procesului penal - martorul apt din punct de vedere al însuşirilor de percepţie, de memorare şi în acelaşi timp dornic să ajute, nu va avea dificultăţi la redarea informaţiilor stocate, la aprecierea corectă a limitelor de timp în care s-a situat infracţiunea şi a celorlalte activităţi.

În cazul în care intervalul de timp este mai mare – un număr de ani – când se va declanşa procesul penal, şi se va descoperi făptuitorul, atunci se va constata că martorul se va confrunta cu neputinţa localizării exacte în timp a faptei, a evenimentelor. La acestea se adaugă şi monotonia faptelor cotidiene, a unor condiţii precare exterioare.

---

[80] *Tratat de tactică criminalistică,* p. 126-127.

[81] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 74-75.

Un rol important îl joacă organele judiciare care nu trebuie să dezvolte un rol pasiv, trebuie să facă corelații, să localizeze anumite date care pot duce la identificarea făptuitorului. Organul judiciar cunoscând personalitatea martorului, a preocupărilor, a aptitudinilor sale, poate readuce în memoria sa prin corelații, deducții, faptele pe care acesta le credea uitate.

În temeiul acestui rol pe care-l joacă, organul judiciar nu trebuie să aibă o atitudine sugestivă, impunând martorului corelațiile și deducțiile sale, ci doar prin întrebări să aducă în memoria martorului acele fapte care au importanță.

Reversul medaliei, adică acel martor capabil să redea faptele cu exactitate și precizate bine în timp, nu trebuie să ducă la concluzia că este de rea-credință, dar spusele sale trebuie atent verificate într-o deplină concordanță între ceea ce afirmă cu atâta exactitate și evenimentele sau modul care l-au determinat să le rețină precis.

Majoritatea infracțiunilor nu au existența condiționată de durata în timp a activității materiale prin care se realizează latura obiectivă, dar existența altor infracțiuni este condiționată de durata în timp a activității materiale, deoarece absența acesteia determină inexistența infracțiunii sub aspect penal.

Durata în timp a activității materiale este întâlnită la infracțiunea continuă (art. 189 – Lipsirea de libertate în mod ilegal; art. 241 – Portul ilegal de decorații sau semne distinctive) – unde, pentru a exista infracțiune, este necesar ca această activitate să se desfășoare pe o anumită perioadă de timp, la intervale de timp în baza aceleiași hotărâri. Evaluarea duratei de timp a acțiunii sau inacțiunii acestor infracțiuni nu se poate realiza prin orice mijloc de probă, dar în cadrul acestora proba testimonială deține un loc important.

În această privință, cercetările psihologice au evidențiat tendința martorului – cel care în condițiile infracțiunii a perceput faptele a căror durată trebuie s-o evalueze sau cel care în alte condiții a perceput asemenea fapte – de a supraevalua duratele scurte de timp și de a subevalua duratele lungi.

Percepția poate fi influențată și de factori obiectivi (stări, situații contextuale percepției, independente de cel care percepe, care se pot reprezenta într-un sens sau altul percepției) și subiectivi (stări, situații legate de condiția psihofiziologică și de personalitatea celui care percepe și ele se pot răsfrânge în mod favorabil sau defavorabil asupra percepției). În această situație, atât martorul, cât și mărturia pot fi influențate de acești factori, deoarece aprecierea mărturiei de către organele judiciare nu poate fi desprinsă de condițiile în care s-a format.

Un rol important în procesul percepției îi revine și atenției, fenomen psihic intim legat de percepție, în absența căreia mărturia este de neconceput, atribuind acesteia vigoare și plenitudine[82].

În actul mărturiei se regăsește atât atenția voluntară (intenționată), cât și cea involuntară (neintenționată), dar specific martorilor este atenția involuntară care va fi mobilizată de o serie de factori interni și externi. Factorii externi infracțiunii și făptuitorului trebuie să aibă capacitatea de a atrage atenția, de a se detașa de fenomenele, particularitățile obiectelor de a trezi atenția martorului, ca: lumina foarte puternică, culorile vii, mirosurile persistente și puternice, sunete și zgomote stridente care involuntar vor reține atenția martorului. La toate acestea se adaugă schimbările și ajustările deliberate sau nu, ce apar în înfățișarea unei persoane, obiectele care nu au caracter de noutate, de inedit.

Un alt aspect privește atenția de expectanță, anticipativă, care în cadrul mărturiei poate avea atât aspecte pozitive cât și negative. Așteptarea pregătește organismul pentru a reacționa și a recepționa un stimul la un eveniment iminent, deoarece ceea ce este așteptat ca posibilitate de producere este perceput mult mai repede și cu mai multă precizie, având efecte pozitive atât asupra cantității, cât și calității evenimentului perceput.

Efectele negative rezultă din discordanța dintre așteptare și situația în fapt. Ele constau în false identificări, când stimulul sau evenimentul așteptat se substituie percepției reale[83].

Numai că cel pregătit să perceapă un anumit miros, sunet sau zgomot este tentat să atribuie mirosul, sunetul, zgomotul stimulului așteptat (stimul anticipat) să se producă (iluzie de calitate)[84].

În evaluarea martorului și a mărturiei trebuie să se țină seama și de alte două tipuri de atenție, și anume:

- **Tipul static** - când mărturia va prezenta grade egale de fidelitate pe tot parcursul actului perceptiv;

---

[82] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 99.

[83] Ex: Martorul la o discuție pe un ton de ceartă între două persoane ce amenință să degenereze într-un schimb de violență, fiind pregătit (montat – atenție expectată) asupra a ceea ce este de presupus că se va petrece (stimul anticipat) în raport cu cei a căror atenție a fost involuntar atrasă de țipătul victimei, va percepe faptul din momentul incipient (viteza de percepție), mai exact (precizia percepției) atât sub aspectul însușirilor calificative, cât și cantitative ale evenimentului.

[84] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 104-105.

• **Tipul dinamic** – mărturia va conține informații mai exacte asupra faptelor petrecute la un scurt interval de timp de la declanșarea fenomenului spre care și-a îndreptat atenția.

Din analiza acestora se impun două concluzii în evaluarea mărturiei și tactica ascultării martorilor:

1. Dacă martorul nu reușește să furnizeze informații cu privire la pricină în întreaga sa desfășurare, nu înseamnă neapărat că este de rea-credință;

2. Când la producerea unui fapt au asistat mai multe persoane este indicat a fi ascultați cât mai mulți martori pentru a se putea, în felul acesta, reproduce întreg tabloul infracțiunii[85].

Ascultarea martorilor evidențiază o altă însușire a atenției, și anume distribuția, prin care se înțelege posibilitatea efectuării simultane a două activități.

Efectuarea simultană a mai multor activități este posibilă dacă cel puțin una dintre ele are caracterul de obișnuință, de stereotip, caracter care se deosebește în urma unei îndelungi exersări. Acest gen de atenție distributivă este întâlnită la șoferii profesioniști. Dar nu va fi regăsită la două activități care necesită prin natura lor o atenție totală – șoferul începător.

Există posibilitatea ca preocuparea în realizarea unei activități să fie doar un pretext în spatele căruia se poate ascunde, din diferite motive, intenția martorului de a se sustrage de la obligația de a depune mărturie.

O altă însușire a atenției este stabilitatea, adică menținerea timp îndelungat a orientării și concentrării asupra aceluiași fapt, dar mai ales asupra acelorași fapte care au o desfășurare pe o perioadă mai îndelungată.

În anumite cazuri atenția poate reprezenta ea însuși obiectul probațiunii, mai ales la faptele săvârșite din culpă – modalitatea culpa simplă, greșeala, neglijența, al căror rezultat ar fi putut fi prevăzut de făptuitor dacă ar fi depus toate diligențele necesare activității pe care se desfășura și care le necesita[86].

Vigoarea și rigurozitatea atenției pot fi marcate de o serie de factori obiectivi și subiectivi în care s-a format mărturia și anume: stare fizică a martorului, surmenaj, oboseală fizică și psihică, diminuare a funcțiilor psihice cu repercusiuni asupra atenției, implicit mărturiei la care se adaugă trăirile sufletești, sentimentele sau consumul de alcool, droguri etc.

Efectele negative ale acestor agenți nu duc întotdeauna la eliminarea atenției, deoarece există situații în care, datorită atracției exercitată de

---

[85] *Idem*, p. 108.

[86] *Idem*, p. 110.

eveniment asupra martorului, acesta va fi atras, concentrându-şi atenţia, solicitând un efort voluntar mai intens, astfel încât efectele distractive ale atenţiei vor fi diminuate[87].

4.2. **Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens**

Lucrurile, obiectele, tot ceea ce ne înconjoară devin parte intrinsecă a vieţii noastre. Între momentul perceptiv al mărturiei şi cel al reproducerii în faţa organelor judiciare a faptelor percepute, se interpune momentul conservării, al păstrării pentru o anumită perioadă a informaţiilor dobândite – deci memorarea – forma de reflectare a experienţei acumulate şi funcţie a creierului. Din momentul percepţiei – a existenţei informaţiei – şi până la reactualizarea lor există un alt moment şi anume decodarea sau prelucrarea informaţiilor.

Aparatul nostru senzorial nu recepteazä imaginea lucrurilor şi fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri, care numai la nivelul cortical, în scoarţa cerebrală, vor fi integrate în ansambluri şi vor fi prelucrate şi decodate.

Fenomenul este asemănător cu ceea ce se întâmplă când vorbim la telefon. Prin emiţător sunt emise sunete, care sunt transformate în impulsuri electromagnetice şi transmise spre receptor. Aceste semnale sunt apoi recompuse în cuvinte, care, făcând parte dintr-un limbaj cunoscut de persoana de la celălalt capăt al firului – se structurează după sens, conferind un conţinut inteligibil mesajului original transmis.

Uneori, pe canalul de transmisie apar „zgomote", astfel încât comunicarea devine lacunară într-un grad mai mare sau mai mic, dar acest lucru nu va împiedica comunicarea, interlocutorii completând logic şi semantic eventualele pierderi ale cuvintelor.

Datorită activismului psihic, în conştiinţa noastră apar sensuri întregi, logic/semantic structurate cu toate că ele nu sunt stocate memorial, ci parţial provin din reconstituiri.

Informaţiile emise, recepţionate integral sau parţial sunt decodate, se structurează logic/semantic, dobândind un sens. Sensul este fixat în cuvânt şi este purtător de cuvânt. Persoane adulte şi normale nu percepem decât lucrurile denumite, adică nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare, ci vom vedea „masa", „scaunul", „omul" etc. Legătura dintre obiecte, fenomene, situaţii şi grupajul de sunete prin care se exprimă –

---

[87] *Idem*, p. 112.

cuvântul – sunt învățate, sunt achiziții postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor.

Decodarea informațiilor efectuată, găsirea și selectarea cuvântului potrivit nu constituie punctul final al procesului de prelucrare. Fiecare cuvânt este purtător de sens, acest sens este apropiat la toți cunoscătorii acelui limbaj – un anume dialect. Depășind această particularitate, cuvintele nu desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au și conotații colective[88]. Descoperirea unor asemenea semnificații, care se pot referi la un punct nodal al cazului se va face cu mult tact și abilitate. Cunoașterea conotațiilor de către ofițerul de poliție este importantă în descifrarea cuvintelor, în sesizarea momentelor pe care le exprimă un martor în depozițiile sale. Martorii pot fi recrutați din orice mediu. Este știut faptul că infractorii folosesc un anumit jargon – în care se utilizează timpul prezent.

În procesul de decodare se conștientizează calitățile spațio-temporale și se estimează valoarea lucrurilor, ființelor, deplasarea lor. În acest moment apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece reflectarea timpului, a spațiului și a vitezei se efectuează prin interacțiunea mai multor organe de simț, fapt care potențează relativitatea lor. Însă, alături de informațiile receptate senzorial, timpul și spațiul se reflectă în psihicul nostru și prin procesele gândirii, deoarece la om ele participă la orice fenomen de reflectare într-o mai mică sau mai mare măsură.

În cadrul depozițiilor martorilor, aprecierea corectă a timpului, a distanțelor, a vitezei este decisivă pentru că în funcție de asemenea aprecieri depinde încadrarea juridică a actului infracțional. Orice supraapreciere sau subapreciere poate schimba esențial situația creată.

Juristul german H. Gross (1907) arăta că există o metodă simplă de a verifica un martor asupra posibilității sale de apreciere a timpului sau a spațiului[89]

---

[88] Ex.1: Cuvântul „bețiv" exprimă atât un individ văzut adesea în stare de ebrietate, dar poate exprima și disprețul față de asemenea persoane.

Ex.2: „Gara" - exprimă atât locul unde vin și pleacă trenurile, dar specific acestui loc este gălăgia, acel „du-te-vino", dezordinea sau, dacă aici s-au petrecut diferite lucruri – un accident, despărțirea de un anumit lucru sau o persoană, în asemenea situații cuvântul dobândește calități afectogene, capabile să introducă elemente distorsionate discret.

[89] Ex: Astfel, în camera de audiere, anchetatorul poate să-i ceară martorului să aprecieze scurgerea unui anumit interval de timp fără a se uita la ceas sau să se pronunțe asupra proporțiilor camerei, distanța de la geam la blocul din față etc. Asemenea testări pot fi relevante pentru organul judiciar în privința informațiilor oferite de martor asupra distanțelor timpului (N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară*, p. 121-123).

4.3. Memorarea evenimentului judiciar
- Stocarea informației în raport cu dinamica uitării -

Mărturia – actul final – implică trei momente, și anume: **percepția, memoria și reproducerea.**

Privit din perspectiva practicii judiciare, acest proces psihic care nu se identifică cu mărturia, este relevant în măsura în care cel care a perceput nemijlocit și involuntar, de regulă, fapte și împrejurări legate de comiterea unei infracțiuni este capabil să le reproducă fără a le denatura.

Pentru organul judiciar un interes deosebit îl are fidelitatea mărturiei, care poate fi apreciată prin cunoașterea mecanismelor fiziologice și legităților generale care guvernează memoria voluntară, dar mai ales pe cea involuntară[90]. Totodată, organul judiciar trebuie să aibă în vedere că memorarea este influențată de diverși factori – starea emoțională, interesul, ocupația, gradul de înțelegere a fenomenului perceput, și altele, care se exprimă diferențial în raport cu vârsta persoanei ascultate în calitate de martor.

Din perspectivă psihologică, **memorarea** reprezintă **ansamblul procedeelor de întipărire (memorare), păstrare, recunoaștere și reproducere a experienței dobândite anterior[91].**

Procesul de memorare cuprinde trei faze:

a) de achiziție (memorare);

b) de reținere, de păstrare;

c) de reactivare, reactualizare

și se caracterizează prin:

- **Selectivitate**, adică **ceea ce o persoană umană memorează mai repede, va fi mai durabil, uitat mai greu, însemnând că acele evenimente au o anumită semnificație;**
- **Caracter activ – ilustrează legătura dintre memorie, conținut și condițiile activităților omului și mijloacele utilizate pentru realizarea finalității dorite;**
- **Caracter inteligibil – evidențiază legătura dintre procesele de întipărire, conservare, evocare și gândire.**

Între memorare (întipărire) și păstrare (conservare) nu va exista o identificare a însușirilor de a întipări și conserva faptele percepute care sunt variabile, diferind de la o persoană la alta.

---

[90] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 113.

[91] *Idem*, p. 114.

Martorul, care percepe şi îşi fixează în mod lent informaţiile care îi parvin mai ales de la participarea la unele cazuri complexe, cu o succesiune rapidă şi într-un interval de timp scurt, va percepe lacunar, iar memorarea şi conservarea vor fi şi ele deficitare.

Martorul care percepe şi memorează cu uşurinţă, dacă faptele percepute şi memorate se consumă într-un intervalul scurt de timp, şi dacă va fi ascultat imediat, va fi capabil să facă o depoziţie exactă; dar, după un interval mai lung de timp, depoziţia acestui martor va tinde să devină lacunară şi inexactă[92].

La început se şterg din memorie detaliile neesenţiale, apoi vor fi vizate aspectele esenţiale, pentru ca, în final, să intervină procesul uitării, motiv pentru care trebuie avut în vedere factorul timp, mai ales atunci când se procedează la ascultarea martorului[93].

Caracteristic pentru mărturie este memorarea involuntară, în sensul că, cel mai adesea, faptele sunt reţinute de oameni în mare măsură involuntar şi neintenţionat.

Dar, în funcţie de tipul de memorie a martorului, se întâlnesc martori cu o memorie dominant vizuală, auditivă, afectivă sau având o memorare mecanică sau logică, după cum este prezentă sau absentă înţelegerea materialului informativ receptat. Totodată, memorarea poate fi voluntară sau involuntară potrivit atitudinii interesului manifestat de martor în reţinerea aspectelor percepute[94].

Memorarea voluntară presupune **prelucrarea şi ordonarea informaţiilor, martorul deliberat evocă, repetă pentru sine sau pentru alţii fapte percepute, supune unui examen critic impresiile dobândite, face însemnări, notează anumite date, şi toate acestea pentru a face mărturia cât mai exactă şi completă.**

Memorarea involuntară nu presupune existenţa scopului, **intenţia de a memora, dar nu prezintă nici o activitate pasivă, mecanică a informaţiilor dobândite**. Omul nu poate reţine toată experienţa anterioară, pot lipsi din cadrul percepţiei şi al memorării chiar elemente familiare. Ea atribuie mărturiei un caracter lacunar, deformat şi imprecis, iar eficienţa acesteia este dată de două legităţi, şi anume:

- Semnificaţia pe care o prezintă faptele percepute în raport cu experienţa anterioară a subiectului;

---

[92] *Idem*, p. 116-117.

[93] *Tratat de tactică criminalistică*, p. 128.

[94] E. Stancu, *op.cit.*, p. 64.

• Eficienţa mărturiei involuntare este condiţionată de factori emoţionali ce stau la baza ei, interese, aptitudini, stări emoţionale.

Va exista o distincţie între depoziţiile martorilor care au ca obiect fapte, evenimente legate direct de evenimentul produs (infracţiune – fapta săvârşită) la care martorul a participat şi pe care le-a perceput nemijlocit – acţionând atât memorarea voluntară, cât şi involuntară – şi depoziţiile martorilor cu obiectul format atât din păreri, cât şi din convingeri care realizează profilul moral al învinuitului, inculpatului sau altor persoane – acţionând doar memorarea voluntară.

Memorarea plastic-intuitivă presupune **capacitatea subiectului de a-şi întipări şi conserva în memorie reprezentările concrete ale faptelor şi obiectelor percepute anterior.** Două din formele acestea, şi anume memorarea vizuală şi auditivă prezintă importanţă pentru că marea majoritate a aspectelor legate de o infracţiune, care sunt mai bine percepute, este formată din imagini, sunete, zgomote percepute prin intermediul analizatorilor vizuali şi auditivi.

La tipul vizual, accentul se pune pe capacitatea de a reţine imaginile, figurile, iar la cel auditiv, pe capacitatea de a reţine şi reda fidel sunete şi zgomote[95].

În funcţie de durata stocării se poate vorbi de **memorie de scurtă durată, de durata medie şi de lungă durată.**

Aproape de un secol se cunoaşte (J. Jacobs, 1897) că durata stocării variază în funcţie de: tipul de material care se reţine (material verbal, cifre, figuri, obiecte), vârsta, capacitatea intelectuală.

În cazul în care conţinutul memorial este de minimă importanţă putem vorbi de **memorie de scurtă durată (*short term memory*) sau memorie primară** întâlnită la reţinerea unui număr de telefon nesemnificativ sau a sumelor parţiale la o adunare. Această instanţă memorială nu poate conţine mai mult de 6-8 elemente (la omul adult normal), cum ar fi cele 6-7 numere de telefon şi acestea vor fi stocate 20-30 secunde. Dacă în acest răstimp intervine o recepţie, conţinutul va fi transmis memoriei de lungă durată sau celei de durată medie.

I.M.L. Hunter a remarcat că stocarea în memoria de scurtă durată se efectuează în condiţiile concurenţei mai multor serii de informaţii, astfel că se poate spune că memoria de scurtă durată filtrează şi selectează informaţiile.

După părerea unor autori ca W. Kintsch (1970), R.C. Atkinson, R.M. Schiffrin (1971), imaginile din lumea exterioară, adică intrările de

---

[95] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 124-125.

informații sunt stocate temporal chiar sub formă ionică, vreme de câteva semnale în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde vor fi transmise memoriei de scurtă durată primare, fiindcă aceasta este considerată ca memorie activă. În memoria de lungă durată sau secundară nu se stochează informațiile codate decât dacă au fost repetate. În ceea ce privește martorul și mărturia, informațiile pătrund în sistem prin canalele senzoriale și sunt stocate pentru o vreme foarte scurtă în memoria de scurtă durată.

O parte din informații care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în memoria de lungă durată (secundară), de unde ele vor fi recuperate prin utilizarea unor strategii (C. Morgan, R. King, 1975). Această utilizare de strategii se referă la „căutarea" în memorie, la eforturile depuse când știm că acele anumite nume ne stau „pe vârful limbii" (fenomenul Trebuie-05 după J.A.C. Brown, D. McNeil – 1966), iar „traducerea în comportamente" înseamnă transformarea conținuturilor memorate – căutate și găsite – în declarația verbală sau scriptică.

Interesul pentru o anumită categorie de fapte facilitează repetarea, și deci stocarea lor. Când cineva este vizat că va trebui să raporteze cele văzute, urmărește atent desfășurarea acțiunii, reușind să rețină ceea ce i s-a cerut (ex. un cercetaș militar trimis în misiune).

Conștiința sarcinii mărește atât capacitatea de receptare până la nivelul optim, cât și stocarea informațiilor a căror recuperare devine facilă, numai că asemenea situații se găsesc în cadrul mărturiei, cu precizarea că o persoană care urmărește desfășurarea unor fapte sau evenimente realizează faptul că este un potențial martor[96].

Informațiile care pot fi percepute sunt nelimitate, ele putând proveni din diverse medii, domenii, astfel încât capacitatea de memorare ar fi în plină activitate, neavând nici un moment de relaxare și de sortare a datelor, lucru care ar duce la clacare. Ca și asupra celorlalte organe de simț „veghează" anumiți factori care reglementează procesul de receptare și stocare, acționând prin înlăturarea acelor informații ce constituie un surplus. Asupra memoriei acționează **„uitarea"**, ce **constituie reversul păstrării și se manifestă sub forma neputinței reconstituirii unor date memorate, ori în imposibilitatea recunoașterii unor evenimente trăite la o nouă confruntare cu acestea ori reproducerea sau recunoașterea lor eronată**[97].

[96] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 121-125.

[97] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 130.

Timpul reprezintă un factor decisiv care reacţionează asupra memoriei ca un agent „purificator" al informaţiilor. Uitarea atrage după sine pierderea detaliilor, amănuntelor, nuanţelor a căror reactivare devine anevoioasă şi chiar imposibilă. Uitarea – condiţie a memoriei – elimină tot ceea ce este secundar, ce îngreunează capacitatea de reţinere, lăsând loc arhitecturii generale, structurii întregului.

Asupra memoriei se repercutează tonul afectiv, însuşirile emoţionale ale informaţiilor deosebite. Este mai greu să uităm acele sentimente care s-au format ca rezultat al unor fapte plăcute, care au trezit un ecou în sufletul nostru. Se consideră că experienţa pozitivă agreabilă se repercutează într-un sens univoc, întotdeauna favorizând memorarea, în schimb faptele care au declanşat sentimente de repulsie, penibile, dezagreabile, vor fi împinse spre uitare, refulate cu multă uşurinţă[98].

Este mult mai uşor să uităm aceste fapte decât să încercăm să trăim cu ele. Psihologic, o persoană care a trăit o experienţă penibilă având ca obiect persoana sa va tinde să se apere, să-şi reprime acele sentimente născute în urma experienţei. Îşi va refula amintirile spunând că nu-şi aminteşte nimic sau că a uitat totul. O astfel de persoană –potenţial martor – poate fi victima unei infracţiuni, o altă persoană va încerca să nu vorbească despre ceea ce s-a petrecut, negând sau spunând că totul este uitat. Timpul şi uitarea nu pot afecta aceste fapte, cu cât ele vor fi refulate, împinse undeva în adâncul subconştientului, cu atât ele vor exista şi vor fi mai puternice.

Timpul scurs din momentul fixării constituie o cauză firească a uitării şi cu cât intervalul de timp este mai mare, cu atât erodarea informaţiilor percepute este mai evidentă. Interesul pentru memorarea celor percepute sau impresia produsă de evenimentul la care persoana a fost martoră pot marca trecerea în uitare sau reţinerea evenimentului. Temperamentul martorului poate influenţa curba uitării în asociaţie cu vârsta persoanei în cauză. Uitarea nu înseamnă „golirea memoriei de orice evenimente", deoarece chiar şi o memorie slabă „poate avea capacitatea de a reţine ceva ce a perceput cândva, mai ales dacă stimulii au fost puternici"[99].

În ceea ce priveşte experimentele care s-au efectuat pentru a se constata care este procentul de fidelitate a mărturiei în cazul apariţiei „uitării", adică a trecerii timpului, s-a constatat (Marie Borst, Ed. Abramowski) că timpul se repercutează defavorabil asupra întinderii mărturiei, dar sub influenţa aceluiaşi factor, fidelitatea mărturiei sporeşte. Trecerea timpului poate avea şi influenţe pozitive, astfel la repetarea

---

[98] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 131-132.

[99] *Tratat de tactică criminalistică*, p. 64-65.

depozițiilor la a opta zi din momentul percepției, acestea s-au ameliorat simțitor, deoarece acele elemente uitate au putut fi reamintite, erorile strecurate au fost corectate și, de asemenea, noi detalii au completat spațiile lacunare.

Criminalistul și psihologul polonez Pawel Horoszowski constata că reproducerea este mai deplină după trecerea a două-trei zile în raport cu depozițiile ce succed imediat percepției, mai ales în cazul infracțiunilor a căror producerea este de natură a provoca celor care le-au perceput anumite stări afective.

Caracterul de completare după o primă relatare, ameliorarea reproducerii amânată în raport cu reproducerea imediată este cunoscută astăzi sub numele de *reminiscență*. Acest fenomen își face simțită prezența într-o proporție de 65%, în cazul materialului inteligibil, mai frecvent în cazul materialului rezultat din expunerea liberă a unui conținut inteligibil decât al reproducerii sale textuale.

Alți factori care pot influența reminiscența sunt: atitudinea, interesul subiecților în raport cu materialul memorat, vârsta acestora (fenomenul este mai frecvent la copii, la adulți se manifestă în proporție de 30%).

Ca o constatare, dar neavând o valoare absolută, ce poate constitui un criteriu de evaluare a mărturiei în raport cu momentul în care este obținută - un anumit timp, de ordinul zilelor, socotit din momentul percepției - mărturia prezintă o valoare ridicată, după care, un interval de timp – ale cărui limite anevoie pot fi precizate datorită factorilor care intervin – valoarea mărturiei diferă sensibil într-o măsură aprioric nedeterminabilă, pe de o parte, în raport cu însușirile celui ce compare în fața organului judiciar în calitate de martor și, pe de altă parte, în raport cu natura și caracterul informațiilor memorate[100].

4.4. **Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Elementul testimonial**

Redarea – reactualizarea – reproducerea reprezintă ultimul moment al formării mărturiei. Este momentul în care, cel care a perceput desfășurarea faptelor compare în fața organelor judiciare în calitate de martor. Reproducerea este un fenomen destul de complex care nu se face mecanic, ci în strânsă legătură cu procesul de gândire. Reproducerea lumii care ne înconjoară, a experiențelor dobândite anterior, ca și proiectarea în viitor nu sunt posibile fără reprezentări. Dacă perceperea poate avea loc

[100] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 137-138.

numai în prezența obiectelor sau fenomenelor, reprezentările sunt posibile și în absența acestora. Reprezentările sunt strâns legate de particularitățile individuale ale fiecărei persoane, formarea și desăvârșirea lor fiind influențate considerabil de activitatea desfășurată de fiecare individ. Totodată, la una și aceeași persoană reprezentările se pot „exprima" în mod deosebit, adică cele vizuale pot fi exacte și stabile, pe când cele auditive sunt inexacte și au caracter de instabilitate[101].

În mărturie, modalitatea principală de transmitere a informațiilor, modul comun de obținere a depozițiilor îl constituie reproducerea orală, care în procesul judiciar îmbracă **forma relatării** (evocării, narării) **libere, spontane a faptelor percepute,** precum și forma răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar – **interogatoriul.**

Reproducerea poate îmbrăca **forma depoziției scrise** personal de către martor. Reproducerea fidelă a faptelor este condiționată atât de fidelitatea percepției și a memoriei, dar și de capacitatea de verbalizare, de modalitatea de exprimare a informațiilor.

Momentul reproducerii este puternic marcat de emotivitatea sporită a martorului provocată de mediu, de ambianța în care are loc comunicarea faptelor, ce se va repercuta în mod inhibitor asupra capacității de exprimare. Martorul animat de dorința de a ajuta organul judiciar la soluționarea cauzei ar fi tentat să atribuie mărturiei sale o imagine supradimensională.

Dacă în mersul urmăririi penale, în timpul audierii penale care are loc în cabinetul organului de cercetare penală în prezența numai a acestuia sau a procurorului, între acesta și martor se realizează acel contact psihologic, cadru propice ce anihilează efectele negative de tensiuni emoționale ce se pot percuta asupra mărturiei, în cursul judecății, ambianța fiind schimbată, ea se va răsfrânge în mod pozitiv asupra capacității de reproducere a faptelor.

În cursul judecății bazată pe principiile contradictorialității și publicității dezbaterilor, sfera persoanelor participante este lărgită, deoarece vor intra în scenă inculpatul, partea vătămată, partea civilă și responsabilă civilmente, ceilalți martori, procurorul, apărătorii, iar martorul va trebui să răspundă la întrebările puse de aceștia, numai că interesele și pozițiile procesuale sunt distincte. La toți aceștia se adaugă și prezența publicului – influența asupra psihicului martorului în sensul că îl va determina să fie reținut, să-și cântărească cuvintele. Toate acestea conduc la o reacție frapantă, deseori, a martorului și anume, se poate observa diferența dintre

---

[101] *Tratat de tactică criminalistică*, p. 128.

depozițiile obținute în cursul judecății și celelalte date în cursul urmăririi penale.

Un alt element perturbator al depozițiilor martorilor, fie că sunt obținute sub forma relatării libere, fie că sunt sub forma interogatoriului, este **sugestia**, de această dată venită din partea organului judiciar. Influența ei este puternic resimțită dacă percepția evenimentului a fost lacunară, faptele au fost slab memorate sau martorul este supus unor influențe exterioare.

Din această cauză, pentru a se feri martorul de posibile influențe, întrebările sunt puse de organul de cercetare penală și procuror în faza urmăririi penale și de președintele completului de judecată în faza judecății. Aceștia vor pune întrebările adresate părților și le vor cenzura pe cele adresate de părți, apărător sau procuror. Vor fi evitate întrebările „tendențios sugestive" (acelea care într-o formă mai mult sau mai puțin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns scontat și dorit de cel care efectuează ascultarea sau îngrădesc libertatea de exprimare a martorului, astfel încât martorul afirmă nu ceea ce a perceput, ci ceea ce i s-a sugerat). Organul judiciar trebuie să evite pe cât posibil folosirea unor întrebări tendențios sugestive deoarece prin adresarea lor se urmărește obținerea unor anumite răspunsuri despre care se știe că nu reflectă realitatea[102].

Astfel François Gorphe stabilește, în funcție de ordinea sugestibilității, modalități de a adresa o întrebare[103].

---

[102] Al. Ciopraga, *op.cit., p. 145-146.*

[103] În cazul în care un martor urmează să fie chestionat dacă o anumită fetiță purta o pălărie și ce culoare avea, se poate folosi una din întrebări care relevă o sugestibilitate crescândă:

1. Întrebare determinativă cu pronume interogativ:
   „Cum era îmbrăcată?"
   „Ce culoare avea pălăria?"
2. Întrebare incomplet disjunctivă;
   „Purta fetița o pălărie sau nu?"
3. Întrebare „da – nu":
   „Purta ea o pălărie?"
   „Pălăria era de culoare roz?"
4. Întrebare expectativă – „da":
   „Pălăria era poate de culoare roz?"
5. Întrebare expectativă – „nu":
   „Pălăria nu era poate de culoare roz?"
6. Întrebare complet disjunctivă:

Rezistența la sugestie este dependentă de o serie de factori care privesc personalitatea martorului, şi anume, un rol important îl joacă vârsta. Copiii, tinerii sunt mai uşor influențabili, vârstnicii mai greu cad victima întrebărilor cu un vădit caracter tendențios și mai ales acelor întrebări al căror caracter sugestiv este ascuns, *insiduos*[104].

Sugestibilitatea martorului poate distorsiona cele două forme de reactivări: recunoaşterea şi reproducerea. Aceasta poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicație alcoolică, sub influența consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Totodată, la acestea se mai adaugă o formă care poate fi numită „sugestibilitate de statut" întâlnită la oamenii cu un nivel socio-cultural scăzut. Aici se întâlneşte un fenomen de complezență față de autorități, prin care se înțelege orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui şi se intercalează cu o sugestibilitate aparentă sau evidentă a întrebărilor, totuşi logic între interacțiunea dintre autoritate și subiectul dependent, deci sugestibil. Acest fenomen apare mai puțin în relatarea spontană, verbală, neîntreruptă, decât la interogatoriu. Pentru aceste rațiuni, folosirea ambelor forme de informare, atât a relatării spontane neîntrerupte, cât şi a interogatoriului se recomandă în situația în care mărturia este decisivă.

În privința capacității de mobilizare se poate spune că reprezintă o capacitate esențială, fiind vorba de transpunerea în registrul verbal a unor evenimente care se derulează ori s-au derulat în fața martorului care le-a perceput în mod intuitiv. Această capacitate de verbalizare depinde de la martor la martor, iar un anchetator experimentat ştie că oamenii care

---

„Pălăria era de culoare roz sau albastră?"

7. Întrebare ipotetică sau implicativă:

„Care este culoarea pălăriei?"

Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie. Sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da – nu". Răspunsul „da" este mai frecvent decât cel negativ, iar pericolul sporeşte la întrebările „da sau nu" – întrebări expectative sau de aşteptare, deoarece forma lor lasă să se întrevadă ce răspuns se aşteaptă. Mai periculoase sunt întrebările disjunctive incomplet când există siguranța că alte posibilități sunt excluse. Întrebările implicative, prin excelență sugestive, sunt cele mai periculoase, deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoştință despre o anumită stare de lucruri, fără să fie întrebat mai înainte, dacă fetița purta o pălărie şi dacă martorul o văzuse.

[104] *Idem*, p. 148-149.

vorbesc rar, reținut, cu economie de cuvinte, dar exprimând esențialul, sunt foarte rari.

Un martor, chiar dacă este imparțial și dezinteresat față de un eveniment la care a participat sau față de protagoniștii implicați, nu se poate debarasa de unele atitudini ale sale. Acest atitudini făcând parte din componentele sociale ale personalității, constituie seturi scurte de dispoziții, opinii sau scopuri care implică o anumită așteptare, dar și o reacție adecvată [105].

Reproducerea este influențată de mai mulți factori ca imaginația, gândirea, limbajul, atenția. Imaginația joacă un rol deosebit în activitatea creativă a oamenilor. Cu ocazia ascultării unii martori refac adesea involuntar anumite momente ale evenimentului cu ajutorul reprezentărilor. Gândirea descoperă raporturile și legăturile, trăsăturile și esența fenomenelor sau obiectelor, fiind strâns legată de activitatea pe care o desfășoară fiecare individ în procesul muncii.

Pe parcursul ascultării, martorul trebuie să fie lăsat să relateze liber – nealterat – evenimentul pe care l-a perceput, deci nu cum l-ar aprecia prin operațiile gândirii, care „completează" perceperea inițială. Martorul trebuie să fie prevenit să declare numai ceea ce a perceput nu și ce crede, ce gândește despre evenimentul respectiv.

Martorul poate, în relatarea sa, să introducă involuntar elemente percepute care aparțin unui alt eveniment căruia i-a fost martor. Organul judiciar anterior ascultării trebuie să atragă atenția martorului asupra posibilității de confundare a anumitor aspecte ale evenimentului în cauză cu părți componente asemănătoare altor evenimente. Limbajul și gândirea se intercondiționează reciproc. În cazul martorilor, unde se pune problema unor trăiri nemijlocite sau nu, a unor aspecte abstracte, în timpul ascultării acestora cea mai adecvată formă de exprimare e cea orală.

Atenția relevă o caracteristică a celorlalte procese psihice, joacă un rol prim în formarea declarațiilor martorilor. Orientarea atenției depinde atât de subiect cât și de obiect. Privită din acest punct de vedere, depoziția martorului care declară că nu a văzut nimic, că n-a observat fenomenul pe lângă care poate a trecut, este sinceră și veridică. Atenția poate fi voluntară sau involuntară și se caracterizează prin anumite componente: stabilitate (durata în timp în care poate fi reținută), mobilitate (pot fi urmărite alternativ diferite evenimente în cursul aceleiași activități), grad de concentrare (intensitatea legăturii cu anumite împrejurări sau obiecte, fiind de fapt

---

[105] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 128-129.

focarul în care se concentrează conştient întreaga activitate psihică a omului), distribuţie şi volum[106].

Ca şi în celelalte etape ale formării mărturiei, unde se pot întâlni diferiţi factori perturbatori şi reproducerea este supusă unor asemenea factori printre care se numără eroarea, alte denaturări, distorsiuni datorate situaţiilor ce preced momentului comunicării, având ca efect o degradare, o deviere de la forma iniţială a informaţiilor. Denaturările, deci erorile, cuprind toate posibilităţile umane bazate pe simţuri de a înregistra informaţiile.

Psihologic, eroarea este explicabilă, deoarece opinia se naşte din atitudine, iar atitudinea formată, provoacă fenomene de aşteptare. De aici se naşte iluzia că au văzut ceva, care de fapt, este ceea ce au vrut să vadă.

O altă distorsionare este dată de „fenomenul repetiţiei". Astfel „martorul ocular" îşi exersează depoziţia prin repetarea evenimentului primului venit la faţa locului, curioşilor care se strâng, colegilor de serviciu, vecinilor sau organelor judiciare. Astfel că materialul iniţial se rotunjeşte, la acest lucru contribuie şi întrebările curioşilor, ale celorlalţi, se ajunge la o structurare logică a evenimentelor, la completarea lor, încât se va ajunge la un rezultat total diferit – mărturia finală devine o simplă versiune a realităţii[107].

Reproducerea poate apărea fie sub forma **relatării spontane** a faptelor şi prezintă avantajul că martorul va evoca numai acele fapte sau împrejurări care s-au conservat nealterat în memorie, pe care şi le aminteşte cu uşurinţă, dar prezintă şi dezavantajul că întinderea informaţiilor este redusă, lucru care se poate datora atât unor reale dificultăţi de reamintire, cât şi ignorării de către martorul a unor aspecte importante. Dar şi sub forma **interogatoriului**, care va succeda relatarea liberă. Se constată o extensie a mărturiei datorită interogatoriului care are un efect stimulator asupra memoriei, făcând posibilă evocarea unor împrejurări care păreau uitate. Cu toate acestea, interogatoriul, deşi înlătură sentimentul de nesiguranţă, de incertitudine, reticenţele, prezintă şi un coeficient ridicat de eroare. Interogatoriul împinge martorul până la limita extremă a amintirii sale, deseori forţând memoria se repercutează defavorabil asupra mărturiei chiar şi atunci când nu cuprinde întrebări sugestive. În cazul în care va cuprinde şi aceste întrebări, deliberat sau involuntar atunci mărturia va fi alterată, deoarece sugestia constituie o sursă a erorii. La interogarea unui martor de rea-credinţă, acesta va putea din întrebările puse să-şi de-a seama de tactica

---

[106] Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, p. 129-130.
[107] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 130.

adoptată de organul judiciar, de probele de care dispune și sub diferite pretexte va refuza să răspundă sau va da răspunsuri inexacte[108].

În subsidiar, reproducerea poate apărea sub **forma scrisă** – declarația consemnată personal de martor, la care se va apela numai în condiții improprii în care se va desfășura reproducerea, ce pot afecta capacitatea de reproducerea orală a martorului. În alte cazuri, declarația scrisă este impusă de considerentele de ordin tactic. În cazurile în care există o legătură de rudenie, de prietenie, existând posibilitatea retractării declarației, sau anumite influențe, este indicat să se recurgă la forma scrisă.

Ca și celelalte etape ale mărturiei și **reproducerea** este supusă erorilor ce se pot datora diferitelor cauze: denaturări prin audiție, prin omisiune, prin substituire, prin transformare. Pericolul acestor denaturări constă în faptul că pot fi întâlnite și în depozițiile martorului de bună credință, care în mod involuntar denaturează realitatea, convins fiind că depoziția sa este conformă adevărului[109]. (Vezi efectul iluziilor).

Reproducerea faptelor, împrejurărilor poate fi influențată în mare măsură și de atitudinea martorului față de anchetator. Există oameni care sunt expuși să fie influențați de simpatii și antipatii și care acționează adesea sub impulsul acestor efecte.

Reactivarea – sub cele două forme, reproducerea și recunoașterea – are loc în condițiile forțării memoriei. La toate acestea se mai poate adăuga schimbarea de rol ce contribuie la distorsionări regretabile, precum și presiunile din partea publicului.

În cazul schimbării de rol – fenomen psihosocial – unii martori de condiții modeste ce au trăit în anonimat, datorită unui eveniment la care au participat incidental, simt că au devenit „cineva", că pot influența cursul evenimentelor. Atitudinea lor va mări dorința lor de a fi de folos, de a servi cauza cu mai mult elan, drept urmare vor evita orice răspuns negativ, vor fi de acord cu orice și prin aceste manifestări vor produce grave distorsionări[110].

Cea de-a doua etapă a reactualizării – **recunoașterea** – reprezintă o modalitate secundară de comunicare a informațiilor. Recunoașterea este realizată de organele de urmărire penală în cadrul căreia persoanele și

---

108 Al. Binet, *La science du temoignage annee psychologique* („Dacă voiți mărturii abundente, interogați. Dacă voiți însă mărturii fidele, nu vă încredeți în interogatoriu").

109 Al. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal,* p. 149-156.

110 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 130-136.

obiectele având o identitate necunoscută sunt înfăţişate martorului cu scopul de a le identifica, adică dacă au fost percepute în condiţiile săvârşirii infracţiunii, sau în situaţii anterioare sau ulterioare acestuia. Fiind un procedeu tactic, se încearcă reactualizarea acelor informaţii mai slab consolidate sau temporar reţinute sau pierdute în neant. În cadrul mărturiei, recunoaşterea se va face în condiţiile contactului repetat cu persoanele şi obiectele care se înfăţişează în confruntarea cu imaginea percepută şi stocată de către persoanele care au venit în legătură cu aceste obiecte sau de persoane în condiţiile săvârşirii infracţiunii sau anterior acesteia.

Recunoaşterea este **precisă**, când impresiile percepute de la persoane, privind obiectele cu care martorul vine în contact se identifică, se suprapun sau coincid în mare parte cu cele anterioare. Este **imprecisă** când se constată diferite deosebiri. Martorul, în primul moment, are sentimentul de „déjà vu", neputând localiza o persoană, un obiect, în timp şi spaţiu[111].

F. Gorphe constata că recunoaşterea unei persoane de către martor poate să se efectueze după unele ezitări, ezitare (incertitudine aparentă) care nu trebuie considerată ca semn al unei erori. Este o reacţie normală care inspiră încredere[112].

Recunoaşterea poate duce la falsa identitate sau la o persistenţă în eroare – martorul aflat în stare de incertitudine, optând pentru una din alternative, va menţine această declaraţie, care poate fi eronată sau adevărată.

Recunoaşterea persoanelor, psihologic, se face pe baza imaginilor vizuale şi auditive – mers, voce, vorbire, semnalmentele individuale ale persoanei care vizează talia persoanei, conformaţia corpului, trăsăturile şi expresia feţei, culoarea părului, pigmentaţia pielii; dar cea mai mare individualizare este dată de disfuncţionalităţile anatomice, lipsa unui membru, ticurile, mersul caracteristic, la care se adaugă descrierea hainelor, a privirii, a înfăţişării faciale.

Pe baza acestor date furnizate de martori se poate realiza portretul persoanei căutate, ce va fi identificat în catalogul cu diferiţi indivizi – infractori[113]. Nu trebuie însă ca aceste date să fie considerate ca infailibile, deoarece obiectele auxiliare – îmbrăcămintea exotică, anumite ticuri pot reprezenta doar accesorii pentru a induce în eroare. Recunoaşterea bazată

---

[111] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 160-163.

[112] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 133.

[113] În cadrul seminariilor, studenţii se vor familiariza cu procedura şi tehnica portretului-robot. (Vezi cauze complexe - T. B., arhiva personală).

numai pe talie, înălţime, conformaţie poate duce la alte false identificări. Adeseori informaţiile sunt supraapreciate sau subapreciate[114].

Recunoaşterea persoanei după voce şi vorbire este uzitată în anumite cazuri practice, dar va fi tributară condiţiilor săvârşirii infracţiunii. Recunoaşterea persoanei după miros este utilă mai ales dacă infractorul are un anumit miros caracteristic care rămâne impregnat în memoria martorului şi care poate să-l miroasă[115].

Recunoaşterea cadavrelor se bazează pe trăsături statice, unde rolul important îl joacă trăsăturile feţei, talia, constituţia, anumite semnalmente particulare – cicatrici, semne din naştere, tatuaje, intervenţii chirurgicale şi stomatologice. Dificultatea va rezulta din poziţia nefirească a corpului – orizontală – expresia, fizionomia mult modificate. Instalarea rigidităţii şi a lividităţii caracteristice care vor duce la „căderea" muşchilor, imobilitate, toate conferă o altă impresie, schimbând-o pe cea pe care o avem despre persoana aflată în viaţă.

La toate acestea se adaugă leziunile, mediul în care a stat corpul (în stare de submersie), intervalul de timp scurs de la încetarea din viaţă şi până în momentul descoperirii, a recunoaşterii sau metodele folosite de infractor pentru a îngreuna descoperirea cadavrului. Toate acestea pot fi înlăturate dacă, înainte de a se supune recunoaşterii, cadavrului i se aplică tehnica preconizată de Mina Minovici – „toaleta cadavrelor", prin care se va încerca să se redea corpului un aspect cât mai apropiat de cel avut în timpul vieţii. Un element asupra căruia se va insista şi care are un rol important este expresia feţei caracterizată foarte bine de ochi.

Falsele recunoaşteri sunt rezultatul influenţării martorului de condiţiile în care a intrat în contact cu cadavrul. Gustave Le Bon în *Psychologie des foules*, aminteşte de un caz de falsă recunoaştere a cadavrului unui copil de către propria mamă şi alte persoane apropiate, datorită unei cicatrice pe frunte pe care o prezenta atât cadavrul, cât şi copilul[116].

---

[114] Un caz celebru, amintit de Y. Eminescu în *Procese celebre,* intitulat „Procesul curierului din Lyon" – reprezintă un caz clasic de eroare judiciară: a fost condamnat Joseph Lesurques în locul lui Dubosq: ...„Lesurques va fi condamnat în locul lui Dubosq pentru că acesta purta o perucă blondă apropiată de coloritul lui Lesurques, ceea ce a dus în eroare martorii care nu au făcut diferenţa, bazându-se doar pe recunoaşterea persoanelor după culoarea părului".

[115] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 134.

[116] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 171.

Recunoaşterea după fotografii este modalitatea frecvent folosită în cercetările judiciare pentru identificarea atât a martorilor cât şi a cadavrelor. Principalul dezavantaj prezentat de această modalitate îl constituie faptul că vedem imaginea statică a persoanei care nu poate fi înlocuită cu cea vie.

Martorii sunt confruntaţi cu o serie de **fotografii de identificare** aflate în evidenţa organelor operative. Acestea redau în profil şi frontal, persoana, lăsând să se vadă toate particularităţile, la o scară obligatorie de 1/7 din mărimea naturală.

A doua categorie, formată din **fotografii artistice** prezintă neajunsul că o serie de semne particulare, alte particularităţi nu vor apărea datorită retuşului obligatoriu în fotografia comercială.

A treia categorie – cele **executate de amatori.**

Recunoaşterea unei anumite persoane, a unui obiect se va face prin prezentarea acestora într-un cadru comun cu persoane de aceeaşi înălţime, talie, fără un contrast izbitor care poate influenţa martorul. Însă la toate acestea se va adăuga şi capacitatea de descriere a martorului şi exactitatea recunoaşterii. Astfel, martorul poate descrie corect însuşirile persoanelor şi ale obiectelor cu care a intrat în contact, dar acestea să nu fie esenţiale pentru descoperirea infracţiunii, fiind comune unui număr larg de persoane. Sau cea de a doua posibilitate – martorul convins că a reţinut tot ce era esenţial, face o descriere detaliată şi totuşi constată că nu poate recunoaşte obiectul, deoarece este diferit de ceea ce a perceput.

Martorul nu reuşeşte să descrie persoana sau obiectul, deci descrierea sa este inexactă. Neputinţa martorului nu trebuie să constituie indiciul unei erori. Este ceea ce se spune: „Dacă o văd, o recunosc". Capacitatea de a descrie nu se suprapune capacităţii de recunoaştere[117].

Toate aceste etape în care mărturia se formează cu avantajele şi dezavantajele lor, prezintă interes şi constituie o importantă sursă de descoperire a infractorului şi poate, până la descoperirea altor metode, rămân totuşi singurele modalităţi, chiar dacă pot crea şi o falsă recunoaştere, de descoperire a celor care încalcă legea.

De la formarea mărturiei – ca proces psihologic, ca o operaţie logică, până la martor, la găsirea metodelor de a-l „face să vorbească" şi apoi prinderea infractorului, aducerea acestuia în justiţie şi judecarea sa este o cale anevoioasă pe care se pot intersecta interese, sentimente ce pot clătina balanţa aflării adevărului.

Dacă, până acum martorul a fost cel care a văzut, a auzit, ceea ce s-a petrecut şi toate aceste evenimente s-au format ca operaţii ale gândirii,

---

[117] *Idem*, p. 179.

depinzând în mare măsură de condițiile de mediu, de gradul de cultură al persoanei-martor, de conștiința sa, el fiind singurul care știe mai multe decât organele operative, de acum înainte, după aflarea infracțiunii, pe scena ei vor intra și alte persoane cu alte roluri care trebuie să aducă la suprafață cele petrecute.

Va cădea cortina peste o scenă, pentru a ne muta atenția pe o alta, unde activitatea de descoperire, de aflare este mai intensă.

4.5. **Perspectiva magistratului asupra aprecierii forței probante a mărturiei**

4.5.1. *Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei*

Din punct de vedere al mijlocirii faptelor aduse la cunoștința organelor judiciare și sursa – izvorul, punctul de plecare al mărturiei – se poate vorbi atât în literatura cât și în practica juridică despre mărturia nemijlocită/mijlocită, imediată/indicată, derivată, „din auzite", din „zvon public".

Sursa mărturiei nemijlocite este constituită de percepția imediată, originară a faptelor și împrejurărilor de fapt legate de infracțiune sau de făptuitor sau sunt dobândite personal de martor – ex *proprersis sensibus*. La mărturia nemijlocită, între sursa din care provin și sunt transmise informațiile și martorul care le percepe și le dezvăluie, nu se interpun verigi intermediare. Percepția nemijlocită implică prezența martorului în timpul și la locul producerii faptelor. Mărturia va avea această însușire ori de câte ori martorul s-a aflat în situația de a fi putut percepe direct, chiar dacă temporal nu a perceput faptele concomitent sau dacă spațial s-a aflat la o anumită distanță de locul producerii lor.

Izvorul mărturiei mijlocite este o sursă mediată derivată, deoarece martorul indirect furnizează informații nu asupra unor fapte și împrejurări percepute din sursa originară, ci o sursă mediată, derivată – ex *auditu alieno*. Între sursa primară și cea prin intermediul căreia faptele sunt aduse la cunoștința organelor judiciare se interpun verigi intermediare. Aceste verigi intermediare pot fi una din părți (ex *auditu partis)*, martori proprii (ex *auditu alieno*) – acele persoane care au perceput direct, prin propriile simțuri faptele și împrejurările legate de infracțiune și făptuitor. Punctul de plecare al acestei mărturii este mereu determinant, precis individualizat și, de regulă, poate fi confruntat, verificat, cu sursa, elementul primar de informare. La această mărturie imediată se apelează atunci când fie există o împiedicare absolută de a se obține informații din sursa primară (ex: încetarea din viață a părții sau a martorului ocular de la care martorul indirect deține informații),

fie este o împiedicare vremelnică (ex: imposibilitatea temporară de a asculta un martor propriu-zis).

Izvorul mărturiei „din auzite"/ „din zvon public" sau „după cum spune lumea", derivă dintr-o sursă nedeterminată şi indeterminabilă, constând în simple referiri ale martorului la fapte auzite, la zvonuri de o anumită notorietate a cărei provenienţă nu poate fi precizată.

Între sursa originară şi cea prin mijlocirea căreia faptele sunt aduse la cunoştinţa organelor judiciare se interpun o serie de verigi, de elemente intermediare. Din acest punct de vedere o asemenea mărturie este cu atât mai nesigură cu cât numărul de verigi intermediare este mai mare. Această mărturie este supusă unui proces de denaturare în care se constată mai întâi o comprimare a zvonului pe măsură ce acesta circulă pentru a putea fi mai uşor de povestit, apoi o accentuare a unor impresii, detalii în jurul cărora se organizează întreaga poveste şi, în sfârşit, asimilarea, prelucrarea informaţiilor în raport cu deprinderile, interesele, sentimentele celui care primeşte informaţia.

Condiţia esenţială şi singura acceptată pentru ca o persoană să dobândească calitatea de martor în procesul penal o constituie deţinerea unor informaţii despre vreo faptă sau împrejurare care pot servi la stabilirea şi aflarea adevărului. În această situaţie, pot fi martori persoanele care direct sau indirect cunosc astfel de împrejurări.

Mărturia mediată este supusă unor reguli particulare de verificare şi apreciere. Fidelitatea mărturiei mediate se află într-un raport invers proporţional cu numărul verigilor ce separă percepţia iniţială de martor ca subiect cunoscător prin mijlocirea căruia faptele au ajuns la cunoştinţa organelor judiciare. Valoarea ei este subordonată cunoaşterii sursei din care provine şi de aceea se explică de ce mărturia de plecare nu poate fi individualizată; ea se întemeiază pe un zvon, pe opinii mai mult sau mai puţin răspândite, încetează de a mai fi directă şi va fi înlăturată.

În procesul de confruntare a informaţiilor provenite din sursa iniţială cu cele provenite din sursa derivată se poate constata existenţa unei depline concordanţe între acestea, dar şi o neconcordanţă asupra unor elemente care, considerându-se lipsite de importanţă, nu au fost comunicate martorului.

Concordanţa dintre sursa derivată şi cea iniţială dovedeşte că martorul mediat a reţinut exact informaţiile primite pe când absenţa unor elemente sau comunicarea inexactă îşi găseşte explicaţia în selecţia operată în informaţiile percepute, omisiunea voită a unor laturi, deci transmiterea orală numai a acelor informaţii considerate de sursă ca fiind esenţiale.

Neconcordanţa informaţiilor poate fi consecinţa unei denaturări involuntare a informaţiilor atunci când acestea, deşi fidel transmise, au

suportat distorsionări datorită unor cauze subiective, nemijlocit legate de personalitatea martorului mediat: prelucrarea şi interpretarea denaturată a informaţiilor, raţionalmente subiective sau a unor cauze voluntare care rezidă din persoana martorului derivat (relaţia avută cu cel pentru care urmează să depună mărturie sau raportul dintre el şi organul judiciar – anchetatorul) sau datorită relei sale credinţe denaturând în mod deliberat faptele.

Alteori, cauza nepotrivirii informaţiilor din sursa primară cu cele din cea derivată este rezultatul faptului că martorul ocular, învinuitul, inculpatul, partea vătămată în special, furnizează organului judiciar informaţii false, iar martorul mediat, informaţii exacte, situaţie în care este necesară cunoaşterea motivelor care produc asemenea neconcordanţe.

În cazul în care mărturia mediată nu poate fi confruntată cu sursa iniţială (cel de la care martorul indirect deţine informaţiile a încetat din viaţă sau nu poate fi găsit), poate fi reţinută sub o dublă condiţie, şi anume:

- persoana martorului să inspire deplină încredere;
- mărturia nemijlocită să fie confirmată de ansamblul probelor existente în cauză.

Cunoaşterea sursei mărturiei reprezintă o cale de a afla informaţiile reale şi necesare pentru aflarea cauzei. Nu de puţine ori cei care lansau „zvonurile", dădeau detalii despre victimă, faptă, împrejurările în care acestea s-au petrecut, erau adevăraţii autori. A cerceta fiecare verigă pentru a ajunge la izvorul mărturiei necesită timp, se impune cunoaşterea unor anumite categorii de oameni care te pot îndruma şi oferi informaţiile necesare, iar rezultatele pot fi negative sau pozitive, pot „face lumină" sau „te afundă". Toate această activitate revine anchetatorului .– procuror sau organ de poliţie, care trebuie să navigheze printr-o mare de informaţii, de zvonuri, de persoane care declară acele lucruri compatibile cu persoana lor şi situaţia avută.

4.5.2. *Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi cu părţile în proces*

Martorul trebuie privit în raport cu poziţia pe care o ocupă în complexa împletire a relaţiilor şi faptelor care constituie obiectul litigios, în raport de dispoziţiile sale afective datorate împrejurărilor legate de cauză, adică situaţia reală a martorului faţă de pricină şi faţă de ceilalţi participanţi în procesul penal.

Prima latură a acestei probleme – legătura şi atitudinea martorului faţă de pricină - reprezintă un moment important în ceea ce priveşte interesul material sau moral al acestuia pentru ca pricina să fie soluţionată într-un

anumit fel, deoarece interesul material sau moral poate determina o anumită nesinceritate sau parțialitate care se va reflecta și în mărturie.

Cea de-a doua latură – legătura cu părțile în proces – vizează poziția subiectivă a martorului față de inculpat, învinuit, partea vătămată, partea civilă, partea responsabilă civilmente – adică acele raporturi de rudenie, amiciție, dușmănie, afecțiune, răzbunare, teamă, sentimente de antipatie sau simpatie.

În baza art. 78 C.p.p., martorul este persoana care are cunoștințe despre noua împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal, adică este o persoană neinteresată în soluționarea într-un anumit fel a procesului. În cazul în care participarea sa la procesul penal este de natură să servească la aflarea adevărului, din necesitatea de aduce la cunoștința organului judiciar săvârșirea unei fapte, date și împrejurări legate de acesta, pe care de cele mai multe ori le-a perceput accidental, atunci persoana respectivă – apare în calitate de martor care nu are vreun interes propriu de apărat. Dar în cazul în care participarea sa are în vedere apărarea unui interes propriu atunci persoana respectivă încetează de a mai fi martor și va avea calitatea procesuală necesară apărării intereselor în cauză, și anume, aceea de parte, iar informațiile pe care le deține vor fi reținute și vor constitui mijloace de probă, declarație de parte în proces și apreciate prin prisma poziției avute în proces.

Această situație a rezultat din incompatibilitatea între calitatea de parte în proces și calitatea de martor, deoarece va exista o prezumție de nesinceritate. Pentru a înlătura această consecință negativă, art. 82 C.p.p. instituie incompatibilitatea între martor și parte în proces, oferind totodată persoanei vătămate un drept de opțiune între poziția de parte civilă, parte vătămată și martor în proces. În această situație nu se va putea face abstracție, de faptul că persoana vătămată, deși a ales calitatea de martor, i s-a cauzat un prejudiciu material sau moral prin săvârșirea infracțiunii, deci mărturia sa va avea un grad de părtinire.

Depoziția sa va fi supusă unor elemente de deformare, chiar dacă persoana este de bună-credință, deoarece percepția și memorarea se desfășoară pe un fond afectiv emoțional, lucru care va determina o memorare lacunară. La toate acestea se adaugă și tendința de exagerare, specifică psihologiei victimei[118].

O altă situație care ar putea să creeze o prezumție de interesare materială sau morală în rezolvarea cauzei, este cea dată de suprapunerea celor două calități – martor și soț, sau raport de rudenie cu învinuitul sau

---

[118] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 191-194.

inculpatul sau cu celelalte părți. În acest scop, C.p.p. prevede în art. 84 – „Întrebări prealabile" – ca martorul să fie supus la un şir de întrebări privind identitatea sa, ocupația şi adresa, apoi întrebările trebuie să vizeze relația de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu oricare altă parte şi dacă a suferit sau nu vreo pagubă de pe urma săvârşirii infracțiunii.

În situația în care este rudă apropiată cu învinuitul/inculpatul sau cu o parte în proces, acesta va fi absolvit de obligația de a depune mărturie. Este însă o excepție relativă, deoarece rudele sau soțul pot depune mărturie, rămânând la latitudinea lor dacă-şi manifestă acest drept sau nu. Această posibilitate de alegere, acordată soțului şi rudelor apropiate a fost instituită dintr-o îndoită explicație – în primul rând, există această legătură sentimentală care determină o conduită subiectivă şi, în al doilea rând, motivele de suspiciune legitimă care rezultă dintr-o atitudine de particularitate ce poate fi manifestată de aceste persoane, derivând din prima latură a explicației[119].

Organul legislativ a acordat această posibilitate pentru a scuti persoanele aflate într-o asemenea situație de alegere între sentimentele fireşti şi datoria de a spune adevărul. Rudele apropiate în accepțiunea C.p. sunt ascendenții şi descendenții, frații şi surorile, copiii acestora, precum şi persoanele devenite prin înfiere potrivit legii astfel de rude (art. 149). Şi în cazul în care rudele apropiate precum şi cele mai îndepărtate depun mărturie, va opera prezumția de parțialitate (părtinire). Aşadar, în cazul martorului din una din cele două categorii, poziția sa de imparțialitate va fi în acelaşi timp amenințată[120].

În viziunea acestora – părinți/soț – persoanele care au săvârşit o faptă prevăzută de legea penală – vor apărea ca nişte persoane corecte, incapabile de a săvârşi o asemenea faptă. Astfel, în depoziția părinților, fiul urmărit pentru comportări huliganice este descris ca un copil simpatic, plin de umor, căruia, ca tuturor de vârsta sa, îi place să se distreze, iar fapta comisă este considerată ca o copilărie, glumă nevinovată. Soția dispărută, pentru soțul care o iubeşte, va fi reprezentată ca o persoană deosebită din punct de vedere fizic, mult mai tânără, elegantă[121].

O altă posibilitate de perturbare a mărturiei poate veni din situația reală în lanțul împrejurărilor cauzei, al raporturilor în care se află cu ceilalți participanți în proces, al poziției sale subiective față de cei care au o anumită

---

[119] *Idem*, p. 194.
[120] *Idem*, p. 195.
[121] *Idem*, p. 195.

calitate în proces. În acest punct interesează personalitatea martorului din punctul de vedere al relațiilor cu ceilalți, cu părțile în proces[122].

Se știe că martorul poate fi o persoană necunoscută, o persoană care accidental s-a aflat în locul săvârșirii unei fapte, dar poate fi o persoană cunoscută învinuitului/inculpatului și celorlalte părți în proces. Aflat în această situație, organul judiciar se poate confrunta cu o situație dificilă. Datorită diferitelor raporturi: de colegialitate, de serviciu, de amiciție, mărturia martorului ca și poziția sa față de fapta săvârșită vor putea suferi anumite modificări. Se pot ivi sentimente de compasiune față de învinuit/inculpat care va fi tras la răspundere pe baza depoziției sale sau sentimente de ură, antipatie sau simpatie. Oricare sentiment nutrit de martor față de una dintre părțile în proces se va repercuta asupra mărturiei.

Sentimentul de simpatie, care intră în categoria sentimentelor generoase, se sustrage involuntar cenzurii martorilor, dar poate deforma mărturia, prin ceea ce simte martorul, fie datorită raporturilor anterioare dintre el și părți sau ivite spontan în momentul intrării în contact în cursul procesului penal. De obicei acest sentiment se va îndrepta spre victima infracțiunii, și nu spre cel care a săvârșit-o[123].

Față de învinuit/inculpat, martorul, deși blamează fapta acestuia, va încerca un sentiment de compasiune. Sentiment care poate lua naștere din unele informații pe care martorul le dobândește cu privire la situația familială grea și nu dorește ca mărturia sa să contribuie la condamnarea acestuia, socotind fapta sa ca o consecință a unui concurs nefavorabil de împrejurări. Dar această atitudine va avea repercusiunile sale. Astfel, acele împrejurări care îl acuză pe învinuit/inculpat se vor estompa, iar dacă au existat circumstanțe atenuante, vor căpăta contur și vor deveni hotărâtoare[124].

De cele mai multe ori, sentimentele de simpatie, compasiune se îndreaptă asupra victimei – persoana vătămată. Însă sentimentele sunt mult mai amplificate deoarece la suferințele produse de săvârșirea infracțiunii pe care persoana vătămată le-a suferit, se adaugă și cele pe care trebuie să le suporte în cursul procesului penal. Martorul va depune astfel, o mărturie defavorabilă învinuitului/inculpatului, deci parțială, subiectivă, deoarece acesta se poate identifica cu victima și atunci toate acestea i s-ar fi putut întâmpla lui. Așadar, există posibilitatea de identificare cu victima, lucru care se va oglindi în depoziție.

---

122 *Idem*, p. 196.
123 *Idem*, p. 197.
124 *Idem*, p. 197-198.

Dar la capătul celălalt se află **sentimentele negative**, de obicei, antipatie, ură față de una din părți, în special împotriva celui care a săvârşit o faptă de lege penală. Drept consecință, mărturia unui asemenea martor va oglindi o „îngroşare", o accentuare a suferințelor celui vătămat, se va exagera şi condamna fapta învinuitului/inculpatului.

Un alt sentiment perturbator este **pasiunea**. Realitatea este percepută sub imperiul acestei forme – dragostea – deformat. Respectivul va vrea să vadă doar ceea ce-i convine, ajustând toate datele pentru a le potrivi imaginii iubite.

Opus acestui sentiment este **gelozia, ura, invidia**. Dacă mărturia celui stăpânit de sentimentul de dragoste oglindeşte atitudinea martorului, fiind, deci, decelabilă pentru organul judiciar şi mai puțin periculoasă pentru justiție, mărturia bazată pe ură, invidie, ce reprezintă o armă a răzbunării este mai greu de detectat. Sentimentele de ură, răzbunare față de una dintre părți, un membru al familiei, pot fi reprimate, pot apărea sub diferite manifestări. Martorul poate trece sub tăcere sau în mod deliberat denaturează împrejurări care erau în favoarea învinuitului/inculpatului.

Poate exista şi un **sentiment de teamă, frică,** ce poate fi provocat de împrejurări interne sau externe. Cazul tipic îl reprezintă amenințarea martorului cu producerea unui rău, fie asupra propriei sale persoane, fie asupra unei persoane dragi. Răzbunarea învinuitului sau inculpatului are drept consecință producerea unui sentiment de teamă asupra psihicului martorului care va face o depoziție nesinceră. Victimele acestor temeri sunt, în general, femeile şi copiii.

În cazul unor învinuiți/ inculpați, cunoscuți ca persoane foarte periculoase, martorii sunt foarte greu de recrutat, deoarece, sub imperiul fricii, aceştia se sustrag de la obligația de a depune mărturie. Alteori temerea care duce la mărturie falsă îşi are rădăcini interne, datorându-se raporturilor în care se afla martorul cu pricina în care urmează să depună mărturie.

Tăcerea, prezentarea falsă sau îndreptarea bănuielilor către o persoană nevinovată se pot produce datorită posibilității ca martorul să fie implicat ca învinuit/inculpat în cauză sau temerii de a fi tras la răspundere penală pentru o faptă comisă anterior, dar nedescoperită[125].

Persoanele care se bucură în societate de o anumită prestanță, şi care, din diferite motive se pot afla într-un loc compromițător în compania unor persoane îndoielnice, pot, de asemenea, fi prezente la producerea unei

[125] *Idem*, p. 200.

infracțiuni, aceasta determinând afișarea, în fața organelor judiciare, a unei atitudini de negare a cunoașterii faptelor[126].

Se mai pot adăuga raporturile de prietenie, profesionale, simplele raporturi care pot determina o mărturie nesinceră, din dorința de a nu deteriora bunele relații avute, până la momentul comiterii faptei, cu învinuitul/inculpatul. Sau trăsăturile personalității ale celui care compare în calitate de martor – amor propriu, vanitate. Mărturia acestuia este ușor detectabilă ca fiind nesinceră, deoarece va avea în centru personalitatea martorului.

Calitatea de martor implică și anumite obligații, și anume, de a se înfățișa în fața organului judiciar ori de câte ori este chemat. Din acest motiv, martorul, pentru a se elibera de această obligație, poate trece sub tăcere anumite fapte, evenimente legate de săvârșirea infracțiunii[127].

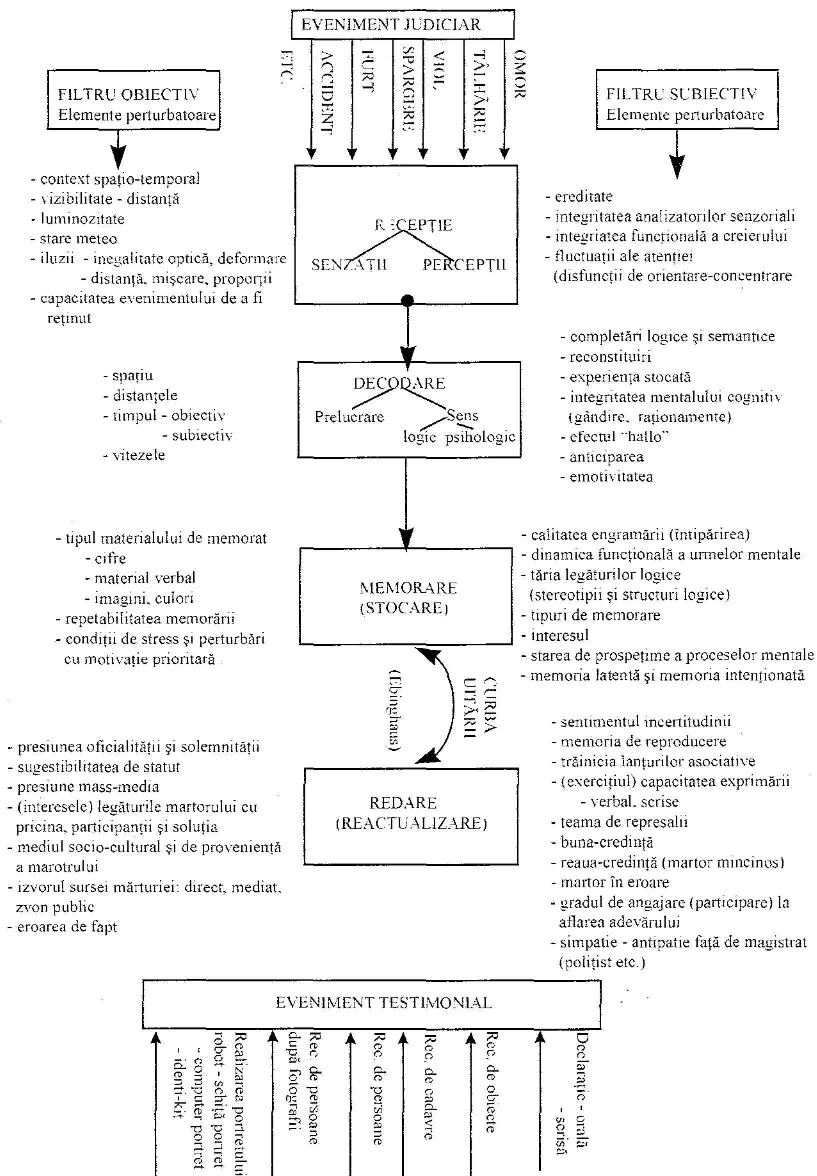
Credibilitatea și atitudinea martorului vor fi subordonate personalității acestuia. Un om care și-a conturat personalitatea, care are reprezentarea clară a binelui și răului, care se poate judeca obiectiv, va putea să-și impună o anumită conduită față de săvârșirea unei infracțiuni. Deși pot să depună mărturie chiar dacă vor fi prezumate de parțialitate, aceste persoane vor putea să se detașeze de sentimentele născute o dată cu producerea infracțiunii, reușind să-și înfrângă resentimentele și să declare adevărul.

Deși ne aflăm în cursa contracronometru de aflare a adevărului, aceste persoane, singurele capabile să spună adevărul așa cum s-a petrecut, pot aduce anumite modificări la depozițiile anterioare, retractări totale sau parțiale, vizibile în unele declarații, încât îngreunează aflarea adevărului, dar avându-se mereu speranța în conștiința omului pentru dreptate, se va persevera, deoarece aceste persoane pot fi aduse pe drumul cel drept. Este, bineînțeles, sarcina anchetatorilor pentru a „trezi" în conștiința lor spiritul de dreptate, dorința de a ajuta și de a afla adevărul.

---

[126] Al. Ciopraga, citându-l pe E. Locard, dă, ca exemplu, cazul unei femei martoră la săvârșirea unui omor petrecut într-un loc rău famat. Din locul în care se găsea, aceasta a perceput fapta în întregime; imediat după săvârșirea faptei, în fața unui ofițer de poliție și apoi a prefectului a făcut o depoziție detaliată asupra împrejurării comiterii omorului. În fața judecătorului de instrucție și a Curții cu jurii a retractat depoziția, deoarece prezența în acel loc a unei femei de condiție bună ar fi fost inexplicabilă. (Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 201).

[127] *Idem*, p. 200-203.

SCHEMA FORMĂRII MĂRTURIEI

Tiberiu Bogdan – Ioana Teodora Butoi (prelucrări personale şi completări)

4.6. **Repere particulare**[128] **vizând mărturia şi martorul**

4.6.1. *Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii*[129] *în comportamentul juvenil*

La copii, minciuna apare o dată cu structurarea planului raţional. Primele neconcordanţe dintre fapte şi relatarea lor pot fi considerate pseudo-minciuni, deoarece copilul „brodează", imaginează din plăcere, din opozabilitate sau antrenat de jocul povestirii. Copilul preşcolar opune adevărul său aceluia exprimat de persoanele mature; uneori această neconcordanţă se datorează încărcăturii limbajului cu aspecte metaforice şi simbolice ca şi forţei creatoare încorporate în limbaj. De altfel, jocul, ca activitate impregnată de fantezia copilului, arată cât de încărcat este planul real de fabulaţie, de asociaţii imprevizibile şi incapacitatea deosebirii realului de posibil (din perspectiva psiho-juridică, interesante sunt dependenţa de matur şi sugestibilitatea de statut care intervin şi ele ca factori care alimentează neconcordanţa cu faptul real al amintirilor).

După intrarea copilului la şcoală, raţionarea capătă alt context de raportabilitate: minciuna devine o problemă a educaţiei.

Dintre categoriile de minciună ale marii copilării se vorbeşte mai ales despre **minciuna** ce gravitează în jurul **simbolului „fructului oprit"**, trăit ca atare datorită dezvoltării conştiinţei morale. **Minciuna de imitaţie** constituie o a doua categorie. **Minciuna de consens** cu ceea ce a spus un băiat mai mare, minciuna ce încearcă să devalorizeze sau să compromită (asociată cu denigrarea) şi/sau chiar aceea de consimţire a afirmaţiei mamei care cere să se spună că nu este acasă dacă este chemată la telefon, constituie alte categorii de minciună.

Spre 11-13 ani, se minte pentru a se face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, priceput etc. Aceasta este categoria minciunii ce trebuie avută în atenţia educativă; la copii de 7 – 9 ani, această minciună pune în evidenţă insatisfacţii privind mediul înconjurător, modul de viaţă.

După Norbert Sillamy[130], copilul mic care cu greu face distincţie între real şi imaginar, alterează adevărul, dar nu minte **(a)**; când el fabulează sau

---

[128] Vezi interogarea în condiţii speciale, ale cărei reguli se aplică şi la audierea martorilor minori.

[129] Ursula Şchiopu şi colab., *Dicţionar enciclopedic de psihologie*, Editura Babel, Bucureşti, 1996, p. 453-454.

[130] Norbert Sillamy, *Dicţionar de psihologie*, Larousse, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 198.

înfrumusețează realitatea, nu face decât să cedeze unei tendințe normale care nu merită severitatea educatorilor: copilul își transformă trecutul în sensul trebuințelor sale. Adevărata minciună apare la vârsta de 6 – 7 ani, constituind aproape întotdeauna o conduită de eschivare, în general destinată să evite o mustrare (**b**). La unii subiecți dezechilibrați, minciuna poate avea un caracter malițios – denaturare calomnioasă, abuz de încredere, mărturie mincinoasă etc. (**c**).

Forma cea mai benignă prin consecințele sale este mitomania vanitoasă, dar există și o formă malignă și perversă de mitomanie care este arma perfidă a celor invidioși, slabi, geloși, autori de scrisori anonime și de acuzații neîntemeiate la care destule persoane pleacă urechea cu complezență. Această tendință morbidă de a altera adevărul ar ține, după E. Dupre, de constituția individului.

Din punctul de vedere al medicini legale[131], mitomania reprezintă o tendință patologică de a denatura lucrurile. Ea se prezintă, de regulă, prin exagerare, subiectul înflorind discursul cu imagini, scene pe care le descrie pe viu ca și cum ar rememora întâmplări trăite în realitate. Mitomania poate fi inconștientă, când are un rol compensator și nu urmărește un scop utilitar, sau conștientă, când este pusă în slujba unui scop bine precizat. Uneori, mitomania (ca simptom patologic) la personalitățile dizarmonice duce la falsa recunoaștere a unor infracțiuni, în scopul afișării unui eroism. Eroarea judiciară datorată mitomaniei este evitată prin faptul că proba testimonială trebuie dublată de probe științifice.

4.6.2. *Psihologia martorului minor*

Dezvoltarea psihicului ființei umane este condiționată și de vârsta sa, astfel că nu ar trebuie să se vorbească de psihologia minorului, adică a persoanei care nu a împlinit vârsta de 18 ani, ci, în general, ar trebui să se aibă în vedere raportarea la diverse perioade ale minorității, cunoscute fiind desigur, diferențele de dezvoltare fizică, psihică, intelectuală etc., existente între un minor de 4 – 5 ani și un altul de 17 ani. Deci, anchetatorul va trebui să se comporte față de minori și să le aprecieze declarațiile ținând seama de toți factorii care influențează psihicul lor și, în special, de vârsta pe care o au. Cu cât minorul va avea o vârstă mai apropiată de vârsta majoratului, cu atât vor fi mai mici deosebirile datorate acestor particularități și invers.

---

[131] T. Ciornea și colab., *Medicina legală – definiții și interpretări*, Editura Junimea, 1988, p. 322.

Minorii au o capacitate de percepere şi de redare a faptelor mai redusă, deoarece atenţia lor se îndreaptă, de obicei, spre lucruri care, în general, sunt lipsite de importanţă, astfel că, deseori, din această cauză şi din cauza capacităţii reduse de a înţelege anumite fapte şi împrejurări, nu vor percepe importantul, esenţialul care interesează justiţia.

Înclinaţia spre fantezie, teama de cei sub îngrijirea cărora se află (părinţi, tutori etc.) şi de răzbunare a infractorului, sugestibilitatea lor etc., toate acestea fac ca declaraţiile acestora să fie privite cu rezervă şi să se procedeze la interogarea lor numai atunci când este absolut necesar, folosindu-se o tactică adaptată psihicului lor, de natură a putea înlătura deficienţele care le afectează valoarea declaraţiilor.

Un studiu complet şi corect al psihologiei minorului ar trebui, desigur, să se ocupe cu diferitele perioade ale minorităţii, fiecare dintre ele având trăsături diferite de ale celorlalte. În cadrul acestui capitol nu vom putea urmări o astfel de dezvoltare a problemei psihologiei minorului; se vor expune acele trăsături caracteristice psihologiei minorului în general (şi nu pe perioade de vârstă) care interesează asupra aspectelor sub care acesta apare înaintea justiţiei, pentru a da posibilitatea anchetatorului să cunoască mai bine psihologia minorului, să-şi explice atitudinile, comportarea sa şi să aplice cele mai potrivite procedee pentru a-l putea determina să declare adevărul.

Anchetatorul va avea în vedere vârsta minorului, în primul rând, cu toate că nici acest element nu este în măsură să indice o egală dezvoltare psihică la toţi minorii; starea dezvoltării psihice variază în raport cu instruirea şi educaţia primită, care pot fi mai ridicate la unii şi mai scăzute la alţii. Deci, se va ţine seama şi de aceşti factori.

Ceea ce caracterizează în primul rând minorul este înclinaţia spre fantezie şi sugestibilitate.

În psihicul său incomplet dezvoltat, realitatea şi ficţiunea se împletesc, uneori ajungându-se să se confunde în aşa fel încât nu mai pot fi separate. Noţiunile sale sunt vagi, neprecizate, iar lipsa de experienţă, gândirea nematurizată şi neînţelegerea justă a lucrurilor şi evenimentelor sunt factori care afectează perceperea, memoria şi redarea evenimentelor.

Deşi minorii sunt în general mai curioşi şi cu un spirit de observaţie mai dezvoltat decât majorii, totuşi atenţia lor se îndreaptă de cele mai multe ori spre lucruri şi amănunte lipsite de importanţă, care însă le trezesc interesul, astfel că nu percep ceea ce este important într-o împrejurare (nerealizând importanţa ei), ci percep amănunte care uneori nu sunt utile anchetei.

Lipsa de experiență, cultura redusă, fac mai dificilă înțelegerea unor anumite evenimente, influențând defavorabil atât perceperea – înțelegându-le greșit – cât și fixarea lor în memorie. Unele emoții frecvente la copii (frica, groaza etc.), denaturează perceperea unor evenimente care impresionează (amenințări, loviri etc.).

Redarea evenimentelor, pe lângă influența defavorabilă a factorilor arătați este afectată în mare măsură de sugestibilitatea și emotivitatea lor, explicabile în ambianța specifică justiției, de teama de necunoscut, de împrejurarea că minorii trec cu ușurință de la o stare psihică la alta, se irită ușor.

Toți acești factori influențează declarațiile minorilor, care se conturează astfel în raport de vârsta, de gradul de dezvoltare fizică, psihică și intelectuală, inteligența, capacitatea de percepere, de înțelegere a evenimentelor, de memorare și de redare, sugestibilitate, înclinație spre fantezie. Aprecierea declarațiilor (în lumina acestor atitudini) se va face distinct, de la caz la caz, în funcție de persoana de la care emană.

Sunt situații când minorii, chiar copii, memorează și redau exact evenimentele la care au asistat, cu o sinceritate exemplară. În practică s-a constatat că aceste cazuri formează excepția, deci este util a se examina cu multă atenție declarațiile lor, prin prisma celor arătate mai sus.

Teama de a nu fi descoperit și sancționat îl determină pe **minorul infractor** să aibă o atitudine de neîncredere și ostilitate față de organele de justiție.

Lipsa conștiinței vinovăției pentru anumite infracțiuni, pe care uneori minorul, dat fiind cultura, vârsta, experiența, nu le consideră ca atare (furtul de fructe sau alimente de mică cantitate, neplata biletului de tren) îl determină a se considera nedreptățit.

Minorul recidivist, fiind nevoit să se conducă singur în viață, are un spirit practic foarte dezvoltat, precocitate, perfidie, neîncredere și atitudine defensivă permanentă față de semeni și, mai ales, față de justiție, precum și tendința de simulare. E de remarcat că, în general, are o atitudine de respect față de superioritatea fizică, intelectuală, morală, care îl determină la schimbarea atitudinii de neîncredere, devenind mai sincer, mai bun. Anchetatorul va trebui să rețină acest fapt.

Minorul victimă a unei infracțiuni are, în general, aceleași trăsături ca și majorul, cu tendința de a exagera mai mult faptele a căror victimă a fost, atât din cauza emoției, fricii care i-au alterat perceperea, cât și din interesul de a obține avantaje materiale și de a se răzbuna pe infractor. Sugestibilitatea și teama îl fac deseori instrumentul celor sub a căror

autoritate se află şi care uneori încearcă să profite în urma infracţiunii a cărei victimă a fost minorul.

Martorul minor are aceleaşi trăsături psihice caracteristice care influenţează declaraţiile sale. Tendinţa spre fantezie şi sugestibilitate sunt cei mai importanţi factori care determină neîncrederea, deseori justificată, în declaraţiile sale.

4.6.3. *Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor*

A. **Dispoziţii legale: probleme procesuale în legătură cu ascultarea minorilor**[132]

Pentru realizarea reglementărilor din dreptul penal cu privire la minoritate, a fost necesar să se înfiinţeze pe linia procesual penală o procedură specială cu privire la minorii care, într-un fel sau altul, iau contact cu organele însărcinate cu înfăptuirea justiţiei. Această procedură se justifică prin faptul că minorul nu are maturitatea psihică, dezvoltarea intelectuală şi experienţa necesară pentru folosirea eficientă a drepturilor procesuale acordate de lege[133].

---

[132] Gh. Nistoreanu şi colab., *Drept procesual penal,* Editura Europa Nova, Bucureşti, 1996, p. 314.

[133] Sistemul legislativ şi practica judiciară a Marii Britanii cu privire la martorul minor (Consideraţii juridice privind admiterea declaraţiilor minorilor ca probe în justiţie) conform *Criminal Justice and Behavior*, SUA, vol. 23, nr. 2, iunie 1996, pg. 48-61.

Proverbul englez care spune că „pe copii trebuie să-i vezi la tribunal, nu să-i şi auzi" nu a fost niciodată aplicat în Curţile de Justiţie din Scoţia, unde, în mod tradiţional, copiii au fost acceptaţi ca martori. Vom face o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente privind capacitatea copiilor de a apărea în instanţă ca martori, prevederile procesuale scoţiene referitoare la mărturiile depuse de copii în cauze civile şi penale, iar în final vor fi expuse concluziile unui program de cercetare psihologică, legat de problema chemării în instanţă a copiilor, program realizat de „Scotish Home and Health" (Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor).

Până acum, copiii erau chemaţi ca martori în instanţele penale scoţiene şi supuşi audierilor şi confruntărilor cu părţile, în faţa curţii, la fel ca şi adulţii (ei fiind consideraţi „martori competenţi"). Pentru unii dintre copii, această experienţă era destul de dificilă şi stresantă, mai ales în cazurile de abuz sexual. Juriştii scoţieni au rămas insensibili la aceste probe. Cu mai mult de

50 de ani în urmă, un avocat nota: „Nu numai avocatul dar şi ceilalţi care au legătură cu cazul sunt afectaţi de această situaţie. Este ca şi cum ar conspira Curtea, pentru a traumatiza copilul din nou". Această opinie pare a se fi adresat unor urechi surde, pentru că la 30 de ani după afirmaţia lui Crawford, aceeaşi problemă se discută din nou în Comitetul Thompson de pe lângă Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor şi al Biroului Coroanei. În 1975, acest organism analiza dacă este necesară chemarea în instanţă, ca martori, a copiilor, victime ale unor abuzuri sexuale. Comitetul concluziona că „deşi procedura actuală nu este cea mai adecvată pentru copii, care sunt supuşi în mod inevitabil unui stres suplimentar, cauzat de evenimentul depunerii mărturiei, nu există încă o alternativă procedurală acceptabilă, care să satisfacă interesele justiţiei şi să fie imparţială faţă de pârâţi".

Cu alte cuvinte, deocamdată nu se schimbă nimic în procedurile legale. Au mai trecut 10 ani până ce problema aceasta a copiilor să fie abordată mai serios în Marea Britanie, când mass-media au început să facă publice preocupările psihologilor şi ale celor de la asistenţa socială faţă de procedurile ce implicau chemarea în instanţă a copiilor, mai ales în cazurile de abuz sexual.

În Anglia şi Ţara Galilor situaţia era deja mai proastă decât în Scoţia. Unele cazuri de abuz erau imposibil de urmărit penal, deoarece instanţele nu erau pregătite să audieze ca martori copiii, decât dacă aceştia aveau cel puţin 7-8 ani. Copiii mai mici erau chemaţi ca „martori incompetenţi", situaţie care a determinat un avocat englez să considere această regulă, procedura „Charta de molestat copii".

La sfârşitul anilor '80, unele ţări au început să revizuiască procedurile legale de audiere în instanţă a copiilor, iar psihologii din Australia, Canada, SUA şi din principalele state europene au studiat problemele comune apărute, căutând posibile soluţii.

În 1985, *Royal Scotish Society for the Prevention of Cruelt to Children* (Societatea regală scoţiană pentru prevenirea cruzimii faţă de copii) s-a arătat îngrijorată de situaţia în care sunt puşi copiii atunci când apar în instanţă şi a organizat o conferinţă la Edinburgh, cu titlul „Copilul, victimă a procesului legal?".

Iniţiativa a fost bine primită de către avocaţi, poliţişti, psihologi, activişti sociali, dar nu se poate afirma că a existat o unitate de opinii. Un alt magistrat scoţian, Lordul McCluskey, a afirmat că nu are dovezi clare cum că s-ar traumatiza copiii în instanţă, iar stresul manifestat de aceştia în faţa Curţii

este unul de factură normală, întâlnit la toate persoanele aflate în această situaţie.

Din fericire, problema nu a fost abandonată. În anul 1986, psihologul Universităţii Aberdeen a fost însărcinat de către *Scotish Home and Health Department* să întocmească un studiu referitor la copii chemaţi ca martori în diverse cauze penale sau civile. Doi ani mai târziu, *Scotish Low Commission* (Comisia Scoţiană de Drept) a întocmit o lucrare despre copiii aduşi ca martori şi despre alte categorii vulnerabile ca martori. S-a hotărât întocmirea unui studiu pentru descoperirea unor alternative de depunere a mărturiilor, urmând modelul celor folosite de Statele Unite ale Americii. În Raportul următor, în anul 1990, *Scotish Low Commission* a recomandat schimbarea procedurilor de audiere a minorilor şi alte îmbunătăţiri ale modului de executare a acestor proceduri.

A) *Cadrul legal*

Nu a fost fixată niciodată o limită minimă de vârstă pentru admiterea unor copii ca martori în curţile de justiţie din Scoţia. Codurile de procedură din sec. XIX amintesc de un caz din 1837, în care a fost adus în instanţă pentru a depune mărturie, un copil de 3 ani. Cauza judecată la Înalta Curte din Edinburgh era legată de un furt de haine. Fetiţa era de-a dreptul îngrozită când s-a văzut în faţa judecătorilor îmbrăcaţi în robe roşii şi purtând peruci albe pe cap. În aceste condiţii nici măcar n-a putut scoate o vorbă.

În Dreptul Scoţian, o persoană acuzată de comiterea unei infracţiuni nu poate fi condamnată în baza mărturiei unui singur martor. Deci, declaraţia unei fetiţe de 3 ani ar fi trebuit să fie corelată cu altele, luate de la alţi martori, înainte ca acuzatul să poată fi condamnat. Legea nu prevede că aceste declaraţii trebuie să aparţină neapărat unor adulţi care să sprijine (sau nu) spusele copilului.

Această prevedere legală a suferit o mică modificare. Un copil, de regulă minor sub 14 ani, este considerat prea tânăr pentru a depune mărturie, excepţie făcând cazurile în care curtea consideră copilul capabil să depună mărturie, în sensul că acesta înţelege natura noţiunii de adevăr sau minciună şi îşi asumă obligaţia de a spune numai adevărul despre ceea ce este întrebat. Judecătorul poate audia alte surse din care să-şi dea seama dacă minorul este sau nu un martor competent.

B) *Procedurile legale*

Cazurile în care sunt implicaţi ca martori copiii sunt, de regulă, acelea în care minorii sunt ori acuzaţi ori victime (cum ar fi cazurile de abuz sexual sau de altă natură).

Instrumentarea acestor cazuri necesită prevederea unor măsuri speciale. Din 1971, când a intrat în vigoare *Legea privind asistența socială*, copiii nu mai sunt audiați direct în instanță. Ei sunt preluați de un organism special care se ocupă de mărturiile lor, organism numit *Children's Hearings*. Sistemul *Children's Hearings* se folosește în interesul copilului, cu acceptul acestuia sau al părinților. Dacă se demonstrează necesitatea depunerii mărturiei, copiii pot fi chemați la *Children's Hearings*. Motivele ce determină această aducere în instanță țin de mai multe aspecte: copilul poate fi în situația de victimă a unui abuz sau, din contră, poate fi autor al unei infracțiuni; condițiile de trai și tratamentele părinților sunt necorespunzătoare ori există pericolul de a fi traumatizat.

Prin folosirea sistemului *Children's Hearings*, copiii sunt protejați, fiind luați în grijă și nu tratați ca infractori obișnuiți, separându-i totodată pe copiii victime ale unor abuzuri de agresorii lor. Sistemul nu poate impune sancțiuni directe împotriva acelora care comit abuzuri.

Cu toate acestea, urmărirea penală a adulților care au comis abuzuri împotriva copiilor, mai ales când abuzul comis este grav, este necesar să se facă cu participarea copilului ca martor. Cazurile în care adulții sunt acuzați de neglijarea copiilor și/sau cruzimi împotriva acestora, se judecă în fața șerifului, fără jurați. Cazurile mai grave de abuz sexual sau fizic implică procesul penal în fața unei curți de juri sau în fața șerifului și a unui juriu.

C) *Acceptarea mărturiilor de la martorii copii*

În anul 1990, Lord Justice General Hope (cel mai înalt magistrat din Scoția), urmând o recomandare a Comisiei Scoțiene de Drept, a întocmit un memorandum prin care propunea unele măsuri practice pe care judecătorii le pot lua pentru a reduce formalitățile în cazurile în care copiii sunt chemați ca martori. Aceste măsuri includ renunțarea la peruci și robe, așezarea copilului în bancă, nu în boxa martorilor, permiterea prezenței în apropierea copilului a unei rude sau chiar evacuarea sălii.

Copilul căruia îi este teamă să depună mărturie în prezența celui acuzat de abuz, poate fi separat de acesta printr-un ecran. Atunci când este folosit acest procedeu, acuzatul trebuie să-l vadă și să-l audă pe martor. Acest lucru poate fi realizat printr-un sistem de monitoare.

Sistemul novator al televiziunii cu circuit închis:

Una din măsurile radicale de protecție a martorului copil este aceea de folosire a televiziunii cu circuit închis, așa-numita „legătură în direct". Curtea poate autoriza folosirea televiziunii cu circuit închis dacă există indicii (bazate pe vârsta copilului, natura faptei comise, natura probei cerute,

existența unei relații între copil și acuzat) că martorul copil va colabora mult mai bine cu instanța în acest mod decât conform procedurilor normale (Legea reformei justiției – 1990).

În anul 1991, când s-a introdus sistemul de Televiziune în direct, în instanțele scoțiene, existau diverse evaluări despre folosirea acestuia în alte țări. O astfel de evaluare întocmită în Anglia a scos la iveală faptul că acest gen de mărturie televizată reduce nivelul de stres al copiilor, îmbunătățind calitatea depoziției lor.

O altă evaluare, australiană, conchidea: „Starea emoțională a copiilor a fost influențată în bine de folosirea televiziunii cu circuit închis". Impresii favorabile despre procedura folosirii mijloacelor TV au fost raportate în urma întocmirii unor mici studii pilot în Portugalia, Australia și în Noua Zeelandă.

Judecătorii pot autoriza folosirea în instanță a televiziunii cu circuit închis. Ei sunt cei care determină necesitatea folosirii acestei metode. După primul an de la implementarea metodei, succesul înregistrat prin folosirea acesteia a demonstrat că sunt întrunite condițiile statutare în ceea ce privește vârsta și capacitatea copilului, relațiile dintre copil și acuzat, natura acuzației și felul probei pe care copilul este chemat să o facă în instanță. Comentariile făcute de judecători în legătură cu efectul posibil pe care îl are asupra copilului înfățișarea în fața Curții au fost bazate pe observarea reacțiilor copiilor în timpul audierilor atunci când sunt puși față în față cu acuzatul și avocații. Aceste observații și comentarii influențează și modul de analizare a cererilor de îndepărtare a copilului martor de atmosfera formală a Curții.

În cel de-al doilea an ce a urmat implementării sistemului, majoritatea cererilor de folosire a sistemului de televiziune au fost însoțite de expertize ce vizau capacitatea copilului de a suporta stresul depunerii mărturiei în sistem tradițional.

Decizii de aprobare a folosirii sistemului de televiziune au fost date de către judecători în funcție de fiecare caz în parte. În evaluarea posibilelor efecte pe care le-ar avea asupra copilului depunerea mărturiei într-o manieră convențională, judecătorii sunt legați de experți, trebuind să se bazeze pe recomandările acestora.

a) *Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra martorilor copii*

Interviurile luate la 71 de părinți, înaintea proceselor, și la 37 de părinți și 56 de copii, după procese, au relevat faptul că unul dintre factorii cei mai stresanți pentru copii îl constituie confruntarea cu acuzatul. Cea mai neplăcută experiență atât pentru copii, cât și pentru părinți este legată de durata mare de

timp dintre sesizarea faptei şi sfârşitul procesului penal (10-15 luni), de numărul mare de înfăţişări, declaraţii etc. (1-30); tot ca factori de stres sunt receptate absenţa posibilităţii folosirii Televiziunii cu circuit închis, lipsa de informaţii privind procedura în instanţă, precum şi limitarea serviciilor sociale asigurate victimelor copii şi familiilor lor. A fost subliniată lipsa de sprijin a taţilor care nu sunt acuzaţi.

Noutatea reprezentată de depunerea mărturiei dintr-o altă încăpere a tribunalului, fără prezenţa acuzatului, reduce sentimentul de anxietate resimţit de copii şi părinţi.

Cei câţiva copii cărora li s-a refuzat accesul la proba TV au fost derutaţi de acest refuz, şi nu s-au concentrat atunci când au depus mărturie.

Toată lumea recunoaşte că prezenţa în faţa unei instanţe de judecată nu este o experienţă plăcută, mai ales pentru un copil, şi de aceea este nevoie de mai multă grijă faţă de aceşti mici martori şi faţă de adulţii care-i însoţesc.

Marea majoritate (92%) a copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV a fost mulţumită de acest procedeu. 57% dintre copii au susţinut că au găsit destul de stranie metoda „de a discuta prin televizor", iar 73% dintre ei au mărturisit că le-ar fi fost greu să vorbească în faţa acuzatului.

Să stea departe de acuzat era mai important decât să stea departe de Curte. Numai 4 copii s-au declarat nesatisfăcuţi de metodă.

Cel puţin jumătate din copii nu au înţeles că acuzatul l-a văzut şi auzit când au depus mărturie, iar 3 copii au fost vizibil speriaţi când avocatul apărării le-a atras atenţia asupra prezenţei acuzatului în sală.

Observaţiile făcute pe timpul procesului au relevat faptul că toţi copii care au depus mărturie prin sistemul TV au fost mai siguri pe ei, spusele lor au fost mai clare, fluente, s-au concentrat bine şi au cooperat atât cu acuzarea, cât şi cu apărarea. Aceşti copii s-au descurcat bine pe timpul audierilor lungi (62 minute), dar pare că nu au înţeles unele întrebări şi au părut chiar stresaţi în timpul audierilor încrucişate. Cu excepţia cazurilor încheiate cu achitarea acuzaţilor, copii au considerat judecata dreaptă şi justă. Totuşi, pot fi notate câteva diferenţe între comportamentul copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV şi copiii care au compărut în faţa Curţii, ultimii plângând pe timpul audierilor şi chiar după aceasta.

b) *Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra probelor aduse de copii*

Prin folosirea sistemului Televiziunii cu circuit închis s-a reuşit aducerea în faţa instanţei şi a copiilor mai mici (41% au avut vârste de 7 sau chiar sub 7 ani). Şi procuratura, dar şi apărarea sunt de acord că acest sistem

al Televiziunii cu circuit închis a permis obţinerea unor probe din partea unor copii, care, în alte condiţii, nici n-ar fi deschis gura. Totuşi, probele aduse de copiii mici sunt deseori superficiale şi nu satisfac cerinţele procesului penal. Există câteva diferenţe semnificative legate de calitatea probelor aduse de copii prin metoda televiziunii şi cele aduse prin mărturia directă în faţa Curţii; cantitatea de detalii ce au fost furnizate de copii în faţa Curţii se pare că este mai mare decât la copii care au depus mărturie prin sistemul Televiziunii cu circuit închis. În orice caz, pentru a obţine mai multe informaţii de la un copil, trebuie să se pună accent pe scurtarea duratei de timp de la sesizare până la înfăţişarea în faţa instanţei, pe îmbunătăţirea capacităţii examinatorilor de a se apropia de copil şi de a-i câştiga încrederea, şi pe îmbunătăţirea sistemului de înţelegere a minorilor, legat de noţiunea de proces penal.

Adulţii care-i însoţesc pe copii în camerele separate, unde s-a instalat sistemul Televiziunii cu circuit închis, contribuie la succesul metodei, chiar dacă, uneori, ei abat atenţia Curţii asupra unor probleme de ordin practic, cum ar fi calitatea deficitară a sunetului. În concluzie, este necesară o selectare şi o pregătire prealabilă a persoanelor care însoţesc copii în camerele separate.

Scoţienii sunt mândri de sistemul lor juridic independent şi de inovaţia reprezentată în cadrul acestuia de *Children's Hearings,* care a atras interesul lumii întregi. Recent s-au înregistrat mai multe schimbări de procedură legate de chemarea în instanţă, ca martori, a copiilor.

Juriştii şi psihologii nu împărtăşesc mereu aceleaşi opinii în ceea ce priveşte psihicul uman, dar în cazul copiilor chemaţi să depună mărturie în instanţa de judecată există o comuniune de idei cu rezultate benefice. Reformele începute în ultimul timp vor continua să fie analizate şi dezbătute şi se speră că rezultatele vor duce la îmbunătăţirea actualului sistem procesual penal şi civil scoţian, cu influenţa directă asupra bunăstării copiilor în cadrul sistemului de justiţie scoţian.

Studii şi cercetări referitoare la declaraţiile martorilor minori:

Anul 1985 a marcat începutul unor studii criminologice pentru examinarea problemelor controversate legate de depoziţiile martorilor copii. Proiectul studiului includea cercetări în domeniul memoriei, analizarea mai multor cazuri în care au apărut martori copii, interviuri cu aceştia şi cu părinţii lor. În cadrul studiilor experimentale pentru testarea capacităţii memoriei copiilor martori, s-a observat că cei mici (copii între 6-8 ani) pot fi martori utili în procese, dar stilul cum sunt chestionaţi este foarte important, mai ales în situaţia în care sunt implicaţi în identificări după fotografii. Aceste rezultate, coroborate cu altele, obţinute în urma unor experimente efectuate în

America de Nord, au condus la concluzii asemănătoare. De atunci, problemele legate de audierea martorilor copii au fost aprofundate atât în Scoția, cât și în SUA. În Stratchclyde (cea mai mare regiune din Scoția) a fost întocmit un memorandum pentru modul în care se desfăşoară audierea martorilor copii şi pentru folosirea unor proceduri speciale legate de aceasta. Cercetătorii au analizat toate cazurile aduse în fața Curții din Aberdeen în care au fost implicați martori copii, adică un număr de 226 de cazuri într-un singur an. Întrebându-i despre proces, atât pe copii cât şi pe părinții lor, cercetătorii au constatat că mulți dintre copii erau nemulțumiți că trebuie să apară în instanță. S-a constatat că două dintre elementele cele mai stresante erau: a) perioada mare de timp dintre comiterea faptei şi ziua procesului şi b) cunoştințele foarte limitate ale copiilor despre procedurile din instanță.

Pentru a argumenta cele arătate mai sus, referitor la lipsa de cunoştințe juridice care stresează copiii, s-a inițiat un alt studiu care să evalueze nivelul de cunoştințe de această natură la copiii din Scoția. Astfel, 90 de şcolari cu vârste cuprinse între 6-10 ani şi 15 adulți au fost chestionați. Rezultatele au arătat foarte clar că nu erau cunoscute procedurile legale de către copii şi că ei nu ştiau care este rolul unui martor în instanța de judecată. Studiul a alimentat cererile unor institutori care susțineau necesitatea unei pregătiri juridice generale, referitoare la procedurile în instanță. S-au întreprins o serie de demersuri pentru a veni în întâmpinarea nevoii de informare a martorilor copii. Toți martorii copii primesc acum o broşură colorată care le explică ce vor face în instanță şi ce se aşteaptă prin mărturia lor. În septembrie 1995 a fost demarat un alt studiu care să aprofundeze pregătirea martorilor copii pentru aparițiile în instanță.

Un alt studiu s-a axat pe observarea comportamentului a 89 de copii martori atunci când depuneau mărturie în fața Curții din Glasgow.

Studiul a relevat că deşi mulți dintre copii pot face față procesului înfățişării lor în instanță, unii dintre ei manifestă semne de anxietate sau au dificultăți în comunicarea cu avocații. Cercetătorii au mai urmărit un eşantion de 1800 de cazuri într-o perioadă de 15 luni şi au descoperit că martorii copii au aşteptat în medie 6 luni jumătate până să fie chemați în instanță. Nu există studii relevante asupra efectelor pe care le au aceste întârzieri asupra memoriei copiilor, aşa că pentru a investiga această problemă s-a mai inițiat un studiu desemnat să testeze efectele unei întârzieri de 5 luni asupra memoriei copiilor şi adulților. Rezultatele au dus la concluzia că deşi copii din grupa de vârstă 6-8 ani îşi puteau aminti o întâmplare şi după 5 luni, relatările lor despre acele evenimente erau mai puțin detaliate decât ale unor

Minorul (definit în antiteză cu majorul de către art. 8, al. 2 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoana fizică şi persoana juridică: „Persoana devine majoră la împlinirea vârstei de 18 ani"), indiferent de calitatea sa procesuală, beneficiază de o anumită ocrotire în desfăşurarea activităţilor procesuale. Astfel, „minorul nu poate fi ascultat ca martor. Până la vârsta de 14 ani ascultarea lui se face în prezenţa unuia din părinţi ori a tutorelui sau a persoanei căreia îi este încredinţat minorul spre creştere şi educare" (art. 81 C.p.p.). Legea nu fixează limita minimă de vârstă de audiere a unui minor, dar trebuie avut în vedere dacă gradul lui de dezvoltare psihică îi dă posibilitatea de a percepe, memora şi reda evenimentele la care a asistat.

Art. 71 C.p.p. prevede că: „Asistenţa juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor". În această situaţie „organul de urmărire penală va asigura prezenţa apărătorului la interogarea inculpatului" (art. 172, al. 2 C.p.p.). Mai mult decât atât, în cauzele cu infractori minori, apare condiţia obligatorie a efectuării anchetei sociale; aceasta constă în strângerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obişnuit, la starea fizică şi mintală a acestuia, la antecedentele sale, la condiţiile în care a fost crescut şi în care a trăit, la modul în care părinţii, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul îşi îndeplinesc îndatoririle lor faţă de acesta şi, în general, cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau la aplicarea unei sancţiuni faţă de minor (art. 482, al. 2 C.p.p.).

---

copii mai mari sau decât ale adulţilor. Problema termenelor lungi de înfăţişare nu este specifică doar în Scoţia, după cum a relevat un studiu recent întocmit în Anglia.

Studii psihologice de ultimă oră au ajutat la depistarea principalelor greutăţi cu care sunt confruntaţi copii ce apar în faţa instanţelor scoţiene. Acestea include mai mulţi factori de stres legaţi de interogatoriile din timpul anchetei, confruntarea cu acuzaţii, audierile. Specialiştii au mai identificat şi alţi factori de stres, mai puţin evidenţi, legaţi de lipsa de cunoştinţe despre sistemul juridic şi efectul termenelor lungi de înfăţişare. Cele mai recente cercetări asupra chemării în instanţă a copiilor, desfăşurate în Scoţia, au fost realizate în scopul evaluării unei noi reforme la folosirea televiziunii în procesul penal, asigurându-se astfel depunerea mărturiei de către copii în exteriorul şedinţei de judecată a Curţii.

B. **Pregătirea ascultării. Ascultarea. Procedee tactice ale ascultării**

Față de particularitățile prezentate anterior, apare ca evidentă necesitatea aplicării unor procedee adecvate cu ajutorul cărora să se poată obține declarații fidele, cât mai apropiate de realitatea faptică.

Tactica care trebuie aplicată este cea asemănătoare tacticii aplicate la ascultarea învinuitului și a martorilor majori, cu unele modificări impuse de particularitățile psihice ale minorilor, ținându-se seama de vârstă, dar și de particularitățile persoanei audiate[134].

* **Pregătirea ascultării**: limita inițială este marcată de culegerea de informații (cât mai amănunțite) cu privire la minor și familia sa, cu privire la eveniment, la interesul pe care aceștia îl au în soluționarea cauzei precum și asupra legăturilor cu părțile. Informațiile se pot obține de la vecini, rude, colegi de școală, profesori etc.

În raport cu aceste informații și de particularitățile cauzei care trebuie minuțios studiate, anchetatorul stabilește persoanele care urmează să asiste la audierea minorului. Art. 81 C.p.p. prezintă persoanele care pot asista la audierea acestuia – părinți, tutore sau persoana în îngrijirea căreia minorul se află. Pe lângă aceste persoane, apreciem că poate asista la audiere și o altă persoană de care minorul este legat sufletește și pentru care are respect. Acest fapt este util mai ales în situația în care părinții au o moralitate dubioasă sau au legături ori interese cu părțile.

Alegerea acestei persoane are o mare însemnătate, deoarece prezența sau sfaturile ei pot influența în mod deosebit, decisiv atitudinea și declarațiile minorului, îi pot înlătura emoția, nesiguranța, stabilesc contactul psihologic, îi dă liniștea necesară efectuării declarației. Prezența unei asemenea persoane va fi așadar necesară ori de câte ori anchetatorul are cea mai mică bănuială că părinții, tutorele sunt interesați în cauza respectivă, au legături cu părțile sau pot influența pe minor. Este recomandabil ca persoana care asistă la audiere să fie pregătită în prealabil, să cunoască amănuntele cauzei, pentru a putea avea, sub îndrumarea anchetatorului, un rol activ la audiere, în scopul de a-l determina pe minor să declare adevărul.

Chemarea minorului la audiere este un alt punct cheie al problemei; uneori este util a fi audiat prin surprindere pentru a nu fi influențat sau pentru a nu-i da posibilitatea să se pregătească în acest sens. În acest caz,

---

[134] *Tactica ascultării învinuitului, martorilor și minorilor. Confruntarea și prezentarea pentru recunoaștere*, lucrare a Institutului de Criminalistică.

anchetatorul se poate adresa direct instituției unde minorul studiază sau la întreprinderea unde acesta lucrează; audierea se va desfăşura în acel loc.

Dacă chemarea minorului la audiere are la bază instituția citării, acest act se va emite astfel încât din ziua primirii ei și până în ziua termenului fixat pentru audiere să existe un interval cât mai scurt de timp, pentru a evita contactul cu părțile, cu alți martori etc.; din aceleaşi motive minorul nu va fi lăsat să aştepte în sălile Procuraturii, ci va fi audiat imediat ce se prezintă.

Modul în care va fi audiat, întrebările ce i se vor pune, formularea şi ordinea lor sunt de mare importanță pentru obținerea unor declarații sincere, cât mai apropiate de realitate. Se va chibzui cu mare atenție tactica audierii, ținându-se seama de particularitățile minorului audiat. Uneori este util ca anchetatorul să se sfătuiască cu persoana care urmează a asista la audiere şi care, cunoscând mai bine minorul, va putea oferi un ajutor substanțial la stabilirea tacticii ce urmează a se aplica.

De asemenea, se va stabili dacă minorul va fi audiat mai întâi singur, iar apoi în prezența persoanei respective sau invers. Se va ține seama şi de natura cauzei; de cele mai multe ori, la infracțiunile contra pudoarei, minorului îi va fi ruşine să facă declarații în prezența părinților sau a altor persoane.

* **Procedeele tactice** sunt, în general, aceleaşi ca şi la ascultarea majorilor, cu unele particularități specifice trăsăturilor caracteristice ale minorilor.

Stabilirea contactului psihologic – deseori dificil de realizat din cauza neîncrederii, fricii de necunoscut a minorului care nu-şi dă seama de ceea ce va urma, chiar şi atunci când este chemat doar ca martor - este foarte importantă.

Prezența şi sfaturile persoanei desemnate să asiste vor uşura însă sarcina anchetatorului. Anchetatorul va trebui să înlăture tot ceea ce ar putea influența defavorabil pe minor: atmosfera rigidă, tonul autoritar, severitatea, cadrul solemn etc. Este de preferat ca audierea să aibă loc într-o cameră sobru mobilată, fără obiecte care ar putea impresiona sau distrage atenția minorului. Anchetatorul se va comporta cât mai blând, prietenos, înțelegător cu minorul pentru a-i înlătura emoția, temerea, a-i da liniştea şi încrederea necesară stabilirii contactului psihologic. Îl va studia cu atenție fără ca minorul să observe, iar în cazul în care minorul are o atitudine nepotrivită, este necuviincios, arogant etc., anchetatorul va înlătura această atitudine pe un ton liniştit, dar ferm. Față de cei mincinoşi, perfizi, anchetatorul va proceda cu abilitate şi prudență.

Audierea va începe cu o discuție pe un ton blând, familiar asupra unor chestiuni care interesează pe minor: şcoala, sport, jocuri, literatură etc.;

discuția va fi adaptată la posibilitățile intelectuale ale minorului, făcându-l să-și învingă emoția, să se familiarizeze cu atmosfera, să uite eventuala „lecție învățată". Apoi pe nesimțite, se va trece la obiectul audierii, despre care anchetatorul va aduce vorba, nu însă sub formă de întrebare directă, ci va căuta să-l lase pe minor să expună tot ce știe, așa cum se pricepe și în limbajul său, dirijând cu tact expunerea în cazul în care se îndepărtează prea mult de subiect.

Anchetatorul nu va interveni în expunere, nu-l va ajuta pe minor să-și găsească cuvintele, căci îl poate sugestiona; va asculta liniștit, fără a face gesturi din care ar putea rezulta părerea sa. După expunere se va trece la întrebări care vor fi cât mai scurte, clare, precise, în termeni care pot fi înțeleși cu ușurință de minor și care vor fi astfel formulate încât să nu sugereze răspunsul; minorul va fi lăsat să răspundă singur, fără a fi ajutat de anchetator.

Este util ca anchetatorul să-i explice că deși este minor, totuși justiția are încredere în seriozitatea și corectitudinea sa sufletească, și că minciuna ar putea nedreptății pe alții, iar până la urmă adevărul tot va fi aflat, prin alte probe, astfel că este mai cinstit să dea declarații sincere.

Momentul tactic al acestui avertisment va fi ales în raport de comportarea minorului; este recomandabil a se aplica atunci când se observă că minorul începe să mintă, și va fi repetat ori de câte ori va fi cazul, la început pe un ton blând, iar dacă minorul persistă în minciună, pe un ton serios, ferm, care însă să nu aibe caracter de intimidare.

Când se manifestă tendințe de fantezie, se va căuta a se cere cât mai multe amănunte, se vor pune întrebări de control și i se vor arăta și dovezi că nu spune adevărul.

Se va cerceta și se va afla cauza care îl determină a ascunde adevărul și care de foarte multe ori este teama de răzbunarea infractorului sau a celor care l-au determinat la aceasta, arătându-i-se că aceasta este nejustificată, iar atunci când apare temeinică, se vor lua măsuri în fapt pentru a-l feri de răzbunare.

Uneori sentimentul de rușine față de părinți, colegi etc. este cauza care îl determină pe minor să nu recunoască faptele.

În astfel de cazuri i se va explica că acestea tot vor fi dovedite prin alte probe și că este preferabil să arate corectitudine sufletească și să recunoască, în plus infracțiunea săvârșită nu-i compromite viitorul întrucât va avea posibilitatea să se reabiliteze printr-o comportare cinstită[135] etc.

---

[135] Ex.: Într-o cauză în care minorul A.I. a fost surprins într-o gară având ascuns sub haină un difuzor, pe care-l demontase dintr-un vagon al

Este recomandabil ca anchetatorul să nu piardă unele momente favorabile mărturisirii, precum: mila față de victimă, regretul față de fapta săvârșită, rușinea de a nu fi prins mințind etc. Acestea pot determina sinceritatea declarațiilor minorului.

Ascultarea învinuitului și martorilor minori se efectuează în prezența persoanei desemnate de anchetator să asiste pe minor.

Totuși, minorul poate fi ascultat și singur ori de câte ori anchetatorul apreciază că prezența altor persoane ar împiedica minorul să declare adevărul, fiindu-i rușine, sau temându-se a da declarații, cum ar fi cazul infracțiunilor contra bunelor moravuri etc. În astfel de cazuri este recomandabil ca minorul să fie audiat singur, iar apoi să fie audiat și în prezența persoanelor respective, sau invers, după împrejurări. În orice caz, declarațiile obținute vor trebui a fi repetate de minor și în prezența persoanei care-l asistă (în cazul în care a fost audiat singur).

În situația în care minorul nu declară adevărul, se va recurge la ajutorul persoanei care îl asistă și care îi poate da sfaturile necesare pentru a declara adevărul, punându-i (dacă este cazul) și întrebări. Va trebui multă atenție din partea anchetatorului pentru ca intervenția acestor persoane să nu constituie un mijloc de presiune morală sau să nu intimideze martorul minor.

Atunci când anchetatorul are unele îndoieli asupra stării psihice a minorului sau asupra dezvoltării sale intelectuale, poate recurge la serviciile unui medic psihiatru, care să asiste la ascultare sau, eventual, poate să ordone o expertiză medicală.

Formularea procesuală a declarațiilor se va face în aceleași condiții ca și la audierea persoanelor majore.

Este recomandabil să se facă consemnarea declarațiilor minorului la sfârșitul audierii, întrucât dacă aceasta se face în timpul audierii, minorul văzând că cele declarate sunt scrise, poate avea unele reticențe, temeri, care influențează defavorabil declarațiile pe care le face.

---

unui tren, minorul a recunoscut faptul înaintea organelor de poliție, iar apoi a revenit înaintea anchetatorului retractându-și mărturisirea. În ziua în care urma să fie confruntat cu alt învinuit, înainte de confruntare a mărturisit anchetatorului că a săvârșit furtul, însă nu dă declarație în acest sens, fiindu-i rușine de tatăl său adoptiv. Anchetatorul i-a explicat că atitudinea sa este greșită și i-a promis că va vorbi cu tatăl său adoptiv și îl va convinge că totul a fost o greșeală și că, în viitor, minorul se va îndrepta. În acest mod, minorul a fost convins să declare adevărul, iar la confruntare, a determinat prin atitudinea sa și pe ceilalți învinuiți să recunoască faptele.

4.6.4. *Mărturia între bună și rea-credință*

4.6.4.1. Martorul de bună-credință. Consecințele disfuncționale din perspectiva factorilor psihologici - Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos

Martorul de bună-credință este un prețios auxiliar al justiției, prin faptul că prin relatările sale furnizează elemente pentru stabilirea adevărului material necesar pentru rezolvarea proceselor. Asupra sa au existat o serie de îndoieli privitoare la faptul că dacă este de bună-credință poate relata și altceva decât realitatea obiectivă. În conformitate cu legile psihologiei, răspunsul la această dilemă este afirmativ. Martorul poate greși dintr-o serie întreagă de motive, chiar și în cazul prezumției bunei-credințe.

Trebuie să facem distincție între cazul mărturiei unui om ce relatează fapte și evenimente care s-au desfășurat într-un timp îndelungat (ex. un martor care informează asupra antecedentelor, a modului de viață al infractorului) și cazul mărturiei persoanei ce relatează o împrejurare la care a asistat (ex. accident de mașină, scandal pe stradă), unde acțiunea s-a desfășurat într-un timp foarte scurt.

În primul caz, martorul poate greși prin doza mare de subiectivism, deoarece amestecă în relatare și elemente de apreciere, în cel de-al doilea caz, martorul este expus erorii care își găsește explicația în psihologie. Sub aspect psihologic, mărturia constă în observarea și memorarea involuntară a unui act și apoi reproducerea acestuia scriptic sau oral în fața instanței[136].

Stern, referindu-se la erorile care apar în mărturie, susține că sunt de două feluri:

- erori substanțiale;
- erori accidentale.

Erorile substanțiale – pot îmbrăca mai multe forme începând de la omisiuni de elemente și până la negarea categorică a lor. Eroarea omisiunii poate apare în cadrul relatării spontane, iar în cazul interogatoriului vorbim de negare.

Erorile substanțiale apar și sub aspectul adăugirilor, de regulă de oameni, de fapte, la relatările spontane și sunt în funcție de fantezia martorului. În cadrul interogatoriului, aceste erori sunt rezultatul sugestiei.

Erorile accidentale nu se referă la existența, poziția sau negarea obiectelor sau persoanelor, ci la modificarea în proporții a calităților (culoare, formă), a cantităților și a relațiilor lor.

---

[136] T. Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, p. 155-156.

În ceea ce privește *identificarea de persoane sau obiecte* se recomandă prezentarea simultană electivă care este mai puțin sugestivă. Relatările privind exteriorul persoanelor, în special culoarea părului, forma bărbiei, felul îmbrăcămintei, dacă în momentul perceperii lor nu au fost urmărite cu atenție conștientă, nu prezintă nici un fel de garanție de fidelitate. Aprecierea timpului în care a decurs o acțiune, de obicei tinde să fie denaturată[137]. Percepția faptelor este dirijată de trei factori: ereditate, învățare, expectanță sau așteptare[138].

În analiza unei mărturii trebuie să cunoaștem ereditatea de care dispune martorul, adică să cunoaștem structura individuală a organelor de simț, disfuncțiile acestora. Deoarece acestea sunt cauzatoare de erori în receptarea realității. Un miop, daltonist, hipoacuzic, prin natura lucrurilor nu poate relata în fața instanței decât frânturi din realitatea pe care a fost în stare s-o recepționeze. Expectanța sau așteptarea, derivată din învățare, poate da valoare sau amputa o mărturie, de unde rezultă și martorul de expectanță[139].

La nivelul senzorial, distorsionările sunt: iluziile, constanta percepției, gestaltul, obiectul și fondul percepției, experiența anterioară, afectivitatea.

Procesele de percepție senzorială, adică elementele de uitare (*input*) pot suferi o serie de distorsionări în funcție de o serie de factori. Sunt factori ereditari de specie care permit ca anumite fapte din realitate să fie percepute

---

[137] *Idem*, p. 149.150.

[138] *Idem*, p. 158.

[139] Exemplu de caz: În ziua de 30 august 1980, la Liceul Mihai Viteazu a fost ucisă numita C.A. Cercetarea la fața locului și analiza datelor culese au dus la concluzia că actul criminal este opera unui bolnav psihic. Se presupune că criminalul se întoarce întotdeauna la fața locului, și tot personalul din paza liceului a fost instruită să supravegheze persoanele intrate în liceu, cu prezență suspectă. După aproximativ un an și jumătate, personalul de gardă a sesizat prezența în liceu, în porțiunea critică a locului faptei, a unui tânăr care, întrebat la modul direct „ce caută în liceu", a răspuns: „Taci din gură ... că-ți crăp și ție capul cum i l-am crăpat și ăleia grase și negre îmbrăcată în halat albastru", după care a părăsit liceul. Dar indicase ce era mai caracteristic pentru victimă. Personajul era cunoscut ca fiind bolnav psihic; pe baza depoziției martorului de expectanță I.P., a fost identificat ca fiind R.C. Era un oligofren periculos, fără discernământul faptelor sale și la a doua fugă din spital. R.C. a fost interceptat de martorul de expectanță (instruit de poliție), reținut și anchetat. (N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Op. cit.*, p. 120).

distorsionat, neconforme cu realitatea – iluziile – optice sau acustice[140]. Talia, statura persoanei reprezintă o caracteristică cu valoare redusă de identificare, datorită condițiilor în care a fost percepută și pentru că dă naștere la iluzii. Talia infractorului este supraapreciată, de martor, atunci când contrastează cu statura scundă a victimei, dar și când nu există aceste discrepanțe, deoarece suntem tentați să vedem în infractor o persoană cu o constituție robustă. Iluzia de contrast se produce în situația când statura persoanei poate fi supraapreciată în raport cu dimensiunile obiectelor în contextul căruia apare. Falsele recunoașteri își găsesc cauza în trăsăturile care apropie persoanele care fac să apară asemănarea[141].

O altă situație de eroare în care se poate găsi martorul este constanța percepției, manifestată pregnant pe plan vizual. Acest fenomen se manifestă astfel:

- într-o rază de 150 metri, în condițiile unei vizibilități normale, obiectele își păstrează proprietățile normale;
- depășind această distanță, proporțiile se schimbă, fiind aplicate legile opticii – obiectele mai apropiate ni se par mai mari, cele mai îndepărtate, mai mici[142].

O altă categorie de erori poate fi determinată de aprecierea duratei unui act. Dar și aici are aplicabilitate capacitatea de apreciere a timpului. Diferite categorii de profesioniști – muncitori, profesori, au o capacitate mărită de apreciere a timpului.

La toate acestea se adaugă sugestia – fenomen de influență reciprocă, care poate denatura momentul percepției. Astfel, în cazul unui tumult cauzat de încăierarea a două persoane, este suficient ca cineva să exclame: „Uite săracul, este plin de sânge!", pentru ca o parte din asistenți „să vadă sânge" și apoi să fie dispuși să relateze în acest sens și în fața instanței[143].

Procesul psihic al recunoașterii – așadar, cea de-a treia treaptă a mărturiei – este supus și el erorii, atât în ceea ce privește recunoașterea și identificarea persoanelor care au comis fapta sau care au participat la comiterea ei, cât și recunoașterea obiectelor (corpuri delicte) cu care s-a săvârșit fapta. Recunoașterea e dificilă, astfel printre erorile care s-au petrecut în cadrul desfășurării acestei etape amintim:

---

[140] T. Bogdan, *op.cit.,* p. 158.

[141] Al. Ciopraga, *op.cit.,* p. 167-168.

[142] T. Bogdan, *op.cit.,* p. 159.

[143] *Idem,* p. 166-169.

- un martor, văzând un deținut între doi gardieni, în camera de anchetă, este înclinat să-l „recunoască” chiar și atunci când asemănarea dintre infractorul real și cel prezent este foarte vagă sau inexistentă;
- un martor este introdus în cabinetul de instrucție unde trebuia să-l identifice, din mai multe persoane, pe asasinul unei fete. Spre consternarea tuturor, martorul l-a desemnat cu certitudine pe procurorul general ca fiind asasinul[144].

Astfel s-a ajuns la stabilirea unor reguli care, departe de a fi infailibile, nu sunt complete și se bazează pe constatări empirice, dar pot oferi un teren de cercetări experimentale[145]. Regulile stabilite de F. Gorphe, sunt următoarele:

1. Asemănarea vagă și fenomenul de „déjà vu” pot produce erori fatale;
2. Siguranța cu care martorul îl recunoaște pe inculpat nu este promptă, iar ezitarea nu poate fi considerată ca un semn al fricii;
3. Martorul nu poate, în toate cazurile, să descrie obiectul sau persoana care apoi îi va fi prezentată – nu este semnul unei erori;
4. Descrierea corectă nu dovedește nici o posibilitate de recunoaștere și nici conservarea exactă a imaginii memoriale;
5. Posibilitatea de a recunoaște, supraviețuiește posibilității de localizare – de multe ori se întâmplă să recunoaștem pe cineva fără să putem relata de unde îl cunoaștem;
6. Recunoașterea este mult mai influențabilă prin sugestie.

Îndoiala și nesiguranța apar la identificarea cadavrelor și în cazul când cadavrele aparțin persoanelor bine cunoscute de martor.

Problema a fost studiată de Mina Minovici care arăta că, în afară de eventualele mutilări sau alterări provocate de descompunere, cadavrele pot fi cu greu recunoscute și din cauza pozițiilor lor statice (omul viu este recunoscut și înregistrat de noi în mișcare) din cauza poziției orizontale. Pentru a atenua acest neajuns, Mina Minovici a recomandat tratarea cadavrelor, azi dezvoltându-se o întreagă tehnică pentru a reconstitui cadavrul cât mai aproape de persoana adevărată.

Ultimul proces memorial – **reproducerea** – este supus și el unor erori. Reproducerea constă în verbalizarea orală sau scriptică a unor evenimente care s-au receptat, de cele mai multe ori la nivel senzorial. Transpunerea are loc în condițiile unei emotivități mărite, datorate locului în care se desfășoară ancheta, din partea martorului ocular. Reacția sa este de

---

[144] Guilhermet, *Comment se font les erreures judiciaires.*
[145] Enrico Altavilla, *Psihologia giudiziaria.*

inhibiţie şi, numai în cazuri excepţionale, acţionează stimulator. Relatările martorului de bună-credinţă pot conţine patru feluri de denaturări, şi anume: denaturarea prin audiţie (adaugă ceva realităţii), prin omisiune, prin substituţie şi transformare. Toate acestea se datorează unei multitudini de factori începând de la timp, tipul de memorie, calităţile memoriei, sex, vârstă, profesie, cultură, starea afectivă din domeniul depoziţiei[146].

Mărturia de bună-credinţă este mărturia care, depusă sub jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorăşte din reaua-credinţă a martorului şi prin depunerea ei nu se urmăreşte obţinerea unui interes material sau moral, deci nu intră sub incidenţa legii penale.

Deşi privită din acest punct de vedere s-ar putea afirma că ea nu ridică probleme, că nu intră în sfera de activitate şi cercetare psihologică judiciară, mărturia de bună-credinţă poate fi la fel de nocivă ca şi mărturia mincinoasă.

Însă, în această situaţie, cauzele mărturiilor judiciare bazate pe buna-credinţă, dar false în conţinutul lor esenţial, adică acel conţinut care produce efecte juridice, nu sunt de natură criminologică, ci de natură fiziologică sau psihologică neintenţionată.

Este rolul magistratului care trebuie să intervină pentru a stabili şi cerceta, în conformitate cu legea procesual penală, cauzele alterării mărturiei judiciare. Aceste cercetări se fac astăzi pe bază de expertize, experimente, testări intersubiective şi biodetecţie[147].

În relaţia martor-magistrat sunt implicate atât conştiinţa şi conduita magistratului, cât şi a martorului, privite ca fenomene psihologice. Conştiinţa şi conduita sunt funcţiuni şi manifestări ale sistemului nervos central, în seama căruia cade adaptarea fiinţei umane la lume, la societate, mai ales cu scopul de conservare şi dezvoltare. Dar randamentul conştiinţei nu depinde numai de gradul de dezvoltare al societăţii şi culturii ei. De aceea, conştiinţa nu este numai un proces bio-psihic, ci şi unul social şi cultural[148]. Ele au un rol important în mecanismul mărturiei, deoarece, în cele din urmă, aceasta nu este altceva decât rezultatul proceselor psihice ale conştiinţei. Astfel încât mărturia rămâne o problemă de conştiinţă. Funcţiunile conştiinţei şi conduitei integrate psihologiei judiciare cuprind două subiecte: *subiectul martor* şi *subiectul magistrat*. De ce acest raport?

În primul rând, conştiinţa şi conduita magistratului trebuie să fie pe frecvenţa dreptăţii, aflării adevărului, a depunerii oricărei diligenţe pentru

---

[146] T. Bogdan, *op.cit.*, p. 170-172.

[147] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 116.

[148] N. Mărgineanu, *Corelaţia umană*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p.11.

aflarea sa. Acesta fiind planul ideal pe care se întâlnesc cele două aspecte, şi anume: conduita + conştiinţa şi mărturia. Deşi la prima vedere am putea spune că mărturia apare ca un element extrinsec persoanei magistratului (ofiţer de poliţie, procuror sau alt agent – exponent al autorităţii judiciare) totuşi între persoana magistratului şi persoana martorului trebuie să existe raporturi de concordanţă. Existenţa unor raporturi de contradicţie între aceste două nivele va avea repercusiuni asupra valabilităţii mărturiei în faţa justiţiei, care va sancţiona această contradicţie în două modalităţi distincte:

- Înlătură mărturia fără a sancţiona martorul dacă acesta a fost de bună-credinţă;
- Înlătură mărturia şi sancţionează martorul dacă acesta a fost de rea-credinţă;
- Magistratul se poate afla în una din situaţiile următoare:

- a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase şi l-a acceptat pentru a da o anumită soluţie impusă de o anumită factură politică sau ocultă sau a fost corupt în acest sens;

- şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată, încă din *statu nascendi* pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment[149].

Cel de-al doilea element al raportului – *martorul – conştiinţa şi conduita* – reprezintă un domeniu ambiguu.

O persoană care compare într-un proces are o anumită motivaţie. Şi pentru a nu cădea în una dintre extreme – de a vedea în orice manifestare umană o umbră de interes, de profit, aşadar păstrându-ne pe linia de mijloc –, putem afirma că martorul de bună-credinţă, având ca interes obţinerea adevărului şi aducerea celor vinovaţi în faţa justiţiei, în această dorinţă a sa poate fi „orbit", astfel încât mărturia sa de bună-credinţă, dar falsă din punctul de vedere al conţinutului, să producă alte efecte decât cele scontate. Alta este situaţia martorului mincinos, care are un scop, un interes şi în baza lor va acţiona pentru a obţine rezultatul scontat.

Deosebirea va fi că acesta nu se va lăsa „orbit" de pasiunea pentru dreptate, de aflarea adevărului, ştiind adevărul sau nu despre săvârşirea unei fapte sau prezentând faptele în mod denaturat, el va avea o atitudine potrivită faptelor povestite, va încerca să convingă magistratul de adevărul spuselor sale, aşadar, în depoziţia sa nu se vor întâlni acele cauze ce alterează depoziţia martorului de bună-credinţă.

---

[149] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 113-114.

Numărul martorilor mincinoşi este mult mai mare în comparaţie cu cel al martorilor de bună-credinţă. Astfel aprecierile criminologilor americani, între care amintim Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey, sunt unanime atunci când concluzionează că: „Judecătorii sunt convinşi că numărul martorilor mincinoşi este imens, dar rare sunt condamnările pentru mărturie mincinoasă. Din 1945 până în 1949 într-un penitenciar din California, nu au fost încarcerări care să depăşească o duzină"[150].

Autorii citează intensitatea fenomenului criminologic şi psihologic al mărturiei mincinoase în sfera „afacerilor aranjate", menţionând intervenţia constantă pentru a demonstra „buna moralitate a inculpatului" şi „solicitarea indulgenţei pentru el" din partea „membrilor de familie, prietenilor, legilor masonice etc."[151].

Toate acestea se răsfrâng asupra procurorului care este chemat să rezolve confuziile şi problemele, dar şi asupra judecătorului, judecând cauza, el trebuie să caute adevărul, care de cele mai multe ori se găseşte undeva pe la mijloc. În pofida a tot, soluţia trebuie să corespundă legii, dar şi realităţii sociale dintr-o ţară.

Jurământul de martor cuprinde şi avertismentul că, în situaţia ascunderii adevărului, martorul va fi pedepsit conform legii cu închisoare. Este un avertisment care de cele mai multe ori nu este înţeles sau poate că nu a fost pus în aplicare; el reprezintă pentru persoanele respective – martorii – doar un text de lege ce poate fi ignorat fără a avea consecinţe asupra persoanei sale.

Din perspectiva psihologică, martorul de bună-credinţă este acea persoană care dorind să contribuie la aflarea adevărului, depoziţia sa va fi supusă unor disfuncţionalităţi ce se datorează atât erorilor şi denaturărilor din relatările subiecţilor – în funcţie de sursa din care martorul a receptat faptele – sau consecinţa percepţiei eronate sau lacunare, fie a unei atitudini ce poate orienta, atât percepţia cât şi reproducerea într-o anumită direcţie.

O altă cauză ar putea fi intervalul de timp care se interpune între percepţie şi relatare sau apariţia unor întrebări sugestive sau acele discuţii ce pot interveni între martori[152]. Mărturia de bună-credinţă poate fi alterată de diverse cauze, printre care se numără şi „unghiul de deviere". Referindu-se la acest unghi de deviere, profesorul T. Bogdan, precizează că se înţelege, în

---

[150] E. Sutherland, R. Cressey, *Principii de criminologie*, Editura Cujos, Paris, 1966, p. 416.

[151] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 114.

[152] A. Roşca, *Metodologii şi tehnici experimentale în psihologie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 186.

mod explicativ, că mărturia sinceră nu reprezintă decât o reflectare a realității prin prisma subiectivității martorului, iar între realitatea obiectivă și reflectarea ei subiectivă există un unghi de deviere. Necesar în privința acestuia este stabilirea conținutului și a impactului asupra efectelor produse în plan juridic.

Psihologia experimentală, pornind de la acest unghi de deviere, oferă exemple, pe care le-a clasificat în raport cu particularitățile generale ale psihicului – activismul, subiectivismul, subiectivitatea, constructivismul – care afectează capacitatea omului de a reda realitatea.

Între **cauzele unghiului de deviere** se pot aminti:

1. Capacitatea redusă a senzorialității umane de a recepționa toate informațiile din jur;
2. Incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informațiile primite;
3. Adausul la informațiile inițiale;
4. Existența pragurilor minime și maxime ale recepției[153].

Un alt factor care poate influența și crea o disfuncționalitate a mărturiei de bună-credință este „efectul de halo". Acest efect poate genera distorsiuni ale percepției reale a evenimentului care reprezintă obiectul mărturiei. Efectul de halo constă în tendința de a extinde un detaliu în mod necritic, neadevărat asupra întregului[154].

---

[153] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 116.

[154] *Idem*, p. 121. Exemplificare: În fiecare moment din viața noastră poate exista sau nu posibilitatea de a fi chemați ca martori într-un proces, ne putem afla în diferite situații, în care datorită unui anumit mod de a privi viața, de a o înțelege, în funcție de educație și mediu putem concluziona într-o manieră eronată.

Astfel, dacă suntem în postura de a vorbi cu un necunoscut, care este îmbrăcat distins, și se exprimă corect, suntem tentați să-l credem, deoarece extindem corectitudinea îmbrăcămintei și a exprimării, fără a justifica, și asupra conținutului spuselor sale. În situația inversă: față de cineva neglijent îmbrăcat, care se exprimă incorect, suntem bănuitori și nu-i acordăm încredere.

Existând această situație la calitatea de martor, orice persoană se poate înșela din cauza aparențelor. Ca orice om suntem tentați să credem că un om corect și distins îmbrăcat, cu un comportament și limbaj adecvat este incapabil să săvârșească o faptă negativă prevăzută de legea penală. Mult mai repede înclinăm balanța în partea negativă, dacă persoana din fața noastră este

Martorul de bună-credinţă care compare în faţa organului judiciar suferă o serie de modificări, de trăiri intense, stări emoţionale caracterizate prin durată, datorate faptului că se află, poate, pentru prima dată în faţa unui organ judiciar.

Încercarea de substituire voluntară a depoziţiei reale cu o depoziţie imaginară sau falsă este însoţită mereu de modificări fiziologice, reflexe care se declanşează automat şi nu pot fi cenzurate de subiect. Din această cauză este necesar ca anchetatorul, magistratul să deţină calitatea de observator, de analist şi profesionist, dotat cu o intuiţie psihologică.

Constituie indicatori fiziologici ai comportamentului emoţional inaparent: sporirea ritmului cardiac şi a presiunii sanguine, schimbarea temperaturii ţesutului, modificări electrice în piele, intensificarea activităţii glandelor sudoripare, schimbarea ritmului respiraţiei, dereglarea fonaţiei, reducerea salivaţiei.

În plan somatic, un anchetator atent poate surprinde, la nivelul fizionomiei, modificări care ţin de comportamentul aparent al emoţiei: schimbarea mimicii (este ştiut că fiecărei stări afectiv emoţionale îi corespunde o mimică particulară), care ne poate permite să recunoaştem o anumită emoţie după expresie, a expresiei feţei obţinută prin mobilitatea muşchilor faciali, coloritul deosebit al feţei (paloarea sau roşeaţa apărută brusc), tensiunea corpului crescută, manifestată în schimbarea pantomimicii (tremuratul mâinilor, picioarelor) schimbări ale vocii datorită „salivaţiei şi dereglării de respiraţie”[155].

Pe baza acestor modificări psiho-fizico-somatice s-a ajuns la concluzia că pot fi considerate, unele dintre ele ,ca indicii ale nesincerităţii martorului şi altele ale sincerităţii. În ciuda unor rare excepţii ce se referă la acele situaţii în care persoanele au mai avut contacte repetate cu poliţia sau a mitomanilor care au putut disimula realitatea astfel încât au indus în eroare organul judiciar, în celelalte cazuri aceste modificări au stat la baza identificării atitudinii sincere sau nesincere a martorului.

În categoria **indiciilor pozitivi** se pot încadra: atitudinea francă, deschisă, relatarea fluentă a faptelor, dispoziţia de a răspunde la întrebări, regretul martorului de a nu putea răspunde la anumite întrebări, motivarea că, dacă ar fi ştiut că asemenea împrejurări interesează justiţia, ar fi depus

---

neglijent îmbrăcată, cu un comportament contrar ordinii publice, limbaj neelegant.

Regula care se aplică aici este: „Aparenţele sunt înşelătoare” şi nu poţi niciodată să judeci un om după ele.

[155] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 208-209.

stăruință să le rețină, expunerea riguroasă, precisă, însoțită de o mimică adecvată, caracterul emotiv al amintirilor.

La celălalt capăt se află atitudinea de prudență exagerată, rezervată, expunere șovăielnică, obscură, sinuoasă, contradicțiile, tulburarea, paloarea, roșeața feței, intensificarea activității glandelor sudoripare, gestica forțată, imprecizia în răspunsuri, vocea coborâtă, ezitările, solicitarea unui pahar cu apă etc.

Însă aceștia nu trebuie să fie considerați indici probabili ai unei conduite simulate sau ai unei manifestări naturale, fără a avea în vedere că omului îi este proprie capacitatea de disimulare, de contrafacere. Aceste constatări pot fi considerate indici cu valoare psihologică orientativă, că sunt desprinse din observarea atitudinii și a comportamentului expresiv al martorului aflat în fața organelor judiciare.

Există elemente care intră în categoria dovedirii sincerității martorului ca: atitudinea fermă, decisă, siguranța și precizia în expunerea faptelor. Dar cu o valoare echivocă, deoarece martorul de bună-credință încearcă să facă o expunere clară, precisă, convingătoare, iar, în cazul în care are impresia că nu a fost înțeles, va relua relatarea pe care o va însoți de o mimică adecvată.

Dar și martorul de rea-credință poate fi ferm, concis, convingător în tot ceea ce spune, pentru că cel care se decide să depună mărturie mincinoasă, este conștient de riscurile la care se expune, așa încât va încerca să dea spuselor sale aparența adevărului, va căuta să convingă magistratul că ceea ce spune este adevărat. Paradoxal, dar cel care a luat hotărârea să depună mărturie mincinoasă, este și martorul cel mai sigur.

În depoziția martorului de bună-credință pot apărea contradicții, erori de nume, de loc sau timp, acesta va reacționa într-un mod neașteptat – va reflecta îndelung, va ezita, se tulbură, dând impresia că nu știe adevărul, că va încerca să denatureze adevărul, având nevoie de timp pentru a reface situația. Ei bine, martorul de rea-credință va reacționa prompt, fără ezitări, va avea răspunsuri pentru toate situațiile, deoarece el este conștient că trebuie să se mențină pe poziția pe care s-a situat la început. În situația în care atitudinea nesinceră a martorului a fost demascată, atunci acesta se tulbură, ezită, se încurcă în răspunsuri[156]. Este rolul anchetatorului să sesizeze o fisură în depoziția martorului de rea-credință pentru ca prin întrebări adecvate să poată demasca atitudinea sa și să năruie depoziția clădită pe „castele de nisip”.

---

[156] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 210.

Magistratul şi organul judiciar prin adresarea unor întrebări metodice se pot convinge de capacitatea martorului de a înregistra, memora şi reda fidel faptele percepute, de a verifica potenţialul acestuia privind aprecierea distanţei, culoarea, durata etc.[157].

Siguranţa mărturiei este dependentă de intervalul scurs între percepţie şi reproducere şi de tipul temperamental căruia îi corespunde martorul. Astfel există tipuri temperamentale caracterizate prin vorbire, gestică, mers – conduită hotărâtă, decisă, sigură pe ea, care nu lasă ezitarea să iasă la suprafaţă chiar şi în situaţia în care nu sunt siguri de anumite fapte, dar există şi opusul, şi anume, temperamente şovăielnice, care par nesigure când afirmă lucruri de care sunt siguri.

Un alt element asupra căruia planează relativitatea este *paloarea feţei*. Paloarea feţei care se poate datora apartenenţei la un tip temperamental – apaticul, flegmaticul, îşi schimbă coloritul feţei mai greu, pe când senzitivul, fricosul devin uşor palizi, dar se poate datora şi unor cauze de ordin fiziologic sau de sănătate. În aceeaşi situaţie se află şi *roşeaţa feţei*, ce poate fi o reacţie la un sentiment de jenă, dar şi de satisfacţie[158].

Magistratul, anchetatorul, utilizând aceste modificări psihofiziologice în aflarea adevăratei atitudini a martorului, completându-le cu întrebări adecvate şi cerute de situaţia respectivă, îşi pot forma intima convingere – finalitatea acestui proces – ce reprezintă ultimul cuvânt în luarea unei decizii.

Hegel spunea despre intima convingere că este *animi sententia*, garanţia soluţiei, în vreme ce pentru martor garanţia este jurământul său[159].

4.7. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului şi a mediului de provenienţă. Mentalităţi. Cutume. Obiceiuri

Mărturia, din punctul de vedere al organelor juridice şi de cercetare penală, reprezintă o posibilitate de a afla mai multe informaţii despre condiţiile săvârşirii unei fapte, despre persoanele care au participat, dar şi mijlocul prin care făptuitorul este adus în faţa justiţiei pentru a fi tras la răspundere penală.

De-a lungul timpului a fost considerată ca „regina probelor", apoi căzută în dizgraţie, tocmai datorită acestui caracter relativ al său. Deşi este o

---

157 N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 145.

158 Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 213.

159 G.F. Hegel *Principiile filozofiei dreptului*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 256.

probă ce poate aduce cu sine şi eroarea judiciară, alături de celelalte probe rămâne una din cele mai importante, datorită cantităţii de informaţii pe care le deţine.

Mărturia nu poate exista fără martor – acea persoană aflată accidental sau nu la locul săvârşirii unei fapte penale. Pentru a se înlătura efectul erorii, deşi nu este un procedeu infailibil, mărturia pentru a se obţine, necesită o anumită procedură, care implică la rândul ei cunoaşterea fiinţei umane, aşadar, bazată pe psihologie.

Noţiunile de psihologie deţinute de organul de cercetare penală, de organul juridic, îl ajută în cunoaşterea martorului, dar nu ca persoană implicată într-un cerc vicios, ci ca fiinţă umană – cu trăsăturile sale caracteriale sau morale, reputaţia sa, educaţia primită şi raportul trăsăturilor sale temperamentale.

Prin **caracter** se înţelege **suma acelor însuşiri ale persoanei care-şi pun amprenta pe modul de manifestare, care o fac să fie ea însăşi şi care o deosebesc ca individualitate psihologică de celelalte persoane**[160]**.** Al Roşca defineşte caracterul ca **„ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calificativ specifice, care exprimă inactivitatea omului în mod stabil şi permanent"**. În cele mai dese cazuri, fie că este vorba de delincvenţă, fie că este o faptă reprobabilă, oamenii au tendinţa de a afirma despre persoana respectivă cu „nu are caracter". Este vorba de însuşirile esenţiale şi durabile ale persoanei care determină un anumit mod de manifestare[161]. Caracterul, aceste însuşiri esenţiale, este dobândit pe parcursul vieţii şi se formează în special în perioada de adolescenţă, o perioadă marcată de diverse trăiri, controverse privind lumea, eul interior, conştiinţa de sine, diverse complexe, confruntări cu părinţii, profesorii sau cu celelalte persoane din mediul în care adolescentul trăieşte. Cert este că toate acestea, într-o măsură mai mică sau mai mare, îşi pun amprenta pe dezvoltarea şi construirea caracterului.

Într-un mediu ostil dezvoltării normale a unui om se poate dobândi şi întări un caracter dur şi dorinţa de a lupta pentru a-şi realiza visurile, în opoziţie cu un mediu propice, care deşi asigură toate condiţiile pentru a trăi decent, favorizează formarea unui caracter slab, imoral, ce poate genera fapte reprobabile. Cunoscând trăsăturile de caracter ale persoanei, mediul în care a trăit sau trăieşte, se poate prevedea cu o anumită marjă de eroare, modul de a se manifesta al omului, în ceea ce ne priveşte al martorului, într-o anumită împrejurare sau alta[162]. În plan social, acestor trăsături

---

[160] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 186.

[161] *Idem*, p. 186.

[162] *Idem*, p. 186.

caracteriale le corespund anumite aprecieri morale, pozitive sau negative care reflectă modul prin care o persoană este apreciată de cei din jur.

Astfel, ca **trăsături pozitive** de natură a contura caracterul integru al martorului pot fi enumerate: **principialitatea, sinceritatea, onestitatea, corectitudinea, modestia, generozitatea.** La polul **negativ** aflându-se: **necinstea, nesinceritatea, egoismul, laşitatea, egocentrismul**[163]**.** Atât trăsăturile negative cât şi cele pozitive pot constitui un criteriu de apreciere a credibilităţii personale a martorului.

Analiza şi sinteza probelor existente într-o anumită cauză, impune şi căutarea şi desemnarea martorilor ce pot fi ascultaţi pentru dovedirea împrejurărilor. La săvârşirea infracţiunii pot participa în calitate de martori mai multe persoane care provin din medii diferite, având caractere diverse, astfel încât organul judiciar, cât şi cel de cercetare penală va trebui să ţină seama de acest lucru.

Anchetatorul, pentru a putea alege din această multitudine de persoane, are în vedere elementele de apreciere a credibilităţii personale a martorului bazate pe reputaţia, consideraţia de care se bucură martorul în mediul social căruia îi aparţine: atitudinea, convingerile, aspiraţiile, idealurile, educaţia care pot schiţa portretul moral al martorului.

Toate acestea sunt necesare deoarece venirea în contact cu săvârşirea unei infracţiuni, publicitatea ei, caracterul imoral al acesteia pot dezvolta o anumită concepţie, o anumită atitudine. Este ştiut că ceea ce este considerat moral sau normal pentru o anumită categorie de oameni, poate fi considerat imoral sau anormal de altă categorie. Aici intervine conştiinţa, moralitatea, mediul ambiant, dar nu mai puţin obiceiul locului, cutumele şi o anumită stare de dezvoltare a societăţii.

Dacă la începutul utilizării acestei probe funcţiona principiul *testis unus, testis nullus,* înţelegându-se prin aceasta că un singur martor, care putea spune adevărul, dar îl prezenta într-o versiune deosebită de cea afirmată de doi sau mai mulţi martori care nu spuneau adevărul, nu era luat în consideraţie, deoarece mărturia sa nu avea trăinicie, fiind singur contra celorlalţi, astăzi, din multitudinea de martori, anchetatorul încearcă să-l găsească pe acela care prin informaţiile deţinute poate dovedi producerea unor împrejurări sau fapte.

Trăsăturile caracteriale proprii unei persoane fac previzibil cu multă probabilitate modul constant de a se manifesta al acelei persoane într-o situaţie sau alta. Acest element, cu valoarea unui indiciu psihologic,

---

[163] *Idem*, p. 186.

considerat de sine-stătător, este insuficient pentru a atribui mărturiei o valoare sau alta[164].

Neexistând raporturi fixe între atitudinea sa într-un caz particular şi moralitatea persoanei, anchetatorul şi organul judiciar vor trebui să ţină seama atât de depoziţia unei persoane cu o moralitate reprobabilă, dar şi a celei cu o moralitate neîndoielnică, deoarece şi una şi cealaltă pot fi suspectate de parţialitate. Cu alte cuvinte, nu întotdeauna mărturia celui cu caracter integru este sinceră, după cum nu întotdeauna mărturia celui cu o reputaţie îndoielnică trebuie suspectată de parţialitate[165]. Întotdeauna depoziţia martorului trebuie încadrată în contextul faptei, al intereselor materiale care se pot naşte.

Credibilitatea martorului este dată de modul în care acesta trăieşte, fiind un produs social care reflectă o anumită realitate socială. În aprecierea mărturiei trebuie luat în considerare mediul, deoarece oferă organelor judiciare preţioase informaţii asupra poziţiei de parţialitate sau imparţialitate pe care martorul se situează[166].

În literatura psihologică s-au făcut diverse clasificări ale martorilor în raport cu tipul psihologic căruia aparţin, încercări de a aşeza martorii într-o categorie sau alta în funcţie de trăsăturile temperamentale dominante, pentru a se evidenţia măsura în care apartenenţa lor la un tip psihologic sau altul influenţează favorabil sau defavorabil asupra percepţiei, memorării sau reproducerii[167].

Astfel s-a realizat o grupare a tipurilor intelectuale, unde se deosebesc cinci categorii de martori:

1. descriptivul;
2. observatorul;
3. emoţionalul;
4. eruditul;
5. tipul imaginativ şi poetic.

Mai târziu, pe baza altor experimente, pornind de la raporturile dintre subiect şi obiect, s-a ajuns să se reducă această clasificare la doar două categorii – tipul descriptiv şi tipul imaginativ[168]. Pornindu-se de la această

---

[164] *Idem*, p. 187.

[165] *Idem*, p. 188.

[166] *Idem*, p. 188.

[167] *Idem*, p. 189.

[168] Al. Binet, *La description d'un object* – lucrare amintită de Al. Ciopraga.

clasificare s-au realizat şi altele, care aveau ca punct de plecare orientarea particulară a inteligenţei în mărturie. Se disting după acest criteriu:

1. tipul descriptiv;
2. tipul superficial;
3. tipul inteligent sau armonios;
4. tipul interpretativ;
5. tipul ambiţios.

Datele obţinute în urma acestor cercetări experimentale au fost prelucrate statistic, încercându-se a se determina limitele în care întinderea şi fidelitatea mărturiei variază în raport cu tipul psihologic căruia aparţine martorul[169].

O altă clasificare s-a făcut nu de la datele experimentale, ci pornindu-se de la comportamentul martorului faţă de realitatea observată, considerată sub un dublu aspect: atitudinea martorului faţă de obiectele percepute şi transformările pe care le suferă imaginile memorate. Pe baza acestora, Francois Gorphe grupează martorii în:

1. observatori pozitivi;
2. interpretativi;
3. inventivi;
4. armonici;
5. emotivi[170].

Pe când Enrico Altavilla grupează martorii în raport cu predominanţa unora sau altora din trăsăturile temperamentale, distingând astfel o multitudine de categorii:

1. subiectivi şi obiectivi;
2. senzitivi şi apatici;
3. nestatornici şi susceptibili;
4. falsul impasibil şi falsul sensibil;
5. martorul care observă;
6. martorul care descrie;
7. încăpăţânatul şi volubilul;
8. timidul / vanitosul / mincinosul / mitomanul;
9. martorul care povesteşte[171]

Toate aceste clasificări s-au făcut pentru a se evidenţia măsura în care apartenenţa lor la un tip psihologic sau altul influenţează favorabil sau defavorabil asupra percepţiei, memorării şi reproducerii, pentru a se vedea

---

[169] H. Lelesz, *L'orientation d'esprit dans le témoignage*, p. 114.

[170] F. Gophe, *La critique du témoignage.*

[171] Enrico Altavilla, *Psichologia giudiziaria.*

în ce măsură întinderea şi fidelitatea mărturiei este dependentă de tipul psihologic căruia aparţine martorul. Însă prin această multitudine de criterii pe baza cărora s-a făcut o pulverizare a martorilor s-a ajuns la concluzia că, totuşi, nu este o cale de a servi practica judiciară în cele mai bune condiţii, iar gruparea în două tipuri fundamentale, obiectivi şi subiectivi, acoperă întreaga varietate de tipuri descrise de diverşi autori.

Tipul obiectiv se caracterizează prin precizie, bun observator, descrie lucrurile după însuşirile lor exterioare, nu este preocupat de semnificaţia scenei la care a participat, iar percepţia se desfăşoară în absenţa unei participări afectiv-emoţionale. Martorul obiectiv este acela care înregistrează corect şi memorează fidel faptele atât timp cât nu i se cer date care depăşesc aspectele aparente, exterioare.

Tipul subiectiv cuprinde o mărturie descriptivă caracterizată printr-o largă extensie, printr-o observaţie minuţioasă şi o fidelă fixare în memorie. Poate cuprinde o depoziţie interpretativă, datorită afectivităţii pe fondul căreia se realizează percepţia, a căutării semnificaţiei şi a cauzei care a determinat un anumit fenomen, toate acestea putând falsifica realitatea.

Organul judiciar poate include martorul în una din aceste două tipuri şi în funcţie de ele îşi poate da seama de modul său de a se manifesta. De altfel, şi din cuprinsul depoziţiei se poate da seama de apartenenţa la vreun tip psihologic. Astfel, dacă depoziţia cuprinde o expunere ordonată, logică, exactă, care se opreşte la însuşirile pozitive ale fenomenelor, fără a se opri asupra sentimentelor, atunci mărturia acestuia face parte din categoria tipului obiectiv. Din contră, dacă expunerea este centrată pe găsirea cauzei, a fenomenului, completată de o participare afectiv-emoţională, indică, ca şi mai sus, cu o probabilitate mai mare sau mică, apartenenţa la tipul subiectiv[172].

4.8. **Mărturia şi concordanţa conţinuturilor**

Organele judiciare beneficiază de o diversitate de surse prin mijlocirea cărora dobândesc informaţii cu privire la modul de săvârşire a faptelor deduse în faţa lor. În vederea strângerii dovezilor şi apoi a căutării de martori, organul judiciar are anumite obligaţii indispensabile:

- studierea materialului cauzei;
- identificarea şi precizarea cercului de persoane ce urmează a fi ascultate în calitate de martor, ordinea şi modalitatea chemărilor, locul unde se va efectua ascultarea;

---

[172] Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 189-190.

- culegerea de informații cu privire la martorii esențiali de ale căror depoziții poate depinde soluționarea cauzei;
- elaborarea planului de ascultare a martorilor.

Aceste obligații, în funcție de natura cauzei, pot fi inutile sau necesită adăugarea altor operații. Astfel, din considerente de ordin tactic, pentru a se evita punerea de acord a martorilor, este necesar să se realizeze surprinderea martorului sau ascultarea acestora în alt loc decât la sediul organului judiciar[173].

Mărturia, în funcție de cum este percepută, poate constitui în ansamblul probelor o verigă, un element sau, în lipsa celorlalte probe, poate fi unicul material probator. În situația în care ea reprezintă un element, o verigă probatoare este necesară o apreciere a probelor în care se impune evaluarea mărturiei în raport cu celelalte probe, pentru a se constata dacă concordă sau nu. Iar când este singurul material probator, dacă există mai multe mărturii simultane care-l contrazic, evaluarea critică a acestora, dacă constituie o probă exclusivă atunci aprecierea presupune luarea în calcul a factorilor de credibilitate legați de persoana martorului[174].

Prin **mărturii simultane** se înțeleg mărturiile persoanelor care au perceput în mod nemijlocit, în condiții similare de loc și timp, aceleași fapte sau împrejurări de fapt.

Ascultarea martorilor și aprecierea mărturiilor în contextul celorlalte probe sau ca probă exclusivă impune din partea magistratului / organului judiciar o temeinică cunoaștere a materialului cauzei – analiza fiecărei probe, verificarea sursei din care provine, sinteza probelor. În funcție de acestea va putea stabili care dintre acestea vor putea fi precizate și dovedite prin declarațiile martorului.

În aprecierea mărturiilor simultane pot exista concordanțe privind împrejurările esențiale, dar se poate constata și existența unor contradicții, organul judiciar hotărând care dintre martori au participat la săvârșirea unei infracțiuni, vor putea fi ascultați pentru dovedirea acelor împrejurări asupra cărora există contradicții și ale căror depoziții vor fi relevante. Depozițiile celor care în condiții obiective și subiective similare de percepție au asistat în calitate de martor la producerea aceluiași fapt, se armonizează, concordă în privința faptului principal, a circumstanțelor esențiale privind activitatea infracțională.

Momentele esențiale privind săvârșirea unei fapte dobândesc o semnificație generală, ceea ce conduce la realizarea aceleiași percepții.

---

[173] Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică* , p. 236-237.

[174] *Idem*, p. 238-239.

În **depozițiile succesive** ale martorilor, secvențele activității infracționale, principalele momente întreprinse de infractor sau de cel spre care se îndreaptă infracțiunea și alte aspecte, se regăsesc reproduse fidel în depozițiile lor în condițiile în care au perceput faptele în aceleași împrejurări.

Când există concordanță sub aspectul împrejurărilor esențiale a mărturiilor simultane, cauza trebuie căutată în caracterul unitar până la un anumit punct, în identitatea proceselor psihice, în reflectarea corectă în psihicul martorilor a faptelor esențiale, în similitudinea condițiilor de percepție sau în absența unor cauze subiective de distorsionare a faptelor.

Acesta este aspectul pozitiv, deoarece concordanța mărturiilor similare se poate datora și unui cerc fraudulos realizat între martori și cel în favoarea căruia urmează a se depune mărturia, așadar aspectul releicredințe. Atât concordanța cât și nepotrivirile își găsesc cauza în condiții obiective și subiective ale percepției. Avându-se în vedere condițiile obiective în care s-au aflat martorii în momentul percepției, similitudinea condițiilor de percepție nu înseamnă identitate de condiții pentru toți cei prezenți la săvârșirea unei fapte. A percepe un fapt în condiții similare nu înseamnă a-l percepe în condiții identice.

Existența, în cuprinsul depozițiilor simultane ale martorilor, a unor contradicții, nepotriviri privind unele aspecte de detaliu, își au originea în cauze de ordin individual, subiectiv, inseparabil legate de personalitatea celui ce percepe. Aceste nepotriviri de ordin subiectiv își au originea în caracterul orientativ și selectiv al percepției, în faptul că „fiecare om percepe realitatea înconjurătoare prin prisma subiectivității sale proprii, în concordanță cu anumite stări de motivație actuală concretizate în tendințe, trebuințe, interese”[175].

Un alt aspect al concordanței este cel în care depozițiile simultane coincid total, se suprapun complet în privința celor mai nesemnificative elemente. Astfel, cele mai nesemnificative elemente sunt reproduse cu o fidelitate uimitoare, încât se poate merge până la identitate. Fiecare din aceste depoziții, fiind, de fapt, o reproducere exactă și fidelă a celorlalte, lăsând impresia că au fost învățate pe dinafară. Dar chiar și în situația unei depline concordanțe între conținuturile depozițiilor simultane, un număr de depoziții nu pot calchia una pe alta, nu pot coincide total. Depoziția unei persoane nu poate fi o copie perfectă a mărturiei celui sau celor care în condiții similare de loc și spațiu au perceput unul și același fenomen. Este situația care va trezi suspiciuni organului judiciar, deoarece dovedește că

---

[175] M. Golu, *Percepție și activitate*, Editura Științifică, 1971, p. 110.

este rezultatul unei înțelegeri realizate între martori, eventual între martor și învinuit sau inculpat[176].

Obținerea de mărturii se face prin ascultarea persoanelor care au participat la săvârșirea infracțiunii sau care au luat la cunoștință despre ea dintr-o anumită sursă, la sediul organului judiciar.

Toate aceste depoziții se vor face sub formă scrisă ce este impusă de limitele firești ale capacității de conservare în memorie a informațiilor, dar și de natura activității de cercetare a infracțiunii, de frecvența probei testimoniale[177].

Între prima depoziție și celelalte ale aceluiași martor pot interveni diverse situații, și anume:

a) Depozițiile coincid până la detaliu cu cea inițială, așadar sunt o reproducere, o repetare a lor – cauza deplinei concordanțe poate să rezide în buna-credință sau reaua-credință a martorului. Dar dacă nu sunt motive ca reaua-credință să fie suspectată, atunci punctul de plecare al verificării și aprecierii depozițiilor trebuie să-l constituie prima depoziție, deoarece celelalte sunt o repetare, o reproducere. Ayrault spunea: „Cea mai adevărată, cea mai naivă și întreagă mărturie este cea dintâi. Ce se spune pe urmă nu sunt decât prefăcătorii și vicleșuguri".

b) Pe fondul coincidenței în ansamblu a depozițiilor succesive, martorul la ultima audiere se referă la aspecte care nu au fost comunicate organului judiciar sau revine asupra unor explicații la care face unele corective;

c) Pe fondul coincidenței în ansamblu a faptelor se constată și existența unor contraziceri;

d) Cu ocazia ascultării repetate, martorul revine asupra declarațiilor inițiale, face alte depoziții, deci își retractează prima mărturie.

Concordanța între depozițiile succesive ale unuia și aceluiași martor reprezintă o garanție de credibilitate. Martorul, datorită unor cauze de ordin obiectiv, putea percepe inexact și lacunar faptele, care se vor reflecta astfel și în depozițiile sale succesive concordante, dar este posibil să le fi perceput corect, dar să le reproducă eronat fără a fi conștient de existența acestor deosebiri între percepție și reproducere. Poate reveni asupra acestora, făcând unele corective, astfel pot apare contradicții între primele depoziții și următoarele.

Martorul a constatat existența unor discordanțe între primele și următoarele depoziții, dar asupra cărora nu revine, fie pentru a nu se afla în

---

[176] Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, p. 239-242.

[177] *Idem*, p. 243.

contradicție cu ceea ce a declarat deja, fie din temerea de a nu fi considerat de rea-credință.

În cea de a doua situație martorul poate explica de ce a păstrat tăcerea asupra unor fapte sau comunică fapte noi sau aduce corective. Față de această atitudine organul judiciar nu trebuie să manifeste neîncredere, să concluzioneze că este de rea-credință. Există posibilitatea ca la prima audiere martorul să fi fost reticent, să nu fi comunicat anumite fapte deoarece le crede nesemnificative și nici organul judiciar nu a dirijat interogatoriul în direcția precizărilor.

Astfel chemarea la o nouă audiere a acestui martor este însoțită de o stare psihică care va determina un nou proces de meditație, de reflecție asupra faptelor, de aducere aminte a acelor fapte privite superficial. Cu ocazia ascultării, martorul va explica motivele pentru care a omis, fie intenționat, fie involuntar, anumite fapte sau cauza revenirii asupra unor explicații.

Necomunicarea unor aspecte se poate datora uitării vremelnice și reamintirii lor în intervalul de timp dintre prima și a doua audiere sau revenirea asupra unor fapte, așadar o mărturie mai amplă și mai fidelă își poate avea cauza în ***fenomenul de reminiscență*** care explică ameliorarea, cu timpul, a depozițiilor amânate sau repetate la un interval de timp.

Cea de-a treia posibilitate – când pe ansamblul coincidenței se constată existența unor contradicții care poartă asupra unor împrejurări. Din perspectivă logică, orice nepotrivire, contradicție între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. În situația depozițiilor succesive, orice contradicție între două elemente probează falsitatea uneia dintre ele, dar este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima depoziție, cât și a doua, între care se constată contradicții, sunt contrafăcute, ticluite[178].

Fie că există o concordanță între depozițiile simultane ale persoanelor care au perceput un anumit fapt, datorată asistării în același timp, în același loc și aceleași condiții, - așadar perceperea momentelor esențiale privind activitatea infracțională, consecințele infracțiunii își au originea în identitatea proceselor psihice; fie că este rezultatul unui cerc fraudulos (acea punere de acord între depozițiile martorilor, sau între cel care depune mărturie și învinuit sau inculpat), organul judiciar trebuie să adopte o atitudine corectă, având în vedere că o concordanță perfectă de percepere nu există, dar dacă totuși există, este rezultatul unei înțelegeri.

Tactica aplicată în aceste condiții este luarea la anumite intervale de timp a depozițiilor acelorași martori pentru a se vedea în ce măsură

---

[178] *Idem*, p. 228-232.

fidelitatea este păstrată, avându-se în vedere factorii care perturbă memoria şi implicit reproducerea. În faza urmăririi penale, anchetatorul poate folosi diverse procedee tactice, specifice ascultării învinuitului sau inculpatului. Astfel sunt întrebările de detaliu pentru a se obţine amănunte referitoare la diferite împrejurări ale faptei săvârşite, pentru a se verifica informaţiile. Pot fi folosite mai ales în cazul depoziţiilor simultane pentru a se dovedi omisiunea unor fapte sau trecerea lor sub tăcere:

* **Ascultarea repetată** – reaudieri ale martorului pentru a se putea evidenţia, inevitabil acele necontraziceri în cazul în care există motive să se creadă că pot apărea, sau acele concordanţe care trebuie să subziste.

* **Tactica complexului de vinovăţie** – prin adresarea unor întrebări care conţin cuvinte afectogene privitoare la faptă, apelul la credinţa martorului, la trezirea unor sentimente care să înfrângă sistemul de apărare al martorului – fie că îi este teamă, fie că nu doreşte să se implice într-un proces[179].

O mare importanţă se acordă observării reacţiilor martorului la diverse întrebări pentru a se vedea dacă este pregătit să se angajeze în depunerea mărturiilor şi în susţinerea lor. Aceste procedee tactice pot fi utilizate deoarece martorului de rea-credinţă îi este specifică psihologia infractorului, iar cel de bună-credinţă prin atitudinea sa oscilantă sau prin depoziţia sa ce cuprinde adevărul alterat sau nu, de anumiţi factori, trebuie să se facă apel la conştiinţa sa.

În această situaţie anchetatorul trebuie să fie dotat cu o intuiţie psihologică, cu cunoaşterea comportamentului uman, cu o memorie de lungă durată.

Fără a da impresia că martorul va fi supus unui interogatoriu în stil inchizitorial, mai ales în actuala legislaţie bazată pe drepturile omului, dar şi pe faptul că el este persoana care ajută magistratul, totuşi sunt situaţii în care aflarea adevărului necesită măsuri mai convingătoare.

4.9. Mărturia şi contradictorialitatea conţinuturilor

Ca şi concordanţa conţinuturilor, care reiese din repetarea audierii martorilor în faţa organului judiciar la intervale de timp, contradictorialitatea conţinuturilor poate rezulta din reascultarea martorilor. Aceste două procedee sunt utilizate tocmai pentru ca organul judiciar să fie convins, să aibă intima convingere că depoziţiile martorilor sunt conforme cu derularea faptelor.

---

[179] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 157-158.

Această **intimă convingere**, atât a magistratului, cât şi a anchetatorului, este

starea psihologică a persoanelor răspunzătoare cu aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor conştiinţă morală, care l-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive, stărilor de fapt stabilite[180].

Pentru a-şi forma însă intima convingere anchetatorul/magistratul trebuie să cerceteze depoziţiile martorilor cu eventuale contradicţii, din care una este falsă, iar alta confirmă realitatea. O primă contradicţie în depoziţia martorului va fi rezultatul unei emotivităţi sporite, datorate ascultării imediat după săvârşirea infracţiunii. Mărturia sa va fi incompletă şi uitarea va cuprinde unele elemente asupra cărora acesta va reveni cu prilejul unei noi audieri. Se scontează că la cea de a doua audiere aceste impedimente vor dispare, deoarece martorul a venit în contact cu organul judiciar, cadrul îi este familiar, obiectul chemării sale în judecată este ştiut.

Ascultarea repetată poate fi cerută de necesitatea înlăturării unor contradicţii între depoziţia făcută iniţial şi celelalte probe administrate ulterior în cauză, ca de altfel, şi în situaţia în care există motive care pun sub semnul îndoielii vericitatea depoziţiei iniţiale, suspectată de rea-credinţă[181].

Transpunerea faptelor păstrate în memoria martorului în imagini verbale are drept efect cristalizarea, învăţarea depoziţiei. Astfel în cursul audierilor repetate se poate observa o reproducere a faptelor din prima depoziţie. Aceasta fiind consecinţa firească a reascultării. Totodată există şi o împrejurare de natură psihologică care explică tendinţa martorului de a reproduce fidel prima depoziţie. Explicaţia acestei manifestări îşi găseşte originea în dorinţa celui ce compare în calitate de martor de a nu se contrazice, de a evita orice nepotrivire între ceea ce a declarat iniţial şi ceea ce va declara ulterior.

Temerea că va fi considerat de rea-credinţă îl determină să înlăture orice posibile contraziceri din conţinutul mărturiei, astfel că efortul său se va canaliza mai ales spre reamintirea şi reproducerea depoziţiei anterioare, decât pe reproducerea faptelor percepute.

Atitudinea aceasta este mult mai evidentă la martorul de rea-credinţă, deoarece el este conştient că orice neconcordanţă, orice contrazicere între prima şi următoarea depoziţie poate trăda atitudinea sa de rea-credinţă[182].

---

[180] *Idem*, p. 170.

[181] Al. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale...*, p. 225-226.

[182] *Idem*, p. 227-228.

Dar contradicțiile nu sunt rezultatul numai a relei-credințe, ele se pot datora și bunei-credințe. Dacă la martorul de bună-credință se constată nepotriviri, neconcordanțe, ele vor îmbrăca forma erorii, a greșelii involuntare, spre deosebire de cele de la martorul mincinos care îmbracă forma unei atitudini deliberate, „a minciunii", sancționată de art. 260 C.p. – „Mărturia mincinoasă" – cu închisoarea de la 1 la 5 ani. De asemenea, este prevăzută ca infracțiune și încercarea de a determina mărturia mincinoasă prin constrângere, corupere, care pot interveni ulterior primei depoziții și astfel contradicțiile pot lua naștere.

Consecințele care rezultă sunt în funcție de forma pe care o îmbracă – eroare sau minciună. Când contradicția este rezultatul minciunii, a unei atitudini deliberate a martorului, aceasta va tinde să discrediteze întreaga mărturie, pentru că va fi greu să se precizeze întinderea minciunii, dacă se răsfrânge asupra unor părți sau asupra depoziției în întregime. Discriminarea părților considerate veridice de cele considerate mincinoase, din cuprinsul mărturiilor succesive, constituie o operație mult mai anevoioasă decât discriminarea părților exacte de cele cu privire la care martorul a comis o eroare.

Dacă contradicția dintre depozițiile succesive se datorește erorii în care s-a aflat martorul, înlăturarea sau reținerea mărturiei din ansamblul probelor va depinde de caracterul, de întinderea, deci de modul în care se răsfrânge asupra depoziției, dar raportate la natura cauzei în care se depune mărturia.

Mărturia este divizibilă cu părțile reținute, opozabile, în sensul că organele juridice pot așeza la baza convingerii lor acele părți considerate că reflectă adevărul și va îndepărta ceea ce consideră falsă realitate[183]. Problema care apare în această situație vizează efectele erorii, adică, dacă eroarea este minoră și deci efectele vor fi limitate, sau eroarea este majoră și efectele cuprind întreaga mărturie. Dacă ne aflăm în prima situație, deci efectele sunt limitate, purtând asupra unor circumstanțe secundare, lipsite de importanță sau cu importanță redusă, ele nu vor fi în măsură să se răsfrângă asupra întregii mărturii, să afecteze și să discrediteze în ansamblu mărturia.

Cauza erorii în această situație trebuie căutată în situațiile firești – uitare, trecerea unui interval de timp de la producerea faptelor etc.

Martorul poate greși asupra unor împrejurări, dar poate spune adevărul cu privire la celelalte părți. Concluzia nu trebuie să determine raționamentul că o eroare minimă, cu o importanță redusă, o dată făcută înseamnă că martorul a mai greșit și-n celelalte părți ale mărturiei de o

---

[183] *Idem*, p. 232-233.

importanță reală pentru cauza respectivă, deci că martorul s-ar fi putut înșela și asupra lor – ar fi o gândire excesivă și radicală.

Dar, dacă eroarea este grosieră, vizibilă, privind un element intrinsec – de natură a modifica datele în care se circumscrie cauza, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii, fiind de natură a o discredita.

Pentru a fi în măsură să discrediteze întreaga mărturie, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esențiale, care datorită importanței lor, trebuia să fi fost percepute și păstrate în memoria martorului, în mod necesar[184].

La aprecierea mărturiilor succesive trebuie luate în calcul atât întinderea și caracterul erorii, cât și aspectul cantitativ, adică numărul lor. Existența unei singure erori parțiale, în general, nu este în măsură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existența unui număr mai mare de contradicții chiar având un efect limitat la anumite împrejurări, este în măsură să pună sub semnul întrebării vericitatea întregii mărturii[185].

Situația va deveni sensibil modificată când martorul revine, retractează una din depozițiile sale contradictorii. În acest moment, reținerea depoziției în întregime sau numai a acelor părți asupra cărora nu există contradicții, va depinde de încrederea pe care și-o formează organul judiciar pe baza explicației date de martor cu privire la cauza contradicției, de măsura în care această explicație se armonizează cu celelalte probe.

Situația va fi diferită în cazul în care în cursul aceleași faze, cu ocazia audierii repetate sau în cadrul fazelor procesuale diferite – faza de urmărire penală și faza judecății – martorul revine asupra depozițiilor inițiale, le retractează, făcând noi depoziții care le contrazic, le anulează pe cele dintâi[186].

De regulă, retractarea mărturiei inițiale se produce în faza judecății, în momentul în care președintele instanței – drept consecință a principiilor nemijlocirii și aflării adevărului, martorul este din nou ascultat în condițiile publicității și contradictorialității – îl va întreba dacă-și menține declarațiile date anterior, în faza de urmărire penală. Acesta poate să și le mențină, președintele îi va pune doar acele întrebări, care le va considera necesare pentru elucidarea unor aspecte, iar în declarația de martor se va consemna

---

[184] Ex: Contradicția poartă asupra unor împrejurări esențiale atunci când, cu ocazia primei depoziții, martorul la o infracțiune de vătămare corporală declară că fapta a fost săvârșită în participație de X, Y, Z, iar la cea de a doua depoziție că fapta a fost săvârșită doar de X.

[185] *Idem*, p. 233.

[186] *Idem*, p. 234.

menținerea declarațiilor anterioare. Sau martorul retractează declarațiile date în faza de urmărire, invocând anumite motive, situație în care instanța va proceda la luarea unor noi declarații, consemnându-se retractarea celor dintâi.

Situația tipică în cazul retractării privește retragerea mărturiei din faza de urmărire penală, în cursul judecății.

În această situație, martorul care a dat o anumită explicație și interpretare faptelor și împrejurărilor de fapt la care a fost martor în faza de urmărire penală în fața procurorului, în cursul judecății revine la o nouă explicație care o va anula pe cea dintâi.

Mărturiile au ca scop descrierea pe bază de amănunt a faptelor și împrejurărilor de fapt petrecute și percepute, dar și denunțarea făptuitorului prin descriere sau recunoaștere. Numai că în momentul retractării depozițiilor inițiale se va produce fie disculparea acestuia, fie inculparea. Dacă în prima depoziție sinceră sau mincinoasă, martorul a dat explicații care îl acuză pe învinuit sau inculpat drept autor al faptei, prin depoziția dată în faza de judecată se dau explicații opuse, deci de natură a disculpa. Și viceversa: dacă prima mărturie – sinceră sau mincinoasă, a fost favorabilă învinuitului / inculpatului, prin cea de a doua depoziție se retractează explicațiile care îl disculpau, dându-se noi explicații care îl inculpă.

Vor apare două depoziții succesive contrare ale aceluiași martor. În cazul unei contradicții dintre astfel de declarații ce denotă falsitatea uneia, existența unor declarații total opuse, care nu se pot concilia, deci două depoziții contrare, demonstrează caracterul fals al uneia din ele, fără a fi exclusă posibilitatea falsității ambelor declarații.

Explicațiile care pot fi date în această situație – de revenire asupra depozițiilor date în una din fazele procesuale sunt două și privesc posibilitățile:

- de sinceritate – martor sincer, de bună-credință;
- de nesinceritate – martor mincinos, de rea-credință.

Dacă există motive să se considere că în momentul retractării martorul a spus adevărul, rezultă că prima depoziție este mincinoasă. Sau situația inversă, dar în acest caz organul judiciar trebuie să stabilească care mărturie este sinceră și care este mincinoasă, care poate fi așezată la baza convingerii sale și care trebuie înlăturată.

Contradictorialitatea este dictată de interese. Astfel, învinuitul sau inculpatul care retractează mărturia depusă în faza de urmărire penală – moment psihologic, nevoia de a se destăinui, stare de deconcentrare – va avea un procent sporit de sinceritate, fiind spontan, iar în faza de judecată va

retracta pentru a-şi diminua pedeapsa, fiind mult mai conştient asupra recunoaşterii sale.

În cazul martorului care revine asupra primei depoziţii, consecinţele retractării –favorabile sau nefavorabile învinuitului sau inculpatului sau altor părţi – se răsfrâng asupra altei persoane, încât vor lipsi şi acele fragile indicii de credibilitate a sincerităţii sau nesincerităţii retractării. Aşadar, va fi dificil de ştiut care depoziţie este sinceră şi care mincinoasă[187].

În concluzie, să vedem motivele care-l determină pe martor să-şi schimbe declaraţiile. Va fi necesar să se cunoască dacă au avut loc influenţe asupra acestuia. De vreme ce martorul relatează liber faptele, inspirând încredere organului judiciar cu prilejul primei depoziţii, ulterior revine asupra declaraţiilor sale susţinând că ceea ce a declarat este fals, va însemna că retractarea a fost dictată de raţiuni serioase, iar în spatele unei asemenea atitudini există motive temeinice.

Retractarea se poate produce spontan sau sub influenţa unor forţe lăuntrice, afective sau forţe străine, dar întotdeauna este rezultatul unor temeiuri serioase.

Dovada acestei retractări este dată de faptul că cel care revine asupra primelor sale explicaţii este un martor de rea-credinţă – un martor mincinos.

Un martor de bună-credinţă care retractează mărturia este conştient de riscul acestui fapt, aşadar motivele sale sunt temeinice[188].

Organul judiciar aflat într-o asemenea situaţie va trebui să determine motivele retractării, dar şi poziţia pe care o ocupă martorul în raport cu părţile.

Apariţia retractării va determina şi existenţa unei contradicţii între mărturiile succesive. Magistratul (procurorul), dar şi judecătorul aflat într-o asemenea situaţie va putea stabili care mărturie este de bună-credinţă şi care mincinoasă, coroborându-le şi cu celelalte probe din dosar, cu faptele petrecute şi în raport de legăturile care pot exista între martor şi părţi, martor şi învinuit / inculpat, de apariţia unor elemente de notorietate privitoare la învinuit/inculpat ce pot apărea.

În urma identificării adevăratului motiv al retractării, a confruntării factorilor de credibilitate şi de incredibilitate circumscrişi celor două declaraţii succesive contrarii, a confruntării lor cu ansamblul probelor administrate, organul judiciar reţine depoziţia considerată sinceră şi înlătură pe cea mincinoasă, indiferent în faţa cărui organ a fost dată[189].

---

[187] *Idem*, p. 233.
[188] *Idem*, p. 236.
[189] *Idem*, p. 237.

4.10. Reguli şi procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii şi atitudini în identificarea şi contracararea martorului de rea-credinţă

Posibilitatea ca cel din faţa ta să-ţi spună adevărul, dar nu cel pe care îl consideră el, ci pe care l-a văzut cu ochii săi (ex *propriis sensibus*) este relativă. Speranţa că martorul va declara liber ceea ce a văzut este prea departe, iar îndoiala şi practica dovedesc contrariul. În obţinerea mărturiei, anchetatorul va trebui să aibă cunoştinţe atât psihologice, cât şi criminalistice. În vederea ascultării martorului, anchetatorul trebuie să se pregătească atât pe sine, cât şi mediul audierii.

Pregătirea ascultării este necesară în faza de urmărire penală care presupune, fără a intra în amănunte, următoarele etape:

1. studierea datelor existente la dosar;
2. stabilirea persoanelor care trebuie ascultate;
3. cunoaşterea personalităţii acestora, a relaţiilor cu părţile din proces;
4. pregătirea materialului care va fi folosit[190].

Din punct de vedere psihologic, anchetatorul va trebuie să adopte o atitudine de calm, de evitare a unor reacţii care să trădeze o anumită gândire faţă de declaraţiile martorului.

Calmul, seriozitatea, obiectivitatea, atitudinea plină de înţelegere, faţă de cei care datorită emotivităţii sporite, nivelul de instruire redus sau faptului de a compărea pentru prima dată în faţa organului judiciar, întâmpină dificultăţi la expunerea faptelor, comit inexactităţi, reprezintă factori care asigură o atmosferă favorabilă unei comunicări directe de la om la om şi conving martorul de inutilitatea ascunderii adevărului.

Anchetatorul va trebuie să înregistreze toate schimbările psiho-fiziologice ale martorului la întrebările puse pentru a le corobora cu răspunsurile acestuia, dar fără a rezulta ostentaţia sau martorul să realizeze că este supus unei inspecţii exterioare.

Familiarizarea dintre martor şi anchetator se va face printr-un ton adecvat prin întrebări, discuţii exterioare obiectului cauzei.

O atitudine pasivă, de dezinteres faţă de martor, de depoziţia sa, de impresie că ceea ce relatează este cunoscut, necunoaşterea materialului cauzei constituie indicii că organul judiciar duce o muncă formală şi, deci, poate fi uşor indus în eroare.

---

[190] E. Stancu, *Criminalistica*, p. 66-67.

Consecința – efectul negativ rezultat ce se va răsfrânge asupra plenitudinii și fidelității mărturiei.

Anchetatorul poate conduce ședința în direcția dorită fără a lăsa să se vadă acest lucru, deoarece în cazul în care martorul sesizează interesul anchetatorului, va ajusta și adapta informațiile deținute la ceea ce anchetatorul vrea să știe[191].

Audierea propriu-zisă a martorilor parcurge trei etape distincte, pe parcursul cărora se vor evidenția regulile și procedeele criminalistice. Aceste trei etape sunt:

1. - identificarea martorilor;
2. - relatarea liberă;
3. - formularea de întrebări și răspunsurile date de martor.

În prima etapă – **identificarea martorilor** – sunt incluse: depunerea jurământului conform art. 84 C.p.p., date personale, relațiile și raporturile cu părțile din proces, eventuale pagube rezultate din săvârșirea infracțiunii.

Conform art. 79 C.p.p., persoanele obligate a păstra secretul profesional nu pot compărea ca martori. Aceeași interdicție va funcționa și la rudele apropiate învinuitului/inculpatului (art. 80 C.p.p.), de asemenea, nici persoana vătămată dacă nu se constituie ca parte civilă sau ca parte vătămată în proces (art. 83 C.p.p.).

Primirea martorului se va face într-o manieră civilizată, realizându-se un cadru de ascultare sobru, caracterizat prin seriozitate, fără factori stresanți, așadar crearea unui climat psihologic favorabil confesiunii.

În cea de-a doua etapă – **relatarea liberă** – martorului i se face cunoscut motivul chemării sale, obiectul cauzei, arătându-i-se împrejurările pentru care a fost chemat să depună ca martor (art. 86 C.p.p.)[192]. Este o etapă care prezintă mai multe avantaje decât interogatoriul, datorită spontaneității, faptele fiind prezentate așa cum au fost percepute și memorate de martor.

Se impune ascultarea cu calm, fără întrerupere a martorului, chiar dacă relatează cu lux de amănunte, intrând în detalii nesemnificative. Totuși, dacă acesta se pierde în amănunte în mod deliberat, anchetatorul poate interveni cu suficientă fermitate, dar civilizat pentru a reorienta relatarea spre obiectul mărturiei.

Se va evita orice gest, mimică, reacție sau expresie ironică sau hilară, de aprobare sau respingere a afirmațiilor; se impune notarea unor aspecte

---

[191] Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, p. 214-215.
[192] E. Stancu, *op.cit.*, p. 70-71.

semnificative, a unor neconcordanțe, neclarități, acestea fiind elucidate cu prilejul unei noi audieri.

Ultima etapă – **formularea de întrebări** – deși nu este obligatorie, este necesară, deoarece declarațiile de martor pot cuprinde deseori denaturări fie de natură obiectivă, fie subiectivă[193].

Întrebările folosite sunt cele amintite la *reproducerea și reactivarea informațiilor percepute de martor.* Reținem aici necesitatea folosirii unui ton adecvat, intonația rostirii întrebărilor, pentru a nu determina o anumită cenzură a celui audiat. Procedeele tactice folosite diferă de la cauză la cauză, în funcție de natura acesteia, de caracterul și cantitatea informațiilor în posesia cărora se găsește organul judiciar, personalitatea și poziția pe care se situează martorul.

Martorul adoptă fie o poziție de sinceritate, de bună-credință, manifestată în dorința de a face declarații sincere și complete, fie o poziție de rea-credință manifestată în tendința de denaturare, de contrafacere a faptelor. De regulă, atitudinea de rea-credință a martorului se dezvăluie într-un moment ulterior audierii, în urma confruntării declarațiilor sale cu celelalte probe existente în cauză. Față de această situație, organul judiciar va adopta o atitudine specifică, și anume, cea folosită în anchetarea inculpatului, deoarece psihologia martorului mincinos este asemănătoare cu cea a inculpatului.

Motivele care pot duce la mărturie mincinoasă sunt diferite și în funcție de acestea, anchetatorul va trebui să adopte o anumită poziție pentru a preveni sau determina martorul să renunțe la atitudinea de rea-credință[194].

Martorul va trece anumite împrejurări esențiale sub tăcere pentru a convinge anchetatorul de inutilitatea chemării sale. Obligația de a depune mărturie implică obligația de a se prezenta în fața organului judiciar atunci când este chemat, din această cauză dorind să se elibereze de obligație. În această categorie intră martorii în a căror conștiință se reflectă negativ anumite aspecte legate de activitatea organului judiciar. Regula aplicată e convingerea martorului de importanța declarațiilor sale.

Martorul trece sub tăcere împrejurări esențiale sau denaturează împrejurări în defavoarea învinuitului / inculpatului, datorită resentimentului față de acesta, sentimentelor de ură, invidie ce apar sub forma răzbunării. Atitudinea negativă se va reflecta în depoziția sa prin aprecierile pe care le va face la adresa părților, îngroșarea și exagerarea voită a împrejurărilor care

---

[193] *Idem*, p. 72-74.

[194] Al. Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, p. 225.

vin în defavoarea inculpatului[195]. Anchetatorul, observând acest lucru, va trebui să-l determine pe martor să renunțe la această atitudine.

Procedeul tactic folosit: repetarea, pe un ton ferm, înainte de a adresa întrebări vizând împrejurări esențiale, a obligației de a spune adevărul şi gravele consecințe care rezultă din ascunderea acestuia.

Martorul nu declară tot ce ştie sau prezintă faptele denaturat pentru că dacă ar face depoziții sincere, ar putea fi implicat ca învinuit sau inculpat în cauză sau din teama de a nu fi tras la răspundere penală pentru o faptă săvârşită anterior.

Anchetatorul, presupunând că acestea sunt motivele atitudinii de rea-credință, îl va convinge pe martor că, mai devreme sau mai târziu, faptele vor fi dovedite, iar declarațiile sale sincere, ajutorul acordat îi va uşura situația. Nu i se va promite că nu va fi tras la răspundere penală dacă va coopera.

Tendința de mărturie mincinoasă mai poate fi cauzată şi de resentimente, de antipatie față de organul judiciar, datorită unor raporturi avute anterior. În această situație va adopta o atitudine de calm, plină de respect, de considerație. Împrejurările anterioare care au dus la deteriorarea raporturilor nu trebuie reiterate, dacă este necesar i se poate explica că neînțelegerile din trecut au avut un caracter privat, că în prezent acestea nu se pot repercuta asupra noilor raporturi.

Sentimentele de frică, teamă, inspirate martorului de presiuni, amenințări exercitate împotriva sa sau a familiei sale, nefiind convins că organul judiciar îl poate proteja, pot determina adoptarea unei astfel de atitudini. Martorul va fi convins de protecția organelor abilitate, că se vor lua măsurile necesare.

Martorul poate fi interesat material sau moral de rezultatul cauzei datorită raporturilor apropiate în care se afla învinuitul/inculpatul sau cu una din părți. Anchetatorul trebuie să cunoască aceste relații pentru a putea atrage atenția martorului asupra consecințelor negative ce pot apărea în situația în care va depune mărturie mincinoasă[196].

Motivele care pot duce la adoptarea unei atitudini de rea-credință, aşadar o mărturie mincinoasă, sunt diferite, putând fi cunoscute o parte dintre ele într-un moment anterior efectuării ascultării, chiar dacă această atitudine de rea-credință se dezvăluie într-un moment ulterior ascultării.

---

[195] Se aprofundează la seminarii problematica corespunzătoare unor spețe reale (din arhiva personală a autorului T. B.).

[196] *Idem*, p. 227-228.

Dacă toate aceste procedee tactice nu au dat rezultatele scontate şi există temei a considera de rea-credinţă declaraţia martorului, când acestea sunt contrazise de probele existente în cauză, din punct de vedere tactic nu se recomandă dezvăluirea contradicţiilor, a inexactităţilor, ci trebuie consemnate exact şi păstrate în regulă pentru găsirea momentului psihologic de demascare a poziţiei de nesinceritate.

Probele menite a dovedi neadevărul celor afirmate trebuie să convingă martorul de inutilitatea perseverării în minciună, să-l determine să abandoneze poziţia de rea-credinţă.

Procedeul tactic în vederea demascării caracterului mincinos al depoziţiei îl constituie adresarea unor abile întrebări cu privire la împrejurări de detaliu, accesorii, referitoare la fapte, acţiuni, persoane care se află într-un anumit raport cu infracţiunea săvârşită sau cu făptuitorul acesteia[197].

Se poate ivi şi situaţia ce are în vedere participarea mai multor persoane în calitate de martori la săvârşirea unei infracţiuni. Ascultarea acestora evidenţiază o punere de acord, o reproducere a împrejurărilor în care s-a produs fapta. Poate fi vorba de un rezultat fraudulos, să fi fost prezenţi la săvârşirea infracţiunii, să fi perceput nemijlocit împrejurările în care faptele au fost comise. În această situaţie, prezenţa lor la proces este consecinţa manoperelor exercitate de cei care i-au propus în această calitate.

Versiunea pregătită relevă împrejurările esenţiale în care s-a săvârşit infracţiunea şi va fi însuşită în această formă, urmând a fi reprodusă în faţa organelor judiciare. Însă organul judiciar va putea depista o versiune elaborată şi redată în aceeaşi formă, în primul rând prin utilizarea de către subiecţi a unor cuvinte care se pot regăsi în toate mărturiile, dar şi datorită faptului că unii martori ar fi putut înregistra unele împrejurări secundare care nu au fost avute în vedere la elaborarea versiunii.

Relevarea nepotrivirilor, a evidenţierii acelor elemente secundare care se ivesc, se va face prin abile întrebări, referitoare la aspecte de detaliu, imprevizibile, tocmai pentru a pune martorul în situaţia de a răspunde spontan şi nepregătit.

În cazul în care organul judiciar are temeiuri să creadă că există o punere de acord, atunci se impune alcătuirea judicioasă a unei liste de întrebări privitoare la detaliu, la demascarea acestora, fără a se da posibilitatea unei puneri de acord între cei ascultaţi şi cei care urmează a fi ascultaţi.

Premisa pe care se merge este următoarea: între două infracţiuni pot exista multe similitudini, dar niciodată identitate, o suprapunere totală, chiar şi în cazul infracţiunilor de acelaşi fel[198].

---

[197] *Idem*, p. 230.

[198] *Idem*, p. 230-231.

La toate acestea se va adăuga procedeul de ascultare repetată a martorilor la intervale diferite de timp prin care se urmărește completarea și precizarea depozițiilor inițiale, deci obținerea de noi informații, constanta menținere a declarațiilor cu factori firești perturbatori. Acest procedeu este utilizat deoarece prezintă posibilitatea obținerii unor depoziții ample, mai fidele datorită alimentării acelei stări de tulburare, dar și în cazul convingerii temeinice că prima depoziție este de rea-credință[199]. Ca urmare a repetării declarațiilor, faptele se ordonează în memoria martorului astfel încât prima depoziție ajunge să se substituie amintirii a ceea ce martorul a perceput în mod real.

Tendința martorului de a-și confirma depozițiile ulterioare celei inițiale este explicabilă și prin factorul psihologic – temerea de a fi considerat de rea-credință în cazul în care depoziția ulterioară ar cuprinde elemente noi, necomunicate cu prilejul primei audieri sau elemente care nu se concretizează cu cele deja relatate. Acest fenomen poartă denumirea de ***persistență în eroare***, conform căruia martorul aflat în stare de incertitudine cu privire la existența sau inexistența unui anumit fapt optează cu ocazia ascultării sale inițiale pentru una din alternativele posibile, poziție pe care se va menține și atunci când va fi ascultat din nou. Această atitudine este regăsită la martorul de rea-credință, la care prima depoziție, îndelung preparată, este însoțită de un lung efort de memorare, de însușire „pe dinafară" a declarației.

Procedeele tactice diferă în funcție de personalitatea martorului, a anchetatorului. Ele vor fi adoptate în funcție de aceste criterii, de natura cauzei, iar coroborate cu celelalte probe ale cazului, pot contribui la obținerea unui rezultat conform cu adevărul[200].

4.11. Raționamente (deducții / inducții). Analogii. Interpretări asupra conținutului mărturiei

În momentul în care s-a obținut de la martor o depoziție, operația nu va fi oprită aici. Depoziția va fi analizată în ansamblul celorlalte probe, dacă se coroborează sau nu, dacă este relevantă, dar, individual, va fi analizată sub trei aspecte:

1. Extinderea mărturiei;
2. Fidelitatea;
3. Gradul de certitudine subiectivă.

[199] *Idem*, p. 233-234.

[200] *Idem*, p. 234-235.

Primul aspect – **extinderea mărturiei** – vizând elementele componente ale depoziției, dacă acoperă total sau parțial toate elementele evenimentului la care mărturia se referă.

Elementele componente ale depoziției cuprind atât condițiile obiective în care martorul a asistat la evenimentul incriminat, adică locul de unde a privit, auzit, apoi capacitatea sa de a reține în funcție de timp, de starea afectivă din momentul percepției.

Din punct de vedere psihologic, capacitatea de reținere este în funcție de capacitatea de informații (*input*) care i-au parvenit concomitent sau succesiv în legătură cu actul incriminat. Aceste informații ar fi putut fi receptate în mod eronat datorită stării afective, gradului de oboseală, bruiajelor posibile sau o stare deosebită, produse de o intoxicație alcoolică sau de stupefiante.

În această etapă intervin atât legile proceselor memoriale, dar și cele ale memoriei involuntare, cunoscute în psihologie sub denumirea de „memorie de scurtă durată" (*short-term memory*), termen care se referă la conținuturile memoriale privind verigile neesențiale ale un activități complexe[201].

Short-term memory este în funcție și de capacitatea intelectuală a subiectului, dar e foarte vulnerabilă la distrageri de atenție = bruiaje.

De ce este importantă această memorare? Nu atât la reținerea elementelor unui eveniment și la posibilitățile activării acestora, ci mai ales la stocarea informațiilor[202].

Al doilea aspect – **fidelitatea** – condiționată de o recepție optimă și de capacitatea de verbalizare a martorului. Transpunerea verbală fidelă a faptelor memorate implică procese psihologice. Persoanele cu o anumită cultură, care posedă un debit verbal corespunzător pentru exprimarea exactă a celor văzute sunt poate puține.

Al treilea aspect – **gradul de credibilitate subiectivă** – joacă un rol important în mărturie. În momentul înșiruirii la interogatoriu, faptele urmărite de anchetator încep să se înșire de-a lungul unui drum fără capăt, pentru moment, care merge de la o totală certitudine (subiectivă) până la o totală incertitudine exprimată în „nu știu". Un subiect se găsește în stare de incertitudine atunci când este confruntat cu alternative dintre care nici una nu este dominantă, gradul de incertitudine se află în raport atât cu numărul de soluții, cât și cu forța relativă a reacțiilor față de alternative.

---

[201] T. Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, p. 173-174.
[202] *Idem*, p. 175.

Din practica interogatoriilor se cunoaşte că martorul, în relatarea spontană, afirmă cu certitudine fapte sau caracteristici ale învinuitului, dar, dacă i se pun întrebări care vor evidenţia posibilitatea unor alternative plauzibile, va pierde certitudinea iniţială[203].

În ansamblul mărturiei pot apare contradicţii determinate atât de existenţa declaraţiilor succesive, dar şi de cele simultane.

Analiza acestor depoziţii va fi privită în următoarele situaţii, şi anume:

- Când apare de aceeaşi parte;
- Când apare în partea opusă.

S-a putut constata că se pot ivi şi contradicţii între depoziţiile martorilor aflaţi de aceeaşi parte – apărare-acuzare. Martorul a dobândit această calitate la propunerea părţilor. Existenţa contradicţiei poate indica faptul că eroarea sau buna-credinţă se află de partea pentru care martorii au depus mărturii contradictorii.

Raţionamentul folosit: contradicţia poartă asupra faptului principal; în urma verificării aceasta va rămâne ireductibilă, deoarece nu se poate şti care din depoziţii este veridică şi care falsă, aceasta din urmă nefiind reţinută de organul judiciar. Dacă se identifică care este de bună-credinţă şi care este de rea-credinţă, urmează a se reţine cea pe care organul judiciar o consideră exactă şi sinceră.

Atunci când poartă asupra unor circumstanţe secundare – consecinţă a unei cauze voluntare sau involuntare (eroare), se va aprecia în context dacă eroarea are sau nu consecinţe asupra faptului principal. Dacă este o cauză voluntară (rea-credinţă) care este de natură a discredita întreaga mărturie, dar şi mărturiile cu care se armonizează în privinţa faptului principal, trebuie să se aibe în vedere că sub aparenţa concordanţei se poate ascunde punerea de acord a martorilor.

Cel de-al doilea aspect – contradicţii între mărturiile martorilor aflaţi de părţi opuse – se va deduce că una din mărturii este falsă sau eronată, dar nu se va şti de care parte se află eroarea sau minciuna[204].

Mărturia impune, deci, o tehnică de verificare aparte, particulară, impusă în primul rând de caracterul probelor orale. Analiza ei, interpretarea conţinuturilor mărturiei sunt în strânsă legătură cu numărul de persoane ce se pot ivi ca martori – regula care primează aici este calitatea şi nu cantitatea.

---

[203] *Idem*, p. 176-177.

[204] Al. Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 242-244.

Calitatea – conformitatea mărturiei cu realitatea – conferă valoare mărturiei. Valoarea acesteia nu se află într-un raport direct proporţional cu numărul martorilor.

Mărturia – declaraţia scrisă a persoanei ce a participat accidental sau voluntar la săvârşirea unei fapte penale, dată în faţa organului judiciar sau a magistratului – pentru a putea fi aşezată la baza convingerii organelor judiciare, trebuie să satisfacă două cerinţe imperative:

- **Sinceritatea** – să emane de la un martor de bună-credinţă;
- **Fidelitatea** – să constituie o exactă reflectare a realităţii faptului perceput.

Analizată din aceste două perspective, coroborată cu celelalte probe din dosar pe baza cărora organul judiciar îşi va da seama de buna-credinţă a martorului şi dacă mărturia sa constituie sau nu o reflectare exactă a realităţii faptelor percepute, mărturia reclamă o tehnică particulară de verificare impusă de împrejurarea că izvorul informaţional este reprezentat de cel care aduce la cunoştinţa organului judiciar faptele petrecute – OMUL.

În verificarea şi interpretarea mărturiei se va porni de la analiza celor două imperative:

Sinceritatea – însuşirea mărturiei, materializată în dorinţa martorului de a exprima tot ceea ce îi este cunoscut în legătură cu faptul dedus în faţa organului judiciar. Însuşire însoţită de o manifestare spontană – franchețe – ce conferă martorului de bună-credinţă note fizionomice particulare.

Fidelitatea – însuşire subiectivă ce constă în capacitatea martorului de a-şi aminti şi reproduce exact faptele percepute. În cuprinsul depoziţiei se traduce printr-o exactă corespondenţă între faptele comunicate şi modul în care acestea s-au petrecut în realitate.

Se utilizează, cu precădere în literatura de specialitate, termenul de veridicitate, deoarece acesta are o arie mult mai largă şi cuprinde atât sinceritatea cât şi fidelitatea[205]. Sunt două însuşiri diferite care nu se suprapun şi nu se identifică. Acest lucru se poate observa din atenta analiză a depoziţiilor. Ca o concluzie: „Veridicitatea mărturiei este, în mod logic, corolarul atitudinii de sinceritate, dar nu întotdeauna în depoziţiile martorilor se poate constata această simetrie[206].

Sinceritatea nu înseamnă întotdeauna veridicitate. „A fi sincer nu înseamnă a fi veridic". Înţelegând prin această maximă că martorul de bună-credinţă, sincer convins că spune adevărul, că face o depoziţie veridică, poate afirma neadevăruri, deci poate face o depoziţie inexactă, neveridică.

---

[205] *Idem*, p. 249.
[206] *Idem*, p. 250.

Această depoziție în cazul martorului de bună-credință se poate datora atât erorii, sau zelului exagerat de a ajuta, însă nu modifică esența lucrurilor, pentru că, indiferent de motivul care a determinat o asemenea atitudine, astfel de depoziții nu pot sta la baza convingerii organelor judiciare[207].

În cele mai multe cazuri, sinceritatea martorului își găsește corespondent în veridicitatea depoziției, făcând anevoioasă aprecierea fidelității care aparent este confundată cu sinceritatea. În aceste cazuri, veridicitatea mărturiei nu rezultă ca o consecință firească a analizei celor două direcții, din constatarea corespondenței faptelor reproduse cu realitatea, ci din atitudinea de sinceritate a martorului.

Aprecierea mărturiei sub aceste două aspecte este condiționată de rezultatul la care se ajunge în urma verificării primei însușiri – sinceritatea.

Verificarea acestei însușiri va avea la bază acele tehnici psihologice de „filare" a persoanei – martorul – descrise în capitolele precedente. Martorul este sincer, este firesc să se verifice dacă buna-credință a martorului își găsește reflectarea în veridicitatea depoziției. Martorul este nesincer, reaua sa credință (rezultatul diferitelor motive deja expuse) se va materializa într-o depoziție nesinceră, inexactă, mergând până la mărturie mincinoasă, deci nu va putea forma convingerea organului judiciar[208].

Primul element al verificării mărturiei – sinceritatea – este unul subiectiv, deci semnele întrebării vor exista, deoarece va trebui să se aducă în centrul cercetării sursa din care provin faptele.

Sinceritatea, în legislația română, este prezumată până la proba contrarie, neputând fi desprinsă în mod unilateral dintr-o unică manifestare, ci va fi necesar să se aibă în vedere un complex de factori care să delimiteze parametrii în care se circumscrie personalitatea celui analizat.

Se va verifica credibilitatea martorului sub raportul condiției sale morale și temperamentale, necesară în furnizarea unor elemente de cunoaștere a personalității acestuia, independent de raporturile existente cu pricina (moralitatea, reputația sa, mediul, tipul psihologic căruia aparține etc.), dar și sub raportul cu pricina (interes material, moral), cu ceilalți participanți la procesul penal (inculpat, victimă, poziția subiectivă a martorului față de părți – raport de rudenie, sentimente de ură, invidie etc.).

În această primă etapă, dacă există motive suficient de temeinice care pun sub semnul îndoielii credibilitatea martorului, operația de apreciere va trebui să înceteze, iar mărturia respectivă înlăturată în totalitate sau parțial.

---

[207] *Idem*, p. 250-251.

[208] *Idem*, p. 251.

În cazul în care nu există îndoieli asupra sincerităţii martorului se va proceda la verificarea veridicităţii mărturiei, etapă mult mai complexă datorită existenţei în mare număr a cauzelor de eroare:

- Sursele minciunii se raportează toate la voinţa de a înşela, de a induce în eroare;
- Sursele erorilor sunt diverse, provenind din natura faptului, mentalitatea martorului sau de condiţiile mărturiei[209].

Veridicitatea mărturiei reclamă constatarea unei depline concordanţe între depoziţie şi realitatea faptului produs, presupunând atât cunoaşterea martorului sub raportul însuşirilor subiective de percepţie, memorare şi reproducere, dar şi cunoaşterea modului în care s-a format întregul proces psihologic al mărturiei, succesiunea momentelor care îl alcătuiesc, precum şi complexul de factori subiectivi şi obiectivi în care s-au petrecut cele trei momente ale mărturiei[210].

Sinceritatea celui analizat se poate desprinde din modul de a se comporta, din manifestarea martorului, deci din felul în care face depoziţia, împrejurare facilitată de contactul direct dintre martor şi organul judiciar, din cunoaşterea, datorită informaţiilor culese, a personalităţii martorului, a raporturilor sale cu pricina, cu părţile. Verificarea sincerităţii, a veridicităţii mărturiei se poate face prin desfăşurarea unei activităţi de probaţiune adiacentă celei efectuate în vederea probării fondului cauzei. Acest control declanşează o activitate proprie de probaţiuni ce poate fi efectuată prin intermediul tuturor mijloacelor de probă prevăzute de lege[211].

Procedeele de ascultare, de verificare a mărturiilor, de înlăturare a unor contradicţii existente în declaraţiile martorilor, între acestea şi cele ale învinuitului/inculpatului, ale celorlalte părţi sunt cuprinse de diverşi autori de specialitate în tratate de tactică criminalistică.

Astfel de procedee le vom găsi analizate în lucrarea profesorului Aurel Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, unde aminteşte printre altele:

- Ascultarea concomitentă;
- Confruntarea părţilor;
- Noi ascultări;
- Interogatorii.

În cazul unei mărturii discutabile, dar care are o importanţă decisivă pentru soluţionarea pricinii (proba exclusivă în cauză, dar şi în alte

---

[209] *Idem*, p. 252.
[210] *Idem*, p. 253.
[211] *Idem*, p. 254.

împrejurări). Controlul aptitudinilor de percepție, memorare și reproducere a martorului se poate realiza pe calea dispunerii unei expertize psihologice sau prin participarea expertului psiholog la efectuarea unor experimente sau activități de urmărire sau judecată[212].

Activitatea de probațiune impusă de necesitatea verificării mărturiei nu poate fi desprinsă de obiectul probațiunii faptului principal, cel în legătură cu care se desfășoară procesul penal, pentru că nu se urmărește decât stabilirea faptului dacă mărturia poate să fie sau nu reținută și integrată în ansamblul probelor[213].

Mărturia, declarațiile de martor reprezintă un mijloc de probă care vine să soluționeze procesul penal prin coroborarea cu celelalte probe – acte, interogatorii. Așadar, este necesară analiza și sinteza probelor. În procesul de analiză funcționează principiul conform căruia „probele nu au valoare prestabilită", deci fiecare probă va fi apreciată potrivit intimei convingeri a organului judiciar.

Aprecierea probelor trebuie adaptată conținutului și particularităților pe care le comportă fiecare mijloc de probă, pentru ca în final să se ajungă la reunirea și aprecierea în ansamblu a probelor.

Probele orale reclamă o tehnică proprie de evaluare – declarațiile părților, declarațiile învinuitului, în ceea ce privește înscrisurile, raportul de constatare tehnico-științifică, raportul de expertiză, reclamă în raport cu mărturia, o tehnică de apreciere proprie[214].

Mărturiile, ca probe ale procesului penal, când nu constituie probe exclusive în pricină, trebuie să se armonizeze cu restul probelor, datorită raporturilor de dependență mutuală a probelor ce se constituie în sistem.

În concluzie, dacă probele se armonizează, dacă se exclude orice altă explicație posibilă, acestea fac dovada faptului dedus în fața organului judiciar.

În cazul mărturiilor, ele trebuie să se armonizeze nu numai cu ele însele, dar trebuie să fie concordante în ansamblul probelor, să nu fie contrazise de fiecare probă în parte și, implicit, de probele constituite în ansamblu[215].

---

[212] *Idem*, p. 255.
[213] *Idem*, p. 255.
[214] *Idem*, p. 256.
[215] *Idem*, p. 258.

Capitolul V

INTEROGATORIUL JUDICIAR (ANCHETA) DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ (STRATEGII PSIHOTACTICE)[216]

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectivă psihologică)

A. DEFINIŢIA INTEROGATORIULUI
(Comentarii şi distincţii de natură psihologică vis-à-vis de termenii: ascultare, audiere, anchetă etc.)

Având în vedere că marea majoritate a infracţiunilor se săvârşeşte sub semnul clandestinităţii, descoperirea şi administrarea probelor presupune o muncă de înaltă calificare şi măiestrie profesională adaptată la „particularităţile fiecărui caz în parte"[217].

Săvârşirea unei infracţiuni, având în vedere că infracţiunea este o faptă a omului, este însoţită de modificări materiale în aproape toate cazurile. Pe lângă acestea, se mai produc şi anumite transformări de natură imaterială (N.A. – matricea infracţională „păstrată ca trăire mentală în conştiinţa făptuitorului sub forma amintirii despre faptă"), reprezentând schimbările petrecute în plan psihic, la nivelul conştiinţei celui care a participat la săvârşirea unei infracţiuni, ca autor, complice, instigator, celelalte părţi, martori. Aceste transformări care iau forma impresiilor în plan psihic, pot fi cunoscute de organul judiciar pe o cale indirectă, mijlocită şi nu directă, cum este cazul urmelor materiale. Purtătorul informaţiei (cel care a perceput împrejurări legate de faptă, făptuitor) se află între organul judiciar şi sursa informaţiei. „Cunoaşterea acestor informaţii presupune exteriorizarea, comunicarea, adică transpunerea în imagini verbale a expresiilor păstrate în memorie"[218]. Acest lucru presupune, obligatoriu,

---

[216] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologia judiciară*, – scurte extrase, selectiv din cap. V, prelucrări personale.

[217] Stancu Emilian, *Criminalistica*, Editura Actami, Bucureşti, 1995, p. 36.

[218] Aurel Ciopraga, *Criminalistica. Tratat de tactică*, Editura Gamma, Bucureşti, 1996, p. 129.

contactul dintre purtătorul informației și organul judiciar, acest contact realizându-se prin chemarea în fața organelor judiciare a celor care cunosc împrejurări legate de infracțiune, pentru ascultarea lor.

Una din modalitățile de abordare a persoanei de-a lungul procesului penal este indubitabil **ascultarea**: „Desfășurarea procesului penal, atât în cursul urmăririi penale, cât și al judecății, este de neconceput fără ascultarea celui în jurul căruia se va concretiza întreaga activitate a organelor judiciare și a părților, purtătorul celor mai ample și utile informații – învinuitul sau inculpatul"[219].

Ascultarea reprezintă actul procedural prin care anumite persoane, învinuitul sau inculpatul, celelalte părți, martorii, cu privire la care există o presupunere că dețin informații în legătură cu infracțiunea sau făptuitorul acesteia, sunt chemate să dea relații sau explicații în fața organelor judiciare penale. Alături de termenul de **ascultare** se utilizează și termenul de **audiere**, fără a mai vorbi de consacrata **anchetă judiciară**, iar atunci când această activitate îl are în vedere pe învinuit sau inculpat este denumită **interogatoriu**. Reproducerea orală este principala modalitate de obținere a informațiilor de la persoanele care apar în procesul penal în diferite calități. Această reproducere orală într-un proces judiciar poate să apară sub două forme:

- relatarea liberă (nedirijată) a faptelor percepute;
- răspunsurile la întrebările adresate de organul judiciar – ancheta, interogatoriul.

Din perspectivă strict psihologică câteva comentarii se impun:

a) **ascultarea, audierea** par a fi termeni didactici mult mai apropiați verificării unor cunoștințe școlare sau schimbului unilateral de informații, conotațiile ambilor termeni având caracter contemplativ-static, or această semnificație este departe de relația de opozabilitate interpersonală de tip special specifică urmăririi penale;

b) termenul de **anchetă,** de asemenea, ni se pare impropriu, deoarece trimite către domeniile sociologiei, pe de o parte, iar pe de altă parte acest termen, prin specificul consacrării sale în trecut, se asociază relelor tratamente și abuzului specific anchetatorului de tip torționar;

c) deși părerile continuă să fie împărțite, opiniem pentru termenul de **interogatoriu** și, respectiv, **interogarea judecătorească**, drept cele mai nimerite realități pe care, în fond, o vizează.

Conform „Dicționarului limbii române moderne", termenul de **interogatoriu** desemnează „totalitatea întrebărilor adresate de organul

---

[219] Idem, *op.cit.*

judiciar persoanelor care sunt ascultate în procesul penal cu privire la faptele ce formează obiectivul procesului şi la răspunsurile date de acesta".

În literatura de specialitate, în practica judiciară, termenul de interogatoriu este impropriu folosit şi îi este redus sensul, aria sa de activitate. În accepţiunile acestora, termenul în cauză vizează doar o latură a activităţii de ascultare, şi anume momentul adresării întrebărilor şi al primirii răspunsurilor, neacoperind în totalitate sensul acestui act procedural. În aceste accepţiuni termenul nu se identifică cu noţiunea de ascultare care presupunea atât relatarea liberă a faptelor de către cel ascultat, cât şi adresarea de întrebări de către reprezentanţii organului judiciar. În sprijinul acestei afirmaţii vine C.pr.pen. prin art. 73, al. 3; art. 71, art. 323; precum şi opiniile unor specialişti consacraţi: ascultarea persoanelor constituie rezultatul aplicării procedeului mixt de audiere.

În ceea ce ne priveşte continuăm să credem că definind **interogatoriul** ca **„fiind contactul interpersonal verbal, relativ tensionat emoţional, desfăşurat sistematic şi organizat ştiinţific, pe care îl poartă reprezentantul organului de stat cu persoana bănuită în scopul culegerii de date şi informaţii despre o faptă infracţională în vederea prelucrării şi lămuririi împrejurărilor în care s-a comis fapta, a identifica făptuitorii şi în funcţie de adevăr a stabili răspunderile"**[220], ne apropiem cel mai mult de realitatea pe care urmărirea penală o reclamă.

O astfel de definiţie porneşte prin urmare nu numai de la o problematică dificilă, dar şi de la o diversitate de aspecte cărora autoritatea publică trebuie să li se adecveze pentru a-şi îndeplini obiectivele:

a) strângerea probelor (dovezilor), care constă atât în operaţia de adunare a lor, cât şi de examinare şi coroborare pentru a se constata dacă sunt suficiente pentru soluţionarea cauzei;

b) existenţa infracţiunilor, consumate sau rămase în stare de tentativă;

c) identificarea făptuitorilor şi a poziţiei acestora faţă de infracţiune (autori, instigatori, complici, tăinuitori ori favorizatori);

d) stabilirea răspunderii penale a făptuitorilor care comportă două aspecte principale:

- existenţa sau inexistenţa stării de imputabilitate a făptuitorilor;
- existenţa sau inexistenţa stării de culpabilitate a făptuitorilor, ca şi formele specifice de culpabilitate.

[220] Tudorel Butoi, *Note de curs*, Facultatea de Drept, Universitatea *Spiru Haret*, 1994/2000.

B. CARACTERISTICILE INTEROGATORIULUI

Imaginea poziției psihologice a reprezentantului autorității publice în interogatoriu nu va putea fi recepționată și înțeleasă corect, nici dimensiunea reală a responsabilității sale sociale, inclusiv sensul profesional, dacă se ignoră complexitatea fenomenului de criminalitate și dificultățile cauzelor complexe pline de hățișuri cu care acesta se confruntă, fără a mai lua în calcul riscurile și amenințările cărora adesea trebuie să le facă față.

Tensiunea anchetei judiciare este esențială pentru a găsi soluția dreaptă, ea fiind comparabilă cu tensiunea psihologică specifică unei partide de şah, în care se confruntă parteneri cu stiluri diferite: anchetatorul, tehnic și plin de imaginație, pe de o parte, iar pe de alta, infractorul viclean și speculativ.

Practica judiciară a impus evidențierea câtorva caracteristici distincte proprii interogatoriului judiciar:

1. opozabilitatea intereselor;
2. inegalitatea statutului;
3. tensiunea comportamentului expresiv;
4. demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag";
5. intimitatea, stresul și riscul.

1. Opozabilitatea intereselor – anchetatorul este motivat de standardele sale profesionale, de aflarea adevărului cu privire la făptuitor și faptă, de elucidarea comiterii faptei sub toate aspectele etc., pe când infractorul este motivat de diminuarea responsabilității sale în cauză; pe unul îl animă prestigiul profesional, pe celălalt miza apărării cu orice preț a libertății sale. De fapt, opozabilitatea de interese dintre învinuit sau inculpat și organul judiciar este explicată de statutul diferit al celor doi participanți la proces.

2. Inegalitatea statutului – inculpatul sau învinuitul apare în poziția celui ce a săvârșit infracțiunea, în poziția celui care a nesocotit legea, iar în cazul confirmării învinuirii ce i se aduce, urmează să suporte consecințele faptei comise; organul judiciar ocupă o poziție opusă, el este învestit de autoritatea de stat, cu prerogative proprii funcției pe care o exercită în vederea tragerii la răspundere penală a învinuitului sau inculpatului. Aparent, avantajul poziției este deținut de organul judiciar. El are posibilitatea de a ține sub un permanent control pe cel interogat, de a observa acele indicii psihologice ale stării de emotivitate provocate de diverse tulburări neurovegetative, de a observa întreaga atitudine, modul de a se comporta al învinuitului sau inculpatului și pe această bază să identifice momentele psihologice de alternare și diversificare a procedeelor tactice de ascultare. De asemenea, organul judiciar se poate folosi și de „elementul

surpriză" atunci când se află în posesia unor date verificate şi pe care în cursul ascultării le poate folosi, nu o dată caracterul surprinzător al acestora zdruncinând rezistenţa opusă.

Se întâlnesc însă şi cazuri când organul judiciar este pus în situaţia de a duce confruntarea în condiţii inegale. Este vorba de faptul că în timp ce organul judiciar foloseşte în exclusivitate mijloacele legale, învinuitul sau inculpatul poate uza de orice mijloace, chiar şi ilegale, fără a fi sancţionat în mod expres.

Toate acestea explică complexitatea activităţii de interogare a învinuitului sau inculpatului, importanţa care trebuie să i se acorde, precum şi multitudinea însuşirilor cerinţelor impuse celui chemat să o efectueze – „aşadar ascultarea învinuitului sau inculpatului constituie o luptă, un joc al inteligenţei, purtat, înainte de toate, cu arme psihologice"[221].

3. Tensiunea comportamentului expresiv – atitudinea învinuitului sau inculpatului în interogatoriu este una voluntară, în care persoana autoare a infracţiunii îşi dirijează comportarea în mod conştient, ţinând seama de situaţia reală prezentă şi prevăzând şi urmările actelor sale.

Habitudinile lui sociale vor fi prezente în atitudinea infractorului constituind unul din factorii ei determinanţi. Atitudinea învinuitului sau inculpatului este „rezultatul dintre habitudinile sociale şi dominanta defensivă"[222] constând din prezenţa şi persistenţa pe scoarţa cerebrală a învinuitului sau inculpatului a unor puternice focare de excitaţie cu caracter dominant reprezentând pericolul care ameninţă libertatea lui. Există în jur de patru categorii de manifestări în timpul interacţiunii dintre anchetator şi anchetat, care reprezintă elemente accesibile unei observări psihologice în timpul interogării:

– anumite **trăsături de comportament** care apar din prima clipă când învinuitul sau inculpatul este introdus în cabinet (motricitatea, timpul de reacţie, disconfort psihic etc.);

– **expresiile emoţionale** care se pot urmări, fie prin libera lor manifestare, fie prin modul discret de inhibare a lor (modificări de paloare, spasm glotic etc.);

– **gândirea** învinuitului sau inculpatului este şi ea obiectul observării, dar şi parte în raţionamentul logic sau mai puţin logic privind faptele expuse sau în contradicţii mai mari sau mai mici care compun relatarea faptelor (raţionamente şi judecăţi, argumentaţie logică sau afectivă etc.);

---

[221] Tudorel Butoi, *idem.*

[222] Bogdan Tiberiu, *Curs de psihologie judiciară,* Tipografia Învăţământului, Bucureşti, 1957.

– **atitudinea socială** a învinuitului sau inculpatului care se reflectă în comportamentul pe care îl are față de anchetator, sau în modul în care răspunde la avansurile, serviciile pe care organul judiciar i le oferă în timpul interogatoriului.

Concluzionând cele spuse mai sus putem spune că „**ascultarea (interogatoriul) aduce pe poziții opuse protagoniștii acestei relații interpersonale de tip special, care nu colaborează, ci se confruntă**”[223]

4. Demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag”

Practica judiciară demonstrează că infractorii, în special cei ocazionali, chiar dacă nu imediat, ajung să mărturisească din ce în ce mai mult din fapta comisă, iar în final, în funcție de abilitatea anchetatorului, ajung la mărturisiri totale. În aceste cazuri, dominanta defensivă se manifestă prin anumite ajustări mai mari sau mai mici ale realității, aici având de a face cu o atitudine lineară în cabinetul de anchetă.

Însă de cele mai multe ori infractorul „merge în zig-zag” (rectiliniu), recunoscând o parte la început, negând apoi cu înverșunare, revenind câteodată asupra celor declarate, pentru ca în cele din urmă să facă mărturisirea finală, dar și aceea, de foarte multe ori incompletă. Aceste atitudini sunt expresia unor poziții tactice ale infractorului (învinuitului sau inculpatului) ce nu sunt determinate numai de gradul de vinovăție a lui, ci și de poziția relativă pe care o are față de anchetator. Dacă învinuitul sau inculpatul socotește organul judiciar inferior lui, fie ca posibilitate de gândire, fie în raport de datele, dovezile deținute de acesta, atunci învinuitul sau inculpatul va fi foarte atent și va mărturisi cât mai puțin și nu va renunța la poziția lui, decât în fața celor mai zdrobitoare probe. Când însă superioritatea anchetatorului este clară și pentru infractor, atunci dominanta defensivă a acestuia se va manifesta doar prin ajustări ale faptei[224].

5. Intimitatea, stresul și riscul – sunt specifice derulării interogatoriului. Mărturisirea nu este o chestiune exclusiv tehnică, ci concomitent psihologică. Pentru ca aceasta să se transpună în fapt, relația interpersonală devine specială, prin intimitate. În cabinetul de interogare nu trebuie să pătrundă alte persoane, camerele trebuie izolate fonic, să aibă luminozitate și confort minim.

Nu o dată învinuitul trebuie să treacă peste sentimentul de rușine, peste starea de teamă, știut fiind că este extrem de greu să fie mărturisite

---

[223] Butoi Tudorel, *idem*.

[224] Studenții vor audia casete și video-casete din interogatorii realizate în cauze complexe. (Din arhiva personală a autorului – T. B.).

fapte reprobabile: viol, incest, crimă etc., în prezența unor persoane, altele decât anchetatorul. În același timp, mărturisirea nu este posibilă decât o dată cu câștigarea încrederii, cu trăirea sentimentului de înțelegere, cel puțin umană, a dramei judiciare pe care învinuitul o trăiește.

Desigur, rămas singur cu învinuitul, în raporturile de confruntare nu o dată tensionate, reprezentantul organului de urmărire penală poate avea în față o personalitate cu un mental disfuncțional, disperat, răzbunător, simulant etc., capabil de gesturi hetero- și autoagresive.

Riscul profesional este o realitate la care anchetatorul consimte liber și pe care și-l asumă din perspectiva profesionistului.

C. PLANURILE SITUAȚIONALE

„Un bun magistrat ar trebui să aibă înțelepciunea lui Solomon, logica lui Aristotel, răbdarea lui Hristos, rigurozitatea științifică a lui Pasteur și inventivitatea lui Edison”[225].

Activitatea profesională a organelor de urmărire și cercetare penală constă într-o confruntare permanentă pe care o poartă în calitate de anchetator cu persoanele bănuite, concretizată în contextul unor **relații interpersonale primare**. Pe de o parte, anchetatorul cu tehnica și imaginația sa, iar pe de altă parte, infractorul care speculează orice amănunt, creându-se o tensiune care se desfășoară pe mai multe planuri, oferind diferite situații în care rolul primordial în descoperirea adevărului îl are anchetatorul.

Din perspectiva experienței practice se disting următoarele patru situații (planuri situaționale)[226]:

a) **planul situațional deschis** este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii sunt cunoscute de ambele părți (ex. infracțiunile flagrante). Aici pot să apară unele capcane psihologice legate de infracțiunea în cauză, situație în care infractorul, dându-și seama și cunoscând exact datele pe care le știe sau despre care are cunoștință anchetatorul, le poate nega pe considerentul că nu sunt probe suficiente împotriva sa. O altă situație delicată se ivește atunci când infractorul recunoaște cu ușurință fapta pentru care este cercetat, acoperind practic altele mai grave, dar despre care anchetatorul nu are informații. Deși în mod

[225] A.B. Tucicov, M. Golu, P. Golu, *Dicționar de psihologie socială*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

[226] N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghea, *Psihologie judiciară*, Editura Șansa S.R.L., 1992.

practic acest gen de situaţii nu ridică probleme deosebite din perspectiva probaţiunii, trebuie acordată o atenţie deosebită întregului context şi dacă infractorul a recunoscut totul cu uşurinţă, trebuie să fie analizată cu atenţie această poziţie;

b) **planul situaţional orb** este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii, probele materiale şi informaţionale sunt cunoscute numai de anchetator (ex. denunţurile, exploatarea mijloacelor speciale etc.). În această situaţie, anchetatorul nu trebuie să-l determine pe infractor să recunoască faptele, punându-i probele direct în faţă prin procedeul frontal, deoarece este posibil să mai existe totuşi alte date şi informaţii ascunse despre care anchetatorul să nu ştie. Interogatoriul trebuie să decurgă lent, urmărind toate detaliile, iar probele trebuie administrate pe rând, de la cele mai simple la cele complexe, urmărind reacţia infractorului de fiecare dată când i se administrează o altă probă. În practică, infractorii anchetaţi de pe poziţia planului situaţional orb au comis erori flagrante în construcţia apărărilor formulate, de obicei pline de contradicţii, iar în final şi-au recunoscut vinovăţiile;

c) **planul situaţional ascuns** este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii sunt cunoscute numai de către persoana interogată. Aceste situaţii se întâlnesc predilect în cauzele cu autori necunoscuţi, cauze vechi (A.N.-uri), peste care timpul a curs în favoarea făptuitorilor. De regulă, este vorba de infracţiuni grave, complexe, faptele fiind comise cu premeditare, în finalizarea acestora autorii ştergând urmele, distrugând sau ascunzând corpurile delicte, denaturând şi dezinformând, creându-şi alibiuri sau determinând tăcerea eventualilor martori.

În practica judiciară se cunosc situaţii în care infractorii au fost cunoscuţi în calitate de bănuiţi în cadrul interogatoriului, dar audierile clasice nu au condus la nici un rezultat, iar dosarele au rămas în stadiul iniţial, cu urmărirea penală începută *in rem*, iar autorul continuând să rămână necunoscut. În condiţiile utilizării investigaţiilor comportamentului simulat prin tehnica poligraf, planurile situaţionale ascunse sunt tot mai frecvent răsturnate, autorii fiind demascaţi prin identificarea matricei infracţionale (amintirea despre faptă), structurată în conştientul acestora şi concomitent (prin conversie) efectuându-se în mod operativ probaţiunea completă[227];

d) **planul situaţional necunoscut**, este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii nu sunt cunoscute nici de anchetator

[227] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *idem;* vezi cap. „Biodetecţia judiciară".

(acesta nu ştie dacă bănuitul din faţa sa este cel care a comis infracţiunea vizată), nici de infractor (bănuitul neştiind dacă anchetatorul cunoaşte vreuna din faptele comise de el, când?, cum? şi de unde? a aflat) (ex. tipic pentru suspecţii cercetaţi cu ocazia unor razii, scotociri, filtre de circulaţie etc.).

În situaţia planului necunoscut, convorbirea dintre anchetator şi infractor este lipsită de temei informaţional, iar respectarea prezumţiei de nevinovăţie blochează orice dialog constructiv pentru anchetă, mai ales că o persoană invitată la poliţie pentru o asemenea procedură de interogare ar putea reclama pur şi simplu un abuz din partea organelor de urmărire penală.

Aceste situaţii sunt excelente oportunităţi de a clarifica prin investigaţiile comportamentului simulat, implicarea sau nu a persoanei bănuite în speţa care face obiectul interogatoriului.

Referitor la planurile situaţionale ascunse sau necunoscute, apar situaţii neprevăzute care pot duce la descoperirea întâmplătoare a faptelor în cauză. Aceasta presupune răbdare, calm, tact în discuţiile purtate de către anchetator cu orice persoană care nu are aparent nici o legătură cu fapta comisă. Astfel se educă şi se exersează intuiţia, calităţile şi aptitudinile personale, valorificându-se o dată cu trecerea anilor în ceea ce se înţelege îndeobşte prin *fler profesional.*

O deosebită importanţă în cadrul relaţiilor interpersonale o are **autocontrolul** anchetatorului asupra manifestărilor comportamentului său expresiv (nervozitate, superficialitate, duritate, labilitate emoţională, simpatie sau antipatie faţă de persoana interogată etc.).

Autocontrolul nu este un exerciţiu în sine, gratuit, ci, dimpotrivă, este o necesitate menită a contracara **studierea anchetatorului** de către persoana suspectă. Practica evidenţiază în acest sens existenţa unei categorii de infractori extrem de intuitivi şi vicleni, capabili să interpreteze cu abilitate comportamentul anchetatorului, reuşind să-şi de-a seama de impresiile pe care le produc declaraţiile sale, sau să deducă ce informaţii sau probe deţine organul judiciar în legătură cu obiectul ascultării.

Creativitatea în gândire, capacitatea de prelucrare cu obiectivitate şi simţ critic a datelor, exersarea intuiţiei şi, îndeosebi, utilizarea investigaţiei tehnico-ştiinţifice a comportamentului simulat al persoanelor incluse în cercurile de bănuiţi pot duce la eliminarea situaţiilor de blocaj, în opinia noastră, hazardul în soluţionarea cauzelor complexe nefiind nimic altceva decât expresia limitelor de competenţă.

5.2. **Investigarea personalității din unghiul observației comportamentului expresiv**

Observația – constă în **concentrarea tuturor mecanismelor senzoriale prin care omul ia act de structura unui obiect sau de particularitățile desfășurării unui fenomen, a unei acțiuni, a unor acte de conduită.** Observația nu reprezintă un proces care are la bază exclusiv funcția vederii. Datorită caracterului ei complex, cunoașterea care se bazează pe observație nu se limitează la aspectele de suprafață direct sesizabile, ci, cu ajutorul mecanismelor gândirii (judecata, raționamentul de tip analitic sau sintetic, inductiv sau deductiv), pătrunde dincolo de acestea, dezvăluind laturi, aspecte noi, anterior necunoscute.

În domeniul judiciar, observația se bazează pe elementele de suprafață care sunt cel mai ușor de determinat, și anume: simptomatica labilă (include toate aspectele dinamice ale corpului), pantomima (ținuta, mersul, gesturile), mimica (expresiile feței, modificările vegetative, vorbirea) (Ceaușu, 1978).

Fiecare persoană la întâlnirea cu o altă persoană (necunoscută) realizează, în cursul unui proces care la început este pur intuitiv și care treptat devine conștient, o cunoaștere a însușirilor psihice ale persoanei respective și în funcție de care își adaptează aproape automat propriile manifestări (gesturi, expresii etc.). Această cunoaștere se realizează la început pe baza elementelor exterioare care sunt cel mai ușor de sesizat: statura, ținuta, mersul, gesturile, fizionomia, mimica și exprimarea. Se formează, astfel, așa-numita „prima impresie", care constituie cel mai important element de reglare reciprocă a conduitei, la nivelul simțului comun. Uneori, prima impresie poate fi eronată, dar chiar în situațiile în care este corectă, aceasta reprezintă în mod cert o formă insuficientă de cunoaștere a oamenilor. De aceea, trebuie să acordăm un credit limitat primei impresii și să apelăm, ori de câte ori este posibil, la observarea lucidă, sistematică.

Există în fiecare om tendința firească de a căuta să apară în fața celorlalți semeni în lumina cea mai bună și, dacă se poate ,ceva mai mult sau altfel decât este (mai inteligent, mai important etc.). Aceasta duce la intensificarea voită a unor trăsături sau la ascunderea, mascarea altora (cu atât mai mult la persoanele care au comis fapte infracționale). De regulă, o reacție cu cât este mai rapidă, mai apropiată de limita spontaneității, cu atât este mai adevărată. La unele persoane există un decalaj, o lipsă mai mică sau mai mare, de suprapunere între structura reală și cea prezentată prin „mască sau poză", ceea ce dă naștere unui comportament forțat, ascuns. De aceea, observațiile asupra conduitei oamenilor trebuie să fie mereu supuse analizei pentru a discerne ceea ce este adevărat de ceea ce reprezintă numai

o aparență. O concluzie formulată în urma observării unei anumite manifestări, trebuie să fie considerată ca adevărată numai dacă este confirmată și de analiza altor reacții sau acte de conduită.

Observația are un caracter selectiv. Noi observăm modul de reacție al subiectului într-o anumită situație cu un caracter determinat. Se pune problema în ce măsură aspectele exterioare observate sunt caracteristice subiectului sau situației.

În continuare, vom analiza sursele de elemente semnificative din cadrul simptomaticii labile și câteva concluzii posibile:

PANTOMIMA – reprezintă ansamblul reacțiilor la care participă întreg corpul: ținuta, mersul și gesturile.

ȚINUTA sau **ATITUDINEA** – exprimă, printr-o anumită poziție a corpului, dar și printr-un anumit conținut psihic, răspunsul sau reacția individului într-o situație dată față de efectul unei solicitări; modul de a aștepta confruntarea cu un anumit eveniment. Cel mai adesea, poziția generală a corpului este edificatoare pentru trăirea psihică a individului în momentul respectiv. Astfel, atitudinea caracterizată prin: umerii „căzuți", trunchiul înclinat în față, capul plecat, mâinile întinse de-a lungul corpului denotă, în mod frecvent, fie o stare de oboseală, fie o stare depresivă în urma unui eveniment neplăcut. Poziții corporale asemănătoare pot indica: modestie, lipsă de opoziție sau de rezistență, atitudine defensivă, un nivel scăzut al mobilizării energetice, tristețe.

Umerii drepți, capul sus, mâinile evoluând larg pe lângă corp, picioarele ușor depărtate, denotă cel mai adesea siguranța de sine, tendință dominatoare.

O condiție importantă pentru descifrarea semnificației pe care o are atitudinea constă în cunoașterea situației, a contextului în care se plasează ea, pentru că aceeași ținută poate avea alte semnificații în situații diferite.

MERSUL – furnizează anumite indicii asupra particularităților psihice ale oamenilor. Principalele particularități ale mersului sunt viteza, elasticitatea și fermitatea. Pe baza acestora se disting următoarele tipuri de mers: lent și greoi, lent, nehotărât, timid, rapid, energic, suplu și ferm. În general, se poate spune că mersul reprezintă unul dintre semnalele importante ale dinamicii neuropsihice. Mersul rapid denotă o mobilitate mare pe plan neuropsihic, iar un mers lent exprimă o mobilitate neuropsihică redusă. Desigur, prin calificativele rapid și lent se înțeleg caracteristicile naturale ale mersului și nu nivelurile de viteză ce pot fi imprimate mersului în mod voluntar. De asemenea, mersul exprimă fondul energetic de care dispune persoana și constituie un semnal al coloraturii afective a acesteia. Buna dispoziție, optimismul, încrederea în sine au drept

corespondent mersul rapid, vioi, ferm, cu paşi largi, în timp ce tristețea, stările depresive determină un mers lent, cu paşi mici. La rândul lor, emoțiile determină perturbări ale mersului. Astfel, la unele persoane simpla senzație că sunt urmărite cu privirea de către cineva este suficientă pentru a le perturba automatismul mersului, iar emoțiile deosebit de puternice, aşa-numitele şocuri emoționale, pot avea ca efect incapacitatea momentană de a merge.

GESTURILE – reprezintă, alături de mers, unul dintre cele mai vechi mijloace de exprimare a reacției organismului la o modificare survenită în mediul exterior sau interior. Gesturile pot fi împărțite în trei categorii:

a) ***gesturile instrumentale*** sunt gesturile prin intermediul cărora se efectuează o anumită activitate. Din analiza raportului dintre viteza şi precizia gesturilor instrumentale se pot obține concluzii psihologice cu privire la dinamica personalității.

Astfel, gesturile rapide, dar de o precizie mediocră, denotă în general o stare de hiperexcitabilitate (caracteristică a temperamentului coleric).

Gesturile prompte, sigure şi precise denotă calm, stăpânire de sine, încredere în sine, prezență de spirit (temperamentul sangvinic).

Gesturile lente dar sigure şi precise semnifică meticulozitate, grijă deosebită pentru detalii – amănunte (temperamentul flegmatic sau melancolic).

b) ***gesturile retorice*** sunt cele care, fie însoțind, fie înlocuind vorbirea, au drept scop să convingă pe interlocutor sau să îi provoace o anumită stare emoțională, afectivă. O serie de concluzii psihologice pot fi desprinse în primul rând din caracteristicile de ordin formal ale gesturilor, cum ar fi frecvența, amplitudinea şi energia.

Gesturile rare, de mică amplitudine (strânse pe lângă corp) pot denota: atitudine defensivă, teamă, nivel scăzut al mobilizării energetice, stare de indiferență, plictiseală, apatie, tendință de izolare.

Gesticulația bogată, impetuoasă, largă, poate denota: bună dispoziție, veselie, nivel ridicat de mobilizare energetică, receptivitate pentru o idee sau o cauză.

Gesturile rapide, violente, când însoțesc vorbirea cu ton ridicat semnifică: stare de iritație, dorință de afirmare proprie, de dominare, exercitarea autorității.

c) ***gesturile reactive*** sunt constituite din acele mişcări ale corpului şi membrelor efectuate ca răspuns la diferitele solicitări sau situații neaşteptate cu care se confruntă subiectul. Gesturile reactive au un rol de apărare şi, de obicei, nu sunt elaborate conştient. În funcție de promptitudinea declanşării,

viteza de desfăşurare, frecvenţa, amploarea şi intensitate se pot obţine indicii cu privire la dinamica neuropsihică.

MIMICA – reprezintă ansamblul modificărilor expresive la care participă părţile mobile ale feţei: ochii, sprâncenele, fruntea, gura, maxilarele, obrajii.

În cadrul mimicii un rol esenţial revine privirii, aceasta reprezentând cheia expresiei feţei. În funcţie de modul în care se îmbină deschiderea ochilor, direcţia privirii, poziţiile succesive ale sprâncenelor, mişcările buzelor, expresiile feţei sunt extrem de variate, exprimând: mirare, nedumerire, acceptare, melancolie, tristeţe, veselie, mânie, severitate, plictiseală, surprindere, precauţie, nerăbdare, suspiciune, confuzie etc.

Gradul de deschidere a ochilor este în mare măsură edificator pentru situaţia în care se află persoana. Astfel, ochii larg deschişi poate semnifica: neştiinţă, absenţa sentimentului de culpă sau de teamă, atitudine receptivă, de interes, de căutare, înţelegerea noutăţii pe care o aduc informaţiile.

Deschiderea mai redusă a ochilor poate semnifica: atitudine de neacceptare, de rezistenţă faţă de informaţiile primite, suspiciune, tendinţa de a descifra eventualele gânduri ascunse ale interlocutorului, tendinţa de a ascunde, de a masca propriile gânduri sau intenţii, oboseală, stare de plictiseală.

Direcţia privirii joacă un rol important în determinarea expresiei feţei.

Privirea în jos sau în lateral poate semnifica atitudine de umilinţă, sentiment al vinovăţiei, ruşine.

Privirea în sus, peste capul interlocutorului, denotă de regulă lipsă de respect pentru acesta.

Ochii îndreptaţi ferm către interlocutor susţinând fără dificultate privirea acestuia, arată sinceritate, atitudine deschisă, hotărâre sau în altă situaţie, atitudine critică sau provocare.

În strânsă legătură cu direcţia, este necesar să se ia în considerare mobilitatea privirii. Persoanele la care privirea le fuge în permanenţă, în toate direcţiile, neputându-se fixa şi susţine pe cea a interlocutorului se pot caracteriza prin lipsă de fermitate, tendinţă de a-şi ascunde intenţiile, gândurile, iar uneori prin sentiment al vinovăţiei sau laşitate. Privirea fixă, imobilă denotă o anumită lipsă de aderenţă, de contact cu realitatea sau uneori, atitudine de înfruntare a interlocutorului.

De regulă, când două persoane se privesc, coborârea sau întoarcerea privirii în altă parte de către una din ele semnifică retragerea acesteia pe poziţii defensive.

În domeniul judiciar, utilitatea cunoaşterii comunicării extraverbale constă în faptul că pe acest canal se transmite un surplus de informaţii, iar în

condițiile tensionale în care se desfăşoară audierea, astfel de manifestări nu mai sunt cenzurate de către subiect, scapă controlului conştient.

VORBIREA – poate fi, de asemenea, analizată şi valorificată din punct de vedere psihologic. Analiza trebuie să vizeze concomitent atât aspectele formale, cât şi aspectele legate de semnificația termenilor.

ANALIZA FORMALĂ distinge în special însuşirile de ordin fizic ale verbalizării, cum sunt: intensitatea medie a sunetelor (sonoritatea), fluența, debitul sau viteza, intonația, pronunția (şi în legătură cu aceasta, eventualele defecțiuni de limbaj). Aceste însuşiri nu sunt lipsite de semnificație psihologică. Astfel: intensitatea medie a sunetelor constituie un indice al fondului energetic al individului, dar şi al unor însuşiri ca hotărârea, fermitatea, autoritatea, calmul, încrederea în sine. Ca urmare, vocea puternică, sonoră, denotă energie, siguranță de sine, hotărâre etc., în vreme ce vocea de intensitate sonoră scăzută indică lipsa de energie, eventual oboseala, nesiguranța, emotivitatea, nehotărârea etc.

FLUENȚA, respectiv, caracterul continuu sau discontinuu al vorbirii constituie un indice direct al proceselor cognitive, al vitezei de conceptualizare, de ideație. Vorbirea fluentă denotă uşurința în găsirea cuvintelor, a termenilor convenabili pentru exprimarea ideilor dorite, ceea ce presupune, printre altele, rapiditate şi precizie în desfăşurarea activității cognitive (implicând procese de gândire, memorie, atenție etc.), precum şi un tonus neuropsihic ridicat. Dimpotrivă, vorbirea lipsită de fluență (discontinuă, întreruptă frecvent de pauze) denotă dificultăți de conceptualizare, deci dificultăți în găsirea cuvintelor potrivite. Desigur nu este vorba aici de situațiile de necunoaştere a problemei în discuție în care orice individ poate prezenta o anumită lipsă de fluență în exprimare, ci de acelea în care este evident că lipsa de fluență reprezintă o caracteristică a individului. Dificultățile de conceptualizare ce reies de aici pot avea cauze multiple: tonus neuropsihic scăzut (lipsă de dinamism, oboseală precoce), desfăşurare lentă a activității psihice în general şi a celei cognitive în special, reactivitate emoțională sporită (lipsă de încredere în sine, teamă), dificultate în elaborarea deciziilor etc.

O formă specială a lipsei de fluență o reprezintă aşa-numita „vorbire în salve". Aceasta se caracterizează prin grupuri de cuvinte rostite precipitat, dar cu pauze relativ mari între ele, prezentând de regulă şi multe aspecte de incoerență – cel puțin din punct de vedere gramatical. Aceasta denotă adesea o reactivitate emoțională crescută.

DEBITUL sau **VITEZA EXPRIMĂRII** constituie cel mai adesea o caracteristică temperamentală. Astfel, în vreme ce colericul vorbeşte mult şi repede, flegmaticul se exprimă cu un debit deosebit de redus. Pe de altă

parte, debitul depinde de gradul de cunoaştere a obiectului discuţiei, de relaţia afectivă în care se află individul care vorbeşte cu interlocutorul său. Astfel, cu cât cunoaşterea obiectului este mai amplă, cu atât debitul va fi mai mare. De asemenea, debitul este mai mare atunci când relaţia dintre indivizii între care se poartă discuţia are un caracter de afinitate. Relaţia de respingere, unilaterală şi cu atât mai mult bilaterală, se caracterizează în primul rând prin reducerea sau chiar suspendarea comunicării verbale dintre indivizii în cauză.

În aprecierea caracteristicilor fizice ale vorbirii este necesar să nu se facă confuzia între fluenţă şi debit. Astfel, debitul scăzut, deci viteza de exprimare redusă, nu înseamnă neapărat şi lipsa de fluenţă. Vorbirea poate fi fluentă şi atunci când viteza de exprimare este mai mică, tot aşa cum lipsa de fluenţă poate fi întâlnită şi în condiţiile exprimării cu un debit ridicat.

INTONAŢIA are, de asemenea, multe componente psihice. Cea mai importantă ar putea fi considerată capacitatea sau tendinţa exteriorizării pe plan social a trăirilor emoţional-afective. Astfel, intonaţia bogată în inflexiuni este caracteristică indivizilor cu un fond afectiv bogat şi care, în acelaşi timp, tind, conştient sau nu, să-şi impresioneze (afectiv) interlocutorii. În schimb, intonaţia plată, monotonă, săracă în inflexiuni poate denota fie un fond afectiv sărac, fie anumite dificultăţi sau inhibiţii în comportamentul social, ca: incapacitatea exteriorizării propriilor sentimente, dificultăţi în stabilirea de contacte cu oamenii din cauza timidităţii etc. În lectura cu voce tare, intonaţia săracă, neadaptată semnelor de punctuaţie, denotă lipsă de exerciţiu în materie de scris-citit. Dar, chiar şi în vorbirea liberă, intonaţia reflectă până la un punct gradul de cultură şi de educaţie.

PRONUNŢIA depinde, pe de o parte, de caracteristicile neuropsihice, iar pe de altă parte de nivelul de cultură generală şi profesională a individului. Ca tipuri se disting: pronunţia deosebit de corectă (reflectând pentru corectitudine, mergând până la pedanterie), pronunţia de claritate şi corectitudine medie, pronunţia neclară, neglijentă, de exemplu: eliminarea din unele cuvinte a unor sunete, contopirea într-un sunet confuz a sfârşitului unor cuvinte, coborârea tonului şi pronunţarea neclară a sfârşiturilor de frază etc.

Cel mai frecvent, formele defectuoase de pronunţie pot fi întâlnite la temperamentele extreme, la colerici şi la melancolici. Astfel, colericii, din pricina grabei, deformează unele cuvinte, iar pe altele le elimină din vorbirea lor, înlocuindu-le cu gesturi sau prin expresii de mimică.

La rândul lor, melancolicii prezintă adesea scăderea sensibilă a sonorităţii şi contopirea în sunete confuze a unor sfârşituri de cuvinte sau de fraze.

În strânsă legătură cu pronunția trebuie să fie luate în considerare eventualele particularități sau chiar defecțiuni de limbaj. Acestea pot servi, pe de o parte, la identificarea vocii, în absența imaginii interlocutorului (în convorbirile telefonice), iar pe de altă parte, ele pot da și unele indicații asupra trăsăturilor sale psihice. De exemplu în cazul manifestărilor de bâlbâială se poate presupune, fără mari riscuri de a greși, că individul se caracterizează și printr-o reactivitate emoțională sporită.

ANALIZA SEMANTICĂ vizează o altă latură a vocabularului, și anume semnificațiile termenilor utilizați. În legătură cu aceasta pot fi supuse analizei: structura vocabularului, cantitatea de informație și nivelul de abstractizare a termenilor, adecvarea lor la conținutul sau obiectul comunicării, coerența în judecăți și raționamente, plasticitatea și expresivitatea termenilor.

Prin ***structură*** se înțelege, în linii mari, numărul și varietatea termenilor. Un vocabular bogat și variat denotă, abstracție făcând de nivelul cunoștințelor generale sau profesionale, interes pentru cunoaștere, precum și o anumită capacitate intelectivă, respectiv posibilitatea de a înțelege și rezolva mai ușor situațiile întâlnite în viață sau activitate. ***Cantitatea de informație*** reprezintă o dimensiune a vocabularului, reflectând frecvența de utilizare a termenilor. Cu cât vocabularul este constituit din termeni comuni, de largă utilizare, cu atât cantitatea sa de informație, respectiv de „noutate", este mai scăzută, și invers, cu cât termenii sunt mai deosebiți, mai rar utilizați, cu atât cantitatea de informație este mai ridicată. În strânsă legătură cu cantitatea de informație se află ***nivelul de abstractizare*** al termenilor. În general, nivelul de abstractizare este cu atât mai ridicat cu cât cantitatea de informație este mai mare. Desigur, toate cuvintele „abstractizează" realitatea, dar nu în egală măsură. Astfel, în vreme ce unele cuvinte redau proprietăți concrete, larg cunoscute, ale lucrurilor, altele se referă la însușiri sau relații mai puțin evidente care se plasează în mod firesc la un nivel mai ridicat de abstractizare. Nivelul de abstractizare furnizează și el o serie de indicații asupra calității „instrumentelor" intelectuale cu care operează individul, precum și asupra „produselor" – judecăți, raționamente, teorii etc., obținute cu ajutorul lor. ***Adecvarea la conținut*** reprezintă măsura în care termenii utilizați sunt potriviți pentru a exprima cele dorite. Se întâmplă ca unii oameni din dorința de a impresiona pe cei din jur, să folosească termeni de circulație mai redusă, dar fără a le cunoaște precis semnificația. Aceasta denotă nu numai o informare insuficientă asupra problemei, dar și înfumurare, atitudine de supraestimare a propriilor posibilități. De o atare atitudine poate fi vorba însă și în cazul în care astfel de termeni sunt utilizați,

chiar corect în locul altora cu aceeaşi semnificaţie, mai cunoscuţi, şi care tocmai de aceea sunt consideraţi banali.

Un alt aspect al exprimării îl constituie ***coerenţa în judecăţi şi raţionamente***, respectiv în gândire. Orice manifestare verbală a omului, oricât de scurtă, reprezintă independent de conţinutul comunicării şi o mostră a modului său de a judeca, a felului în care interpretează datele realităţii. Până la un punct modul de a judeca este dependent de pregătirea şcolară şi profesională, de educaţia primită, de suma influenţelor sociale ce s-au exercitat asupra individului. În acelaşi timp însă prin aceasta se dezvăluie şi o parte din însuşirile intelectuale proprii structurii sale. Drept criterii pentru aprecierea coerenţei în gândire pot fi folosite: precizia în judecăţi şi raţionamente (cu deosebire înlănţuirea dintre premise şi concluzii), originalitatea în aprecierea oamenilor şi a diverselor evenimente, cunoaşterea şi aplicarea regulilor gramaticale în vorbire şi scris etc.

PLASTICITATEA ŞI EXPRESIVITATEA termenilor sunt noţiuni înrudite. De cele mai multe ori, pentru a exprima un lucru este necesar să se aleagă între mai multe expresii verbale, asemănătoare ca semnificaţie, dar cu nuanţe diferite. Alegerea nu este niciodată întâmplătoare deoarece, chiar fără voia individului, ea este determinată în mare măsură de atitudinea faţă de realitatea luată în considerare: acceptarea sau respingerea, minimalizarea sau supraaprecierea etc. Pe de altă parte, se ştie că oamenii se deosebesc mult sub raportul capacităţii de exprimare: în vreme ce unii pot spune multe, cu ajutorul unor cuvinte puţine, dar bine alese, alţii, chiar cu preţul a numeroase cuvinte spun în realitate foarte puţin. Astfel, prin plasticitate şi expresivitate, din punct de vedere psihologic, se înţeleg acele însuşiri ale limbajului care reflectă capacitatea individului de a reda nu numai realitatea ca stare, ci şi atitudinea sa faţă de ea, într-un mod susceptibil de a provoca şi la cei din jur aceeaşi rezonanţă afectivă. Din plasticitatea şi expresivitatea termenilor se pot deduce: nivelul, bogăţia fondului lexical, raportul în care se plasează individul cu lumea în general, caracteristicile sale de ordin afectiv etc.

Tot în cadrul simptomaticii labile intră ticurile, reacţii stereotipe ce se repetă des, de multe ori fără ştirea şi, în orice caz, fără voia individului, ce pot apărea fie numai într-una din categoriile menţionate (pantomimă, mimică, gesturi, vorbire), fie ca o manifestare complexă împrumutând elemente din mai multe categorii. Uneori ticurile dezvăluie anumite particularităţi psihice ca nervozitate, emotivitate etc., ajutând la particularizarea cunoaşterii oamenilor, facilitând evocarea lor. Se întâmplă chiar ca un detaliu în aparenţă neînsemnat, cum este un tic, o dată reamintit,

să fie suficient pentru evocarea unei serii întregi de însuşiri sau fapte ale unui om.

În condiţiile procesului judiciar, comportamentul învinuitului sau inculpatului este afectat de situaţia specială în care se află, de starea de frustare în faţa autorităţii etc. impunându-se o cât mai atentă analiză a datelor observaţiei, pentru a se elimina eventualele erori de apreciere a comportamentului.

În continuare, prezentăm o altă sursă de date cu privire la însuşirile psihice ale oamenilor, care însă nu se mai încadrează în ceea ce am denumit mai sus simptomatica stabilă sau simptomatica labilă. Este vorba de aspectul vestimentar.

ÎMBRĂCĂMINTEA constituie un indiciu asupra stării materiale a individului, dar dincolo de aceasta ea are şi multiple semnificaţii psihologice. Astfel, ea reflectă preferinţele estetice, gustul celui ce-o poartă, dar în mare măsură şi ideea pe care acesta şi-o „face" despre sine, respectiv cea pe care ar dori ca lumea să şi-o facă despre el. Desigur, îmbrăcămintea standard, de serie mare, nu îngăduie prea multe concluzii cu privire la simţul estetic al individului ce o poartă, alegerea fiind determinată, în mod evident, în primul rând de criterii materiale.

Principalele aspecte ale îmbrăcămintei care au o semnificaţie psihologică sunt: croiala, îmbinarea culorilor, concordanţa sau discordanţa faţă de moda zilei etc.

Croiala neobişnuită, culorile stridente şi, cu atât mai mult, îmbinările frapante de culori, precum şi tendinţa exagerată de a fi în pas cu moda, denotă o oarecare superficialitate, o concepţie despre lume şi viaţă care pune prea mult preţ pe aspectul exterior al oamenilor şi lucrurilor. Aceasta nu înseamnă însă că la polul opus întâlnim însuşiri psihice pozitive. Dimpotrivă, atunci când îmbrăcămintea este neglijentă, vădind absenţa oricăror preocupări de estetică şi ordine, concluziile de ordin psihologic sunt, cel puţin, la fel de severe ca şi în primul caz. Se poate vorbi de: mentalitate retrogradă, lipsă de respect sau chiar atitudine de sfidare a normelor şi uzanţelor sociale.

În urma observaţiilor comportamentului subiecţilor se pot detecta câţiva indici care constituie expresia psihologică a temperamentelor.

Temperamentul exprimă dinamica generală a persoanei, disponibilul său energetic care se manifestă şi imprimă o notă dominantă tuturor trăirilor şi comportării sale. Dinamica temperamentală se exteriorizează atât în mişcările persoanei, cât şi în afectivitate, în conduitele voluntare sau procesele de cunoaştere; ea se exprimă în mimica persoanei, în viteza şi ritmul vorbirii, în aspectele scrisului său etc.

Indicii psihologici ai temperamentului sunt:

. **impresionabilitatea**, respectiv, profunzimea şi tăria cu care sunt trăite fenomenele psihice, îndeosebi cele senzoriale şi afective. După capacitatea de recepţie a stimulărilor şi profunzimea impresiilor produse, precum şi după ecoul lor în întreaga fiinţă a subiectului, unele persoane sunt adânc impresionabile, iar altele doar superficiale. În primul caz, informaţiile primite, ca şi impresiile formate au o rezonanţă mare în sfera personalităţii, iar trăirile afective o fac să vibreze puternic;

. **impulsivitatea**, care se referă la caracterul brusc al răspunsurilor, la descărcări sacadate în desfăşurarea proceselor sau, dimpotrivă, înregistrând perioade de latenţă mărită şi intensitate redusă;

. **ritmul reacţiilor şi al trăirilor interioare** ne înfăţişează alternarea lor uniformă sau neuniformă între răspunsuri şi pauze sau o instabilitate psihică şi neregularităţi evidente;

. **tempoul modificărilor neuropsihice temperamentale** se exprimă în frecvenţa fenomenelor într-o anumită unitate de timp. Sub acest aspect există persoane cu modificări abundente, cu frecvenţă mare în unitatea de timp având un tempou tumultos, ridicat şi persoane cu o frecvenţă de evenimente psihice şi trăiri reduse manifestând un tempou scăzut, pe aceeaşi unitate de timp;

. **expresivitatea psihică** în descifrarea temperamentului apare în intonaţia, debitul şi fluenţa limbajului, în mişcările de mers automatizate, în expresiile emoţionale şi mimice, în sensul şi direcţia relaţiilor persoanei cu ceilalţi din colectivitate.

Temperamentul colorează întreaga viaţă psihică a persoanei. El redă, atât tabloul comportamental al persoanei sub aspect dinamic, cât şi proprietăţile fundamentale ale sistemului nervos central. Legătura dintre tipul de activitate nervoasă superioară – definit prin intensitatea, echilibrul şi mobilitatea proceselor centrale de excitaţie şi inhibiţie – şi temperament este directă şi strânsă. Tipul de activitate nervoasă superioară formează baza neurofuncţională a temperamentului; temperamentul fiind manifestarea tipului de activitate nervoasă superioară în sfera activităţii psihice. Deşi aceste două noţiuni sunt în interdependenţă, ele nu trebuie confundate. Tipul este o noţiune fiziologică, temperamentul – una psihologică. Între tip şi temperament nu există o coincidenţă, ci o corespondenţă.

Fiecare din tipurile de activitate nervoasă superioară se manifestă în activitatea psihică şi în conduită ca tip de temperament (Roşca & colab., 1976; Radu & colab., 1991). Astfel, s-a stabilit o corespondenţă între tipul puternic-neechilibrat-excitabil şi temperamentul coleric; tipul puternic-

echilibrat-inert și temperamentul flegmatic; tipul slab și temperamentul melancolic (desigur, toate sunt pure teoretizări).

COLERICUL – neliniștit, impetuos, uneori impulsiv, mișcări rapide, limbaj cu intonații oscilante; trăiri afective intense, dar inegale, reacții explozive; adesea manifestă momente de încordare și o stare de alarmă internă, dar ambele nejustificate; stăpânirea de sine lasă de dorit; conduita privită în ansamblu este inegală (când foarte activ, agitat, când foarte pasiv, cuprins de stări depresive); doarme agitat; întâmpină dificultăți în realizarea unei acțiuni sistematice; se supune greu la disciplină; capabil de sentimente puternice și durabile.

SANGVINICUL – mobil, cu o mare capacitate de adaptare la orice fel de împrejurări, aproape întotdeauna bine dispus; stabilește cu ușurință relații cu cei din jur; este vesel, energic, cu posibilități de păstrare a calmului, are o vorbire clară, curgătoare, cu intonații; se adaptează ușor la condițiile noi de viață, receptiv la nou; poate deveni repede indiferent față de o activitate migăloasă și neinteresantă; sentimentele apar și se substituie cu repeziciune, nefiind înclinat spre sentimente puternice și stabile; se poate stăpâni cu ușurință dacă este educat în acest sens.

FLEGMATICUL – liniștit, de un calm aproape impertubabil; lent în mișcări, nu are reacții emoționale vii și rapide, pare deseori indiferent, se impresionează mai greu; vorbirea este monotonă, dar egală; necesită mai multe repetiții pentru a învăța un material, este ordonat; stările afective se desfășoară lent, dar sunt stabile; își păstrează calmul chiar în situații dificile; rezervat: în activitate se concentrează puternic și nu este distras cu ușurință; are un somn liniștit, chiar înainte sau după unele solicitări mai intense.

MELANCOLICUL – sensibil, afectiv, timid, închis, nehotărât; tonus slab al conduitei; rezistență scăzută la eforturile intelectuale; o slabă capacitate de concentrare, cu înclinații spre reverie; se adaptează greu la situații noi, mai puțin prietenos; nu rezistă la stările de încordare și suprasolicitare, dar în condiții de liniște, este capabil de acțiuni analitice, migăloase, de mare finețe care cer multă răbdare și grijă pentru detalii.

Temperamentele nu pot fi apreciate „în sine" ca fiind bune sau rele, acceptabile sau neacceptabile, izolate de conținutul persoanei a cărei dinamică o exprimă. Fiecare prezintă calități, dar și riscul unor însușiri negative. În viață, tipurile temperamentale pure apar foarte rar. Cel mai frecvent întâlnim temperamentele combinate în care domină trăsăturile unui anumit tip,

În determinarea temperamentului, rolul fundamental îl are situația concretă pe care o trăiește persoana (situație care poate fi obișnuită, inedită, critică sau limitată). Indiferent de situația în care se află persoana l-a un

moment dat, există mecanisme de compensare învățate în cursul vieții care pot completa sau chiar masca un anumit tip de temperament.

5.3. **Problematica psihologică a relației anchetator-anchetat**[228]

Relația interpersonală anchetator-anchetat pune în evidență, în primul rând, trăirea emoțională creată de contactul cu reprezentantul oficial al autorității, în cadrul căruia se va derula o activitate cu caracteristici absolut speciale (anchetă judiciară). Atitudinea oficială, politicoasă, dar rezervată, profesională, prin ținută și vocabular a anchetatorului, care solicită lămuriri, chestionează, pune în vedere, precizează etc., creează un fond difuz emoțional pentru persoana anchetată (bănuit, învinuit, inculpat), fapt resimțit de altfel de oricare altă persoană chemată în mod oficial pentru a da relații în cauză (martori, reclamant etc.).

Datorită acestui fapt, majoritatea cercetărilor se desfășoară într-o anumită tensiune emotivă sau nervoasă, cel interogat, de multe ori, apreciind hiperbolizat gesturi, expresii, fapte etc. ale anchetatorului. „Din motive diferite, (între care: lipsa obișnuinței de a avea de-a face cu autoritățile, tradițiile deformate referitoare la caracterul represiv ori optica relelor tratamente exercitate de organele de cercetare etc.) persoana anchetată manifestă teamă"[229]. Fie și numai din aceste motive, iată de ce cunoștințele de psihologie devin obligatorii pentru magistratul însărcinat cu derularea anchetei judiciare, în cadrul căreia psihologul vine să „cenzureze" penalul în sensul benefic aflării adevărului, aceasta presupunând consolidarea așa-zisului „fler" prin „știința anchetei" în efortul mereu perfectibil de a-i reda acestei activități profesionalismul și demnitatea care i se cuvin în actul de justiție independentă.

5.3.1. *Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară*

În baza contactelor inițiale, anchetatorul apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica învinuitului ca pe o realitate evidentă, ca pe o totalitate de trăsături și caracteristici dinamico-funcționale care evidențiază stări, sentimente și dispoziții sufletești a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. În acest sens, anchetatorul trebuie să fie atent asupra componentei voluntare a comportamentului expresiv, înțelegând prin aceasta procesele funcționale dinamice mai mult sau mai puțin deformate

---

[228] C. Aionițoaie, T. Butoi, *Ascultarea învinuitului sau inculpatului*, în *Tratat de criminalistică,* Editura Carpați, 1992, p. 109-122.

[229] *Idem*, p. 109.

emoțional, deghizate, simulate în scopul de a masca adevăratele stări sufletești resimțite în timpul ascultării. Învinuitul poate simula stăpânirea de sine, calmul, nedumerirea, unele stări de suferință (boală, leșin) atitudinea de revoltă ori de protest, toate cu scopul de a impresiona, de a intimida pe anchetator.

Lipsa de naturalețe și de convingere a acestor simulări este evidentă în fața unei conduite ferme, ofensive a anchetatorului, înlăturarea lor fiind, de regulă, consecința exploatării calificate a unor momente psihologice abil create pe parcursul ascultării. Spre deosebire de acestea, manifestările involuntare reprezintă reacții fiziologice interne ale anumitor sisteme funcționale aflate preponderent sub dependența sistemului neurovegetativ, ele nu pot fi mascate și nici nu pot fi provocate de om în scop voit.

Literatura de specialitate subliniază că cele mai ilustrative manifestări[230] în acest sens sunt: înroșirea (paloarea feței), creșterea volumului vaselor sanguine (observabile la tâmple sau în zona carotidei), spasmul glotic, tremurul vocii, sudorația temporală, frământatul mâinilor, perioada de latență în răspunsuri, ezitarea privirii anchetatorului. Este evident că un anchetator experimentat nu poate scăpa un astfel de comportament. Pentru acesta, temurul vocii, al mâinilor, culegerea unor scame imaginare, mototolirea pălăriei ori a poșetei, pauzele, contraîntrebările etc. vor fi suficient de lămuritoare asupra conduitei unei persoane care trăiește din plin disconfortul psihic intern în contact cu autoritatea. Experiența demonstrează nu greutatea de a surprinde aceste aspecte, ci deficiența de a le interpreta corect.

Nu rareori inhibiția emoțională (teama inocentului prilejuită de contactul interpersonal cu reprezentantul autorității) este interpretată ca indiciu al vinovăției, iar comportamentul învinuitului se apreciază ca fiind simulat. Cu privire la problematica interpretării corecte a tabloului psihocomportamental, ea își fundamentează temeiurile în psihologia persoanei, psihologia medicală etc. dar a cere acestor discipline punerea în formule interpretative precise a gesturilor, a mimicii, a conduitei de relație și expresie a unei persoane într-o împrejurare, este mult prea pretențios.

Trecerea de la știință către arta anchetei judiciare se face prin personalitatea anchetatorului, observator și investigator fin, a cărui intuiție profesională este izvorul interpretării.

---

[230] Vezi fișa de observație asupra indiciilor vizând comportamentul simulat. Studenții vor conspecta lucrarea: I.T. Butoi, Al. Butoi, T. Butoi, *Psihologia comportamentului criminal - investigația duplicității suspecților în interogatoriul judiciar*, Editura Enmar, București, 1999.

Revenind la acest aspect, trebuie să se discearnă între motivele care provoacă starea emoţională. Ele sunt, ca primă posibilitate, legate de labilitatea psihotemperamentală a învinuitului, de trecutul său infracţional, de starea prezentă, de problemele personale pur şi simplu (inclusiv starea de sănătate psihomedicală) sau, ca o a doua posibilitate, izvorând exclusiv în raport cu problematica critică a cauzei pentru care acesta este cercetat. De regulă, procedând la discuţii introductive, corelate, legate de situaţia familială, profesională, antecedente, stare de sănătate, probleme de perspectivă ş.a. se obţine o anumită deconectare a individului, o încălzire a relaţiei interpersonale, absolut necesară trecerii către chestionarea cu privire la bănuiala care i se aduce.

În cazul ***persoanelor sincere, dar labile emoţional*** (sfera în care, de regulă, intră minorii, femeile, bătrânii, convalescenţii), fără experienţă în raport cu situaţiile de acest gen, este necesară, ca o condiţie a reuşitei, crearea unui climat de siguranţă şi încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat în care ele să-şi înţeleagă statutul în faţa autorităţii şi ce obligaţii le revin. Nerealizarea acestui climat poate duce (mai ales atunci când se utilizează procedeul frontal al ascultării), o dată cu atacarea problemei critice, la inhibări emoţionale artificiale, cu întregul lor cortegiu de manifestări mimico-gesticulare şi neurovegetative. Labilul emoţional (chiar fără a fi vinovat) va reacţiona şi-şi va argumenta spusele împovărat de disconfortul inhibant al temerii naturale pe care o resimte faţă de implicaţiile conjuncturale referitoare la învinuire, la care se adaugă blocajul afectiv faţă de interlocutorul însuşi. Gesturile de nervozitate, ticurile sau ridicarea tonului pe lângă faptul că semnifică lipsa de profesionalism a anchetatorului pot provoca o adevărată degringoladă în gândirea şi stările sufleteşti ale învinuitului (bănuitului) emotiv.

Există în acest punct al contactului interpersonal, pericolul de a se interpreta greşit aşa-zisul „moment psihologic" creat şi de a-l „exploata eficient" prin chestionare directă, implicare. Precizările cu caracter acuzatorial sau prezentarea de probe poate complica şi mai mult tabloul psihocomportamental al emotivului, el putând ajunge, în ultimă instanţă, chiar la recunoaşterea unor fapte pe care nu le-a săvârşit. Din acest motiv trebuie privită cu multă precauţie orice relatare a învinuitului şi, în special, tot ceea ce afirmă şi îi este defavorabil. Aşa stând lucrurile, dacă labilul emoţional (în situaţia bănuitului-învinuitului care totuşi nu a comis fapta), i s-a creat un climat introductiv de încredere (realizabil prin abordarea în faza contactului iniţial, a unor problematici colaterale, faţă de care organul de urmărire să manifeste interes, să dea un sfat, să aibă o intervenţie, să strecoare o glumă sau să ştie să asculte cu răbdare) i se poate aduce în faţă

problematica critică fără nici un risc. Mai mult, aceasta prilejuieşte, de regulă, un comportament în care se descifrează uşor indiciile naturaleţii şi dezinvolturii în argumentare şi justificări, sinceritatea surprinderii, învinuitul manifestând, mai degrabă, curiozitate faţă de învinuire decât teamă, exprimându-şi păreri, răspunzând prompt la întrebări şi punând, la rândul său, o serie de întrebări.

Altfel stau lucrurile în situaţia în care în persoana învinuitului *se află chiar **autorul faptei***. Se constată, de regulă, că discuţiile introductive pe problematica colaterală nu dau roadele scontate. Ambianţa rămâne rece, răspunsurile sunt monosilabice, învinuitul nu se angajează sincer în dialog, „nu dă nimic de la el"[231]. Analizând comparativ reactivitatea mimico-gesticulară a învinuitului, o fină interpretare va surprinde faptul că, dacă totuşi pe fondul sărac al dialogului colateral, se obţin răspunsuri şi crâmpeie de discuţii în limite relativ normale, nu acelaşi lucru se întâmplă atunci când se atacă problemele critice. Revenind la exemplul menţionat, prin aducerea în discuţie a problematicii ridicate de împrejurările săvârşirii omorului, s-au evidenţiat pe lângă negările stereotipe („nu cunosc", „nu ştiu", „nu-mi amintesc"), manifestări frecvente de evitare a privirii, pauze înainte de răspuns, spasmul glotic, sudoraţie, tremurul mâinilor, lipsa oricărei iniţiative, toate acestea pe un fond general de suspiciuni din partea învinuitului. Manifestarea acestor tulburări psihocomportamentale net diferenţiate se explică printr-un mecanism psihologic extrem de subtil. Esenţa sa constă în aceea că persoana care a comis fapta dispune, în planul intim al personalităţii sale, de capacitatea psihică de a se degaja cu uşurinţă de situaţia de învinuit în cauză. Ea, neavând nimic cu cauza care este ascultată, îşi comută cu uşurinţă sfera preocupărilor şi a atenţiei către problematica introductivă, colaterală ce o captivează şi pe care o acceptă cu plăcere şi interes. Dimpotrivă, învinuitul care a săvârşit infracţiunea „nu are posibilităţi pentru tematici colaterale", cu alte cuvinte, nu se dispune de capacitatea psihică de comutare. Problematica sa centrală se exercită cu o forţă inhibitorie deosebită asupra oricăror altor aspecte care se aduc în discuţie. Centrul excitaţiei sale nervoase, polarizează întreaga personalitate

---

[231] De exemplu: În discuţiile iniţiale avute cu N.V., învinuit de omorul comis la 16.11.1986, a cărui victimă a fost numitul M.N., deşi au fost puse în discuţie aspecte cu o problematică diversă, antrenantă, respectiv profesie, cerc de prieteni, timp liber, relaţii cu partenere de sex opus apropiate vârstei şi preocupărilor fireşti ale acestuia, totuşi nu s-a putut obţine o deschidere către dialog, atmosfera rămânând artificială, cu lungi tăceri, lipsită complet de iniţiativa firească şi spontaneitatea contextului care i se oferea.

exclusiv către fapta săvârşită şi implicaţiile acesteia. Chiar dacă i se oferă posibilitatea destinderii, structurile subconştiente, prin mecanisme inhibitive îl ţin prizonierul condiţiei de învinuit în cauză, statut şi rol pe care nu le poate abandona.

Deşi în faţa organului de urmărire penală, învinuitul îşi impune conştient ieşirea din rol, stă în posibilităţile anchetatorului experimentat să desprindă cu uşurinţă şi să interpreteze corect notele artificialului, lipsa de participare, starea de disconfort psihic, teama şi suspiciunea continuă în întreaga atitudine de relaţie şi expresie a învinuitului nesincer. Această teamă rezultă din aceea că persoana care a comis fapta realizează natura pur introductivă a discuţiilor colaterale. Ea este preocupată de ceea ce bănuieşte că va urma după aceasta, fiind continuu în gardă cu privire la aspectele critice pe care le intuieşte că urmează şi în raport cu care îşi făureşte alibiurile[232].

Cât priveşte învinuitul care nu a săvârşit fapta ce i se impută, acesta se dăruieşte lesne tematicii abordate, participând cu naturaleţe la dezvoltarea ei. Odată fiindu-i lămurite statutul şi rolul în cadrul ascultării, el va alunga din plan psihic toată problematica ce-i provocase temere, iar cu privire la învinuire va argumenta natural, dezinvolt, participativ, dezinhibat, neavând, cu alte cuvinte, nimic care să-i inspire teamă.

Rezultate deosebit de interesante în diferenţierea celor două conduite opuse se pot obţine prin interpretarea manifestărilor psihocomportamentale şi a reactivităţii de expresie a învinuiţilor faţă de întrebările directe în raport cu aspectele critice. Astfel, adresându-i-se întrebări de genul:

- Dacă susţineţi că nu a-ţi săvârşit fapta, atunci pe cine bănuiţi?

---

[232] De exemplu: În cauza privind omorul comis la 15.11.1980, a cărui victimă a fost numitul A.A., învinuita B.A., concubina victimei, deşi s-a antrenat în discuţii colaterale, a participat la un dialog lipsită de naturaleţe, stângace, artificială, fără tonus, viaţă, întreaga personalitate a învinuitei era parcă „la pândă" în intenţia de a urmări şi „descifra", la rându-i, efectele spuselor sale pe mimica anchetatorului. Faţă de întrebările critice şi problematica împrejurărilor rezultând din câmpul infracţiunii, învinuita a relatat permanent o istorioară verosimilă, lipsită însă de vigoarea argumentării. Interpretarea şi a altor aspecte comportamentale, între care evitarea continuă a privirii, tremurul vocii, precum şi invariabilele „nu ştiu", „nu-mi pot explica", rostite în mod stereotip, indiferent de forţa şi logica probelor în acuzare, au întărit în mod cu totul justificat, convingerea că acest comportament este caracteristic efectelor emoţionale ascunderii adevărului – fapt dovedit pe parcursul anchetei judiciare.

- Ce credeți, va fi descoperit autorul acestei fapte?
- Ce credeți că ar merita autorul pentru fapta sa? etc.

Învinuitul care nu a săvârşit fapta va fi caracterizat printr-o participare autentică.

De regulă, persoana sinceră este deosebit de spontană, îşi spune părerea deschis şi chiar dacă, de exemplu, nu bănuieşte o persoană anume, oferă totuşi, păreri care se vor plauzibile, cu forță, cu argumente. De obicei, aceasta îşi exprimă convingerea că autorul „nu poate scăpa de rigorile legii", că „oricât de târziu, adevărul tot va ieşi la lumină". În privința, de exemplu, a pedepsei, îşi exprimă, de regulă, indignarea şi ura pentru făptuitor, cerând sancțiuni foarte mari sau suplicii. Toate acestea pe fondul unei atitudini sincere, apropiate, deschise, care oferă indicii suficiente pentru un comportament natural, degajat, dincolo de implicațiile cauzei.

În fața aceleiaşi întrebări, învinuitul care a comis infracțiunea este ezitant, stânjenit, „deosebit de încurcat". Explicația psihologică constă în efectul paralizant – inhibitoriu, în stupoarea creată de întrebarea de genul „Ce credeți, va fi identificat autorul omorului?" ... pusă tocmai într-o împrejurare deloc plăcută pentru acesta, vizând tragerea la răspundere penală pentru înfăptuirea justiției. De asemenea, referitor la identificarea făptuitorului, răspunsurile sale de obicei sunt: „eu ştiu ce să zic?", „depinde", iar în privința pedepsei pe care o consideră că ar merita-o autorul, cele mai frecvente răspunsuri sunt: „ce-o vrea legea" sau „eu ştiu ce să zic?", „nu mă pricep". De aceea, ce trebuie interpretat este nu atât răspunsul în sine, care poate să difere de la o persoană la alta, cât mai ales, efectele de-a dreptul paralizante ale acestor întrebări în conştiința individului care ascunde adevărul.

Suspiciunea bănuitului în raport cu sărăcia datelor pe care le deține referitor la ce ştie anchetatorul, cât ştie, de la cine ştie, împovărează la maximum conduita acestuia. Neparticipativ, ostil, rămânând în expectativă, de regulă, nu are puterea de a bănui pe cineva, vine cu justificări şi temeri de genul „nu pot să dau vina pe nimeni" ori „s-ar putea să greşesc", nepropunând soluții sau, chiar dacă o face, devine stângaci, neplauzibil, artificial.

Neputând fi marcate, dar nici provocate de om în scop voit, manifestările comportamentale şi psihofiziologice amintite vor acompania ca un veritabil cortegiu starea de disconfort psihic pe care o trăieşte învinuitul. Cu privire la această complexă problematică trebuie subliniat, însă, faptul că a socoti asemenea manifestări drept probe de vinovăție înseamnă a face o greşeală tot atât de mare ca şi atunci când s-ar afirma că siguranța de sine ori promptitudinea şi certitudinea răspunsurilor date sunt

probe certe ale vinovăției. Ceea ce trebuie reținut este faptul că expresiile emoționale, coroborate cu probe verificate, pot sublinia, adică pot confirma sau infirma, ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indici orientativi asupra tentativelor comportamentului simulat în ancheta judiciară.

5.3.2. *Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate și confruntare*

Comunicarea dintre anchetator și învinuit sau inculpat, nu se efectuează numai pe plan verbal, utilizând limbajul natural articulat, ci oamenii realizează transfer de informații și pe alte canale, prin așa-numita comunicare non-verbală, extralingvistică (gestică, mimică, fond sonor al vorbirii).

Canalele non-verbale realizează un surplus de comunicare, transmițându-se stări psiho-emoționale, anxietate, depresie etc. Avantajul comunicării extra-verbale constă în faptul că acesta scapă, în general, controlului voluntar, conștient, creând astfel o posibilitate de acces spre procesele informaționale, atât din sfera gândirii reflectate, cât și a nivelurilor psihologice nereflectate, antrenate în comunicarea realizată involuntar.

Majoritatea transferului informațional al afectivității are loc prin canalele extra-verbale. În timpul conversației, comunicarea extra-verbală, și, în concret, „contactele oculare" care au loc între privirile interlocutorilor în timp ce vorbesc sunt foarte importante. Controlul din privire se efectuează de către emițător (învinuitul sau inculpatul) chiar și în timpul în care el vorbește. Pe parcurs urmărește reacția partenerului, reacție încă neverbală, și în funcție de ceea ce i se pare că vede la el își ajustează a doua parte a emisiunii sale. Astfel de controale oculare sunt făcute frecvent în cabinetul de interogatoriu, mai ales atunci când învinuitul sau inculpatul nu știe de ce probe dispune anchetatorul și mai ales atunci când emite informații denaturate sau false. Pentru învinuit sau inculpat este important să constate dacă anchetatorul a „înghițit" sau nu informația incorectă.

În timpul unei conversații obișnuite sau al unei relatări, privirea pendulează la partener cu intermitență. În momentele cruciale, exact la argumentele cele mai importante, ori unde ar fi, privirea revine la interlocutor spre a controla dacă a înțeles, dacă este de acord sau nu cu cele relatate. Urmărirea acestei pendulări oculare cere din partea anchetatorului foarte multă experiență și inteligență, căci revenirea la privirea directă poate semnala că învinuitul sau inculpatul a ajuns la un punct nodal, unde vrea să strecoare un neadevăr care ar putea avea importanță.

Anchetatorul va obține o informație prețioasă, fie că este un adevăr și atunci îl apropie de lămurirea cazului, fie că este o minciună, și atunci poate evalua mai corect gradul de sinceritate, respectiv de nesinceritate a bănuitului.

Cunoaşterea valorii informative a pendulării privirii trebuie să îl facă circumspect pe anchetator, care este dator să-şi însuşească controlul cât mai perfect al mimicii, al privirilor sale. Cu cât anchetatorul vrea să fie mai puţin permisiv, să nu se lase tatonat de bănuit, cu atât trebuie să fie mai stăpân pe cele mai mici reacţii involuntare care l-ar putea trăda şi ar de o armă valoroasă bănuitului.

În anumite momente ale dialogului, bănuitul nu trebuie să ştie sub nici un motiv că anchetatorul aprobă sau nu unele din afirmaţiile sale. Privirea interlocutorului nu este numai o sursă de informaţii, ci şi un mijloc de condiţionare a interlocutorului. La prima audiere, când i se cere bănuitului să relateze faptul incriminat, şi unde el va da o versiune evident favorabilă lui, anchetatorul trebuie să îl lase să spună tot ce vrea, să aibă mare fluenţă în expunere. Dacă în cursul acestei relatări spontane învinuitul nu este întrerupt, ci dimpotrivă, prin privirea sau prin mişcările capului, anchetatorul îl încurajează, foarte probabil el va furniza suficient material pentru ca monologul odată terminat, să se ajungă la un dialog critic. Această condiţionare prin gratificare este o capcană eficientă, care îl va ajuta pe anchetator să elaboreze în continuare o tactică adecvată situaţiei.

În credinţa populară, cei care evită privirea interlocutorilor sunt oameni nesinceri. Mulţi psihologi sunt însă de părere că evitarea privirii în ochii altora, mai ales în ochii celor investiţi cu autoritate, este un semn de frustrare. Prin definiţie, orice învinuit sau inculpat, cei aflaţi în detenţie preventivă, sunt într-o puternică stare de frustrare. Pierderea, chiar şi vremelnică a libertăţii, contribuie la acea stare de frustrare, care în majoritatea cazurilor va duce la manifestări agresive. Agresivitatea în camera de audiere se manifestă mai ales în răspunsuri insolente, încercări de sfidare şi ca reacţie la privirea scrutătoare a anchetatorului, evitarea de a-l privi în faţă. Simptomul stării de frustrare nu trebuie să fie, deci, confundat cu o trăsătură de personalitate (sinceritate – nesinceritate).

Anchetatorul care vrea să stabilească un contact uman cu învinuitul sau inculpatul trebuie să evite orice privire, gest sau vorbă care ar potenţa, cât de cât, starea de frustrare în care se găseşte acesta.

5.3.3. *Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare*

În literatura de specialitate, sunt câteva reguli tactice care pot facilita nu numai stabilirea unui contact verbal între interlocutori, dar în acelaşi timp, pot aduce un oponent în situaţia de a colabora:

1. în contactul cu adversarul înainte de a fi ascultaţi, suntem priviţi;

2. exprimarea clară, în limbaj inteligibil a interlocutorului este obligatorie;

3. înainte de a vorbi, trebuie să știm să observăm și să ascultăm. Din primele clipe de contact cu bănuitul trebuie să-l studiem la început în ansamblu, și apoi mișcările necontrolabile în momentul în care este chestionat asupra problematicii critice. Mare semnificație au și pauzele pe care le face bănuitul, durata acestora putând fi interpretată ca indice al efortului de denaturare sau disimulare;

4. față de interlocutor se recomandă a se avea o atitudine deschisă. Adesea cel anchetat trebuie să fie încurajat, fie prin flatare („Eu te știam de băiat deștept...”), fie prin utilizarea unei formule de generalizare și nu de particularizare („Da, au mai făcut și alții așa ceva, nu ești dumneata singurul...”), ori de minimalizare și îndepărtare a pericolului („Vezi unde duce anturajul, consumul de alcool, în alte împrejurări fapta asta nu s-ar fi putut întâmpla...”) etc.;

5. învinuitul sau inculpatul trebuie să fie convins că este ascultat cu cea mai mare atenție, căci această atitudine exprimă respectul anchetatorului față de el. De aceea după ce își termină relatarea și are impresia că a fost integral crezut se pot valorifica momentele psihologice create de întrebările de verificare a elementelor contradictorii sau nonconcordante, consecință a neadevărurilor structurate de interlocutor.

6. față de interlocutor se recomandă a avea o atitudine echilibrată, exasperant de calmă, răbdătoare (de fapt tenacitate și rezistență – „mai insistă încă puțin după momentul în care tu însuți simți că totul este zadarnic”). Aceasta deoarece în majoritatea cazurilor, timpul operează în defavoarea învinuitului sau inculpatului, starea tensională în care se află, până la mărturisirea completă, insecuritatea crescândă pe care o resimte în privința viitorului făcându-l să comită greșeli;

7. înțelegerea umană față de învinuit, prescrisă de legile noastre, dar care nu se confundă cu „bunăvoința” sau cu „iertarea”, respectul persoanei învinuitului sau inculpatului, oricare ar fi crima pe care a săvârșit-o, creează un climat favorabil pentru a obține, în limitele posibilului, cât mai multe informații de la învinuit sau inculpat – un gest de prietenie (apropierea scaunului, oferirea unei țigări, a unei cafele etc.), un sfat, istorisirea unei întâmplări asemănătoare prin consecințe, un proverb, o bătaie prietenească pe umăr etc., pot duce în momentele psihologice adecvat create, la mărturisiri complete.

5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului

5.4.1. *Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului*[233]

Atât în faza urmăririi penale cât şi în faza cercetării judecătoreşti, audierea învinuitului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

- verificarea identităţii civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoaşterea statutului de persoană fizică a învinuitului sau inculpatului, în sensul legii civile;
- ascultarea relatării libere;
- adresarea de întrebări, din partea anchetatorului în faza de urmărire penală; a procurorului şi a părţilor în faza cercetării judecătoreşti, prin intermediul preşedintelui completului de judecată şi de către preşedinte sau membrii completului, tot prin intermediul preşedintelui de complet.

a) **Verificarea identităţii civile**[234] **a învinuitului sau inculpatului.** Parcurgerea acestei etape este obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârşit infracţiunea. Verificarea identităţii constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data şi locul naşterii, numele şi prenumele părinţilor, cetăţenia, studii, situaţia militară, loc de muncă, ocupaţie, domiciliu, antecedente penale, precum şi la alte date care pot contura situaţia civilă a învinuitului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosfera învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce ştie cu privire la fapta şi învinuirea care i se aduce în legătură cu aceasta. Înainte de a fi ascultat, învinuitului i se solicită să dea o declaraţie scrisă personal cu privire la învinuirea adusă. Prima etapă a ascultării reprezintă, de fapt, primul contact dintre învinuit şi cel care efectuează ascultarea şi este hotărâtoare pentru orientarea modului cum se va desfăşura activitatea ulterioară a organului de urmărire penală.

---

233 Aioniţoaie, C., Butoi, T., *Op. cit.*, p. 90-120.

234 S-ar putea formula anumite obiecţii privind utilizarea termenului de identitate civilă. Susţinem această formulare pornind de la necesitatea ca identificarea să se facă pe baza buletinului de identitate sau a actelor de stare civilă. În practică se cunosc situaţii când identificarea s-a făcut pe baza unor legitimaţii, iar autorii infracţiunilor s-au sustras apoi urmăririi. De asemenea, s-au întâlnit situaţii, mai rare, de trimitere în judecată, în lipsă, a unor persoane ce nu aveau identitatea corect stabilită.

Verificarea identităţii nu constituie doar un simplu act tehnic, ci un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează. Aceste observaţii ajută la stabilirea procedeelor tactice de ascultare; cu cât ele sunt mai complete şi mai temeinice, cu atât ascultarea va fi mai uşoară.

b) **Ascultarea relatării libere.** Această etapă începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În acest mod, organul de anchetă judiciară oferă învinuitului posibilitatea de a declara tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. O astfel de întrebare ar putea fi formulată în maniera: *„Sunteţi învinuit de săvârşirea infracţiunii de omor, faptă prevăzută şi pedepsită de art. 174 C.p., constând în aceea că în ziua de ... aţi aplicat numitului B.N. mai multe lovituri de cuţit, în urma cărora acesta a decedat. Ce aveţi de declarat cu privire la această învinuire?"*

Învinuitul are posibilitatea să prezinte faptele în succesiunea lor firească, fără a i se limita în vreun fel expunerea prin adresarea altor întrebări. În acelaşi timp, anchetatorul are posibilitatea să-l studieze pe învinuit, să-l observe şi să noteze omisiunile, ezitările, aspectele cu privire la care apar contraziceri pentru ca, ulterior, pe marginea lor, să-şi stabilească procedeele tactice ce le va adopta în ascultare. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi, în general, o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei. Toate observaţiile făcute în cursul acestei etape vor constitui temei pentru stabilirea procedeelor tactice care vor fi folosite în continuare. De aceea, chiar şi atunci când învinuitul neagă faptele, denaturează adevărul, nu trebuie adoptată o poziţie rigidă, ostilă faţă de acesta, deoarece există posibilitatea ca ulterior, să i se demonstreze poziţia obstrucţionistă în anchetă.

c) **Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului.** După ce învinuitul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului ori inculpatului, etapă

în care se oglindeşte în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate[235].

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiţii, printre care:

- să fie clare şi precise;
- să fie formulate la nivelul de înţelegere al celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care-l aşteaptă organul de urmărire penală;
- să oblige pe învinuit să relateze şi nu să determine un răspuns scurt de genul *da* sau *nu*;
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat în a declara adevărul.

În această etapă se adresează întrebări prevăzute în planul de ascultare care pot fi completate cu întrebări formulate pe parcursul ascultării, în funcţie de răspunsurile învinuitului, de poziţia sa, de problemele nou apărute în timpul ascultării.

Întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii, în raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, astfel:

- **întrebări *„temă”*** (cu caracter general), care vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
- **întrebări *„problemă”*** prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei;
- **întrebări *„detaliu”***, având caracter strict limitat la anumite amănunte prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi verificate. Aceste întrebări pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru

---

235 Bieltz, P., Gheorghiu, D., *Logică judiciară*, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 1998. „Propoziţiile interogative numite şi «întrebări», ocupă un loc important şi au o însemnătate deosebită, deopotrivă în activitatea ştiinţifică şi în activitatea practică, iar analiza lor sistematică este de competenţa unei discipline logice speciale – logica erotetică – parte a logicii aplicate ale cărei rezultate au o importanţă specială şi pentru logica juridică. De pildă, printre cele mai importante instrumente la care apelează cercetările psiho-sociale (sondajul de opinie, ancheta socială şi interviul), iar altele se dovedesc indispensabile juriştilor în diferite etape esenţiale pentru activitatea lor, cum sunt: interogatoriul, ancheta sau biodetecţia judiciară, nu sunt altceva decât sisteme de întrebări cu particularităţi şi organizare specială”. Studenţii vor aprofunda p. 169-203 din *op.cit.* şi vor prezenta cel puţin două referate cu ocazia seminariilor.

lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranței și constanței în declarații a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul anchetei depinde, în primul rând, de poziția învinuitului cu privire la învinuire, poziție ce poate consta în recunoașterea faptei și a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea – atenuarea învinuirii prin recunoașterea parțială, de regulă a unor aspecte mai puțin grave ale activității ilicite desfășurate, refuzul de a face declarații.

În cazul recunoașterii învinuirii, după terminarea expunerii libere, dacă se apreciază că declarația nu este completă sau unele probleme sunt neclare, se procedează la adresarea unor întrebări de completare, de precizare și de control. Întrebările trebuie să se refere la fapte, împrejurări concrete, evitându-se a se solicita învinuitului să facă aprecieri, presupuneri ori să exprime opinii personale.

În condițiile când învinuitul încearcă să nege faptele, pe lângă întrebările de completare, de precizare și de control, trebuie să se folosească, în mod deosebit, întrebările detaliu. O situație aparte o prezintă aceea că învinuitul refuză să facă declarații. Cunoscând personalitatea și psihologia celui ascultat, anchetatorul trebuie să stabilească motivele pentru care el refuză colaborarea.

5.4.2. *Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului)*[236]

Cunoașterea împrejurărilor în care a fost săvârșită infracțiunea și stabilirea corectă a datelor privind persoana învinuitului (inculpatului) folosesc anchetatorului la stabilirea procedeelor tactice de efectuare a ascultării.

Tactica ascultării învinuitului (inculpatului) cuprinde metode și mijloace legale folosite în activitatea de ascultare, în scopul obținerii unor declarații complete și veridice, care să contribuie la aflarea adevărului și clarificarea tuturor aspectelor cauzei. Dispozițiile legale și regulile tactice criminalistice reprezintă elemente de bază în stabilirea tacticii de ascultare. O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale la fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat și la poziția învinuitului (inculpatului).

În cele ce urmează vom prezenta procedeele tactice de ascultare a învinuitului, cunoscute în practica autorităților judiciare:

---

[236] Aioniţoaie, C., Butoi, T., *op.cit.*, p. 109-120.

a) **Strategii de interogare vizând folosirea întrebărilor de detaliu.**

Întrebările de această natură se folosesc pentru a obţine de la învinuit amănunte referitoare la diferitele împrejurări ale faptei săvârşite, care să permită verificarea explicaţiilor. Scopul utilizării acestor întrebări este de a demonstra bănuitului netemeinicia susţinerilor sale şi de a-l determina să renunţe la negarea faptelor săvârşite. Practica atestă că acest procedeu tactic dă rezultate bune în cazul învinuiţilor recidivişti (infractori cu experienţă) care, deşi îşi pregătesc atent declaraţiile, comit totuşi erori şi inconsecvenţe logice. Or, tocmai asemenea aspecte trebuie exploatate, prin folosirea acestui gen de întrebări, pentru a determina furnizarea datelor necesare aflării adevărului, colaborarea învinuitului, clarificarea problemelor cauzei. De aceea, întrebările detaliu, împreună cu alte procedee de ascultare, sunt folosite frecvent în cazul când învinuitul face declaraţii nesigure, contradictorii.

b) **Strategii de interogare repetată.**

Acest procedeu constă în reaudieri ale învinuitului cu privire la aceleaşi fapte, împrejurări, amănunte, la intervale diferite de timp. Între diversele declaraţii ale învinuitului vor apare, inevitabil, contraziceri, nepotriviri, cu toate încercările de a reproduce cele relatate anterior, pentru că detaliile nu vor putea fi puse la punct, nu vor putea fi repetate, cu toate pregătirile făcute în acest sens de către acesta, demonstrându-i-se, astfel, netemeinicia afirmaţiilor pe care le-a făcut anterior şi putând fi determinat să recunoască adevărul.

c) **Strategii de interogare sistematică**

Acest procedeu se foloseşte atât în cazul învinuitului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească complet toată problematica cauzei, mai ales în cauzele complexe, cât şi al celor nesinceri pentru că îi obligă să dea explicaţii logice şi cronologice la toate aspectele privind învinuirea.

În cadrul acestui procedeu, prin intermediul întrebărilor problemă, învinuitului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput şi pregătit infracţiunea, persoanele participante şi modul în care a acţionat fiecare. Atunci când cel ascultat a săvârşit mai multe infracţiuni, în raport cu personalitatea şi psihologia acestuia, anchetatorul va stabili dacă ascultarea va începe în legătură cu infracţiunea cea mai uşoară sau cea mai gravă. Când există mai mulţi învinuiţi în cauză, fiecare trebuie ascultat atât cu privire la activitatea proprie, cât şi separat, cu privire la activitatea fiecărui participant.

d) **Strategii de interogare încrucişată**

Scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al învinuitului nesincer, care se situează pe poziţia negării totale a faptelor

săvârşite. Este un procedeu ofensiv şi constă în ascultarea aceluiaşi învinuit de către doi ori mai mulţi anchetatori ce s-au pregătit în mod special în acest scop şi cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea. Procedeul prezintă un anumit avantaj, dar şi dezavantaj. Avantajul constă în faptul că învinuitului sau inculpatului nu i se dă posibilitatea să-şi pregătească răspunsuri mincinoase, întrebările fiind adresate de fiecare anchetator alternativ, într-un ritm susţinut, alert. Dezavantaje: derutarea persoanelor cu structură psihică slabă, încurcarea celui ascultat, anchetatorii înşişi putându-se încurca reciproc, mai ales atunci când nu toţi stăpânesc perfect problema cauzei.

e) **Strategii de interogare vizând tactica complexului de vinovăţie.** Acest procedeu constă în adresarea alternativă a unor întrebări care conţin cuvinte afectogene (critice) privitoare la faptă şi la rezultatele ei şi a unor întrebări ce nu au legătură directă cu cauza. Pentru realizarea scopului – obţinerea unor declaraţii sincere – trebuie observate atent reacţiile învinuitului la diversele întrebări ce i se adresează, întrucât reuşita procedeului nu depinde numai de răspunsurile celui ascultat, ci şi de observarea şi aprecierea acestuia.

f) Strategii de interogare vizând folosirea probelor de vinovăţie. Procedeul se foloseşte în ascultarea învinuitului nesincer, care încearcă să denatureze adevărul, să îngreuneze cercetările, mai ales dacă este recidivist, ce, de regulă, recunoaşte faptele numai în măsura în care este convins despre existenţa şi temeinicia probelor administrate împotriva sa. Procedeul se utilizează numai după cunoaşterea exactă a poziţiei învinuitului. Aceasta presupune ca învinuitului ascultat să i se consemneze declaraţia, indiferent de poziţia avută faţă de faptele pentru care este învinuit, întrucât numai astfel se poate adopta procedeul tactic de ascultare adecvat.

Obţinerea de rezultate bune prin folosirea acestui procedeu este asigurată de respectarea unor cerinţe, printre care:

- cunoaşterea temeinică de către anchetator a tuturor probelor din dosar, a legăturii ce există între acestea şi activitatea ilicită desfăşurată de către învinuit;
- cunoaşterea valorii fiecărei probe din dosar;
- stabilirea celui mai indicat moment pentru folosirea probelor de vinovăţie şi a ordinii în care acestea vor fi prezentate;
- stabilirea judicioasă a întrebărilor ce vor însoţi prezentarea probelor.

Atenția care trebuie acordată folosirii acestui procedeu de ascultare se explică prin aceea că orice eroare din partea anchetatorului poate compromite întreaga muncă desfăşurată pentru determinarea învinuitului să facă declarații veridice şi complete; luând cunoştință prematur de probele existente, cel ascultat va recunoaşte numai ceea ce este dovedit sau, convingându-se de insuficiența ori de forța probantă redusă a dovezilor de vinovăție prezentate, va continua să persevereze în a respinge învinuirea adusă. În raport de personalitatea şi psihologia învinuitului se poate proceda la prezentarea frontală sau prezentarea progresivă a probelor de vinovăție. Prima metodă presupune prezentarea în mod neaşteptat, de la început, a probelor care îi dovedesc vinovăția și adresarea de întrebări directe cu privire la fapta săvârşită. Înaintea acestui moment, învinuitul sau inculpatul trebuie să fie întrebat în legătură cu împrejurările dovedite prin probele care urmează a fi folosite, urmărindu-se, astfel, crearea momentului psihologic necesar cunoaşterii faptelor, renunțării la poziția de nesinceritate.

În practica organelor de anchetă judiciară este mai frecvent folosită prezentarea progresivă a probelor de vinovăție, ce constă în ascultarea în mod treptat, plecându-se de la aspecte mai puțin importante, cu prezentarea de probe care nu dovedesc nemijlocit săvârşirea faptei, vinovăția, continuându-se cu cele ce au relevanță deosebită, din care rezultă direct vinovăția.

g) **Strategia interogării unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalți participanți la săvârşirea infracțiunii.**

Procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulți învinuiți (inculpați) participanți la săvârşirea aceleiaşi infracțiuni. Cunoaşterea învinuirilor inculpaților implicați în cauză permite anchetatorului să găsească veriga cea mai slabă în rândul participanților şi cu aceasta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaşte despre activitatea celorlalți participanți la infracțiune, lăsându-i-se impresia că persoana sa interesează mai puțin organul de urmărire penală. În acest mod, învinuitul poate prezenta date valoroase în legătură cu infracțiunea săvârşită, date pe care ulterior, va trebui să le explice, iar apoi să facă declarații despre propria activitate.

Procedeul prezintă şi dezavantaje pentru că nu întotdeauna cel ascultat este dispus să divulge activitatea participanților, având în vedere înțelegerile stabilite înainte, dar mai ales după săvârşirea infracțiunii, privitoare la modul de comportare în eventualitatea descoperirii faptelor. Neştiind dacă şi ce au declarat ceilalți participanți, fiecare va avea rețineri, dar va manifesta, în schimb, un interes deosebit pentru a afla din anchetă care este poziția celorlalți învinuiți. Cu răbdare, tact şi perseverență se poate

ajunge la determinarea învinuiților să facă mărturisiri, să declare despre faptele comise de către ceilalți participanți.

Prin confruntarea datelor obținute din declarațiile participanților, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, anchetatorul poate desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicați în cauză. Acest procedeu permite obținerea unor rezultate pozitive, întrucât fiecare învinuit aflat în fața unor date cunoscute de anchetator, despre care el nu declarase nimic anterior, va fi mai cooperant în relatarea activităților infracționale a celorlalți participanți, în măsura în care le cunoaște.

h) **Strategia interogării vizând spargerea alibiului**[237] **sau justificarea timpului critic**

Timpul critic reprezintă suma duratei activităților ce au precedat săvârșirea infracțiunii, a acțiunilor ce caracterizează săvârșirea infracțiunii și perioada imediat post-infracțională. Acest procedeu se folosește, de regulă, atunci când bănuitul refuză să facă declarații. Cunoscându-se activitatea bănuitului i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins înainte, în timpul și după săvârșirea infracțiunii. Explicațiile date vor fi verificate minuțios pe zile, ore, minute și locuri. De asemenea, procedeul se folosește în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanți în declarații, care încearcă să îngreuneze aflarea adevărului. Acestora li se va cere să arate ce au făcut pe zile și ore, să prezinte locurile unde s-au aflat și persoanele cu care au luat legătura.

Verificarea datelor furnizate de bănuit oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerității relatărilor, întrucât în declarațiile acestuia apar neconcordanțe în justificarea timpului critic.

Pe baza rezultatelor verificărilor, folosindu-se starea psihică a bănuitului, acesta va putea fi determinat să recunoască faptele cu ocazia unei noi ascultări. În cazul acestui procedeu se mai poate solicita bănuitului să justifice sursa mijloacelor de existență (în cazul celor neîncadrați în muncă), să dea explicații cu privire la proveniența bunurilor, valorilor găsite cu ocazia percheziţiilor corporale sau domiciliare.

---

[237] Definim **alibiul** ca pe „un construct mental (strategie) cognitiv-demonstrativă, parțial acoperită faptic, prin care persoana bănuită caută:

a) **în timp** - să rămână cât mai aproape de timpul comiterii faptei;

b) **în spațiu** - să se plaseze cât mai departe de locul comiterii faptei, unde

c) să-și facă simțită prezența.

Utilizarea procedeului de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracţiuni şi făptuitori mai ales că, aşa cum demonstrează cazuistica judiciară, tăcerea reprezintă, la fel ca şi alibiul, încercarea de a ascunde şi alte fapte, ca şi pe participanţi.

i) **Strategii vizând interogatoriul psihanalitic**

Interogatoriul psihanalitic[238] este interogatoriul viitorului, este inofensiv, curat, respectă „integral demnitatea, drepturile şi libertăţile cetăţeanului din perspectiva prezumţiei de nevinovăţie, este un joc al inteligenţei prilejuit preponderent de o simplă discuţie asupra cazului şi care dă posibilitatea individului de a se apăra cu toate mijloacele – cele legale sau ilegale".

Comportamentul duplicitar este des întâlnit în practica judiciară, simularea desemnând efortul conştient întreprins cu perseverenţă de către subiectul interogat pentru a masca trăiri, unele stări sufleteşti, intenţii, acţiuni, fapte şi probe cu scopul de a aduce ancheta judiciară pe căi greşite, în vederea sustragerii de la pedeapsă. Duplicitatea (simularea) este caracteristica unei persoane care adoptă două atitudini şi joacă premeditat două roluri, afişează sentimente şi gânduri diferite de cele pe care le simte cu adevărat. Analizând minciuna la intersecţia dintre forma gândită, forma transmisă şi factualitate, se reţine:

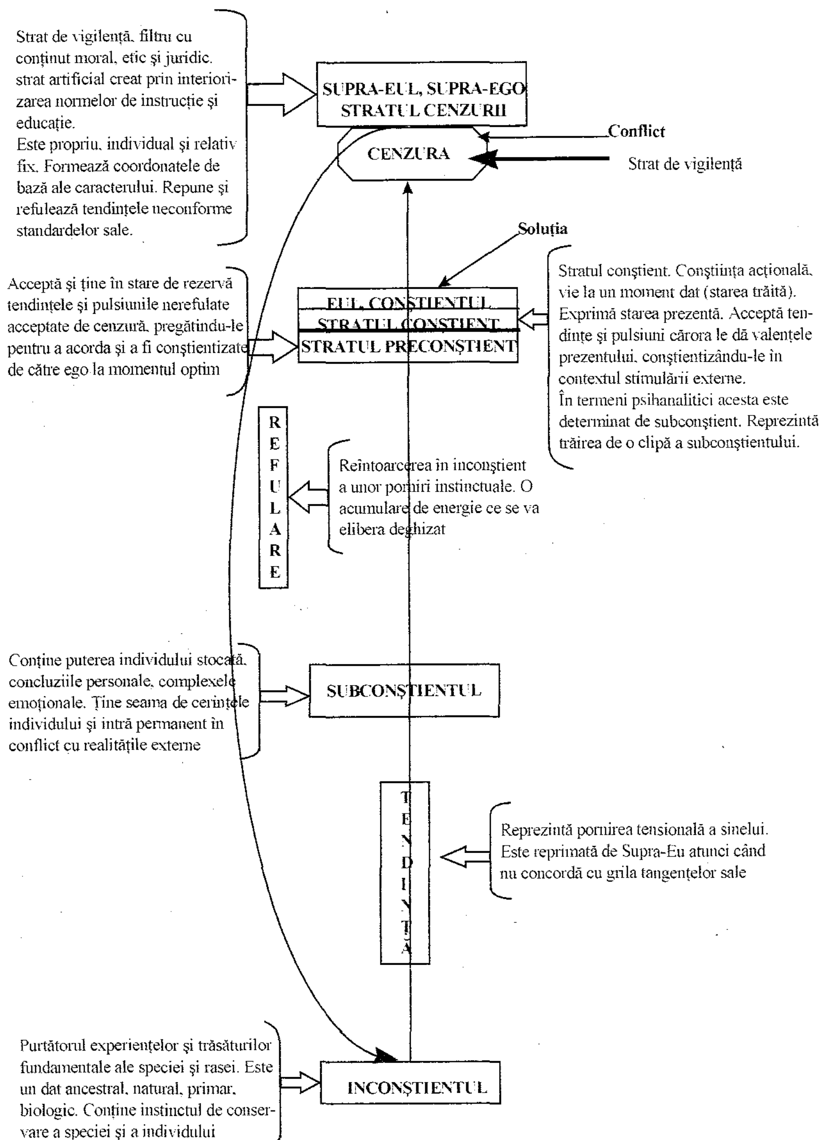
- **simularea** este asigurată de divergenţa dintre forma gândită şi cea exprimată;

Minciuna reprezintă constructul mental strategic, apărarea, pe care, din perspectiva psihologiei judiciare, bănuitul o îndreaptă împotriva celui ce îl interoghează, adoptând un comportament voit contrafactual cu referinţă voit pragmatică şi vizând o finalizare persuasiv intenţională.

În timpul anchetei apare la individul supus ei, un dezechilibru psihic provocat de excesiva acumulare de energie determinată de conflictele interpsihice. Astfel, conflictul dintre pulsiunile inconştientului şi actul conştient determinate de raportul Eu – realitate se concretizează în manifestări ce scapă cenzurii conştientului, fiind localizate la nivelul preconştientului.

---

[238] Butoi, T., *Psihanaliza crimei*, Editura Ştiinţifică şi Tehnică, Bucureşti, 1994.

Schiţa instanţelor psihanalitice
(Tudorel Butoi)

Altfel spus, conţinuturile intelectuale sunt respinse, refulate de conştiinţă ca stări ce trezesc anchetatorului atitudini de autocontrol în scopul acoperirii manifestărilor emoţionale, dar ele continuând să-şi exercite presiunea asupra cenzurii conştientului, provocând acte greşite. În interogatoriul care se adresează făptuitorului acesta se va autodemasca sub influenţa Eu-ului sedimentat în subconştient, alături de Eu-ul primitiv şi brutal, identificând la aceştia lapsusuri, erori caracteristice, acte simptomatice, uitarea sau deformarea unor nume familiare etc.

- lăsarea obiectelor; în cursul cercetării câmpului faptei, specialistul criminalist identifică primele acte simptomatice ale subconştientului care sunt veritabili indici orientativi în direcţia identificării făptuitorului. Acest act simptomatic de uitare a obiectelor în câmpul faptei se explică prin faptul că se scapă de sub controlul cenzurii unele elemente asupra cărora acesta veghează, aceasta slăbindu-se din cauza instinctului de conservare activat de teama de a fi identificat;

- revenirea la locul faptei este consecinţa necesităţii detensionării psihice a făptuitorului sub presiunea Eu-ului social care dezaprobă inconştient actul criminal. Unii autori cred că eterna reîntoarcere la locul faptei este generată de plăcerea înfiorătoare şi dulce a tensiunilor emoţional afective pe care o dă făptuitorului retrăirea actului infracţional şi descărcarea treptată a tensiunilor. Psihanalitic, credem că revenirea vine din instinctul de conservare, de a se asigura că nu s-a comis nici o greşeală;

- lapsusul este tributar imaginilor flotante care sunt în apropierea conştiinţei. Influenţa lor se resimte făcând să devieze curgerea normală a vorbirii, nu din cauza asemănărilor pur acustice dintre două cuvinte, ci din cauza unui gând ascuns sau din cauza unei stări generale contradictorie celei pe care o afirmă verbal;

- uitarea cuvintelor şi a numelor proprii: cercetarea numelor proprii în interogatoriu este de o mare importanţă. Atenţia trebuie îndreptată asupra numelor în legătură directă cu vina, asupra cărora conştiinţa veghează cu rezonanţă sau contiguitate în acest sens;

- erorile de lectură şi de scris: cauza este aceeaşi ca şi la producerea unui lapsus. O idee este refulată sub presiune unei neplăceri ulterioare, imaginile flotante din jurul conştiinţei prin forţa lor dinamică modifică mersul normal al scrisului şi cititului, de aceea nu este lipsit de importanţă obiceiul unor magistraţi de a-l pune pe reclamant să-şi citească singur declaraţiile;

- actele simptomatice accidentale sunt mărturisiri involuntare ale unor gânduri, afecţiuni, repulsii, care scapă de sub controlul vigilent al Eu-ului conştient. Autorul unui act simptomatic îşi dezvăluie o intenţie a

subconştientului într-un moment când cenzura nu îşi exercită cu stricteţe rolul său;

- **asociaţiile de idei**[239], se bazează pe aglutinarea ideilor şi centrarea lor pe un trunchi ideativ, un cuvânt sau o idee ce face parte dintr-un complex psihic.

Condiţia interogatoriului psihanalitic este **realizarea atmosferei de intimitate din care se poate obţine starea de confianţă, permiţând Eu-ului social, matricei morale să se armonizeze cu tensiunile refulate prin actul mărturisirii, acceptării comiterii faptei şi a pedepsei.**

j) Coordonatele psihologice ale instituţiilor confruntării, prezentării pentru recunoaştere şi reconstituirii ca activităţi ale urmăririi penale

• Confruntarea

Din perspectivă strict psihologică, **confruntarea**, ca activitate de urmărire penală, constă în **ascultarea a două persoane, una în prezenţa celeilalte, între declaraţiile lor existând contraziceri esenţiale cu privire la aceeaşi problemă.**

Deşi scopul principal al confruntării îl constituie înlăturarea contrazicerilor dintre declaraţiile persoanelor ascultate cu privire la una şi aceeaşi problemă, totuşi nu trebuie să se omită faptul că efectuarea acestui act poate duce şi la realizarea altor obiective. In practica organelor de urmărire penală, confruntarea este folosită şi în scopul verificării şi precizării unor declaraţii ale învinuiţilor sau inculpaţilor participanţi la aceiaşi infracţiune prin care aceştia şi-au recunoscut faptele săvârşite.

Procedând la pregătirea confruntării, organul de urmărire penală trebuie să cunoască persoanele ce vor fi confruntate şi sub aspectul ***dominantelor de ordin psihologic.***

Este ştiut faptul că emotivii pot fi neclari în declaraţii, într-o oarecare măsură nesiguri, se pot contrazice, se pot inhiba uşor, mai ales atunci când se află în confruntare cu persoane superioare lor prin cultură, statut social, forţă fizică. Trebuie ţinută seama de faptul că procedura confruntării creează, de regulă, chiar şi pentru persoanele de bună-credinţă, un climat tensional, de îngrijorare prin prisma reflexiei asupra „consecinţelor". În timpul confruntării se impune observarea atentă a persoanelor confruntate şi, în special, a celei care neagă, considerată nesinceră, pentru a vedea cum

---

[239] T.Butoi, *Psihanaliza crimei* – Studenţii vor studia comportamentele mecanismului psihanalitic şi analizele de caz (omorul cu jaf – victimă Ionescu Maria, autor Tarantoc Maria şi criminalul în serie Pascu Nicolae).

reacționează la diferitele întrebări care i se adresează, la care întrebare a manifestat neliniște, care a surprins-o, la care a evitat răspunsul, reacțiile sale față de răspunsurile persoanei cu care este confruntată. De fapt pentru cel ce instrumentează cauza, confruntarea este un bun prilej de observare psihologică a persoanelor confruntate. Organul de urmărire penală trebuie să acorde atenție nu numai declarațiilor persoanei confruntate, ci și manifestării ei, efectelor pe care le produc asupra acesteia, diferitele întrebări care i se adresează, modului cum sunt formulate și promptitudinea răspunsurilor pe care le dă. Fin observator, cu temeinice cunoștințe psihologice, anchetatorului i se oferă așadar prilejul de a discerne asupra simptomatologiei comportamentului simulat al persoanelor confruntate.

Permanent atent, nu va pierde niciodată din vedere faptul că dacă interpretarea psihologică a datelor desprinse cu ocazia ascultărilor anterioare este importantă, aceasta este esențială la confruntare.

Se recomandă contactul psihologic direct, față în față al organului de urmărire penală cu persoanele confruntate pentru asigurarea tuturor posibilităților de studiu și supraveghere. Practica demonstrează că tatonarea directă, îndeosebi vizuală, observativă, pune în stare de inferioritate psihică pe cel care ascunde adevărul. În general, la acesta se constată pe parcursul confruntării, un întreg cortegiu caracteristic comportamentului simulat: scădere a fermității argumentării, ezitări, reveniri și perioade de latență în răspunsuri etc. Un anchetator cu o bună pregătire psihologică poate să le surprindă pentru că este greu de susținut un neadevăr în fața celui care cunoaște realitatea.

- **Prezentarea pentru recunoaștere**

Prezentarea pentru recunoaștere are un loc distinct în cadrul urmăririi penale, **prin această activitate urmărindu-se identificarea persoanelor, cadavrelor, lucrurilor sau animalelor care au legătură cu cauza prin mijlocirea persoanei care le-a perceput anterior și a reținut în memorie semnalmentele, trăsăturile exterioare ale persoanelor, ori caracteristicile obiectelor și animalelor**. Precizarea se impune pentru a se preveni orice confuzie între realitatea psihică de recunoaștere și noțiunea de recunoaștere în accepțiunea sa juridică, respectiv, de mărturisire a adevărului.

Recunoașterea este un proces psihologic mai ușor pentru că reactualizarea informațiilor percepute anterior nu solicită un efort mare, spre deosebire de reproducerea întâlnită în cazul mărturiilor obișnuite. Datorită faptului că reprezintă rezultatul unor mecanisme psihologice: observare, memorare și redare, recunoașterea poate fi mai mult sau mai puțin precisă. De aceea în desfășurarea prezentării pentru recunoaștere și, mai ales, în

aprecierea rezultatelor obținute trebuie să se țină seama de legile psihice care guvernează procesul cognitiv, de factorii obiectivi și subiectivi ce pot influența perceperea, memorarea și reproducerea. De asemenea, trebuie să fie avut în vedere pericolul apariției unei false identificări, din cauza imposibilității localizării în spațiu și timp a unor fapte și împrejurări, persoane, ori obiecte ce prezintă unele trăsături asemănătoare și apar ca familiare persoanei chemate să facă recunoașterea.

Sublinierea posibilităților de apariție a erorilor, a identificărilor false, se impune în mod deosebit, deoarece, în cadrul prezentării spre recunoaștere, elementele de sugestie pot să influențeze ușor declarațiile persoanelor chemate să facă recunoașterea. Se poate aprecia că prezentarea pentru recunoaștere are o importanță egală cu a activității de ascultare propriu-zise a oricărui subiect procesual ce cunoaște despre vreo faptă sau împrejurare de fapt de natură să servească la aflarea adevărului, inclusiv la identificarea autorului ori victimei unei infracțiuni.

Psihologia judiciară atrage atenția că valoarea probantă a recunoașterii se exprimă exclusiv în coroborare cu toate celelalte materiale de probă administrate în cauză. Faptul că o anumită persoană bănuită de săvârșirea unei infracțiuni a fost recunoscută de către un martor nu este un motiv suficient și temeinic ca aceasta să fie în mod cert și autorul faptei.

Interogatoriul în cazul prezentării pentru recunoaștere se desfășoară după regulile privind ascultarea persoanelor sau părților vătămate, martorilor, învinuiților ori inculpaților, însă prezintă unele particularități datorită faptului că, în cazul primului fel de ascultare, persoana nu este solicitată să redea împrejurări și condiții ale săvârșirii infracțiunii, ci să descrie semnalmentele sau caracteristicile care pot duce la recunoașterea obiectului supus identificării. Ascultarea persoanei ce urmează să facă recunoașterea vizează realizarea mai multor obiective:

- cunoașterea posibilităților reale de percepere, memorare și redare a persoanei;
- stabilirea condițiilor de loc, timp și mod de percepere, precum și a factorilor obiectivi ori subiectivi care ar fi putut-o influența;
- determinarea datelor referitoare la caracteristicile de identificare percepute și memorate de persoane, pe baza cărora va putea face recunoașterea.

Tot cu ocazia ascultării, trebuie să se stabilească dacă perceperea s-a făcut cu ocazia și în condițiile săvârșirii infracțiunii ori în alte împrejurări, aspect deosebit pentru aprecierea posibilităților persoanei de a reține elementele de bază în virtutea cărora urmează a se face recunoașterea. Este cunoscut faptul că perceperea se realizează de cele mai multe ori, în

momentul săvârşirii infracţiunii. Dacă la acestea se adaugă faptul că persoana sau obiectul de recunoscut au fost văzute o singură dată, rezultă dificultăţile pe care le întâmpină cel chemat să facă identificarea cu ocazia ascultării, apoi a prezentării pentru recunoaştere. Deci, imposibilitatea persoanei de a prezenta elementele pe baza cărora urmează a se face identificarea nu înseamnă şi incapacitatea acesteia de a face recunoaşterea.

De aceea, organizarea acestei activităţi sau renunţarea la efectuarea ei, atunci când, cu ocazia ascultării persoana nu reuşeşte să redea elementele caracteristice care să formeze convingerea posibilităţilor sale de a face identificarea, se hotărăşte de la caz la caz, în raport cu particularităţile cauzei, ţinându-se seama de condiţiile ce au putut influenţa perceperea, memorarea şi reproducerea. Având-se în vedere aceste dificultăţi, se impune organizarea prezentării pentru recunoaştere într-un moment cât mai apropiat de cel în care s-a făcut perceperea, pentru a se înlătura posibilitatea ştergerii din memorie a semnalmentelor ori influenţa persoanelor interesate în rezultatele acestei activităţi.

• **Reconstituirea**

Poate fi definită ca fiind **reproducerea artificială a împrejurărilor în care a fost săvârşită infracţiunea sau oricare fapt care prezintă importanţă în cauză pentru a se stabili dacă fapta a avut ori putea să aibă loc în condiţiile date (spaţiu, condiţii meteo etc.).**

Reconstituirea constă în reproducerea tuturor împrejurărilor săvârşirii infracţiunii sau numai în reproducerea unora dintre episoadele ei ori chiar a unor fapte izolate, care, însă, prezintă importanţă pentru cauză, în sensul că ajută la clarificarea unor probleme ale acesteia.

Perspectiva psihologiei judiciare asupra reconstituirii evidenţiază următoarele:

- în cadrul reconstituirii, organul judiciar percepe nemijlocit, fenomenele, acţiunile şi nu urmele acestora, obiectul perceperii este fenomenul, experienţa şi rezultatele lor;
- în cursul reconstituirii se pot reproduce şi verifica fapte, fenomene care nu lasă urme materiale. De exemplu, în cazul reconstituirii efectuate în scopul verificării posibilităţilor de a vedea sau de a auzi;
- la reconstituire, faptele, fenomenele examinate sunt întotdeauna provocate artificial, de aceea ele sunt asemănătoare, dar nu identice cu cele adevărate;
- reconstituirea este, de fapt, o experienţă, este o încercare de a stabili pe cale experimentală posibilităţile de existenţă a faptelor sau fenomenelor;

- cu ocazia reconstituirii, nu o dată se obţin probe noi şi se asigură extinderea urmăririi penale.

5.5. Aspecte psihologice privind exigenţele formulate faţă de persoana anchetatorului

Exigenţele legale şi morale, ca şi cele de competenţă care se formulează faţă de un anchetator, responsabil de aplicarea legii şi de protecţia societăţii în faţa recrudescenţei criminalităţii, justifică chiar şi o asemenea exagerare.

Exigenţele legale cer anchetatorului cunoaşterea profundă şi nuanţată a dispoziţiilor legii penale şi procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanenţă; de asemenea, a modului în care legislaţia procesuală, îndeosebi cea din materia probelor, permite abordarea procedeelor de tactică şi metodică în efectuarea anchetei judiciare.

Exigenţele morale, într-o perspectivă mai largă, vizează raportarea reală şi sinceră a anchetatorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă. Din acest punct de vedere, anchetatorul va trebui să cunoască în ce constau şi cât au fost de lezate valorile şi interesele legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale. Atitudinea generală a anchetatorului se raportează la suma de valori şi norme morale unanim acceptate, care se sprijină şi vin în întâmpinarea literei şi spiritului legii.

Exigenţele de competenţă au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experienţa pozitivă, şi, nu în ultimul rând, abilitatea anchetatorului de a utiliza, în condiţiile pe care i le permite legea, tehnologia judiciară integrată ştiinţei criminalisticii, de a solicita contribuţia expertizelor de specialitate pe care le reclamă cauzele judiciare. Armonizarea, într-o sinteză echilibrată, a cerinţelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

Interesante prevederi în sensul consideraţiilor menţionate sunt cuprinse în „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii", adoptat de Adunarea Generală a ONU, în decembrie 1979[240].

---

[240] „Art. 1 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor.

Revista Internațională de Poliție Criminală comentând aceste prevederi, subliniază: „Persoanele responsabile de aplicarea legilor ce se conformează dispozițiilor prezentului Cod merită respectul, sprijinul moral activ și concursul colectivității în care își exercită funcțiile, pe cel al serviciului de care aparțin, precum și al colegilor lor"[241].

5.5.1. *Calități psiho-intelectuale și moral-afective ale anchetatorului*

Între calitățile ce structurează profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al anchetatorului, psihologia judiciară se oprește în mod constant asupra **gândirii, memoriei, integrității senzoriale, echilibrului psihologic și, mai puțin sau deloc, asupra capacității de a judeca diferite roluri și a bunei-credințe.**

Gândirea este un **proces psihic de integrare a informației la nivel conceptual prin care subiectul cunoașterii individuale „devine capabil să depășească limitele** *hic et nunc* **ale percepției și să pătrundă mai adânc, nu atât constatativ, cât mai ales comprehensiv-explicativ, în esența realității**"[242]. În cazul anchetatorului, gândirea sa orientată spre esența realității judiciare a evenimentului judiciar, căci numai această esență poate fundamenta o soluție judiciară, trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. De regulă, faptele relatate în ancheta judiciară par întotdeauna reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmații să fie, mai ales la nivelul amănuntelor, contradictorii sau neplauzibile.

Art. 2 – În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane.

Art. 5 – Nici o persoană răspunzătoare de aplicarea legilor nu poate aplica, provoca ori tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament crud(ă), inuman(ă) sau degradant(ă), nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi ori împrejurări excepționale, cum ar fi: starea de război, o amenințare contra securității naționale, instabilitatea politică internă sau orice altă stare de excepție, pentru a justifica tortura ori alte pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante".

[241] „Revue Internationale de Police Criminelle", nr. 358, mai 1982, p. 129-131.

[242] M. Golu, *Principiile psihologiei cibernetice,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 158.

De aceea, pentru sesizarea inadvertențelor, a decelării aspectelor reale de cele imaginare sau a semnificativului de nerelevant, anchetatorul trebuie să acționeze cu perspicacitate și o mare putere de discernământ. În felul acesta gândirea, ca proces psihic cognitiv, distinct de celelalte procese psihice cognitive, va putea să asigure:

a) calitatea informației judiciare;

b) integrarea informației în raport cu realitatea externă din care aceasta a fost extrasă (evenimentul judiciar);

c) informația să fie codificată într-un limbaj care să exprime în mod fidel esența evenimentului judiciar.

Memoria[243]**.** „În cadrul sistemului psihic, memoria ocupă un loc distinct și are o individualitate specifică. **Ea reprezintă un subsistem ale cărui elemente le constituie conținuturile informaționale elaborate în cursul comunicației anterioare a individului cu mediul extern și a cărui dinamică rezidă în transformările de tip *integrativ sau instrumental executiv* efectuate de grupuri speciale de operatori asupra acestor conținuturi**. Astfel spus, într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obține în urma operațiilor de stocare și conservare a informației despre stările surselor externe și despre acțiunile și trăirile subiective în raport cu ele. În structura memoriei nu vom găsi obiecte și evenimente ca stare, ci mesaje informaționale de tipul ***codurilor-imagine, codurilor simbolic-conceptuale*** sau ***codurilor «tensiunilor» sau «relaxărilor»*** variabilelor motivaționale afective. Caracteristica principală a acestor mesaje constă în faptul că ele dau «***dimensiunea istorică***» a sistemului psihic și a sistemului personalității în ansamblu, legând în timp și după principiul opus direcției de scurgere a timpului - cel al reversibilității sau recursivității – stările și comportamentele anterioare de cele actuale"[244].

În activitatea de stabilire, pe bază de probe, a stării de fapt, anchetatorul operează reversibil și recursiv. Pe de altă parte, în procesul de coroborare și verificare a probelor, anchetatorul stochează informațiile și „menține continuitatea fluxului informațional în cadrul sistemelor analizatorilor un timp suficient pentru codificare-recodificare, prelucrare și interpretare"[245].

Anchetatorului îi este necesară memoria de lungă durată, adică acea memorie care prezintă „principalul rezervor de păstrare a experienței

---

[243] *Idem*, p. 209-227.
[244] *Idem*, p. 210.
[245] *Idem*, p. 221-222.

acumulate în cursul activității anterioare"[246]. „Memoria de lungă durată nu cuprinde numai informație pur constatativă despre evenimentele percepute sau trăite, ci şi evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii şi etaloane de esență socio-culturală, ştiinţifică, filosofică, etică, estetică etc."[247].

Este limpede că, întrucât ancheta judiciară debutează la nivelul fiecărui partener al relațiilor interpersonale, în mod oral, anchetatorului îi este necesară şi memoria de scurtă durată pentru a reuşi să consemneze şi în scris relatările partenerilor relației, operațiune care este ulterioară convorbirii.

Integritatea senzorială are în vedere **condiția fiziologică normală a analizatorilor anchetatorului, cunoscut fiind că „valorile funcției sensibilității sunt supuse unor oscilații ca urmare a fenomenelor de adaptare, depresie, oboseală, involuție, sau a celor de sensibilizare, contrast, învățare (evoluție)"[248].** Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psiho-fiziologic al corectitudinii şi exactității redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătății şi să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Integritatea senzorială defineşte, în ultimă analiză, personalitatea anchetatorului, permițându-i acestuia un comportament profesional echilibrat pe fondul psiho-fiziologic general pozitiv.

Echilibrul emoțional vizează **componenta afectivă a psihicului anchetatorului.** Procesele afective iau naştere prin „corelare informațională, din perspectiva sarcinilor de reglare sau a stării echilibrului optim, a cursului evenimentelor externe cu cel al evenimentelor din planul intern al subiectului"[249].

Complexitatea şi durabilitatea contactelor comunicaționale specifice activităților de anchetă judiciară implică întotdeauna acțiunea mai puternică sau mai slabă a unui factor de noutate, declanşând mecanismul psihic al afectivității ce se poate exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea etc. Asemenea manifestări trebuie contracarate prin autocontrolul pe care şi-l impune anchetatorul şi exercițiul perseverent al răbdării, toleranței, disponibilității de a asculta şi stăpânirii de sine.

---

[246] *Idem*, p. 225.
[247] *Idem*, p. 226.
[248] *Idem*, p. 130.
[249] *Idem*, p. 249.

Dacă anchetatorul nu va reuşi să-şi asigure „o suprafaţă psihică perfect plană" şi, prin manifestările sale negative, va apare în faţa interlocutorului ca un om impresionabil, nervos, agresiv, frământat de problemele proprii, atunci cadrul general al desfăşurării anchetei va deveni precar, şansele de realizare a scopurilor propuse diminuându-se.

Echilibrul emoţional al anchetatorului este condiţionat şi de lipsa oricărei prejudecăţi sau a duşmăniei faţă de persoana anchetată. Importante garanţii juridice pentru eliminarea prejudecăţilor sunt stabilite în art. 267 C.p., care, incriminând tortura, menţionează în mod expres „pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare oricare ar fi ea". De asemenea, în art. 2 din Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii este stabilită obligaţia juridică a acestora „să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane". Este, credem, în afara oricărei discuţii că dispoziţiile documentului de drept internaţional citate oglindesc preocuparea legislaţiei penale moderne pentru înlăturarea prejudecăţilor din conduita autorităţilor judiciare răspunzătoare de aplicarea legii.

Importante din perspectiva echilibrului psihologic al anchetatorului sunt şi dispoziţiile art. 7 şi 8 din Codul de conduită[250].

Capacitatea anchetatorului de a judeca rolurile protagoniştilor din afacerile judiciare. În literatura de specialitate se apreciază că anchetatorului îi este necesară şi o capacitate actoricească pentru a putea, la nevoie, să simuleze perfect orice stare sau trăire, sau să joace orice personaj pentru a-i înţelege mai bine motivele, stările afective şi reacţiile existente în momentul comiterii faptei şi, în general, întreaga personalitate.

În activitatea de anchetă judiciară nu se justifică, nici legal şi nici moral, procedeele artei teatrale şi nici scenariile. Anchetatorul nu joacă rol de infractor sau victimă, „nu intră în pielea infractorului sau victimei", aceasta fiind numai expresia metaforică a abilităţii anchetatorului, inteligenţei şi talentului său profesional de a intui jocul infractorului sau al falsei victime.

---

[250] „Art. 7 – Persoanele care răspund de aplicarea legilor nu trebuie să comită nici un act de corupţie. Ele trebuie să se opună cu vigoare oricăror acte de acest gen şi să le combată.

Art. 8 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legilor trebuie să respecte legea şi prezentul Cod. De asemenea, ele trebuie să împiedice orice încălcare a legii sau a prezentului Cod şi să li se supună cu hotărâre, cu întreaga lor capacitate".

Ancheta judiciară prezintă o anumită duritate, fiind presărată cu obstacole, cu răsturnări de situaţii, cu coincidenţe stranii care solicită la maximum inteligenţa, priceperea şi rezistenţa psihică a anchetatorului.

Legislaţia procesuală asigură un cadru juridic adecvat anchetei, sobru şi solemn, procedee suficiente pentru descoperirea adevărului, principii şi garanţii corespunzătoare pentru asigurarea drepturilor şi respectarea demnităţii fiecărui participant la procesul penal, nefiind necesar împrumutul procedeelor din arta dramatică. De asemenea, metodele tactice, tehnica criminalistică, ca şi cunoştinţele operaţionale de psihologie judiciară permit identificarea autorilor şi adevărul faptelor lor în condiţiile impuse de standardele moderne ale procesului penal.

Pentru toate aceste argumente, teza jucării rolurilor de către anchetator, după procedeele artei dramatice, ni se pare vetustă. În realitate, anchetatorul face mai mult ştiinţă decât artă. Că uneori anumite rezolvări sunt spectaculoase, aceasta depinde tot de ştiinţa anchetatorului.

În realitatea judiciară nemijlocită cu care se confruntă anchetatorul, actul profesional frecvent utilizat este cel al analizei şi judecării rolurilor pe care diferitele persoane implicate în afacerile judiciare le joacă şi dacă acestea sunt reale sau fictive[251].

---

[251] Iată câteva exemple în acest sens:

1. Şeful grupei de pază şi gardă al unui demnitar, audiat în cazul unui furt de valută de la reşedinţa demnitarului, fiind întrebat pe cine suspicionează, a furnizat o listă de suspecţi, sugerând verificarea minuţioasă a acestora pe perioada timpului critic. În acest stadiu al anchetei a intervenit psihologicul care, situându-se pe ipoteza judecării rolului pe care şi l-a asumat şeful gărzii demnitarului de a coopera cu anchetatorul, şi-a pus problema dacă acesta este un rol real, adică şi-a propus să-i judece rolul din perspectivă psihologică. Temeiurile acestui demers sau indiciile de probabilitate spre versiunea opusă celei susţinute de şeful gărzii au fost furnizate de lipsa oricăror urme la faţa locului, după o cercetare criminalistică *lege artis*. În consecinţă, i s-a propus şefului gărzii să urmeze procedura firească a investigaţiei vizând detecţia comportamentului simulat pentru a fi exclus din cercul suspecţilor şi pentru ca anchetatorul să se convingă că sprijinul pe care s-a declarat dispus să-l ofere anchetei judiciare este dezinteresat şi de bună-credinţă. Cel în cauză a acceptat testarea, necunoscând că aceasta se va face prin biodetecţie. Când însă s-a aflat în laboratorul de testare psihologică, în faţa aparatului „Polygraph", despre eficienţa căruia era foarte bine informat (din surse străine) a recunoscut fără nici o ezitare că este

În toate cazurile prezentate activitatea anchetatorului a fost una cerebrală, de analiză psihologică a comportamentului persoanelor aflate în relația sa profesională. Această activitate s-a fundamentat pe informațiile obținute în anchetă, pe logica sau lipsa de logică a faptelor sau a unor împrejurări legate de faptă, pe analiza contradicțiilor apărute în anchetă.

Tactica de cercetare în exemplele prezentate se constituie pe indicii de probabilitate ce se grupează în algoritmul „ipotezelor pereche", specific în disimularea faptelor penale, algoritm frecvent utilizat în ancheta judiciară,

---

autorul furtului valutei pe care trebuia să o păzească.

Cazul a fost soluționat în urma șocului psihologic creat de impactul tehnicii de biodetecție asupra unei persoane perfect documentate despre metodologia de testare și rezultatele acesteia, la mai puțin de două ore de la primul contact cu organele de anchetă ale poliției judiciare ale Inspectoratului de Poliție a Municipiului București. O lovitură de teatru s-ar putea afirma. La prima vedere, da. Procedeul utilizat are însă o fundamentare științifică, de psihologie judiciară, îndelung exersată și validată de zeci de cazuri.

2. Un soț reclamă dispariția soției de la domiciliul conjugal, susținând și versiunea unei posibile aventuri amoroase. În mod surprinzător, prin utilizarea unor martori mincinoși, direcționați subtil spre organele de anchetă, soțul obține confirmarea oficială a fugii soției cu un amant. Evident, o soluție eronată. După 3 ani de la reclamație, printr-o acțiune de judecare a rolului soțului, ce s-a declanșat în urma unei reclamații a părinților disparutei, cu sprijinul biodetecției, se stabilește rolul real al soțului – acela de ucigaș al soției sale – al cărei cadavru l-a ascuns într-o fântână.

3. Un afacerist reclamă că a fost tâlhărit de autori necunoscuți în holul de la intrarea în locuința sa, prilej cu care i s-a luat o importantă sumă de bani. Leziunile constatate prin certificatul medico-legal sunt însă disproporționate și atipice în raport cu descrierea agresiunii din plângerea penală. La o analiză psihologică de finețe a conținutului reclamației, transpiră ipoteza înscenării. Testul de specialitate, constând în verificarea prin biodetecție a sincerității reclamației, infirmă rolul de victimă și îl confirmă pe cel de escroc, pentru că prin reclamarea tâlhăriei afaceristul a intenționat să-și însușească sumele aparținând asociaților săi.

4. Pentru a-și motiva lipsa de acasă, în fața părinților săi, o tânără reclamă că a fost victima unui viol, săvârșit de trei tineri. Fiind testat rolul de victimă al tinerei, acesta nu se confirmă. Testul asupra tinerilor îi inocentează. Așadar, „victima" era autoarea unei plângeri penale calomnioase, iar „infractorii" inocenți.

îndeosebi în cauzele complicate în care este implicată şi activitatea laboratorului de psihologie judiciară. Un sinoptic simplu este edificator pentru a învedera ceea ce înseamnă o „ipoteză pereche".

Versiunea reclamată (falsă)	Versiunea anchetei (adevărată)
Dispariţie de persoane	Omor
Accident rutier	Omor
Incendiu cu victimă	Omor
Sinucidere	Omor
Tâlhărie cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Viol comis în grup	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt din avutul public	Delapidare

În asemenea situaţii cercetările bazate pe algoritmul „ipotezelor pereche" aduc în faţa anchetatorului datele (indicii) de disimulare care se polarizează în jurul versiunii anchetei şi care, în mod firesc, îl orientează pe anchetator spre actul profesional al judecării şi stabilirii adevăratului rol al protagoniştilor cazului judiciar.

În toate situaţiile de infracţiuni disimulate au apărut perioade de blocaj a anchetei, lipsa acută de informaţii autentice i-a obligat pe anchetatori, pornind de la particularităţile cazului, să reconstituie variante a unor posibile moduri de acţiune, să încerce să penetreze necunoscutul. Toate aceste activităţi, esenţialmente psihologice, nu sunt altceva decât activităţi de inferenţă operativă, de efort cerebral, de căutări care depăşesc, indiscutabil, un simplu joc dramatic.

Prin urmare, anchetatorul nu joacă roluri, activitatea sa nu este cea a unui actor, ci esenţa activităţii sale constă în a gândi şi, aşa cum constată Jean Piaget: „A gândi înseamnă, în primul rând, a experimenta mental pentru a se putea trece de la problemă la ipoteză, de la aceasta la verificarea ei". A gândi logic (a experimenta logic, cum se exprimă Piaget), implică posibilitatea unui control conştient asupra cursului operaţiilor mentale, asupra mecanismului acestor operaţiuni. Or, acest control implică, în mod necesar, posibilitatea de a ne desprinde de succesiunea faptelor mentale, posibilitatea de a reveni la punctul de plecare, de a reface sau reconstitui unele secvenţe etc., „într-un cuvânt, capacitatea reversibilităţii"[252].

[252] Piaget, J. , *Psihologia inteligenţei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 9.

Acestea sunt argumentele pentru care pledăm pentru judecarea rolurilor, nu pentru jucarea lor, pornind - aşa cum sublinia Piaget – de la problema (de soluționat) la ipoteză, iar de la aceasta la verificarea ei.

În mod practic, acesta este algoritmul anchetatorului în situația „ipotezelor pereche": problema de soluționat pusă în actul de sesizare este transpusă în „ipotezele pereche", iar apoi se trece la verificarea acestora, una trebuind să se confirme, iar a doua, evident, să fie infirmată. Nu de puține ori, cazuri judiciare deosebit de grele au fost rezolvate prin utilizarea biodetecției judiciare[253].

Buna-credință. Anchetatorul, magistratul trebuie să fie profesioniști de bună-credință. În ce măsură buna-credință își justifică tratarea într-un curs de psihologie judiciară vom încerca să demonstrăm în considerațiile următoare.

Buna-credință s-a cristalizat ca un concept juridic fundamental în dreptul roman şi este specific sistemelor de drept din familia romano-germanică, deci şi sistemului de drept român. În lucrarea, pe care o considerăm de referință în materia bunei-credințe, *Buna-credință în raporturile juridice civile*, este citată şi definiția ilustrului om politic, filosof, scriitor şi jurist roman Marcus Tullius Cicero, conform căreia buna-credință constă în: „sinceritate în cuvinte (*veritas*) şi fidelitate (*constantia*) în angajamente"[254]. „Pornind de la această definiție, se poate spune că faptele generatoare ale bunei-credințe creează două stări de concordanță sau de conformitate: pe de o parte, conformitatea între ceea ce omul gândeşte şi ceea ce el afirmă (sinceritate în cuvinte), iar pe de altă parte, conformitatea între cuvinte şi actele sale (fidelitatea în angajamente)"[255]. La rândul lor, doctrinele moderne de drept dau diferite definiții bunei-credințe, toate pornind însă de la cunoscuta maximă romană „*Honeste vivere, alterum non laedare, suum quique tribunere*".

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credință a anchetatorului, am preferat, după autorul citat, o definiție analitică şi deci mai didactică, pornind de la convingerea că o prezentare a laturilor conceptului bunei-credințe în ştiința şi practica dreptului (aceasta din urmă incluzând şi exercițiul psihologiei judiciare) serveşte mai eficient deontologia activității de anchetator şi ideea de justiție.

---

[253] A se vedea cazuistica din capitolul dedicat acestei probleme.

[254] Gherasim, D., *Buna-credință în raporturile juridice civile,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1981, p. 7.

[255] *Idem*, p. 24-35.

Aşadar, laturile conceptului bunei-credinţe pot fi grupate în următoarea ordine:

a) un grup de fapte psihologice determinate care alcătuiesc onestitatea („*honeste vivere*") constând în: loialitate, prudenţă, ordine şi temperanţă, toate acestea având un conţinut etic;

b) un grup de elemente intrate în sfera dreptului ca o consecinţă a faptelor psihologice menţionate şi anume: intenţia dreaptă, diligenţa, liceitatea şi abţinerea de la producerea prejudiciului[256].

Cum se caracterizează aceste elemente în activitatea anchetatorului şi magistratului, vom încerca să răspundem, pornind de la datele pe care le furnizează practica anchetei şi a instanţelor penale:

- **intenţia dreaptă:** subordonarea activităţii autorităţilor judiciare obiectivului aflării adevărului, respectării legii şi ordinii de drept; respingerea oricăror ingerinţe în actul de justiţie; soluţionarea cauzelor numai pe probe certe;
- **diligenţa:** circumscrierea eforturilor de soluţionare a cauzelor judiciare în limitele admise de procedurile legale; evitarea abuzurilor de orice fel;
- **liceitatea:** utilizarea în ancheta judiciară numai a procedurilor admise de legislaţia procesual penală şi procesual civilă; respectarea garanţiilor procesuale, a prezumţiei de nevinovăţie şi a dreptului la apărare, precum şi a drepturilor omului stipulate în actele de drept internaţional, fără nici un fel de discriminare;
- **abţinerea de la producerea prejudiciilor:** observarea posibilelor vicii în activitatea de urmărire penală sau de judecată, sesizarea şi înlăturarea acestora; receptivitate la cererile apărării faţă de posibilele prejudicii.

Buna-credinţă va trebui să conducă la soluţii temeinice şi legale atât în activitatea de urmărire penală, cât şi în cea a instanţelor judiciare.

În antiteză cu buna-credinţă, „reaua-credinţă" se va fonda întotdeauna pe fapte psihologice situate exact la antipodul celor menţionate, adică: intenţie răufăcătoare, imprudenţă, ilicitate şi vătămare, toate ca rezultat al lipsei de onestitate.

5.6. **Intima convingere**

Vom porni la analiza acestui concept de la Hagel care, în *Principiile filosofiei dreptului,* sublinia: „Ultimul cuvânt în decizie îl constituie

[256] *Idem*, p. 34.

convingerea subiectivă şi conştiinţa (*animi sententia*), aşa cum, în ce priveşte dovada, care se sprijină pe declaraţii şi mărturii ale altora, jurământul rămâne garanţia ultimă, deşi subiectivă"[257].

Dacă pentru mărturii jurământul rămâne garanţie ultimă, se pune în mod firesc întrebarea care este garanţia ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluţie judiciară. Din perspectivă psihologică această garanţie nu poate fi alta decât respectarea de către anchetator a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectivă etică, garanţia este moralitatea anchetatorului şi buna sa credinţă.

Din perspectivă judiciară, garanţia intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituţie democratică şi terminând cu principiul independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii. Credem că această dublă garanţie este obligatorie şi pentru celelalte categorii ce funcţionează în sistemul autorităţilor judiciare, răspunzătoare de corecta aplicare a legilor.

În plus, legea organică de organizare judecătorească stabileşte şi inamovibilitatea magistraţilor pentru că, din categoria mare a celor ce contribuie la înfăptuirea actului de justiţie, magistraţii sunt aceia care soluţionează cauzele penale, constatând că, prezumţia de nevinovăţie a început să nu mai funcţioneze în favoarea inculpatului, acesta fiind declarat vinovat.

În ultimă analiză există şi un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de-a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului şi aplicarea pedepsei.

În Codul de procedură penală în vigoare se menţionează că „toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni" (art. 343, al. 4); „Preşedintele îşi spune părerea cel din urmă" (art. 343, al. 5).

---

[257] Hegel, G.F.W., *Principiile filosofiei dreptului*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 256.

În art. 324, al. 2 din Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad şi continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ţinut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „Pentru ca judecătorii cu o experienţă mai mare, deci cu o prestanţă faţă de ceilalţi, să nu îi influenţeze"[258].

Prin urmare şi instituţia deliberării are o componentă psihologică, mai puţin relevată în literatura de specialitate.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti, care sunt opera gândirii magistraţilor şi care, *volens-nolens*, încorporează şi psihologia lor.

Credem că intima convingere este o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii etc.

În drept, intima convingere este starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor ***conştiinţă morală,*** care i-a călăuzit în aflarea adevărului, prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Mai rămâne, în mod evident, validarea acestei convingeri intime, care va opera în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

Credem, în finalul tuturor consideraţiilor expuse, că structura anchetei judiciare realizată din perspectivă psihologică poate şi trebuie să fie sistemul de referinţă al temeiurilor unor soluţii judiciare fundamentate pe adevăr şi justiţie.

5.7. Modele de conduită şi tipuri de anchetatori

Contactul îndelungat cu învinuiţii ori inculpaţii, în situaţii şi împrejurări complexe, îşi pune amprenta formativă în educarea (în condiţiile unui fond nativ existent) la anchetatori a unor calităţi speciale ca: perspicacitatea, spiritul de observaţie, insistenţa, subtilitatea deducţiilor şi sintezelor, rapiditatea sesizării unor relaţii şi forţa argumentării logice, a căror rezultantă formează intuiţia profesională, aşa-zisul fler. Un anchetator bun trebuie să fie o persoană căreia să-i placă să lucreze cu oamenii, pentru că, altfel, nu va reuşi niciodată să câştige încrederea şi respectul celui

---

[258] Vrăbiescu, G., *Curs de procedură penală*, Ediţia a II-a , revăzută şi întregită conform ultimelor modificări aduse Codului de Procedură Penală Carol al II-lea, p. 413.

ascultat, nu va poseda niciodată forța de persuasiune, ca o condiție absolut necesară unei interogări eficiente.

Anchetatorul trebuie să posede capacitatea de a se exprima clar și de a discuta în mod inteligent, atribut al unei gândiri suple și mobile și al unul înalt grad de profesionalism[259].

În contextul exigențelor menționate sunt incompatibile deontologic: mulțumirea de sine generată de încrederea exagerată în propriile calități și în experiența proprie; ruperea contactului cu elementele teoretice sau de noutate din profesiune; instalarea stereotipurilor, automatismelor și spiritului rutinier; bănuiala excesivă privind orice persoană anchetată; tendința de a suspecta orice om de activitate infracțională; amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificației acordată unor gesturi și manifestări secundare din conduita celor anchetați; modul uneori absent sau defectuos de a formula întrebări; impertinență, aroganță sau chiar vulgaritate în relațiile cu persoanele anchetate, ș.a.[260].

La toate acestea se adaugă atitudini absolut particulare adoptate în raport cu categoriile de învinuiți: vanitoși, orgolioși, sensibili la flatare și la aprecieri, care-și fac din statutul de infractor un renume. Oricum, a începe ascultarea fără a fi cunoscut în profunzime persoana celui cu care urmează confruntarea este ca și aruncarea în valuri fără cunoașterea înotului. La toate acestea se adaugă o serie de ***calități profesionale***, între care: obișnuința de a privi interlocutorii în ochi pe tot parcursul ascultării, sondându-le și interpretându-le corect comportamentul expresiv în raport cu întrebările semnificative; deprinderea de a asigura anchetei liniștea și intimitatea necesară; deprinderea anchetatorului de a nu-și permite gesturi de nervozitate, ticuri, ridicarea tonului ori alte accese de slăbiciune; deprinderea de a intra în anchetă cu încredere în capacitatea personală, calm și echilibrat, precum și tăria morală de a mai insista încă puțin din momentul în care s-a ajuns la concluzia că totul este zadarnic.

Studierea comportamentului anchetatorilor, în relația anchetator-anchetat, a condus la diferite clasificări, între care cea mai frecvent întâlnită în literatura de specialitate îi categorisește pe anchetatori în următoarea tipologie, frecvent întâlnită și în clasificarea tipurilor de conducători:

Anchetatorul temperat: se caracterizează printr-un comportament firesc, își ascultă cu atenție și interes interlocutorul, răbdător, calm și

---

[259] Altavilla, E., *Psihologia giudiziaria* vol. I, Unione tipografico – editrice torinese, 1955, p. 902-908.

[260] *Idem*, p. 866-882.

analitic. Intervine oportun şi eficient, cu tactul corespunzător situaţiei, pentru lămurirea aspectelor esenţiale ce interesează ancheta.

Anchetatorul amabil: manifestă o anumită transparenţă în relaţia cu interlocutorul şi jovialitate, nu ezită să-şi trateze interlocutorul cu o ţigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic mai adecvat a anchetatului. Dacă amabilitatea nu este constantă, echilibrul anchetei se poate rupe, anchetatul se inhibă, iar investigaţia poate fi compromisă.

Anchetatorul autoritar: se particularizează printr-o atitudine rigidă, gravă, cu accent de solemnitate, impunându-şi la modul imperativ voinţa în faţa interlocutorului. Nu este interesat în studiul psihologiei anchetatului şi, din această cauză, nu găseşte modalităţile optime de a stimula pozitiv convorbirea. Anchetatorul autoritar mizează mai mult pe intimidarea anchetatorului decât pe stimularea psihologică a acestuia pentru a coopera.

Anchetatorul vorbăreţ: este un tip complexat de necesitatea afirmării sau necesitatea de a se descărca de o tensiune afectivă, iar logoreea este modalitatea de a se elibera de aceste stări. Din motivele menţionate, sau a altora asemănătoare, anchetatorul vorbăreţ intervine inoportun şi lipsit de eficienţă în relatările anchetatului, putând compromite ancheta.

Anchetatorul cabotin: este cel care exagerează în utilizarea procedeelor actoriceşti, ce caracterizează stilul unor anchetatori. Asemenea exagerări pot provoca stări improprii pentru ancheta judiciară, cum ar fi: amuzamentul, dispreţul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situaţii ce pot prejudicia rezultatele anchetei.

Anchetatorul patern: adoptă un comportament blând în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune faţă de anchetat. Asemenea atitudini pot fi speculate de infractorii recidivişti care nu vor ezita să-şi atenueze faptele.

Nu am inclus în această clasificare pe **anchetatorii violenţi**, întrucât în sistemul judiciar modern existenţa acestora este greu de imaginat. Istoria cunoaşte însă şi această categorie de anchetatori sub diverse denumiri, între care cea mai frecventă este aceea a **anchetatorilor torţionari**, categorie specifică sistemelor judiciare ale statelor totalitariste.

Capitolul VI

PSIHOLOGIA COMPORTAMENTULUI SIMULAT[261] - VINOVĂŢIA CA TRĂIRE PSIHICĂ ŞI REALITATE JURIDICĂ

Secţiunea I

COMPORTAMENTUL INFRACŢIONAL DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ

6.1.1. *Consideraţii de psihologie judiciară asupra vinovăţiei ca atitudine psihică şi realitate juridică*

În săvârşirea faptei ce prezintă pericol social se reflectă o anumită poziţie a făptuitorului faţă de valorile sociale ocrotite prin normele dreptului penal, ceea ce face ca infracţiunea să fie caracterizată de lege şi printr-o **trăsătură de natură morală, subiectivă, constând în vinovăţia făptuitorului, adică fapta să fie expresia unei anumite atitudini psihice a subiectului în ceea ce priveşte voinţa de a săvârşi fapta şi conştiinţa caracterului şi a urmărilor acesteia.**

Astfel spus, fapta este o expresie materializată a proceselor psihice contrare intereselor şi valorilor sociale protejate prin norme juridice.

Vinovăţia constă în atitudinea psihică a (persoanei) făptuitorului faţă de fapta socialmente periculoasă săvârşită de el şi faţă de consecinţele acelei fapte, adică atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârşirii faptei ilicite, mai exact, la momentul imediat anterior săvârşirii acesteia, faţă de faptă şi urmările ei .

a) **Teoria normativă a vinovăţiei**

Pentru prima dată, Frank Reinhard a conceput vinovăţia ca o judecată de valoare asupra conţinutului psihic al faptei, ea exprimând un raport de contrarietate între voinţa subiectului şi norma de drept, fiind resimţită la nivel afectiv ca trăire, sentiment de culpabilitate.

---

[261] Pentru interesante aspecte interdisciplinare, specialiştii şi studenţii pot aprofunda cap. VII – *Biodetecţia judiciară* din N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară.*

În ceea ce priveşte cele două forme sub care se exprimă vinovăţia – intenţia şi culpa – se consideră că faptul intenţionat este un fapt involuntar care nu trebuia produs, caz în care se reproşează voinţei că nu a împiedicat producerea faptei.

Vinovăţia apare astfel ca o atitudine reproşabilă sub aspectul modului în care agentul concepe obligaţiile sale faţă de ordinea juridică, un mare rol avându-l valoarea motivelor care au stat la baza vinovăţiei.

În această teorie, vinovăţia devine un concept autonom fără un conţinut psihic. Evaluarea reproşului se face după criterii individuale şi sociale. Criteriul individual va avea în vedere modul de comportare a altei persoane care, într-o situaţie similară cu cea în care s-a găsit agentul şi având aceleaşi însuşiri ca şi acesta (vârstă, sex, pregătire profesională etc.) ar fi acţionat în alt mod, respectând legea.

Însuşirile individuale ale agentului şi specificitatea situaţiei sunt transferate asupra altei persoane luate ca termen de referinţă. Criteriul social va ţine seama de anumite circumstanţe concomitente faptei legate de condiţiile familiale, economice, sociale în care a acţionat agentul şi au influenţat asupra motivaţiei faptei.

În cadrul acestei teorii se subliniază dubla poziţie a intenţiei: pe de o parte, intenţia este un proces psihic care explică finalitatea şi caracterul acţiunii volitive, iar pe de altă parte, este un factor revelator al atitudinii interioare a agentului faţă de ordinea juridică. De fapt, teoria normativă nu conduce la o desprindere a proceselor psihice care însoţesc şi se manifestă în luarea hotărârii de a acţiona şi în punerea în execuţie a hotărârii, ci duce la o adâncire a acestora, la o examinare a lor în lumina întregii personalităţi a agentului. Accentul analizei se mută deci, de la procesele psihice implicate în săvârşirea faptei, la procesele psihice care explică comportarea făptuitorului, atitudinea sa internă faţă de ordinea juridică.

b) **Teoria psihologică a vinovăţiei**

Teoria psihologică a vinovăţiei consideră că aceasta nu poate fi analizată decât în raport cu o persoană responsabilă, capabilă să-şi dea seama de condiţiile în care acţionează şi de consecinţele faptei şi să-şi coordoneze activitatea în raport cu aceste cunoştinţe. În lipsa capacităţii psihofizice, agentul poate comite doar fapte periculoase, dar nu fapte intenţionate sau culpoase. Rezultatul nociv pe care l-ar putea produce persoanele incapabile apare mai degrabă ca o consecinţă mecanică, pur cauzală a mişcării membrelor persoanei incapabile.

Prof. univ. dr. George Antoniu[262] subliniază cele două ipostaze ale vinovăţiei: aceea de element al conceptului de infracţiune şi aceea de proces

---

[262] G. Antoniu, *Vinovăţia penală*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995.

psihic descris în norma de incriminare (în subsidiar, trăire psihică a culpabilității între conștiința culpabilă și norma juridică incriminatoare).

6.1.2. *Matricea infracțională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialității*

Sub aspect psihologic, punerea în operă a proiectului infracțional este precedată de procesul specific al concepțiunii faptei penale care cuprinde analiza posibilităților de acțiune, evaluarea avantajelor și dezavantajelor, a riscurilor acțiunilor ilicite, a măsurilor de împiedicare a identificării. Evaluarea acestor elemente se poate finaliza fie prin renunțarea la proiectele ilicite, fie, dimpotrivă, la deliberarea și asumarea riscurilor și, în consecință, la executarea proiectului infracțional.

Procesele psihice ce preced și însoțesc săvârșirea infracțiunii, precum și cele ce succed acesteia sunt integrate conștiinței infractorului sub forma unui *pattern* infracțional stabil, cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică și cu o caracteristică fundamentală – **psihosensibilitatea** – în virtutea căreia este posibilă conservarea în structurile memoriei a unei realități psihice obiectivată în mod fascinant la nivelul amintirii despre faptă (inclusiv substratul ei afectiv-emoțional).

Structurile informaționale reprezentând matricea infracțională, rămân implementate în neuronii scoarței cerebrale datorită psihosensibilității latente ce poate fi reactivată, dislocată și exteriorizată (monitorizată) în biodiagramele specifice investigației conduitelor simulate fiind identificabilă (exclusiv la autorii faptelor infracționale) sub impactul stimulilor de natură psihologică.

Definită strict, **matricea infracțională este o realitate a conștiinței infractorului, filmul netrucat și netrucabil al derulării infracțiunii, autoimplementat secvență cu secvență în memoria infractorului.**

6.1.3. *Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice*

6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale

Structura informațională psihosensibilă are în conținutul său patru secvențe distincte sub aspect psihologic, care se diferențiază în intensitate și se delimitează în timp[263].

---

[263] Doctrina dreptului clasic acceptă următoarea evoluție: apariția motivului, lupta motivelor, adoptarea hotărârii și, în fine, executarea acțiunii.

Secvența primară însumează procesele psihice care se nasc și se consumă până la decizia de a comite infracțiunea proiectată. Această etapă se caracterizează prin perceperea și prelucrarea de către agentul infractor a informațiilor declanșatoare de tendințe și motivații antisociale, pe care se fundamentează opțiunea pentru mobilul comportamentului ilicit, adică deliberarea.

Secvența secundară cuprinde procesele psihice care au loc din momentul luării deciziei infracționale până la pregătirea materială și săvârșirea faptei. Această etapă se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată pe coeficientul de risc, mai ales pe miza pusă în joc. Un rol deosebit în luarea deciziei infracționale îl are funcția de proiecție-anticipare, care stimulează câmpul reflecției asupra consecințelor în raport cu reușita sau nereușita, sentimentul satisfacției coexistând cu trăirea anxiozității, nesiguranței și îndoielii.

Fiind intime și deosebit de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum de energie nervoasă, manifestându-se la unii infractori printr-un anumit grad de surescitare. În acest stadiu, intenția infracțională primește un contur precis generând reechilibrarea sferei afectiv-motivaționale, pe primul plan trecând de această dată procesele reflexiv-volitive.

Secvenței secundare îi sunt specifice procesele de analiză și sinteză a datelor deținute de agentul infractor și de structurare a acestora pe variante de acțiune, din care se va alege varianta optimă. Activitățile specifice etapei secundare se desfășoară sub forma reprezentării mentale a unui plan de acțiune despre mijloacele și modalitățile de realizare a scopului, timpul de săvârșire a infracțiunii, asigurarea rezultatelor acesteia, măsurile de acoperire și sustragere de la identificare și răspundere, precum și alte elemente necesare reușitei.

Un rol deosebit de important în prelevarea și anticiparea mentală a finalității acțiunilor proiectate îl au stabilirea orientării antisociale și experiența din trecut a agentului infractor, acestea fiind componente esențiale ale potențialului său criminogen.

O dată definită hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativ-prospectivă a acesteia este urmată de acțiunile materiale cu caracter pregătitor. Specificul actelor preparatorii constă în procurarea de instrumente și materiale necesare actelor de executare a infracțiunii, contactarea de complici, culegerea de informații despre victimă(e), despre locul infracțiunii, supravegherea obiectivului și studiul acestuia, recunoașterea locului faptei, experimentarea privind pătrunderea și ieșirea de la locul faptei, posibilitățile de acoperire și fugă în caz de surprindere etc.

Rezultanta comportamentului infractorului din faza actelor preparatorii poate fi, după caz, fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condiţiilor optime reuşitei, fie desistarea ori amânarea, în aşteptarea unor condiţii şi împrejurări favorizante.

Secvenţa terţiară cuprinde procesele psihologice care însoţesc săvârşirea infracţiunii (în faza tentativei şi consumării faptei). În timpul comiterii infracţiunii, agentul infractor trăieşte stări emoţionale deosebit de intense. Actele şi acţiunile care se derulează în câmpul infracţiunii sunt tributare crizei de timp şi neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare şi teamă.

Psihologic, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de agentul infractor în timpul comiterii faptei (instrumentele destinate săvârşirii infracţiunii, valorile ce constituie obiectul material al infracţiunii, victima/victimele), contextul spaţio-temporal al desfăşurării activităţilor specifice comiterii infracţiunii etc., în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispunere spaţială, rezistenţa victimei etc.) determină trăiri şi reacţii emoţionale tributare atât imperfecţiunii simţurilor, cât şi surescitării nervoase în care aceasta se derulează. Teama de a fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluţii unor situaţii de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului bulversează structurile emoţionale şi precipită acţiunile făptuitorului. Lipsa unui autocontrol caracteristic pentru un mod de acţiune şi gândire în situaţii normale, generează scăpări, chiar şi în cazul infractorilor ce operează „cu sânge rece". Astfel, din cauzele menţionate, infractorului i se diminuează autocontrolul, acesta putând pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict purtătoare de urme, sau uită să şteargă anumite categorii de urme, renunţă în cursul activităţii infracţionale la portul mănuşilor, se accidentează etc. Toate acestea sunt exploatate de poliţia ştiinţifică prin metode criminalistice, în scopul identificării autorului şi soluţionării cauzei.

Secvenţa a patra cuprinde procesele psihologice care se produc după săvârşirea infracţiunii, în intenţia sustragerii de la răspunderea penală. Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei penale este efortul de a se sustrage identificării, inculpării şi pedepsei. În general, comportamentul agentului infractor în această fază – post-infracţională – este reflexiv-acţional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Istoria criminalităţii demonstrează existenţa, încă din cele mai vechi timpuri, a unor strategii şi scenarii de contracarare a activităţilor de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor.

În contextul acestor strategii şi scenarii, nu puţini sunt infractorii care îşi creează alibiuri, încercând să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit fapte (faptele) sau mizează pe imposibilitatea administrării probelor de către organele judiciare.

În cazul alibiului, stratagema utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de la locul infracţiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acţiuni menite a atrage atenţia, caută să fie remarcaţi pentru a-şi crea probe, bazându-se pe ideea că, după o anumită scurgere a timpului, organului de urmărire penală îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente[264]. Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfăşoară cercetările, căutând să obţină informaţii referitoare la cursul acestora, acţionând prin denunţuri sau scrisori anonime, modificări în câmpul faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariţii de la domiciliu, internări în spitale sau săvârşirea de noi infracţiuni mărunte pentru a fi arestat şi a dispărea din aria de investigare a poliţiei.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuinţa orice mijloace care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, încercări de intimidare a anchetatorului, deseori lăsând să se înţeleagă că vor apela la „persoane influente" care să curme „şirul ilegalităţilor".

6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic
(mobilul, trebuinţa, motivul, idealul, concepţia, scopul etc.)

Mobilul, ca element subiectiv al conţinutului infracţiunii – Comportamentul uman este determinat de modificările interne (neuro-endocrine) şi de stimuli (excitanţi) externi care influenţează scoarţa cerebrală[265]. Modificările psiho-fiziologice determină starea de tensiune psihică care iniţiază un comportament propriu fiecărui individ. Motivaţia acţiunii/inacţiunii infracţionale constituie forţa motrice interioară, elementul

---

[264] Cu studenţii se vor analiza strategiile de contracarare a identificării şi a probării infracţiunii prin strategia alibiului de către fraţii Iulian – Nicolae şi Radu – asasinii prof. Racu Iulian în feb. 1994. Se va evidenţia faptul că distanţa CFR Bucureşti-Iaşi, în perioada critică, fusese blocată prin înzăpezire, documentele oficiale ale CFR fiind utilizate în spargerea alibiului criminalilor care justificaseră absenţa din Bucureşti, tocmai prin deplasarea la Iaşi în timpul critic, călătoria cu trenul fiind practic imposibilă. În final, autorii vor recunoaşte comiterea omorului, de la ei recuperându-se corpurile delicte: 2 butelii şi 1 ceas de buzunar din aur.

[265] N. Sillamy, p. 202.

primar care asimilează şi sedimentează influenţele externe şi va genera fapta, persistând până la reducerea tensiunii psihice apărute (prin săvârşirea sau desistarea de la producerea faptei).

Conduita individuală este rezultatul intervenţiei unui ansamblu de factori conştienţi, inconştienţi, fiziologici, afectivi, intelectuali, sociali, aflaţi în interacţiune[266] care incită, sedimentează sau amplifică structura psihică individuală (influenţată de anumite predispoziţii individuale). Motivaţia acţiunii/inacţiunii este declanşată de trebuinţe, interese, convingeri, idealuri, concepţii care dezechilibrează biopsihosocial infractorul şi încetează prin satisfacerea acestora.

Trebuinţa infractorului având o natură diferită (socială, biologică, materială) impune stări şi imbolduri acţionale tensionante, orientând comportamentul individual spre reducerea tensiunii prin satisfacerea acestora sau amplificarea tensiunii din cauza neîmplinirii lor. Tendinţa de a trece la satisfacerea unor trebuinţe în mod conştient sau inconştient, constituie faze comportamentale ale motivaţiei individuale reprezentată de **mobilul acţional** care declanşează, impulsionează şi orientează acţiunea/inacţiunea infracţională.

Selectarea şi asimilarea trebuinţelor şi mobilurilor (motivelor) într-o structură constantă şi eficientă în domeniul infracţional, formează **interesele infractorilor**.

Motivele se află într-o interacţiune instabilă care generează stări tensionale sau chiar între infractor şi societate, determinând pe infractor să opteze între satisfacerea prin infracţiune sau respingerea motivelor prin desistarea sa.

Trebuinţele şi interesele infractorului se contopesc uneori cu unele convingeri trăite afectiv, fiind implicate în sentimentele, pasiunile, emoţiile şi dorinţele sale.

Convingerile stabilizează propriile aprecieri despre unele fenomene şi situaţii psihosociale, infractorul intervenind sau acţionând pentru menţinerea sau înlăturarea celor care nu-l satisfac. Derularea existenţei sociale poate să fie idealizată de infractor în sensul preluării unor modele comportamentale sau a anticipării unor soluţii care să justifice propria sa atitudine infracţională.

Idealul infractorului va constitui un ţel suprem al acţiunii – omisiunii socialmente periculoasă, atât sub aspectul formei de realizare, cât şi al finalizării acesteia. Reprezentând un înalt grad de pregătire acţională,

[266] *Idem*, p. 203

idealizarea infracţională ar trebui să caracterizeze sensul, scopul şi modelarea întregii activităţi infracţionale a unui individ.

Sfera conceptului de motivaţie comportamentală se încheie cu elementul de **concepţie despre viaţă şi societate a infractorului**, ca orientare fundamentală a comportamentului individual spre domeniul infracţional. Concepţia despre rezolvarea conflictelor individuale şi sociale numai prin infracţiune (ca rezultat al experienţei proprii) se caracterizează printr-un grad mai mic de înţelegere a exigenţelor sociale şi este o negare a educaţiei individuale.

Mobilul (motivul) acţiunii-inacţiunii infracţionale reprezintă elementul subiectiv al conţinutului infracţiunii şi constă într-o cauză determinată, un imbold psihic care impulsionează, declanşează fapta socialmente periculoasă. Mobilul dezvăluie natura morală a acţiunii – inacţiunii. Reprezentând o caracteristică de impuls afectiv apărut după selectarea, asimilarea şi sedimentarea unor influenţe externe, mobilul se materializează în obiectul rezoluţiunii delictuoase şi în direcţionarea executării dinamice a acesteia pentru satisfacerea unor cerinţe morale individuale: gelozie, glorie, gratitudine, fanatism, lăcomie, răzbunare, sacrilegiu. Guvernând întreaga motivaţie acţională, mobilul reprezintă un factor declanşator al faptei în sensul determinării stării psihice necesare orientării spre satisfacerea cerinţelor individuale, devenind astfel un obiect al cunoaşterii individualităţii psihologice a infractorului responsabil. În funcţie de geneza şi conţinutul mobilului acţional, în comportamentul infractorului se regăsesc elemente esenţiale ale temperamentului, obişnuinţelor, direcţionării morale, experienţei şi adaptării la un anumit tip de viaţă, precum şi ale tulburărilor mentale (frustrări, nevroze, obsesii, maladii mentale).

Mobilul faptei este variabil şi se caracterizează printr-un grad mai mic sau mai mare, mai simplu sau mai complex de organizare, ceea ce înseamnă că sensul său diferă de la infractor la infractor sau după condiţiile specifice de realizare *non sine causa acceditur* (nu se acţionează fără motiv). Nivelul de profunzime în reflectarea realităţii psihosociale a mobilului infracţional va caracteriza şi gradul de responsabilitate socială sau de iresponsabilitate a infractorului. Determinând infracţiunea, mobilul o individualizează şi o califică, însă prezenţa sa nu este obligatorie pentru desăvârşirea conţinutului infracţiunii. *Mutabile semper causa* (mobilul se schimbă mereu), însă el poate lipsi din derularea unor infracţiuni spontane, faptă care nu exclude realizarea conţinutului infracţiunii, deoarece acţiunea-omisiunea săvârşită cu intenţie sau din culpă are un rezultat socialmente periculos dacă infractorul are capacitatea psihofizică să răspundă penal. Practic, nu există acţiune-

omisiune care să nu aibă la bază un mobil acțional ce însoțește psihic și acțional comportamentul infractorului, însă în anumite situații, legea penală califică infracțiunea și după existența perceptibilă a mobilului: omorul săvârșit din interes material (art. 175 lit.b C.pen.); în anumite situații legea impune cu necesitate existența mobilului pentru a se împlini elementul subiectiv al conținutului infracțiunii (abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie – art. 247 C.pen.), astfel că, în lipsa mobilului, infracțiunea nu va exista, iar fapta nu va fi sancționată.

Uneori, mobilul reprezintă o circumstanță agravantă în realizarea infracțiunii, devenind astfel și un element circumstanțial în activitatea de individualizare legală și judiciară a pedepsei: art. 75, lit.d C.pen. (existența motivelor josnice). Categoriile specifice de mobiluri sunt perceptibile și inedite, atipice, de manifestare bizară a unor motive acționale, legea propunând aplicarea unor pedepse până la maximul special, iar dacă acesta este neîndestulător, se va adăuga un spor în limitele prevăzute de art. 78 C.pen.

Mobilul infracțional se dezvoltă, în genere, înaintea debutului faptei, devansând fazele acționale și devenind o circumstanță subiectivă a acțiunii-inacțiunii socialmente periculoasă. Formarea mobilului și acceptarea acestuia de către infractor reprezintă o parte componentă a afectivității individuale care este preponderent și stabil negativă, constituind un caz tipic de neacceptare a exigențelor sociale, explicând din ce motiv a fost săvârșită fapta penală.

Scopul, ca element subiectiv al conținutului infracțiunii – Scopul infracțional este reprezentat de considerentele fixate în mod conștient de infractor care se vor realiza în mod concret prin săvârșirea unei acțiuni-inacțiuni. Prin scop, infractorul anticipează rezultatul faptei care urmează a se definitiva ulterior. Scopul este rezultatul unui proces psihic, al unei deliberări prin care făptuitorul anticipează satisfacerea unor interese și își fundamentează modul de acțiune concretă pentru a se finaliza rezultatul propus. În sens restrâns, scopul reprezintă reflectarea subiectivă, conștientă a unui rezultat infracțional viitor, intuit, realizat și acceptat de infractor. În sens larg, scopul semnifică stabilizarea conștientă, volitivă a gândirii infractorului asupra unui obiectiv, deliberarea și adoptarea unei strategii acționale adecvate modului și condițiile concrete de săvârșire a faptei pentru obținerea rezultatului anticipat.

Sensul scopului se precizează în contextul acțiunii, exprimând caracteristica procesului acțional, a însușirilor, a circumstanțelor în care va avea loc acțiunea pentru a se ajunge la rezultatul prevăzut inițial. Scopul este

dependent de rezultatul infracţional, fiind element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în anumite condiţii. Scopul realizează joncţiunea între actul deliberativ, voliţional şi rezultatul urmărit, însă nu în toate cazurile sfera şi felul scopului urmărit de făptuitor face parte din sfera şi felul scopului incriminat ca element subiectiv al conţinutului unei infracţiuni. Dacă scopul infracţiunii concrete se ocupă de modul cum este organizată aceasta pentru producerea rezultatului, infracţiunea abstractă stabileşte un scop generalizat socialmente periculos pentru întreaga categorie de acţiuni posibile a se realiza. În acest mod, scopul devine element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în condiţiile în care fapta a urmărit realizarea scopului generalizat, socialmente periculos. În conţinutul infracţiunii, scopul este utilizat sub înţelesurile de destinaţie, de rezultat şi de circumstanţă şi face parte din latura obiectivă a infracţiunii.

6.1.4. *Matricea morală*

Înainte de a fi un concept, matricea morală (aflată în raporturi de incompatibilitate cu matricea infracţională) este o realitate mentală, un construct cognitiv-intelectiv plasat la nivelul conştiinţei individuale şi uşor identificabilă la fiecare individ al speciei umane, normal din punct de vedere bio-psihic.

Premisele demersului se pot constitui din definirea moralei: „Morala poate fi definită din diferite puncte de vedere; ea poate fi definită ca ştiinţa binelui şi a fericirii. Morala este ştiinţa profilaxiei şi a terapeuticii răului. Ea este filosofia şi igiena fizică şi psihică a vieţii sociale, conştiinţa echilibrului social, ştiinţa moralităţii şi imoralităţii, a drepturilor, a îndatoririlor, a viciilor şi a virtuţilor. Morala este ştiinţa moravurilor, a ansamblului regulilor care guvernează raporturile dintre oameni, ea este ştiinţa acordului sau a societăţii, ştiinţa reacţiilor între indivizi şi arta de a le evita: ştiinţa prudenţei şi a prevederii, ştiinţa estimării propriei slăbiciuni"[267] sau, din altă perspectivă, „morala este ultimul capăt al unei asociaţii alternative între acţiune şi reacţie, între rău şi răzbunare, între căinţă şi consolare" – „există o morală pozitivă (morala binelui) – în joncţiuni pozitive, comandamente pozitive, ceea ce trebuie făcut, alături de o morală a răului (prohibiţii) – comandamente negative, ce trebuie să omitem sau să ne abţinem de a face"[268].

---

[267] Odobleja, Şt., *Psihologia Consonantistă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 553.

[268] *Idem*, p. 554.

Morala, chiar condiționată istoric, constantă și actuală, în fiecare din noi, este matricea noastră morală, spațiul psihologic, forul interior de decizie, sau cum spunea Kant – „liberul arbitru".

Matricea morală cuprinde legea morală implacabilă ce nu poate fi modificată, tocmai pentru că este lege. Legea morală cunoaște și răul și binele, și nu poate transforma răul în bine și nici binele în rău, ea este infailibilă, categorică, se supune unui singur comandament, cel al „imperativului categoric".

În sinteză, **matricea morală** este **o constelație de exigențe moral-etice structurată la nivel mental într-un construct cu rol de filtru selectiv, aflată în raporturi de excludere cu matricea infracțională, vis-á-vis de care dezvoltă la făptuitori sentimentul culpabilității (vinovăției) de fiecare dată când exigențele sale sunt încălcate.**

Identificarea comportamentului simulat este posibilă tocmai în virtutea realității și caracterului obiectiv al matricei morale sedimentată mental a speciei umane, pentru că psihobiodetecția se adresează unui comandament moral – comandamentul adevărului și sincerității, coordonate ale personalității morale a omului.

În virtutea acestor realități se confirmă, la unison, că sindromul relevant se află în consonanță cu legea morală a planului decelării răului de bine, în timp ce comportamentul simulat se află în contradicție cu legea morală.

Secțiunea a II-a

COMPORTAMENTUL SIMULAT

6.2.1. *Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat*

Una dintre formele de simulare (sau disimulare) o constituie minciuna, atunci când este comunicată prin limbaj. Rousseau comenta definiția în felul următor: „a minți înseamnă a ascunde un adevăr ce trebuie dat în vileag", afirmând totodată că trecerea sub tăcere a acestor adevăruri pe care nu ai obligația de a le face cunoscute nu înseamnă „a minții".

Sinceritatea este o prescripție morală care nu poate fi întotdeauna o realitate psihologică.

Minciuna afirmată de subiect este justificată sau nu, astfel ea reprezintă starea unei încercări de a falsifica răspunsul just la o întrebare, ascunzând stările emoționale demascatoare. Din punct de vedere psihofiziologic, detectarea simulării poate fi studiată și este analizată uneori în aspectele ei mai grave, infracționale, cât și, mai ales, în laborator, – fără a

fi interesați de doza de justificare a celor implicați sau de caracterul oarecum artificial în care sunt induși subiecții de experiență[269].

O altă formă mai intimă de simulare, nu mai puțin răspândită însă, o constituie refuzul de a-și mărturisi și de a recunoaște o anumită atitudine reală față de o persoană oarecare sau încercarea de a-și camufla față de sine însuși o anumită dorință pe care totuși o simt[270].

Simulând, oamenii caută să-și convingă auditorii de poziția pe care și-o expun aparent. La anxioși, de exemplu, se observă adesea tăinuirea adevăratului motiv de anxietate. Simularea îmbracă în exterior intenția de inducere în eroare prin trei procedee mascate:

- printr-o atitudine raționalizatoare în care individul încearcă să ofere rațiuni cât mai plauzibile pentru justificarea unor greșeli sau a unui comportament pe care singur îl bănuiesc a fi condamnabil;
- alții caută să-și proiecteze atitudinile personale în contul altora;
- inversul acestui tip de mascare o constituie identificarea, prin aceasta individul atribuindu-și voit componente sau atitudini ale altor persoane.

Schema acestor procedee de mascare a motivelor reale, care sunt surse ale anxietății, aparține lui Coleman (influența freudiană).

Ca și în minciună, în orice alt tip de simulare există un anumit grad de intenționalitate în a înșela. Intenția este acea caracteristică esențială care deosebește o eroare de un fals. Simularea este, deci, o semnificație socială. O dată cu complicarea vieții sociale, tipurile de simulare, unele mai mult, altele mai puțin justificate, devin tot mai numeroase și, în general vorbind, niște necesități.

Cazul simulării absolute, a falsificării voite a adevărului printr-o formă exprimată verbal – „minciuna" – cu ascunderea expresiilor aparente care ar putea-o demasca. Oricărui comportament aparent îi corespunde, cu necesitate aspectul lui inaparent. Ceea ce este fals este sensul imprimat de individ componentei oferite spre observație directă, adică sensul care trebuie atribuit, după intenția sa, comportamentului aparent.

Comportamentul este, în fapt, inseparabil de formele sale de manifestare și acționează ca un tot. De aici și posibilitatea cunoașterii sigure a simulării comise. Inaparența în simulare este până la urmă nu numai ceea ce se încearcă a fi ascuns, ci produsul dintre inaparența care corespunde cu ceea ce este lăsat voit să se exteriorizeze și inaparența care trebuie să rămână un secret personal.

---

[269] Ciofu, I., *Comportamentul simulat*, p. 51.

[270] *Idem*, p. 51.

6.2.2. *Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat*

Acțiunea simulării are un aspect aparent (care ne poate induce în eroare), dar și unul inaparent. Formele comportamentului inaparent – evidențiabile cu ajutorul indicatorilor fiziologici – sunt numeroase, de la modificările bioelectrice surprinse de EEG într-un moment de atenție, până la creșterea tonusului sau la mișcări musculare care anticipează direcționarea unor organe senzitive sau apatice către obiectul atenției.

Prima schemă la care apelăm se referă la „comportamentul de acomodare". Astfel, între o funcție a sistemului (S) și comportament (R) au loc o serie de procese:

1. de prelucrare a informațiilor primite, implicând procesele receptive (prin care se selecționează stimulii care dezvăluie, care arată o semnificație anumită);
2. de evaluare (prin care se definesc cerințele de acomodare și se formulează acțiunile posibile);
3. de selecție (prin care se aleg acțiunile, după riscul și recompensa pe care le presupun).

Toată această prelucrare este influențată de:

a) cadrul de referință al individului;
b) *pattern*-ul motivațional: trebuințe, interese etc.;
c) resursele de mânuire a acțiunii comportamentale: capacitate, talent, învățare, potențialități etc.;
d) condiții diverse, momentane: implicații emoționale, oboseală etc.

Rezultă, din această schemă, că între factorii perfect vizibili și controlabili, (S) și (R), există unele variabile intermediare care influențează și întârzie răspunsul vizibil. Comportamentul simulat trece printr-o succesiune asemănătoare de etape – procese, dintre care, în unele comportamentul se poate exprima în ambele lui aspecte, în altele numai în formele inaparente. Dintr-o astfel de schemă se remarcă existența a două elemente importante pentru conduita simulată, și anume:

- primul element este reprezentat de momentul în care stimulului i se stabilește sau i se reactualizează o anumită semnificație pentru subiect, semnificație care poate fi cu totul alta decât cea unanim stabilită;

- al doilea element îl constituie evaluarea, mai concret spus, selectarea tipurilor de răspunsuri, de acțiuni. Aici se controlează punctul în care subiectul care încearcă o simulare trebuie să-și traducă într-un stadiu aparent intențiile asupra cărora a deliberat, cât și formele de exprimare găsite a fi convenabile.

Într-o a doua schemă, comportamentul punctează și mai clar verigile inaparente incluse în acțiunea de simulare: stimul – semnificație – mediere –

intenție – răspuns. În această schemă care aparține lui Smedslund este de reținut existența a două „zone nelegiferate" (*now lawfull region*) în care sunt introduși factori de incertitudine: una după recepționarea stimului, o a doua înaintea răspunsului efectelor. Prima zonă indică lipsa unei reacții logice între (S) și o anume semnificație constantă. A doua arată lipsa acestei reacții din stimularea respectivă și semnificația personală locală. Rezultă că odată cu sau după apariția intenției de a răspunde, un răspuns poate fi întârziat, viciat, falsificat cu un altul care nu corespunde uneia de tipul statistic, ca depersonalizat. A doua zonă de incertitudine împreună cu intenția de a răspunde, reprezintă, posibil, momentul și locul cel mai caracteristic pentru acțiunea demascatoare a aspectului inaparent din comportamentul de simulare, în care obiectiv ar fi poate imposibil de pătruns dacă ea n-ar fi strâns legată de coloratura emoțională a acțiunilor planificate, de efectul atitudinii pregătitoare și nesiguranța asupra rezultatului acestor acțiuni care presupun un risc pentru individ.

În comportamentul inaparent al simulării există unele verigi, unele etape semnificative. Desfășurarea acestor etape nu are loc fără un anumit ecou efectiv, dimpotrivă, emoția le însoțește, dându-le o anumită consistență, adică, o implicare în primul rând a manifestărilor organice, musculare și glandulare care îngroașă cu mult latura evidențiabilă a acestor evenimente.

6.2.3. *Indicatorii verbali, motori și fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție)*

a) **Metoda asocierilor de idei** în detecția minciunii își bazează eficiența pe faptul că o stare emoțională, o anumită semnificație a cuvintelor ce se prezintă sau se spun cuiva pot influența asocierile pe care acesta le stabilește uneori. Libertatea unui subiect de a stabili asociații de limbaj la un cuvânt-stimul dat este îngrădită, orientată de o serie de criterii care uneori scapă controlului individual. Asociația făcută poate să apară – atât pentru experimentator, cât și pentru subiectul însuși – ca fiind întâmplătoare. Totuși, din punct de vedere al legăturilor, circuitelor condiționate care sunt reactive și care stau la baza asocierilor verbale, formularea de „asociație întâmplătoare" trebuie privită cu circumspecție. Există cercetări ale căror date probează faptul că în conținutul asocierilor pe care le facem pot fi incluse până și aspectele unor perceperi subliminale. Ideile nu ne vin în minte, deci, la întâmplare.

Folosirea metodei asocierilor verbale în scopul detectării unui anumit conținut de idei, legat de o stare momentană (emoțională, mentală) capătă

şansa de a deveni, prin intermediul unei metode adecvate, un singur instrument investigator.

Ca o concluzie referitoare la folosirea metodei asociaţilor verbale, se afirmă că „dacă viteza de reacţie verbală este diferită la cuvintele critice faţă de acelea nesemnificative, dacă subiectul refuză răspunsul la cuvintele critice sau repetă voit, în lipsa unui cuvânt înlocuitor la îndemână, răspunsurile verbale anterioare – atunci vinovăţia simulantului (subiectului) poate fi dovedită".

b) **Indicatori vegetativi**. În multe cazuri experimentale s-a constatat că stimulii prezentaţi subiectului au şi un aspect afectiv, dar cel cognitiv este primordial. Într-un context afectiv situaţia se schimbă. Simularea constituie tocmai unul dintre aceste cazuri: aspectul emoţional este mai viu, datorită însuşi contextului afectiv în care este silit să acţioneze subiectul sau infractorul. De aceea, indicatorii vegetativi se situează pe primul plan prin modificările pe care le produc: pulsul creşte imediat după minciuna afirmată, poziţia verticală a undelor pulsaţiilor înscrise este modificată. Dintre alţi indicatori vegetativi, unii autori susţin că EDG are o mare eficienţă în detectarea răspunsurilor simulate. Personalul de specialitate care lucrează în criminalistică opiniază însă că în condiţiile anchetei (cu un stres mai ridicat, deci), EDG are o eficienţă într-adevăr mai bună, dar mai scăzută comparativ cu alţi factori, cum ar fi presiunea sangvină.

c) **Înregistrările fiziologice** sunt asociate cu alţi indicatori de detecţie a simulării şi contribuie considerabil la detectarea comportamentului simulat.

Un alt indicator, **expresia sonoră a răspunsului verbal**, a stat la baza detecţiei comportamentului simulat într-o metodă pusă la punct de Olechowski.

6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie în simulare

După 1900, cercetările întreprinse în direcţia „detectării simulării", a „minciunii", au fost tot mai numeroase, specialiştii plecând de la faptul că stările de tensiune psihică, apărute în momentele de nesinceritate, cum sunt şi cele specifice învinuitului sau inculpatului care caută să ascundă adevărul, determină o serie de modificări fiziologice. Unele dintre aceste modificări (răguşeala, congestionarea, crisparea, scăderea salivaţiei, dereglarea ritmului respiraţiei şi a celui cardiac etc.), pot fi sesizate direct de către cel ce efectuează ascultarea, dacă are cunoştinţe de psihologie, fiziologie şi, bineînţeles, spirit de observaţie adecvat profesiunii.

Plecându-se de la manifestările specifice tensiunii psihice, în literatura de specialitate s-a încercat chiar stabilirea unor reguli după care se poate detecta minciuna, vinovăția sau inocența. Astfel, potrivit lui Le Clere:

a) răspunsul vinovatului este mai lent şi ezitant, cel al inocentului este spontan, detaliat şi deseori indignat;

b) vinovatul suportă mai greu privirea, spre deosebire de inocent care însă, roşeşte mai uşor;

c) inocentul face apel la corectitudinea sa şi caută să demonstreze că nu ar avea nici un interes pentru faptele care i se impută;

d) inocentul dă mai greu explicații privind modul în care şi-a petrecut timpul critic, spre deosebire de vinovat care oferă imediat un „excelent" alibi;

e) inocentul este inconsecvent în declarațiile pe care le face[271].

Tehnicile de investigare, care detectează emoția şi nu cauzează acesteia, se bazează, în esență, pe următoarele elemente:

- în momentul simulării, individul prezintă o serie de manifestări emoționale[272];
- persoana ascultată nu-şi poate controla în întregime aceste manifestări emoționale.

Indicatorii fiziologici care pot servi la depistarea tensiunii emoționale folosiți în actualele tehnici de detecție a simulării, a sincerității sau a nesincerității, sunt consecința unor procese fiziologice (cauzate de tensiunea psihică specifică sistemului nervos vegetativ), cum ar fi:

1. modificările activităților cardiovasculare, manifestate în ritmul şi amplitudinea pulsului, precum şi în tensiunea arterială;
2. modificarea caracteristicilor normale ale respirației care, în prezența emoției, devine neregulată şi mai grea;
3. modificarea rezistenței electrice a pielii, denumită reacția electrodermică (R.E.D.);
4. modificarea caracteristicilor normale ale vocii, funcției fonatorie influențată de schimbarea tremurului fiziologic al muşchiului aparatului fonorespirator;
5. modificarea caracteristicilor scrierii, îndeosebi în privința vitezei de execuție şi a presiunii, care se poate accentua sau reduce[273].

Alți indicatori fiziologici sunt:

---

[271] E. Stancu, *Criminalistică,* p. 145.

[272] Vezi anexa: T. Butoi, Al. Butoi şi I. Butoi, *Psihologia comportamentului criminal – ghid de observație*, Editura Eumar, Bucureşti, 1999, p. 137 şi urm.

[273] T. Bogdan, T. Butoi, *Tratat practic de criminalistică*, vol. II, p. 368.

- tensiunea musculară (crisparea);
- temperatura corpului;
- comportamentul ocular;
- activitatea electronică a scoarței cerebrale, înregistrată prin intermediul electroencefalografului sub forma electroencefalogramei (EEG), fiind un indicator important al tensiunii psihice.

6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare şi teste de personalitate

Performanța realizată de un subiect într-o cercetare experimentală depinde, printre altele, de calitatea şi intensitatea simulării, de anumite capacități psihofizice, de disponibilitatea de moment, de gradul de sănătate şi oboseală, de motivația pentru experiment. Influența acestor condiții asupra creşterii sau descreşterii performanței, în obținerea unor rezultate care corespund realmente sau nu posibilităților subiectului a fost deseori abordată obiectiv.

O importanță deosebită o are asupra rezultatelor şi influența sau încrederea subiectului față de adevăratul scop al activității experimentatorului, uneori, condiții care îl pot determina să apeleze în ceea ce spune sau face, la răspunsuri nesincere.

Este necesară o analiză amănunțită privind rolul stimulărilor în cercetarea psihologică, influența acestora asupra nivelului performanței şi, în general, asupra îmbunătățirii modelului de investigare a simulării.

Se observă indici de simulare în:

a) **Chestionarele psihologice** – care răspund anumitor tematici – în care o parte dintre cei solicitați au tendința de a face o „bună impresie" examinatorului. În cazul în care indivizii sunt preveniți că obiectul urmărit, odată cu prezentarea chestionarului, îl constituie investigarea tendinței de a minți, are loc o mai frecventă formare a răspunsurilor, cu o puternică dorință de a face aceeaşi „bună impresie". Astfel, pentru a preveni falsitatea răspunsurilor, s-a pus problema introducerii în chestionare a „scalelor speciale" de detecție a unor disimulări reuşite (*fake good responses*);

b) **Testul M.M.P.I.** conține, de asemenea, o „scală specială" de 18 elemente, asemănător testului de personalitate al lui Manddlley (M.P.I.) şi o „scală specială pentru copii" (J.M.P.I.), cu doi indici de simulare (F-K, K-L), identificați ca fiind factori care exprimă o „tendință de a minți" şi o „apărare perceptivă", disimularea şi apărarea perceptivă având un factor comun: starea de apărare (*liberty*);

c) **Testul de apercepție tematică (T.A.T.)**, aplicat într-o condiție standard, comparat cu o agresivitate simulată poate avea ca rezultat evidențierea încercărilor de a da răspunsuri false.

d) **Testul de frustrație ROSENZWEIG** – acumularea agresivității este introproiectată, exteriorizată sau mediată.

Secțiunea a III-a

DETECTAREA ȘTIINȚIFICĂ A CONDUITELOR DUPLICITARE (SIMULATE – MINCINOASE) – UTILIZAREA TEHNICII *LIE DETECTOR POLIGRAPH*[274]

6.3.1. *Scurt istoric și evoluție în materie*

Preocupările obiective științifice, îndreptate către detecția stărilor de tensiune emoțională care evidențiază disimularea adevărului, sunt de dată relativ recentă. Este cunoscut faptul că cercetările asupra poligrafului au apărut pentru prima oară în jurul anilor 1920 în S.U.A., izvorând din necesitatea practică a orientării anchetatorilor în dirijarea cercetărilor judiciare, ulterior poligraful „fiind amplu folosit în instrucția penală"[275].

Plecând de la faptul că disimularea adevărului (minciuna) este însoțită în mod obișnuit de unele schimbări fiziologice caracteristice reacțiilor emoționale, „un număr de tehnicieni și criminologi ca V. Benussi, H.D. Burtt, J.A. Larson, Summers, Keller, Reid, Inbau, pentru care lupta contra crimei se reducea adesea la o luptă între adevăr și minciună, dar preocupați de asemenea să stabilească nevinovăția indivizilor acuzați pe nedrept, au făcut cercetări și au construit aparate amplificatoare și înregistratoare capabile să traducă și să studieze aceste fenomene interioare"[276].

Pentru diagnosticarea minciunii și sincerității, V. Benussi a utilizat pneumograful. Problema pe care și-a pus-o Benussi a fost dacă se schimbă respirația când se minte, cu alte cuvinte dacă se pot preciza sau nu simptomele respiratorii pentru minciună. Tehnica utilizată de Benussi a constat în următoarele: Subiectului i se prezentau diferite bucăți de hârtie pe care erau imprimate cifre, litere sau imagini. El (subiectul) trebuia, într-un caz, să spună sau să citească corect ceea ce se găsea pe foaia de hârtie, iar în

---

[274] Tiberiu Bogdan, Tudorel Butoi, *Tratat practic de criminalistică*, vol. II, cpt. referitor la identificarea stresului emoțional prin tehnica poligraf.

[275] J. Pinatel, *El detector de metiras*, Mundo-Policial, nr. 25/1974, Buenos Aires, p. 58.

[276] M. Sicot, *A la barre de l'Interpol*, Paris, 1961, p. 170.

alt caz să declare semne care nu se găseau pe foaia de hârtie, simulând adevărul. Experienţele au fost făcute în prezenţa unei asistenţe compuse din experţi, al căror rol era acela de a observa atitudinea şi fizionomia subiectului şi de a conchide, după impresiile lor, dacă subiectul a minţit sau a spus adevărul. În acest timp, experimentatorul se ocupa de înregistrarea respiraţiei subiectului. Pentru diagnosticare, experimentatorul s-a folosit numai de curbele respiraţiei. Rezultatele obţinute au fost din cele mai tipice: în caz de minciună, expiraţia era de mai lungă durată decât inspiraţia, iar în cazurile de sinceritate, dimpotrivă, inspiraţia era aceea care dura mai mult. Prin urmare, ceea ce permite diagnosticul nu este nici frecvenţa, nici profunzimea respiraţiei, ci numai forma. Încercările făcute de subiecţi de a schimba în mod voluntar curba respiraţiei au fost fără succes. Interesant de remarcat este însă faptul că aprecierea experţilor a fost justă în 50% din cazuri, ceea ce după Benussi se putea datora pur şi simplu întâmplării, pe câtă vreme diagnosticul bazat pe curbele respiraţiei prezenta o exactitate de aproape 100%.

Experienţele lui Benussi au fost reluate cu mici modificări de H.D. Burtt. El a înregistrat însă, nu numai respiraţia, ci şi presiunea sanguină sistolică. Concluzia la care a ajuns a fost că presiunea sanguină sistolică avea o mai mare valoare diagnosticală decât respiraţia. După Burtt, diagnosticul bazat pe respiraţie este just în proporţie de 73%, iar cel bazat pe presiunea sistolică în proporţie de 91%[277].

În S.U.A., primele cercetări se leagă de numele lui John A. Larson[278], care, în colaborare cu profesorul de psihologie Robert A. Gesell, a realizat în 1920 un aparat poligraf portabil (instrument capabil să înregistreze în mod continuu 3 fenomene fiziologice – tensiune arterială, puls şi respiraţie), pe care-l utiliza mai ales pe când lucra pentru poliţia din Berkley[279].

Keller, care urmărise primele lucrări ale lui Larson, a construit în 1925 cu ajutorul Universităţii Netwestern, un poligraf îmbunătăţit, sub denumirea de „Keller Polygraph" (nedepăşind însă stadiul înregistrării parametrilor clasici: tensiunea arterială, pulsul şi respiraţia). Cu acest aparat, el pune bazele poligrafului industrial[280].

---

[277] Al. Roşca, *op.cit.*, p. 127-128.

[278] A. Parker, *Au nom de la loi*, Paris, 1965, p. 98.

[279] C. Turner, *Détection scientifique du mensonge dans l'Armée Americane*, în „Revue Moderne de la Police", nr. 61-1963, p. 16.

[280] Guy Mondet, *Le polygraph et son utilisation en justice*, în „Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique", nr. 4-1959, Geneva, p. 298.

În 1938, Compania de cercetări asociate din Chicago, adaugă la aparatul lui Keller, inspirându-se din lucrările lui Walter Summers asupra reacției galvanice a pielii, un înregistrator capabil să măsoare variațiile acesteia.

O formă îmbunătățită este realizată în 1945 de John Reid, care stabilește legătura între activitatea musculară neobservabilă și tensiunea arterială, poligraful „Reid" putând astfel înregistra: tensiunea-pulsul, respirația, reacția electrodermogalvanică, reactivitatea neuromusculară. Realizările în acest domeniu au fost posibile datorită, pe de o parte, necesității impuse de practică de a se efectua detecția disimulării adevărului și, pe de alta, datorită preocupării unor minți ingenioase de a fructifica în mod superior rezultatele psihofiziologiei.

Ulterior acestor prime începuturi, a avut loc o perfecționare considerabilă a poligrafului, atât în sens strict tehnic, cât și în ceea ce privește metodologia de utilizare a aparaturii.

Pe plan statistic, Laboratorul de detectare al poliției din Chicago a efectuat între 1938 și 1941 un număr de 1127 de teste. În registre a fost relevată culpabilitatea în 84% dintre cazuri[281].

Au existat multe discuții privind aspectele morale și juridice ridicate de folosirea tehnicii poligraf. Astfel, M. Sicot sublinia: „în domeniul respectului persoanei umane, se cuvine să se precizeze bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern. Firele și electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calitățile sale volitive și intelectuale și nici nu trebuie măcar să se dezbrace, în timp ce în multe țări, legile autorizează recoltarea de sânge care necesită înțepături și prelevări corporale"[282].

În ce privește opinia europeană față de aspectul juridic al problemei, majoritatea specialiștilor sunt de aceeași părere cu Marcel Sicot, care subliniază: „Reacțiile înregistrate la poligraf nu pot fi considerate nici ca declarații, nici ca mărturii, nici ca mărturisiri, pe care nimeni nu este, în mod legal, obligat să le facă. Mie mi se pare în actuala stare de lucruri că ar trebui să fie clasate în categoria indiciilor care rezultă mai curând din tehnica polițistă, decât din procedura penală. Ele nu au, desigur, valoarea urmelor relevate la fața locului, și, mai puțin încă, forța probantă a amprentelor digitale, recunoscută astăzi în mod universal. Dar justiției i-au trebuit numeroși ani ca să recunoască valoarea probatorie a dactilotehniei"[283].

---

[281] *Ibidem.*

[282] M. Sicot, *op.cit.*, p. 170-171.

[283] *Ibidem.*

Nu trebuie însă neglijat faptul că „adversarii detectorului de minciuni, uitând fără îndoială pe nevinovați, pe care acesta permite să-i scoată în afara cauzei, estimează că utilizarea sa este incompatibilă cu principiul de a dispune liber de tine însuți, că singura amenințare de a recurge la acesta constituie deja o presiune, că operația însăşi este un act de intimidare care poate aduce subiectul să mărturisească ceea ce n-ar fi recunoscut altfel, că el riscă să mărturisească crezându-se depistat, că anchetatorul poate, dacă individul refuză să se supună detectorului, trage din acest refuz concluzii injuste sau imprudente, că subiectul vinovat este susceptibil să vrea el însuşi să înşele, în sfârşit, că uneori este dificil să interpretezi graficele şi să controlezi autenticitatea acestora"[284].

În prezent, folosirea tehnicii poligraf în procesul penal este o realitate nu numai pe continentul american, ci şi în numeroase țări europene (Germania, Franța, Italia, Polonia etc.), în Japonia, în Israel etc.

În țara noastră, testările cu ajutorul tehnicilor poligraf sunt de dată recentă şi se fac în compartimentele tehnico-ştiințifice ale Poliției. Preocuparea de bază este aceea a perfecționării metodologiei de testare (prin valorificarea experienței practice a muncii de poliție şi a cercetărilor de psihologie judiciară de la noi), în direcția măririi capacității de precizie în ceea ce priveşte depistarea disimulării adevărului în cursul cercetărilor. Scopul final exclusiv este acela de a orienta (în baza unor indicii) cercetările judiciare, de a aduce un plus calitativ activității de urmărire penală.

6.3.2. *Fundamentul ştiințific al constatării stresului psihologic*

a) **Indicatorii psihofiziologici de depistare a nesincerității**

Observația empirică milenară a evidențiat faptul, îndeobşte cunoscut, constând în aceea că ori de câte ori se ascunde adevărul prin rostirea unei minciuni, acest fapt este însoțit de un întreg cortegiu de trăiri lăuntrice şi de sentimentul stingheritor al vinovăției. „În strădania de a ascunde adevărul nu am simțit oare, în unele ocazii, o creştere bruscă a bătăilor inimii, urcarea sângelui în obraz, un impuls incontrolabil de a înghiți, sau alte astfel de fenomene rezultând din teama asupra posibilității ca minciuna să fie descoperită? Şi nu ne-am întâlnit cu multe ocazii în care am putut decela minciunile altor persoane prin diverse manifestări ca roşirea, contractarea buzelor, strângerea ochilor, evitarea de a privi pe cel ce întreabă «drept în ochi», o monotonie specială a vocii, un «râs forțat», o contraîntrebare de «cine, eu?», o cerere inutilă de a se repeta întrebarea, mişcări ale mâinilor şi

[284] *Ibidem.*

picioarelor arătând o stare de stânjeneală, o activitate mărită a «mărului lui Adam» şi multe alte reacţii de natură asemănătoare?"[285]. Deosebit de frecvent, asemenea manifestări se întâlnesc în domeniul psihologiei judiciare, oglindite concret în munca de urmărire penală, de ascultare a învinuiţilor şi infractorilor. În marea majoritate a cazurilor, aceştia, profitând de lipsa unor probe hotărâtoare şi ţesând raţionamente cu aspecte de verosimilitate, zădărnicesc aflarea adevărului şi soluţionarea justă a cauzelor. Dacă în plan raţional, logico-cognitiv (acela al dialogului dintre anchetator şi infractor), manifestarea de voinţă a acestuia din urmă de a se apăra de acuzaţiile aduse se desfăşoară plenar, nestingherit, uneori dându-i chiar câştig de cauză, nu acelaşi lucru este posibil în sfera trăirilor emoţionale şi a reacţiilor psihofiziologice, unde, de obicei, autocontrolul voluntar rămâne fără efect[286]. „Persoana care a comis o infracţiune, în timpul ascultării se află într-o stare de excitaţie emoţională puternică, în special atunci când există un pericol real de a face cunoscute fapte pe care vrea să le ascundă. La o reacţie emoţională puternică intervin modificări în presiunea sângelui, în forţa şi viteza de lucru ale inimii, în respiraţie (schimbarea ritmului), în reacţia epidermo-galvanică. Aceste modificări pot fi înregistrate pe aparate speciale, analizându-se mai apoi abaterile intervenite"[287].

b) **Mecanismul psihofiziologic al producerii stărilor emoţionale**

În săvârşirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) subiectul (infractorul) participă cu întreaga sa fiinţă, mobilizându-şi pentru reuşita infracţională întregul său potenţial volitiv şi cognitivo-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză şi de o luptă între motive, deliberarea şi actele executorii antrenând profund întreaga

---

[285] J.E. Reid, F.E. Inbau, *Truth and Deception, The polygraph (Lie Detector) Technique*, Baltimore, 1966, p. 14.

[286] De aici şi o serie vastă de preocupări către detecţia în mod indirect a aspectelor de nesinceritate, începând cu Abrahamsen Kent-Rosanoff, Jung, Roşca (timpul de latenţă); A.R. Lucia Mira y Lopez (dereglările în curba experienţei motrice); I. Molnar (chestionarul tendinţei generale de a fi nesincer), şi terminând cu substanţele psihofarmaceutice (House-Claude-Hererra) sau electroşocul (Corletti şi Bini) – vezi Tiberiu Bogdan, *Psihologie judiciară*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1956, p. 180-190.

[287] M. Golu, A. Dicu, *Introducere în psihologie*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 190.

personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul infracțional să nu rămână ca o achiziție întâmplătoare, periferică a conștiinței infractorului, ci să se integreze în aceasta sub forma unei structuri informaționale stabile cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică, cu un rol motivațional bine diferențiat. Asimilarea faptei are loc în momentul săvârșirii acesteia, în procesul perceperii și acțiunii nemijlocite cu obiectele și fenomenele din mediul (infracțional) înconjurător și al sedimentării semnificațiilor lor în experiența adaptativă în raport cu situația infracțională. Psihologic, obiectele, ființele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (scule sau instrumente de spargere, arme, victimă, martori, contextul spațio-temporal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială, rezistență a victimei) sau de efectele acestora (țipăt de durere, strigăt, zgomot de împușcături etc.) determină trăiri și reacții emoționale pozitive sau negative ale subiectului. Subordonându-se caracteristicilor informaționale ale faptei, componentele experienței afective corespunzătoare se asociază, integrându-se în calitate de componentă a imaginii individuale sau categoriale despre fapta infracțională, conform principiului psihologic după care stabilizarea și organizarea sistemului de imagini implică și stabilizarea și organizarea substratului lor afectiv.

Tehnicile poligraf, abordând în mod indirect planul conștiinței subiectului, caută să evidențieze dacă acesta redă cu fidelitate și în mod sincer „ceea ce știe", adică elementele de conținut ale „realității subiective" pe care o poartă în planul conștiinței sale (elemente de timp și de loc legate de faptă, de modul de operare și de împrejurările care au declanșat comportamentul infracțional). Stările emoționale iau naștere încă din momentul în care bănuitul este invitat pentru a da relații legate de faptă și, în general, cunosc următoarea dinamică în manifestare:

- Starea inițială a conștientizării pericolului (în cazul unui vinovat) de a fi identificat și demascat introduce organismul uman, ca sistem autoreglator, într-o stare de vigilență crescută (alarmare[288]). Această stare inițială are un caracter difuz, general, global, cu declanșare și realizare involuntare, pregătind (prin mecanismele autoreglării psihofiziologice) organismul pentru contracararea pericolului. În cazul unei persoane nevinovate, de regulă, stările emoționale sunt slab evidențiate, având în general, un caracter stenic, pozitiv, motivat de curiozitate și interes pentru scopul chemării în fața anchetatorului. Ele se realizează, de asemenea, prin

[288] C.T. Morgan, *Physiological psychology*, Megraw-Hill Books, 1965, p.337 și urm.

mecanismele psihofiziologice involuntare, reflexe şi au un caracter difuz general, fiind slab evidenţiate.

➢ O dată cu începerea chestionării bănuitului, conştientizarea mesajului informaţional al întrebărilor ce i se adresează realizează în planul cognitiv al acestuia reactualizarea involuntară a momentelor informaţionale obiectual afective care au însoţit comiterea faptei, prin declanşarea reacţiilor funcţionale ale memoriei intenţionale şi ale celei latente. Datorită factorului surpriză şi elementului de neprevăzut al întrebărilor, reprezentările despre faptă apar brusc, intempestiv, surprinzând compartimentul de analiză şi decizie nepregătit, în deficit de date şi subansambluri logice în faţa pericolului iminent de demascare.

Concomitent, caracteristicile afective, stările emoţionale şi trăirile care au întovărăşit reprezentările despre faptă inundă planul conştiinţei, dominându-l, în virtutea ineficienţei asupra lor a controlului voluntar. La acest nivel, trăirea emoţională se integrează în structura primară a instinctelor (instinctul de conservare), conştientizarea pericolului demascării declanşând trăirea stării de frică (uneori bruscă blocare a unei funcţiuni motorii)[289], cu caracter bine precizat şi distinct faţă de un pericol anume (rezultând din conţinutul mesajului informaţional al întrebării) şi însoţită de puternice descărcări neurohormonale declanşate pe cale reflexă.

➢ O sursă puternică de geneză a stărilor emoţionale este (alături de „teama de detecţie", mai ales după testul cartonaşelor de stimulare) şi conflictul care apare în plan cognitiv şi în procesul de decizie, între domeniul datelor de cunoaştere ce fundamentează situaţia adevărată şi domeniul datelor intenţionale care fundamentează minciuna.

Disimularea adevărului făcută în mod conştient necesită un efort voluntar, care declanşează stări emoţionale uşor decelabile în parametrii psihofiziologici. Dacă negarea adevărului este posibilă în planul verbal al dialogului (în cursul anchetei libertatea de conştiinţă nefiind limitată în nici un fel), acest lucru nu este posibil în planul reacţiilor neurovegetative, unde conflictul capătă proporţii, instanţa corticală conducând, prin structurile subordonate, centrii sistemului vegetativ către dezechilibrări şi reechilibrări succesive cu caracter adaptativ situaţiei de pericol în care se află individul.

Plecând de la aceste date ştiinţifice fundamentate (în literatura românească de specialitate, Ion Ciofu, în cadrul Institutului de psihologie al Academiei, s-a impus prin cercetările asupra comportamentului simulat), tehnica poligraf nu face altceva decât să depisteze emoţia în mod indirect

---

[289] Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Ştiinţifică, 1973, p. 102 şi urm.

prin depistarea reacțiilor activatorii generale, care implică mecanisme fiziologice atât centrale, cât şi periferice[290].

În acest sens, există corelații directe între viața psihică şi *modificările cardiovasculare*. Accelerarea ritmului cardiac în timpul emoției a fost bine cunoscută cu mult timp înainte ca problema să fie analizată ştiințific (Bîkov). Experimental, s-a obținut tahicardie în cursul aplicării unei baterii de teste care au introdus o stare de stres (Thiessen), la aşteptarea şocului electric (Kransogorski), chiar dacă această aşteptare se întinde pe zeci de minute (Lundberg), stabilindu-se că în timpul imediat anterior, cât şi după acțiunea aceluiaşi stimul nociv, anxietatea provoacă o descreştere a acestui ritm. Emoția de teamă, de frică este, deci, legată de intercepția cardiacă, relație exprimată perfect de clinicianul Brown: frica este o „proprietate esențială a psihismului cardiac". Un alt parametru al activității cordului în emoție îl constituie modificările vasculare. Observațiile, mai întâi clinice (Pşonic), au stabilit că are loc o dilatare a vaselor sanguine cerebrale în timpul stărilor afective de orice fel (Franck), în durere şi ruşine (Mosso) sau în nelinişte (Negel)[291]. Totodată, emoția este însoțită şi de o creştere a tensiunii arteriale. Legat de activitatea aparatului cardiovascular amintim şi *efectele glandulare decelabile în emoție*. În emoția puternică (mânie) are loc o activare a sistemului nervos simpatic, însoțită de un exces de adrenalină. Ca rezultat apare un întreg cortegiu de reacții fiziologice care pregătesc organismul pentru a putea face față situației (Canon, Funkenstein); respirația devine mai profundă, ritmul cardiac mai frecvent, tensiunea arterială creşte, apare afluxul de sânge către inimă şi muşchi, procesele din canalul

---

[290] „Aceste reacții pot fi identificate deoarece sunt transmise de o parte specială a sistemului nervos. Putem spune că sistemul nervos al omului are două componente. Una somatică responsabilă de transmiterea impulsurilor nervoase somatice musculare şi de postură a scheletului. Alta, mai veche şi relativ independentă de sistemul nervos central, cea autonomică sau vegetativă, care se ocupă cu activitatea vitală subconştientă. Noi respirăm, inima bate, digestia are loc, hormonii sunt eliminați în debitul sanguin care trece prin corp, este reglată temperatura, pupila se dilată sau se contractă, fără nici un fel de adaptare conştientă... aceste schimbări includ îmbujorarea ori paloarea feței, transpirația excesivă, creşterea vitezei inimii, uscarea gurii, multe senzații viscerale şi altele" – H.J. Eysenk, *Sense and nonsense in psychology,* Penguin Books, 1966, p. 78.

[291] „Impulsurile sistemului simpatic pot cauza bătăi rapide ale inimii. Ele pot determina constricția vaselor de sânge..., iar accelerarea vitezei inimii şi constricția vaselor de sânge pot creşte presiunea sângelui" – C.T. Morgan, *op.cit.*, p. 334-336 şi urm.

alimentar se diminuează ş.a.m.d.; ficatul se dilată şi secretă provizii de zahăr în sânge, iar acesta din urmă coagulează mai rapid (Ruch, Bîkov). În tensiunea psihică, cum ar fi cea provocată de frică, sunt secretați diverşi hormoni pe lângă adrenalină: noradrenalină, serotonină, aceticolină, care, la un loc, constituie un mecanism de „agitație vegetativă" (Kreindler).

Emoțiile determină prin sistemul nervos vegetativ şi modificări electrice în piele, atât de rezistență electrică, cât şi de potențial[292]. Încă de la primele cercetări ale aplicării tehnicii cutanogalvanice (Pierron, Camppellman) s-a stabilit dependența relației emoție-rezistență şi potențial electric nu numai de caracterul de noutate a excitării organismului, de caracterul de efort fizic sau intelectual, ci, în foarte largă măsură, şi de stările afective în care rezistența electrodermică (RED)[293] este deosebit de activă. Folosind o metodă poligrafică au fost obținute schimbări de potențial în raport cu încărcătura emoțională a cuvântului **stimul** (Kreindler). Paralel cu reacția electrodermografică are loc o intensificare a activității glandelor sudoripare. În emoție este prezentă mai ales transpirația palmară. Aceasta poate fi eficient detectată în stressul emoțional (Funk Hausser)[294].

Modificarea caracteristicilor normale de respirație sub influența emoției. Sufocările, înghițirea aerului, gâfâiala şi îngreuierea respirației sunt printre schimbările respirației care se pot produce în cazul unei emoții. Impulsurile sistemului simpatic dilată bronhiile pulmonare sporind schimbarea oxigenului şi bioxidului de carbon[295]. De obicei, după un

---

[292] „Răspunsurile psihogalvanice au fost folosite în toate testele psihologice de cercetare vizând condițiile emoționale ori măsurarea reacțiilor emoționale la stimuli" – C.T. Morgan, *ibidem.*

[293] „Împreună cu alte înregistrări, RED concură la o mai bună definire operațională a emoției. Ceea ce se poate surprinde este corelația între activitatea electrodermală şi intensitatea emoției, mai puțin calitatea ei. Apar totuşi unele diferențe în funcție de calitatea emoției; scurtarea timpului de latență şi creşterea amplitudinii RED la «mirare» şi «surpriză»; creşterea perioadei de latență şi scăderea amplitudinii pentru stările de încordare.

Ax constată valori mai mari ale conductanței pielii în emoția de mânie decât în cea de «frică». Chevanes pune în evidență intervenția unor mecanisme inconştiente de apărare care întăresc subiectiv stimulii cu valoare afectogenă mică reflectată de RED" – I.Fl. Dumitrescu, *Omul şi mediul electric, fenomene bioelectrice de suprafață,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 262.

[294] I. Ciofu, *Comportamentul simulat,* Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1974, p. 38-39, 75.

[295] „C.A. Ruckmick face, în 1934, o trecere în revistă a studiilor privind

răspuns mincinos al infractorului, în traseul ritmului respirator fie că se evidențiază una, două unde rapide cu o amplitudine mărită, fie că respirația se blochează un moment sau capătă un caracter scalariform (ceea ce operatorii de poligraf denumesc „în trepte").

În timpul anchetei, ofițerul experimentat poate, desigur, să descopere și să demaște comportamentul simulat al infractorului, uzând de o logică impecabilă și fisurând sistemul defensiv al acestuia prin evidențierea caracterului contradictoriu și uneori absurd al unor afirmații care-i aparțin.

De asemenea, gama largă de întrebări care surprind infractorul, supunându-l la raționamente imprevizibile și generează un comportament caracteristic în mimică, gestică, intonație, nu face decât să ofere o serie de indicii ce reliefează nesinceritatea și încercările de a induce în eroare. Deși această cale de investigare dă uneori rezultate bune, descoperirea simulării se face incert la unii indivizi, la alții fiind chiar imposibilă, datorită unui autocontrol mărit în manifestările exterioare ale comportamentului simulat, obținut printr-un antrenament oarecare sau prin obișnuință la infractorii recidiviști, înrăiți. De aceea, calea cea mai utilizată și mai sigură pentru detecție o constituie sondarea simulării prin indicatori fiziologici, mai ales prin aceia care evidențiază comportamentul inaparent. Conștiința vinovăției, a fricii mobilizatoare a unei stări emotive care poate fi mascată cu dificultate, îl determină pe individ să reacționeze emoționat ori de câte ori i se prezintă vreun obiect sau i se enunță vreun cuvânt în legătură cu infracțiunea comisă. Indicatorul cardiac și ceilalți indicatori vegetativi reacționează vizibil, chiar dacă infractorul nu minte efectiv, ci tăinuiește doar adevărul, încercând să eludeze eficiența testului, să-l învingă („to beat the test"). Efortul de a tăinui este însă inutil. După cum bine probează Mandsley, tristețea (ca una din manifestările emoției), dacă nu se manifestă în lacrimi, obligă în schimb organele interne să „plângă". Detectorul de minciuni (poligraful) exploatează tocmai această posibilitate științifică fundamentală de a înregistra modificările fiziologice surprinse în ritmul respirator, tensiune, puls și RED, concomitente stărilor emoționale corelate

---

respirația, observând modificarea acesteia în diverse stări emoționale: ritmul respirator ar crește în cazul unei stimulări plăcute și ar descrește în cazul uneia neplăcute. Benussi pretinde că raportul inspirație-expirație este semnificativ mărit înaintea răspunsului adevărat comparativ cu cel falsificat, pe durata câtorva cicluri respiratorii. Invers, după afirmarea adevărului, raportul I/E este ceva mai mic decât după afirmarea minciunii" – I. Ciofu, *op.cit.*, p. 38-39, 69, 72, 75.

cu negarea adevărului şi starea de frică resimţită de infractor faţă de posibilitatea demascării sale[296].

c) **Criterii ce stau la baza folosirii poligrafului**

„Detectoarele de minciuni", termen de largă circulaţie, desemnează de fapt, aparatura poligraf de înregistrare a unor reacţii psihofiziologice caracteristice stărilor de tensiune emoţională. La baza folosirii tehnicii poligraf stau următoarele criterii:

- Funcţionarea acestor aparate se bazează pe faptul că o minciună spusă conştient, pe lângă efortul mintal pe care îl necesită, produce şi o anumită stare de tensiune emoţională (teamă);
- Producerea tensiunii emoţionale îşi are originea în declanşările involuntare ale sistemului neurovegetativ concomitent conştientizării pericolului şi în trezirea prin aceasta a instinctului de autoconservare;
- Prin folosirea poligrafului nu se lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-şi conservă toate calităţile sale volitive şi raţional-afective;
- Folosirea poligrafului se face numai cu acordul subiectului şi consimţământul apărării. Fără conlucrarea subiectului, un test nu se poate efectua;
- Metodologia de testare nu este interzisă de lege, nefăcând parte din categoria mijloacelor prohibitive; ea îşi aduce contribuţia la aflarea adevărului şi justa soluţionare a cauzelor. Testarea la poligraf poate fi făcută atât în scopul stabilirii nevinovăţiei unei persoane, cât şi în scopul dovedirii vinovăţiei sale.

Tehnicile poligraf înregistrează, în principal, modificările indicilor psihofiziologici oglindite în următoarele diagrame: diagrama puls-tensiune arterială, diagrama ritmului respirator, diagrama rezistenţei electrodermice.

d) **Eventualele posibilităţi de eroare în folosirea tehnicii poligraf**

O posibilitate de eroare rezidă în raţionarea excesivă şi pledarea până la autoconvingere a nevinovăţiei, situaţie pe care, teoretic, literatura de specialitate o semnalează în legătură cu acele infracţiuni pentru care este prevăzută o pedeapsă foarte severă. Explicaţia psihologică constă în aceea că întreaga activitate psihică este comutată asupra conştientizării pericolului, lăsând în conul de umbră aspectele legate de fapta comisă. Teama faţă de sentinţa ce va fi pronunţată este în acest caz, un factor cu mult mai predominant decât teama că minciuna ar putea fi detectată (Maurice Floch).

---

[296] Al. Roşca, *Psihologia martorului,* Cluj, 1934, p. 124 şi urm.

De asemenea, pledarea până la autoconvingere (în susţinerea nevinovăţiei), duce în timp la o raţionalizare „la rece" a faptelor şi la o descărcare afectivă, care provoacă diminuarea sentimentului vinovăţiei (efectul obişnuinţei trăirii, fapt realizabil uneori şi printr-o interogare excesivă înainte de test). Uneori, subiecţii supuşi testării cu poligraful se abat de la instrucţiunile primite şi, în dorinţa de a se sustrage detectării vinovăţiei, se dedau la o serie de tentative de a denatura reprezentările grafice (Reid, Inbau, H.J. Eysenk). Ceea ce asemenea indivizi nu cunosc, este faptul că acest comportament, diferit de cel indicat prin instructaj, devine semnificativ pentru minciuna lor, traseele diagramelor fiind de o regularitate şi o lipsă de naturaleţe care trezesc suspiciuni examinatorului. Dealtfel, indivizii din această categorie recurg la o serie de tactici defensive, în scopul sustragerii de la examenul poligraf (oboseală excesivă, consum de medicamente, de alcool etc.). Nu rare sunt şi cazurile când, în funcţie de cunoştinţele ştiinţifice pe care le posedă, subiecţii încearcă să denatureze rezultatele prin diferite eforturi de autocontrol.

Respiraţia controlată este o altă posibilitate de eroare. Ea se evidenţiază în regularitatea nefirească a ritmului sau în diferenţele dintre caracteristicile respiraţiei la testul cartonaşelor faţă de testul de bază.

Mişcările musculare şi acuzarea jenei create de aparatura de detecţie, atunci când apar la aplicarea testului de bază şi sunt absente în testul de cartonaşe, sunt indicii ale unor tentative de eludare a detecţiei vinovăţiei.

6.3.3. *Detecţia comportamentelor simulate privită din perspectiva legislaţiei române în vigoare*

Investigarea şi detecţia comportamentelor simulate este un procedeu care respectă integral onoarea, demnitatea, integritatea fizică şi psihică a persoanelor testate, valori juridico-morale consacrate prin Constituţia României. Metoda este în slujba adevărului şi justiţiei, se axează pe respectarea prezumţiei de nevinovăţie şi se integrează în concepţia Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului care, în art. 11 precizează:

„1. Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăţia sa va fi dovedită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanţiile necesare apărării sale.

2. Nimeni nu va fi condamnat pentru acţiuni sau omisiuni care, în momentul în care au fost comise, nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului naţional sau internaţional. De asemenea, nu se va aplica nici o

pedeapsă mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul în care a fost comis actul delictuos".[297]

Textul art. 11 al Declarației Universale a Drepturilor Omului juxtapune două drepturi fundamentale ale omului, şi anume:

- dreptul persoanei acuzate de comiterea unui delict de a fi presupusă nevinovată până la stabilirea în mod definitiv a culpabilității sale;

- dreptul persoanei acuzate de a fi beneficiara absolut necondiționată a principiilor legalității incriminării, legalității pedepsei şi neretroactivității legii penale, precum şi a principiului legii mai blânde sau mai favorabile (mitior lex)[298].

Juxtapunerea acestor drepturi care se regăsesc şi în legislația penală a României nu este întâmplătoare, ea îşi are geneza în norma juridică, şi oricare ar fi natura ei, se întemeiază pe fapte[299]. Când este vorba de

---

[297] Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată şi proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie. 1948. (I.R.D.O. – *„Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte"*, vol. I, p.7).

[298] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op.cit.*, p. 201.

[299] Redăm în acest sens opiniile distinsului nostru coleg, dr. Vasile Bercheşan exprimate în lucrarea *Unele considerații privind valoarea probantă a testării tip poligraf în activitatea organelor de urmărire penală,* publicată în „Revista Criminalistică" nr. 3, p. 14-15:

„Valoarea probantă a testării tip poligraf

Referitor la valoarea probantă a testării cu tehnica poligraf s-a scris mult, atât în literatura străină, cât şi în literatura românească. Opiniile exprimate vizează, în cea mai mare parte, numai metodele tehnice de detectare a nesincerității, nu şi mijloacele – total interzise – folosite în unele țări pentru obținerea recunoaşterii, cum ar fi: hipnoza, electroşocul şi narco-analiza.

Deşi este acceptată ideea că mijloacele tehnice de depistare a tensiunii au o bază realmente ştiințifică, rezultatul testării cu tehnică, nu este inclus şi nici acceptat ca mijloc de probă în procesul penal.

Valoarea probantă a testării la poligraf din perspectivă procesual penală

Raportat la prevederile Codului de procedură penală s-au susținut următoarele:

*Argumente contra:

0. Testarea sincerității cu ajutorul tehnicii poligraf nu face parte dintre mijloacele de probă, nefiind enumerată în art. 64 C.pr.pen., mijloacele de probă fiind limitativ enunțate de lege;

0. Testarea cu tehnica tip poligraf nu este o constatare tehnico-ştiințifică întrucât potrivit art. 112 aceasta este dictată de necesitatea lămuririi urgente a unor

fapte sau împrejurări ale faptei, atunci cînd există pericolul dispariţiei unor mijloace materiale de probă sau de schimbare a unor situaţii de fapt;

0. Testarea cu tehnica poligraf nu este o constatare tehnico-ştiinţifică din considerentul că, potrivit art. 113 C.pr.pen. pentru efectuarea ei organul judiciar pune la dispoziţia specialistului „materialele" şi „datele" necesare, şi deci, persoana asupra căreia se face testarea nu intră nici în categoria „materialelor" şi nici în aceea a „datelor".

0. Deşi nu este strict interzisă de lege, testarea cu tehnica poligraf echivalează cu o încălcare a principiului prezumţiei de nevinovăţie prevăzut în Constituţie şi art. 66 C.pr.pen., învinuitul sau inculpatul fiind obligat să probeze nevinovăţia sa;

0. Testarea cu tehnica poligraf constituie o valoroasă metodă de investigare extrajudiciară care oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale unei infracţiuni (E. Stancu, *op.cit.*, p. 152).

Din punctul nostru de vedere nu împărtăşim în totalitate opiniile exprimate şi ne susţinem părerea contrară prin următoarele argumente:

* Argumente pro:

0. Art. 64 C.pr.pen. nu are caracter limitativ;

0. Materializarea rezultatelor testării se face printr-un înscris, în sensul legii, după cum înscrisuri sunt şi cele obţinute în etapa pre-test şi în cadrul testării propriu-zise;

0. Mijloacele tehnice de testare au un profund suport ştiinţific şi sunt procedee prin care se ajunge la descoperirea unei probe sau mijloc de probă;

0. Probele nu au valoare prestabilită şi prin urmare rezultatul testării trebuie coroborat cu celelalte probe şi mijloace de probă administrate în cauză;

0. Dacă în urma testării se ajunge – prin desfăşurarea unor activităţi specifice – la descoperirea autorului, rezultatul testării trebuie admis ca punct de plecare în identificare;

0. Testarea propriu-zisă şi rezultatul ei ar putea constitui un act premergător urmăririi penale şi asimilat acesteia;

0. Testarea foloseşte mijloace tehnico-ştiinţifice necontestate;

0. Această activitate are drept scop descoperirea autorului şi probarea vinovăţiei; din acest punct de vedere, descoperirea autorului face parte, fără dubii, din activităţile de primă urgenţă care să ducă la lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei;

0. Trecerea timpului, fără descoperirea autorului, conduce evident atât la schimbarea situaţiei de fapt, cât şi la dispariţia unor mijloace materiale de probă;

0. Interpretarea textului de lege – art. 113 C.pr.pen. – este relativă;

0. Considerăm că prin „materiale" sau „date" trebuie înţelese nu numai

obiectele în materialitatea lor şi informaţiile deţinute de organul judiciar, ci toate indiciile, inclusiv persoana bănuită. Astfel, făcând abstracţie de constatarea medico-legală – unde s-ar putea invoca prevederea expresă a legii – ar însemna excluderea din categoria constatărilor tehnico-ştiinţifice şi pe cele ce au ca obiect identificarea după urmele lăsate de dinţi, urechi etc., unde, modelele de comparaţie sunt obţinute de specialist de la persoana ce i-a fost pusă la dispoziţie de organul judiciar;

0. La data intrării în vigoare a C.pr.pen. – 01.01.1969 – tehnica poligraf nu era introdusă în România, şi deci, este normal ca legiuitorul de atunci să nu o fi avut în vedere;

0. Trimiterea la dispoziţiile art. 66 C.pr.pen. este forţată;

0. Prin testarea la poligraf, în nici un caz persoana nu este obligată să-şi probeze nevinovăţia, ci sunt puse în evidenţă modificările fiziologice tipice stării de stress psihologic;

0. Testarea se face cu consimţământul scris al persoanei, fapt ce exclude obligarea ei la o astfel de analiză;

0. Admiţând ipoteza că testarea tip poligraf conduce la obligarea persoanei să-şi probeze nevinovăţia, înseamnă implicit că şi alte activităţi – ascultarea, confruntarea, reconstituirea etc. – recunoscute ca mijloace de probă încalcă principiul prezumţiei de nevinovăţie, lucru inexact;

0. Testarea vizează obţinerea unor date de la care să se plece în identificarea făptuitorului, deci nu ne aflăm în prezenţa învinuitului sau inculpatului. Dacă testarea se face după începerea urmăririi penale ori, după caz, după punerea în mişcare a acţiunii penale, rezultatul testării nu poate fi decât fie o confirmare a probelor existente deja, fie o infirmare a acestora şi deci punctul de plecare în repararea unei erori judiciare; prin urmare testarea poate fi privită mai degrabă ca o garantare a înfăpturii principiului prezumţiei de nevinovăţie şi nu invers;

0. Indiscutabil, rezultatul testării la poligraf are şi o valoare extrajudiciară, concretizată în restrângerea cercului de bănuiţi şi canalizarea tuturor eforturilor pentru verificarea celor ce au dat reacţii de nesinceritate;

0. Faptul că se admite că testarea oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale infracţiunii, se constituie într-un argument ce pledează pentru includerea acesteia în rândul mijloacelor de probă.

* Valoarea probantă a testării tip poligraf din perspectivă psihologică

Unii autori apreciază că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, inidcatorii utilizaţi în detecţia nesincerităţii fiind „dependenţi de manifestările emotive, de forma în care se manifestă simularea şi de calea periferică a evidenţierii ei" (H.J. Eysenck, *„Sens and nonsens in Psyhology"*, Editura Pelican, Londra, 1966, p. 188). De asemenea, literatura de specialitate evidenţiază o serie de

răspunderea juridică penală, faptele trebuie să fi fost incriminate la data săvârşirii lor.

Prezumţia de nevinovăţie exclude orice idee preconcepută împotriva persoanelor implicate în cauze penale, ca şi tratarea unilaterală – numai în acuzare – a acestora.

Investigarea şi detecţia comportamentelor simulate nu-şi poate valorifica potenţialul ştiinţific decât lucrând cu „pacienţi" sănătoşi din punct de vedere medical, care nu au fost maltrataţi fizic şi psihic şi, de asemenea, nu au fost supuşi unei anchete excesive care să-i fi adus într-o stare de

---

factori care pot să influenţeze negativ detecţia simulării. Este vorba de aşa-numiţii „factori frenatori", care nu trebuie confundaţi cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, aceşti factori putând să apară şi la persoanele sincere, inocente (Rene le Chat, *La technique de l'enquette criminelle*, tom I, Editura Moderna, Bruxelles, 1959, p. 170). Astfel, Rene le Chat afirma că „noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularităţile fiinţei umane".

Principalii factori frenatori sunt:

) *Nervozitatea excesivă, determinată de frica de a fi bănuit pe nedrept sau de a se descoperi o altă vină care nu constituie obiectul anchetei*

Situaţia este reală, dar acest lucru s-ar putea invoca şi cu privire la desfăşurarea altor activităţi de urmărire penală: ascultarea învinuitului sau inculpatului, ascultarea martorilor, prezentarea pentru recunoaştere, confruntarea, percheziţia ş.a.

) *Stările fiziologice proaste, cum sunt cele specifice bolilor cardio-vasculare, dereglărilor respiratorii, infecţiilor* etc.

Este adevărat că pot apare astfel de situaţii, dar aceasta înseamnă nerespectarea condiţiilor pentru testarea la poligraf. Examenul medical este absolut necesar în faza de pregătire a testării, una din condiţiile obligatorii de testare fiind integritatea stării psihice şi fizice ale persoanei (T. Bogdan, T. Butoi, *op.cit.*, p. 355).

) *Deficienţe psihice, în special debilitatea mintală, precum şi nevrozele şi psihozele*

Dacă în urma examenului medical obligatoriu ori din alte date obţinute de organul judiciar rezultă un asemenea diagnostic, persoana în cauză este exclusă de la testare, rezultatul fiind nerelevant.

) *Insensibilitate emotivă*

Deşi teoretic o asemenea insensibilitate poate fi acceptată, practic nu se poate vorbi de o insensibilitate totală. Mai ales că aparatele moderne înregistrază şi alţi parametri – comportamentul ocular, activitatea electrică a scoarţei cerebrale ş.a. – imposibil de controlat chiar pentru persoanele ce afişează o insensibilitate emotivă şi o stăpânire de sine peste limita normalului.

oboseală psihică. Astfel, prima condiție a unei psihobiodetecții judiciare este starea în afară de orice stress a pacientului biodetectorului.

Concluzionând, putem afirma că **investigația și detecția comportamentelor simulate nu poate fi considerată, nici prin conținut, nici prin formă și nici prin tehnica pe care o utilizează, ca fiind o procedură care încalcă prezumția de nevinovăție și mijloacele legale de căutare a probelor. Dimpotrivă, este o metodă integral umană.**

Noi considerăm că fundamentul legal al folosirii tehnicii poligraf în cadrul procesului penal rezidă din următoarele:

a) metodologia de testare este admisă de lege, nefăcând parte din ansamblul tehnicilor prohibite, aducându-și aportul în egală măsură cu toate celelalte materiale probatorii la aflarea adevărului și justa soluționare a cauzelor (o probă devine inadmisibilă în măsura în care legea o interzice în mod expres. În cuprinsul art. 68, 112 și 113 din C.pr.pen. care enumeră îngrădirile prevăzute de lege, tehnica poligraf nu este menționată ca fiind interzisă);

b) protecția juridică oferită de cadrul legal care admite folosirea tehnicii poligraf decurge atât din fundamentarea științifică a metodei cât și din inviolabilitatea principiului respectului persoanei, întrucât se cuvine să se înțeleagă bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern[300]. Firele și electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calitățile sale volitive și intelectual-afective (inclusiv libertatea de a minți, simula sau disimula adevărul);

c) utilizarea tehnicii se face exclusiv cu acordul subiectului și al apărării la cererea prin rezoluție motivată a organelor în drept, manipularea aparaturii și interpretarea diagramelor făcându-se exclusiv de către experți[301] (specializați în psihologie judiciară);

---

[300] Așezat confortabil într-un fotoliu, subiectului i se atașează un manșon de înregistrare a tensiunii arteriale pe unul dintre brațe, în timp ce un tub pneumografic îi înconjoară pieptul, iar doi electrozi, absolut inofensivi, se fixează la degetele celuilalt braț. Sarcina subiectului în timpul testării nu este alta decât de a răspunde exclusiv prin „DA" sau „NU", așa cum îi dictează propria conștiință și în deplinătatea facultăților sale intelectual-afective și volitive, întrebărilor puse de examinator (a se consulta: J.E. Reid, F.E. Inbau, *Truth and Deception*, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1966, p. 10-30).

[301] În anul 1964, prefecturile de poliție japoneze dispuneau de 99 tehnicieni specializați în utilizarea poligrafului și interpretarea diagramelor. Acești tehnicieni sunt în primul rând titularii diplomei de învățământ superior în psihologie. (Tammoto-Fumhata, *Le détecteur de mensonges (polygraph) au service de la police*

d) raportul de constatare tehnico-ştiinţifică elaborat de specialistul în psihologie, ca urmare a testării la poligraf, este supus liberei aprecieri a organului de urmărire penală sau a judecătorului, potrivit intimei convingeri a acestora şi conştiinţei lor juridice;

e) în final, este demn de reţinut că însăşi instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manopere asemănătoare celor medicale, subiectul netrebuind nici măcar să se dezbrace, în timp ce în mai toate ţările (apropo de libera expresie a personalităţii), legislaţia autorizează recoltările de sânge care necesită înţepături, recoltările de spermă sau alte secreţii şi depozitări (cu întreaga lor gamă de prelevări corporale şi stări stânjenitoare), fire de păr din diversele regiuni ale corpului etc.

Japonaise, „Revue internationale de police criminelle", Paris, 1966, p. 62).

Capitolul VII

JUDECATA
- Coordonate psihologice -

Secţiunea I

PSIHOLOGIA MAGISTRATULUI
(Repere psihologice, exigenţe psihointelectuale şi moral-afective)

7.1.1. *Comentarii juridice şi socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiţie*

În cadrul unui stat de drept, aplicarea principiului separaţiei puterilor în stat duce la conturarea unor atribuţii proprii pentru puterea judecătorească. Obiectivul fundamental al acestei autorităţi este dreptatea privită sub multiple faţete: juridică, filosofică, morală etc. De aceea, munca magistraţilor se prezintă ca fiind deosebit de complexă, întrucât aceştia nu sunt numai simple instrumente de aplicare a normelor juridice, ci şi oameni care lucrează cu oameni de o diversitate nebănuită.

Concluzia firească pentru oricine care citeşte aceste rânduri este că magistratului i se impune cunoaşterea aprofundată atât a actelor normative, cât şi a unor elemente de psihologie. Este adevărat, sufletul fiinţei umane este greu de prins în formule sau principii, dar psihologia poate ajuta pe magistraţi să muncească mai bine, să-i înţeleagă pe ceilalţi oameni, să-i ajute pe ei înşişi să-şi cunoască propriile limite psihologice şi care sunt mijloacele cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depăşite.

Psihologia judiciară apare astfel ca un auxiliar preţios pentru magistraţi, această disciplină neputând fi neglijată în viitor deoarece oferă nebănuite ajutoare pentru oamenii legii şi contribuie la conturarea unui orizont mai larg în înţelegerea fiinţelor umane participante la drama judiciară.

Prin urmare, exigenţele ridicare de profesiunea de magistrat în statul de drept sunt extrem de ridicate. Pe de altă parte, se impune ca relaţia dintre aceşti funcţionari publici şi stat să fie biunivocă, în sensul că şi statului îi revin anumite obligaţii pe care trebuie să le îndeplinească în vederea asigurării unui climat corespunzător în justiţie.

O primă cerinţă este cea de ordin legislativ. În România, principalele acte normative care tratează această problemă sunt: Constituţia României şi Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească, legi la care vom face referiri pe parcursul lucrării.

Actul de înfăptuire a justiţiei poate fi tratat din diferite puncte de vedere. Abordându-l dintr-o perspectivă juridică, putem spune că, în mare parte, s-au prevăzut garanţiile procesuale corespunzătoare, normele noastre juridice fiind, în general, la nivelul exigenţelor internaţionale.

Principiile fundamentale statutate în Constituţia noastră sunt rodul unor dezbateri care s-au desfăşurat pe parcursul multor secole, principii care s-au impus în lumea democratică. Punctul de plecare îl constituie art. 1 alin. 3, care prevede că *„România este un stat de drept, democratic şi social"*. În cuprinsul aceleiaşi dispoziţii constituţionale regăsim ideea că printre valorile supreme garantate se află dreptatea, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor. Pentru a se înfăptui această dreptate este necesar accesul liber la justiţie. De altfel, art. 21 arată că *„orice persoană se poate adresa justiţiei pentru apărarea drepturilor, a libertăţilor şi a intereselor sale legitime. Nici o lege nu poate îngrădi exercitarea acestui drept"*. O altă cerinţă elementară pentru realizarea actului de justiţie este egalitatea cetăţenilor în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără privilegii şi fără discriminări, nimeni nefiind mai presus de lege. Principiul supremaţiei absolute a legii apare indirect şi în prevederile art. 123, unde se arată că *„justiţia se înfăptuieşte în numele legii"*. Legea este stăpâna autoritară a societăţii, chiar oamenii legii sunt nevoiţi să se supună legii (dar numai acesteia), independenţa judecătorilor nefiind – în concepţia Constituţiei – o independenţă faţă de lege. Având în vedere faptul că uneori dreptatea nu triumfă, apărând erori judiciare, art. 48 alin. 3 consacră principiul răspunderii patrimoniale a statului pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare săvârşite în procesele penale.

Analizând problematica înfăptuirii justiţiei din punctul de vedere juridic, trebuie să avem în vedere şi dispoziţiile Legii nr. 92/1992 care caută să ofere un cadru instituţional adecvat. Justiţia trebuie să se înfăptuiască în mod egal pentru toate persoanele, fără nici un fel de discriminare (art. 4 alin. 2).

7.1.2. *Consideraţii socio-juridice cu privire la implicaţia judecătorului în stadiul actual al societăţii româneşti*

Tratând aceeaşi problematică şi dintr-o perspectivă morală, putem observa interferenţele legislative cu cele etice, în sensul că unele trăsături morale impuse magistratului sunt reglementate în acte normative. Aceste laturi ale personalităţii trebuie să se îmbine într-un mod fericit cu

profesionalismul său. Legea nr. 92/1992 constituie o dovadă că legiuitorul român a înțeles, într-o oarecare măsură, să dea importanța cuvenită moralității magistraților, fără a uita să pună accentul și pe pregătirea lor juridică temeinică.

Astfel, una din condițiile cerute de art. 50 pentru a fi numit magistrat, este ca *persoana care aspiră la această funcție să nu aibă antecedente penale și să se bucure de o bună reputație*; art. 76 prevede că *magistratul poate fi eliberat din funcția pe care o deține, dacă acesta a fost condamnat definitiv pentru o faptă prevăzută de legea penală, dacă împotriva lui s-a luat măsura îndepărtării din magistratură, fie ca sancțiune disciplinară, fie pentru vădita incapacitate profesională;* art. 90 precizează că *„magistrații sunt datori să se abțină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcție și în societate"*; art. 93 reglementează *răspunderea disciplinară a magistraților pentru comportările care dăunează interesului serviciului sau prestigiului justiției*, iar art. 94 consideră că *o abatere disciplinară este constituită din manifestările care aduc atingere onoarei sau probațiunii profesionale.*

Se încearcă astfel să se transpună în plan normativ o cerință a realității sociale. Pentru ca legiuitorul român să continue în aceeași direcție cu mai multă îndrăzneală, este necesară studierea aprofundată, interdisciplinară a personalității și profesionalismului magistratului în statul de drept. Doleanțele societății față de acest slujbaș al dreptății sunt mari, dar este firesc ca și acesta din urmă să aibă, la rândul său, dorințe – mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puțin realizabile în viitorul apropiat, – care se cer satisfăcute. Nu ne referim acum la acele dorințe pur subiective ale magistratului privit ca om (dorințe care diferă de la persoană la persoană), ci la acele doleanțe profesionale care au un anumit grad de obiectivitate și care se referă la crearea unor condiții materiale prielnice înfăptuirii în bune condiții a actului de justiție. Nu trebuie să uităm faptul că dreptatea nu se poate realiza în practică dacă toate forțele interesate nu-și unesc eforturile. Cu toate că puterea judecătorească dispune de puternice garanții constituționale, garanțiile materiale nu sunt suficiente. Este adevărat, nimeni nu poate fi acuzat acum de situația materială existentă în țară, dificultățile cu care se confruntă justiția fiind complexe și generate de cauze multiple. Bulversarea materială și morală a societății românești se va estompa în următorii ani, instituțiile statului de drept își vor ocupa locul firesc într-un stat democratic. Însă, este necesar ca, încă de pe acum, să îmbinăm latura teoretică și practică, să atragem atenția asupra necesităților materiale impuse de înfăptuirea unei justiții corespunzătoare. Se impune să fim filosofi, dar și pragmatici, altfel legea rămâne doar pe hârtie, nefiind transpusă în practică.

Vom aborda mai întâi latura teoretică pentru a releva care sunt calitățile psiho-intelectuale și moral-afective impuse magistratului în contemporaneitate.

Mai întâi, trebuie să fim conștienți că orice magistrat este, înainte de toate, un om care nu este perfect, are propriile sale limite. Profesiunea sa, de mare responsabilitate socială, îi impune autoeducația, autocenzura, permanenta dorință și permanentul efort de autoperfecționare. Este normal să se aplice aici spusele lui Terentius: *Homo sum et nihil humani a me alienum puto*. Dar nu trebuie să uităm că: *Errare humanum est, a perseverare diabolicum*. A persevera în greșelile incompatibile profesiunii de magistrat, este diabolic și nu poate fi admis.

Munca magistratului îmbină latura juridică, psihologică a actului de justiție. Deci, activitatea lui nu poate fi rezumată doar la încadrarea unui fapt în textul legii și aplicarea unei sancțiuni prevăzute de norma juridică. El trebuie să decidă *sine ira et studio*, în condiții de imparțialitate să reflecteze asupra argumentelor și contraargumentelor părților din proces, obiectivul final fiind realizarea dreptății. Judecătorul este ca un matematician care, având de rezolvat ecuația unui proces, trebuie să găsească toate soluțiile acelei ecuații. Mai mult decât atât, judecătorul trebuie să aleagă soluția potrivită, în alegerea căreia intervin o serie de factori mai mult sau mai puțin cuantificabili. Aici apar și factori legați de psihologia magistratului privit ca om cu defectele și calitățile lui. Acest om raționează, dar deciziile judiciare sunt rodul, uneori, al unor antipatii sau simpatii, al unor prejudecăți etc., în mai mare sau mai mică măsură. Prezența acestor sentimente în luarea unei hotărâri judecătorești afectează obiectivitatea, imparțialitatea de care trebuie să dea dovadă magistratul. De aceea, el trebuie să lupte cu el însuși în vederea reducerii, pe cât posibil, a ponderii acestor sentimente în procesul decizional. Oricum, magistratul va trebui să se pronunțe cu privire la cauzele cu care este investit, pentru că altfel, judecătorul – dacă va refuza să judece – va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate. Cauzele cu care se confruntă instanțele judecătorești sunt de o complexă diversitate, neputându-se spune că cele civile, de exemplu, sunt mai ușor de soluționat decât cele penale. Fiecare dosar are particularitățile lui, ascunde în spatele filelor viața trecută, prezentă și viitoare a unor oameni care au poziții procesuale diferite: reclamant sau pârât, inculpat sau parte vătămată etc. În toate aceste situații, judecătorul – care este *dominus litis* – trebuie să dea dovadă de mobilitate psihologică, să se adapteze unor situații din cele mai diverse și din cele mai neprevăzute.

Prin urmare, exigențele impuse unui magistrat în statul de drept sunt legate de cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor de drept material și

procesual, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze în permanență, de raportarea permanentă, sinceră şi reală a judecătorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință. Se au în vedere normele morale unanim acceptate de societate, norme care vin în întâmpinarea literei şi spiritului legii. Se cere, aşadar, o pregătire interdisciplinară, dar şi calități morale, în lipsa cărora un slujitor al dreptății nu şi-ar îndeplini cu succes atribuțiile ce îi revin. Armonizarea acestor cerințe generale dă judecătorului abilitatea de a se descurca în hățişul de norme şi tipuri de indivizi umani cu care se confruntă în cariera sa, astfel că atât experiența pozitivă, cât şi cea psihologică sunt hotărâtoare.

7.1.3. *Exigențe morale, juridice şi social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”*

În decembrie 1979, Adunarea Generală a ONU adopta **„Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii”**. Art. 1 prevede că: *„Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor”.* Art. 2 din acelaşi cod arată că: *„În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane”.*

7.1.4. *Profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al magistratului*

Analizând profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv care se impune unui magistrat, vom vedea ce calități sunt necesare acestuia.

7.1.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale

Integritatea funcțiilor senzoriale este o funcție psihică ce se impune a fi prezentă la magistrat. O funcționare adecvată a analizatorilor săi asigură un comportament profesional echilibrat. Judecătorul trebuie să evite pe cât posibil factorii perturbatori, cum sunt: depresia, oboseala etc., să posede o stare corespunzătoare sănătății şi să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Voința, stăruința în munca de aflare a adevărului sunt trăsături necesare conturării personalității oamenilor legii.

7.1.4.2. Gândirea

Gândirea unui judecător trebuie să fie îndreptată spre esenţa evenimentului judiciar. Cauza dedusă judecăţii are la bază o realitate socială care trebuie conturată cu precizie, pentru că de stabilirea situaţiei de fapt depinde soluţia juridică aplicabilă în speţa respectivă. **Gândirea trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare şi să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv.** Mobilitatea gândirii, perspicacitatea, pot duce la separarea aspectelor semnificative de cele nerelevante, a celor reale de cele imaginare, la sesizarea neconcordanţelor.

Pe baza acestui proces psihic care este gândirea, judecătorul realizează o reflectare a realităţii sociale pe temeiul căreia urmează să tragă concluzii. Trebuie să subliniem importanţa spiritului analitic (care ajută la înţelegerea rapidă şi justă a elementelor unui fapt) şi a spiritului sintetic, cu ajutorul căruia se face trecerea de la particular la general, existând însă riscul de a fi confundată uşor analogia cu identitatea. Dar această confuzie este cu atât mai gravă cu cât niciodată nu vor putea fi întâlnite două cauze identice. O specificitate a raţionamentului judiciar este intervenţia factorului psihologic, ignorarea lui nefiind indicată deoarece un raţionament poate fi perfect corect din punct de vedere logic formal, dar să ducă la concluzii false tocmai prin apariţia acestui element subiectiv.

7.1.4.3. Memoria

Un alt proces psihic de o deosebită importanţă pentru activitatea magistratului îl constituie **memoria** care se bucură de o individualitate specifică. Locul distinct ocupat de memorie în cadrul sistemului psihic uman poate fi explicat prin faptul că indivizii, în decursul vieţii lor, intră în contacte multiple cu mediul extern. În urma acestor contacte ei recepţionează informaţii diverse pe care le stochează şi le conservă pentru ca apoi, pe baza experienţei acumulate, să le utilizeze în vederea desfăşurării în condiţii eficiente a activităţii umane. **Memoria oferă personalităţii umane o istorie a devenirii ei, legând în timp comportamentele anterioare de cele actuale.** Judecătorul operează cu principiul reversibilităţii atunci când este solicitat să stabilească starea de fapt pe baza probelor administrate în cauză. Stocarea informaţiilor, deci intervenţia memoriei apare atunci când magistratul trebuie să coroboreze probele administrate; cu acest prilej, informaţiile reţinute de memorie sunt codificate, prelucrate şi interpretate.

Judecătorului îi sunt necesare atât **memoria de lungă durată**, cât şi cea **de scurtă durată**. Primul tip de memorie contribuie la păstrarea

experienței acumulate în cursul activității anterioare: ea înglobează informațiile despre evenimentele percepute sau trăite, interpretările date acestora având în vedere criterii diverse. Al doilea tip de memorie este de o egală importanță cu primul tip, întrucât, în cursul dezbaterilor judiciare, judecătorul intră în relații interpersonale, comunică cu diferitele părți din proces și este necesar ca aceste relatări ale partenerilor de discuție să fie consemnate în scris.

7.1.4.4. Capacitatea înțelegerii psihologice (empatia)

S-ar impune ca judecătorul să dispună de **o mare capacitate de înțelegere psihologică**. Protagoniștii dramelor judiciare sunt persoane diferite, cu structuri temperamentale diverse. Cel care le decide soarta trebuie să încerce să le înțeleagă motivele, stările afective, reacțiile lor din momentul comiterii faptei prejudiciabile. Magistratul își va mobiliza inteligența și talentul său profesional pentru a descoperi eventualele jocuri ale părților din proces. Va da dovadă de pricepere acela care sesizează culisele afacerii judiciare, punându-se astfel în valoare abilitatea lui profesională. Este sesizat, analizat și judecat rolul real sau fictiv pe care o anumită persoană îl joacă, analiza psihologică a comportamentului acesteia putând duce la aflarea adevărului. Această activitate trebuie coroborată cu studierea contradicțiilor apărute în cursul derulării procesului sau a unor neconcordanțe ivite între faptă și împrejurările comiterii ei. Confruntarea dintre judecător și justițiabil, pe acest plan, apare cu pregnanță în cadrul proceselor penale, când se încearcă, de către apărători, înlăturarea sau diminuarea răspunderii penale pentru infractori, introducându-se noi variante, sau în cazul cauzelor civile complexe, în care miza este mare. Interesant pentru domeniul judiciar este că aceste variante se pot referi fie la fapta în sine, fie la norma juridică aplicabilă în speța respectivă, în acest ultim caz intervenind operațiunea de încadrare juridică a faptei. Lansarea acestor variante în proces se poate face de instanța de judecată sau de părțile implicate. Cercetarea judecătorească a faptelor necesită un efort intelectual, gândirea și nu plasarea magistratului în locul reclamantului sau pârâtului, a infractorului sau părții vătămate. Adoptarea unei asemenea poziții (judecătorul se pune în gând în locul acuzatului) are repercusiuni asupra stabilirii vinovăției persoanei, putându-l duce pe reprezentantul legii la concluzia că acuzatul se face vinovat de săvârșirea faptei în condițiile în care întrebându-se dacă, în aceleași condiții ar fi acționat la fel sau nu, ajunge la un răspuns negativ. De asemenea, situarea judecătorului pe poziția victimei poate avea aceeași consecință, deoarece în acest caz devine extrem de subiectiv, „simte cum se declanșează în el reflexele răzbunării" (Claparede).

Atunci când judecă, magistratul are în vedere o multitudine de factori: elementele obiective ale speței, dar şi anumite elemente care țin de psihologia sa. Nu trebuie să uităm că este şi el o ființă umană care reacționează emoțional la diverşi stimuli externi. Poate avea o influență deosebită pentru stabilirea sancțiunii, starea de dispoziție ultimă generată de multiplele particularități obiective ale cauzei dedusă judecății. Adoptarea unei asemenea atitudini este inevitabilă, face parte din felul nostru de a fi, este specifică oricărui om şi chiar nu poate fi justificată. Această poziție este prezentă pretutindeni şi permanent, într-o proporție mai mare sau mai mică, la orice persoană, întrucât prin esența lui, omul este o ființă care face judecăți de valoare, acordând fiecărui act o anumită semnificație şi având o anumită atitudine față de aceasta – de aprobare, de indiferență sau dezacord. Profesionalismul magistratului constă în reducerea, pe cât posibil, a gradului de subiectivism în activitatea de judecată.

7.1.4.5. Clarviziunea

O altă trăsătură de caracter care se impune a fi prezentă la un profesionist este **clarviziunea.** Spiritul critic este necesar în munca magistratului, dar prezența acestuia într-o proporție prea mare dăunează, neputând oferi formarea unei imagini de ansamblu corecte într-o anumită cauză. Relatările părților din proces trebuie privite cu rezervă, ele fiind primite de instanță în condițiile coroborărilor lor cu alte probe administrate. Nu este recomandabilă bănuiala excesivă pentru că astfel judecătorul se substituie procurorului, încălcându-se principiul imparțialității. Îndoiala prezentă într-un grad exagerat de mare determină alterarea procesului de formare a convingerii intime a judecătorului. Acesta din urmă va dovedi o rigiditate nerecomandabilă unui profesionist, va deveni o persoană pentru care argumentele apărării nu vor avea sorți de izbândă, fiind total neglijate, în schimb acuzarea va fi demnă de crezare în totalitate. Adoptarea unei asemenea atitudini va duce în mod inevitabil, la rutină, la absența rațiunii în activitatea de punere în practică a prevederilor legale, deoarece judecătorul care se va afla în aceste situații va proceda la aplicarea unor analogii superficiale, nu va ține seama de multitudinea realităților concrete. Magistratul respectiv va pierde contactul cu viața de zi cu zi, fiind ancorat în lumea abstractă a normelor juridice, nefiind capabil să-şi adapteze soluția judiciară în funcție de particularitățile speței. Pentru el există doar nişte tipare imuabile în care trebuie turnate hotărârile pe care le ia, singurul indicator fiind aparenta analogie dintre tipar şi cauza dedusă judecății. Se poate spune că, în acest caz, nu se formează o intimă convingere a judecătorului, întrucât acesta nu a luat în considerare specificitatea speței, nu

a avut loc în forul său interior o deliberare în adevăratul înţeles al cuvântului, aplicând un anumit text de lege în mod mecanic.

7.1.4.6. Echilibrul. Toleranţa

În activitatea pe care o desfăşoară în domeniul aplicării legii, judecătorul reprezintă în faţa justiţiabililor autoritatea statală care se caracterizează prin obiectivitate. Prin urmare, i se cere magistratului să posede un **echilibru emoţional**, procesele afective declanşate de derularea unui proces să fie caracterizate ca fiind ponderate. Mecanismele psihice ale oamenilor sunt extrem de diverse, uneori greu de încadrat într-un anumit tipar. Reprezentantului legii i se cer foarte multe calităţi. Acestea pot fi dobândite printr-un autocontrol riguros şi permanent; judecătorul trebuie să dea dovadă de multă **toleranţă**, de stăpânire de sine, de o mare disponibilitate de a asculta. Sunt total contraindicate: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea, nervozitatea etc. Trebuie să se manifeste faţă de părţile din proces o atitudine rezervată, un om impresionabil sau frământat de propriile probleme nefiind recomandat pentru această profesie. Găsirea unui echilibru optim pentru fondul psihic al judecătorului este greu de realizat, deoarece trebuie avut în vedere faptul că şi acesta este o fiinţă umană care se caracterizează prin sentimente, subiectivitatea făcându-şi loc într-un anumit grad în procesul decizional. Cauzele care se află pe rolul instanţelor judecătoreşti aduc un noian de informaţii între care se stabilesc conexiuni în vederea descoperirii adevărului. De asemenea, aceleaşi cauze provoacă diferite şi complexe contacte comunicaţionale ale magistratului cu părţile din proces. Toate acestea duc la configurarea unor sentimente specifice, diferite de la o persoană la alta, afectivitatea având-şi rolul ei bine determinat: un fond psihic pozitiv, echilibrat poate influenţa o reuşită profesională.

7.1.4.7. Lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau simpatiei pentru justiţiabili

Reprezentantul autorităţii judiciare trebuie să facă dovada şi a altor calităţi: **lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau a simpatiei faţă de justiţiabili.**

Analizând mecanismul psihologic de apariţie a acestor stări afective, putem spune că raţiunea nu ocupă un rol primordial, experienţa fiecărui individ spunându-şi cuvântul. Atracţia sau repulsia resimţită de magistraţi faţă de o parte din proces reprezintă un veritabil obstacol în calea principialităţii de care trebuie să se dea dovadă în actul de justiţie. Apariţia acestor stări sufleteşti pozitive sau negative este spontană, asociaţiile

involuntare făcute de un om variind în funcție de situația concretă cu care el se confruntă. Magistratul nu trebuie să se lase influențat de acei factori care mizează pe simpatia lui în vederea reducerii pedepselor ce se cuvin celor vinovați.

7.1.4.8. Buna-credință

O altă cerință fundamentală care se impune a fi prezentă la judecător este **buna lui credință**. Ea implică o sinceritate în cuvinte (conformitatea gândurilor cu afirmațiile omului) și o fidelitate în angajamente (concordanța cuvintelor cu faptele săvârșite de acesta). Marcus Tullius Cicero spunea că buna-credință constă în: „sinceritate în cuvinte (*veritas*) și fidelitate (*constantia*) în angajamente". **Magistratul trebuie să dea dovadă de loialitate, prudență, ordine, temperanță.** Este necesar ca autoritatea judecătorească să subordoneze acțiunea de înfăptuire a justiției principiului aflării adevărului, respectării legii și ordinii de drept. Această putere statală trebuie să acționeze independent, nefiind admisibile intervenții ale celorlalte puteri. Cauzele deduse judecății trebuie să fie soluționate numai pe baza existenței unor probe certe, să fie respectate procedurile legale, evitându-se orice fel de abuzuri. Respectarea garanțiilor procesuale, a prezumției de nevinovăție, a dreptului la apărare, a drepturilor fundamentale ale omului, joacă un rol important pentru caracterizarea conceptului de bună-credință. O altă latură a acestui concept este formată din abținerea magistratului de la producerea prejudiciilor. El este dator să observe posibilele vicii existente pe parcursul procesului și să le înlăture, să dovedească receptivitate la solicitările apărării față de eventualele prejudicii. Scopul final al acestei bune-credințe este pronunțarea, de către judecător, a unei hotărâri legale și temeinice. Soluția judiciară aplicabilă unei spețe trebuie să fie rezultatul unei convingeri intime. Această convingere subiectivă are rolul ei cardinal pentru activitatea de judecată și este protejată printr-o serie de pârghii juridice: afirmarea principiului separației puterilor în stat, a independenței magistraților și supunerii lor numai legii, a inamovibilității lor. Alături de aceste garanții juridice amintim importanța pe care o au: moralitatea și buna-credință a judecătorului, respectarea de către acesta a principiilor și legilor de formare a probelor, utilizarea criteriilor psihologice.

7.1.5. *Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței*

Legislația noastră procesuală asigură un cadru adecvat formării intimei convingeri: imediat după închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată; deliberarea are un caracter secret, la ea

participând numai membrii completului; judecătorii vor avea în vedere în primul rând chestiunile de fapt şi apoi cele de drept; ei sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, aceasta pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Luând în considerare principiul colegialităţii completelor de judecată, trebuie să ajungem la concluzia – firească pentru toţi – că se poate întâmpla să existe o opinie separată. În acest caz, deşi opinia separată nu va avea câştig de cauză în soluţia judiciară, totuşi, este importantă recunoaşterea unui drept la intima convingere. Judecătorul aflat într-o asemenea situaţie îşi va motiva opinia.

Opinia separată dovedeşte forţa convingerii intime, existenţa unei coloane vertebrale profesionale şi de conştiinţă, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei opinii. Timpul poate să verifice susţinerile sale în cadrul unor eventuale erori judiciare. Atunci când opinia separată este îmbrăţişată apoi de instanţa de control judiciar sau de practică, intervine mulţumirea şi satisfacţia profesională de a avea dreptate. Momentul acesta îl face pe judecător să uite starea de disconfort psihic pe care o trăieşte în clipa luării deciziei, în sensul adoptării opiniei separate. Lupta care se dă în sufletul său cu ocazia formulării opiniei separate este deseori acerbă, conştiinţa spunându-şi cuvântul în cele din urmă, reuşind să învingă în faţa argumentului majorităţii. De multe ori oamenii sunt înclinaţi să se lase înfrânţi de aceste motivări, în acest moment gândindu-se că opinia majorităţii îşi va impune punctul de vedere în luarea deciziilor. Este periculos ca argumentul majorităţii să se impună unor oameni care adoptă această opinie nu dintr-o intimă convingere, ci dintr-o lenevie intelectuală sau dintr-o cântărire a avantajelor oferite de îmbrăţişarea opiniei majorităţii şi a dezavantajelor viitoare create de opinia minoritară spre care tinde conştiinţa lor profesională. Abdicarea de la principiul supremaţiei intimei convingeri şi adoptarea unei atitudini oportuniste sunt incompatibile cu profesiunea de magistrat. A face acest lucru înseamnă a-şi trăda profesia, a realiza în cele din urmă un act de injustiţie.

Vom remarca faptul că procesul deliberării, pe lângă aspectele lui procedurale relevate mai sus, are şi conotaţii psihologice. Intima convingere duce la formarea unei păreri ferme despre anumite realităţi sociale. Această părere va fi în cadrul legii, în litera şi spiritul ei, şi nu în afară. Dreptul subiectiv la intimă convingere nu implică posibilitatea formării unei opinii care să intre în conflict evident cu normele legale. Judecătorul trebuie să se supună, în ultimă instanţă, legii. Iată anumite limite între care poate opera această convingere intimă, depăşirea lor echivalând cu încălcarea principiului supremaţiei legii.

Opera finală a procesului de deliberare este construită din pronunțarea unei hotărâri judecătorești care trebuie să cuprindă, pe lângă soluția adoptată și motivarea acesteia din urmă. În considerentele hotărârii sunt reflectate gândirea și psihologia membrilor completului de judecată, judecătorii stabilind care este situația de fapt, care este norma juridică aplicabilă, făcând chiar o interpretare a textului de lege respectiv. Au un rol deosebit în formarea intimei convingeri buna-credință, existența unei conștiințe morale, sentimentul că au respectat prevederile legale în procesul de aflare a adevărului, că au utilizat mijloacele adecvate și că au luat măsurile care se impuneau în cauză.

Judecătorul își formează o convingere intimă în condițiile în care părțile din proces cu interese contrare prezintă faptele în mod contradictoriu, oral și public. Sunt administrate în fața instanței probe diverse, unele dintre ele susceptibile de mai multe interpretări. Completul de judecată trebuie să stabilească situația de fapt, fiind nevoie de o adevărată abilitate, în condițiile în care acuzarea și apărarea își prezintă punctul de vedere. Se vor cântări probele aduse de fiecare parte și se va adopta soluția care se impune. Experiența indirectă a magistratului își spune cuvântul în stabilirea modului de desfășurare a faptelor deduse judecății, în aprecierea probelor. Principiul liberei aprecieri a probelor ușurează, dar și îngreunează procesul de administrare a justiției. Ușurează pentru că reprezentantul legii nu mai este sclavul probelor preconstituite (de exemplu, valoarea care se acorda în trecut mărturisirii judiciare – regina probelor), practica judiciară demonstrând în numeroase cazuri că acordarea apriorică a unei anumite valori unei anumite probe a fost generatoare de erori judiciare. Dar se și îngreunează actul de înfăptuire a justiției deoarece magistratul este singurul care decide valoarea unei anumite probe, în condițiile prezentării contradictorii a faptelor. Se ajunge astfel să se caute și să se găsească analogii în alte cazuri asemănătoare deoarece practica ne demonstrează că nu se întâlnesc două fapte perfect identice. Utilizarea analogiilor este benefică până la un moment dat pentru că și ea poate genera erori judiciare. Analogia nu se poate confunda cu identitatea, judecătorul trebuie în permanență să scoată în evidență particularitățile speței, să le supună unei critici înainte de a pronunța o soluție. Analiza amănuntelor contradictorii cu care este confruntat omul legii, impune acestuia o selecție riguroasă, stabilindu-se în cele din urmă faptul prejudiciabil. Rolul experienței personale nu trebuie să fie absolutizat, intuiția îl poate duce pe judecător la ipoteze și concluzii false. De aceea, pentru completa sa lămurire, este necesară analiza tuturor elementelor cauzei. Examinarea atentă a acestora conduce la formularea unor premise și concluzii valabile. I se cere

magistratului o atenție permanentă de-a lungul ședinței de judecată, să manifeste interes față de orice cauză, să nu considere că speța X este mai grea și speța Y mai ușoară. Apărarea și acuzarea sunt două părți demne de un egal interes pentru judecător, spusele lor vor fi cântărite în mod corespunzător atunci când se va stabili soluția judiciară. Reprezentantul legii trebuie să se obișnuiască să urmărească cu atenție orice fază a dezbaterii. Se solicită din partea lui stăpânirea de sine, să nu fie pripit în tragerea concluziilor, să nu influențeze cu nimic desfășurarea dezbaterilor. Acționând în sens invers, magistratul respectiv contribuie la încălcarea imparțialității, deci soluția dată în finalul procesului va fi lipsită de acel grad de obiectivitate cerut în mod constant de o justiție echitabilă.

Toate aceste calități pretinse de profesiunea de magistrat pot fi realizate printr-un autocontrol sever, printr-un proces permanent de autocunoaștere, prin lupta continuă pe care o dă omul cu sine însuși, căutând să se perfecționeze din punct de vedere moral. Totuși, trebuie să recunoaștem că indivizii sunt inegali dacă îi privim prin prisma înzestrării native (nu sunt cu toții la fel de educabili și nu învață cu toții la fel), că oamenii provin din medii sociale neomogene (aceste medii produc tipuri deosebite, cu necesități și motivații diferite). **Magistratul este o ființă umană care are și el o anumită rezistență față de interdicțiile legale sau morale.** Prescripțiile imperative pot fi încălcate atunci când intervin conjuncturi favorabile, ocazie cu care rezistența individului față de tentații dispare. Tentația de a încălca legea în vederea obținerii unor avantaje facile a existat dintotdeauna și ea devine mai mare atunci când împrejurările favorabile se generalizează la nivel de societate. Este cazul societății românești care, prin neasigurarea unor condiții minime, obiective pentru înfăptuirea corespunzătoare a actului de justiție, favorizează apariția germenilor corupției, incorectitudinii, subiectivismului.

Dacă până acum ne-am ocupat de calitățile personale ale magistratului, privite oarecum în mod izolat, ne propunem să analizăm în continuare calitățile impuse de relația complexă dintre judecător și participanții la proces. Densitatea relațiilor interpersonale determină în mod obligatoriu o mobilitate psihologică a reprezentantului legii. El trebuie să îndeplinească multiple obiective, variate în funcție de natura și specificitatea cauzelor. Dacă ne-am referi numai la procesul penal, judecătorul adună, examinează și coroborează probele, stabilește dacă există sau nu o anumită infracțiune, stabilind răspunderea penală. Oricum, este de la sine înțeles că relația dintre judecător și inculpat se caracterizează printr-o stare de tensiune, ceea ce explică stresul profesiunii de magistrat.

Tensiunea emotivă sau nervoasă în care se desfăşoară cercetarea judecătorească este justificată de trăirea emoţională generată de contactul inculpatului cu reprezentantul oficial al autorităţii, care trebuie să adopte o atitudine politicoasă, rezervată, profesională prin ţinută şi vocabular. Mai ales în cadrul procesului penal se simte un fond tensional difuz, protagoniştii fiind judecătorul, inculpatul, partea vătămată, fiecare având un interes diferit. Piesa de bază a acestei arene pe care se confruntă subiecţii procesuali este magistratul care trebuie să adopte o conduită fermă, să fie atent asupra componentelor voluntare şi involuntare ale comportamentului expresiv al părţilor în vederea interpretării lor corecte, să discearnă între motivele care declanşează starea emoţională, într-un cuvânt să fie un bun observator, un fin psiholog. Se impune ca atitudinea judecătorului în cadrul procesului penal să se caracterizeze prin: calm, echilibru, stăpânire de sine, lipsa gesturilor de nervozitate, a tonului ridicat sau a ticurilor, încredere în forţele proprii, privirea interlocutorilor direct în ochi pe tot parcursul contactului comunicaţional în vederea surprinderii şi interpretării comportamentului lor expresiv. Judecătorul trebuie să dovedească existenţa unei gândiri suple şi mobile, a unui spirit de observaţie bine dezvoltat, argumentările sale să fie caracterizate printr-o mare forţă logică, să fie rapid în observarea unor amănunte semnificative, să se exprime clar, să exceleze prin inteligenţă în discuţiile purtate cu interlocutorii săi, să fie subtil în analizele sau sintezele efectuate de el etc. Un bun profesionist va dispune de acest fler de care oricine s-ar simţi mândru. Însă, absolutizarea nejustificată a acestei experienţe personale, a intuiţiei profesionale, determină o mulţumire care poate duce la: refuzarea elementelor de noutate sau a componentelor teoretice, instalarea rutinei, activitatea magistratului în cauză fiind presărată cu automatisme şi stereotipuri; dobândirea unor trăsături de caracter (impertinenţă, bănuială excesivă, suspiciune) care sunt incompatibile cu această profesiune.

În cadrul unui proces civil sau penal, un moment important pentru aducerea unor clarificări cauzei dedusă judecăţii este **audierea martorilor**. Relaţia magistrat – martor cuprinde cel puţin două aspecte: unul procesual – întrucât se vor respecta normele procesuale, iar celălalt, care vizează latura psihologică a comunicării. În condiţiile în care martorul este de bună-credinţă, magistratul este dator să-l ajute să-şi biruiască teama, emotivitatea, indiferenţa, să capete îndrăzneală, să devină responsabil. În practică, acest deziderat se loveşte de un impediment obiectiv: lipsa de timp în condiţiile existenţei unui număr prea mare de dosare pentru o şedinţă obişnuită de judecată, ceea ce afectează în cele din urmă calitatea actului de justiţie. Împrejurările în care se desfăşoară audierea martorilor în faţa instanţei

(martorul fiind nevoit să răspundă întrebărilor acuzării şi apărării, deci el se află la mijlocul unor interese contradictorii) impun ca judecătorul să asigure condiţiile unei audieri obiective, să prevină şicanarea sau sugestionarea martorilor. Judecătorul este obligat să descopere când martorul a relatat adevărul, să motiveze nu numai reţinerea depoziţiei conforme cu realitatea ei şi înlăturarea cele opuse. Pentru aceasta se poate folosi, alături de alte criterii ştiinţifice, testarea martorului care revine asupra depoziţiei cu tehnica de detecţie „poligraf", ale cărei performanţe sunt net superioare aprecierilor subiective ale magistratului. Relaţia martor-judecător implică existenţa anumitor raporturi dintre conştiinţele şi conduitele lor, pe de o parte, şi mărturia, pe de altă parte, contradictorialitatea punând în discuţie valabilitatea mărturiei în faţa justiţiei (se înlătură mărturia, nesancţionându-se martorul de bună-credinţă, ori se înlătură mărturia, sancţionându-se, în genere, martorul de rea-credinţă). Sunt posibile următoarele variante atunci când analizăm raportul care are drept:

a) **prim termen – conştiinţa, conduita magistratului;**
b) **al doilea termen – mărturia.**

a) Judecătorul a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase, dar l-a acceptat în vederea pronunţării unei anumite soluţii. Motivele acceptării pot fi de natură politică sau ocultă, exponentul legii fiind chiar corupt în anumite situaţii.

b) Magistratul şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată încă din *statu nascendi* pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment.

Dacă primul caz se referă la presiunile diverse exercitate asupra justiţiei sau la corupţie, al doilea caz vizează culpa deontologică a magistratului.

Mărturia poate fi influenţată şi de atitudinea martorului faţă de judecător, în mare măsură. Pe baza unei experienţe anterioare stocate în memorie, martorul are o anumită atitudine faţă de autorităţi, în genere, dar şi faţă de magistratul aflat în faţa sa, privit ca o persoană care îi devine simpatică sau antipatică. Un magistrat care ştie să trezească simpatii spontane martorului, îşi asigură colaborarea acestuia. Dacă martorul este o persoană care acţionează sub impulsul acestor afecte, în momentul reactivării informaţiilor, în funcţie de simpatia sau antipatia resimţită faţă de cel care conduce cercetarea, martorul va face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului. Nu trebuie să uităm faptul că în contactul cu autoritatea judiciară, în condiţiile unei stări emoţionale mărite, se produce la martor blocajul memorial, procesul reactivării fie sub forma

reproducerii, fie sub forma recunoaşterii, este compromis. Judecătorul trebuie să cunoască aceste aspecte ale psihologiei martorului, dar şi altele care nu vor putea fi relevate în acest stadiu. Merită să facem următoarea precizare: aprecierea unei mărturii se va baza pe două principii fundamentale, şi anume: cel al sincerităţii martorului şi cel al fidelităţii percepţiei şi acurateţei reproducerii datelor cu privire la făptuitor şi împrejurările faptei. Magistratul este obligat să interpreteze datele pe care i le oferă conduita, fizionomia şi reacţiile exterioare ale celor cu care se află în intercomunicare psihologică. Toate aceste interpretări, ca şi o serie de alte date culese pe parcursul procesului vor contribui în final la formarea intimei convingeri a judecătorului.

Rolul judecătorului se relevă şi în cadrul duelului judiciar care are două figuri centrale în procesul penal: acuzatorul public şi apărătorul. Se aplică aici principiul contradictorialităţii: toate probele administrate în cauză sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului. Instanţa de judecată cunoaşte diferitele puncte de vedere exprimate oral în şedinţă de părţi cu interese contrarii, ea trebuind să discearnă între acestea şi să se oprească asupra unei soluţii legale şi temeinice. Judecătorul este obligat de legislaţia procesuală să pună în discuţia părţilor probele, diverse probleme de drept substanţial şi procesual. Prin această operaţiune se obţin şi se cântăresc informaţiile pe care le va folosi pentru justa soluţionare a cauzei.

Unii magistraţi sunt „tipicari", adică dau dovadă de corectitudine, dorind să respecte normele procedurale, fiind extrem de minuţioşi în această operaţiune dacă le permite timpul. Cei doi protagonişti ai duelului judiciar trebuie să se adapteze, din punct de vedere procedural, la exigenţele acestui tip de judecător, reuşind astfel să colaboreze cu completul de judecată.

Relaţia interpersonală judecător-acuzator-apărător se desfăşoară într-un cadru reglementat, dar ea prezintă şi o componentă psihologică ce nu poate fi neglijată. Oricum, avocatul şi procurorul trebuie să ţină seama de personalitatea magistratului pentru reuşita colaborării. Astfel, sentimentul de antipatie provocat de avocat sau procuror judecătorului, poate duce la sancţionarea inculpatului cu o pedeapsă mai mare, conturându-se astfel subiectivismul în procesul decizional.

La formare intimei convingeri a judecătorului poate contribui în mod complet şi edificator apărătorul inculpatului. Atunci când se pun concluzii în fond, pledoaria avocatului este analitică, căutându-se chiar de la început captarea atenţiei completului de judecată.

Una din funcţiile psihologice ale duelului judiciar se referă la psihologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei. Dacă judecătorul are un drept asupra intimei convingeri, acelaşi lucru se

poate spune şi despre avocat şi procuror. Fiecare din aceşti doi protagonişti ai duelului judiciar are punctul său de vedere şi cu ocazia dezbaterii de fond a cauzei ei vor căuta să-şi impună opinia în faţa completului. Argumentele aduse de cele două părţi constituie stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce interacţionează cu experienţa de viaţă, cultura şi informaţiile desprinse din probele administrate. De cele mai multe ori, intima convingere a judecătorului se formează abia după derularea duelului judiciar şi după ultimul cuvânt al inculpatului. În ipoteza în care această intimă convingere nu s-a conturat, atunci legislaţia procesuală vine în ajutorul judecătorului, reglementând instituţia repunerii pe rol.

Momentul procesual în care se ia hotărârea în cauza dedusă judecăţii apare extrem de important. Judecătorul trebuie să fie într-o stare de relaxare atunci când pune pe talgerele balanţei justiţiei probele şi argumentele. Deliberarea în stări emoţionale puternice nu va conduce la soluţii legale şi temeinice. Judecătorul nu trebuie să se lase influenţat de presiunile exercitate din exterior sau de unii factori subiectivi, străini cauzei. În situaţia contrară, toate dezbaterile de fond ale cauzei vor fi lipsite de importanţa cuvenită, iar justiţia nu s-ar mai contura ca o putere independentă în stat, ci ca una dependentă de forţe obscure care au ca valori sociale valori străine statului de drept.

Am încercat pe parcursul acestui studiu să arătăm multiplele faţete ale activităţii judecătorului, calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective ale acestuia, prezenţa acestora asigurând o personalitate bine conturată şi un profesionalism de care va trebui să dea dovadă orice magistrat dintr-un stat de drept. Analizarea psihologică a exponentului autorităţii judiciare s-ar impune să fie completată cu relevarea condiţiilor materiale optime înfăptuirii actului de justiţie. Este adevărat că aceste condiţii materiale sunt asigurate în legislaţia românească (în Constituţie şi Legea nr. 92/1992), dar transpunerea lor în practică lasă de dorit, aceasta având consecinţe negative pentru justiţia românească. Pe viitor, pe măsura îmbunătăţirii acestor condiţii, se va asigura o calitate corespunzătoare actului de împărţire a dreptăţii. Oricum, acum dar şi pe viitor, toate forţele statului cu atribuţii în acest domeniu trebuie să-şi unească eforturile, contribuind în mod hotărâtor la o justiţie de calitate, la executarea hotărârilor judecătoreşti. Legea, privită ca o regulă de esenţă raţională edictată de autoritatea statală, exercită o anumită presiune asupra indivizilor particulari, căutând să evite devianţa şi să asigure conformismul şi fidelitatea acestora faţă de modelul general stabilit. Ideal ar fi fost ca oamenii să fi interiorizat aceste norme şi să fi respectat valorile proclamate de ele. Dar, întotdeauna, într-o societate, indiferent de contextul ei organizaţional, s-au manifestat tendinţe de tip

anomic. A trebuit să intervină autoritatea judiciară, privită ca o formă a controlului social, pentru a stopa aceste devianțe. Se relevă astfel rolul coercitiv al justiției, încercându-se să se ajusteze continuu reacțiile negative ale indivizilor la schemele cu valoare generală. Iar magistrații, ca reprezentanți legitimi ai puterii judecătorești, trebuie să fie conștienți în permanență de misiunea pe care o au de înfăptuit, de dificultatea ei, de calitățile psihointelectuale și moral-afective impuse de profesie și societate, de adevărul că sunt și ei ființe omenești supuse greșelilor, sentimentelor, limitelor normale pentru orice individ uman.

Dorința de a îndrepta răul produs în societate este binevenită ca și lupta îndârjită în care se implică multă pasiune, luptă în urma căreia va trebui să învingă binele și valorile morale consacrate sau nu pe plan legislativ.

Secțiunea II

AVOCATUL – PERSONALITATE ÎN TEMPLUL JUSTIȚIEI (Coordonate psihologice)

A. CONSIDERAȚII GENERALE

7.2.1. *Talent și vocație în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent*

a) **Din perspectiva simțului comun**: mentalități anacronice, nerealiste, clișee;

b) **Din perspectiva interpretărilor științifice**:

Profesia de avocat, deși la fel de nobilă ca profesia de medic, a trezit mereu, prin implicațiile sociale specifice, atitudini contradictorii, uneori paradoxale.

Mulți și-au manifestat aprecierea și chiar admirația pentru activitatea avocaților, uneori plină de riscuri. Cu toate acestea, mereu se găsește câte ceva de reproșat avocaților, și aceasta încă din vremurile străvechi, chiar și în perioadele de strălucire a retoricii. Astfel, din datele istorice, a ajuns până la noi știrea că după ce nevasta lui Antoniu fusese asasinată din propriul lui ordin, acesta ar fi ordonat ca lui Cicero să i se taie limba pentru a nu mai putea critica pe nimeni.

Și în timpul Revoluției Franceze, ordinul avocaților a fost desființat din cauză că avocații se manifestau critic la adresa noului regim.

Se spune că și Napoleon i-ar fi detestat pe avocați. Totuși, el a fost cel care a reînființat ordinul avocaților, dându-și seama de utilitatea sa,

considerându-l ca unul dintre mijloacele cele mai propice pentru a menține ordinea, pentru a favoriza dorința de împăcare a părților și pentru a asigura funcționarea justiției.

Din păcate, avocații sunt desconsiderați chiar de magistrați, de aceia care ar trebui să le fie alături. Aceștia apreciază activitatea avocaților numai după ce trec de partea cealaltă a barei și cunosc ei înșiși „îngustimea vanitoasei lor păreri"[302]. Există magistrați care fac aprecieri nepotrivite, le fac viața grea avocaților, neacordându-le solicitudinea și întregul lor respect. Dintre gesturile nepotrivite ale magistraților, cele mai grave se petrec în pretoriu, când avocații își susțin pledoariile și sunt oarecum la discreția magistraților care conduc dezbaterile. Sunt cazuri în care magistrații îi întrerup pe avocați atunci când aceștia își susțin cauza, le fixează termene pentru care conchide, fac aprecieri jenante etc[303].

Avocații trebuie înțeleși și apreciați așa cum se cuvine, fiindcă istoria, faptele de seamă ca și situațiile mărunte demonstrează ceea ce profesorul Louis Halphen spunea: „Este mai ușor să-i bârfești, decât să te dispensezi de ei".

Păcatul împotriva baroului se plătește. Așa cum afirma profesorul Mircea I. Manolescu: „Nici n-ai apucat bine să critici și să-i disprețuiești pe avocați, că destinul face să ai nevoie de ei și să-i dorești binevoitori și apți de a te ajuta".

Ideile principale care circulă pe stradă în opinia celor neautorizați despre arta avocatului, despre talentul și vocația care sunt necesare în exercitarea acestei arte sunt în număr de trei. Mai întâi este ideea „trivială", apoi ideea mistică și apoi concepția de politică a profesiilor.

„Trivialitatea" cu care este privită profesia de avocat și însușirile care sunt necesare pentru exercitarea acesteia înseamnă a contura portretul avocatului din doar câteva elemente. Spre exemplu, se spune că avocatul este un „vorbăreț", că este un „clănțău". Așadar, **după opinia comună**, avocatul este un om care poate vorbi ușor despre orice, „un vorbăreț", „un ușor și iute la vorbă".

---

[302] M.I. Manolescu, *Arta avocatului. Șapte prelegeri*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 91.

[303] În cartea sa *L'avocat*, Henri Robert citează exemplul unui avocat care, în timp ce pleda, l-a surprins pe președintele completului de judecată cerând asesorilor să se pronunțe, deși el nu-și terminase pledoaria. Atunci avocatul i-a cerut președintelui ca să-i dea ascultare. La întrebarea președintelui ce anume vrea să mai spună, avocatul i-a replicat: „Solicit Curții să-mi dea un act cu care să justific părții care m-a angajat că a judecat cauza fără să mă asculte!".

În opinia comună, talentul este un „dar misterios". Aceasta este ideea mistică prin care sunt explicate succesul unora și lipsa de șansă a altora. Pretinzând că nu au fost „dăruiți" cu talent, cei în cauză explică mistic ceea ce ar trebui cercetat și explicat științific. În consecință, ei se resemnează ca în fața unei fatalități.

În **concepția de politică profesională** se susține ideea că în barou „intră cine vrea, dar rămâne cine poate". Profesorul M.I. Manolescu o asemăna cu liber-schimbismul lui Caragiale[304].

Tot din perspectiva simțului comun, întâlnim părerea că avocatul este nu numai vorbăreț, dar în ce privește inteligența și foarte „șmecher". În ce privește moralitatea, labilitatea convingerilor avocatului, acesta este subiect de cancanuri: avocatul pledează pentru orice cauză, astăzi într-un sens, mâine în alt sens. El este un om care nu e convins de ceea ce spune.

Aceste concepții de simț comun sunt greșite. Ele se opun rezultatelor științei.

Vorbind despre talent, din punct de vedere teoretic, putem afirma că pentru a profesa avocatura, este nevoie de talent. Știința și filosofia, cu reprezentanții lor din vremuri străvechi, împărtășeau ideea că talentul este o inspirație, ca aceea a „demonului lui Socrate". Reprezentanții mai recenți, cei din Școala lui Lombroso, credeau că talentul și geniul sunt niște stări morbide. Psihanaliștii susțineau că talentul este sublimarea unor complexe refulate. Psihologul Adler afirma că talentul n-ar fi decât eflorescența unor insuficiențe ale organelor nervoase. Sintetizând diversele păreri, observăm că acestea se deosebesc prea puțin de ceea ce se crede potrivit simțului comun.

Abătându-se de la aceste concepții, știința mai recentă a considerat că talentul este înflorirea superioară, dusă la maximum, a înzestrărilor existente în oricare om și, îndeosebi, a inteligenței.

7.2.2. *Inteligența în arta avocatului. Avocatul ca om de știință*

Psihologii susțin că inteligența înseamnă sesizarea de raporturi, de relații și de corelații între lucruri, dar, în același timp, și între relații și lucruri. Și toate acestea în funcție și de desprinderea unui înțeles.

Filosoful francez Jean Paulhan consideră inteligența, din punct de vedere științific, de două feluri: analitică și sintetică.

Inteligentul de tip analitic este pătrunzător, sfredelitor, descoperind detalii care altora le scapă. **Inteligentul de tip sintetic** are o viziune de ansamblu, realizând un înțeles total nou, o sinteză. Inteligența analitică

[304] M.I. Manolescu, *op.cit.*, p. 96.

caracterizează îndeosebi pe omul de ştiinţă, în timp ce inteligenţa sintetică este specifică artistului.

Avocatul nu este însă doar un artist înzestrat cu o inteligenţă sintetică, ci şi un om de ştiinţă cu aptitudini analitice şi, mai mult, un artizan, un profesionist. De aceea, în activitatea sa avocatul trebuie să valorifice virtuţile ambelor tipuri de inteligenţă.

Prima preocupare a avocatului ţine de domeniul ştiinţei, al ştiinţei dreptului. În faţa instanţelor judecătoreşti, avocatul trebuie să desfăşoare o activitate creatoare în domeniul ştiinţei, iar pentru aceasta i se cere talentul special al omului de ştiinţă, care are două componente esenţiale: spiritul ştiinţific şi talentul intelectual.

Potrivit logicianului francez Edmond Goblot, spiritul ştiinţific este o virtute morală, caracterizată în primul rând de o puternică iubire de adevăr, dar şi de alte calităţi, precum sinceritate intelectuală, profunzimea şi rigoarea în gândire, scormonirea detaliilor etc.

Cercetând inteligenţa şi sub alte aspecte, psihologii au ajuns la concluzia că tipurile de inteligenţă pot fi clasificate şi după alte criterii în: **inteligenţă verbală, inteligenţă tehnică** şi **inteligenţă socială**. În avocatură sunt necesare toate cele trei tipuri de inteligenţă, dar îndeosebi cea verbală, considerată ca inteligenţă tipică. Ea este inteligenţa tipică pentru că funcţia principală a inteligenţei este de a surprinde înţelesuri, iar aceste înţelesuri trebuie să-şi afle o expresie verbală.

Avocatul are nevoie de o inteligenţă verbală mai întâi ca om de ştiinţă, fiindcă ştiinţa înseamnă un limbaj bine alcătuit, iar ştiinţa dreptului este, în bună măsură, o ştiinţă de concepte, de abstracţii.

Inteligenţa tehnică şi inteligenţa socială sunt, de asemenea, necesare avocatului, dar se deplasează către celelalte ipostaze în care se înfăţişează avocatul, nu ca om de ştiinţă, ci ca artizan şi ca artist[305]. Sunt însă şi alte aspecte ale inteligenţei de care avocatul are nevoie. Este vorba de puterea de a discerne, discernământul fiind o facultate esenţială a inteligenţei. Alături de virtuţile spiritului ştiinţific, discernământul este pentru avocat indispensabil.

7.2.3. *Avocatul artist*

În paragraful anterior am afirmat că avocatul este şi artist. Tocmai de aceea el trebuie să aibă şi o inteligenţă tehnică, fiindcă activitatea sa are caracter practic.

---

[305] M.I. Manolescu, *op.cit.*, p. 101.

Persoana avocatului cunoaşte o dublă ipostază, de artizan şi artist în acelaşi timp. Avocatul este artizan în măsura în care foloseşte un ansamblu de procedee şi de mijloace tehnice pentru exercitarea profesiei sale, dar şi artist, ca autor al unei opere literare care este pledoaria, specie a genului retoric menită să determine convingerea judecătorului.

Componenta artizanală a profesiei se poate desprinde şi perfecţiona, dar arta avocaţială (pledoaria) în sensul înalt al cuvântului exclude reţetele, pentru că opera de artă nu este un fabricat.

Cristalizarea activităţii avocaţiale într-o pledoarie, cu toate atribuţiile unei opere de artă, este titlul de nobleţe al profesiei de avocat[306].

Pentru a reuşi în profesia sa nu este însă de ajuns ca avocatul să aibă talent intelectual şi artistic. El trebuie să se preocupe îndeaproape de arta de a vorbi. O vorbire este cu atât mai frumoasă cu cât este mai uşor de înţeles, producându-le în acelaşi timp ascultătorilor plăcere şi emoţie. Ea contribuie la conservarea faptelor şi argumentelor expuse. Trebuie combătută judecata celor care socotesc că, cu cât avocatul vorbeşte mai frumos, mai tehnic, mai artistic, cu atât este mai puţin convins.

Avocatul este posesorul unei inteligenţe discursive ce trebuie dublată de o putere intuitivă, ceea ce este caracteristic unui artist. De asemeni, pe lângă intuitivitate, avocatul trebuie să aibă o anumită adâncime sufletească, o tonalitate afectivă. El este posesorul acestor calităţi artistice, fiindcă el trăieşte faptele realităţii cu o reacţie afectivă mult mai puternică decât omul de rând.

La aceste calităţi se adaugă, având un rol foarte important, fantezia creatoare care este produsul imaginaţiei. Artistul-avocat este un om de fantezie creatoare, pentru că în disputa judiciară el creează aşa-numita ipoteză judiciară, pe care o înfăţişează în faţa instanţei de judecată. Această

---

[306] Trăsăturile pledoariei şi tipurile de oratori (E. Altavilla, *Psichologia giudiziaria*, vol. II, Unione tipografico – editrice torinese, 1955, p. 826-831)

Recunoscând şcolii italiene de psihologie judiciară meritele ştiinţifice în materie, lucrările de specialitate citează în mod constant pe Enrico Altavilla, autor de prestigiu, graţie nu numai cercetărilor din domeniu, dar şi calităţii sale de ilustru avocat. Fără a intra în amănunte, vom menţiona că autorul citat subliniază particularităţile psihologice ale comunicării între avocat şi părţile pe care le asistă, cerinţele tehnice, estetice, retorice şi ştiinţifice ale pledoariei pe care o consideră şi un act de cultură.

În ceea ce priveşte tipurile de oratori, autorul distinge oratorul strălucitor; oratorul raţional; oratorul umorist şi oratorul prolix (minuţios, dar neclar şi diluat).

ipoteză judiciară conţine elemente empirice, adică starea de fapt a speţei şi chestiunile de drept, ambele sudate prin „diagnosticul juridic".

Fantezia creatoare îl va ajuta pe avocat să prezinte starea de fapt în aşa fel încât auditorii săi să-şi închipuie că participă ei înşişi la desfăşurarea evenimentelor.

La **calităţile** necesare avocatului artist: **intuiţie, adâncime psihică, fantezie creatoare,** se mai adaugă **expresivitatea**. Avocatul artist trebuie să găsească expresivitatea unor lucruri faţă de care oamenii de rând au o atitudine neutră, banală. El trebuie să găsească tuturor faptelor şi împrejurărilor pe care le înfăţişează în expunerile sale, o semnificaţie care poate fi generală sau numai de speţă.

7.2.4. *Avocatul – profesionist al vocaţiei*

Ca om de ştiinţă şi ca artist, avocatului i se cere, aşa cum am arătat, talent. El este însă şi artizan, om de activitate practică, şi în această calitate i se cere să aibă vocaţie.

Potrivit părerilor obişnuite, talentul corespunde noţiunii „de diletant", iar vocaţia corespunde celei de „rutină". Aceste idei sunt false şi trebuie înlocuite cu explicaţii ştiinţifice.

După părerea psihologilor, **vocaţia** înseamnă **o sumă de aptitudini pentru a putea realiza o profesie**. Nu este suficient ca o persoană să se simtă chemată pentru o profesie, ci trebuie să simtă un impuls irezistibil, să simtă că nu ar putea face altceva. Fără această iubire faţă de profesia aleasă, nu se poate ajunge la vocaţie.

În opinia profesorului Mircea I. Manolescu „talentul şi vocaţia pot fi create, dar nu te poţi dispensa nici de unul, nici de celălalt, dacă vrei să te realizezi ca personalitate într-o anumită profesie. Se pot crea amândouă prin studierea aptitudinilor necesare. Dar mai întâi se cere să te studiezi pe tine însuţi, să descoperi în adâncul fiinţei tale acele aptitudini pe care nici tu nu le-ai bănuit că ar exista. Totodată, trebuie să ştergi din mintea ta, din sufletul tău acele iluzii pe care ţi le făceai despre existenţa unor însuşiri, pe care în realitate nu le ai. Între altele trebuie să cauţi prin mijloace tehnice să-ţi dezvolţi talentul, fiindcă, după cum spun autorii, talentul, spre deosebire de geniu care este înnăscut şi neprogresiv, conţine o sumă de însuşiri înnăscute care se mişcă pe o linie mai mult raţională. Dar el se compune şi din însuşiri dobândite prin efort tehnic, cu voinţa de a te realiza, fiindcă la perfecţionarea talentului găseşti totdeauna elementul tehnic, conştient".

Vocaţia este, la un profesionist, lucrul cel mai important. Dovada rezultă din faptul că ea trece înaintea micilor pasiuni, a convingerilor, chiar înaintea intereselor meschine şi egoiste şi chiar a instinctelor.

În ce privește talentul, acesta înseamnă îndemânare, ușurința de a face mai repede și mai bine decât poate să facă altul același lucru. Acest „mai repede și mai bine" este însă relativ. Decât mai binele acesta există un alt bine și mai puternic, la care se poate ajunge pornind de foarte jos, perfecționând mereu.

Orice avocat are o sumă de însușiri. Dacă are inteligență, emotivitate, dacă își organizează aceste însușiri printr-un învățământ tehnic, el va putea deveni un profesionist. Astfel, talentul său nu va mai fi cel al unui diletant, ci al unui profesionist adevărat. Iar artizanul nu va mai fi un rutinar, ci acel artizan care va da societății expresia individualității lui, acea armonie productivă pe care o cere societatea de la el.

7.2.5. *Moral și imoral pe terenul apărării*

Rolul avocatului în procesul judiciar este să-l apere pe împricinat, pentru că aceasta este vocația lui. Nu i se poate reproșa imoralitatea unui avocat, decât dacă acesta este dominat de sentimente egoiste și pledează contrar vocației sale.

În profesia de avocat, esențial este ca acesta **să știe** și **să poată** să se plaseze din punctul de vedere al celuilalt. Acest celălalt este adversarul în proces, instanța, opinia publică, dar mai ales clientul. Pentru client, avocatul este un ajutor nu rareori indispensabil. Dar avocatul trebuie să refuze clientului rolul de complice pe care acesta vrea să i-l atribuie, respingând subiectivitatea clientului pe care acesta o poate exercita asupra sa.

Orice profesionist al barei trebuie să-și păstreze independența față de client, în interesul, în primul rând, al clientului, al cauzei sale. Avocatul nu trebuie să primească necritic versiunea subiectivă a clientului despre „dreptatea sa". El trebuie să-și formeze o părere proprie despre litigiu, încercând să afle, cu tact și discernământ, de la cel pe care îl apără, adevărul. El va fi astfel primul judecător al cauzei, dar nu și un inchizitor al clientului.

De asemenea, avocatul se va feri să dea asigurări clientului, ori să facă pronosticuri hazardate. Refuzul de a se angaja în pronosticuri certe va fi practicat de către avocat cu tact, pentru ca justițiabilul său să nu creadă, în cazul când câștigă procesul, că avocatul nu a avut un merit, meritul revenind, în acest caz, exclusiv „dreptății sale".

Avocatul trebuie să ducă cu clientul o întreagă activitate de lămurire, care este destul de grea și, uneori, neplăcută. Dar pentru că clientul nu poate fi suprimat, avocatul este dator să încerce să țină o cumpănă dreaptă între necesitatea de a lua informațiile indispensabile de la client și riscul de a fi dezinformat de el. De aici rezultă că avocatul are o poziție destul de dificilă și tocmai de aceea el trebuie să dea dovadă de tact în contactul cu clientul.

Atunci când ia cuvântul, avocatul o face pentru a-şi spune părerea, pentru a exercita o tehnică de apărare a unei ipoteze, ori pentru a îndeplini un rol social sau un rol logic (în disputa judiciară, judecătorii nu pot să aleagă decât având în faţă două teze).

La bară, avocaţii sunt egali: marele avocat este egal cu stagiarul, iar ceea ce avocatul pledează are valoarea conţinutului şi a modului cum pledează cauza, a argumentelor pe care le prezintă instanţei. Avocatul trebuie să fie înarmat cu metoda descoperirii adevărului, cu metoda de a-l depista.

Atitudinea riguroasă în verificarea sursei şi valorii unei cunoştinţe, atitudinea dubitativă prin aplicarea unei îndoieli metodice, suspendarea părerii până la obţinerea unei certitudini obiective, acestea toate sunt, pe de o parte, condiţii indispensabile pentru stabilirea adevărului în proces, şi, pe de altă parte, greu de realizat, mai ales pentru că nu sunt doar condiţii ale funcţionării intelectului avocatului, ci veritabile virtuţi, ce constituie acel ansamblu de însuşiri, deprinderi şi atitudini care definesc structura intelectuală, caracterul şi ţinuta morală a omului de ştiinţă care este avocatul.

7.2.6. *Personalitatea avocatului – profesionist şi strateg*

Pentru a-şi crea un viitor în profesie şi a se bucura de o anumită reputaţie, avocatul trebuie să se creeze mai întâi pe el însuşi, perfecţionându-şi calităţile personale şi depunând un efort necontenit, pentru că avocatura este o profesie grea care cere multe şi grele strădanii.

Un avocat înzestrat cu mai puţine calităţi şi mai puţin talent nu trebuie să accepte condiţia mistică despre talent şi să creadă că dacă nu este înzestrat cu talent nu are rost să mai insiste. El nu va aştepta cu braţele încrucişate să-i vină inspiraţia, pentru că talentul ca latenţă nu înseamnă nimic. Pentru a exercita activitatea în faţa instanţei, avocatului îi sunt necesare anumite condiţii materiale, între care condiţia fizică, condiţia spirituală, starea de spirit ce trebuie pregătite dinainte.

Între cele mai importante **calităţi** ce se cer unui avocat, acesta trebuie să aibă:

- facultatea de a argumenta şi de a construi, pentru a fundamenta solid un proces;
- imaginaţie şi darul invenţiei, pentru a descoperi noi argumente şi a modifica aspectul procesului;
- spirit de sinteză, pentru a scoate în relief punctele esenţiale ale procesului;
- spirit critic, pentru a putea combate argumentele adversarului;

- simţ psihologic, necesar pentru a pricepe reacţiile auditoriului;
- ascuţime intelectuală şi priceperea de a se mlădia după împrejurări.

În ce priveşte pledoaria, avocatul se pregăteşte studiind dosarul cu toate actele şi gândind foarte serios asupra tuturor situaţiilor şi evenimentelor ce se desprind din documente. Pregătirea unui proces este o pregătire ad-hoc, însă mai puţin importantă decât pregătirea generală, care constituie baza pregătirii ad-hoc, adică pentru un anume proces. Avocatul nu va şti să se pregătească pentru un anumit proces, dacă nu are o pregătire de ordin general, care înseamnă transformarea sa, formarea sa profesională.

Avocaţii care au talentul de a vorbi şi ştiu şi ce să spună nu au nevoie să se pregătească pentru o anumită pledoarie în sensul de a şi-o scrie, de a o învăţa pe dinafară etc. Ei trebuie însă să se pună într-o bună condiţie fizică, psihică, spirituală şi afectivă. Ca să se pună în cele mai bune condiţii pentru a realiza virtualităţile talentului, avocatului nu i se pot prescrie reguli tehnice. El singur trebuie să-şi creeze aceste condiţii.

Pentru a pleda, avocatul trebuie să cunoască ce este în esenţa ei pledoaria, care sunt regulile ei de existenţă, nu ca reţetă pentru toată viaţa, ci pentru ceea ce face în momentul când pledează.

Potrivit afirmaţiilor marelui avocat francez Henri Robert, avocatul urmăreşte să convingă, nu să seducă. Dar el nu poate convinge fără să atragă atenţia, chiar involuntară, a judecătorului, şi mai ales să o menţină clară tot timpul expunerii. Avocatul nu face nici un serviciu, nici clientului său, nici judecătorului şi nici chiar justiţiei, dacă ocupă un loc pentru a nu face nimic. Prezentarea la bară a avocatului nu este un simplu ritual. Prezentându-se la bară, avocatul este obligat să expună, să vorbească. Expunerea sa trebuie să fie atrăgătoare şi bine documentată. Avocatul trebuie să se întrebe tot timpul ce eficacitate are expunerea lui, dacă a reuşit sau nu să transmită judecătorului situaţia exactă a cauzei pe care o susţine şi, mai ales, dacă a reuşit să-l convingă pe judecător de justeţea susţinerilor sale.

Ce trebuie să urmărească avocatul în expunerea sa? Să găsească mai multe idei decât un mare jurist, dar să expună în mai puţine cuvinte decât cel mai sumbru dintre scriitori. Numai în felul acesta vorbirea avocatului în faţa instanţei se va numi pledoarie. Învăţând arta literară, arta de a găsi cuvintele cele mai potrivite, avocatul se va ridica de la situaţia de simplu artizan al dreptului, devenind un artist în profesia lui.

B. PSIHOLOGIA APĂRĂRII - METODE PSIHOLOGICE UTILIZATE DE AVOCAT[307]

---

[307] APĂRAREA – NOȚIUNI STRICT JURIDICE

Considerată ca o activitate procesuală complexă, apărarea impune ca la eforturile persoanei ce luptă pentru apărarea drepturilor şi intereselor sale să se alăture şi participarea unui apărător, care poate fi o persoană aleasă sau numită în proces, în scopul de a ajuta părțile să-şi apere interesele ocrotite de lege.

Constituția României rezervă un loc deosebit dreptului la apărare, în art. 24 alin. 1, subliniind că dreptul la apărare este garantat. În alin. 2 al aceluiaşi articol se arată că în tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Organizarea şi exercitarea avocaturii în România au fost reglementate prin Decretul nr. 281/21 iulie 1954 care a fost modificat esențial prin Decretul-Lege nr. 90/1990.

În prezent, organizarea şi exercitarea profesiei de avocat este reglementată prin Legea nr. 51/1995.

Aceste acte normative, având menirea de a defini statutul avocatului în sistemul procesului judiciar, au ca punct de plecare reglementările privind dreptul de apărare şi drepturile apărătorului cuprinse în legile de modificare a Codului de procedură penală (art. 171-174, 513-522), în Constituția României (art. 24), în Legea de organizare judecătorească nr. 92/1992 (art. 7 şi art. 8), în Codul de procedură civilă (art. 74-81), precum şi în art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului ratificată de România prin Legea nr. 30/1994.

Dreptul la apărare poate fi exercitat de:

- persoana în cauză, iar în anumite situații de rudele acesteia;
- persoana respectivă, după consultarea avocatului;
- avocatul delegat;
- procuror;
- Avocatul Poporului.

Apărarea drepturilor se realizează şi din oficiu de către organele statului abilitate în acest scop (poliție, procuratură, Garda Financiară etc.).

Potrivit dispozițiilor art. 1 alin. 2 din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat, apărător poate fi numai un avocat, membru al unui barou de avocați, din care face parte şi care îşi desfăşoară activitatea într-una din formele prevăzute de lege: cabinete individuale, cabinete asociate sau societăți civile profesionale.

Pentru ca o persoană să dobândească calitatea de avocat, trebuie să îndeplinească, cumulativ, următoarele condiții:

0. să fie membru al unui barou din România. Pentru a fi membru al unui barou, trebuie urmată procedura înscrierii în barou, precum şi cea privind primirea în profesie (art. 27 şi următoarele din Statutul profesiei de avocat);

0. să nu fie incompatibil potrivit legii.

Cazurile generale de incompatibilitate sunt următoarele: activitatea salarială în cadrul altor profesii; activităţi care lezează demnitatea şi independenţa profesiei de avocat sau bunele moravuri; exercitarea nemijlocită de fapte de comerţ. Art. 44 din Statutul profesiei de avocat mai prevede că sunt incompatibile cu exercitarea profesiei de avocat faptele personale de comerţ cu sau fără autorizaţie, calitatea de asociat într-o societate comercială în nume colectiv, de comanditat într-o societate comercială cu răspundere limitată sau într-o societate comercială în comandită pe acţiuni şi calitatea de preşedinte al consiliului de administraţie sau membru în comitetul de direcţiune al unei societăţi comerciale pe acţiuni.

În afară de aceste cazuri generale de incompatibilitate, legea (art. 39 din Legea nr. 51/1995) prevede şi unele cazuri speciale de incompatibilitate. Astfel, avocatul este incompatibil de a asista sau reprezenta părţi cu interese contrare în aceeaşi cauză sau în cauze conexe, precum şi de a pleda împotriva părţii ce l-a consultat mai înainte în legătură cu aspectele litigioase concrete ale pricinii. De asemenea, este incompatibil de a desfăşura o activitate profesională într-o cauză concretă avocatul care a fost ascultat anterior ca martor în aceeaşi cauză. Aceasta, deoarece, pe de o parte, calităţile de martor şi de apărător sunt incompatibile, iar pe de altă parte, calitatea de martor are întâietate faţă de aceea de apărător sau reprezentant al vreunei părţi în cauză. Este incompatibil şi avocatul care a îndeplinit în cauza în care este angajat ca apărător funcţia de expert sau traducător.

Profesia de avocat nu poate fi exercitată la instanţa sau la parchetul unde soţul avocatului ori ruda sau afinul său până la gradul al treilea inclusiv îndeplineşte funcţia de magistrat.

Pentru ca avocatul să devină apărător este necesar să fie ales de parte sau să fie desemnat din oficiu, în cazurile prevăzute de lege, după procedura instituită de art. 63 şi următoarele din Legea nr. 51/1995 şi art. 141 din Statutul profesiei de avocat.

Deşi nu este parte în procesul penal, apărătorul se situează pe poziţia procesuală a părţii ale cărei interese le susţine şi le apără.

Asistenţa juridică pe care o acordă avocaţii constă în sprijinul dat de acesta părţilor în cadrul procesului judiciar prin lămuririle, sfaturile şi intervenţiile lor ca specialişti în domeniul dreptului. Asistenţa juridică este facultativă atunci când părţile decid singure în alegerea avocatului, dar asistenţa juridică poate fi şi obligatorie (art. 63 din legea nr. 51/1995). În acest sens, în art. 171 alin. 2, se arată că asistenţa juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor, militar în termen

redus, rezervist concentrat, elev al unui institut medical-educativ ori când este arestat, chiar în altă cauză.

Anumite categorii de persoane beneficiază de asistență juridică gratuită, așa cum prevede art. 63 alin. 2 din Legea nr. 51/1995: „În cazuri de excepție, dacă drepturile persoanei lipsite de mijloace materiale ar fi prejudiciate prin întârziere, decanul baroului poate aproba acordarea de asistență gratuită". Acestor categorii de persoane li se adaugă, prin Legea nr. 25/1990, și persoanele care formulează acțiuni sau cereri de orice fel, ori solicită consultații relative la drepturile sau interesele lor, vătămate în timpul evenimentelor revoluționare din decembrie 1989.

Avocatul își desfășoară activitatea în temeiul unui contract încheiat în formă scrisă, în cazul în care este ales sau în urma desemnării sale de către barou, atunci când este numit din oficiu.

În ambele cazuri, proba calității de apărător se face prin împuternicire avocațială.

În ipoteza în care avocatul cumulează și calitatea de reprezentant al clientului său, pentru exercitarea anumitor drepturi are nevoie, pe lângă delegația de apărător și de un mandat special.

Apărătorul învinuitului sau inculpatului are dreptul de a asista la efectuarea oricărui act de urmărire penală (art. 172 alin. 1 Cod de procedură penală). Tot în faza urmăririi penale, apărătorul are dreptul de a lua contact cu învinuitul (art. 172 alin. 5 din Codul de procedură penală).

Potrivit art. 172 alin. 7 din Codul de procedură penală, în cursul judecății, apărătorul are dreptul să asiste pe inculpat și să exercite drepturile procesuale ale acestuia, în care se includ posibilitatea de a lua cunoștință cu dosarul cauzei, dreptul de a formula cereri, dreptul de a ridica excepții și de a pune concluzii asupra tuturor actelor cauzei etc.

Pentru activitatea desfășurată, apărătorul este remunerat, sumele ce i se cuvin fiind incluse în cheltuielile judiciare. Criteriul esențial pentru munca acestuia este: calitatea, cantitatea și eficiența muncii.

Legiuitorul nostru prin Legea nr. 35/1997 a creat instituția Avocatului Poporului, ca o instituție garant, pentru evitarea oricărui arbitrar în relațiile administrație-administrație, stat-individ. Art. 1 din această lege prevede: „Instituția Avocatului Poporului are drept scop apărarea drepturilor și libertăților cetățenilor în raporturile acestora cu autoritățile publice.

Această instituție vine să completeze golurile în apărarea drepturilor și libertăților indivizilor.

Astfel, Avocatul Poporului contribuie la protejarea individului față de autoritățile publice și administrative și a drepturilor și libertăților cetățenești prin:

7.2.7. Persuasiune – Sugestie – Transparență

Pledoaria avocatului este constructul formal sub care substanța psihologică a apărării este indusă în conștiința completului de judecată, a juraților, a publicului și a reprezentanților mass-media.

Vehiculând materialul probator, avocatul va căuta să dea dizertației sale notele convingerii și certitudinii cu privire la o anumită stare de fapt și de drept, canalizând astfel soluția juridică într-un sens care are drept scop salvarea intereselor clientului său.

Din punct de vedere tactic, apărătorul nu face altceva decât să-și transmită ideile, gândurile și convingerile, prin mecanismul psihologic extrem de subtil al sugestiei, unui adresant strict determinat: completul de judecată. Arta și profesionalismul său vor fi valorificate eficient în momentul în care gândurile și ideile sale vor constitui gândurile și ideile completului de judecată. Altfel spus, ideile sale vor deveni convingerile membrilor completului.

Psihologia apărării se bazează, pe de o parte, pe arta de a vorbi, **retorica**, iar pe de altă parte, pe arta de a convinge, **persuasiunea**. Persuasiunea este esențială, în sensul realizării scopului apărării. Ea presupune capacitatea limbajului avocatului de a exercita o acțiune, o influență asupra voinței și personalității fiecăruia dintre membrii completului în timpul comunicării cu aceștia, determinându-i să gândească cauza în sensul și spiritul juridic al apărării.

Sunt importante, în această etapă, tehnica și cultura înaltă a limbajului, dar mai ales mimica și gestica avocatului.

În ceea ce privește latura imperativ strictă, dacă avocatul nu-și poate exprima în fața completului de judecată ordinul, comanda etc., poate însă să uzeze cu abilitate de: invitație, prevenire, cerere fermă, apel, sfat, propunere, rugăminte etc., care pot acționa cu efecte notabile asupra voinței completului de judecată.

- intervenția directă la autoritatea respectivă sau cea ierarhic superioară acesteia;
- folosirea unei proceduri mult mai simple decât cea judecătorească sau cea a contenciosului administrativ;
- prin sesizarea Guvernului cu privire la orice act sau fapt administrativ ilegal al administrației publice centrale și al prefecților, cu implicații deosebite asupra drepturilor și libertăților cetățenești.

Instituția Avocatul Poporului vine să completeze dreptul de apărare la care indivizii apelează atunci când le sunt încălcate drepturile și libertățile.

Avocatul trebuie să ştie că în actul comunicării **cuvântul** devine **unitatea de bază a dizertaţiei, cu putere de a trezi imaginaţia şi de a emoţiona, de a convinge.** Prin forţa sa expresivă cuvântul dă valoare mesajului amplificând muzicalitatea rostirii. Atunci când rostirea dizertaţiei este corectă, exactă, armonioasă, ritmată, acompaniată firesc de pauze, tăceri, gesturi, mimică şi atitudini, aceasta capătă valoare de interpretare personală individualizând avocatul, întărind încrederea clientului faţă de profesionistul stăpân pe arta apărării.

7.2.8. *Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)*

Una dintre funcţiile importante ale pledoariei apărării este funcţia comunicativă, pe care avocatul o foloseşte alături de funcţia persuasivă.

Adresându-se completului de judecată, apărarea face cunoscut, înştiinţează asupra esenţei legăturilor de fapt şi de drept ale cauzei. Într-o interpretare psiho-cibernetică, pledoaria nu înseamnă numai un simplu transfer de informaţii, ci implicit un schimb de mesaje.

Nu se poate vorbi de comunicare fără reacţia de răspuns, scopul avocatului fiind tocmai răspunsul favorabil din partea instanţei de judecată. Comunicarea umană verbală este formată dintr-un complex de elemente: cuvinte, voce, ton, postură, context etc., care în pledoaria apărării se pot constitui în multiple şi variate combinaţii care măresc sau micşorează şansele recepţiei.

Transmiterea şi receptarea mesajului apărătorului în proces este tributară însă atmosferei din sala de şedinţă (publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea etc.) care tensionează emoţional climatul dezbaterilor, factorii perturbatori diminuând calitatea informaţiilor transmise, la care se adaugă şi pierderile determinate de selecţia făcută de interlocutor asupra conţinutului mesajului transmis, pentru că nu tot ceea ce există în intenţia avocatului va fi reţinut de preşedintele de judecată.

Din punct de vedere psiho-cibernetic, comunicarea ideală ar fi aceea în care tot ceea ce se transmite se şi recepţionează.

În cadrul dezbaterilor judiciare, pledoaria apărării întâmpină factori ce ţin de calitatea primitorului, profesionalismul completului de judecată, buna-credinţă a completului de judecată, de contextul recepţionării, atmosfera sălii de şedinţă, cât şi de trăirea intimă ca proces psihologic resimţit la nivelul personalităţii fiecăruia dintre membrii instanţei la care pot apărea noi sensuri de interpretare a elementelor de fapt şi de drept, neexistând în intenţia apărătorului, după cum şi acesta din urmă, în funcţie de reacţia instanţei, poate replica prin idei noi, îmbogăţind sfera nuanţelor

dizertației sale. În replică, și completul de judecată poate sesiza nuanțe de la avocat.

Un rol important în comunicare îl are și funcția cognitivă, resorbită de fapt în funcția comunicării, care atrage atenția asupra clarității și cursivității limbajului mesajului cognitiv, în complexele situații de context ale dezbaterilor judiciare în care apărarea apare la bară.

Comunicarea îndeplinește o funcție reglatorie, ce se referă la orientarea desfășurării proceselor psihice cognitiv-demonstrative, și anume: orientarea și reorientarea atenției completului de judecată față de anumite elemente de fapt și de drept ale cauzei, activarea unor informații depozitate în memoria, gândirea și percepția acestora, declanșarea la președintele instanței a unor trăiri emoționale, sentimente, modelări de reacții etc., în funcție de scopul urmărit.

7.2.9. *Influențarea convingerii intime.*
Procedee: argumentarea și persuasiunea

În pledoaria sa avocatul va utiliza tehnicile psihologice de convingere: argumentarea și persuasiunea.

Argumentarea este o acțiune intelectuală rațională prin care avocatul prezintă probe și dovezi legate prin raționamente, în scopul de a demonstra și a convinge atât juriul, cât și auditoriul de probitatea punctelor sale de vedere, a tezelor și ideilor susținute în fapt și drept.

Prin **persuasiune psihologică** înțelegem **capacitatea de influențare, de a convinge pe cineva să facă un lucru, să adopte o anumită conduită, folosind argumente logice și afective.** Psihologia persuasiunii este forma cea mai înaltă a artei de a vorbi.

Apărătorul va putea fi persuasiv cu completul de judecată, cu auditoriul din sală sau cu clienții săi numai dacă va fi dotat cu aptitudinile de a transmite, de a implanta în mintea și sufletul interlocutorilor judecăți de valoare, sentimente și trăiri care să-i deturneze de la propriile convingeri către scopurile apărării[308].

---

[308] Studiu de caz: Apărarea în procesul soților Ceaușescu

Procesul Ceaușescu, mult discutat și în afara granițelor țării, reprezintă unul dintre cele mai contestate procese din istoria noastră judiciară, având în vedere cadrul procesual în care s-a desfășurat.

Scurt istoric:

În ziua de 25 decembrie 1989, Elena și Nicolae Ceaușescu au fost deferiți justiției. Prin „rechizitoriul" (nu a existat un rechizitoriu scris prin care instanța să fie

sesizată legal) susținut de procurorul militar, s-a adus la cunoștința inculpaților faptele pentru care erau judecați și încadrarea lor în drept. Expunerea procurorului a fost obstrucționată prin reproșuri zgomotoase și mimate de soții Ceaușescu, atitudine pe care aceștia nu și-au schimbat-o pe tot parcursul procesului.

A urmat apoi cuvântul inculpaților, cărora președintele completului de judecată le-a adresat întrebări. Practic, nu s-a putut purta un dialog constructiv cu cei doi, deoarece aceștia răspundeau tot prin întrebări.

Pornirile necontrolate ale Elenei Ceaușescu și grija lui Nicolae Ceaușescu de a interveni în ponderarea ei și în stoparea dialogului, preluând răspunsul, au deteriorat actul de ascultare până la refuzul semnării procesului-verbal de interogare pe care președintele completului de judecată îl dictase în forma eliptică a posibilității culegerii unor răspunsuri.

După terminarea „audierii", avocații au luat legătura cu inculpații; aceștia refuzând să înțeleagă situația în care se aflau, au reacționat negativ față de avocați și nu au colaborat cu aceștia.

Președintele completului a acordat apoi cuvântul procurorului, care a arătat, în susținerea orală a rechizitoriului, unicitatea situației, dramatismul acelor zile, calvarul din timpul regimului Ceaușescu și lipsa unui act de acuzare anterior pregătit.

A urmat cuvântul apărării. Aceasta a încercat să-i incite pe acuzați la răspunsuri ce puteau consta în dezvinovățiri sau recunoașteri de fapte și vinovății. Încercările au rămas fără efect, nedeterminând nici înțelegere și nici regret, cei doi opunându-se cu încăpățânare să recunoască învinuirile și încercând să se apere prin preamărirea propriei personalități împinsă până la autoidolatrizare.

În final, apărătorul s-a pronunțat împotriva pedepsei cu moartea, susținând că pedeapsa reală ce se impunea celor doi era aceea de „a-i condamna" să trăiască în condițiile ce fuseseră create poporului.

Ultimul cuvânt acordat inculpaților s-a soldat cu același eșec, soții Ceaușescu Nicolae și Elena negând autoritatea morală și considerând ilegitim completul de judecată.

După acordarea ultimului cuvânt inculpaților, instanța s-a retras pentru deliberare.

Verdictul, pe care toți îl știau dinainte, a fost condamnarea la moarte.

Concluzii:

Din punct de vedere juridic, „procesul Ceaușescu" a avut loc prin încălcarea unor norme procesuale legale, și anume: lipsa unui act de sesizare și neînregistrarea acestui act, necomunicarea către inculpați a actului de sesizare, neefectuarea urmăririi penale și a expertizei psihiatrice în timpul urmăririi penale, nefixarea termenului de judecată, imposibilitatea alegerii apărătorilor, nedeclararea recursului și nejudecarea

Procedeele utilizate în tehnicile argumentării şi persuasiunii sunt: explicaţia, naraţiunea, organizarea topică, clasificarea, comparaţia, analogia, demonstraţia, alternativa, inducţia, deducţia etc.

Explicaţia este o formă de argumentare foarte simplă ce constă în expunerea clară a faptelor, cu scopul de a fi bine înţelese şi de a realiza convingerea interlocutorului.

Naraţiunea constă în prezentarea cronologică a evenimentelor şi prezentarea unor aspecte şi caracteristici ale faptelor şi împrejurărilor cauzei într-un limbaj natural, inteligibil şi credibil.

Prin **organizarea topică** înţelegem abordarea fenomenului pe părţi, pe segmente, prin ordonarea propriei gândiri, procedură de fapt prin care avocatul poate obţine ordonarea în sensul dorit de el a gândirii preşedintelui de complet.

Clasificarea dă explicaţiei o formă mai riguroasă, care presupune ordonarea faptelor, evenimentelor şi acţiunilor în funcţie de criterii dinainte

---

acestuia.

În ce priveşte apărarea, aceasta nu s-a încadrat nici ea în normele procesuale penale: lipsa unui apărător ales făcea imposibilă administrarea unor eventuale probe în apărare. Refuzul celor doi inculpaţi de a comunica cu avocaţii a îngreunat şi mai mult rolul apărării.

Soluţia dată de completul de judecată a făcut ca argumentele pentru demonstrarea şi aflarea adevărului în acest proces să nu mai fie scoase la lumină, opinia publică neaflând nici până astăzi adevărul în această cauză.

Propunerea făcută instanţei de către avocatul apărării, de „a-i condamna pe cei doi să trăiască în condiţiile ce fuseseră create poporului", nu avea cum să fie luată în considerare de către instanţă pentru că hotărârea de executare a celor doi era luată dinainte.

„Procesul Ceauşescu", dacă îl putem numi astfel, a fost o formă atipică de proces, mai bine-spus, un simulacru de proces. Scopul acestuia a fost executarea celor doi dictatori.

Dar scopul procesului judiciar este altul: acela de a scoate la lumină adevărul, or în acest proces adevărul nu a fost cunoscut. Au lipsit mijloacele ştiinţifice care ar fi dus la aflarea acestuia. Abordarea psihologică, cea medico-legală şi psihanalitică erau necesare în acest caz.

Care a fost motivaţia actului criminal? Câtă intenţie şi premeditare a existat? Cei doi sufereau sau nu de paranoia? La aceste întrebări ar fi putut răspunde psihologia împreună cu celelalte discipline ştiinţifice amintite.

stabilite, în funcție de prezumarea efectelor lor asupra completului judiciar, de regulă fiind lăsate la urmă elementele probatorii cele mai importante.

Cu ajutorul **comparației**, avocatul evidențiază asemănările și deosebirile dintre fapte, evenimente, fenomene, cu scopul de a ușura înțelegerile și a fundamenta convingerile juriului.

Prin **analogie** apărătorul face apel la asemănarea a două spețe, soluții sau evenimente judiciare, în funcție de care se deduc asemănări pentru situații terțe.

Demonstrația presupune a explica în mod convingător, prin exemple practice sau argumente teoretice, că o afirmație cu privire la stările de fapt și de drept este adevărată sau falsă.

Ca mijloc eficace de convingere, **alternativa** presupune posibilitatea avocatului de a prezenta cu modestie aprecierii completului două sau mai multe variante posibile în soluționarea cauzei, toate însă în avantajul clientului său, lăsând la aprecierea generoasă a juriului de a alege una din ele.

Inducția și **deducția** sunt procedee rațional-mentale, mecanisme ale gândirii, care servesc demonstrațiilor prin concluzii de la singular la plural, de la simplu la complex etc.

În ce privește **tipurile de apărători**, putem distinge o mulțime, aidoma tipurilor de oratori: **strălucitori, raționali, umoriști, prolicși, pasionali.**

După structura pledoariei, cei mai frecvent întâlniți, sunt:

♦ apărătorul cu **pledoarie structurată logic**, care pune accent pe capacitatea de a induce completului de judecată concluziile analizelor, sintezelor, inducțiilor, analogiilor și deducțiilor sale, dizertația sa fiind o cascadă de demonstrații asupra stărilor de fapt și de drept, menite a subordona intereselor clientului său, convingerea intimă a instanței;

♦ apărătorul cu **pledoarie structurată afectiv** ce pune accent pe mesajul persuasiv, pe invitarea completului și auditorului de a trăi emfatic sentimente și situații, care face apel la suport audio-vizual și demonstrativ, în care afectivul pe care îl provoacă inundă capacitatea cognitivă, slăbind cenzura și spiritul critic al completului de judecată.

Deși vorbește în fața barei, avocatul va vorbi într-un anume fel în fața unei instanțe penale și va expune diferit în fața instanței civile sau comerciale. Este vorba despre topica genurilor cunoscute sub următoarele denumiri: genul demonstrativ, genul deliberativ și genul juridic.

Oratorul aparținând **genului demonstrativ** urmărește să placă auditoriului. Putem observa la acesta claritatea cu care se exprimă și armonia cuvintelor. Oratorul vorbește în fața auditoriului fiind stăpân pe pronunție, pe voce, folosind un limbaj corect. Dicția, gestul și fizionomia

sunt mijloacele de convingere pe care oratorul le stăpâneşte desăvârşit. Din acest gen s-a dezvoltat **genul academic.**

Oratorul ce aparţine **genului deliberativ** urmăreşte înduplecarea, convingerea auditoriului şi are o sferă mai mare decât genul demonstrativ. Exemplul tipic pentru acesta este discursul parlamentar.

Genul juridic urmăreşte să convingă, inculpând sau apărând pe cineva. Oratorul dezvoltă raţionamente puternice, are un stil curat, simplu şi precis, iar faptele prezentate sunt înlănţuite logic. Acesta trebuie să dispună de o vastă experienţă la care se adaugă bunăvoinţa, buna-credinţă, competenţa, pasiunea şi efortul, acest gen corespunde apărătorului judiciar.

7.2.10. *Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspiraţie, improvizaţie*

Pledoaria poate fi definită ca fiind o formă literară, o proză vorbită, uneori scrisă, care are un anumit destinatar şi urmăreşte să obţină un anumit rezultat. Ea face parte din genul retoric, pentru că urmăreşte să determine convingerea auditoriului.

Prima caracteristică a pledoariei constă în faptul că în cazul ei este vorba despre oratoria judiciară şi despre stilul vorbit, stilul oral. Pledoaria este un act de dăruire generoasă, este expresie a unei trăiri puternice, a unei intensităţi şi a unei tensiuni interioare exprimată cu artă, cu tehnică şi cu măiestrie. Ea este rezultatul unui talent intelectual unit cu talentul de a vorbi, este rezultatul unui talent complex, o adevărată prelungire a personalităţii complexe a avocatului.

Avocatul are de dominat în pledoarie însăşi cauza, procesul, subiectul, pe cei care îl ascultă, pe cei cărora li se adresează pledoaria şi, mai ales, trebuie să se domine pe sine însuşi.

O pledoarie este un moment artistic al unei gândiri şi al unei trăiri şi, ca rezultat al acestora, ea este ceva viu, închegat organic, armonios, sau altfel spus, ceva care se naşte şi trăieşte în prezenţa celor ce o ascultă şi cărora le este destinată. Tocmai de aceea, o pledoarie bine pregătită implică nu numai inspiraţie, ci şi improvizaţie.

Pledoaria are o viaţă scurtă, însă ea trebuie să producă efecte durabile. Nu există reţete pentru a se întocmi, în chip mecanic şi artificial, o pledoarie. Ea se naşte dintr-un complex de factori, într-un moment determinant. Acest moment determinant poate fi studiat dinainte şi pregătit în amănunţime. Avocatul este însă cel care decide.

În conținutul și valoarea unei pledoarii va cântări în cea mai mare parte, ceea ce este și poate avocatul ca personalitate, atât ca avocat, cât și prin pregătirea generală[309].

---

[309] PROCESUL ARHITECTULUI SOCOLESCU

Prin rechizitoriul susținut de procuror în ședința din 24 septembrie 1903, la Tribunalul Ilfov, arhitectul I.N. Socolescu era acuzat de crima de incendiu. (Fapta era pedepsită de art. 357 C.pen. ce era atunci în vigoare).

Scurt istoric:

În mai 1903, arhitectul Socolescu își însoțea soția bolnavă la Berlin, unde urma să fie supusă unui tratament medical. Înainte de a pleca în străinătate, strânge covoarele și alte câteva obiecte în mijlocul camerelor, acoperă ferestrele cu pânză albă dublă, luând astfel măsurile gospodărești în cazul unei absențe mai îndelungate.

Reîntorcându-se în țară singur, arhitectul Socolescu rămâne în București numai scurt timp, plecând în după-amiaza zilei de 14 iunie la Sinaia, unde urma să-și petreacă vacanța. Înainte de a-și părăsi locuința și de a o încuia, arhitectul Socolescu își ia cu el mai multe obiecte de îmbrăcăminte, precum și un număr însemnat de acte personale, lăsând casa în paza unui om de serviciu, Z.G.

În noaptea ce a urmat plecării sale la Sinaia, doi trecători întârziați zăresc fumul gros ieșind pe hornul casei, sună la poartă, trezesc îngrijitorul și, întorcându-se împreună în pod, reușesc să stingă un puternic focar de incendiu.

Între timp, lumea care se adunase în stradă, semnalează izbucnirea focului și la etaj. De această dată focul izbucnise în salon și, pentru a intra în cameră, a fost necesar să se spargă ușa care era încuiată. Până la sosirea pompierilor, focul izbucnește și sub scară. Incendiul este stins cu multă greutate, deoarece gurile de apă din curtea imobilului erau acoperite cu niște stive de lemne, astfel că apa a trebuie să fie adusă de la distanță cu ajutorul unor sacale.

S-au întreprins imediat cercetări, care au dus la descoperirea în imobil a numeroase focare, dispuse în așa fel, încât focul să cuprindă mobila grămădită în apropierea lor și să se întindă cât mai repede. S-a ajuns la concluzia că focul a fost pregătit și pus chiar de proprietarul imobilului, arhitectul Socolescu, concluzie care rezultă din procesul-verbal al Parchetului, încheiat la 15 iunie. Din procesul-verbal mai rezultă că imobilul era asigurat pentru o sumă de 200.000 lei, iar mobila pentru o altă sumă de 170.000 lei; de asemenea, anumite persoane au dat informații că situația financiară a arhitectului Socolescu era foarte încurcată.

Un important indiciu al vinovăției lui Socolescu a fost considerat faptul că, din străinătate, soția acestuia a scris unei prietene o scrisoare, în care – între altele – îi comunica că a visat că-i arde casa.

De asemenea, împotriva lui Socolescu s-au reținut: faptul că cele două guri de

apă din curte erau astupate, faptul că uşile camerelor erau încuiate şi că înaintea călătoriei cumpărase o mare cantitate de gaz şi lumânări, precum şi faptul că avusese grijă de a lua cu el în călătorie toate actele de valoare.

S-a mai adăugat şi faptul că, la puţin timp înaintea incendiului, arhitectul Socolescu primise o scrisoare anonimă prin care fusese prevenit că agenţii societăţii de asigurare plănuiau să provoace acest incendiu.

Expertiza grafică a acestei scrisori a indicat că scrisoarea ar fi fost scrisă chiar de arhitectul Socolescu.

În evidenţă a fost scos şi un conflict anterior dintre arhitectul Socolescu şi Societatea de asigurare „Dacia Română", izbucnit în legătură cu distrugerea prin incendiu, în împrejurări ciudate, a unui depozit de material lemnos din şoseaua Mihai Bravu, aparţinând lui Socolescu şi asigurat la această societate. Socolescu avusese şi o polemică cu respectiva societate de asigurare, ale cărei practici le-a combătut în ziarul scos chiar de el şi care era intitulat „Ancheta".

Arhitectul Socolescu nu recunoaşte că a săvârşit fapta de care este acuzat, iar apărarea (înainte de citirea actului de acuzare) cere să se facă o descindere la locul unde s-a produs incendiul.

Descinderea este admisă şi cu acest prilej se fac o serie de constatări importante.

Astfel, s-a constatat că fumul de la focarul din pod nu putea fi văzut din stradă. Lângă unul dintre focare au fost găsite două chibrituri rotunde, pe când chibriturile din biroul lui Socolescu erau pătrate.

S-a mai constatat că lemnele aşezate în curte, peste gurile de apă, nu puteau fi aşezate în altă parte, din lipsă de spaţiu; că sertarul biroului – în care se aflau diferitele chei ale casei – era deschis şi că în curte se mai aflau încă două guri de apă care funcţionau. De asemenea, cele două bidoane cu gaz cumpărate de curând de Socolescu au fost găsite pline pe trei sferturi.

Cu ocazia interogatoriului, Socolescu s-a plâns de felul în care a fost condusă instrucţia. El a arătat că judecătorul de instrucţie a refuzat să facă constatările şi verificările pe care i le ceruse, că i s-au pus în sarcină fapte inexacte şi, în special, pretinse datorii băneşti care n-au putut fi dovedite, că nu s-a ţinut seama de faptul că, în trei sferturi de oră cât a stat acasă – în ziua plecării la Sinaia – era materialmente imposibil unui om să pregătească incendiul aşa cum a fost pregătit, că nu s-a inventariat casa de bani în care rămăseseră acte, bijuterii şi obiecte de valoare, pe care nu le luase la Sinaia.

În cursul audierii martorilor, unul dintre aceştia a declarat că, în afacerea incendiului de la depozitul de cherestea din şoseaua Mihai Bravu, un inspector al Societăţii „Dacia Română" i-a oferit bani pentru a-l determina să depună mărturie

împotriva lui Socolescu.

Printre martori, câțiva bancheri au declarat că au avut totdeauna încredere în Socolescu, care era unul dintre cei mai talentați arhitecți ai țării, ce obținea venituri importante din profesia sa și care, datorită acestui fapt, avea un credit nelimitat la oricare dintre ei.

Un alt martor, cunoștință de-a lui Socolescu, care locuia în apropierea acestuia, a semnalat o întâmplare ce indica o nouă pistă. El a declarat că în seara incendiului, în jurul orei 9, a văzut ieșind din casa lui Socolescu două persoane, dintre care una avea un pachet în mână.

Dar cea mai puternică impresie a produs-o depoziția martorului Z.G., omul de serviciu al lui Socolescu. Jurații au luat astfel cunoștință de faptul că în cursul primelor cercetări, acesta a fost supus unui tratament de intimidare, cerându-i-se, cu o deosebită insistență să declare că arhitectul Socolescu și-a dat singur foc casei. Martorul a mai declarat că la plecarea lui Socolescu n-au fost așezate în mijlocul camerelor decât covoarele strânse, peste care se presărase naftalină, nu și mobilele, și că pânza se punea la fereastră în fiecare vară când familia pleca în vacanță. Același martor a arătat că în ziua plecării la Sinaia, Socolescu a rămas în casă foarte puțin timp, insuficient pentru a putea pregăti incendiul de care era acuzat și care presupunea deplasarea unor mobile foarte grele, ce nu puteau fi deplasate de un singur om.

Pentru eventualitatea condamnării arhitectului Socolescu, Societatea de Asigurare „Dacia Română" s-a constituit parte civilă.

Atât Ministerul Public, cât și partea civilă au susținut vinovăția lui Socolescu, înlăturând orice altă ipoteză. Ca mobil al faptei au fost înfățișate dificultățile bănești în care s-ar fi aflat Socolescu, dificultăți determinate de cheltuielile exorbitante pe care acesta le făcea.

Pledoaria părții civile, pronunțată de avocatul Take Ionescu, ce cuprindea analiza faptelor, pornea de la constatarea că focul a fost pus, că lemnele găsite în cele câteva focare proveneau din pivnița acuzatului, că lumânările găsite tot acolo erau din cele cumpărate recent de el, că petrolul era probabil tot din cel cumpărat de Socolescu, pentru că bidoanele în loc să fie în magazie, au fost găsite pe scara de la pod. Avocatul înlătură ipoteza că altcineva decât Socolescu ar fi pus foc casei, și ajunge la concluzia că incendiatorul nu putea fi decât unul singur: Socolescu.

Aspecte privind apărarea:

În ședința din 27 septembrie 1903, din partea apărării a luat cuvântul Barbu Ștefănescu Delavrancea, care a rostit atunci una dintre cele mai frumoase pledoarii din istoria elocinței noastre judiciare.

Delavrancea a început pledoaria arătând că acuzatorii și-au schimbat rolurile,

partea civilă trecând peste reprezentantul Ministerului Public şi devenind acuzaţiunea principală. În continuare, apărarea se referă la aceiaşi reprezentanţi al Ministerului Public şi ai părţii civile care, căutând antecedente lui Socolescu şi negăsindu-le, au lăsat doar o impresie şi n-au produs o dovadă.

Avocatul apărării trece apoi la atac, explicându-i procurorului general că nu şi-a făcut datoria, deoarece în proces se impuneau – şi i s-au cerut de către inculpat şi apărătorii săi – o serie de experienţe uşoare şi decisive. Exemplificând, apărătorul arată că procurorul nu a făcut experienţa, deşi i-a stat în putinţă, de a transporta biblioteca cu un singur om de la primul etaj sub scara principală a intrării. El arată că nu era posibil acest transport pe o scară înaltă şi răsucită, pentru că biblioteca era din stejar masiv şi cu uşi de fier, şi ar fi fost imposibil pentru un singur om să o coboare.

Delavrancea semnalează apoi alte împrejurări pe care acuzarea era datoare să le lămurească şi nu a făcut-o. El susţine că trebuia să se stabilească durata de ardere a lumânărilor cumpărate de Socolescu, precum şi faptul că, la focarul din pod, focul nu putea fi văzut din stradă. În acelaşi timp, era necesar să se stabilească dacă, prin pânza pusă la ferestrele din salon, incendiul se putea vedea de afară şi dacă, aşa cum pretindea acuzatul şi cum dovedea apărarea cu dovada eliberată de compania de gaze, gazul aerian era închis la casa lui Socolescu de la 14 mai.

Apărătorul trece apoi la critica expertizei grafice, punând sub semnul îndoielii valoarea acesteia şi arătând că nici reprezentantul părţii civile n-a împărtăşit părerea procurorului general şi a expertului grafolog. Ce dovezi sunt aduse în acest sens? El arată că accentul de pe cartea poştală este scris cu creionul, iar accentul de comparaţie este scris cu cerneală, şi nu oricum, ci în cabinetul judecătorului de instrucţie, sub acuzaţia de incendiar, sub ochii judecătorului şi ai expertului.

Nu e cu putinţă în astfel de condiţii, susţine avocatul, o comparaţie serioasă din punctul de vedere al vibraţiilor microscopice marginale din părticelele de accent.

Şi atacul apărării devine din ce în ce mai puternic, acuzându-l pe judecătorul de instrucţie că nu şi-a făcut datoria, pentru că nu a cerut în scris cercetarea celor doi inşi care au ieşit la ora nouă şi zece minute din imobilul incendiat (cei doi au văzut focul din pod, invizibil pentru oricine). Legătura între cei doi inşi şi vocile care îl acuzau pe Socolescu se impunea judecătorului, dar acesta a trecut nepăsător peste aceste indicii care i-ar fi deschis o cale nouă şi sigură în descoperirea adevărului. Apărătorul întreabă de ce nu s-au prezentat cele două persoane procurorului în chiar noaptea incendiului şi de ce nu s-au prezentat judecătorului de instrucţie? Cei doi inşi nu au apărut în proces, iar întrebările apărării n-au primit răspuns.

În ultima parte a pledoariei, Delavrancea demonstra inexistenţa oricărui mobil pentru o asemenea faptă. În pretinsul mobil ce i se imputa lui Socolescu el vede – dedesubt – mobilul „Daciei Române". El se întreabă: „Ce caută „Dacia" aici?

Adevărul? Justiția? Nimeni n-o crede. Voiește să obțină despăgubirea de 5.000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocați de frunte, [...], în scopul de a câștiga o reparațiune bănească de cel mult 5.000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru personalități ilustre ale baroului. Atunci a venit aici ca să piardă bănește în acest proces? Nimeni n-o crede. Sau voiește să se apere – și aș înțelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am aduce noi...

Ce mobil ar fi avut domnul Socolescu ca să-și dea foc caselor lui, mobilierului, cărților și tablourilor lui? Și-a asigurat imobilul, mobilele și biblioteca la o valoare exagerată și – prin incendiu – a voit să încaseze prima de la „Dacia". Iată mobilul dumneavoastră. Și cu ce ați sprijinit această afirmație? În primul rând ați pornit de la o teză generală, care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraților. Ați afirmat că mai toți asigurații, pe acest timp de criză, ar fi fericiți să-și transforme în bani tot avutul lor asigurat..."

Avocatul apărării încheie pledoaria arătând încă o dată că nu există nici o dovadă care să arate că Socolescu a comis fapta: „Interes nu avea, mobilul nu exista".

În urma deliberării, verdictul a fost: achitat. Verdictul a fost primit de mulțimea din sală cu entuziasm.

Concluzii:

Entuziasmul manifestat de mulțimea din sală la sfârșitul pledoariei demonstrează succesul ce l-a avut Delavrancea în acest proces. Procesul Socolescu a însemnat pentru Delavrancea unul dintre cele mai răsunătoare succese din cariera sa de avocat, pledoaria rostită în acest proces încadrându-se în istoria elocinței noastre judiciare.

Acest proces este important fiindcă dovedește că bara a fost o tribună de unde spiritele înaintate au denunțat și criticat cu curaj stările de lucruri, instituțiile retrograde și abuzurile autorităților.

Apărarea a dezvăluit în acest proces practicile ilicite ale unor societăți de asigurare care, pentru a-și spori profiturile nu pregetau să recurgă la acțiuni criminale. Printre acestea, „metoda" incendierii unor imobile asigurate prezenta pentru autorii acestor acte două avantaje: pe de o parte, urmele lăsate de făptuitor la locul incendiului erau de o asemenea natură, încât să ofere organelor de anchetă ipoteza incendierii imobilului de către proprietarul lui, caz în care societatea de asigurare nu mai putea fi obligată la plata de despăgubiri; pe de altă parte, producerea unor incendii înspăimânta pe proprietarii de imobile care, de teama lor, se asigurau în masă, sporind astfel veniturile societăților de asigurări.

Totodată, apărarea a ridicat obiecții privind lacunele anchetei, subliniind faptul că majoritatea martorilor au fost puși să semneze declarațiile consemnate de judecătorul de instrucție, fără să li se dea posibilitatea ca, în prealabil, să le citească.

Însuşirea esenţială a unei bune pledoarii este **claritatea.** Referindu-ne la claritate, ne referim la elocuţiune, la calitatea stilului de a fi clar. Dar claritatea pledoariei nu rezultă numai din claritatea stilului, a elocuţiunii, ci şi din îmbinarea dintre elocuţiune şi acţiune. Completarea elocuţiunii cu acţiunea are ca obiectiv realizarea clarităţii.

Claritatea în expunere derivă din claritatea gândirii. Este necesară o gândire clară şi distinctă. Claritatea depinde şi este condiţionată de dispoziţie, adică de ordinea în care succed diferitele părţi ale pledoariei, diferitele ei elemente şi articulaţii, şi de ordinea în care se succed argumentele, faptele, frazele.

De asemenea, claritatea depinde şi de invenţiune, de procesul de alăturare a argumentelor, de procesul de gândire, de planul pledoariei şi de modul în care avocaţii exprimă sau formulează prin elocuţiune cele ce au de spus.

Claritatea constă nu numai în posibilitatea abstractă, teoretică şi obiectivă, dar şi concretă, practică, subiectivă, de moment, a avocatului de a se face înţeles. Pentru a se face înţeles trebuie ca tot ce spune să fie inteligibil, chiar efectiv înţeles de cei care îl ascultă în momentul pledării. Avocatul trebuie să aibă în vedere acea **punte de legătură** ce trebuie să se formeze de la început între avocat şi judecător şi care trebuie să se menţină tot timpul pledoariei.

Pentru ca avocatul să se facă înţeles, trebuie să aibă o exprimare limpede, distinctă, exactă, precisă şi inteligibilă.

Stilul clar depinde în primul rând de limbaj, de vocabularul întrebuinţat. Trebuie să existe o perfectă concordanţă între gândirea clară şi exprimarea clară, între conţinut şi formă.

Pentru fiecare idee, pentru fiecare noţiune, avocatul trebuie să găsească termenul potrivit, termenul propriu. Termenul trebuie să fie exact, să nu lase loc jocului de înţelesuri, să fie acceptat uşor, fără efort, ca de la

---

Au fost folosite în apărare toate prilejurile, pentru a dezvălui încălcarea flagrantă a legilor de către organele represive, orientarea tendenţioasă a unor cercetări sau mărginirea lor la aspecte superficiale, omiţându-se în schimb, aspecte esenţiale pentru lămurirea cauzei.

Din pledoaria pe care a rostit-o Delavrancea în acest proces – pledoarie caracterizată prin puterea fluidică a cuvântului – se desprind calităţile cu care acesta era înzestrat ca avocat: talent oratoric şi prezenţă de spirit, forţă logică în argumentare, rigurozitatea raţionamentelor, precum şi o deosebit de nuanţată şi artistică forţă de persuasiune. Toate acestea au permis talentatului avocat să realizeze o pledoarie de excepţie şi, în final, să triumfe adevărul.

sine, de către ascultători, dar trebuie să fie totodată şi termenul cel mai expresiv.

Un loc important în claritatea stilului îl are şi alcătuirea propoziţiilor şi frazelor, locul în care sunt aşezate cuvintele într-o frază, adică în sens gramatical, aşa-numita topică. De asemenea, în gândirea avocatului trebuie să existe şi o corectitudine logică, exprimată corect din punct de vedere gramatical.

Pentru a se face înţeles, avocatul va lăsa timp suficient celui care îl ascultă. De aici rezultă că formulările lapidare trebuie rostite mai rar şi apoi aceste formulări trebuie dezvoltate şi explicate.

Pe de altă parte, claritatea este în strânsă legătură cu cealaltă condiţie esenţială a pledoariei: cu **forţa de persuasiune**. Din această cauză, răgazul lăsat ascultătorilor pentru a înţelege ce a spus avocatul nu trebuie să fie prea lung, pentru că ar putea lăsa loc, fie unor asociaţii de idei întâmplătoare ce ar deplasa atenţia ascultătorilor faţă de spusele avocatului, fie pentru a formula obiecţii sau a-şi exprima nedumeriri.

O altă condiţie a clarităţii este **concizia**, în sensul că prolixitatea compromite claritatea printr-o abundenţă inutilă de vorbe. Pentru a realiza claritatea, avocatul foloseşte exact atâtea cuvinte, expresii, fraze câte sunt necesare pentru a se face perfect înţeles.

Pentru a se realiza claritatea trebuie evitate ambiguitatea, echivocul, confuzia, trebuie evitat stilul greoi şi indigest. Claritatea rezultă dintr-o justă pendulare între abstract şi concret, între general şi particular.

Ordinea în care se succed cuvintele în frază, ordinea în care se succed frazele, ordinea în care se succed ideile, argumentele, faptele, este una dintre cele mai importante condiţii ale clarităţii. Pentru realizarea clarităţii, frazele nu trebuie să fie stufoase, oricât ar fi de bogate.

Pentru a fi clar, avocatul trebuie, atunci când a început o problemă, să meargă până la capăt, până la elucidarea ei deplină, dar nu mai mult decât atât, pentru că s-ar ajunge la o suprasaturaţie de convingere. O problemă nu trebuie lăsată în suspensie decât în mod conştient şi atunci când se întâmplă acest lucru, trebuie anunţată amânarea rezolvării ei, amânare ce trebuie justificată şi să fie în acelaşi timp convingătoare.

Lipsa de claritate a expunerii poate rezulta şi din îngrămădirea unor idei în aceeaşi frază, atunci când aceste idei nu au fost mai întâi lămurite rând pe rând şi în mod distinct. Ele pot fi reunite după ce avocatul s-a asigurat că a fost înţeles în legătură cu fiecare dintre ele. Sunt mulţi avocaţi care se întrerup pe ei înşişi.

Atunci când a apărut un anumit cuvânt şi avocatul l-a auzit spus de el însuşi, i se trezeşte o asociaţie de idei şi părăseşte pista pe care aleargă către

obiectiv, gândirea lui începând să se preocupe de altceva. De cele mai multe ori, avocatul nu-și dă seama că săvârșește această greșeală foarte frecventă și care este uneori doar aparentă. Pentru aceasta el trebuie să folosească **memoria oratorică**, ce constă în posibilitatea vorbitorului de a pune deoparte, în gândirea lui, o idee care i-a venit în timp ce vorbea și de a reveni la timpul potrivit, la acea idee pusă deoparte. La momentul oportun, acea idee este luată și expusă în cadrul pledoariei.

Regula – cheie pentru claritatea pledoariei este **claritatea expunerii**, care îi face și pe alții să înțeleagă limpede despre ce este vorba.

Ordinea și metoda în gândire și **expunerea** sunt condițiile clarității. Avocatul trebuie să aibă hotărât dinainte obiectivul urmărit și trebuie să fie clar în expunere prin structura pledoariei. O pledoarie nu poate fi pe deplin clară dacă nu este structurată pe probleme, pe teme, pe momente. Prin claritate, avocatul nu trebuie să atingă numai rezultatul de a se face înțeles pe moment, ci și acela de a-i face pe ascultători să rețină ceea ce au spus și ceea ce au înțeles exact și precis în momentul când au ascultat expunerea.

Dar acest lucru este destul de greu de realizat. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat trebuie ca vorbitorul să dea un **relief** și o **ordine metodică** lucrurilor pe care le spune, încât să determine conservarea lor în memoria celor ce-l ascultă. Concretizările, plasticizările, exemplele, repetițiile și întreg aparatul literar al pledoariei concură la realizarea acestui rezultat.

Ideile clare și bine legate între ele, exemplificate concret sau plasticizate prin expresivitatea stilului se rețin mai ușor de către ascultători, mai ales dacă expunerea îmbracă o **tonalitate afectivă.**

Pledoaria trebuie să instruiască, în sensul că-i face pe ascultători să afle lucruri pe care nu le cunoșteau înainte, în fapt, în drept, în probele prezentate în proces ș.a. Această instruire se face cu mijloacele artei oratorice.

Un rol foarte important îl are și **acțiunea** pentru ca lucrurile spuse și înțelese să se imprime în memoria ascultătorilor. Pentru a asigura claritatea și memorarea de către cei care ascultă, acțiunea trebuie să aibă grijă de cuvântul de valoare și de cuvântul de culoare.

Pentru a fi clară, fraza trebuie să fie bine centrată. Prin debit și ritm, prin pauze, prin inflexiuni vocale, prin cuvinte de culoare, acțiunea reușește să contribuie la claritate.

Este necesar ca, în tot ceea ce spune, avocatul să aibă în vedere contrastele și analogiile, deosebirile și asemănările, fiindcă ele dau relief clarității. Pentru ca pledoaria să aibă forță de persuasiune, trebuie realizată condiția clarității. Dar nu tot ce este clar are și forță de persuasiune. Forța de persuasiune se asigură în primul rând prin elaborarea realizată prin

invențiune, prin orânduirea părților pledoariei, prin planul acesteia, prin dispoziție. În mare măsură, forța de persuasiune depinde și de elocuțiune, de acțiune.

Expunerea trebuie să fie clară și în același timp tendențioasă în sensul bun și corect al cuvântului, trebuie fixată o intenție și exprimată o concludență în vederea tezei care se demonstrează.

Nu trebuie neglijat nici talentul intelectual și cel oratoric al avocatului de care depinde în aceeași măsură forța de persuasiune.

Persuasiunea se realizează cu atât mai ușor cu cât lucrurile care se spun sunt mai vii, mai palpabile, cu cât argumentele sunt mai bine scoase în relief. **Stringența logică, rigurozitatea gândirii și a raționamentului** sunt condiții necesare, dar nu suficiente, fiindcă argumentul trebuie înțeles, acceptat, asimilat. El trebuie să treacă în convingerea celui care ascultă și să-l determine să adopte opinia pe care o susține, teza pe care o demonstrează, soluția pe care o cere avocatul și deci să-l determine să dea acea soluție. Toate acestea înseamnă persuasiune.

Claritatea se obține prin selecția mijloacelor. Nu tot ce este de spus trebuie spus. Trebuie eliminat ceea ce ar putea să strice ordinea, metoda cu care se face expunerea. Eliminarea a ceea ce nu este concludent, a acelor dezvoltări care nu sunt strict necesare, a acelor fapte și probleme care nu sunt necesare în structura organică a pledoariei, reprezintă prima operație ce condiționează claritatea și forța de persuasiune. Există și cazuri în care aceeași idee poate și chiar trebuie reluată și spusă sub diferite forme, cazuri în care, repetată, acea idee are o valoare, un rost.

Pledoaria include și **improvizația**. Prin improvizație reușită se obține de la început cea mai bună formulare, mai adecvată și mai proprie, cea mai clară și cea mai persuasivă. Darul improvizației este însă destul de rar. De aceea avocatul, în pregătirea pledoariei, va avea grijă de fondarea gândurilor pe care le va exprima. Pentru a-l verifica, gândul trebuie formulat. După ce a fost formulat în cuvinte, acesta poate fi supus criticii. Abia atunci el capătă consistență.

Pentru fiecare moment al pledoariei trebuie găsită formularea cea mai simplă, dar cea mai convingătoare, cea mai lapidară și totuși destul de explicită.

Claritatea se realizează dacă avocatul posedă **stăpânirea limbajului** și posibilitatea unei **elocuțiuni lesnicioase**. Esențialul pentru claritate și pentru forța de persuasiune este să nu se observe efortul pe care îl face avocatul de a găsi cuvântul, de a face să se succeadă frazele, de a alcătui frazele, de a argumenta. Dacă acest efort se simte, atunci claritatea, inteligibilitatea, receptivitatea și forța de persuasiune pot fi compromise

într-o măsură mai mare sau mai mică. Expunerea ideilor trebuie făcută cu uşurinţă şi cu o îndemânare ce transmite şi sugerează, în acelaşi timp, atât fermitatea convingerii, cât şi înţelegerea lesnicioasă a lucrurilor spuse.

Expresiile întrebuinţate sunt limpezi atunci când expunerea se face fără opintiri, fără efort vizibil, fără contorsionări, cu suficientă fluenţă, cu o anume mişcare ritmică, cu un anumit elan, cu o anumită energie şi alură.

Secţiunea III

DUELUL JUDICIAR[310]

7.3.1. *Instituţia judecăţii din perspectiva duelului judiciar*

7.3.1.1. Instituţia judecăţii

Noţiunea de judecată semnifică, în sens restrâns, **operaţiunea de logică practică şi juridică prin care un organ cu competenţă jurisdicţională soluţionează un conflict de drept cu care a fost învestit.**

Prin **judecată** – ca fază a procesului judiciar – se înţelege **acea etapă procesuală care se desfăşoară în faţa instanţelor judecătoreşti din momentul sesizării iniţiale şi până la soluţionarea definitivă a cauzei.**

Judecata are ca ***obiect*** **soluţionarea definitivă a cauzei penale sau civile** şi este considerată *faza centrală*[311] şi cea mai importantă a procesului penal. Ea constituie activitatea principală a procesului penal, deoarece numai pe baza celor discutate şi aprobate în şedinţa de judecată se poate întemeia convingerea judecătorilor, convingere care apoi va fi concretizată în hotărârea judecătorească[312].

---

[310] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologia judiciară,* Editura Şansa, Bucureşti, 1994 – contribuţia lector univ. avocat Voicu Zdrenghea, cpt. VI – selectiv, scurte extrase, prelucrări personale.

[311] I. Neagu, *Tratat de procedură penală,* Editura PRO, Bucureşti, 1997, p. 478.

[312] Procesul lui Socrate:

Când Socrate era judecat la Atena, procesele penale şi civile erau deferite tribunalului heliaştilor. Judecător putea fi orice cetăţean al oraşului în vârstă de cel puţin 30 de ani. Anual erau traşi la sorţi 6.000 de heliaşti ce judecau prin rotaţie. Conform legii atheniene în vigoare, fiecare parte din proces trebuia să-şi susţină personal apărarea. Acuzatorul era în cursul desfăşurării procesului pe acelaşi plan cu acuzatul.

Din cauza numărului mare de judecători (501), tribunalul heliaştilor nu putea delibera asupra hotărârii pe care urma să o dea, ci doar să voteze asupra anumitor

Faza de judecată îşi justifică importanţa acordată şi prin faptul că instanţa verifică întreaga activitate procesuală desfăşurată cu toţi ceilalţi participanţi, atât înaintea judecării cauzei, cât şi pe parcursul ei. În acest sens, trebuie subliniat faptul că instanţa are posibilitatea, în cazul când constată că activitatea procesuală nu a fost desfăşurată în mod corespunzător de către organele de urmărire penală, să restituie dosarul în vederea completării sau refacerii urmăririi penale[313].

În faza de judecată îşi găsesc aplicabilitatea principii specifice care nu pot fi întâlnite în celelalte faze procesual penale. Aceste principii sunt: publicitatea, nemijlocirea, contradictorialitatea şi oralitatea. Ele au fost instituite în scopul realizării judecăţii în condiţii de obiectivitate şi imparţialitate, fiind în acelaşi timp garanţii pentru întreaga fază de judecată.

Pe lângă principiile specifice fazei de judecată, procesul penal român se desfăşoară în baza unor principii fundamentale care contribuie, în final, la aflarea adevărului, şi de la care instanţa de judecată nu se poate abate.

Principiile fundamentale sunt:

- **principiul legalităţii procesuale;**
- **prezumţia de nevinovăţie;**
- **principiul aflării adevărului;**
- **principiul oficialităţii;**
- **rolul activ al organelor judiciare;**
- **respectarea demnităţii umane;**
- **garantarea dreptului de apărare;**
- **egalitatea persoanelor în procesul penal;**

---

propuneri formulate de părţi, acceptându-le sau respingându-le. Judecătorii trebuiau să se pronunţe mai întâi asupra vinovăţiei acuzatului şi numai dacă verdictul lor era afirmativ, procedau în continuare la vot în privinţa pedepsei, după ce ascultau în prealabil propunerile părţilor cu privire la pedepasa ce urma să se aplice. Deci, libertatea de deliberare şi decizie a membrilor tribunalului era mult limitată, aceştia neputând grada pedeapsa în funcţie de vinovăţia acuzatului şi nici aplica circumstanţe atenuante.

[313] Art. 332 al. 1 C.pr.pen. – *„Când se constată înainte de terminarea cercetării judecătoreşti că în cauza supusă judecăţii s-a efectuat cercetarea penală de un alt organ decât cel competent, instanţa se desesizează şi restituie cauza procurorului, care procedează potrivit art. 268 al.1."*.

Art. 333 al. 1 C.pr.pen. – *„În tot cursul judecăţii, instanţa se poate desesiza şi restitui dosarul procurorului, când în administrarea probelor sau din dezbateri rezultă că urmărirea penală nu este completă şi că în faţa instanţei nu s-ar putea face completarea acesteia decât cu mare întârziere"*.

• **operativitatea procesului penal;**
• **limba în care se desfăşoară procesul şi**
• **dreptul la un proces echitabil.**

Publicitatea – ca principiu al şedinţei de judecată – **constă în desfăşurarea judecăţii într-un loc accesibil publicului, altfel spus „cu uşile deschise".**

Dispoziţii privind publicitatea şedinţei de judecată sunt prevăzute expres în Constituţia României (art. 126), în Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească (art. 5), în Codul de procedură penală (art. 290) şi în Codul de procedură civilă (art. 121).

În vederea asigurării publicităţii, şedinţele de judecată se ţin, de regulă, la sediul instanţei, în zilele şi la orele anume fixate.

Nemijlocirea (art. 289 C.pr.pen.) **constă în obligaţia instanţei de a îndeplini în mod direct toate actele procesuale şi procedurale care dau conţinut şedinţei de judecată.** Prin nemijlocire, instanţa intră în contact direct cu toate probele.

În ce priveşte **contradictorialitatea**, ea este caracterizată ca „mijloc de chezăşie"[314] pentru aflarea adevărului şi **constă în aceea că toate probele administrate sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului.** Contradictorialitatea opune, dar şi reuneşte părţile în proces, deoarece nici una din părţi nu poate face nimic în instanţă decât sub privirile celeilalte. Principiul contradictorialităţii guvernează atât comportamentul părţilor, cât şi pe cel al judecătorului, deoarece asigură şi dreptul de apărare şi stabilirea adevărului. Nerespectarea acestui principiu este sancţionată cu nulitatea hotărârii judecătoreşti.

Oralitatea, ca regulă a fazei de judecată, este strâns legată de contradictorialitate. Aceste două reguli se integrează una în cealaltă şi ambele se încadrează în publicitate.

Publicitatea şi contradictorialitatea nu pot fi concepute fără oralitate, ele aflându-se într-o puternică interdependenţă şi formând aşa-numitul **triumvirat al principiilor tipice şedinţei de judecată.**

Oralitatea asigură exercitarea în condiţii optime a dreptului de apărare, dând posibilitatea părţilor de a-şi expune şi susţine toate cererile; influenţează asupra atenţiei judecătorilor în examinarea cauzelor, dând posibilitatea acestora să intervină, să solicite elemente suplimentare, să recurgă la confruntări etc., deci face posibilă nemijlocirea şi exercitarea rolului activ. Principiile fundamentale ale procesului judiciar, cât şi principiile fazei de judecată, acţionează într-o interdependenţă şi condiţionare

---

[314] I. Neagu, *op.cit.*, p. 482.

reciprocă. Conținutul fiecărui principiu capătă eficiență datorită existenței celorlalte reguli de bază, după cum aplicarea consecventă a unui dintre ele nu se poate face decât în condițiile respectării riguroase a tuturor celorlalte principii din sistem.

Judecata – fază importantă a procesului judiciar – se desfăşoară pe parcursul mai multor etape: **începutul judecății, cercetarea judecătorească, dezbaterile şi deliberarea.**

Una din cele mai importante etape ale şedinței de judecată este *cercetarea judecătorească* (denumită şi ancheta judiciară), care are ca **obiect administrarea probelor şi rezolvarea cauzei.**

Utilizând termenul de anchetă judiciară, avem în vedere activitatea exponenților autorităților judiciare (ofițerii de poliție învestiți cu asemenea competențe, reprezentanții Ministerului Public – procurorii din cadrul parchetelor, magistrații), adică cei care activează în sfera urmăririi penale şi a activității judecătoreşti de fond, căreia îi este specifică ancheta judiciară.

În conformitate cu art. 200 din C.pr.pen., procurorii vor strânge probele necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea făptuitorilor şi la răspunderea acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să judece ca instanțe de fond.

Magistrații, indiferent de gradul instanței la care acționează (judecătorii, curți de apel, tribunale sau secțiile Curții Supreme de Justiție), desfăşoară ancheta judecătorească atunci când, potrivit competenței materiale pe care o au, sunt chemate să judece ca instanțe de fond.

Desfăşurarea anchetei judecătoreşti, în sensul de cercetare judecătorească, are loc în limitele stabilite de art. 322 – 339 C.pr.pen.

În faza cercetării judecătoreşti, audierea învinuitului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

1. **verificarea identității civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoaşterea statutului de persoană fizică a acestuia, în sensul legii civile**;

2. **ascultarea relatării libere**;

3. **adresarea de întrebări, din partea procurorului şi a părților prin intermediul preşedintelui completului de judecată şi de către preşedinte sau membrii completului, tot prin intermediul preşedintelui de complet**.

1. **Verificarea identității civile a învinuitului sau inculpatului**. Parcurgerea acestei etape este necesară şi obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârşit infracțiunea. Verificarea identității constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data şi locul naşterii, numele şi prenumele părinților, cetățenia, studii, situația militară,

loc de muncă, ocupaţie, domiciliu, antecedente penale, precum şi la alte date care pot contura situaţia civilă a învinuitului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosferă a învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare, se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce ştie cu privire la fapta şi învinuirea ce i se aduce în legătură cu aceasta. Verificarea identităţii constituie un act tehnic, dar şi un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează.

2. **Ascultarea relatării libere** începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general, prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. Astfel i se oferă învinuitului posibilitatea să declare tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat, trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator (judecător) de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei.

3. **Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului**. După relatarea liberă a învinuitului, acestuia i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei, reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului sau inculpatului, etapă în care se oglindeşte în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate.

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiţii, şi anume:

- să fie clare şi precise;
- să fie formulate la nivelul de înţelegere a celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care îl aşteaptă organul de cercetare;
- să oblige pe învinuit să relateze şi nu să determine un răspuns scurt de genul „Da" sau „Nu";
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat să declare adevărul.

În raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii:

1. **întrebări temă** (cu caracter general), ce vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
2. **întrebări problemă** prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei;
3. **întrebări detaliu**, care au un caracter strict limitat la anumite amănunte, prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranţei şi constanţei în declaraţii a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul cercetării depinde de poziţia învinuitului cu privire la învinuire, poziţie ce poate consta în recunoaşterea faptei şi a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea învinuirii prin recunoaşterea parţială a unor aspecte mai puţin grave ale activităţii ilicite desfăşurate, refuzul de a face declaraţii.

Cercetarea judecătorească este urmată de etapa dezbaterilor.

În urma dezbaterilor va avea loc deliberarea, actul final al judecăţii, care va fi urmată de pronunţarea hotărârii judecătoreşti de către instanţă. Hotărârea judecătorească este fundamentată pe convingerea intimă a membrilor completului de judecată[315].

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra

---

[315] Procesul Ioanei D'Arc:

Procesul Ioanei D'Arc a stat sub semnul Bisericii, tribunalul care a judecat-o fiind alcătuit din canonici şi specialişti în teologie.

Prima parte a procesului, aşa-numitul proces preparatoriu consta în interogarea învinuitei. După ce această fază se încheia, urma procesul propriu-zis, bazat pe rechizitoriul întocmit în urma primei etape.

Tribunalul, prin judecătorii săi, a exercitat o adevărată presiune asupra inculpatei, fiind departe de ceea ce legea numeşte azi „prezumţia de nevinovăţie", şi departe de rolul de arbitru pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Procesul în materie de credinţă împotriva Ioanei D'Arc s-a bazat doar pe interogatoriu, nefiind ascultat nici un martor. De asemenea, uciderea ei s-a făcut fără o condamnare formală la moarte.

chestiunilor de fapt (cele strâns legate de probațiune) și apoi asupra celor de drept (calificarea faptei și aplicarea pedepsei)[316].

Intima convingere reprezintă **starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credință, care sunt împăcate cu propria lor conștiință morală care i-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale și în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.**

Validarea acestei convingeri intime operează în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

7.3.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar

Ședința de judecată este arena unde se încinge lupta între adevăr și minciună, just și injust, legal și ilegal etc.

Raportul juridic de drept penal substanțial generat de săvârșirea unei infracțiuni reprezintă punctul de plecare al relației procesual penale dintre acuzatorul public și apărător. Această relație s-a concretizat într-un concept judiciar mai puțin utilizat în literatura de specialitate din ultimii 45 de ani, și anume **conceptul de „duel judiciar"**, fundamentat pe principiile publicității, nemijlocirii, contradictorialității și oralității.

7.3.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-à-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii

Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialității, conceput ca **garanția esențială pentru aflarea adevărului în procesul penal, prin aceea că toate probele administrate în acuzația penală sunt supuse discuției părților, procurorului, instanței și apărătorului.**

Contradictorialitatea pune instanța de judecată în situația de a percepe probele prin filtrul punctelor de vedere exprimate oral în ședința de judecată de către toate părțile cu interese contrare în rezolvarea cauzei penale[317].

Punerea în discuție a părților – nu numai a probelor, ci și a problemelor de drept penal și de drept penal substanțial – este de competența și rolul activ al judecătorului – președintelui completului de judecată, care

---

[316] Codul de procedură penală menționează că „toți membrii completului de judecată au îndatorirea să-și spună părerea asupra fiecărei chestiuni" (art. 343 al.4), iar „președintele își spune părerea cel din urmă" (art. 343 al. 5).

[317] R. Garrand, *Tratat teoretic și practic de instrucție criminală și procedură penală*, vol. I-III, Paris, 1907, p. 516.

invită părţile în ordinea prestabilită de legea procesuală, să-şi spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuţie, aceasta fiindu-i necesară judecătorului nu numai formal, pentru că aşa spune norma procesual penală, dar şi pentru a obţine şi cântări informaţiile pe care le va reţine pentru justa soluţionare a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are un impact psihologic asupra acuzatorului public şi apărătorului, în sensul că îi atenţionează asupra scrupulozităţii magistratului şi îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză.

În corpul juriştilor practicieni se vorbeşte adeseori de magistratul „tipicar", adică cel care ţine în mod riguros la respectarea minuţios-egală a normelor de procedură, atitudine ce nu poate fi pusă decât pe seama corectitudinii. În consecinţă, acuzatorul public şi apărătorul vor trebui să-şi „muleze" comportarea procedurală la exigenţele „judecătorului tipicar" pentru că numai în acest fel vor izbuti să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl au.

Indiferent de tipul psihologic al magistratului, acuzatorul public şi avocatul vor trebui să ţină seama de personalitatea magistratului, în vederea unei bune colaborări cu acesta.

Nu este vorba neapărat de a câştiga simpatia judecătorului, deşi uneori aceasta este căutată chiar cu insistenţă, ci de a înţelege că relaţiile interumane, chiar dacă se desfăşoară într-un cadru reglementat, deci protector de drepturi, au şi o componentă psihologică autonomă de care trebuie să se ţină seama.

În spatele protagoniştilor duelului judiciar se află forţe care nu sunt instituţionalizate şi care nu trebuiesc ignorate şi nici omise din cercetarea şi cunoaşterea acestuia. Astfel, în spatele procurorului – acuzator public – se află opinia publică atentă la activitatea sa, pentru că, aşa cum ştim, procurorul este susţinătorul acţiunii publice. În spatele avocatului (şi avem în vedere, în principal, apărătorul inculpatului) se află infractorul, familia, prietenii şi colegii săi, aflaţi într-o solidaritate mutuală cu acesta.

În multe situaţii, „aliaţii părţilor" sunt prezenţi de la începutul până la sfârşitul procesului şi dacă pentru „protagoniştii instituţionali" duelul începe, se încheie şi se reia exclusiv în pretoriul instanţei, pentru cei ce stau în spatele lor, „dezbaterile" au loc între termenele de judecată, adeseori încărcate de un dramatism alarmant.

Duelul judiciar este permanent, pe toată durata judecăţii şi niciodată concluziile în fond ale procurorului şi pledoaria avocatului nu pot şi nu trebuie să fie convergente. Ideea de convergenţă a poziţiilor este contrară dreptului de apărare.

El trebuie să îndeplinească, pe lângă funcțiunile juridice specifice (egalitatea acuzării și apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare în mod real și eficient, executarea rolului activ de către părți și instanță) și importante funcții psihologice, între care: testarea intersubiectivă a structurilor raționamentului juridic în drept, psihofiziologia intimei convingeri a magistratului investit cu luarea deciziei, prevențiunea specială, prevențiunea generală.

7.3.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii

Din punct de vedere al testării intersubiective, duelul judiciar, fundamentat pe principiile contradictorialității și nemijlocirii, are trei obiective:

- **reconstituirea stărilor de fapt ce aparțin unui timp trecut**, utilizând ca mijloc al acestui obiectiv probațiunea;
- **calificarea juridică a stărilor de fapt,** operațiunea tehnico-juridică aparținând prezentului istoric, care constă în identificarea normelor juridice aplicabile cazului, interprobarea și aplicarea;
- **aplicarea sancțiunii (pedepsei) și acordarea despăgubirilor civile** în raport cu întinderea prejudiciului suferit, ce se proiectează în viitor și reprezintă reparațiunea dreptului violat, reparațiunea socială și individuală.

Îndeplinirea acestor obiective nu reprezintă altceva decât procesul nașterii hotărârilor judecătorești, opera magistratului (judecătorului) în aplicarea dreptului, dar și modelul raționamentului juridic în care: reconstituirea stării de fapt este premisa minoră, calificarea juridică este premisa majoră, iar sancțiunea este concluzia raționamentului juridic.

Concluzia nu va fi adevărată, dacă cele două premise nu vor fi adevărate.

În duelul judiciar, toate cele trei elemente ale raționamentului juridic, pe care se fundamentează decizia în drept, sunt puse în discuția părților, care îndeplinește funcția de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raționamentul necesar deciziei în drept: starea de fapt, calificarea juridică și sancțiunea.

În raport de aceste considerații se poate trage concluzia că, în duelul judiciar, judecătorul, președintele completului are un dublu rol:

- unul „*pasiv*" – de a supraveghea legalitatea mijloacelor de care se servesc părțile și a respecta dreptul lor la apărare și
- unul „*activ*" – de a interveni prin orice mijloace permise de lege, pentru descoperirea adevărului.

După cum va ști să conducă dezbaterile, va depinde, în cea mai mare măsură, stabilirea adevărului, deci opera de justiție.

Pentru o asemenea sarcină, pe cât de nobilă pe atât de grea, nu sunt suficiente calităţile magistratului ca jurist, ci se cer anumite aptitudini în tehnica conducerii dezbaterilor, a şedinţei de judecată în general, şi a căror totalitate s-ar putea cuprinde în sintagma atât de expresivă *„arta de a prezida*".

Judecătorul ca om trebuie să fie calm, cu multă stăpânire de sine, măsurat în atitudini şi foarte prudent în acţiuni.

Cu aceste însuşiri, ajutat şi de experienţă, magistratul care prezidează poate fi un preţios factor în rezolvarea problemei pe care o discutăm, mai ales dacă va respecta şi normele prevăzute de lege.

7.3.1.5. Implicaţii psihologice privind imparţialitatea şi echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor

Ca orice profesiune, şi profesiunea de judecător, pe lângă calităţi şi deprinderi pozitive, mai dezvoltă în cadrul activităţii şi unele aspecte negative care, împreună, alcătuiesc ceea ce se cheamă „deformaţie profesională", bogată însă în posibilităţi de erori judiciare regretabile.

După un număr de ani, câştigând experienţă – în care succesele obţinute ocupă un loc impresionant – judecătorul poate aluneca pe periculoasa pantă a unui empirism profesional, bazat pe o disproporţională şi neştiinţifică încredere în sine, încredere în propria „intuiţie".

Aceasta aduce după sine o insuficientă solicitare a spiritului critic, o atitudine de superficialitate, de superioritate, ce se bazează din ce în ce pe mai puţină realitate.

Trebuie să se ţină seama că a avea experienţă înseamnă doar posesia stereotipiilor de a soluţiona mai uşor şi mai repede problema.

Nici un element din experienţa personală, nici un principiu de orice soi nu poate justifica refuzul magistratului de a examina toate elementele unei cauze, care, ele singure, pot să-l ducă la formularea justă a premiselor şi la tragerea unor concluzii valabile.

Orice fapt arătat de acuzare sau apărare, orice relatarea venită dintr-o parte sau alta trebuie să aibă loc în talgerul balanţei înainte de a începe cântărirea lor. De aceea, judecătorul trebuie să aibă interes faţă de orice cauză, trebuie să se obişnuiască să urmărească cu atenţie orice fază a dezbaterii şi, totodată, trebuie să aibă o justă stăpânire de sine, un autocontrol sever, pentru a nu trage înainte de vreme o concluzie pripită, să nu influenţeze cu nimic desfăşurarea dezbaterilor. Orice lipsă pe această linie duce la o concepţie aprioristă a procesului, duce la un daltonism moral din partea magistratului, ceea ce exclude apoi obiectivitatea şi principialitatea pe care trebuie să se bazeze soluţia lui.

De aici reiese că tipul de percepție, gradul de atenție și electivitatea memoriei influențează atitudinea și soluția judecătorului, deci defecțiunile pe acest plan trebuie lichidate, pe măsura posibilului, încă de la începutul carierei.

Gândirea constituie un proces de bază în activitatea judecătorului, deoarece specificul profesiunii este tocmai reflectarea mijlocită a realității, în baza căreia el este pus să tragă concluzii. Un rol important îl are sprijinul analitic și aspectul critic al analizei faptelor, probelor ca armă împotriva erorilor judiciare. Spiritul analitic duce la înțelegerea rapidă și justă a elementelor unui fapt, ceea ce nu duce totodată (singură) la soluția justă. Procesul sintetic, la rândul lui, prin saltul care duce la generalizare, comportă adesea riscurile greșelii tocmai prin confundarea ușoară a analogiei cu identitatea despre care am vorbit mai sus. Cunoașterea acestor fenomene este de mare utilitate magistratului.

Trecând acum la latura emotiv-afectivă a psihicului, ajungem la o chestiune mult controversată în literatură, anume: în ce mod afectele superioare (simpatia și antipatia) influențează defavorabil munca magistratului. Se înțelege de la sine că aceste sentimente nu apar „fără motiv", cum au căutat să arate unii psihologi.

Rădăcinile antipatiei și ale simpatiei se găsesc în experiența individuală a fiecăruia, apariția lor spontană, însă, se explică prin mecanismul asociativ involuntar.

Existența și apariția acestor sentimente se ridică precum o uriașă barieră în calea obiectivității și principialității unei judecăți, și de aceea lupta judecătorului împotriva lor trebuie dusă cu multă energie și perseverență. Și acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât marea majoritate a infractorilor (în special a acelora care comit infracțiuni zise intelectuale) sunt oameni „simpatici" care, în mod conștient, exploatează acest fapt pentru a influența judecătorul pe această cale indirectă și spre a obține indulgența nemeritată, dejucând vigilența lui.

Din cauza acestor posibile multiple erori, magistratul, pe lângă o multilaterală pregătire juridică de înalt nivel (de unde, prin însăși natura lucrurilor, nu poate lipsi cea psihologică), trebuie să se cunoască pe sine profund și să ducă o neîncetată luptă pentru lichidarea tuturor surselor de erori. Însăși cunoașterea de sine, cunoașterea limitelor propriilor forțe, trebuie să-l ducă, după cum arată foarte just Clapari, la stabilirea unei „ecuații personale", tot așa cum astronomii și fizicienii cercetători obișnuiesc să facă acest lucru, pentru a elimina din rezultatele cercetărilor lor izvoarele unei erori posibile.

7.3.2. *Problematica raportului apărare – acuzare. Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului*

Aşa cum am menţionat, una dintre etapele judecăţii este aceea a **dezbaterilor**. În această fază, activitatea de judecată se desfăşoară în toată amploarea ei. Dezbaterile reprezintă punctul culminant al procesului judiciar, fiind conduse şi controlate de judecătorul sub ochii căruia se desfăşoară, care este ţinut şi el de respectarea principiilor fundamentale ale judecăţii (contradictorialitatea, oralitatea şi publicitatea).

Dezbaterile oferă părţilor posibilitatea să-şi susţină şi să dovedească pretenţiile şi nevinovăţia, respectiv apărările[318].

În cadrul dezbaterilor are loc **duelul judiciar**, care va aduce în dispută acuzatorul public (procurorul), apărătorul public (avocatul) şi arbitrajul (instanţa judecătorească), duel ce poate fi ilustrat în următoarea schemă:

Examinarea – din punct de vedere psihologic – a duelului judiciar în procesul penal porneşte de la relaţia procesual-penală acuzator public – apărător, grefată pe raportul juridic de drept penal substanţial generat de săvârşirea unei infracţiuni în care titularul acţiunii penale este Ministerul Public. Conceptul duelului judiciar constituie un concept cadru, sugerând egalitatea celor două figuri centrale în procesul penal – acuzatorul public şi apărătorul.

Modul de funcţionare a psihologiei acuzatorului public şi avocatului nu poate fi perceput, realizat şi apreciat decât prin observarea directă, în timpul şi cu ocazia duelului judiciar pe toată durata procesului, cu privire la: analiza probelor, invocarea textelor legale, răspunsul la obiecţii şi excepţii, rezolvarea problemelor puse în discuţie, altfel spus, tot ceea ce înseamnă concretizarea principiului contradictorialităţii în lupta pentru adevăr.

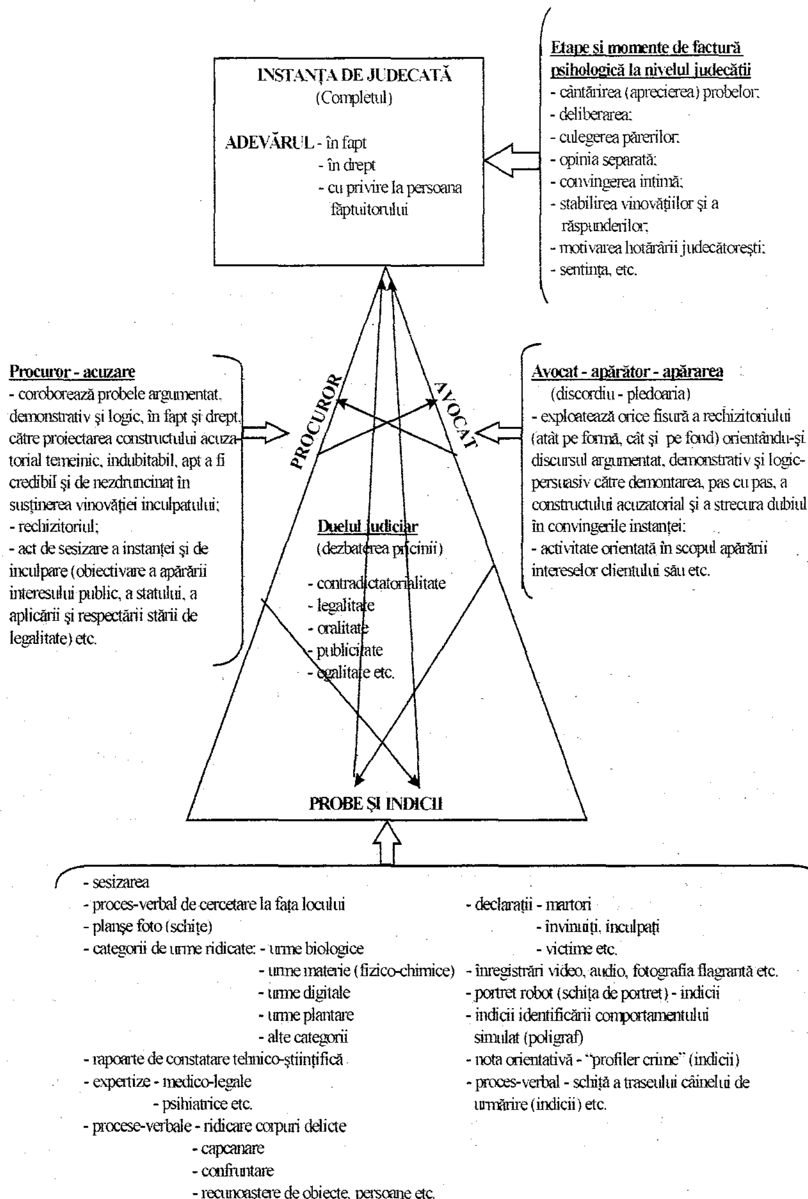
---

[318] Procesul lui Ludovic al XVI-lea:

Secolul al XVIII-lea a fost marcat şi de procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea, acest proces fiind rezultatul luptei dintre regalitate şi forţele revoluţionare. Atât monarhia, ca instituţie, cât şi conducătorul acesteia erau acuzaţi de nerecunoaşterea cuceririlor Revoluţiei din 1789.

O caracteristică a acestui proces a fost cadrul de legalitate în care s-a desfăşurat, regele fiind judecat de o convenţie aleasă prin vot universal.

A fost constituită o comisie în vederea cercetării documentelor sechestrate la Curtea regală, iar Comitetul de Legislaţie al Convenţiei a abordat studiul problemelor juridice legate de proces. S-a hotărât, pe baza unui raport, ca Ludovic Capet să fie judecat de Convenţie. Neintrând în amănuntele desfăşurării procesului se poate afirma că acesta se înscrie în termenul modern de „duel judiciar", bazându-se pe declaraţiile învinuitului şi ale martorilor, atât din partea acuzării, cât şi din partea apărării.

Schiţa-sinteză a algoritmului judecăţii (Ioana-Teodora Butoi)

Utilizarea unei observări complexe a duelului judiciar este polifuncțională, răspunzând mai multor necesități între care prevalează:

• capacitatea Ministerului Public de a proteja sistemul de valori consacrate constituțional şi prin actele de drept la care România a aderat, le-a ratificat sau acceptat;

• capacitatea justiției de a acționa conform statutului său de putere independentă în stat;

• capacitatea apărării de a impune respectarea drepturilor fundamentale ale omului şi a garanțiilor juridice în procesul penal.

Îndeplinirea acestor funcțiuni este în măsură să convingă că exercitarea acțiunii penale şi a dreptului la apărare, sub controlul instanței, au drept finalitate comună soluționarea temeinică şi legală, dar şi educativă a cauzelor, dând în acelaşi timp încredere opiniei publice în slujitorii justiției.

Duelul judiciar ca relație procesual penală bipolară esențială între procuror şi apărător, se leagă prin **rechizitoriu**, actul de trimitere în judecată care fixează limitele acestuia. Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialității, conceput ca garanție esențială pentru aflarea adevărului în procesul penal prin aceea că toate probele sunt supuse discuției părților, procurorului şi apărătorului[319].

Punerea în discuția părților atât a probelor, cât şi a problemelor de drept procesual penal şi drept penal substanțial, este de competența preşedintelui completului de judecată (judecătorul) care invită părțile, în ordinea stabilită de lege, să-şi spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuție. Acestea îi sunt necesare judecătorului pentru a obține şi cântări informațiile pe care le va reține pentru soluționarea dreaptă a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are impact psihologic asupra acuzatorului public şi apărătorului, în sensul că îi atenționează asupra scrupulozității magistratului şi îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză. Procurorul şi avocatul trebuie să-şi „muleze" comportarea procedurală la exigențele judecătorului, pentru că numai astfel vor reuşi să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl are fiecare. Ținând seama de personalitatea magistratului, procurorul şi avocatul vor reuşi să colaboreze cu acesta, asigurându-şi astfel succesul. Nu este vorba de a câştiga simpatia magistratului, care uneori este căutată cu insistență, ci de a înțelege că relațiile interumane, chiar dacă se

---

[319] Se exemplifică studenților prin studii asupra unor rechizitorii extrem de bine documentate. (Cazul „Mihalea" – din arhiva pĕrsnală a autorului – T.B.).

desfăşoară într-un cadru reglementat, au şi o **componentă psihologică autonomă** de care trebuie să ţină seama. Atât acuzatorul public, cât şi apărătorul cunosc aceste aspecte şi le iau în considerare, nefiindu-le indiferente nici soarta acţiunii publice (în cazul procurorului) şi nici situaţia părţii pe care o asistă (în cazul avocatului).

A. **Psihologia acuzatorului public**

Procurorul, ca reprezentant al Ministerului Public, este parte activă a duelului judiciar[320]. Modul de funcţionare a psihologiei acuzatorului public nu poate fi perceput şi apreciat decât prin observarea directă în timpul şi cu ocazia disputei judiciare pe toată durata procesului cu privire la ceea ce se cheamă „concretizarea principiului contradictorialităţii în lupta pentru adevăr" (analiza probelor, invocarea textelor de lege, răspunsul la excepţii şi obiecţii, rezolvarea problemelor puse în discuţie).

Procurorul trebuie să fie bine pregătit din punct de vedere psihologic pentru a-şi putea „mula" comportamentul procedural exigenţelor judecătorului. De asemenea, acest lucru este important şi datorită faptului că în activitatea sa, acuzatorul public vine în contact cu mediul de provenienţă al inculpatului sau al celorlalte părţi din proces.

Deci, psihologia reprezentantului Ministerului Public se structurează pe relaţia cu apărătorul inculpatului şi a celorlalte părţi din proces şi pe relaţia cu completul de judecată. Lupta dintre acuzare şi apărare este permanentă, pe toată durata judecăţii. Astfel, procurorul îşi susţine rechizitoriul şi-l propune pentru decizie. Mobilitatea avocatului completează acest tablou de rigurozitate, încercând să-şi consolideze poziţia bazată pe prezumţia de nevinovăţie.

Ca reprezentant al Ministerului Public, procurorul este primul interesat în protejarea intereselor publice, în realizarea efectelor educative ale acţiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziţii obiective, ferme.

B. **Psihologia avocatului**

Dreptul la apărare este un drept constituţional, prevăzut în art. 24 din Constituţia României: „În tot parcursul procesului, părţile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu".

---

[320] Art. 316 C.pr.pen. – *„În desfăşurarea cercetării judecătoreşti şi a dezbaterilor, procurorul exercită rolul său activ în vederea aflării adevărului şi a respectării dispoziţiilor legale. Procurorul este liber să prezinte concluziile pe care le consideră întemeiate, potrivit legii, ţinând seama de probele administrate".*

Deci, apărător nu poate fi decât un avocat căruia îi este garantată libera exercitare a profesiunii conform conştiinţei sale profesionale, condiţie psihologică primordială a calităţii menţionate anterior.

Este o psihologie mobilă în funcţie de posibilele ipostaze procesuale: apărător al inculpatului, apărător al victimei sau al părţii responsabile civilmente.

Apărătorul inculpatului nu se identifică cu inculpatul, misiunea sa psihologică fiind una comprehensivă, de a înţelege şi explica comportamentul inculpatului pe care îl asistă, dacă acesta este culpabil în mod real, iar dacă este inocent, de a înţelege mecanismele care au adus un nevinovat în faţa justiţiei şi a le demonta în cursul cercetării în pledoaria pentru achitare sau, într-o altă variantă, de a obţine restituirea cauzei la parchet şi apoi o soluţie de neurmărire.

Primul act al comprehensiunii psihologice a inculpatului este întâlnirea dintre inculpat şi avocatul ales din oficiu. În cadrul întâlnirii în libertate sau la „vorbitor", dacă inculpatul este arestat, sunt posibile două situaţii: refuzul inculpatului de a colabora cu avocatul său, sau acceptarea întâlnirii. În cea de a doua situaţie, avocatul cere informaţii inculpatului, informaţii ce pot fi sincere sau nesincere, ori parţial sincere. Conţinutul întâlnirii constituie secret profesional şi este protejat de Codul de procedură penală. Informaţiile primite în cadrul întâlnirii vor fi utilizate de avocat, acestea constituind principala sa armă psihologică în cadrul duelului judiciar.

În cazul inculpatului inocent (sincer), informaţiile primite vor sta la baza examenului critic la care vor fi supuse probele administrate în faza de urmărire penală şi a cererilor avocatului de testare a tuturor probelor. Astfel:

- apărătorul va putea solicita cercetarea martorilor pentru mărturie mincinoasă, inclusiv testarea acestora la biodetector;
- pentru probele constând în înscrisuri se va putea solicita expertiza grafoscopică;
- la orice fel de expertiză va putea cere o contraexpertiză;
- la actele organelor oficiale ce nu pot fi combătute prin probe cu martori va putea solicita procedura înscrierii în fals, putând utiliza şi biodetecţia.

Apărătorul inculpatului inocent va susţine concluziile în fond în mod complet, chiar dacă procurorul care susţine concluziile primul[321] solicită

[321] Potrivit art. 340 C.pr.pen.: „*După terminarea cercetării judecătoreşti se trece la dezbateri, dându-se cuvântul în următoarea ordine: procurorului, părţii vătămate, părţii civile, părţii responsabile civilmente şi inculpatului*".

achitarea. Această orientare deontologică trebuie să reflecte, pe de o parte, caracterul real al dreptului de apărare, iar, pe de altă parte, să contribuie în mod complet şi edificator la formarea intimei convingeri a magistraţilor[322].

De regulă, concluziile de achitare ale procurorului sunt sintetice, plate, pe când ale apărătorului sunt analitice, debutând cu introducerea în care, pentru captarea atenţiei completului de judecată şi a publicului, se face un rezumat al conţinutului pledoariei, cunoscut sub numele de exordiu. După aceasta se intră în dezvoltarea pledoariei dintr-o perspectivă pluridisciplinară, în care, alături de analize sociologice, juridice, filosofice, politice, nu lipsesc nici cele psihologice şi criminologice cu numeroase accente emoţionale, toate acestea articulate într-o argumentaţie şi retorică impecabile.

În cazul inculpatului culpabil, apărătorul se va strădui să înţeleagă şi să explice atitudinea inculpatului încercând, în funcţie de posibilităţi, fie o schimbare de încadrare juridică de la o infracţiune mai gravă la una mai puţin gravă, fie circumstanţierea atenuantă. În *extremis*, va opta pentru pledoaria de individualizare a pedepsei, când faptele comise sunt corect stabilite, iar edificarea juridică este exactă. Aceste atitudini ale apărătorului sunt posibile dacă inculpatul este sincer.

În situaţia inculpatului nesincer sau a celui care refuză cooperarea cu apărătorul, acesta îşi va organiza apărarea în funcţie de posibilităţile pe care i le oferă probele de la dosar, a neconcordanţelor eventuale dintre acestea, precum şi a informaţiilor primite de la rudele inculpatului sau din alte surse. Lipsa de sinceritate sau refuzul de cooperare a inculpatului cu avocatul nu constituie pentru apărător motive de abandonare a cazului. Apărătorul nu poate refuza soluţiile, iar dacă iniţial ele nu există, atunci trebuie căutate.

Duelul judiciar al avocatului penal se derulează şi pe un alt plan, cel al acţiunii civile, care are ca obiect repararea prejudiciului material şi moral pricinuit victimei. Sub aspect procesual, acţiunea civilă în procesul penal este subordonată modului de soluţionare a acţiunii penale, al cărui obiect este răspunderea penală.

Sub aspectul dreptului substanţial, soluţionarea acţiunii civile depinde de soluţia penală şi de modul de rezolvare a raportului de cauzalitate între acţiunea sau inacţiunea ce constituie elementul material al infracţiunii reţinute prin rechizitoriu în sarcina inculpatului. Apărătorul inculpatului va lua în calcul şi problema culpei victimei ale cărei consecinţe se vor reflecta în soluţia civilă, dar şi în concluziile cu privire la soluţia penală, ca element

---

[322] Se exemplifică studenţilor prin studiul psihologic al unor pledoarii strălucite (din arhiva persnală a autorului – T.B.).

de individualizare a probei, afară de situaţia în care se va dovedi culpa exclusivă a victimei.

Complexitatea răspunderii civile, pe care apărarea inculpatului o abordează din perspectiva răspunderii civile delictuale, presupune o analiză a raportului de cauzalitate, după ce acesta a fost stabilit din punct de vedere obiectiv şi din unghiul de vedere al subiectivităţii agentului infractor, precum şi al eventualei culpe a victimei care, fără a fi exclusivă, s-a înscris totuşi în cauzalitatea infracţiunii şi în cea a răspunderii civile delictuale.

Problematica psihologică a apărării părţii civile trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepţie a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:

a) prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;

b) prejudiciul estetic – când prin infracţiune s-a cauzat sluţirea fizică a persoanei vătămate;

c) prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral special suferit de către o fiinţă umană tânără care îşi vede reduse speranţele de viaţă sau răpite anumite agremente ale existenţei;

d) prejudiciul de agrement – ca o compensaţie la posibilităţile de viaţă răpite unei persoane prin alterarea integrităţii sale funcţional-fiziologice.

Problematica psihologică în materie se integrează fenomenului psihologic al frustraţiei cauzate de impactul pe care infracţiunea îl are asupra cursului firesc al evoluţiei persoanei umane. Avocatului victimei care a suferit un asemenea prejudiciu i se cere, pe lângă pregătirea tehnico-juridică în materie, şi o deosebită grijă faţă de susceptibilităţile victimelor care, adeseori, direct sau indirect, îşi acuză apărătorii de „pactizare" cu avocatul inculpatului.

Pentru a-şi asigura succesul, avocatul utilizează arta retoricii şi procedee persuasive.

7.3.3. *Testarea intersubiectivă, expresie a raţionamentului juridic al judecătorului*

Pe lângă funcţiile juridice specifice (egalitatea acuzării şi apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare, exercitarea rolului activ de către instanţă şi părţi etc.), duelul judiciar îndeplineşte şi funcţii psihologice importante: **testarea intersubiectivă a structurilor raţionamentului juridic în drept;**

psihofiziologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei; prevenţiunea specială; prevenţiunea generală[323].

În duelul judiciar toate cele trei elemente ale raţionamentului juridic pe care se fundamentează decizia în drept[324] sunt puse în discuţia părţilor care îndeplineşte funcţia de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raţionamentul necesar deciziei în drept: *starea de fapt, calificarea juridică şi sancţiunea.*

Testarea intersubiectivă a probelor îndeplineşte funcţia de verificare a concordanţei acestora cu realitatea ce constituie obiectul probaţiunii; evidenţierea viciilor în formarea probelor, eliminarea probelor false (obiectiv false sau subiectiv false). Când există îndoieli asupra rezultatelor testării intersubiective, în cazul mărturiilor şi al confruntărilor, se poate apela la serviciile biodetecţiei judiciare.

Deci, stabilirea stării de fapt, ca etapă obligatorie a raţionamentului şi deciziei în drept, nu poate fi promovată mai înaintea testării intersubiective şi, după caz, obiective a întregii probaţiuni pe care se fundamentează o stare de fapt.

Testarea intersubiectivă a calificării juridice. Practicienii dreptului cunosc acest fenomen sub un dublu aspect.

Primul aspect este cel referitor la sistemul de consultări reciproce, inclusiv extrajudiciare, cu privire la încadrarea în drept, a unei anumite situaţii de fapt şi anume în cadrul activităţilor curente de pregătire a cauzelor în vederea finalizării lor şi sesizării instanţelor competente.

Al doilea aspect este cel ce se consumă în cadrul duelului judiciar în temeiul art. 334 C.pr.pen., în conformitate cu care „dacă în cursul judecării se consideră că încadrarea juridică dată faptei prin actul de sesizare urmează a fi schimbată, instanţa este obligată să pună în discuţie noua încadrare".

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică schimbarea unei încadrări juridice şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născută pe această problematică, atât la nivelul duelului judiciar, cât şi la cel extrajudiciar, în taberele pro şi contra ale opiniei publice, ale mijloacelor mass-media şi ale doctrinei o demonstrează situaţia fluctuantă a calificărilor juridice în procesele penale consacrate reprimărilor acţiunilor revoluţionare din decembrie 1989. Acest exemplu este mai edificator şi la îndemâna

---

[323] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară*, p. 218-230.

[324] Cu privire la raţionament şi decizia în drept a se vedea A. Tarantino, *Raisonnement et décision dans le droit* în *Le raisonnement juridique*, culegere de comunicări ştiinţifice prezentate la Congresul mondial de filosofia dreptului şi filosofie socială, Bruxelles, 1971, p. 153-158.

imensei majorități a celor preocupați de asemenea analize psihojudiciare. Dar, în mod efectiv, orice schimbare de calificare juridică ridică probleme psihologice intra- și extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Calificarea juridică este determinantă pentru soluția finală a procesului și a efectelor generale ale acestuia, îndeosebi în planul libertății persoanei, pentru că: *achitarea, grațierea, amnistia, suspendarea executării* înseamnă *libertate*, pe când *condamnarea* înseamnă *privare de libertate.*

Acestea sunt motivele pentru care, în duelul juridic, avocatul penal luptă, începând din faza testării intersubiective a probelor, pentru a putea obține o calificare juridică cu consecințe favorabile inculpatului.

7.3.4. *Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar*

Prevențiunea specială este tratată de criminologie și penologie, fiind un element atribuit pedepsei penale care îl izolează pe infractor, blocându-i cel puțin pentru durata executării pedepsei, activitatea infracțională.

În opinia noastră fundamentată pe realități penale, duelul judiciar îndeplinește funcțiuni psihologice semnificative. Este în cauză duelul judiciar în care se pune în discuție chestiunea individualizării pedepsei inculpatului în sensul neexecutării pedepsei sau a executării ei în libertate.

Discuțiile echilibrate pe această temă, mai ales de către acuzatorul public, în cazurile pretabile la asemenea soluții de individualizare, au un efect psihologic pozitiv. Cazurile de suspendare a executării pedepsei, în care au operat reabilitările de drept, credem că reprezintă unul din indicatorii concludenți pentru a considera reabilitarea și ca efect psihologic al obiectivității duelului judiciar, asigurată din direcția acuzării.

De multe ori se pot auzi, în luările de ultim cuvânt al inculpaților, că nu au de formulat obiecțiuni privind modul în care s-a desfășurat judecata, că regretă faptele comise și solicită înțelegerea instanței. Și aceste atitudini sunt tot efecte psihologice ale duelului judiciar.

Uneori apărătorii, încheindu-și pledoariile, susțin că procesul ca atare și judecata sunt suficiente pentru „învățarea de minte a inculpatului". Dar cum soluții amendate cu aceste concluzii nu există încă în dreptul penal, se solicită condamnarea cu suspendarea executării pedepsei. Și acest gen de analiză și soluții recunosc existența unui efect psihologic pentru duelul judiciar.

O cazuistică pe această temă, constituită în eșantioane de cercetare, credem că ar putea furniza interesante și utile informații de psihologie judiciară. Dar, până la asemenea studii mai pretențioase și mai dificil de realizat, se impune o concluzie: protagoniștilor duelului judiciar nu trebuie

să le fie indiferente şi, prin urmare, să nu ia în calcul efectele psihologice ale propriei lor atitudini, indiferent că reprezintă acuzarea sau apărarea. În ultima analiză este în cauză exercițiul de calitate şi eficiență al profesiunii[325].

---

[325] Procesul „rejudecări" lui Dante Aligheri

„Cu prilejul împlinirii a şapte sute de ani de la naşterea autorului „Divinei Comedii", un mănunchi de dantologi – eminenți jurişti şi istorici din Italia, R.F.Germania şi Franța – au redeschis, în cadru solemn, procesul lui Dante. Dezbaterile au avut loc în ziua de 16 aprilie 1966, în absida bazilicii San Francesco din Arezzo, decorată cu superbele fresce ale lui Piero della Francesca. Două mii de persoane s-au adunat pentru a asculta cuvîntul autorizat al dantologilor despre faptele pentru care fusese de două ori condamnat la moarte cel mai de seamă poet al Italiei. Ca sediu al instanței de judecată ad-hoc a fost ales Arezzo, oraşul care cel dintâi şi-a deschis porțile înaintea poetului proscris după prima condamnare şi de unde au pornit faimoasele epistole danteşti „către preaticăloşii" florentini şi către Henric al VII-lea (este vorba de împăratul german Henric al VII-lea, căruia Dante i s-a adresat cu încredere şi entuziasm ca unui aducător de pace şi dreptate şi pe care-l vedea drept mântuitorul Italiei: „Divin, August şi Sezar")".

Şi acum, duelul judiciar:

a) Cercetarea judecătorească:

S-a procedat, mai întâi, la audierea „martorilor" care au evocat, în calitatea lor de istorici şi cercetători literari, faptele şi ideile marelui exilat.

b) Rechizitoriul:

Rechizitoriului susținut de Antonio Bollocchi, preşedintele secției penale a curții de apel din Perugia, nu i-a lipsit nimic din asprimea unui act de acuzare. Fără a-şi ascunde venerația față de „divinul" poet şi cerând iertare pentru faptul că trebuie să întineze cu scăderile sale faima unui bărbat atât de însemnat, reprezentantul Ministerului Public n-a omis nimic din ceea ce ar fi putut justifica cele două condamnări. Portretul moral al omului supus judecății a fost zugrăvit de asemenea, fără menajamente, pe baza mărturiilor unor biografi şi istorici care au scris într-o vreme nu prea îndepărtată de aceea în care a trăit poetul. Acuzatorul şi-a concentrat eforturile pentru a demonstra că, în împrejurările istorice date şi în baza legiuirii penale de atunci, osândirea lui Dante era inevitabilă.

c) Apărarea:

Replica apărării a fost viguroasă şi strălucită. Eminentul avocat florentin Dante Ricci n-a lăsat fără răspuns nici una dintre învinuiri. N-a tăgăduit cusururile poetului, dar a ştiut să pună în lumină rectitudinea lui de caracter. Temeiurile de fapt şi de drept ale condamnărilor le-a spulberat cu argumente trase deopotrivă din legislația vremii şi din principiile permanente ale dreptului penal. Dublat de un dantolog reputat,

apărătorul poetului şi-a fundamentat convingător cererea de achitare. Finalul pledoariei a fost la înălţimea nobilei cauze apărate:

„Florentinii, negustori şi bancheri robuşti, n-au crezut în divina misiune cu care se simţea investit Dante. N-au recunoscut (şi cum ar fi putut?) în omul cu chipul supt şi mersul gârbovit, din mulţimea anonimă a proscrişilor, pe Surghiunitul fără vină purtător de miraculoase mesaje perene. Dar istoria a validat gândirea sa şi visul său. Ceea ce ieri i-a fost imputat ca o crimă de Lese-Patrie, este astăzi speranţa vie ce însufleţeşte şi consolează lumea de pe tot pământul"...

„L-au condamnat ca rebel: şi era un profet".

„L-au izgonit din cetate: şi a avut ca patrie lumea".

„Asupra capului său, în locul securii infame, a coborât în lumina timpurilor o coroană de glorie".

d) Ultimul cuvânt:

În ultimul cuvânt, înaintea deliberării, Dante Ricci, a explicat rostul rejudecării după aproape şapte sute de ani a procesului lui Dante arătând că documentele din Libro del Chiodo şi din Libri palerarum trebuie să fie restudiate de jurişti, nu numai de istorici, filologi şi literaţi, pentru că tocmai juriştii ar putea, cu tehnica şi cu acea „mens" ce le este proprie, să le surprindă sensul şi semnificaţia; şi dacă s-ar putea după şapte sute de ani, dincolo de o hagrografie de-acum convenţională, să identifice în faţa dreptului şi în faţa istoriei, în fugarul politic florentin pe „Surghiunitul fără vină".

e) Soluţia:

A urmat verdictul – de achitare fireşte – al judecătorilor, care, înainte de a-şi da votul, şi-au motivat public opinia, cu argumente istorice şi de drept. Unul dintre magistraţi a avut ideea ingenioasă de a invoca în beneficiul genialului poet două drepturi excepţionale: dreptul la extratemporalitate şi dreptul la extrateritorialitate: „Geniul nu trăieşte numai în epoca sa, ci anticipează viitorul. Geniul nu trăieşte numai pe pământul său de baştină, ci în tot neamul omenesc".

În deliberarea publică a completului, format din preşedintele tribunalului, Ernesto Eula, fost prim preşedinte al Curţii de casaţie, iar ca membri ai completului prestigioşi profesori universitari şi înalţi magistraţi, s-a mai spus: „Că uneori Dante a lovit, în aspra sa bătălie de cetăţean şi poet, pe stăpânitorii vremii, în acele clipe el nu a cedat numai conştiinţei sale libere de om al epocii sale; el s-a supus datoriei faţă de viitor. A putut Bonifaciu al VIII-lea, a putut Carol de Valois, au putut atâţia alţii, nobili, prelaţi sau suverani, biciuiţi de el, să-l numească rebel, dar rebelul de atunci era întemeietorul şi crainicul unei civilizaţii noi. Nu există judecători pentru a judeca geniul ... El este singur. În această singurătate se realizează ... răsturnarea poziţiei dintre el, justiţiabilul şi judecătorii săi, pentru că judecătorii sunt astăzi pulbere în

Duelul judiciar, în cadrul procesului modern, este calea juridică spre o soluție convenabilă părților – inculpatului și părții civile – ca părți ale raportului de drept penal substanțial și a celui delictual civil alăturat. Procurorul va veghea ca în acest duel să fie protejate interesele publice. De aceea, procurorul, în calitate de reprezentant al Ministerului Public, este primul interesat în realizarea efectelor educative ale acțiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziții principiale, obiective, cumpătate, ferme.

Dacă avocatul penal își va începe pledoaria exprimându-și satisfacția cu privire la obiectivitatea reprezentantului Ministerului Public, efectul educativ asupra publicului prezent și dezbaterii va fi asigurat, rămânându-i să-și dezvolte, pe fondul obiectivității concluziilor procesului, tezele în apărare.

Dacă acțiunile procurorului vor fi caracterizate ca lipsite de obiectivitate, iar duelul judiciar se va desfășura pe fondul stării de tensiune, publicul precum și mijloacele mass-media își vor pune întrebarea asupra capacității acuzării de a prezenta realitatea faptelor, probelor anchetei și calificările corespunzătoare. Deci, rolul procurorului este esențial pentru asigurarea efectelor psihologice de prevenție generală ale duelului judiciar.

În fine, soluția. Soluția care se propune judecătorului este și aceasta testată intersubiectiv. Astfel, procurorul solicită o anumită pedeapsă. Apărătorul o analizează, încearcă să-i demonstreze argumentarea printr-o contraargumentație care pornește de la o altă viziune asupra periculozității sociale a inculpatului pe care îl asistă și de la posibilitățile de reeducare și resurecție penală ale acestuia (cu excepția anumitor infracțiuni foarte grave). Aceasta este pledoaria de tip criminologic.

Ultimul cuvânt aparține, în chip firesc, procedural și tradițional, inculpatului. Opinia acestuia poate fi amplă, cu note de cultură juridică și aprecieri formulate categoric, deschis și curajos, asupra rechizitoriului care este criticat, dacă avocatul a susținut teza achitării.

---

mormântul lor, dacă acesta mai poate fi găsit, în vreme ce el e viață vie în lume".

În concluzia acestui paragraf vom spune că duelul judiciar este o metodă judiciară cu încărcătură psihologică orientată spre adevărul pe care îl pretinde justiția modernă a statului de drept, bazată pe triada hegeliană: teză – antiteză – sinteză...

O altă concluzie de ordin psihologic este aceea că națiunile civilizate nu rămân niciodată tributare erorilor judiciare și că timpul nu înseamnă și uitare, ceea ce rezultă că și noi putem beneficia de dreptul excepțional al extratemporalității, pentru că memoria istoriei este de lungă durată.

În cazul altor inculpați sunt formulate idei de genul: „nu am nimic de spus", „las la aprecierea instanței" sau „nu mă simt vinovat".

De regulă, atitudinea inculpaților la interogatoriu se reflectă şi în ultimul lor cuvânt.

Secțiunea a IV-a

PSIHOLOGIA INTIMEI CONVINGERI
(De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.4.1. *Intima convingere – realitate mentală, cognitiv afectivă, energizată volitiv*

7.4.1.1. Definiții. Considerații.

Din perspectiva juridică, garanția intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituțional al separației puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituție democratică şi terminând cu principiul independenței magistraților şi supunerii lor numai legii.

Convingerea intimă a judecătorului, baza sentințelor pe care el le pronunță, este un element esențial care se cuvine studiat şi din punct de vedere psihologic. Această convingere se bazează la rândul ei pe ceea ce se cheamă „conştiință juridică". Aceasta nu este o noțiune abstractă. Orice membru al corpului magistraților şi în special, judecătorul chemat să soluționeze o cauză concretă se conduce în activitatea sa de principiile conştiinței juridice.

În condițiile de astăzi, chiar şi această convingere intimă se formează în baza unor legități stabilite, legități care nu admit principiul aprecierii probelor după criterii formale. Legile procedurale lasă probele la aprecierea exclusivă a instanței, stabilind ca unic fundament al acestei aprecieri convingerea intimă a judecătorului sprijinită pe cercetarea circumstanțelor cauzei, considerate în totalitatea lor. La acest punct nodal intervin factorii psihologici.

Într-adevăr, convingerea intimă a judecătorului va reflecta realitatea cu atât mai fidel, cu cât judecătorul va fi în stare să reconstituie faptele ce i se relatează (de acuzați, de martori, de organele judiciare, prin declarații, probe materiale etc.), după criterii obiectiv ştiințifice, dând soluțiile cele mai potrivite.

Dar se pune întrebarea: *Care sunt factorii care influențează în mod negativ posibilitatea unei stabiliri obiectiv-ştiințifice a adevărului?*

S-a putut constata că reflectarea realității obiective şi relatarea ei, este supusă unei legități sui-generis care, în nenumărate cazuri, denaturează în

mod involuntar faptele. Judecătorul are de înfruntat dificultăți și mai mari, căci el va putea reconstitui faptele numai prin experiență indirectă și prin textura contradictorie a prezentării faptelor.

Aici este de căutat motivul pentru care legislația admite fenomenul de apreciere (utilizând chiar termenul) în baza căruia apoi se formulează convingerea intimă a magistratului.

În aprecierea probelor (directe și indirecte), judecătorul se bazează pe experiența și cunoștințele asimilate. Toate acestea fac ca judecătorul să caute și să găsească analogii în alte cazuri similare pentru a putea vedea mai clar cazul de judecat.

Acest procedeu ajută până la un punct lămurirea problemelor, dar totodată, poate constitui un izvor de greșeli, de erori judiciare regretabile.

Forța psihologică a magistratului nu trebuie să subziste în rigiditatea și impenetrabilitatea pe care uneori se străduiește să o afișeze. Aceste atitudini sunt măști. Atât procurorul, cât și avocatul penal cunosc sensibilitățile și punctele vulnerabile ale magistratului și încearcă să profite de ele. Îndeosebi, avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului. În calitate de protagoniști ai duelului judiciar în procesul penal (acuzatorul public și apărătorul) își formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând, fiecare cu prilejul dezbaterii în fond a cauzei, să-l convingă pe magistrat de justețea punctului său de vedere.

Susținerile argumentate ale protagoniștilor se constituie, sub aspect psihologic, în stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce acționează corelat cu fondul experienței, cultura și informațiile rezultate din probele administrate, stocate în memoria magistratului, în timpul duelului judiciar, pe care acesta l-a condus și controlat în calitate de *„dominus litis"*.

Intima convingere a magistratului nu se formează în mod complet și calificator decât după epuizarea duelului judiciar și ascultarea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situație pentru care, în înțelepciunea sa, legiuitorul a prevăzut ipostaza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reușit pe deplin să-și formeze intima convingere[326]. Rezultă că, din motivație psihologică, cazul trebuie reluat.

Pe de altă parte, pronunțări anticipate asupra cazului, în medii extrajudiciare, sau manifestări ce ar putea sugera lipsa imparțialității, sunt conduite nefirești, sancționabile, care pun sub semnul întrebării capacitatea psihologică a magistratului de a suporta intelectiv și afectiv, dar și volitiv,

---

[326] G.F.W.Hegel, în *Principiile filosofice ale dreptului*, analizează conceptul de intimă convingere, subliniind că ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă și conștiința.

duelul judiciar, chiar dacă acesta este mai dur, iar uneori presărat cu incidente între părți sau delicte de audiență.

Din punct de vedere psihologic, **convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului că o anumită stare de fapt este aşa şi nu altmiteri, fundamentând după sine echivalența stării de fapt cu situația din drept**. Psihologic, intima convingere este **o încărcătură mentală şi afectivă care-l echilibrează sufleteşte pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greşit în apreciere şi, respectiv, judecată.**

În toate cazurile, judecătorul trebuie să scoată la iveală diferențele individuale ale cazului, să le supună unei critici, unei analize logice ştiințifice serioase, înainte de a trage concluziile ce se impun. Numai analiza detaliată şi severă a realității poate să-l conducă pe judecător la evidență, singurul criteriu obiectiv pe care va trebui să se bazeze convingerea intimă şi apoi soluția procesului.

Din noianul de amănunte contradictorii, care se etalează în fața magistratului, acesta va trebui să facă o selecție migăloasă şi să construiască, să reconstituie faptul infracțional cu toate mobilurile sale economico-sociale şi psihologice, cu toate consecințele faptului. Cu drept cuvânt spunea Flovrens: „Toată arta experienței constă în puterea de a descoperi fapte simple", adică rezultatul analizei trebuie să ducă la o justă simplificare a faptelor.

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne ultima garanție, se pune în mod firesc întrebarea: Care este garanția ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluție judiciară? Din perspectiva psihologică, această garanție nu poate fi alta decât respectarea de către magistrat (judecător) a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectiva etică, garanția este moralitatea judecătorului şi buna sa credință.

Garanția intimei convingeri este dublă, pe de o parte, pornind de la principiul constituțional al separației puterilor în stat, iar pe de altă parte, principiul independenței magistraților şi impunerii lor numai legii.

În ultimă analiză, execută un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea magistraților, ce constituie un complet de judecată, de a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcționare a intimei convingeri şi a face deliberarea de orice influență, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra aspectelor de fapt din cele strâns legate de probațiune şi apoi asupra celor de drept (calificarea faptei şi aplicarea pedepsei).

În Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad, tocmai pentru a nu-l influenţa.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti care încorporează şi psihologia lor.

Putem defini aşadar **intima convingere** ca fiind **o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii.**

Având în vedere procesul penal, putem afirma că acuzatorul şi apărătorul îşi formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând fiecare cu prilejul dezbaterii cauzei să-l convingă pe magistrat de justeţea punctului său de vedere.

Duelul judiciar constituie pentru magistrat stimulul ce acţionează corelat cu fondul experienţei, cultura şi informaţiile rezultate din probele administrate.

Intima convingere a magistratului nu se realizează decât după epuizarea duelului judiciar şi audierea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situaţie pentru care legiuitorul a prevăzut ipoteza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reuşit să-şi formeze intima convingere.

Forţa psihologică a magistratului nu constă în rigiditatea şi impenetrabilitatea pe care se străduieşte să o afişeze. Aceste atitudini sunt măşti.

Atât procurorul, cât şi avocatul penal cunosc sensibilitatea şi punctele vulnerabile ale magistratului şi încearcă să profite de ele. Îndeosebi avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului.

Deliberarea, tocmai din aceste considerente, este concepută să se realizeze într-o stare de relaxare psihică din partea magistratului prin care să aprecieze corect probele şi argumentele, tentante intersubiectiv în duelul judiciar, ca şi ultimul cuvânt al inculpatului.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare de presiune vor influenţa intima convingere, subordonând-o, atunci duelul judiciar ne apare ca inutil.

7.4.2. *Evaluarea şi coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat*

Instanţa de judecată (judecătorul) nu-şi poate forma o convingere intimă, realistă, decât prin evaluarea şi coroborarea tuturor probelor existente la dosar. Doar pe baza acestor probe, cauza poate fi lămurită sub

toate aspectele[327]. De aceea se impune o scurtă analiză a acestora pentru a putea vedea în ce măsură ajută la formarea convingerii intime.

7.4.2.1. Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului

Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului, cunoscute și sub denumirea de *„mărturisire"*, reprezintă un mijloc important de probă care servește mai mult sau mai puțin direct la aflarea adevărului în procesul judiciar. Reglementate în art. 69 C.pr.pen., aceste declarații vor contribui la elucidarea împrejurărilor cauzei și, prin extensie, la formarea convingerii intime a magistratului. Deși în practică li se acordă o anumită greutate în alcătuirea probatoriului, legea nu conferă o valoare probantă deosebită declarațiilor învinuitului sau inculpatului, stabilind că pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu restul probelor existente în cauză. Deci, mărturisirea are o forță probantă **condiționată**, fiind necesar a fi coroborată cu celelalte probe, precum și un **caracter divizibil**, deoarece poate fi acceptată în parte sau în întregime în funcție de cum este confirmată sau infirmată de întreg probatoriul[328].

Declarațiile învinuitului sau inculpatului se vor forma pe baza proceselor psihice ale acestuia, procese ce vor trebui avute în vedere de către magistrat. Aceste mecanisme psihologice se raportează la trei etape infracționale:

1. conceperea activității infracționale și rezoluția infracțională[329];
2. desfășurarea activității infracționale;
3. etapa postinfracțională – în această etapă își fac apariția procesele psihice determinate de teamă, lupta pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare – disimulare (minciuna, în general).

---

[327] Art. 63 alin. 1 C.pr.pen. – *„Constituie probă orice element de fapt care servește la constatarea existenței sau inexistenței unei infracțiuni, la identificarea persoanei care a săvârșit-o și la cunoașterea împrejurărilor necesare pentru justa soluționare a cauzei."*

Art. 64 C.pr.pen. – *„Mijloacele de probă prin care se constată elementele de fapt ce pot servi ca probă sunt: declarațiile învinuitului sau ale inculpatului, declarațiile părții vătămate, ale părții civile și ale părții responsabile civilmente, declarațiile martorilor, înscrisurile, înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele materiale de probă, constatările tehnico-științifice, constatările medico-legale și expertizele".*

[328] V. Dongoroz și colab., *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român*, Editura Academiei, 1975.

[329] C. Bulai, *Drept penal român. Partea generală*, Editura Șansa, 1992.

Declarațiile învinuitului vor fi influențate de tensiunea psihică post-infracțională, tensiune determinată de teama de răspundere, de teama acuzării.

O influență negativă asupra formării declarațiilor o constituie și existența factorilor obiectivi și subiectivi determinativi în procesul de percepție al învinuitului sau inculpatului (condiții de vizibilitate nefavorabile, tensiunea psihică existentă, deficiențe ale organelor de simț etc.).

De asemenea, declarația poate fi influențată negativ sau pozitiv de metoda și mijloacele de interogare folosite de organele de urmărire penală. Aceste metode vor trebui adaptate tipului de personalitate al fiecărui individ și, de asemenea, însuși anchetatorul (chiar și magistratul) va trebui să-și adapteze și controleze anumite trăsături de personalitate.

Prin urmare, deși nu li se acordă o forță probantă superioară altor mijloace de probă, declarațiile învinuitului sau inculpatului au o valoare particulară, întrucât servesc la conturarea conținutului constitutiv al infracțiunii sau cel puțin la cunoașterea poziției subiectului față de fapta săvârșită, magistratul având în vedere toate aceste aspecte.

7.4.2.2. Declarațiile părții vătămate

Partea vătămată este subiectul pasiv al infracțiunii, adică persoana care a suferit prin infracțiune o vătămare fizică, morală sau materială.

Fiind subiect principal în cauza penală, declarația părții vătămate este inerentă, mai ales că se presupune că victima are cunoștințe nemijlocite cu privire la faptă și făptuitori.

Formarea declarațiilor este precedată de un proces psihologic deosebit de complex, marcat de capacitatea de recepționare a informațiilor, de prelucrarea și stocarea memorială a acestora, precum și de existența unor factori obiectivi și subiectivi de distorsiune ce influențează recepția.

Magistratul va trebui să distingă în declarația părții vătămate și influențele negative datorate stării de tulburare afectivă a victimei și concretizate în denaturarea inconștientă a celor percepute. De asemenea, trebuie avuți în vedere și anumiți factori ce alterează percepția actului infracțional: **fenomenul de iluzie, sugestia, efectul „halo”.**

Declarația părții vătămate poate fi influențată și de buna sau reaua-credință a acesteia, deoarece victima este interesată în rezolvarea cauzei penale, dar mai presus de toate în dovedirea vinovăției făptuitorului, fapt ce va duce la pedepsirea acestuia. Această expresie a laturii vindicative pur umane ce există în individ, poate duce însă la strecurarea în declarație a unor elemente de anumită natură, neveridice, care să determine agravarea răspunderii învinuitului sau inculpatului.

Ca urmare, este necesară coroborarea şi cu alte mijloace de probă pentru a afla adevărul într-o pricină penală. Judecătorul, în virtutea rolului său activ, va filtra toate aspectele existente în declaraţii pentru a-şi putea forma convingerea intimă.

7.4.2.3. Declaraţiile martorului

Declaraţiile, ca şi psihologia acestui participant la procesul penal au fost prezentate în cap. IV, necesitatea studierii pe larg fiind dată de particularităţile psihologice ale personalităţii acestuia.

7.4.2.4. Înscrisurile

Din punct de vedere procedural, înscrisurile pot servi ca mijloace de probă, dacă în conţinutul lor se arată fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 89 C.pr.pen.).

Termenul de „înscris" poate avea pe lângă această calitate de mijloc de probă, şi calitatea de obiect material al infracţiunilor de fals. Într-o altă opinie, se subliniază că în sfera înscrisurilor, ca mijloace de probă intră numai obiectele pe care sunt marcate semnele scrierii fonetice.

Cu alte cuvinte, **„înscrisul"** nu reprezintă orice mod de materializare, de exprimare a gândirii şi voinţei într-un obiect material, ci numai **exprimarea prin scris**, aceasta reprezentând exprimarea prin semne grafice a sunetelor şi cuvintelor[330].

Datorită evoluţiei extraordinare a ştiinţei care a permis refacerea şi reconstituirea înscrisurilor deteriorate sau distruse, stabilirea autenticităţii şi vechimii acestora, precum şi descoperirea falsurilor prin contrafacere, alterare, deghizare sau imitarea scrisului, magistratul va putea să-şi formeze intima convingere folosind şi elementele relevate de munca expertului criminalist.

Fiind mijloace de probă concrete, nedepinzând, în general, de aspecte relative (aşa cum este psihologia umană), înscrisurile au un rol foarte important în aflarea adevărului în procesul penal.

7.4.2.5. Înregistrările audio sau video

Înregistrările audio sau video pot fi efectuate cu autorizarea motivată a prim-procurorului Parchetului Curţii de Apel, dacă există date sau indicii

---

330 L. Ionescu, *Expertiza criminalistică a scrisului*, Editura Junimea, Bucureşti, 1973.

temeinice privind pregătirea sau săvârşirea unei infracţiuni pentru care urmărirea penală se face din oficiu, iar interceptarea este utilă pentru aflarea adevărului. Aceste înregistrări pot servi ca mijloc de probă dacă din conţinutul convorbirilor înregistrate rezultă fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 91'C.pr.pen.).

Dat fiind caracterul pur tehnic al acestui mijloc de probă, precum şi aspectele procedurale cu privire la autorizarea pentru interceptare, redarea conţinutului într-un proces-verbal, sigilarea şi chiar verificarea prin expertiză, se poate considera că înregistrările audio sau video sunt „sigure", că reprezintă o reflectare nedeformată a realităţii.

Ca urmare a acestor însuşiri, judecătorul le va reţine şi le va direcţiona în procesul formării convingerii intime.

7.2.2.6. Fotografiile

Fotografiile constituie un mijloc de probă de o importanţă deosebită, deoarece prin intermediul lor sunt redate rezultatele cercetărilor criminalistice ce duc la aflarea adevărului într-o cauză penală.

Indiferent dacă este efectuată la locul faptei (fotografia judiciară operativă) sau în condiţii de laborator (fotografia judiciară de examinare), fotografia prezintă numeroase avantaje: **fidelitate** în fixarea şi redarea imaginii; **obiectivitate** în prezentarea datelor; **influenţă psihologică** deosebită atât asupra învinuitului sau inculpatului, cât şi asupra instanţei.

Judecătorul va trebui să aşeze fotografiile („planşa foto") existente într-un dosar alături de celelalte mijloace de probă şi să le valorifice în formarea intimei convingeri, fără a fi influenţat de eventuala capacitate a acestora de manipulare. Căci, aşa cum spunea Confucius: *O imagine valorează mai mult decât 10000 de cuvinte.*

7.4.2.7. Constatările tehnico-ştiinţifice

Conform art. 112 C.pr.pen., dispunerea efectuării unei constatări tehnico-ştiinţifice are loc în cazul în care există pericol de dispariţie a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situaţii de fapt şi este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei.

Constatările tehnico-ştiinţifice se fac de către specialişti sau tehnicieni, iar aceştia vor răspunde la întrebările în legătură cu obiectul supus cercetării.

Datorită faptului că prin ele se clarifică anumite împrejurări ale cauzei, se poate spune că şi constatările tehnico-ştiinţifice sunt mijloace importante de probă.

Instanța, în speță magistratul, în cazul în care nu consideră clarificate aspectele supuse analizei tehnico-științifice, poate dispune refacerea sau completarea acesteia. Deci, intima convingere a judecătorului nu se poate forma în vederea stabilirii unei sentințe corecte decât dacă toate elementele cazului sunt clare.

7.4.2.8. Constatările medico-legale

În cazul în care instanța este sesizată cu cauze ce implică vătămări corporale sau ale sănătății, ori moartea violentă a unei persoane, precum și o moarte a cărei cauză nu se cunoaște sau este suspectă, în dosarul respectiv va trebui să existe și constatarea medico-legală a situațiilor mai sus-citate.

Necesitatea acestui raport este dată de importanța valorilor sociale lezate prin infracțiune, precum și de stabilirea împrejurărilor cauzei așa cum s-au petrecut în realitatea socială.

Constatările medico-legale pot face lumină în anumite cazuri în ceea ce privește latura subiectivă a unei infracțiuni, sau pot releva raportul de cauzalitate dintre elementul material al laturii obiective și urmarea imediată a infracțiunii, precum și existența anumitor împrejurări ce aparțin sau nu lanțului cauzal al faptei.

În funcție de rezultatele constatării, judecătorul își poate forma intima convingere spre o anumită încadrare a faptei sau spre o altă încadrare, total diferită[331].

Dată fiind valoarea probantă deosebită a acestor mijloace de probă, judecătorul va ține cont de ele, bineînțeles în coroborare cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

7.4.2.9. Expertizele

Acest mijloc de probă vine în completarea constatărilor tehnico-științifice și a celor medico-legale atunci când acestea nu lămuresc pe deplin anumite aspecte ale pricinii aduse spre judecare.

Ca și în cazul celorlalte două mijloace de probă, expertiza poate fi cerută și de instanță. Raportul făcut în urma analizelor, fie tehnice, fie medico-legale, nu poate fi decât în consens cu realitatea. De altfel, există

---

[331] Ex.: Cazul Vrăbioru – Dacă s-ar fi constatat drept cauză a morții lovirea, s-ar fi ajuns la condamnarea făptuitorului pentru „loviri sau vătămări cauzatoare de moarte" conform art. 183 C.pen. Însă, constatându-se că moartea s-a datorat unor afecțiuni cardiace preexistente morții, încadrarea în art. 183 C.pen. nu mai este valabilă.

garanții de ordin procedural ce înlătură eventualele imixtitudini ce ar urmări denaturarea aspectelor supuse expertizei.

Şi în acest caz, judecătorul va da importanța ce i se cuvine mijlocului de probă analizat, punându-l în legătură cu celelalte date ale cauzei.

7.4.2.10. Mijloacele materiale de probă

În această noțiune, C.pr.pen. a inclus „obiectele care conțin sau poartă o urmă a faptei săvârşite, precum şi orice alte obiecte care pot servi la aflarea adevărului". De asemenea, sunt incluse sub denumirea de **„corpuri delicte"** şi obiectele care au fost folosite sau au fost destinate să servească la săvârşirea unei infracțiuni, precum şi obiectele care sunt produsul infracțiunii.

Sfera de cuprindere a acestor mijloace de probă este foarte largă, dat fiind natura urmelor ce se pot găsi pe obiect (urme de mâini, de picioare, de dinți, de buze, nas sau îmbrăcăminte; urme biologice – fie de sânge, salivă, fire de păr sau seminale; urme ale unor mijloace de transport; urme ale armelor de foc; urme ale instrumentelor de spargere etc.). Cu ajutorul experților criminalişti, toate aceste urme sunt revelate şi cercetate şi, ca urmare, se pot desprinde concluzii cu privire la anumite circumstanțe ale cauzei.

Judecătorul nu va avea decât rolul să aprecieze toate aceste mijloace de probă, coroborându-le pentru a-şi forma imaginea de ansamblu şi de detaliu a faptei şi pentru a da o sentință conformă cu legea şi situația de fapt.

7.4.3. *Garanții psihologice şi de personalitate ale intimei convingeri. (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale)*

Exigențele morale vizează raportarea reală şi sinceră a magistratului judecător la valorile umane, spunere de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință.

Privind astfel, magistratul va trebui să cunoască în ce constau şi cât au fost lezate valorile şi interesele legitime ale omului în lumina drepturilor şi obligațiilor sale.

Atitudinea generală a magistratului se raportează la suma de valori şi norme morale unanim acceptate.

Exigențele de competență au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experiența pozitivă şi, nu în ultimul rând, abilitatea judecătorului de a solicita contribuția expertizelor de specialitate necesare în cauzele judiciare.

Interesante prevederi în sensul profesiei de magistrat sunt prevăzute în *Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii*, aprobat de Adunarea Generală O.N.U., în decembrie 1979. Astfel, acest cod prevede faptul că nici o persoană implicată în aplicarea legilor nu poate tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament inuman sau degradant şi nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi sau împrejurări excepţionale cum ar fi starea de război, o ameninţare contra securităţii naţionale, pentru a justifica pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.

În ceea ce priveşte **exigenţele legale** se impune cunoaşterea de către judecător a dispoziţiilor legii procesuale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanenţă. De asemenea, prevederile legale cu privire la mărturie, procedeele de tactică şi metodică în efectuarea audierii martorilor.

7.4.4. *Problematica psihologică a deliberării şi opiniei separate*

7.4.4.1. Deliberarea

După ce în şedinţa de judecată au avut loc dezbaterile, adică şi-au spus cuvântul în fond toate părţile prezente la proces, s-au audiat martorii şi experţii, s-au prezentat mijloacele de probă existente, iar inculpatul şi-a prezentat „ultimul cuvânt" şi instanţa se consideră lămurită, preşedintele declară dezbaterile închise şi judecătorii care alcătuiesc completul de judecată deliberează în vederea pronunţării hotărârii. Deliberarea are loc în secret (art. 307 C.pr.pen.).

Secretul deliberării are mare importanţă pentru a asigura o hotărâre justă, pronunţată de judecători numai potrivit legii şi convingerii lor intime, pe baza materialului probator din dosar, discutat de părţi în şedinţă. Astfel se păstrează încrederea în justeţea soluţiei şi obiectivitatea judecătorilor; totodată, se asigură judecătorilor liniştea pentru a chibzui temeinic.

În procesele simple sau când se rezolvă o excepţie, deliberarea în secret se poate face chiar în şedinţa de judecată, dar, de obicei, judecătorii se retrag în camera de chibzuire pentru deliberare.

Deliberarea este condusă de preşedintele completului, dar el are aceleaşi drepturi în ceea ce priveşte soluţia ca şi ceilalţi membri ai completului.

Din punct de vedere al luării hotărârii, nici o dificultate nu există în cazul judecătorului unic. Dacă însă completul de judecători este alcătuit din doi judecători, în cazul în care aceştia nu cad de acord asupra soluţiei, se ajunge la divergenţe, fie că este vorba de soluţia finală ce trebuie dată în

cauză, fie că este vorba de rezolvarea, pe tot parcursul judecății, a unor cereri, excepții sau incidente. Într-o astfel de situație cauza se repune pe rol – eventual de îndată, dacă părțile sunt prezente și se rejudecă în complet de divergență, adică se întregește completul de judecată cu președintele sau vicepreședintele instanței sau cu un judecător desemnat de președinte, ajungându-se astfel la un complet format din trei judecători, adică un număr impar.

În ipoteza completului de divergență, hotărârea se ia, desigur, în unanimitate, cum se întâmplă de regulă, dar dacă unul din membrii completului nu este de acord cu opinia majorității, el poate rămâne cu o opinie separată. Motivarea opiniei separate este obligatorie.

În cazul în care completul de judecată fiind format dintr-un număr impar se ajunge la mai mult de două păreri (de exemplu: unul dintre membrii completului este pentru admiterea în întregime a acțiunii, altul pentru respingerea ei, iar al treilea este pentru admiterea ei în parte), judecătorii ale căror păreri se apropie mai mult sunt datori să se unească într-o singură părere.

Dincolo de aceste aspecte de ordin strict procedural, **deliberarea** este concepută și legiferată pentru ca magistratul, judecătorul să poată cumpăni într-o stare de relaxare psihologică probele și argumentele, testate intersubiectiv în duelul judiciar.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare, de presiune vor influența intima convingere a magistratului sau vor impune o altă soluție, substituind voința acestuia, atunci duelul judiciar este inutil, iar justiția ajunge să se transforme într-o mașină de fabricat soluții în serie.

La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public și nici grefierul.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probațiune și apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului și aplicarea pedepsei. Toți membrii completului de judecată au îndatorirea să-și spună părerea asupra fiecărei chestiuni[332]. Ultimul care-și spune părerea este președintele.

Prin urmare, și instituția deliberării are o componentă psihologică ce are menirea să pună în valoare personalitatea judecătorului, calitățile ce

---

[332] Art. 324 alin. 2 C.pr.pen. Carol al II-lea se pretinde că părerile sunt culese de președinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad și continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ținut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: *„pentru ca judecătorii cu o experiență mai mare, deci cu o prestanță față de ceilalți, să nu îi influențeze"*.

structurează profilul psihointelectual şi moral-afectiv al acestuia, raportarea reală şi sinceră a magistratului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă, cunoaşterea valorilor şi intereselor legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale.

Credem, în finalul tuturor consideraţiilor expuse, că structura deliberării, realizată din perspectiva psihologică, poate şi trebuie să fie sistemul de referinţă al temeiurilor unor soluţii juridice fundamentate pe adevăr şi justiţie[333].

7.4.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică probabilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de a avea opinie separată şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născute pe această problematică atât la nivelul actului de înfăptuire a justiţiei, cât şi la cel al individului angrenat în acest mecanism: în taberele pro şi contra ale literaturii de specialitate, ale mijloacelor mass-media şi, nu în ultimul rând, ale practicienilor, o demonstrează situaţia fluctuantă a calificărilor juridice şi, inevitabil, a soluţiilor pronunţate în perioada post-decembristă.

În mod efectiv, orice schimbare de atitudine în pronunţarea unei soluţii ridică probleme psihologice inter- şi extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Putem conchide că, în ultimă analiză, există şi un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea judecătorului de a avea opinie separată.

Problematica legată de aspectul opiniei separate îşi găseşte fundamentarea juridică în dispoziţiile de drept procedural.

Legiuitorul impune ca hotărârea judecătorului să fie rezultatul acordului membrilor completului de judecată asupra soluţiilor date chestiunilor supuse deliberării. Dacă unanimitatea nu poate fi întrunită, hotărârea se ia cu majoritatea.

Chestiunea supusă analizei capătă nuanţe ce incită la discuţii în momentul în care judecătorul care opinează pentru soluţia cea mai severă trebuie să se alăture celei mai apropiate de părerea sa. Prin lege se consacră această obligaţie a magistratului de a se circumscrie unui punct de vedere ce

---

[333] Se exemplifică prin studiul unor încheieri şi motivări de hotărâri în cauze complexe. (Din arhiva persnală a autorului – T.B.).

va apărea mai apropiat de cel invocat de el. Această obligație supusă unei analize mai atente poate da naștere la interpretări nu lipsite de „patimă".

Dacă încercăm o abordare psihologică, considerăm că un element de pornire îl va constitui buna-credință a judecătorului.

Judecătorul (magistratul) trebuie să dea dovadă de profesionalism pe durata întregului proces și, de asemenea, de bună credință. Supunerea lui numai legii trebuie dublată și de latura morală a personalității sale.

Doctrinele moderne de drept au dat diferite definiții bunei-credințe, toate însă pornind de la cunoscuta maximă romană: *Honeste vivere, alterum non laudare sum qui que tribunere.*

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credință a magistratului, am preferat o definiție analitică, pornind de la convingerea că o scurtă prezentare a laturilor conceptului bunei-credințe servește mai eficient deontologia activității de judecător și ideea de justiție.

Capitolul VIII

EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME ŞI IMPLICAŢII PSIHOLOGICE

8.1. Punerea problemei

Una din problemele cu consecinţe grave în viaţa societăţii, în viaţa familiei şi la nivelul individului, este reprezentată de erorile judiciare.

Imperfecţiunea organelor noastre de recepţie, existenţa unor elemente de diferenţiere sub raportul însuşirilor de percepţie, memorare şi verbalizare de la un individ la altul, survenirea între momentul de recepţie a informaţiilor şi cel al reproducerii, a unui coeficient de alterare a faptelor memorate datorită unei serii de factori, a prezumţiei contestabilă privind sinceritatea individului, precum şi marile dificultăţi ridicate de aprecierea bunei sau relei-credinţe a unei persoane la momentul întocmirii unui act care serveşte ca probă, constituie, cu toate, aspecte de care judecătorul va trebui să ţină seama atunci când apreciază probele şi când deliberează.

De aceea, ţinând seama de toate aceste posibilităţi de deviere de la realitate, se impune utilizarea, pe întreaga durată a administrării şi evaluării probelor a acelor procedee elaborate de practica judiciară, în cunoaşterea deplină a legităţilor psihologice, care să îngăduie judecătorului să identifice mai întâi, posibilităţile obiective sau subiective de eroare, să atenueze sau să înlăture apoi consecinţele factorilor de alterare a adevărului, cu alte cuvinte, să evalueze exact, în ansamblul probelor, veridicitatea.

Toate aceste aspecte evidenţiate transferă întreaga dificultate asupra operaţiei finale legată de activitatea de apreciere a probelor.

Cunoscând dispoziţiile legale potrivit cărora probele sunt lăsate la libera apreciere a completului de judecată, nu trebuie pierdut din vedere că răspunderea care incumbă judecătorului este mare şi are implicaţii asupra hotărârii pe care o va pronunţa.

Complexitatea activităţii de înfăptuire a justiţiei – de la activitatea organelor de poliţie, a parchetelor şi până la activitatea instanţelor judecătoreşti – problemele ridicate pe parcursul acestei activităţi pot, în concurs cu anumite împrejurări, să determine erori judiciare.

În sens filosofic, prin eroare înțelegem concluzia care, datorită limitelor cunoașterii, observației superficiale, experimentului organizat în mod defectuos, nerespectării legilor logice, nu reflectă adevărat, veridic, realitatea obiectivă.

Prin **eroare judiciară** înțelegem **perceperea, interpretarea, sancționarea greșită, cu bună- sau rea-credință, a datelor faptice și juridice ridicate în cadrul procesului de înfăptuire a justiției.**

8.2. **Erori judiciare – scurt istoric**

Romanii apreciau ca esențiale pentru un contract trei elemente: obiectivul, consimțământul și capacitatea.

Printre cauzele care duc la inexistența consimțământului face parte și eroarea.

Eroarea este înțelegerea greșită a unor împrejurări. Uneori, când nu poartă asupra unor aspecte ce prezintă interes pentru părți, eroarea nu produce nici un efect asupra contractului, alteori însă, duce la inexistența acestuia. Următoarele cazuri de eroare atrăgeau nulitatea contractului: *error in negatio, error in persona, error in corpore* și *error in substantia.*

Error in negatio **(eroarea asupra naturii actului juridic)** apare atunci când o parte intenționează să încheie un anumit contract, iar cealaltă parte, crede că este vorba de o altă operațiune juridică.

Error in persona **(eroarea asupra identității persoanei)** se produce atunci când o parte crede că a încheiat contractul cu o anumită persoană și, în realitate, l-a încheiat cu altcineva.

Error in corpore **(eroarea asupra identității lucrului),** se produce când o parte crede că obiectul material al contractului este un anumit lucru, iar cealaltă parte crede că este vorba de alt lucru.

Error in substantia **(eroare asupra calităților esențiale ale lucrului)** apare atunci când o parte crede că a dobândit un lucru făcut dintr-o anumită materie și în realitate dobândește un lucru făcut din altă materie.

La romani, ca și în majoritatea legislațiilor moderne, nu se reglementa eroarea judiciară – determinată de greșita interpretare și aplicare a legii, de apreciere greșită a probelor.

De lege ferenda se impune adoptarea unui sistem sancționator care să protejeze justițiabilii de posibilele erori, să le deschidă calea la despăgubiri din partea statului (în calitatea lui de comitent care răspunde pentru fapta prepusului) să asigure o mai mare credibilitate în obiectivitatea și imparțialitatea magistraților.

Desigur că în măsura în care se reține reaua intenție în interpretarea și aplicarea legii, în aprecierea probelor – fapta va îmbrăca forma unor

infracțiuni (abuz de serviciu, purtare abuzivă, luare de mită, primirea de foloase necuvenite, trafic de influență etc.) sancționate ca atare[334].

---

[334] AFACEREA ASLAN

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap. Pe noptiera de lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori și un pistolet...

Și în seara zilei de 27 aprilie 1932, comisarul Constantin Țurai a fost din nou primul criminalist sosit la locul faptei, în strada Pictor Romano nr. 17, unde avusese loc un asasinat...

Victima, Sofia Aslan, o femeie în vârstă, dar în plină putere, fusese găsită împușcată în dormitorul ei, în jurul orei 22,00. Muribunda, la cererea fiului acesteia, Gheorghe Aslan, care chemase salvarea, fusese transportată la Spitalul Brîncovenesc, unde însă murise imediat fără a mai putea vorbi.

Din relatările soțului victimei, Teodor Aslan, fost director al Senatului și fost funcționar în serviciul Băncii Generale, acum pensionar, reieșea că, în seara zilei de 27 aprilie 1932, după ce împreună cu soția și fiul lor, Gheorghe Aslan, în vârstă de 28 de ani, au luat masa în sufrageria de la parter, s-au dus cu toții în odăile de culcare care se aflau la etajul clădirii.

Bătrânul Teodor Aslan, care dormea separat de soția sa, a arătat cum la scurt timp după terminarea mesei de seară, în timp ce dânsul, fiul și soția se retrăseseră în camerele lor de culcare, a auzit un strigăt și niște împușcături ce veneau din camera soției.

Ducându-se să vadă ce s-a întâmplat, a constatat că ușa dormitorului acesteia era închisă cu cheia pe dinăuntru și că în încăpere se auzeau gemete.

Bătrânul Aslan a mai arătat că sertarele biroului din camera căpitanului Gheorghe Aslan fuseseră sparte și pe jos în cameră s-a găsit un ciocan a cărui coadă de lemn era ruptă în bucăți. Într-unul din sertarele forțate și deschise se găsea un revolver, pe care spărgătorul nu l-a luat.

Dânsul credea că autorul faptei s-a strecurat din vreme în dormitorul victimei, unde a stat ascuns după ușă. După ce victima a intrat și a închis ușa, a atacat-o întrebând-o de ascunzătorile în care ține depozitați banii și bijuteriile. La riposta energică a victimei a fost nevoit s-o împuște și să-și asigure scăparea.

La rândul său, căpitanul Gheorghe Aslan relata că, după terminarea mesei, s-a dus în dormitor, dar nu a rămas pentru a se odihni ci, luându-și paltonul, a ieșit la o scurtă plimbare prin împrejurimi, încuind poarta la părăsirea imobilului.

După vreo jumătate de ora s-a întors acasă, unde, spre surprinderea lui, a găsit poarta deschisă. Când a urcat la etaj a constatat că mama lui este în agonie și a luat urgent măsurile ce s-au impus.

Cazul era de o complexitate extremă, iar cercetarea criminalistică hotărâtoare pentru emiterea de ipoteze corecte și justa soluționare a speței.

Tânărul Constantin Țurai se afla în fața unei probe dificile.

Pentru început, în lipsa cadavrului care fusese depus la morgă, realiza interpretarea urmelor de sânge şi a celor lăsate de pătrunderea proiectilelor în imobil şi pereţii unde se petrecuse crima.

O a doua etapă necesară lămuririi tuturor aspectelor a fost aceea a examinării, împreună cu medicul legist, a îmbrăcămintei victimei şi a urmelor lăsate de fiecare glonţ în corpul acesteia, precum şi a modului de dispunere a orificiilor de intrare şi ieşire.

În sfârşit, considera necesară revederea încă o dată a câmpului faptei, pentru a corobora datele obţinute cu condiţiile reale în care au avut loc tragerile, direcţiile şi distanţele de la care se trăsese.

Intenţia tânărului comisar criminalist era ca în lumina datelor autopsiei să găsească proiectilele ricoşate din corp, care împreună cu cele recoltate din organism, să poată constitui un set de proiectile de comparat cu cele ce se vor fi dobândit prin trageri experimentale cu armele ce vor fi incriminate la cercetările ulterioare.

Pentru prima dată în criminalistica română se pune problema identificării armei cu care s-a tras. Constantin Ţurai intuia acest lucru şi se pregătea ca atare.

Pentru investigaţiile privind căutarea celorlalte urme digitale, palmare, precum şi a altor urme lăsate de autor, Ţurai a revenit de nenumărate ori în câmpul faptei, marcând urmele descoperite în vederea fotografierii şi ridicării lor prin pelicule.

Cercetările şi investigaţiile au demarat în trombă, progresele cercetărilor criminalistice trezind o serie de întrebări. Iată, de exemplu, faptul că pe pantofii albi, cu vârfurile maron pe care îi purtase Gheorghe Aslan, Ţurai a descoperit urme fine de sânge ce păreau a fi fost pulverizate dintr-o arteră proaspăt secţionată. S-a explicat acest fenomen prin aceea că ele ar fi putut fi create cu ocazia ridicării muribundei şi transportării acesteia la spital.

În acelaşi timp, după cercetări extrem de minuţioase, Ţurai s-a pronunţat cu certitudine asupra faptului că în afara urmelor digitale ale defunctei Sofia Aslan şi ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei nu s-au mai găsit şi alte categorii de urme. De ce oare? Nimeni nu poate şti care ar fi fost cursul ulterior al cercetărilor, cert este faptul că vulpoii judiciarului au dat de o urmă pe care conform obiceiului s-au grăbit să o exploateze cât era „caldă". Luând în vizor toţi spărgătorii cu mod de operare deosebit s-a ajuns în cele din urmă la Ion Ştefănescu. Despre acest spărgător, inspectorul Frînculescu de la judiciar aflase prin „bună-voinţa" aşa-zisului „Picu" (hoţ aflat în detenţie şi fost tovarăş de fapte cu bănuitul) că încă din 1931 luaseră în vizor o casă „de făcut" pe str. Pictor Romano şi care în mod cert era casa lui Aslan.

Totodată, Picu a arătat inspectorului Frînculescu că Ion Ştefănescu se afla permanent în posesia unui pistol mic de calibru 6,35 mm pentru a face uz de el la nevoie.

Probele în acuzarea lui Ion Ştefănescu încep să se strângă. Se afla aşadar faptul că „pontul" de „a face" casa Aslan îi fusese dat acestuia de fiica spălătoresei

distinsei familii, care de altfel, recunoaşte că purtaseră discuţii asupra loviturii. Bomba dosarului rezidă însă în aceea că de la locul faptei se ridicase un fular de culoare albă, pătat de sânge, care este recunoscut a fi aparţinut lui Ion Ştefănescu.

În final, Ion Ştefănescu recunoaşte comiterea faptei în scop de jaf... pierderea fularului la locul faptei, luarea pontului de la fiica spălătoresei, spargerea sertarelor, însuşirea a 3600 lei, rezistenţa victimei şi împuşcarea acesteia cu pistoletul găsit asupra sa...

Toate bune, lux de probe, inclusiv recunoaşterile detaliate ale autorului. Expertiza balistică, la care Ţurai ţinea nespus de mult, iată devenea aproape de prisos.

Şi totuşi, Constantin Ţurai se apucă de treabă. Studiase şi cunoştea perfect metoda de identificare a armelor de foc a profesorului V. Balthazar (1922/1923), profesor de medicină legală la Facultatea din Paris. Experimentase posibilitatea imprimării, în bune condiţiuni, a succesiunii ghinturilor aflate pe proiectil cu ajutorul foiţei de staniol. Studiase temeinic cea mai competentă lucrare la vremea sa, şi anume „Expertiza armelor de foc" a profesorului de medicină-legală Wulfried Derome – Montreal 1929, însuşindu-şi temeinic tehnicile privind identitatea armei atât cu ajutorul proiectilelor trase, cât şi cu ajutorul tuburilor arse găsite la faţa locului.

După o muncă tenace de cercetare, fotografierea şi comparaţia sub microscop a tuburilor şi proiectilelor în litigiu cu cele de comparaţie, tânărul criminalist realiza pentru prima dată în poliţia tehnico-ştiinţifică română un raport de expertiză balistică cu concluzii stupefiante în derularea dosarului în curs: tuburile şi proiectilele recoltate în crima comisă prin împuşcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan nu au fost trase şi nu provin de la pistoletul cal. 6,35 mm găsit asupra lui Ion Ştefănescu şi cu care acesta afirma că împuşcase victima. Inspectorul Frînculescu, deloc surprins, considera însă că valoarea acestor concluzii este derizorie din moment ce autorul însuşi mărturisise comiterea faptei, iar pistolul era cal. 6,35 mm la fel ca şi proiectilele extrase din trupul victimei.

Instrucţia odată terminată, spărgătorul Ion Ştefănescu, zis „Tata Moşu", a fost trimis în judecata Curţii cu Juri a Capitalei, care pe baza probelor dosarului şi a martorilor audiaţi (cu toată negarea faptei, în instanţă, de către inculpat), l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru crima comisă.

Avocatul Henry Meitani a făcut o apărare strălucită, demonstrând şubrezeniile depoziţiilor martorilor acuzării, punând la îndoială buna lor credinţă, dat fiind faptul că erau recrutaţi din lumea infractorilor şi a concubinelor acestora.

Ce păcat însă, că în strălucita pledoarie, nu au fost aduse în faţa instanţei nici o problemă legată de urmele găsite la faţa locului (stropi de sânge, amprente papilare etc.) şi, mai ales, nu s-a replicat în nici un fel în legătură cu concluziile raportului de expertiză balistică, care excludeau faptul că arma crimei ar fi fost cea găsită asupra lui Ion Ştefănescu.

Epilog:

Condamnatul săvârşise aproape patru ani de ocnă când destinul a dat un curs

fericit amărâtelor de zile pe care avea să le mai trăiască...

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap ... Sinucigașul nu era nimeni altul decât Gheorghe Aslan, mai vechea noastră cunoștință. Întins pe pat, cu fața în sus, mai avea încă în mâna dreaptă un pistolet calibru 6,35 mm.

Pe noptieră, lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori prin care mărturisea că el a fost acela care o împușcase pe mama sa Sofia Aslan, în noaptea de 27 aprilie 1932, rugând autoritățile să întreprindă demersurile necesare pentru punerea în libertate a spărgătorului Ion Ștefănescu, care nu era autorul crimei pentru care a fost judecat și condamnat.

De prisos să mai consemnăm în acest final că rezultatul noii expertize balistice demonstra categoric: Gheorghe Aslan se sinucisese cu același pistolet cal. 6,35 mm pe care îl folosise cu patru ani în urmă la uciderea mamei sale.

Prin ignoranța vremurilor și împotriva vicisitudinilor de tot felul, tânărul comisar de poliție, expert criminalist, Constantin Țurai, începuse să-și facă temeinic drum.

Eroarea: 25 ani muncă silnică la care a fost condamnat Ion Ștefănescu, zis Tata Moșu.

Sursele erorii: o mixtură de disfuncții.

Ancheta nu sesizează șubrezeniile depozițiilor și nu pune la îndoială buna-credință, extrapolată pripit.

Judecata nu clarifică chestiuni fundamentale, nu controlează probele, ignorând expertiza balistică, lipsa experimentului judiciar.

Apărarea: nu fructifică raportul de expertiză balistică.

Probe în acuzare:

Declarația lui Picu:

- Faptul că numitul Picu dezvăluie intenția lui Ion Ștefănescu de a comite o spargere împreună cu el pe str. Pictor Romano, casa Aslan;
- Faptul că Ion Ștefănescu se află permanent în posesia unui pistol mic, cal. 6,35 mm;

Declarația fiicei spălătoresei:

- Faptul că ea fusese aceea care dăduse „pontul" și că se purtase discuții asupra modului de operare;

Declarația lui Ion Ștefănescu:

- Fularul recunoscut ca aparținându-i;
- Luarea pontului;
- Recunoașterea comiterii faptei în scop de jaf – 3600 lei;
- Spargerea sertarului;
- Împușcarea victimei cu pistoletul găsit asupra sa.

Probe în apărare:

Avocatul Henry Meitani

8.3. **Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri**

Error humanum est spune un vechi dicton latin şi fiinţa omenească, plină de păcate, îşi însuşeşte critic şi acest mic amănunt: de a se fi aflat în eroare, la un anumit moment şi într-o anumită situaţie, de a fi „căzut" în greşeală, cum ar spune filosoful, pur şi simplu de a-şi fi reprezentat în mod eronat situaţia de fapt.

Dictoanele, în general, concentrează o stare de fapt, o tensiune oarecare şi, datorită laconismului lor esenţial, au valoarea unui argument, practic a unei scuze, într-un „dialog" al greşelii, invocate de cel care a greşit şi care simte nevoia să se apere.

Dar undeva, de cealaltă parte, s-a produs ireparabilul, frustrarea nedreptăţii provocate de eroare, percepută în funcţie de structura caracterială a individului, iar în plan obiectiv s-au produs distorsiuni, abateri de la normal, ceva ce a fost fără să fi trebuit să fie.

---

0. Şubrezenia depoziţiilor martorilor acuzării, confirmă fapte colaterale, nu directe;

- Putea să fie luat „pontul", să fie pus la cale modul de operare, dar fapta să o fi făcut alţii (în lumea interlopă sunt lucrate frecvent ponturi comune);
- Fularul putea fi un element pe care membrii familiei Aslan să nu-l recunoască ca atare, iar Ion Ştefănescu să fi avut un fular asemănător sau chiar identic.

0. Îndoieli asupra bunei-credinţe a martorilor:

- recrutaţi din lumea interlopă şi a concubinelor acestora (profilul moral şi interese dubioase);
- „Picu" era în detenţie, avea interese, nu era liber, ci constrâns.

Chestiuni de clarificat:

- pe pantofii albi cu vârfurile maron, pe care-i purtase Gheorghe Aslan, comisarul Ţurai descoperise urme fine de sânge care păreau a fi pulverizate dintr-o arteră proaspăt secţionată;
- în afara urmelor digitale ale defunctei Sofia Aslan şi ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei, nu s-au mai găsit şi alte categorii de urme (digitale, şterse ...);
- concluziile expertizei balistice: tuburile şi proiectilele recoltate în crima comisă, prin împuşcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan, nu au fost trase şi nu provin de la pistoletul cal. 6.35 mm, găsit asupra lui Ion Ştefănescu şi cu care acesta afirma că împuşcase victima – acelaşi calibru, elemente traseologice distincte, excludere.

În momentul în care individul pretinde încălcarea unui drept subiectiv al său, pătrunde în mecanismul instituționalizat al Justiției statale, în plin câmp al dreptului obiectiv. Eroarea apare și aici inerentă naturii omenești, alterând raporturile interumane prestabilite. Eroarea de fapt este scuzabilă în Drept, în măsura în care sunt reparabile consecințele sale, iar sancțiunea merge de la anularea actelor săvârșite din eroare în timpul persistenței erorii, până la totala disculpare a individului generator al erorii și la restabilirea situației anterioare. Eroarea creează aparența bunei-credințe și o rezumă, restabilirea situației anterioare și repararea prejudiciului fiind, într-un fel, și o „primă" acordată bunei-credințe, principiu moral deosebit de important în Drept.

Acest mod de a privi lucrurile este specific dreptului privat, în special celui civil, bazat pe egalitatea și independența participanților, persoane fizice, la raporturile care formează obiectul acestui domeniu al dreptului.

Eroarea „judiciară" ține de domeniul dreptului penal ca ramură a dreptului public, cu reguli specifice, în care intervine statul ca apărător al interesului public. Intrăm într-un domeniu „mai serios" al dreptului, prin consecințele grave pe care le antrenează, în special în plan psihic, ținând de imprevizibil și, mai ales, de ireparabil. Practic, accentul cade pe relația judecător – inculpat, al căror rol se schimbă față de cel jucat până în momentul pronunțării hotărârii: judecătorul trece în prim plan, el este în același timp și subiect pasiv, în mintea căruia se produce greșita reprezentare a situației de fapt, a realității obiective, și subiect activ, generator a ceea ce se numește „eroare judiciară", adică el dispune condamnarea pe nedrept a inculpatului, deoarece nu el a săvârșit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuind să suporte consecințele unei fapte pe care nu a comis-o.

De fapt, eroarea judiciară ca atare, se poate califica abia în momentul descoperirii și condamnării adevăratului făptuitor, până atunci hotărârea de condamnare definitivă are o valoare relativă de adevăr, fiind executabilă ca atare.

Punctul central al discuției despre eroarea judiciară este, așadar, mecanismul formării convingerii intime a judecătorului, eronată datorită insuficienței probatoriului administrat sau ignorării anumitor probe esențiale pentru stabilirea adevărului, dar bazată în principal pe buna sa credință, pe convingerea că soluția sa este cea corectă, corespunzătoare situației de fapt și de drept. Buna sa credință este și premisa nesancționării judecătorului pentru provocarea erorii judiciare, el având dreptul la intima convingere, adică dreptul de a aprecia liber, conform conștiinței sale, cauza, și de a se pronunța ca atare, drept conferit de lege ca o „primă de încredere" în

judecata și conștiința magistratului, legea lăsând soluționarea cauzei „la luminile și înțelepciunea judecătorului".

Reaua-credință a magistratului în soluționarea cazului excede problema convingerii intime, ca motivație psihologică a pronunțării hotărârii. Judecătorul nu mai este subiectul pasiv al erorii de fapt, el provoacă sau cel puțin acceptă producerea erorii judiciare, atitudinea sa psihică ținând de domeniul intenției. El a ignorat total, cu bună știință, probatoriul administrat în cauza care conducea la concluzia nevinovăției inculpatului sau a cunoscut caracterul său fals, contrafăcut, pronunțând totuși o hotărâre de condamnare a inculpatului[335].

---

[335] CAZUL SACCO – VANZETTI

24 decembrie 1919, Bridgewater, în apropiere de Boston, SUA. Un autoturism marca Buick blochează calea unui camion ce transporta suma de 30.000 dolari, salariile pentru muncitorii unei fabrici de încălțăminte. Din autoturism coboară 3 bărbați înarmați care nu reușesc, totuși, să oprească camionul.

15 aprilie 1920, South Braintree, tot în apropiere de Boston, SUA. Doi indivizi necunoscuți îi împușcă pe doi salariați ai unei fabrici de încălțăminte și le sustrag suma de 30.000 dolari, salariile lucrătorilor. Tâlharii dispar cu un autoturism marca Buick. Observațiile martorilor nu sunt elocvente, se contrazic. La sediul poliției se primește un telefon anonim prin care se dă un indiciu. Se fac cercetări. În absența celui denunțat de către telefonul anonim, un anume Coacci, de origine italiană, polițiștii iau urma unor apropiați ai acestuia. Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti sunt arestați sub acuzația de participare la al doilea atac și, respectiv la ambele atacuri (Vanzetti). Cei doi sunt emigranți italieni, ambii sunt membri ai mișcării anarhiste, mișcare deloc agreată în SUA. În baza unor probe irelevante și insuficiente, beneficiind și de serviciile unei apărări foarte slab pregătite și ineficiente, cei doi acuzați sunt condamnați la moarte pentru asasinat de gradul întâi. Deși opinia publică din America și Europa li se alătură celor doi, aceștia sunt executați după mai mult de șase ani de așteptare.

După 50 de ani de la moartea celor doi, în urma efectuării unor noi anchete, contraanchete și expertize s-a putut dovedi nevinovăția acestora. La 20 iulie 1977 s-a pronunțat reabilitarea lor oficială și s-a proclamat ziua de 20 iulie, zi de amintire în întreg statul Massachusetts.

Date rezultate din cercetarea la fața locului:

- Șoferul camionului atacat în prima acțiune declară că agresorii erau trei. Unul dintre ei era înalt, brunet și purta o mustață foarte deasă. Ei foloseau un autoturism Buick.

- Al doilea atac – mașina folosită aici era aceeași cu cea din primul atac. Cele șase gloanțe trase asupra victimelor au fost marcate de către medicii legiști. Singurul

glonț mortal care a atins-o pe una dintre victime a fost notat cu un „III" roman. În cele din urmă totul va depinde de el.

- Atât Sacco, cât şi Vanzetti purtau asupra lor arme.

Erori de interpretare – disfuncții în exigențele de competență

1. Faptul că cei doi acuzați sunt membrii ai mişcării anarhiste nu este o garanție că cei doi au comis cele două atacuri;

2. Lipsa alibiului pentru cele două atacuri al lui Vanzetti este doar un indiciu, dar nu şi o garanție că el ar fi comis faptele;

3. Faptul că acuzații şi-au învățat depozițiile pe dinafară, ei neputând vorbi bine limba engleză nu înseamnă că ei sunt nesinceri;

4. Disfuncții în exigențele de competență ale avocaților apărării: absența capacității de persuasiune, comunicare redusă, lipsă de argumentare – participare la şedințe, practic, inexistentă.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Rea-credință datorată:

1. efect Halo – apartenența celor doi acuzați la mişcarea anarhistă;

2. efect Halo – condamnarea lui Vanzetti la 12 ani închisoare pentru primul atac a încurajat instanța în condamnarea celor doi şi pentru cel de-al doilea atac;

3. judecătorul Webster Thayer, preşedintele completului, era un magistrat integru, dar era un om al tradiției, ieşit dintr-o veche familie americană, un puritan care cu greu i-ar putea înțelege pe imigranții încă slab integrați, oameni care vociferează, care gesticulează, latini („Marile crime ale istoriei" – Bellemare P., Nahmias, J-F, p. 11);

4. confuzia produsă de numeroasele expertize balistice care nu au avut concluzii foarte clare;

5. confuzia produsă de mărturiile care nu erau prea clare.

Subiectivism al corpului de jurați datorat faptului că selecționarea lor s-a făcut din oficiu, împotriva voinței lor.

Ignoranță:

1. a negării faptelor de către acuzați, chiar şi pe scaunul electric;

2. a faptului că deşi Vanzetti a fost acuzat că şofa Buick-ul în cele două atacuri, acesta nu ştia să conducă.

Concluzie:

Prezentarea defectuoasă a apărării a contribuit la acuzarea celor doi. Introducerea procesului pe terenul politic, act realizat de către apărare, a reprezentat practic, condamnarea propriilor clienți. De aici influența politică s-a impus, fiind posibilă producerea erorii judiciare.

Inculpatul devine, după cum am mai spus, din acuzat victimă, fiind uneori, în cazul relei credințe a magistratului, antecondamnat încă din faza urmăririi penale, în care se adună probatoriul cauzei. Se încalcă astfel, în mod flagrant, principiul prezumției de nevinovăție, care funcționează în favoarea inculpatului până în momentul pronunțării hotărârii de către instanța de judecată, singura în măsură să aprecieze vinovăția sau nevinovăția acestuia. Încălcarea acestui principiu înseamnă nu numai lipsirea învinuitului sau inculpatului de un drept al său fundamental în procesul penal, ci și inducerea pentru inculpat a unei stări de teroare, de tensiune psihică, acesta realizând că probatoriul cauzei îi este nefavorabil, rechizitoriul susținând vinovăția sa, deși el se știe nevinovat. Individul simte că i s-a făcut o nedreptate și resimte acest lucru mai mult decât ca o simplă frustrare, ci ca pe un complot împotriva sa, el se simte prins în mecanismul judiciar statal și strivit fără nici o putere de apărare. Este un moment critic, de ruptură, care intră în sfera ireparabilului.

Trebuie amintită însă și posibilitatea reparării prejudiciului suferit în urma condamnării pe nedrept, de către inculpat, posibilitate conferită de lege (art. 504 și urm. C.p.).

Practica judiciară a mers pe principiul „reparării atât a consecințelor negative patrimoniale, cât și morale suferite de o persoană ca urmare a faptei ilicite, săvârșită de o altă persoană, sau alte suferințe de ordin psihic" (Decizia C.S.J. – Secția civilă nr. 1995/29.10.1992).

În completarea legislației interne, art. 50 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului ratificată și de România, prevede posibilitatea acordării „părților lezate, o reparație echitabilă", înțelegând prin aceasta atât acoperirea prejudiciului material, cât și moral, bineînțeles în măsura în care se poate vorbi de o „reparare", în adevăratul sens al cuvântului, a prejudiciului moral, iar acesta poate fi evaluat în bani[336].

---

[336] AFACEREA DREYFUS

În 1894, Ministerul de Război Francez ajunge la concluzia că documente secrete sunt comunicate serviciilor germane de informații. Pentru a stabili filiera, serviciul francez de informații a plasat o agentă, o femeie de serviciu la Ambasada Germană. Misiunea agentei era de a recupera toate hârtiile pe care le va găsi în coșurile de hârtii sau sobele ambasadei.

La 25 septembrie 1894, printre hârtiile remise se află și dovada pertinentă că în Statul Major General Francez se află un trădător. Documentul va purta denumirea „Borderou". Bănuielile s-au concentrat prea repede asupra lui Dreyfus. Principalul indiciu împotriva lui Dreyfus era asemănarea dintre scrisul acestuia și cel de pe borderou. Probele administrate în cauză erau atât de inconsistente și precare, încât

dacă nu ar fi existat o campanie dezlănţuită de presa antisemită, acesta nu ar fi fost condamnat.

Organul de cercetare a urmărit o singură pistă. S-a pornit de la ideea greşită potrivit căreia datele nu puteau fi furnizate decât de un ofiţer de stat major stagiar care avea acces la birourile de la care proveneau documentele.

La 10 octombrie 1894, rezultatele anchetei provizorii sunt comunicate. Conducerea armatei se întruneşte pentru a decide dacă Dreyfus trebuie trimis în judecată pentru înaltă trădare. Se cade de acord asupra necesităţii de a se lua în prealabil avizul a doi grafologi: Gobert – care a arătat că scrisul poate aparţine şi altei persoane decât a lui Dreyfus – şi Bertillon – care a fost categoric în a atribui scrisul de pe borderou lui Dreyfus, argumentând că asemănările şi deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou sunt o probă indiscutabilă a vinovăţiei, deoarece în cazul deosebirilor şi-ar fi putut modifica deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut.

Dreyfus este arestat de Ministerul de Război. Este pus să scrie sub dictare frazele de pe borderou şi i se sugerează că soluţia optimă este să se sinucidă. Dreyfus îşi declară nevinovăţia şi susţine că vrea să dovedească acest lucru.

Maiorul Paty, care a instrumentat cauza, atrage atenţia asupra fragilităţii probelor care obligă la măsura achitării. Cu toate acestea, Dreyfus este trimis în judecată pentru delictul de înaltă trădare. În timpul procesului, singura probă a acuzării, raportul expertului Bertillon a fost concludent înlăturat de apărare. Au fost prezentate acte secrete, neaduse la cunoştinţa nici a apărării şi nici a acuzării. Un act provenea de la ataşatul militar italian, era adresat ataşatului militar german şi făcea menţiuni la planurile furnizate de un anume D. Tribunalul l-a identificat cu Dreyfus. Al doilea înscris era o telegramă cifrată adresată de ataşatul militar italian şefului său de stat major, prin care solicita o dezminţire că Dreyfus ar fi avut relaţii cu el. Înscrisul a fost interpretat tendenţios. În baza acestor elemente, Dreyfus a fost condamnat la deportare pe viaţă şi degradare.

Recursul este respins, iar la 13 aprilie 1895, Dreyfus este îmbarcat şi transportat pe Insula Diavolului unde rămâne până în 1899, supravegheat în permanenţă şi maltratat.

După deportare, familia căpitanului susţinută de câţiva ofiţeri şi unele ziare ale vremii au declanşat o campanie de reabilitare. Acestora li se alătură şi Emile Zola prin ziarul său.

La 1 martie 1896 este interceptată o telegramă a ataşatului militar german adresată maiorului E., din al cărei conţinut reiese că E. furniza Ambasadei Germane informaţii secrete. Cercetarea destinatarului telegramei, examinarea scrisului acestuia, identic cu cel de pe borderou, conduce spre adevăratul trădător – maiorul Esterhazy, ofiţer de informaţii din armata franceză.

Încercările de a restabili adevărul se izbesc de rezistenţa îndârjită a celor care au contribuit, unii de bună-credinţă, iar alţii intenţionat, la grava eroare judiciară.

La 4 decembrie 1897, Consiliul de război începe instrucţia în afacerea E. E. este achitat.

Ofiţerul care instrumentase cauza trimite o scrisoare deschisă preşedintelui Consiliului de Miniştri, prin care arată că este în măsură să dovedească autorităţilor că două din documentele citate în Cameră şi datate din 1894, nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea document este fals. Ofiţerul este arestat.

La 26 septembrie 1898, Ministerul Justiţiei sesizează Curtea de Casaţie cu o cerere de revizuire a procesului Dreyfus. E. este compromis prin probele descoperite la anchetă şi părăseşte Franţa.

La 3 iunie 1899, Curtea de Casaţie, în secţii reunite, hotărăşte în unanimitate, casarea sentinţei cu condamnarea lui Dreyfus. Acesta este readus în Franţa. Hotărârea tribunalului a fost neaşteptată şi surprinzătoare. Dreyfus este declarat vinovat.

La 12 iulie 1906, Curtea de Casaţie este din nou sesizată. La 20 iulie 1906, afacerea Dreyfus se închide definitiv. Alfred Dreyfus va fi definitiv reabilitat, reintegrat, avansat şi decorat cu „Legiunea de Onoare". Se terminase, în sfârşit, un proces care a zdruncinat din temelii societatea şi statul francez.

Rezumatul procesului:

Eroarea: Deportarea pe viaţă şi degradarea.

Sursele erorii: Un concurs de nereguli.

Ancheta:

- nu constată şubrezenii, nici probe, borderou;
- organul de cercetare a urmărit o singură pistă;
- punctul de plecare în investigaţie a fost greşit;
- trădătorul este ofiţerul de stat major stagiar, pentru că numai stagiarii aveau acces la documentele respective.

Judecata:

- nu lămureşte aspecte importante, nu controlează veridicitatea probelor şi nu pune la îndoială buna-credinţă a celor care le-au furnizat;
- interpretează greşit documentele secrete aduse ca probă (D. nu înseamnă neapărat Dreyfus);
- se desfăşoară sub imperiul presiunii opiniei publice potrivnice evreilor.

Apărarea:

- nu consolidează netemeinicia, falsitatea aprecierilor grafologice asupra borderoului. Nu solicită o expertiză suplimentară;
- ce alţi ofiţeri aveau acces sau erau interesaţi în furnizarea de documente secrete;

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare

Am arătat deja că elementul esențial în producerea erorii judiciare este intima convingere a judecătorului în aprecierea cauzei. Dar în mecanismul său de formare pot interveni diverşi factori de distorsiune, care apar ca surse indirecte ale erorii judiciare[337].

- raționamentul greşit al grafologului;
- reaua-credință a celor implicați în cercetarea cazului şi a celor care aveau cunoştințe de nevinovăția lui Dreyfus;
- măsura în care presiunea mass-media a influențat hotărârea luată.

Probe în acuzare:

- faptul ca borderoul avea pe el mențiuni scrise asemănătoare cu scrisul lui Dreyfus;

1. Declarația grafologului Bertillon:

- Raționamentul greşit potrivit căruia asemănările şi deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou atestă vinovăția, pentru că în cazul deosebirilor, Dreyfus şi-ar fi modificat deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut;

2. Înscrisurile secrete prezentate instanței:

- D. nu înseamnă Dreyfus;
- Solicitarea de a arăta că Dreyfus nu a avut relații cu ataşatul militar italian a fost interpretată ca vinovăția aparatului militar italian de a apăra un agent.

În recurs:

- Instanța persistă în eroare;
- Consiliul de Miniştri dispune, incorect, măsura arestării ofițerului care a instrumentat cauza şi a afirmat că poate dovedi că cele două documente secrete nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea este fals.

Probe în apărare:

- Şubrezenia afirmației grafologului;
- Interpretarea univocă a documentelor secrete susceptibile de cel puțin două interpretări;
- Efectul Halo: specialist grafolog egal cunoscător sigur, proba incontestabilă;

În recurs:

- Greşita interpretare a documentelor care au stat la baza condamnării;
- Reaua-credință în luarea în considerare a noilor aspecte relevante.

[337] AFACEREA ANCA

În vara anului 1977, Anca Broscotean, în vârstă de 18 ani, venită din Sibiu pentru examene, este ucisă cu o ferocitate dementă, şi şase colete cu segmente

desprinse din cadavrul ciopârțit sunt găsite în puncte diferite din parcurile Capitalei. Zvonul despre un nou Rîmaru alarmează autoritățile care ordonă prinderea de urgență a ucigașului.

Echipa de anchetatori, în urma cercetărilor efectuate într-un timp record, îl găsește vinovat pe Gheorghe Samoilescu, o cunoștință întâmplătoare a victimei. Inițial fusese scos din cauză pe baza probelor adunate până atunci. Samoilescu este condamnat la 25 de ani închisoare și executase deja 4 ani de detenție, când absolut întâmplător, este arestat adevăratul criminal, Romca Cosmici, care își mărturisește vinovăția și în cazul Anca. Procuratura s-a văzut nevoită să revizuiască dosarul prin care s-au susținut învinuirile ce i-au adus lui Samoilescu condamnarea, ordonând, în final, scoaterea de sub urmărire penală a acestuia, executarea pedepsei fiind anterior suspendată prin ordinul procurorului general.

A. *Aspecte legate de interpretarea probelor în acuzare*

1. În cazul Anca, prin modul cum a fost administrată proba testimonială s-a demonstrat clar încălcarea dispozițiilor procedurale de către echipa de anchetatori.

Astfel, declarațiile martorilor au fost obținute prin derutarea acestora în cadrul recunoașterii de obiecte sau prin presiuni psihice: martora principală, prietena soților Samoilescu, care susținuse inițial alibiul în favoarea inculpatului pentru ziua crimei, și-a schimbat ulterior declarația, deși aceasta a fost infirmată de alte mărturii, în cursul anchetei având, în general, o poziție oscilantă: un alt martor, vecinul tatălui inculpatului, declarând că nu cunoaște nimic în legătură cu cauza, a fost arestat imediat și ținut 51 zile în arest, deși nu plana asupra sa nici cea mai mică umbră de îndoială.

2. Cel mai înspăimântător fapt al acestei pseudo-anchete judiciare a fost însă modul de audiere al principalilor învinuiți: Gheorghe Samoilescu și soția sa Elisabeta (Tuți), acuzată de complicitate la omor deosebit de grav, audiere efectuată în condiții de teroare psihică, agravată și de suferințele fizice provocate în cazul lui Samoilescu, prin tortura după metode inchizitoriale. Cedând psihic, Elisabeta Samoilescu a scris pur și simplu declarația prin care afirma vinovăția soțului său după dictarea anchetatorilor.

3. Sinuciderea părinților inculpatului în cursul urmăririi penale a fost interpretată ca dovadă a vinovăției acestuia „fiind consecința temerii de urmările omorului comis în locuința lor și ale participării Silviei Samoilescu (mama inculpatului) la secționarea și transportul cadavrului", deși este știut că un fapt de o asemenea natură nu poate constitui o probă pertinentă și concludentă în fața instanței.

4. Petele de sânge descoperite în baia apartamentului părinților lui Samoilescu au fost considerate ca aparținând cu certitudine victimei, deși datorită procesului de hemoliză rezultat în urma spălării cu apă a pardoselii nu se putea stabili grupa de

sânge din care provenea. Astfel, o urmă neutră, irelevantă, prin concluziile sale, a fost interpretată cert în defavoarea învinuitului.

5. Procesele verbale de recunoaştere a corpurilor delicte au fost întocmite, cu încălcarea dispoziţiilor procedurale şi cu ignorarea principiilor psihologiei judiciare: martorilor le-au fost prezentate numai corpurile delicte ca atare, fără a fi incluse într-un grup de obiecte cu caracteristici apropiate. De altfel, în general, în actele procedurale s-a consemnat că martorii recunosc cu certitudine lucrurile ca aparţinând părinţilor inculpatului, deşi susţinerile se refereau la perioade situate cu 5-7 ani în urmă, iar sacoşele respective erau obiecte de serie fără elemente de individualizare.

B. *Ignorarea probelor în apărare*

Au existat probe clare care demonstrau că Samoilescu nu poate fi autorul crimei, care însă au fost înlăturate:

- Astfel, alibiul susţinut de inculpat a fost înlăturat prin mărturia unei singure persoane deşi aceasta a fost contrazisă de declaraţiile altor martori, vecini ai inculpatului;
- Cel puţin un colet, Samoilescu nu l-ar fi putut depune, deoarece exista un martor ocular care a stabilit ora depunerii acestuia, oră pentru care inculpatul avea alibi susţinut cu martori;
- Tipul de sacoşă pe care unii martori l-au recunoscut ca aparţinând familiei Samoilescu, nu se fabricase încă în anii 1971-1972, când martorii au susţinut că le-au văzut la aceştia;
- Amprentele papilare de pe ambalajul coletelor nu aparţineau lui Samoilescu.

C. *Încălcarea exigenţelor de competenţă*

Considerăm că este necesară tratarea distinctă a problemei încălcării exigenţelor de competenţă, fiind evidentă încălcarea expertizelor de specialitate sau interpretarea lor în defavoarea inculpatului, atunci când concluziile acestora erau incerte.

Astfel, încă din faza iniţială a cercetărilor, a fost solicitată investigarea conduitei simulate a învinuiţilor Gheorghe Samoilescu şi Elisabeta Samoilescu, soţia acestuia. Concluziile, în ambele testări efectuate, au fost cert negative, cu alte cuvinte a fost evidenţiată absenţa stres-ului emoţional în raport cu problematica critică pentru ambii subiecţi.

Dat fiind caracterul de relativă noutate al acestei tehnici de investigaţie în România (cu aceasta se lucra la Institutul de Criminalistică din 1975, iar în anul în cauză – 1977 –, expertul lt. psiholog Butoi Tudorel, actualmente colonel, abia efectuase un stagiu de instruire în Iugoslavia), expertiza biodetecţiei comportamentului simulat a fost efectiv ignorată de anchetator şi plasată în afara

probatoriului necesar cauzei.

Expertiza psihiatrică a fost efectuată „de un organ necompetent", după cum susţine Procuratura în ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală, iar concluziile sale ar fi trebuit să meargă în direcţia stabilirii psihopatiei autorului (aşa cum s-a întâmplat în cazul adevăratului criminal), ceea ce nu era cazul lui Samoilescu.

De asemenea, proba expertiză a măsurătorii deschiderii dintre degetul gros şi degetul arătător, irelevantă prin concluziile prezentate, a fost interpretată în defavoarea lui Samoilescu.

D. *Problema convingerii intime a instanţei de judecată*

Am precizat deja că intima convingere a judecătorului în pronunţarea hotărârii reprezenta o ultimă şansă de anihilare a distorsiunilor provocate în cursul procesului, prin administrarea probelor propuse de organul de urmărire penală în dovedirea vinovăţiei inculpatului. În cazul Anca, însăşi intima convingere nu a îndeplinit acest rol, pentru simplul motiv că nu era posibil acest lucru: totul fusese înscenat cu minuţiozitate, fuseseră înlăturate toate urmele care ar fi putut da naştere unor cât de mici suspiciuni, îndoieli, probele în acuzare sunau verosimil şi convingător. Instanţa şi-ar fi putut exercita mai insistent rolul activ, dar nu este sigur că ar fi reuşit să contracareze versiunea organului de anchetă şi, oricum, ar fi fost inutil, deoarece pârghiile controlului ierarhic s-ar fi pus în mişcare şi ar fi împins lucrurile în direcţia dorită.

A fost o eroare judiciară provocată, învinuitul antecondamnat încă din faza cercetării şi urmăririi penale, din raţiuni care excedau sfera vinovăţiei sale în comiterea faptei, iar intima convingere a judecătorului, ca izvor imediat al erorii judiciare, a fost dirijată, „manipulată" în direcţia dorită, respectiv a condamnării unui om nevinovat.

În sinteză:

Avem, deci, de a face cu o eroare judiciară prin consecinţele hotărârii definitive pronunţate de instanţa de judecată – condamnarea pe nedrept a inculpatului, dar o eroare provocată, o înscenare diabolică realizată încă din faza urmăririi penale, când au fost administrate numai probe în acuzare, printre care unele obţinute cu încălcarea normelor procedurale. Probele evidente, care excludeau vinovăţia lui Gheorghe Samoilescu, au fost înlăturate sau neglijate, după cum releva ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală a lui Samoilescu din 15.07.1981.

Se constată astfel intervenţia, încă din faza anchetei penale, a surselor de distorsiune psihologică implicate în mecanismul de producere a erorii judiciare. Este vorba, în primul rând de încălcarea exigenţelor legale: întreaga anchetă penală a fost condusă, de la bun început, spre demonstrarea vinovăţiei bănuitului, cu încălcarea celor mai elementare reguli procedurale şi, mai ales, a prezumţiei de nevinovăţie, ca

principiu esențial care asigură nu numai desfășurarea în condiții de legalitate a cercetării și urmăririi penale, ci și apărarea poziției psihice a învinuitului socotit nevinovat până în momentul rămânerii definitive a hotărârii.

Totodată, au fost încălcate dispozițiile procedurale privitoare la tactica și psihologia ascultării învinuiților, a martorilor, precum și la efectuarea recunoașterii de obiecte.

Este vorba, în al doilea rând, de nerespectarea exigențelor de competență, prin ignorarea expertizei biodetecției judiciare, a expertizei psihiatrice și a celor sanguine efectuate în cauză.

Dar, în special, este vorba de încălcarea exigențelor etice și moral-juridice, în condițiile relei-credințe a organismului de urmărire penală în administrarea și aprecierea probelor și formularea concluziilor. Aprecierea în termeni juridici a relei-credințe a activității anchetatorilor nu aruncă decât o vagă lumină asupra celor petrecute în realitate: era neapărată nevoie de un „țap ispășitor" și a fost găsit în persoana ghinionistului Gheorghe Samoilescu, arestat sub o învinuire oarecare în speranța liniștirii spiritelor agitate. Dar o dată format „bulgărele de zăpadă" el nu a mai putut fi oprit și a luat-o la vale transformându-se într-o adevărată avalanșă. Autoritățile au ordonat pedepsirea extrem de severă a lui Samoilescu, chiar condamnarea lui la moarte.

Încercând surprinderea în planul psihologic a reflectării faptelor prezentate, fenomen pe care l-au denumit generic în termenii „încălcării exigențelor etice și moral-juridice" de către anchetatori, s-ar putea spune că inițial a fost vorba de încercarea de găsire a unei soluții de moment – arestarea lui Samoilescu pentru furtul medalionului (nelegală în esență, neexistând nici o probă în susținerea acuzației) – pentru a potoli lucrurile și a preveni scandalul care deja se prefigura. Ulterior, când inevitabilul se produsese a fost evidentă reaua-credință a anchetatorilor: lipsa de scrupule și perseverența, aproape diabolică, în adunarea probelor pentru susținerea vinovăției unui om pe care îl știau nevinovat, toate pe fondul obedienței față de Puterea atotputernică și al carierismului, oameni pentru care frica de a nu-și pierde „scaunul", de a nu-și periclita propria situație a însemnat mai mult decât gândul că un om nevinovat urma, prin fapta lor, să fie condamnat pe nedrept, cu consecințe psihice incalculabile. Aceasta ține de conștiința fiecăruia, dar nu trebuie să uităm faptul că totul a fost posibil, la proporțiile acestea, monstruoase, datorită mecanismului specific statului totalitar, care a făcut ca ordinul șefului statului să aibă, din treaptă în treaptă, pe linia subordonării ierarhice, valoarea unui „imperativ categoric" perceput ca atare de persoanele abilitate să instrumenteze cauza penală și care s-au grăbit să-l îndeplinească cu frică pentru propria situație, dar și cu siguranța „spatelui acoperit" și cu conștiința împăcată, deoarece executau ordinul unui superior și, deci, răspunderea

a) Un asemenea factor îl poate constitui, în primul rând, **proba testimonială** administrată în cauza respectivă care este adesea o probă esențială în clarificarea situației de fapt și care, coroborată cu alte probe administrate, poate duce la aflarea adevărului și la stabilirea vinovăției inculpatului.

Analizând cauzele unor erori judiciare în procese penale celebre, unul din marii maeștri ai Baroului din Paris aprecia că „persoanele care dețineau, fiecare în parte, un fragment de adevăr au tăcut de teamă, interes sau indiferență". Printre aceste persoane se număra, desigur, și martorii audiați în proces, care fie că au tăcut, fie că nu au spus adevărul în legătură cu faptele cunoscute de ei, ce reprezintă împrejurări esențiale ale cauzei. Ei se situează pe poziția psihologică a „relei-credințe", deoarece cu intenție au ascuns sau denaturat adevărul în relatările lor, fie că aceasta s-a datora fricii, interesului, indiferenței, iar atitudinea lor este folosită de persoanele interesate pentru construirea unei versiuni mincinoase, a unui „alibi" care să nu poată fi combătut printr-o probă contrară, chiar dacă mărturia ar fi născut îndoială sau relatări false. De aceea putem spune că este aproape imposibil ca mărturia de bună-credință să fie sursă a erorii judiciare: ea este la rândul ei, produsul erorii în care s-a aflat martorul în legătură cu împrejurările de fapt ale cauzei, explicată în literatura juridică prin conceptul *unghiului de deviere*, iar în plan intențional îi corespunde convingerea martorului, întemeiată pe buna sa credință, că lucrurile s-au petrecut în realitate astfel cum el le-a perceput și le-a relatat. Lipsește aici intenția fabricării unei versiuni mincinoase care să îndrume pe o pistă falsă cercetarea. Numai când intervin și alte surse de distorsiune, ținând de exigențe de competență, atunci când nu s-a făcut dovada contrară, deși aceasta se putea realiza prin administrarea altor probe, se poate vorbi de mărturia de bună-credință ca sursă a erorii judiciare.

b) Un alt posibil izvor direct al erorii judiciare îl constituie **exigențele de competență**, mai sus amintite, care presupun adaptarea pregătirii de specialitate a magistratului la cerințele tehnologiei judiciare moderne, aceasta însemnând în primul rând capacitatea lui psihică de a înțelege caracterul de noutate al acestei tehnologii și importanța sa în soluționarea cauzelor judiciare, solicitând contribuția expertizelor de specialitate în procesul penal, sub formă de probe, ale căror concluzii să fie apreciate la valoarea lor reală și coroborate cu alte mijloace de probă revelatoare pentru

---

nu le revenea în mod direct.

Așadar, încălcarea exigențelor legale și de competență a fost realizată cu bună-știință, urmare firească a încălcării exigențelor etice și moral-juridice.

aflarea adevărului. În al doilea rând, trebuie să ţinem cont şi de răspândirea tehnologiei respective din punct de vedere al utilizării ei în practică, de impunerea ei ca o probă serioasă în procesul penal, ale cărei rezultate să fie recunoscute şi apreciate la justa lor valoare, să capete, cum s-ar spune în limbajul juridic, opozabilitate erga omnes.

c) Cât despre **exigenţele moral-juridice şi etice**, ca posibile surse de distorsiune implicate în erorile judiciare, ele raportează activitatea magistratului la valorile morale general acceptate de societate, la valorile morale acceptate de propria conştiinţă şi impuse în practică, la ansamblul drepturilor şi îndatoririlor prescrise de profesia sa şi aplicabile în fiecare cauză judiciară în parte. Existenţa unor lacune în ceea ce priveşte aceste exigenţe, se subsumează conceptului de „rea-credinţă" a magistratului, pe care le-am folosit până acum, ca un concept operaţional generic pe care l-am identificat ca o sursă directă principală a erorii judiciare, care excede sfera convingerii intime.

8.5. **Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar**

8.5.1. *Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică*[338] *(posibilităţi, limite, surse de eroare)*

I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliţie şi organe ale parchetului)

În contextul întregului sistem probator de la noi, o contribuţie în garantarea practică a principiului prezumţiei de nevinovăţie o au şi expertizele criminalistice.

a) Unele din cauzele obiective ale erorilor expertizei criminalistice se pot datora:

- Expertului care nu are cunoştinţe temeinice în domeniul ştiinţei criminalistice şi al metodelor de expertiză pe care le utilizează, este superficial în activitatea de cercetare, efectuând examinări incomplete sau de suprafaţă, este imprudent sau neglijent în exercitarea atribuţiilor sale;
- Calităţii judecăţilor expertului criminalist influenţate de vanitate şi orgoliu, de înclinarea spre cazuri rare, spre concluzii lipsite de logică, spre păreri preconcepute;

---

[338] Vezi în *Tratat practic de criminalistică*, Editura M.I., Bucureşti, 1982, vol.IV, contribuţia g-ral dr. Ion Anghelescu, p. 272-287; scurte extrase selectiv şi prelucrări personale.

- Fetişizării tehnicii, întrucât, în pofida progresului tehnic, riscul de a greşi în investigaţii, persistă;
- Aplicării tehnicii, nu ca mijloc de cercetare, ci ca un ţel, fără a fi permanent supusă spiritului critic şi gândirii creatoare a expertului;
- Întreruperii repetate a expertului criminalist de la executarea cu continuitate a cercetărilor ştiinţifice de laborator;
- Participării expertului criminalist la realizarea unor acte de urmărire penală, care îl pot influenţa în concluziile formulate;
- Depăşirii competenţei sale profesionale sau încercării de a rezolva prin expertiză probleme de ordin juridic;
- Lipsei experienţei practice a expertului criminalist;
- Activităţii auxiliarilor expertului criminalist, cu precădere a laboranţilor, care, nepregătind proba în litigiu sau pe cea de comparaţie în prezenţa expertului, pot greşi, determinând în final concluzii eronate.

b) Dintre cauzele subiective care pot genera erori în expertiza criminalistică, importante sunt:

- Teama de răspundere;
- Neîncrederea în sine;
- Atitudinea temerară;
- Lipsa de organizare a activităţilor;
- Comportamentul birocratic;
- Existenţa unei concepţii lipsită de exigenţă cu privire la exercitarea profesiei de expert.

Vom analiza câteva categorii de erori care pot apărea în expertiza criminalistică:

1. ***Erori produse ca urmare a ridicării şi ambalării necorespunzătoare a urmelor sau a corpurilor delicte***

Orice abatere de la normele criminalistice de ridicare şi ambalare a urmei unui corp delict poate fi o sursă de eroare.

O simplă ridicare a urmei-materie de pe obiectul purtător, executată în mod necorespunzător, face ca în materialul recoltat să apară unele componente organice sau anorganice străine acesteia, care vor conduce uneori la imposibilitatea separării lor de componentele caracteristice urmei în litigiu şi deci la formularea unei concluzii eronate.

Acelaşi deznodământ nedorit îl poate produce şi o ambalare necorespunzătoare a urmelor în litigiu. Cel mai adesea, erorile se produc ca urmare a ambalării în acelaşi loc a urmei în litigiu cu probele de comparaţie.

O altă sursă de eroare o poate constitui şi contaminarea produselor în litigiu în procesul pregătirii în laborator, în vederea examinării. În aceste împrejurări, din lipsa unei metodologii specifice de preparare a probelor

pentru expertiză ori din neglijența expertului criminalist, se poate ajunge la contaminarea probei în litigiu pe plan calitativ sau cantitativ cu o serie de elemente străine, îngreunându-se formarea unei concluzii juste.

2. ***Erori produse prin neexaminarea probelor în aceleași condiții.***

În majoritatea expertizelor criminalistice se folosesc și mijloace tehnice (spectrometru, spectrografe, gazocromatografe, laseri, microscoape și calculatoare electronice) care, în ipoteza unei simple modificări a parametrilor tehnicii de lucru în examinarea modelelor de comparație față de parametrii utilizați în cercetarea probelor în litigiu, conduce în mod sigur la instalarea unei erori în concluziile formulate[339].

3. ***Erori produse prin neexaminarea originalului***

Expertul este obligat să efectueze examinarea urmei după originalul urmei sau probei în litigiu, căci altfel se ajunge lesne la erori[340].

Există discuții în privința efectuării expertizei după copii în cazul expertizei grafice și a vocii și vorbirii. Dar și în aceste cazuri, oricât de bine ar fi realizată fotocopia originalului, în condiții de laborator, sau o copie a benzii magnetice, pot apărea o serie de deformări care pot genera erori.

Expertiza grafică nu trebuie efectuată niciodată după copii xerox, deoarece în cazul existenței ștersăturii, răzăturii, trăsăturile, urmele de apăsare etc. nu apar ca pe original, și deci nu pot fi percepute, examinate și puse în evidență în cuprinsul expertizei criminalistice.

4. ***Erori produse prin compararea urmei cu obiectul creator de urmă***

Regula potrivit căreia urma infracțiunii nu se compară cu obiectul creator, ci cu o urmă creată în mod experimental cu ajutorul acestuia, este de natură să genereze erori dacă este încălcată[341].

---

[339] Exemplu: Într-o expertiză dactiloscopică, inversarea sau neinversarea, după caz, a clișeului urmei digitale poate determina erori privind identitatea persoanei.

[340] Exemplu: În cazul urmelor materiale (de sticlă, plastic, tuș, spermă, sânge), dacă nu se cercetează urma propriu-zisă, nu se pot determina componentele acesteia și deci nu se poate formula o concluzie justă.

[341] Exemplu: Comparația între urma lăsată de încălțămintea presupusului infractor găsită la locul faptei, și încălțăminte generează eroarea. Comparația se face între urma lăsată de încălțăminte și urma creată experimental.

5. ***Erori produse ca urmare a nefolosirii tuturor mijloacelor şi metodelor de expertiză.***

Pe baza unei practici îndelungate, este necesar să se sublinieze că examinarea aceleiaşi urme cu ajutorul tuturor posibilităţilor oferite de ştiinţă constituie, în expertiza criminalistică o garanţie a stabilirii adevărului ştiinţific, deci o cale sigură de înlăturare a erorii şi a implicaţiilor ei nefaste în procesul judiciar.

6. ***Erori produse în procesul constatării şi interpretării caracteristicilor identificatoare***

Ca urmare a neevaluării totale a caracteristicilor identificatoare generale şi individuale oferite de proba în litigiu şi de modelele de comparaţie, pentru obţinerea întregii cantităţi de informaţie ştiinţifică, se poate instala eroarea în condiţiile expertului.

Se poate vorbi de funcţia de preponderenţă a unor părţi izolate asupra ansamblului imaginii obiectului examinat.

Expertul cu experienţă ştie că nu poate întâlni în toate cazurile, o concordanţă deplină între toate caracteristicile identificatoare, astfel încât să înceteze orice îndoială cu privire la identitatea acestora.

În raport de valoarea caracteristicilor identificatoare constatate de expert apare uneori necesitatea gradării concluziilor. Etalonul vizat, care să permită gradarea concluziei, este rezultatul reunirii cunoştinţelor de specialitate, experienţei şi datelor oferite de urmele şi probele de comparaţie examinate.

O sursă de eroare în expertiza criminalistică poate fi introducerea de către expert a unor caracteristici foarte relative sau nespecifice în complexul de caracteristici care urmează a fi cercetate pentru formularea concluziei.

7. ***Erori produse din cauza aprecierii necorespunzătoare a detaliilor nesemnificative***

Unele detalii găsite într-o urmă supusă expertizei pot fi uneori nesemnificative, determinând concluzii în cercetarea de laborator a acestora, mai ales atunci când expertul nu reuşeşte să le aprecieze ca atare şi să stabilească cum au acţionat asupra lor agenţii modificatori.

Detaliile relevante în urmă sau proba în litigiu pot constitui caracteristici cu valoare identificatoare numai dacă au o frecvenţă constantă. Atunci când un detaliu nu are o repetabilitate constantă, trebuie apreciată de expert ca un amănunt accidental. Este important pentru expert să reţină că un detaliu poate deschide, uneori, o nouă pistă de cercetare.

8. ***Erori de măsurare sau de calcul***

Măsurarea şi calculele sunt făcute de către expert în etapa intuitivă. În momentul în care începe să-şi pună întrebări, trece în faza raţionamentului necesar unei cercetări ştiinţifice. Ca atare, orice greşeală, făcută de expert în activitatea de măsurare ori în calcule, va produce eroare şi în raţionamentele întemeiate pe acesta.

9. ***Erori de logică***

Asemenea erori sunt:

- Erori de logică formală (aprecierea incorectă a deducţiilor);
- Erori materiale (relatarea greşită a faptelor);
- Erori verbale sau scrise (folosirea eronată a termenilor);
- Erori produse prin nerespectarea principiilor de bază ale demonstraţiei;
- Erori generate de raţionamente greşite, datorate confuziei în delimitarea categoriilor filosofice: necesar-întâmplător, posibil-real, identitate-asemănare;
- Erori datorate nerespectării raportului logic cauză-efect etc.

10. ***Erori produse prin aprecieri subiective***

Subiectivismul poate fi determinat de:

- Informaţiile însoţitoare actului procedural de dispunere a expertizei;
- Forţa sugestivă a unor date preliminare;
- Teama de a contrazice o apreciere aproape stabilită sau grija de a nu dezamăgi;
- Netemeinicia concluziilor poate fi rezultatul crizei de timp;
- Lipsa posibilităţii unei examinări prealabile a probei asupra căruia expertul este chemat să se pronunţe;
- Confruntarea personală a expertului cu inculpatul în faţa tribunalului;
- Necesitatea unei continue perfecţionări în ceea ce priveşte pregătirea de specialitate şi gradul de obiectivitate;
- Necesitatea nuanţării unor aprecieri;
- Formularea unor concluzii de mare probabilitate etc.

11. ***Erori produse prin examinarea unui scris sau a unei voci în limbi străine***

Expertul nu trebuie să procedeze niciodată la compararea grafică a două manuscrise străine, dacă nu are la dispoziţie cel puţin modelele

alfabetice ale țării respective. Este indicat ca cercetarea să fie făcută de un expert criminalist din zona lingvistică respectivă, care cunoaște bine limba.

12. ***Erori produse prin neefectuarea experimentelor***

Neefectuarea experimentelor este de natură să pună pe expert în imposibilitatea de a formula o concluzie exactă și uneori poate chiar să determine instalarea erorii.

Eroarea poate să apară și atunci când expertul face experimentul impus, dar nu respectă principiul potrivit căruia aceleași cauze produc, în aceleași condiții, aceleași efecte. În aceste situații, eroarea poate apărea datorită diferențelor survenite între caracteristicile urmei în litigiu și a modelului de comparație ca urmare a condițiilor diferite în care au fost create.

13. ***Erori produse ca urmare a imperfecțiunii unor metode de expertiză criminalistică***

Timpul foarte scurt în care au pătruns în expertiza criminalistică un număr mare de metode, relativ recente, ale științei și tehnicii, printre care: spectografia, spectrofotometria, difracția și absorbția, filtrul optic etc., nu a permis efectuarea unei game largi de experimente și, deci, unele dintre aceste metode de investigare științifică pot prezenta și unele imperfecțiuni.

Se impune, atunci când proba în litigiu permite, ca expertul să efectueze mai multe examinări repetate, pentru a se evita orice posibilitate de eroare.

II. **La nivelul instanțelor judecătorești**

1. Cazurile în care o persoană este condamnată pentru o crimă care nu a fost săvârșită;

2. Mai frecvente sunt cazurile de condamnare a unui nevinovat[342] în locul adevăratului vinovat;

---

[342] CAZUL ROSENBERG

La data de 23 septembrie 1949, Uniunea Sovietică experimentează, la rândul ei, pentru prima dată bomba atomică. În condițiile în care secretul acestei arme îl deținea doar SUA, se deduce că, undeva, probabil la Centrul de Cercetare din Los Alamos – New Mexico, se produce o scurgere de informații. După arestarea lui Harry Gold, declarat șeful spionajului sovietic din SUA, se găsește o pistă de cercetare a spionilor sovietici infiltrați în puncte importante. Este descoperit un anume David Greenglass, tehnician la centrul de cercetare mai sus-menționat. Acesta declară că a fost înscris în Grupul Tinerilor Comuniști, iar mai târziu, când a ajuns

tehnician la această bază, a fost obligat de către cumnatul său, Julius Rosenberg, să sustragă planul bombei atomice. Astfel, Julius Rosenberg şi soţia sa Ethel, sunt arestaţi şi acuzaţi de spionaj. Având în vedere gravitatea faptei prin consecinţele ei dezastruoase, opinia publică americană cere condamnarea celor doi Rosenberg, la moarte. Deşi apărarea şi-a făcut bine datoria, iar probele materiale invocate au fost irelevante, totuşi, instanţa de judecată îi găseşte vinovaţi de spionaj şi îi condamnă la moarte. La data de 19 iunie 1953, la aproape 3 ani de la arestare, soţii Rosenberg sunt executaţi pe scaunul electric.

În 1975, o dată cu ridicarea secretului asupra dosarelor afacerii şi studierea unor documente din arhiva FBI, s-a constatat că Julius Rosenberg vându-se, într-adevăr, secrete Uniunii Sovietice. O dată cu el fusese executată şi soţia sa Ethel, care nu avusese nici o implicaţie în această afacere şi nici în alte afaceri de aceeaşi natură. Ethel Rosenberg a fost nevinovată.

Date rezultate din cercetarea la faţa locului:

La percheziţia efectuată în apartamentul lui David Greenglass s-au găsit câteva file pline cu formule matematice scrise de Julius Rosenberg.

Din percheziţia efectuată în apartamentul Rosenberg au fost reţinute: 4 ceasuri ieftine de fabricaţie sovietică, fotografia lui Greenglass, alte fotografii cu prietenii familiei Rosenberg, o cutie pentru chetă pe care cei doi au folosit-o în ajutorarea republicanilor spanioli şi o masă-consolă cu fundul dublu.

Erori de interpretare:

Răsplata pentru predarea planurilor bombei atomice către sovietici a constat în cele 4 ceasuri de fabricaţie sovietică.

Obiectele reţinute la percheziţie şi considerate ca probe materiale au fost utilizate în scopuri de spionaj.

Considerarea filelor cu formule matematice ca fiind părţi din planul armei atomice.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Ignoranţa faţă de:

- Faptul că probele administrate erau irelevante;
- Concluziile cercetărilor conform cărora formulele de pe foile găsite nu aparţin planului bombei;
- Declaraţia lui Harry Gold, care, în calitate de şef al spionajului sovietic în SUA, nu îi cunoaşte pe cei doi soţi (chiar şi atunci când lui Gold i s-au oferit circumstanţe atenuante în schimbul recunoaşterii celor doi, declaraţia a fost menţinută);
- Faptul că Greenglass nu avea acces la plan;
- Refuzul recunoaşterii vinovăţiei chiar şi pe scaunul electric;

▪ Fie pentru că justiția a tras, din elemente exacte, concluzii eronate;

▪ Fie că în concluziile sale, justiția s-a sprijinit:

⇒ pe o precunoaștere mincinoasă a faptei;

⇒ pe documente apocrife;

⇒ pe declarațiile inexacte ale unor martori mincinoși sau chiar de bună-credință;

⇒ pe expertize defectuoase.

3. Situațiile când răspunderea pentru eroarea judiciară revine justiției care a neglijat să lămurească toate aspectele unui proces care părea simplu, reducând ancheta la minimum[343].

▪ Faptul că președintele completului de judecată era și el evreu și în condițiile manifestării unei clemențe vizibile față de acuzați s-ar fi declanșat un curent negativ față de evreii din SUA.

Rea-credință provenită din:

▪ Faptul că cei doi soți erau evrei, dar și comuniști (în perioada respectivă se derula un vădit proces împotriva evreilor comuniști din SUA);

▪ Faptul că acuzarea a exagerat consecințele negative ale faptei.

Minciuna lui David Greenglass care s-a răzbunat pe rudele sale pentru niște neînțelegeri mai vechi.

Concluzii:

Condamnați după un proces inechitabil, bazat pe probe inexistente și sub presiunea unei opinii publice fanatizate, Julius și Ethel Rosenberg au fost și rămân pilda victimelor intoleranței, care, din păcate, aparține tuturor epocilor și tuturor țărilor. Este un exemplu tipic de acțiune a politicului și a mentalităților generate de acesta, în justiție.

[343] CAZUL RAOUL VILLAIN

Este 31 iulie 1914. Europa se apropie de primul război. Austria, Germania și Rusia au făcut deja mobilizarea. Franța se pregătește și ea să le urmeze. La Paris este mare agitație. Ziarele scriu despre oportunitatea sau nu a războiului. Unul dintre ziariștii care luptă din răsputeri pentru împiedicarea războiului este Jean Jaures, un socialist convins, deputat și director al unui ziar. Pentru poziția sa, el este criticat în majoritatea ziarelor și este calificat drept trădător, spion german, vândut. Charles Peguy, în ziarul „La Sociale", scria: „De cum se va declara războiul, primul lucru pe care-l vom face va fi să-l împușcăm pe Jaures. N-o să-i lăsăm în urma noastră pe acești trădători", iar Urbain Gobier: „În ajunul războiului, generalul care ar comanda la patru soldați și un caporal să-l pună la zid pe cetățeanul Jaurès și să-i administreze pe loc plumbul care-i lipsește din creier, și-ar îndeplini datoria cea mai elementară".

Când pe fondul coincidenței în ansamblu a unor acte, depoziții, se constată existența unor elemente care nu se conciliază, a unor contradicții, lucrurile se prezintă diferențiat.

În aceste condiții, instigat poate de astfel de articole, tânărul Raoul Villain ia o hotărâre decisivă. Raoul Villain are 29 de ani și când este vorba de politică, război și patriotism se lansează în mari discursuri înflăcărate. El decide ca ziua de 31 iulie 1914 să fie ziua în care va fi ucis primul trădător. Îl va urmări pe Jean Jaures și, în restaurantul „Café du Croissant", va descărca în corpul acestuia două cartușe din pistolul său. Va fi arestat în momentul imediat următor asasinatului, dar va fi judecat după război.

La data de 24 martie 1919 începe procesul lui Raoul Villain, asasinul lui Jean Jaurés. Cinci zile mai târziu, procesul se încheie. Raoul Villain este achitat, considerându-se că fapta a fost comisă fără premeditare!

Date rezultate din cercetarea la fața locului

Autorul asasinatului, Raoul Villain este arestat la fața locului, fiind prins în flagrant delict.

La percheziția corporală efectuată asupra asasinului se constată prezența a două pistoale. Inculpatul a declarat că cel de-al doilea îi era necesar în cazul blocării primului.

Erori de interpretare

Raoul Villain a fost influențat de articolele din ziare, el acționând cu convingerea că face un bine.

Specialiștii psihiatri au ajuns la concluzia că fapta a fost săvârșită fără discernământ numai datorită faptului că inculpatul provenea dintr-o familie cu deficiențe psihice: mama nebună, tatăl alcoolic, iar bunica mistică.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Ignoranță:

- În expertiza psihiatrică;
- A avocaților acuzării care au orientat procesul spre politic. Guvernul era conservator, iar victima socialistă. Rezultatul procesului putea fi previzibil: acuzatul, care era conservator, a fost achitat.

Concluzii:

Villain a fost prins în flagrant delict. El nu și-a negat niciodată fapta pe care nu a regretat-o nici o secundă. Cu toate acestea, tribunalul a hotărât achitarea lui. Mai mult decât atât, doamna Jaurés, soția victimei, constituită ca parte civilă în acest proces, este condamnată la plata cheltuielilor de judecată. Este o altă cauză în care politicul se implică în justiție.

Se ştie că orice nepotrivire, orice contradicţie între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. Tot astfel, orice inconcordanţă între două elemente ale depoziţiilor succesive prestate de acelaşi martor probează falsitatea uneia dintre ele, după cum este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima, cât şi cea de-a doua depoziţie, între care se constată contradicţii, sunt contrafăcute. Cel mai frecvent însă, existenţa unei contradicţii între depoziţiile succesive ale aceluiaş martor indică falsitatea uneia dintre ele, cel puţin în acele elemente asupra cărora poartă contradicţia.

Operaţia de aprecierea a depoziţiilor succesive între care se constată existenţa unor contradicţii presupune, pe de o parte, identificarea cauzei contradicţiei, iar pe de altă parte, precizarea caracterului, a întinderii, adică a măsurii în care se răsfrânge asupra mărturiei.

Contradicţiile dintre depoziţiile succesive ale aceluiaşi martor se poate datora fie bunei-credinţe, fie relei-credinţe a martorului.

Când între declaraţiile martorului de bună-credinţă se constată nepotriviri, contradicţiile îmbracă forma erorii, a greşelii involuntare. Când martorul este de rea-credinţă, contradicţiile îmbracă forma unei atitudini deliberate, adică a minciunii.

Consecinţele care decurg de aici asupra aprecierii unor atare mărturii diferă după cum contradicţia se datorează erorii sau minciunii.

Când contradicţia dintre depoziţii se datorează erorii în care s-a aflat martorul, reţinerea sau îndepărtarea mărturiei din ansamblul probelor depinde de caracterul, de întinderea şi modul în care se răsfrânge aceasta asupra depoziţiei.

Mărturia este divizibilă, în sensul că, organele judiciare pot aşeza la baza convingerii lor acele părţi considerate că reflectă adevărul şi îndepărtează pe celelalte. De aceea, dacă efectele erorii sunt limitate, dacă poartă asupra unor circumstanţe secundare, lipsite de importanţă, acestea nu sunt de natură a se răsfrânge, a discredita întreaga mărturie, deoarece, pe de o parte, martorul ar fi putut să greşească asupra unor împrejurări şi să afirme adevărul cu privire la celelalte, iar pe de altă parte, pentru că ar fi greşit ca dintr-o eroare de minimă importanţă să se deducă în final că tot atât de bine martorul ar fi putut să se înşele, să greşească şi asupra celorlalte aspecte.

Dimpotrivă, dacă eroarea este grosieră, vădită, dacă priveşte un element intrinsec, adică este de natură a modifica datele în care se circumscrie, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii. Pentru a produce astfel de consecinţe, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esenţiale, care, datorită importanţei lor, în mod necesar trebuie să fi fost percepute şi păstrate în memoria martorului.

Nu numai caracterul şi întinderea erorii trebuie luate în considerare la aprecierea mărturiilor discordante, ci şi aspectul cantitativ, numărul lor. Dacă existenţa unei singure erori parţiale, în general, nu este de natură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existenţa unui număr sporit de contradicţii, chiar cu efect limitat la anumite împrejurări, este de natură a pune sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii.

Situaţia este sensibil modificată atunci când martorul, între ale cărui depoziţii există contradicţii, revine, retractează una dintre ele. Reţinerea depoziţiei în întregime sau numai în acele părţi cu privire la care nu se constată contradicţii, depinde de încrederea pe care o formează organului judiciar explicaţia dată de martor cu privire la cauza contradicţiei, de măsura în care această explicaţie se armonizează cu celelalte probe.

8.5.2. *Motivul cercetării judecătoreşti ca sursă de eroare. (Instanţa vis-à-vis de eroare judiciară)*

Unul din aspectele esenţiale care condiţionează pronunţarea unei hotărâri judecătoreşti este convingerea intimă.

Intima convingere reprezintă starea psihologic-intelectuală şi moral-afectivă a persoanelor chemate să aplice legea bazată pe buna lor credinţă şi în deplin acord cu conştiinţa lor morală, după care aceste persoane stabilesc adevărul într-un proces, în raport de dispoziţiile legale în vigoare şi aplică consecinţele prevăzute de lege la situaţia de fapt stabilită[344].

Judecătorul este supus unor exigenţe cât priveşte pregătirea profesională, cunoaşterea dispoziţiilor de drept material şi procesual, a drepturilor fundamentale ale omului. El trebuie să aibă în vedere valori umane perene: adevăr, dreptate, bună-credinţă etc. I se cer, aşadar, nu doar cunoştinţe interdisciplinare, ci şi calităţi morale.

Legislaţia noastră asigură cadrul personal adecvat formării intimei convingeri. După închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea

---

[344] În decembrie 1979, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii".

Articolul 1: „Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea şi protejând orice persoană, împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care îl are profesiunea lor".

Articolul 2: „În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, răspunzători de aplicarea legii, trebuie să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane".

completului de judecată. Deliberarea are caracter secret, la ea participând numai membrii completului. Judecătorii vor avea în vedere chestiunile de fapt şi apoi pe cele de drept, după care judecătorii sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Este posibil ca în cadrul completului de judecată să existe o opinie separată, caz în care judecătorul aflat într-o asemenea situaţie, va trebui să o motiveze. Opinia separată, bine argumentată, va dovedi în acest caz forţa convingerii intime, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei opinii.

A abdica de la decizia pe care ţi-o impune intima convingere înseamnă să-ţi trădezi profesia, să realizezi un act injust.

Trebuie arătat că dreptul subiectiv la intima convingere cunoaşte limite impuse de lege. Judecătorul trebuie să se supună legii.

Intima convingere beneficiază şi de garanţii legale: separarea puterilor constituţionale în stat şi independenţa judecătorilor care se supun, în luarea hotărârii numai legii. Independenţa judecătorilor este şi ea garantată prin inamovibilitatea lor.

Din punct de vedere psihologic, garanţia convingerii intime este dată de respectarea de către judecător a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice.

Sub aspect etic, garantarea este dată de moralitatea şi buna-credinţă a judecătorului.

Încălcarea acestor garanţii este de natură să ducă la eludarea legii, să genereze erori judiciare cu consecinţe nefaste asupra participanţilor la procesul judiciar şi care este de natură să ştirbească credibilitatea într-o justiţie parţială, egală.

Intima convingere, ca sursă de eroare, vizează şi activitatea organelor de cercetare penală, activitate care se reflectă în actul prin care vor dispune: rezoluţie, proces-verbal, ordonanţă, organul de urmărire penală (fie cel de cercetare, fie procurorul) va lua decizii în raport cu intima sa convingere.

În procesul judiciar un rol are şi avocatul a cărui intimă convingere nu trebuie să fie guvernată numai de promovarea şi apărarea intereselor clientului, ci şi de norme deontologice.

Capitolul IX

PSIHOLOGIA PRIVĂRII DE LIBERTATE
- Detenția penitenciară -

Secțiunea I

FĂPTUITORUL DIN PERSPECTIVA MEDIULUI PRIVATIV

9.1.1. *Noțiuni generale. Puncte de vedere și accepțiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate*

În orice societate, abaterea comportamentelor de la normele și valorile sociale de bază constituie un fenomen obișnuit. Orice societate judecă comportamentul membrilor săi nu atât din punctul de vedere al motivațiilor sale intrinseci, cât mai ales din punctul de vedere al conformării acestui comportament la normele și valorile recunoscute. Violarea normelor atrage după sine – cum bine știm – măsuri punitive și coercitive[345]. Societatea poate fi controlată și prin folosirea sancțiunilor.

Pretutindeni sancțiunile posibile și măsurile implementate în societate ar trebui să fie folosite înainte de privarea de libertate. Când este folosită privarea de libertate apar probleme deosebite. Este o situație complexă cu amplă rezonanță în modul de viață al individului. Pentru persoana care execută o pedeapsă privativă de libertate, mediul privat pune în ordine două grupuri de probleme:

- De adaptare la normele și valorile specifice acestui cadru de viață;
- De evoluție ulterioară a personalității sale.

Când este folosită privarea de libertate apar probleme ale drepturilor omului.

Dreptul la integrare fizică și psihică a persoanei este garantat prin articolul 22 din „Constituția României" care prevede ca nimeni să nu fie supus nici unui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.

Persoanele cu un comportament antisocial și care aduc prejudicii atât altor persoane, cât și statului sunt condamnate cu închisoare conform „Codului Penal", art. 57. Executarea pedepsei cu închisoarea se face în

---

[1] Rădulescu S., *Anomie, devianță și patologie socială* – Editura Hyperion, București, 1991.

locuri de detenție anume stabilite, unde cei condamnați prestează o muncă utilă, dacă sunt apți, și participă la acțiuni educative care să conducă la reeducarea celui condamnat.

Condamnarea persoanelor care au săvârșit infracțiuni trebuie făcută în urma unui proces penal conform art. 1 din „Codul de Procedură Penală" , proces care are ca scop constatarea în timp și în mod complet a faptelor, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale.

Procesul penal trebuie să contribuie la: apărarea ordinii de drept, apărarea persoanei, a dreptului și libertății acesteia, la prevenirea infracțiunilor.

9.1.2. *Reglementări internaționale privind tratamentul infractorilor*

Națiunile Unite s-au ocupat de tratamentul uman al tuturor oamenilor, inclusiv al acelora care sunt închiși. Au fost create și adoptate o serie de instrumente internaționale care să apere și să garanteze drepturile și libertățile fundamentale.

Astfel, la primul Congres al Națiunilor Unite – Geneva 1955 – a fost adoptat „Ansamblul de Reguli Minimale pentru Tratamentul Deținuților", care a însemnat un jalon important în procesul de reformă penală.

De asemenea, eforturi în această direcție s-au făcut la Congresul al VI-lea al Națiunilor Unite – Venezuela 1980.

În contextul orientărilor menționate, Comitetul pentru prevenirea criminalității a recomandat următoarele principii:

- Atunci când o persoană este trimisă la închisoare pedeapsa ce i se aplică trebuie să fie considerată ca un mijloc și nu ca un scop;
- Pe timpul cât se află în închisoare cel în cauză nu trebuie să fie lipsit de libertatea sa și de drepturile sale a căror suspendare derivă în mod expres sau în mod necesar din această privațiune de libertate.

Ținând seama de evoluția societății și de schimbările survenite în legătură cu tratamentul deținuților, comitetul de Miniștrii al Consiliului Europei a adoptat un „Standard Minim de Reguli pentru Tratamentul Deținuților".

Obiectivele acestui Standard de Reguli sunt:

- Să stabilească un aranjament minim de norme;
- Să pună accentul pe tratamentul uman;
- Să stimuleze echitatea.

Principiile de bază sunt:

- Privarea de libertate se va face în condiții morale și materiale care să asigure respectul necesar față de demnitatea umană;

- Regulile se vor aplica imparțial – fără discriminare;
- Scopul tratamentului persoanelor în custodie va fi în așa fel susținut încât să ocrotească sănătatea, propriul respect;
- Protejarea drepturilor individuale ale deținuților:

a) Dreptul la primire și înregistrare;
b) Dreptul la împărțirea și clasificarea deținuților;
c) Dreptul la cazare;
d) Dreptul la igienă personală;
e) Dreptul la îmbrăcăminte și așternut;
f) Dreptul la hrană;
g) Dreptul la servicii medicale;
h) Dreptul la informare și plângeri;
i) Dreptul la contactul cu lumea exterioară;
j) Dreptul la asistență morală și religioasă;
k) Dreptul la deținere de bunuri.

- Măsuri împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Prin „tortură" se înțelege orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, fizice sau psihice, mai ales în scopul de a obține de la această persoană sau de la altă persoană terță, informații sau mărturisiri. Astfel în „Convenția împotriva torturii" se prevede:

1. Măsuri legislative, administrative, juridice pentru a împiedica săvârșirea unor acte de tortură;
2. Nici o împrejurare, oricare ar fi ea, nu poate fi invocată pentru a justifica tortura;
3. Nu poate fi invocat ordinul unui superior pentru a justifica tortura;
4. Actele de tortură se constituie infracțiuni în raport cu dreptul penal.

9.1.3. *Consecințele sociopsihologice ale privării de libertate*

Ca fenomen social criminalitatea lezează interesele societății, iar cei care încalcă regulile sunt etichetați ca atare.

Sancțiunea pentru aceștia este privarea de libertate, unde deținutul este supus efectelor coercitive ale vieții de penitenciar, având un statut de subordonat față de lege.

Privarea de libertate în mediul penitenciar constituie pentru orice om o situație de amplă rezonanță în modul său de viață, atât pe durata detenției, cât și după aceea în libertate.

Restrângerea acută a libertății individuale, relațiile impersonale, lipsa informării, regimul autoritar, mediul închis și activitățile monotone, toate

acestea resimțite de către deținut drept atingeri ale integrității sale ca ființă umană.

În multe cazuri impactul privării de libertate asupra componentelor personalității este dramatic, generând și permanentizând conduite diferite față de cele avute anterior în mediul liber.[346]

Pentru a înțelege mai bine acest lucru este nevoie să analizăm grupul de oameni privați de libertate. Viața în închisoare este o viață grea, aici este anulată orice intimitate, totul este la vedere pentru ceilalți. Un loc important îl ocupă relațiile interpersonale din cadrul grupurilor de deținuți care sunt grupuri eterogene. Apar relațiile de atracție – respingere – indiferență și a liderilor informali.

Relațiile interpersonale sunt o golire, o risipire de sine, nu te poți ascunde de partea rea a conduitei celor din jur, dar mai rău, posibilitățile de schimbare aproape că nu există.

Penitenciarul creează un tip aparte de relații interpersonale care au un conținut dinamic și modalități aparte de structurare și manifestare.

Doi sunt factorii care determină aceste relații interpersonale:

- Cadrul specific al penitenciarului

a) Mod de organizare;
b) Genuri de activități;
c) Supraveghere permanentă.

- Specificul populației penitenciare[347]

Privarea de libertate îmbracă mai multe forme. Analizând izolarea psihică și psihosocială, pe de o parte, și privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un loc de detenție, pe de altă parte, vom constata că între ele există o multitudine de diferențe ce prezintă aspecte specifice și manifestări complexe.

Deosebirile sunt de ordin fundamental și vizează latura cantitativă cât și pe cea calitativă:

a) Din punct de vedere cantitativ – privarea de libertate se întinde pe perioade mai mari sau mai mici, durata condamnării constituind principalul factor stresor;

b) Din punct de vedere calitativ – privarea de libertate dă naștere unei game complexe de frământări psihice și psihologice începând cu criza de detenție.

---

[346] Gheorgh F., *Pihologia penitenciară,* Editura Oscar Print, București 1996 – selectiv, scurte extrase și prelucrări personale.

[347] Bogdan T., Santea I., Cornianu R., *Comportamentul uman în procesul judiciar* – Editura Serviciul Editorial și Cinrmatografic M.I., București 1983

Privarea de libertate înseamnă controlul crimei în societate şi mai înseamnă închisoare şi deţinut.

9.1.4. *Mediul închis (închisoarea)*

Termenul de mediu închis a fost propus de către E. Goffman (1961) pentru a descrie locuinţa unde indivizii îşi petrec tot timpul (odihnă, muncă).

Din punct de vedere metodologic, un asemenea mediu este un laborator natural, de exemplu: închisoarea, spitalul, azilul, internatul, cazarma militară, toate reprezintă medii totale sau medii izolate şi restrânse.

Abordarea microsocială a lui E. Goffman ne dă posibilitatea de a aprecia relaţiile interumane în raport cu mediul respectiv prin izolarea de unele variabile ce acţionează în mediul respectiv.

Mediul închis mai poate fi definit astfel:[348] orice ambianţă unde există o barieră greu de trecut între exterior şi interior, barieră ce funcţionează în dublu sens, în cadrul căreia apar fenomene grupate obişnuite, dar şi o seamă de fenomene specifice.

Aplicarea pedepsei privative de libertate obligă individul să trăiască într-un mediu de constrângere. E. Goffman consideră închisoarea ca fiind o instituţie totală, în sensul de loc de rezistenţă în care un număr de indivizi care au o situaţie identică, fiind despărţiţi de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viaţă îngrădită prin interdicţii formale de a desfăşura anumite activităţi, de a avea contact cu familia, de a personaliza spaţiul locuit, de a avea iniţiative.

Pe lângă aceste norme formale se dezvoltă o întreagă cultură informală ca mijloc de rezistenţă la contactul oficial. Coerciţia instituţională are nevoie de autorizarea societăţii. În acest sens, penitenciarul apare ca un fenomen-instituţie ca fiind un ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ stabil care reglementează un domeniu al relaţiilor sociale în scopul apărării, conservării şi promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor sau comunităţilor sociale.

9.1.5. *Problematica deţinutului*

Fenomenul-caz al instituţiei penitenciare este deţinutul ca fenomen individual aflat într-o situaţie concretă reglementată de instituţie. Ca urmare a privării de libertate, deţinutul este constrâns juridic şi material să locuiască în instituţia penitenciară, obligat să se conformeze regulamentelor de ordine interioară.

---

[348] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., *Psihologie judiciară.*

Deţinutul percepe timpul dintr-o poziţie coercitivă, apăsătoare şi artificială; astfel se pătrunde în psihologia deţinutului. El are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, cu un statut de subordonare pe termen lung şi resimte pierderea libertăţii cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective şi alternative, iar condiţiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai preţuit timpul în libertate (valoarea lui personală) cu atât mai mult pierderea lui prin căderea la închisoare devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci, pedeapsa este resimţită ca fiind mai represivă. Fiecare vine în penitenciar cu un univers specific, plin de contradicţii, frustrări, neîmpliniri, ca urmare a unei conduite antisociale, a săvârşirii unei infracţiuni.

Mulţi sunt neadaptaţi social, refractari sau incapabili să se integreze în cerinţele normelor de convieţuire socială, sau de o moralitate dubioasă şi au un trecut încărcat care apasă asupra conştiinţei lor.

9.1.6. *Potenţialul patogen al mediului privativ*

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere:

- A spaţiului de viaţă;
- A timpului personal: → suspendarea viitorului; → relativitatea trecutului;
- A comportamentului social: → izolare; → abandon.

Stresul prelungit în faza de anchetă, intrarea într-o colectivitate de anonimi, controlul riguros al conduitei, dependenţa de personal, densitatea maximă (supraaglomerarea) favorizează apariţia şi cronicizarea unei patologii specifice. Apatia, lipsa iniţiativei, pierderea interesului pentru lucruri, oameni şi evenimente, anestezia afectivă, incapacitatea de a mai face planuri, resemnarea fatalistă, toate acestea conturează nevroza penitenciară.

Inexistenţa unui spaţiu personal, absenţa unui refugiu, a sta treaz într-o ambianţă monotonă, epuizarea subiectelor de discuţie conduc frecvent spre căderi afective, degradarea imaginii de sine şi deci spre o adaptare patologică.

Frecvent se constată o adaptare pasivă la condiţiile vieţii din închisoare prin adaptarea unei atitudini filosofice sau evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulţi deţinuţi au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei se

instalează o sensibilizare progresivă la mediu, o intoleranță emoțională, toate acestea conturând un posibil potențial patogen al mediului privativ.

9.1.7. *Principiul deschiderii mediului privativ*

În acest sfârșit de secol, cei chemați să se ocupe de prevenirea crimelor și de tratamentul delincvenților se află în fața unei mari dileme[349]:

- Tratamentul infractorilor în închisori sau fără închisori;
- Tratamentul infractorilor în afara închisorilor.

Tratamentul în afara stabilimentului penitenciar și consecințele sale în privința deținutului este o chestiune care prezintă o mare importanță, ținând seama de controversa pe care o ridică la scară mondială rolul și funcțiile închisorii, dar și alți factori, precum:

- Aspectul dezumanizant al întemnițării;
- Incidentele debilizante asupra personalității umane;
- Realizarea din ce în ce mai netă a faptului că întemnițarea nu este în stare să îmbunătățească șansele ca un infractor să urmeze calea cea dreaptă și faptul că instituțiile penitenciare nu au reușit să scadă criminalitatea, au dat un impuls mișcător care favorizează deschiderea mediului privativ spre măsuri sporite de utilizare.

9.1.8. *Tratamentul diferențiat în mediul privativ*

Tratamentul diferențiat în mediul privativ nu este o discriminare. Aici trebuie făcută distincție între discriminarea din interiorul grupelor și diferențele dintre indivizi.

Prima expresie reprezintă impunerea unui prejudiciu sau a unui dezavantaj din motive injuste. A doua recunoaște nevoia de a trata în mod diferit deținuții, astfel încât să se țină cont de credințele și nevoile lor speciale, de situațiile speciale sau de statutul lor nefavorabil.

A trata diferențiat poate fi considerat legitim când se justifică printr-o cunoaștere bine fondată.

9.1.9. *Etichetarea socială*

Etichetarea socială reprezintă o formă a reacției sociale, este o stigmă[350]. În acest caz crima apare ca un produs al reacției sociale. Cei care

---

[349] F. Gheorghe, *Mediul penitenciar*, „Revista de știința penitenciară", nr.1, București, 1996.

se abat de la normele sociale sunt etichetați ca infractori, ca urmare a reacției sociale de răspuns la criminalitate. Prin etichetare individul este trecut de la o poziție socială considerată normală în societate la una de deviant. Reacția socială presupune existența a două personaje:

- Unul individual – cel etichetat;
- Altul colectiv – societatea care etichetează.

Critica teoriei etichetării se concentrează pe două idei:

a) Societatea reacționează față de comportamentul social distructiv al individului, nu față de poziția sa marginală;

b) Etichetarea nu presupune pierderea identității considerată din punct de vedere social normală, pedeapsa în acest caz având rol de recuperare socială.

9.1.10. *Paradoxul penitenciar*

Se pune întrebarea: în ce măsură rolul recuperator al pedepsei privative de libertate își atinge scopul? În acest context se evidențiază existența unui paradox penitenciar.

În detenție pot să apară efecte de corupție reciprocă a deținuților, având loc un proces de socializare inversă. Condamnatul se simte eliminat de societate, astfel încât își dezvoltă o tehnică de reacție față de controlul formal.

Dificultatea reeducării este aceea de a converti relația formală obligatorie într-una formală. În sistemul instituțional personalitatea este estompată. Paralel cu sistemul oficial de referință se dezvoltă o subcultură, ceea ce favorizează creșterea ratei de recidivism.

9.1.11. *Psihologia individului care a săvârșit infracțiunea*

Fenomenul de deviantă este înțeles, de obicei, ca un fapt psihologic, deși este în primul rând sociologic, deoarece este rezultatul unui produs colectiv[351].

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic care constă în:

- Înclinația către agresivitate - bazată pe un fond de ostilitate și negare a valorilor socialmente acceptate;

---

[350] Zamfir C., Vlăsceanu L., *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.

[351] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., *op.cit.*

- Instabilitate emoțională – fragilitatea eului;
  – carențe educaționale;
- Inadaptare socială – exacerbarea sentimentului de insecuritate;
  – vagabondaj;
  – evitarea formelor organizate de viață;
- Duplicitatea conduitei;
- Dezechilibrul existențial - patimi, vicii, perversiuni;
- Un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sociale.

9.1.12. *Factorii implicați în determinarea comportamentului infractorului*

Comportamentul infractorului este influențat de o serie de factori, după cum urmează:

- **Factori endogeni (interni)**
- **Factori exogeni (externi)**

Factorii endogeni sunt:

- **Factori neuro-psihici**: disfuncții cerebrale;
- **Deficiențe intelectuale**: capacitatea intelectuală redusă care îl împiedică în anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse (ex.: trăiește mai mult în prezent);
- **Tulburări ale afectivității**: acest lucru creează probleme serioase pe linia adaptativă și anume:

- stări de frustrare;
- dorința unei vieți mai ușoare;

- **Tulburări caracteriale**: imaturizare caracterială, și constă în:
  - instabilitate afectivă;
  - autocontrol insuficient;
  - impulsivitate, agresivitate;
  - subestimarea greșelilor;
  - respingerea normelor.

Factorii extrogeni sunt:

- **grupul și influența lui nefastă**
- **climat familial**: – familii dezorganizate;
  – familii conflictuale.

9.1.13. *Personalitatea infractorului*

Cercetarea personalității infractorului implică un câmp larg de investigații asupra ființei umane concepute ca un întreg (*Eysenck*).

Jean Pinatel în „Personalitatea criminală" consideră că trecerea la act constituie elementul decisiv. Condițiile trecerii la act sunt comandate la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalității ale cărui componente sunt[352]:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferența afectivă.

Nucleul personalității criminale este o structură dinamică, este reunirea și asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală.

Jean Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalității nu este un dat, ci o rezultantă. Analizând comportamentul infracțional, autorul arată că infractorul nu este reținut în săvârșirea actului său de oprobriul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung și, tot așa, nu este în stare să depășească obstacolele care apar în calea acțiunii lui criminale, deoarece el este dinamic și eminamente agresiv.

În același timp, el reușește să depășească și aversiunea față de acte odioase, căci, fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni și, în consecință, poate comite orice infracțiune.

9.1.14. *Caracteristici ale personalității și modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea*

Ca element al personalității, afectivitatea duce greul frustrărilor impuse de privarea de libertate. Este un izvor al multor frământări subiective sau conflicte interpersonale, manifestările afective fiind un seismograf sensibil al dinamicii sufletești a deținuților pe timpul executării pedepsei.

Un alt element al personalității este motivația[353]. La persoanele private de libertate ea prezintă o mare complexitate:

- un prim grup de aspecte cuprinde motivele prezentate de fiecare subiect ca fiind explicația faptei comise;

---

[352] Dragomirescu V., *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Știință și Tehnică, București, 1976.

[353] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., *op.cit.*

- al doilea grup se referă la motivele unor conduite disfuncționale, precum și sursele de satisfacții – insatisfacții pe parcursul executării pedepsei.

În ceea ce privește motivația (justificările) infracțiunilor, în ciuda apartenenței diversității, pot fi totuși distinse cele elaborate înaintea comiterii infracțiunii, de cele fabricate după.

O altă componentă a personalității, voința, reclamă o reprezentare realistă, deoarece în munca de reeducare a deținuților se apelează la îndemnuri adresate voinței și se uită că actul voinței implică satisfacerea anumitor nevoi. În cazul, frecvent de altfel, în care deținutul își pierde încrederea în posibilitatea de integrare socială, voința începe să fie orientată spre acțiuni care-l îndepărtează și mai mult de așteptările cadrelor. În acest sens, putem enumera: acte de bravadă, tatuaje, deținuți mai puternici. În concluzie, se poate vorbi cu greu în penitenciar de modificarea voinței.

Trăsătura de personalitate care este supusă cel mai mult influențelor grupului de apartenență este temperamentul. În situația când în aceleași grupuri se întâlnesc mai mulți indivizi cu același temperament, se instalează o atmosferă caracteristică:

- un climat rece și indiferent – la flegmatici;
- liniște meditativă – la melancolici;
- un activism calm zgomotos – la sangvini;
- o tensiune, întreruptă de răbufniri agresive – la colerici.

Totuși, temperamentul nu creează prin el însuși, în penitenciar, probleme deosebite, care să influențeze asupra bunului mers al grupului.

Legat de motivația actului infracțional comis, deținuții îl prezintă ca fiind finalul unui proces fără alternative, că oricine în locul lor ar fi procedat la fel, vina fiind atribuită altora.

9.1.15. *Tipologia infractorului*

În cadrul mediului privativ de libertate putem întâlni diverse tipuri de personalitate ale infractorului:

- **Infractorul înveterat** – acesta are un comportament repetitiv obișnuit care face să apese o amenințare gravă asupra securității semenilor săi, prin: agresivitate persistentă, indiferență absolută în privința consecințelor. Poate fi definit anormal, dar trebuie ținut cont că la scară mondială nu există uniformitate în privința interpretării noțiunii de infractor înveterat.
- **Infractorul primejdios** – noțiunea de caracter primejdios nu se sprijină nici pe considerațiuni juridice, nici pe considerațiuni clinice. Această clasificare implică mai mult necesitatea de a recurge la măsuri

severe față de infractor. Noțiunea de infractor se bazează pe următoarele criterii: gravitatea infracțiunii, numărul de infracțiuni săvârșite, starea mintală a infractorului, probabilitatea ca infractorul să continue să fie o amenințare pentru securitatea publică dacă este pus în libertate.

- **Infractorul dificil** – spre deosebire de infractorul primejdios, acesta este astfel denumit de către autoritățile corecționale din cauza greutăților pe care le are de a se adapta rigorilor și privațiunilor detenției, mai cu seamă din cauza personalității sale într-un mediu fizic strict delimitat, pe o perioadă de timp considerabilă. Ei sunt produsul condițiilor și privațiunilor specifice vieții din închisoare, care tinde să cauzeze claustrofobia și care de fapt ocazionează la deținuți toate aceste simptome. Deținuții dificili sunt pur și simplu aceia care pun probleme administrative mai curând decât problemele de securitate.
- **Deținutul pe termen lung** – întemnițarea pe termen lung este o noțiune relativă fiindcă este în funcție de existența sau absența pedepsei capitale. Totuși în ceea ce privește această categorie de deținuți este posibil să facem deosebirea între deținuți care pot să prezinte o amenințare fizică pentru societate, pentru personalul închisorii, pentru alți deținuți și cei care au fost condamnați la o pedeapsă de lungă durată, fiindcă societatea consideră crima pe care, au săvârșit-o așa de oribilă, încât o lungă condamnare este singurul mijloc de a stigmatiza asemenea fapte.

Cu cât pedeapsa este mai lungă, cu atât condițiile în care ea este ispășită sunt mai stricte și cu atât mai mult izolarea și alienarea deținutului vor fi mai durabile.

9.1.16. *Problematica recidivei și factorii care influențează recidiva*

Recidiva se poate defini ca o pluralitate de infracțiuni săvârșite de un individ[354].

Dacă primul contact cu lumea închisorii este atât de traumatizant și are consecințe atât de ample pentru individ și cei apropiați lui, cum se explică recidiva și chiar multirecidiva?

Una din explicații ar putea fi dobândirea de către infractor a unei mai mari capacități de a risca.

În literatura de specialitate se pot întâlni diverse tipuri de recidiviști:

- **Ocazionali – marginali;**
- **Pseudo-recidiviști;**

[354] Banciu D., *Factorii sociali care concură la apariția comportamentului recidivist* – Simpozion, București, 1983.

- **Recidivişti ordinari;**
- **Recidivişti din obişnuinţă.**

O altă explicaţie ar putea fi neputinţa tratamentului penitenciar. Recidivistul nu a fost intimidat şi nici readaptat datorită pedepsei precedente; din acest punct de vedere închisoarea este văzută ca o instituţie de socializare şi de învăţare a crimei.

Acest punct de vedere a fost susţinut şi de Foucault. Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau procesului penal, interpretarea eşecului este inversată, ajungem la 100% recidivă şi ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat pronostic sigur de recidivă au fost încarceraţi. Dar, de multe ori se constată că se foloseşte închisoarea ca primă soluţie.

Recidiva poate fi influenţată de următorii factori[355]:

- Dificultăţile de adaptare a infractorului în trecerea de la un tip de viaţă la altul;
- Situaţia socio-culturală a infractorului;
- Destructurarea şi dezorganizarea familiei;
- Neintegrarea socio-profesională;
- Grupuri de prieteni sau grupuri stradale.

9.1.17. *Personalitatea infractorului recidivist*

Cunoaşterea personalităţii infractorului recidivist constituie fundamentul măsurilor ce se întreprind pentru a se realiza prevenirea eficientă a comportamentului deviant.

Atitudinea comportamentală a celor care comit fapte antisociale se află în strânsă relaţie cu mediul educaţional, formativ, cu factorii psihosociali individuali şi de mediu care menţin recidiva.

Caracteristicile psihologice ale infractorului recidivist ar putea fi:

- Tendinţa de a merge cu banda;
- Semne de neadaptare;
- Vanitos şi egocentric;
- Primeşte greu dezaprobarea;
- Îl stimulează aprobarea.

Prezintă o imaturite intelectuală, dar aceasta nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă QI scăzut.

---

[355] Vasile P., Banciu D., *Factori sociali care favorizează repetarea faptelor antisociale* – Simpozion, Bucureşti, 1983.

Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitate redusă de a stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri, în proiectarea şi efectuarea unui act informaţional. Se mai caracterizează printr-o ostilitate exagerată faţă de orice persoană, o teamă exagerată de a părea slab, incapacitatea de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale, carenţe materne, precum: stare emoţională deficitară, scăderea nivelului de aspiraţie, tendinţă sporită de identificare cu modele din penitenciar, instalarea stării de instabilitate psihică.

Secţiunea II

FENOMENE PSIHOSOCIOLOGICE ALE MEDIULUI PRIVATIV DE LIBERTATE

Cunoştinţele privind fenomenele psiho–sociale ce pot surveni în condiţiile mediului privativ sunt necesare, deoarece instituţia specializată în executarea sancţiunilor privative de libertate se deosebeşte prin profilul său psiho-social de oricare altă instituţie sau grupare organizată de oameni.

Venirea individului în penitenciar nu este urmarea unui act propriu de viaţă sau a unei obligaţii cetăţeneşti (cum este cazul internării într-un spital sau efectuarea stagiului militar), ci reprezintă o formă de sancţionare aplicată de societate individului care s-a abătut de la normele ei morale şi juridice. O dată cu intrarea în penitenciar individul resimte, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcţie de vârstă, de structura sa psihologică, de maturizarea socială şi de nivelul de cultură, efectul privării de libertate şi reacţionează într-un mod personal la această nouă situaţie.

9.2.1. *Şocul depunerii (încarcerării)*

Privarea de libertate implică mai multe forme, iar din punct de vedere calitativ dă naştere unui fenomen deosebit, şi anume şocul încarcerării. Acest lucru determină o gamă complexă de frământări psihice şi psihosociale, începând cu criza de detenţie manifestată de la închiderea în carapacea tăcerii până la comportamente agresive şi autoagresive (sinucideri, autoflagelări). În comparaţie cu stările accidentale de izolare, privarea de libertate în sistemul detenţiei are drept consecinţă, absolut specifică, înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii prin obligativitatea purtării uniformei de deţinut, care standardizează modul de viaţă şi estompează până la anulare diferenţele individuale. Şocul depunerii se manifestă şi prin restrângerea libertăţilor individuale. Relaţiile interpersonale, lipsa de informaţii, regimul autoritar, sunt resimţite drept atingeri ale integrităţii sale ca fiinţă umană.

La toate acestea se adaugă contactul cu subcultura carcerală care, în scurtă vreme, îl face pe deținut să-și formeze o nouă viziune asupra propriei persoane și să-și elaboreze o strategie de supraviețuire constând într-un comportament de consimțire-integrare (de conformare pasivă).

S-a mai observat că, în timpul detenției, spațiul de viață se reduce, în același timp având loc: regresiunea satisfacțiilor, recentrarea intereselor pe lucruri mărunte, alterarea comunicării, supunerea totală, precum și manifestarea procesului real al penitenciarizării prin intensificarea unei mentalități specifice, un nivel de aspirații scăzut, lipsa preocupării pentru viitor, exprimarea convingerii că este etichetat definitiv, dar nu în ultimul rând, o imagine negativă de sine.

În relațiile lor, deținuții strecoară o undă de fatalitate pentru faptul de a fi ajuns în penitenciar și asta, după părerea lor, echivalează cu un eșec moral ce îi va marca toată viața. Această devalorizare a lumii și a propriei vieți este handicapul cel mai greu rezultat în urma depunerii în penitenciar.

9.2.2. *Percepția deținutului asupra pedepsei și a mediului privativ*

Acest fenomen este determinat de cele mai multe ori de modul cum a rezolvat fiecare deținut problema ispășirii[356].Când pedeapsa este apreciată ca fiind măsura faptei, condiția de zi cu zi exprimă o acceptare supusă tuturor rigorilor, când pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât infracțiunea comisă, deținutul consideră că i s-a făcut o nedreptate și suferă o sancțiune nemeritată.

Ca urmare, deținutul va rămâne neîmpăcat, revendicativ și ostil administrației locului de detenție, dominat de sentimente de victimizare.

Cu cât adaptarea la viața de penitenciar este mai bună, cu atât toleranța față de condițiile de mediu este mai mare, chiar dacă în această situație problema incompatibilității între deținuți, ca urmare a istoriilor individuale și particularităților de personalitate, rămâne cronic nesoluționată.

În ceea ce privește fenomenul de percepție asupra mediului penitenciar, acesta este determinat de o multitudine de factori – materiali și spirituali; obiectivi și subiectivi; sociali și psihosociali; care numai în corelație și interdependență devin relevanți pentru înțelegerea climatului specific mediului privativ. Gradul de cultură redus, dar mai ales semnificația negativă atribuită executării pedepsei cu închisoarea, îi fac pe mulți condamnați să nu aprecieze corect mediul din penitenciar.

[356] Mitrofan N., *Aspecte privind relația etic-juridic-psihologic*, în „Revista penitenciară" nr.3, București, 1995.

9.2.3. *Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare*

Încă în urmă cu decenii, criminologul canadian D. Clemmer (1940) a semnalat fenomenul de prizonizare, definit ca „socializare" la cultura deviantă a deţinuţilor, proces prin care deţinutul ajunge să adopte sau să împărtăşească punctul de vedere al încarceraţilor privind lumea din penitenciar şi societatea în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (făţişe sau ascunse) faţă de personalul închisorii, faţă de lumea din afară şi, concomitent, dezvoltarea unei loialităţi faţă de ceilalţi deţinuţi, sprijinirea reciprocă ori de câte ori interesele reale sau imaginare ale deţinuţilor intră în conflict cu unele dispoziţii ale autorităţii. Fără îndoială că adoptarea acestei norme carcerale, ca şi alte norme de acelaşi fel, atât de caracteristice subculturii carcerale, sunt generate dintr-o puternică motivaţie, care se subsumează, aşa cum am văzut că a formulat A Maslow, categoriei de motive desemnate prin „necesitatea apartenenţei la grup".

În această situaţie, primul pas, motivat psihologic, va fi strădania deţinutului de a se integra grupului informal de deţinuţi, de a-şi dezvolta conduite dezirabile prevalate în acest grup, printre altele şi de supunerea necondiţionată faţă de liderul informal, chiar dacă riscă să fie prost văzut de cadre. El va opta pentru situaţia gratifiantă (imediată), deci face cauză comună cu grupul de deţinuţi, căci deţinuţii sunt mai în măsură în a-l sancţiona premial sau penal decât cadrele.

Stanton Weeler (1968) subliniază că „fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deţinuţilor, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluţia deţinutului", căci în cea de a doua fază din viaţa de detenţie se poate vedea limpede fenomenul de deprizonizare.

Cu alte cuvinte, la începutul detenţiei, asumarea rolului de captiv este logică la infractori, cu cât se apropie însă momentul liberării ei vor tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social. Fără îndoială că şi aici există o motivare calculativă, căci un comportament adecvat poate prescurta, uneori în mod sensibil, durata sentinţei.

9.2.4. *Ierarhia şi statutul*

În general, prin ierarhie înţelegem „un sistem de priorităţi în raport cu importanţa acordată lor". În conştiinţa comună ideea de ierarhie este asociată cu o dispunere spaţială pe verticală, elementul de deasupra este preferat celui de dedesubt.

Prin statut înțelegem poziția ocupată de o persoană într-un grup. În cadrul mediului privativ, unii deținuți beneficiază de mici avantaje, datorită unor activități pe care le desfășoară, iar în acest caz statutul lor crește.

Personalul închisorii încearcă să impună o anumită ierarhie formală, dar în cele mai multe cazuri aceasta corespunde cu cea informală.

În fruntea ierarhiei informale se află șmecherii. Statutul acestora se obține o dată cu creșterea experienței de penitenciar, cu creșterea valorii sumelor furate sau jefuite, cu gradul de îndrăzneală și de inventivitate implicate în actul infracțional.

Statutul de șmecher poate fi dobândit și prin protecția unui prieten sau rude aflate în penitenciar, dacă acesta din urmă are o poziție ierarhică superioară.

Urmează apoi în ierarhie impresia, indivizi ce afișează și pretind un statut ridicat, dar fără a fi capabil să-l mențină un timp îndelungat.

În a treia linie ierarhică sunt nepoții, cei ce îndeplinesc muncile de curățenie și ordine, aflați la discreția celor cu rang superior.

Rolurile sociale sunt însă mult mai diversificate. Personalitățile deosebite, cu un statut foarte ridicat sunt numite jupâni, iar un nume generic dat celor din zonele inferioare de ierarhie este de fraier.

Există însă și lideri informali al căror statut ridicat se datorează pregătirii lor profesionale sau intelectuale. Statutul poate evolua rapid în funcție de avantajele de care cei din pozițiile superioare pot beneficia, de la așa numiții căutați (persoanele ce primesc pachete). Un fraier sau nepot intră rapid în grupul șmecherilor dacă este căutat.

Subcultura de penitenciar susține instalarea unei asemenea ierarhii. Sistemul deținuților de culegere a informațiilor se focalizează asupra noilor veniți pentru a afla infracțiunile pentru care au fost condamnați, statutul social exterior, probabilitatea de a fi căutat.

Când informația nu este suficientă sau accesibilă, noul deținut este supus testelor, adică unor situații impuse de cei din grupul în care a fost repartizat, pentru a i se determina reacțiile și stabili statutul. Deținuții consideră că, în general, odată stabilit statutul (prin această metodă), acesta nu se mai schimbă.

Deținuții au o ierarhie depreciativă a infracțiunilor pe care le-au săvârșit. Pe baza acesteia o serie de deținuți dobândesc un statut de paria, fiind izolați și sancționați de grup.

Deținuții consideră inacceptabile: atacarea și terorizarea copiilor, homosexualitatea, omorul sadic sau omorul părinților sau bătrânilor. Cea mai evidentă reacție ostilă este față de violatori, mai ales când victimele sunt minori. Reacția ostilă merge de la izolare până la agresarea zilnică.

9.2.5. *Agresivitate şi violenţă*

„Prin agresivitate, înţelegem un comportament verbal sau acţional ofensiv, orientat spre umilirea şi chiar suprimarea fizică a celorlalţi".

Comportamentul agresiv poate fi orientat:

- Contra propriei persoane (autoagresiune);
- Spre distrugerea obiectelor investite cu semnificaţii sociale;
- Heteroagresivitate (împotriva celorlalţi şi a conducătorilor).

Prin violenţă înţelegem utilizarea forţei şi a constrângerii de către un individ în scopul impunerii voinţei asupra altora. Privarea de libertate favorizează apariţia şi dezvoltarea unor comportamente agresive.

Se poate ca unii deţinuţi să fie victime sau agresorii altora, conduitele lor agresive fiind fie incluse motivaţional prin crearea unor stări de mânie şi furie, fie determinate de efecte de grup, ca imitaţia coercitivă – comandată.

Altă formă de agresivitate este cea instrumentală[357] care se manifestă sub forma conflictelor individuale sau de grup, în condiţiile în care se intră în competiţie pentru o resursă de existenţă limitată, cum ar fi – teritorialitatea, dreptul de a lua primul masa.

O formă extremă de agresivitate verbală şi fizică este a celor care sunt condamnaţi pentru delicte repudiate de mediul carceral, cum ar fi: violul cu incest, violul copiilor, uciderea copiilor, părinţilor, soţiei.

Ca formă de agresivitate specifică mediului apare sclavia, constând în folosirea de către deţinuţi a altora pentru menaj şi alte activităţi considerate înjositoare.

Putem afirma că mediul privativ de libertate dezvoltă un comportament agresiv care constă în respingerea agresivă a valorilor şi normelor de grup din exterior.

9.2.6. *Frustrarea*

Un fenomen deosebit cu care se confruntă individul este frustrarea (a amăgi, a înşela). „Fenomenul se referă la o situaţie în care un obstacol intervine în calea satisfacerii unei trebuinţe şi modifică astfel comportamentul". Consecinţele frustrării sunt grave sau mai puţin grave în funcţie de natura obstacolului.

Există două categorii de frustrări:

- **Frustrarea primară** – tensiunea şi insatisfacţia sunt provocate de absenţa obiectului necesar (lipsa hranei);

---

[357] Paulescu N., *Instincte, patimi, si conflicte*, Editura Fundaţia Anastasia, Bucuresti, 1995.

- **Frustrarea secundară** – un obstacol interior sau exterior, pasiv sau activ, apare în calea comportamentului motivat îndreptat spre obiect.

Se pot observa patru tipuri de obstacole:

- **Obstacol pasiv intern** (incapacitatea persoanei);
- **Obstacol activ intern** (pulsiune secundară cu acelaşi obiect);
- **Ciocnirea a două trebuinţe de intensitate egală dar de sens opus**;
- **Obstacol activ extern** – situaţie în care subiectului i se interzice de către cineva, sub ameninţarea pedepsei, îndeplinirea unei activităţi.

În general, sursa conflictelor o reprezintă obstacolele interne care au o mare importanţă pentru individ. Frustrarea în mediul privativ are diverse forme de manifestare:

- Frustrarea este resimţită cu deosebită tărie pe planul timpului. Organizarea impusă şi în general foarte monotonă a timpului, programarea sever reglementată a timpului liber, atât cât este, fiind şi el impus mai cu seamă în primele perioade de detenţie, provoacă sentimentul de frustrare continuă şi, în consecinţă măreşte agresivitatea deţinutului.
- Frustrarea mai este resimţită în mod dramatic de către deţinut în ceea ce priveşte limitarea drastică a spaţiului de mişcare. Aceasta înseamnă necesitatea impusă de regulamentul instituţiei penitenciare de a elabora noi conduite legate de spaţiu şi de timp, radical diferite de cele ale unui individ aflat în libertate. Reducerea perimetrului de mişcare a individului duce la apariţia unor fenomene ancestrale de teritorialitate, adică „comportamentul individului de apărare a teritoriului propriu" (H.F. *Reading*) care se manifestă printr-o exagerată îndârjire în apărarea spaţiului personal (locul de culcare, locul de alimentare). Deşi fenomenul de teritorialitate se manifestă şi în condiţiile vieţii obişnuite, în condiţiile detenţiei fenomenul de teritorialitate devine exacerbat şi suscită o agresivitate mărită.

La mărirea sentimentului de frustrare duce şi renunţarea forţată la o seamă de obiecte de uz personal, a căror lipsă este mereu resimţită.

De asemenea, deţinutul este forţat să renunţe la cele mai multe din plăcerile pe care şi le-a putut oferi în viaţa liberă (consumul de alcool, jocuri de noroc etc.) Aceste lucruri îl duc la crearea de surogate de satisfacţii (Kener).

9.2.7. *Problema frustrare-agresiune*

Apariţia neaşteptată a unui obstacol real sau imaginar inversează fluxul normal al acţiunii, creează o dificultate majoră, dezorganizează individul şi îl duce într-o situaţie de criză. O asemenea stare se numeşte frustraţie, stare în care la cei mai mulţi indivizi se declanşează mecanisme agresive. În starea de

frustrare oamenii nu se comportă după legile raţiunii, căile obişnuite comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară.

Referindu-ne la deţinuţi putem constata că orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine logic şi infractor. La aceştia, nu numai teoretic, dar şi practic, este deschisă calea agresiunii în situaţii practice şi de aceea întâlnim un înalt grad de intoleranţă la stările de frustrare.

Frustrarea duce la agresivitate mai ales atunci când:

- Actul frustrant se poate atribui clar unui frustrator;
- În cultura sau subcultura dată, o situaţie frustrantă cere răspuns agresiv.

Chiar dacă nu se absolutizează raportul frustrare-agresivitate, totuşi putem afirma că actele deviante, în genere, şi cele tipic infracţionale, în special, sunt motivate în mai mare măsură de existenţa unor frustrări. Stările frustrante sunt de moment, de durată medie ori continuă.

De asemenea au efect declanşator (constituie motive) stările de frustrare reale şi în egală măsură cele imaginare. Acestea din urmă pot provoca la fel ca la frustrarea reală toate formele de agresiune, ostile sau instrumentale. Situaţia frustrantă de moment duce, de obicei, la infracţiuni sau chiar crime ocazionale, nu odată provocate sau precipitate de comportamentul victimei.

Putem concluziona că stările de frustrare, periodice sau continui, duc la acte de agresiune, iar în ceea ce priveşte deţinuţii, aceştia îşi adaptează comportamentul în urma frustrărilor, după cum urmează:

- **Comportamentul agresiv** – caracterizat prin rezistenţă deschisă la regimul vieţii din penitenciar, reliefându-se adevărate crize ce se manifestă prin comportamente agresive, îndreptate spre alţi deţinuţi sau chiar cadre şi reacţii autoagresive – mutilări şi tentative de sinucidere – .
- **Comportamente defensive (de retragere)** – care semnifică interiorizarea, izolarea deţinutului primar de comunitatea celorlalţi deţinuţi şi de viaţa din penitenciar, el constituindu-şi o linie imaginară unde încearcă să se refugieze.
- **Comportamente de consimţire** – prin care se înţelege conformarea pasivă a condamnatului la normele şi regulile din penitenciar, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancţiuni suplimentare.
- **Conduită de integrare** – conform căreia deţinutul se relaţionează activ cu ceilalţi deţinuţi şi cu mediul de detenţie. Această formă de adaptare este vizibilă mai ales la deţinuţii condamnaţi pe termen lung.

9.2.8. *Teritorialitatea*

Fenomenul de teritorialitate „reprezintă caracteristica grupurilor şi a indivizilor din interiorul acestora de a-şi delimita teritorii şi de a avea anumite comportamente specifice în raport cu acestea". Termenul a fost luat din etologie, unde teritorialitatea se întâlneşte în comportamentul celor mai multe specii superioare.

Se pot distinge două tipuri de teritorii:

- **Primare** – în care individul/grupul poate exercita un control total, iar utilizarea teritoriului este de lungă durată (dormitor, pat);
- **Secundare** – care sunt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decât în momentul utilizării (locul la masă, în bancă).

În cadrul acestor teritorii indivizii sau grupurile au comportamente specifice, dintre care cele de apărare sunt cele mai importante (vorbirea în şoaptă).

Atât grupurile cât şi indivizii marchează de regulă teritoriile. Pentru aceasta sunt utilizaţi marcatori de graniţă care pot fi centrali, pentru a marca zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate: haine, afişe, fotografii, desene.

Legat de teritorialitate este spaţiul interpersonal, care poate fi delimitat în zone ale acestuia:

- Zona intimă: – până la 45 cm
- Zona personală: – 45 – 120 cm
- Zona socială: – 1,2 – 3,6 cm

În fiecare zonă se pot desfăşura diferite activităţi, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat.

Studierea acestui fenomen în mediul privativ îmbracă forme specifice. La prima vedere se pare că teritorialitatea deţinuţilor nu determină agresivitatea teritorială. În primul rând, deşi există supraaglomerare, spaţiul fiecărui deţinut nu este marcat cu obiecte personale. Există chiar interdicţia formală de a marca acest spaţiu (prin abţibilduri, fotografii). Prin urmare, percepţia acestui spaţiu este mai puţin personalizată şi, în consecinţă, neinterpretată ca prioritate.

În al doilea rând, comportamentul agresiv este mascat datorită strictei supravegheri. Totodată, motivaţia teritorială este surclasată de alte motivări (hrană, igienă, asistenţă medicală, activităţi culturale).

Legat de fenomenul de teritorialitate este şi modul de utilizare a paturilor în funcţie de ierarhie. În subcultura de penitenciar, cel ce doarme la patul doi (două paturi suprapuse) este un nepot, un fraier şi este tratat ca atare; şmecherii îşi aleg patul nr. 1 Când nu există suficiente paturi 1 pentru toţi deţinuţii de rang superior, aceştia preferă să stea câte trei în două paturi

alăturate. În general, în mediul privativ conflictele motivate de fenomenul de teritorialitate, sunt mai puțin frecvente.

9.2.9. *Stresul*

Acest fenomen „reprezintă un răspuns al organismului la orice solicitare”[358] (presiune, încărcare, apăsare, solicitare). Hans Selye (1907–1982) a definit în 1935, pentru prima dată, termenul de stres. În accepțiunea sa stresul este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală de stres fiind echivalată cu moartea.

Termenul de stres apare într-o dublă utilizare. Una se referă la situația stresantă (condiții dăunătoare, agresive, care asaltează sau amenință organismul, presiunile, constrângerile, privațiunile la care este supus individul). Cealaltă are în vedere starea de stres a organismului (suferința, uzura lui, precum și răspunsurile psihologice și fiziologice ale individului la acțiunea agenților stresori).

Se spune că o persoană a fost supusă unui stres sau că trăiește într-o condiție de stres permanent, subînțelegându-se că este vorba de o suprasolicitare sau, în general, de o situație căreia îi poate face față.

Se poate spune, de asemenea, despre un individ că este stresat când se simte amenințat, frustrat, incapabil să facă față unor solicitări crescute (tensiune emoțională, neliniște).

Atunci când accentul cade pe situație, pe factorii provocatori, se are în vedere de obicei caracterul lor neobișnuit, neașteptat, agresiv. Pot apare situații stresante colective.

Pieron identifică stresul cu agresiunea, cu acțiunea violentă exercitată asupra organismului.

Termenul de adaptare are la rândul lui diverse înțelesuri. Prosser denumește adaptarea fiziologică „orice proprietate a unui organism care favorizează supraviețuirea într-un mediu specific (într-un mediu stresant)”. Adaptarea comportă modificări (generale și particulare) ale organismului care-l fac apt pentru existență în condițiile de mediu.

Izolarea socială își exercită în mod diferențiat influența stresantă asupra conduitei, nu numai în funcție de particularitățile individuale, dar și de relațiile dintre persoanele aflate în aceste condiții.

Comportamentul oamenilor în situații de captivitate (izolări), în care stresul atinge limitele extreme, este determinat de o complexitate de factori

---

[358] Floru R., *Stresul psihic*, Editura Enciclopedică, București, 1974.

care nu pot fi identificați decât printr-o analiză detaliată, rareori posibilă în asemenea condiții.

Alte tipuri de stres, în afara celui biologic, sunt: psihic, psihosocial, organizațional, socio-cultural.

Stresul nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecința unei acțiuni nocive, efectul stresului persistând și după încetarea influenței stresorului. Rezistența la stres este diferită de la individ la individ.

Dintre aceste clasificări ale stresului, aproape toate se regăsesc în mediul privativ, în ceea ce îi privește pe deținuți.

Cu toate acestea sunt câteva surse de stres specifice mediului privativ:

- Cea mai mare presiune asupra deținutului vine din poziția în care este privit mediul penitenciar – dacă este privit ierarhic, marea majoritate a deținuților se află pe ultima treaptă, asupra lor acționând raporturile de putere și inegalitate. Această asimetrie este permanentă sursă de stres.
- O altă sursă de stres este atitudinea administrației.
- A nu avea nimic de spus pentru propriul destin
- Intoleranța față de individualitate este stresantă; dacă un deținut vrea să fie în echipă el trebuie să se alăture nu numai fizic, ci și emoțional, ceea ce înseamnă conformare și supunere sentimentelor și atitudinilor;
- Monotonia activităților, a programului zilnic, respectarea regulamentului.

Se impun o serie de măsuri pentru a-l adopta pe individ: familiarizarea cu colective omogene care să-i dea posibilitatea individului de a-și expune problemele care-l tulbură, să poată primi o asistență psihologică.

9.2.10. *Violența colectivă*

Acest fenomen psihosocial care are loc în penitenciar este condiționat, întotdeauna, de acumularea unor tensiuni în interiorul unui grup de deținuți, având diferite cauze:

- Atitudini neconformiste;
- Prezența unora cu inadaptări marcante la mediul penitenciar;
- Revolta penitenciară.

Luând în considerație specificul vieții de detenție (frustrările care privesc independența și nevoia general umană de afecțiune), deseori actele violente au rolul „de descărcare afectivă, de ușurare, de catarsis (prin sentimentul de împlinire și satisfacție ce-l urmează)". Micile acte agresive, de obicei trecute cu vederea, trebuie considerate ca semnale pentru ceea ce este valorizat de deținuți și încălcat de cineva: forța, prestigiul, vârsta, loialitatea, sentimentul de siguranță.

În fața unui mediu considerat ostil – mediul penitenciar – individul se simte vulnerabil, amenințat, incapabil de a face față unor dificultăți, chiar dacă, obiectiv, are posibilitatea de a-l preîntâmpina. Din aceste cauze, la deținuți ieșirile agresive sunt mult mai frecvente.

În cazul manifestărilor violente ale unui deținut, și acest lucru se va petrece întotdeauna în mijlocul celorlalți (violența de unul singur trădează afecțiuni psihice sau simularea unor asemenea afecțiuni), se poate înțelege că prin această atitudine el se izolează rămânând fără apărare.

Violența colectivă în mediul penitenciar are o desfășurare fazică:

I – în urma unui incident apreciat de deținuți ca jignitor sau nedrept, se stârnește în rândul acestora o oarecare agitație. Faptul se propagă din gură în gură, este deformat, ornat cu detalii ireale sau exagerate. La nucleul agitației se adaugă noi indivizi și starea de spirit a grupului intră într-o nouă fază.

II – grupul crește, deținuții devin din ce în ce mai agitați și mai furioși, fără a ști precis ce vor. În acest moment poziția mulțimii este oscilantă și poate fi ușor dirijată de agitatori. Influența acestor agitatori depinde de autoritatea de care se bucură, de măsura în care exprimă trebuințele de bază ale grupului și, mai ales, reușesc să formuleze clar nemulțumirea de moment și cea latentă. Deși furia grupului crește, ea se menține în această fază în interiorul grupului.

III – în următoarea fază agitația mulțimii este în continuă creștere. Cei mai tineri din grup încep să-și manifeste violența încercând să-i încurajeze și să-i distreze pe ceilalți prin fluierături, injurii, provocări verbale. Deținuții adulți care reprezintă centrul de greutate al mulțimii, nu se manifestă și de aceea trebuie să li se acorde maximum de atenție.

IV – ultima fază când grupul este în situația de a comite acte de violență, orice intervenție verbală sau control este inutilă.

9.2.11. *Panica*

Este o reacție afectivă, individuală sau colectivă de frică alarmantă, caracterizată prin dezorganizări ale conduitei, pierderea autocontrolului, de unde și dispoziția spre acte impulsive și iraționale.

Ca fenomen psihosocial cu desfășurare dramatică, panica generează reacții dezordonate, de maximă intensitate, ce pot merge până la irațional.

A. Cauzele panicii se pot clasifica în:

a) **Cauze determinante:**

- **De ordin psihosocial** (promptitudinea mijloacelor de informare)
- **De ordin situațional** (apariția bruscă a amenințării)

b) **Cauze favorizante:**

- **Calitatea indivizilor care fac parte din grup** (structuri psihologice, carențe educaționale, gradul de anxietate a grupului);
- **Atmosfera psihologică din grup.**

În mediul penitenciar, grupurile sunt constituite pe criterii legale, fără a ține seama (nici nu e posibil) de criteriile psiho-sociologice, astfel încât gradul de coeziune al grupului este redus. În situația în care coeziunea grupului este redusă, reacția în cazul apariției unui pericol va fi dezordonată, iar acțiunile de salvare vor fi individuale pe principiul scapă cine poate. Prin specificul locului de detenție este de așteptat ca prima reacție în caz de panică, să fie aceea de a ieși cu forța și cu orice risc din încăpere.

B. Fazele panicii:

a) Faza premergătoare, cuprinde:

- Atmosfera generală din unitate;
- Starea psihologică a grupului (starea de spirit);
- Starea de spirit a indivizilor;
- Particularitățile circulației informațiilor;
- Autoritatea cadrelor și încrederea pe care o au deținuții în acestea;
- Autoritatea liderilor;
- Experiența grupului în situații deosebite.

b) Faza de șoc

În această fază pericolul apare instantaneu sau progresiv. Acest pericol poate fi și imaginar (zvon). La apariția pericolului, grupul se structurează în patru categorii:

- Cei care manifestă o groază exagerată;
- Indivizii cu fragilitate emoțională (încearcă să scape singuri);
- Cei care caută informații (așteaptă să li se spună);
- Cei care sunt nehotărâți.

În primele momente ale apariției pericolului, grupul de deținuți trece rapid la stare de regresiune psihică și organizatorică (frică, depresie, nu mai ascultă liderul).

În cazul în care evenimentul se petrece noaptea, el va fi resimțit mai intens. După primele clipe, frica și panica pun stăpânire pe circa un sfert din grup. Faza de șoc poate dura câteva ore.

c) Faza de reacție

În această fază majoritatea sunt depresivi, exprimând prin cuvinte devalorizarea de sine.

d) Faza de restabilire – readaptare la viața obișnuită.

Este o fază dominată de sentimentul de solidaritate. Este explicată de nevoia recâștigării încrederii în sine după deruta anterioară. Apar fenomene de descărcare afectivă (se critică, se acuză, se caută vinovați), circulă zvonul despre repetarea evenimentului.

Recomandări privind prevenirea și combaterea panicii:

- Funcționarea canalelor de informații (întotdeauna așteptarea sau lipsa de informare produce o teamă mai intensă);
- Necesitatea aerisirii și iluminării adecvate a camerelor (lipsa de lumină accentuează dezorganizarea psihică la om);
- Nevoia de comunicare, de informație a stimulului verbal, crește pe măsura izolării de ambianța obișnuită;
- Existența unui grup organizat în care rolul liderului crește și mai mult.

Liderul se va impune ca o persoană disciplinată, receptivă, puțin anxioasă și va promova integrarea noii experiențe în sistemul de gândire obișnuit.

9.2.12. *Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele*

În mediul privativ, unul dintre fenomenele des întâlnite este și automutilarea. Aceasta se întâmplă adesea din cauza unor probleme psihice, sociale sau culturale. Pierderea încrederii în viitor, situația socială din închisoare, hărțuirea sexuală, izolarea față de familie și prieteni, multe motive personale pot explica astfel de comportamente.

Automutilările – pot fi întâlnite (în cazul deținuților aflați într-o stare de melancolie anxioasă-raptus[359]) la obsedații sexualii ca semnificație de autopedepsire; la unii subiecți chinuiți de scrupule religioase.

În penitenciar acest fenomen mai apare la deținuții hiper-emotivi, pe fondul unei slăbiciuni psihice, după o perioadă de activități sau relații penibile cu alți deținuți. Acestui fenomen trebuie să i se acorde atenția cuvenită pentru că este extrem de important în ceea ce privește starea de spirit a deținuților.

Refuzul de hrană – în mediul penitenciar are o valoare simbolică și anume: subiectul vrea să arate că este gata pentru orice sacrificii dacă nu i se satisfac anumite cereri. Desigur, aceste cereri lui i se par justificate (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi), deși regimul la care este supus corespunde normelor în vigoare. Acest tip de comportament are în el

---

[359] Angheluță V., Udangiu Șt., Udangiu L, *Psihiatria preventivă*, Editura Medicală, 1986.

ceva spectaculos, vrea să atragă atenția și admirația celor din jur. Nu durează mult pentru că nu are rațiuni suficiente de susținere.

Tatuajul – această problemă a fost studiată de mulți criminologi ca Lombroso, H. Minovici – care au emis diverse teorii cu privire la originea și semnificația tatuajului. T. Bogdan, consideră că tatuajul are o mare importanță judiciară și psihologică, întrucât el dezvăluie atât identitatea individului cât și diversele sale obiceiuri, fantezii și trăsături de caracter.

Principala cauză a tatuajului îl constituie nivelul scăzut intelectual și de cultură care favorizează apariția acestui fenomen. Motivele tatuării sunt următoarele:

- Imitația – ei susțin „că s-au tatuat pentru că i-au văzut pe alții". P. Popescu Neveanu arată că fiecare individ emană, oarecum în jurul său, o serie de iradiații, creează un câmp psihic. Oamenii trăind în colectivitate, iar câmpurile menționate neexistând închise în sine, izolate, la un moment dat se cuplează devenind un câmp al vieții colective. Este vorba de o imitație în cea mai mare măsură inconștientă.
- Forma de manifestare a dragostei și prieteniei. Apariția în mod frecvent a unor forme tatuate pe corp este motivată ca o formă de exteriorizare a sentimentelor ce le nutresc;
- Obsesia sexuală;
- Vanitatea-dorința de a demonstra rezistență la o durere.

În ceea ce privește atitudinea față de tatuaj, se constată că dacă deținutul regretă, faptul acesta se datorează în bună parte instabilității lui sentimentale, precum și influențelor educative. Tatuajul se efectuează sub influența momentului și nu ca un fenomen premeditat – datorită privării de libertate și al mediului de proveniență al infractorilor.

9.2.13. *Tulburări psihice*

La contactul cu viața de detenție pot apare o serie de tulburări psihice. Desigur nu ne referim aici la manifestările care țin de constituția subiectului sau cele declanșate în stare de libertate, ci numai la acelea care apar ca reacții față de încarcerare. Acestea apar mai ales la deținuții primari. Ele survin la puțin timp după depunere și sunt tranzitorii.

În ordinea frecvenței lor se situează stările depresive, care se caracterizează prin următoarele forme de manifestare:

- O puternică melancolie;
- Disperare;
- Agitație anxioasă;
- Tentative de suicid;
- Halucinații auditive și vizuale;

- Temeri delirante de persecuţie.

Tabloul acestor manifestări este influenţat de o serie de factori psihologici:

- Ruşinea;
- Remuşcările;
- Despărţirea bruscă de familie;

Alt grup de tulburări este constituit de stările confuzionale care apar după câteva săptămâni sau luni de la depunerea în penitenciar. Simptomatologia este constituită din:

- Dezorientare temporo-spaţială;
- Privire rătăcită;
- Dureri de cap violente;
- Somn agitat;
- Vise de groază;
- Halucinaţii la care subiectul participă activ (se ascunde, se apără, se luptă).

Unele tulburări psihice mai pot fi determinate de sevrajul (înţărcarea), la care sunt supuşi alcoolicii. Ei manifestă:

- Crize anxioase, violente;
- Delirum tremens (febră, tremurături)
- Tulburări de percepţie;
- Agitaţie psiho-motorie;
- Halucinaţii (mai ales zoopsii – adică bolnavul vede animale: broaşte, şerpi, şoareci, insecte);
- Insomnii;
- Puls accelerat.

Toate aceste tulburări psihice reclamă examinarea de specialitate şi un tratament precoce.

9.2.14. *Suicidul*

E.S. Shneidman (1980) definea suicidul „un act uman de încetare din viaţă, autoprodus şi cu intenţie proprie". Se poate detalia această definiţie ca fiind „actul autooprimării existenţei, desfăşurat într-un moment de tensiune afectivă sau de perturbare a conştiinţei"

Sub unghi psihologic, suicidului i se acordă semnificaţii multiple, ca aceea a curmării singurătăţii, a răzbunării ca ultimă sau unică soluţie a unei situaţii intolerabile, înlăturării dependenţei.

O altă semnificaţie este aceea a menţinerii onoarei; se consideră că suicidul poate fi o sursă de uşurare. În funcţie de semnificaţiile suicidului întâlnim:

- **Suicidul altruist** (ce poartă marca sacrificiului de sine);
- **Suicidul egoist** (a cărui intenție și semnificație nu corespund scopurilor grupului social, ci se manifestă în detrimentul acestora);
- **Suicidul anomic** – descris de E. Durkheim (1897) – realizat ca urmare a pierderii statutului ori a schimbării rolului social.

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalității printr-o triplă reducere a spațiului de viață, a timpului personal, a comportamentului social. Pe acest dezechilibru al personalității are loc o disfuncție a conduitei individuale. Aproape fiecare deținut trăiește traumatic perioada de detenție, mai ales la prima condamnare; frustrările în plan social, instinctual și în ce privește imaginea de sine, îl poate face să caute un remediu definitiv al nefericirii sale.

Reacția catastrofală a individului exprimă neputința de a se adapta la situația dată, ultimul eșec al existenței se transformă în eșecul vieții, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicidar nefiind o opțiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilităților de a alege.

Oricum soluția nu este rațională, deoarece nu există practic situație fără ieșire, limitele omului fiind infinite (Deshaies, 1947).

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

- **Conduite suicidare** – având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa de suicid, sindromul presuicidar și ideile suicidare;
- **Echivalențe suicidare** – autorăniri, anomalii de conduită (simularea unei boli, refuzul îngrijirilor medicale, unele renunțări la viața socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism), accidente de supărare dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Cauze:

- Abandonul;
- Doliul;
- Separarea;
- Eșecul sentimental;
- Schimbări în situația socială.

Forme ale suicidului în mediul penitenciar:

- **Suicidul emotiv** – care rezultă dintr-o mare anxietate, fiind pentru subiect un mijloc de rezolvare a unei emoții puternice (teama);
- **Suicidul pasional** – care este mai curând o conduită de disperare a individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă;
- **Echivalențe suicidare** – sunt frecvente în mediul penitenciar datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale.

În general, aceste conduite sunt ca un şantaj, fără a se da o semnificaţie deosebită faptului că individul foloseşte moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de uşor peste toate conduitele de revendicare ale deţinuţilor. Trebuie făcută distincţia între şantaj cu sinucidere şi sinuciderea şantaj. În primul caz, individul scontează că va obţine beneficiul înainte de trecerea la act, iar în cel de-al doilea caz, după ce va muri.

Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinţei de a muri şi nu autenticitatea gestului propriu-zis.

De obicei, soluţionarea la un individ cu intenţie sau tentativă suicidă este dificilă, deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu mare aviditate afectivă, greu de satisfăcut în anturaj, dar mai ales pentru că subiectul are tendinţa de a reproduce în relaţiile sale cu terapeutul, modul său obişnuit de revendicar (şantaj). Cheia înţelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar şi modul de viaţă care-l conduce la această reacţie de demisie.

9.2.15. *Homosexualitatea*

Înţelegem prin homosexualitate preferinţa sexuală a unei persoane pentru un partener de acelaşi sex. Adulţii homosexuali nu se deosebesc de adulţii heterosexuali în ce priveşte starea de sănătate, sentimentul de fericire sau de nefericire. Efectele negative ale homosexualităţii se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opţiunea sexuală.

Homosexualitatea reprezintă o tulburare a comportamentului sexual. Această tulburare constă în atracţia exclusivă sau predominantă pentru persoanele de acelaşi sex. Ea este, totodată, o deviere sexuală care nu presupune factori patogeni ca în cazul unei boli propriu-zise.

Unii autori consideră homosexualitatea drept o perversiune, în adevăratul înţeles al cuvântului, doar atunci când persoana îşi caută în mod conştient şi deliberat satisfacţii în relaţia sexuală de acest tip.

O serie de orientări includ homosexualii printre psihopaţi, perverşi sexuali, deoarece, în general, conduita lor relevă o serie de deviaţii caracteriale adânci, pe care nu le putem reduce doar la o simplă anomalie de satisfacere a instinctului sexual.

Importanţa pe care modul de satisfacere a sexualităţii o are în structura existenţei individului, mai ales în adolescenţă şi tinereţe, este atât de mare, încât poate duce la o răsturnare a conduitelor, a normelor etice.

Cauzele homosexualităţii sunt, ca în mai toate tipurile de comportamente deviante, multiple:

- Existenţa unui fond genetic generator de tendinţe homosexuale;

- Traumatismele psihosexuale din copilărie şi în special inițierea homosexuală de către un adult;
- Influența stimulatoare din mediile închise.

Tipuri de homosexuali:

- **Homosexuali autentici;**
- **Homosexuali ambigui;**
- **Homosexuali ocazionali.**

Mediul privativ reprezintă una din cauzele homosexualității şi, totodată, reprezintă un fenomen întâlnit în cadrul grupurilor de deținuți. Dintre tipurile de homosexualitate întâlnite în mediul privativ de libertate, cel ocazional este cel mai des.

Periculozitatea socială a fenomenului este dată de faptul că homosexualitatea poate constitui un element de recunoaştere, racolare şi coeziune a grupurilor de deținuți. În acelaşi timp, demascarea lor poate declanşa o reacție puternică şi cu urmări neprevizibile.

9.2.16. *Zvonul*

Reprezintă o afirmație prezentată drept adevărată, fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Zvonurile sunt puse în circulație pentru că au dublă funcție: de a explica şi de a atenua anumite tensiuni emoționale.

Circulația zvonurilor este dependentă de:

- Contextele sociale (circulație a informației formale);
- Trăsăturile de personalitate ale indivizilor;
- Nevoile psihologice ale indivizilor şi grupurilor;

Lucrările lui Allport şi Postman (1965) au pus în evidență trei legi de transmitere:

- **Legea sărăciei sau nivelării** (pe măsură ce zvonul circulă, el tinde să devină mai scurt, mai uşor de înțeles şi relatat);
- **Legea accentuării** (întărirea anumitor detalii care dobândesc un loc central în semnificația zvonului);
- **Legea asimilării** (conservarea şi reorganizarea informațiilor în jurul unor motive centrale).

Circulația zvonurilor apare ca un sistem de condicizare a fricii şi incertitudinii în fața unor situații ambigui. De asemeni, circulația zvonurilor este corelată cu forma, cantitatea, calitatea şi credibilitatea informației oficiale sau formale. Cu cât aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puțin credibilă, cu atât se intensifică propagarea zvonurilor.

Asemenea condiții pentru circulația zvonurilor se întâlnesc şi în climatul penitenciar, care reprezintă un ecran proiectiv al fenomenologiei

umane, un zgomot de fond pe care se grefează problematica psihologică a unor indivizi tensionați permanent de situația în care trăiesc și de relațiile ce se stabilesc între ei.

Există o serie de preocupări constante ale deținuților care exprimă condiția lor specifică:

- Modificări de legislație penală;
- Decrete de grațiere;
- Existența unor comisii de propuneri pentru liberarea condiționată, apreciate ca mai blânde la anumite unități;
- Motivarea unor transferări de la o unitate la alta.

Opiniile care circulă între deținuți, privitoare la toate aceste aspecte, sunt contradictorii de cele mai multe ori.

Neîncrederea cronică, dobândită în penitenciar, îl face să vehiculeze toate amănuntele auzite și să se alarmeze când aude păreri defavorabile. Această stare este întreținută și de obișnuința deținuților de a se adresa cu aceeași problemă oricărei persoane întâlnite.

Distincția între comunicarea oficială și neoficială a devenit un fapt cotidian. Mergând mai departe, vom face deosebirea între comunicarea instrumentală și cea consumatorie. Prima urmărește realizarea unui scop, cealaltă un climat destins, securizant.

Informațiile care circulă pot fi sub formă de știri și zvonuri (informații neverificate).

Zvonul ca realitate psiho-socială este purtătorul unui conținut specific mai puțin cultural și mai mult afectiv. Credibilitatea lui este asigurată, deoarece întotdeauna există un precedent, iar conținutul său intră în sfera de interese și temeri permanent actuale în comunitatea respectivă.

O particularitate importantă pentru acest fenomen este anxietatea; s-a demonstrat că persoanele mai anxioase propagă mai repede zvonuri decât cele calme.

Simplitatea sau complexitatea mesajelor joacă un anumit rol în apariția zvonurilor: cu cât conținutul transmis este mai bogat, cu atât posibilitatea denaturării în cursul vehiculării, este mai mare. De obicei, pe zgomotul de fond al comunicărilor banale și lipsite de semnificație, apar evenimente de amploare care paralizează atenția deținuților. Și cum nivelul de instruire al multora dintre ei este destul de redus, interpretările greșite sunt de așteptat.

În grupurile de deținuți, o influență mare în transmiterea mesajelor o are liderul de opinie. Mesajele diferă în conținut, dacă sunt transmise de un lider (concise, convingătoare) sau de un membru marginal (nesigur).

Existența unui lider neoficial, puternic, reduce numărul zvonurilor, el cenzurând problematica din universul de discuție al grupului.

Zvonurile persistă mai mult în grupurile lipsite de coeziune. În cele coezive, liderul impune relativ repede un punct de vedere unic și, ca urmare, zvonul se stinge.

În penitenciar persistența zvonurilor mai poate fi explicată și printr-o nevoie de subiecte de discuție care să deruteze atenția deținuților de la rigorile privării de libertate. Zvonul subzistă până când nevoia sau așteptările din care s-a născut incertitudinea care îl susține, vor fi satisfăcute. Durata de viață a zvonurilor într-un penitenciar a fost apreciată diferit de deținuți, cel mai mult rezistă cele care primesc confirmări parțiale din partea mijloacelor de informare în masă.

9.2.17. *Grup. Relații interumane*

Evidențierea câtorva expresii sub care pot apare grupurile sociale:[360]

- **Grupul ca mediu existențial al indivizilor** – spațiul în care aceștia trăiesc și își desfășoară activitatea, întrețin relații unii cu alții;
- **Grupul ca nivel specific de organizare al realității sociale**, al cărui specific derivă din interacțiunea pregnantă dintre toți membrii;
- **Grupul ca mijloc de socializare** – formare și dezvoltare al personalității umane, ca mediu educativ și educogen;
- **Grupul ca factor determinant al comportamentului** și acțiunii umane, cu influențe negative și pozitive asupra acestora;
- **Grupul ca centru activ** – dinamic, evolutiv, nu doar al devenirii umane, ci și al autodevenirii, al schimbării și transformării sale permanente;
- **Grupul ca produs al istoriei și al împrejurărilor.**

În cadrul grupurilor sociale există și funcționează o multitudine și o varietate de relații interumane:

- **Relațiile cognitive sau de cunoaștere dintre membrii grupurilor** care vizează colectarea de informații despre partenerii din grup;
- **Relațiile comunicaționale dintre membrii grupurilor** care favorizează coeziunea și unitatea grupului;
- **Relațiile afective-simpatice**, de preferință sau respingere, simpatie sau antipatie, dintre membrii grupurilor sociale.

---

[360] Zlate M., Zlate C., *Cunoașterea și activitatea grupurilor sociale*, Editura Politică, București, 1982

Pentru a înțelege mai bine aceste fenomene este nevoie de analiza grupului de oameni privați de libertate. Viața în închisoare este, în mod absolut, o viață în grup, cu următoarele particularități:

- Este anulată orice intimitate;
- Totul este la vedere pentru ceilalți;
- Relația interpersonală este o golire, o risipire de sine, nu te poți ascunde de partea rea a conduitei celor din jur;
- Posibilitatea de refugiu nu există.

Penitenciarul, în general, creează un tip aparte de relații interpersonale care au un conținut, o dinamică și modalități de structurare și manifestare.

Sunt doi factori fundamentali care determină specificul relațiilor interpersonale ce se creează între deținuți, pe perioada când se află în detenție:

- Cadrul specific al penitenciarului ca instituție, mod de organizare, gen de activități, viață închisă și izolată, supraveghere permanentă;
- Specificul populației penitenciare, care prezintă particularități psihice și morale, în general nefavorabile, pentru constituirea unor relații psihosociale pozitive.

Universul penitenciar este dificil de pătruns și nu rareori greu de exprimat. Dacă marile categorii ce caracterizează populația penitenciară sunt în general cunoscute (repartizarea pe sexe, genuri de infracțiuni, pregătirea școlară, stare civilă), mai puțin abordate până acum au fost evenimentele oarecum invizibile din colectivitățile de deținuți, dar de a căror forță nu se îndoiește nimeni. Ne referim la modul cum apar liderii informali în penitenciar și cum își exercită ei autoritatea, la funcțiile pe care le îndeplinesc anumiți deținuți pentru a satisface nevoile de grup, la particularitățile comunicațiilor, a normelor neoficiale, la treptele integrării noilor membri în masa deținuților.

Grupul de deținuți, pe lângă elementele structurale comune tuturor grupurilor umane – structură formală și informală, statuturi și roluri, a comunicației, a normelor și a puterii – are și particularități care-l diferențiază mult modificându-i uneori surprinzător funcționalitatea. Este destul de greu să vorbești în grupul de deținuți de echilibru și normalitate, moralitate, căci atmosfera de bună înțelegere este de fapt o succesiune de momente foarte fragile, iar normalitatea și moralitatea sunt subordonate, în principal, intereselor materiale și biologice.

Comportamentele structurale ale grupurilor de deținuți sunt:

a) **Structura formală și informală a grupurilor de condamnați.** Din necesități organizatorice, o serie de deținuți primesc din partea administrației (șef de echipă, șef de detașament) unele responsabilități.

Rareori însă această organizare oficială corespunde cu cea neoficială. Relațiile informale bazate pe antipatiile și simpatiile interpersonale sunt subordonate satisfacerii trebuințelor fundamentale pentru toți deținuții;

b) **Structura status–rolurilor** își pune amprenta și pe funcționalitatea grupurilor de deținuți. Între deținuți există un mare procent de indivizi cu un *ego* slab, cu o imagine nefavorbilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependență, cu o imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului. Se poate vorbi chiar despre mentalitatea de deținut, bineînțeles cu caracter tranzitoriu, care se poate recunoaște după câteva aspecte la o parte din deținuți: lamentare permanentă, subordonare oarbă, autodepreciere, eforturi precipitate de protecție împotriva oricăror noi frustrări, pierderea vitalității, obsesia culpabilității.

- Desigur, există în penitenciar privilegii diferite de la un statut la altul, dar ca principiu, statutele avute afară tind să se mențină și pe parcursul executării pedepsei. În acest sens, nu va surprinde faptul că indivizii cu o valoare deosebită (pregătire superioară) vor fi ținuți la distanță sau chiar persecutați, pentru că sunt motiv de umilire pentru majoritatea celorlalți care se simt inferiori.
- În orice grup uman există o serie de necesități psihosociale care se cer satisfăcute și care în grupurile cu o anumită vechime iau aspectul unor caracteristici, precum: securitatea, afecțiunea, informarea, identitatea, recreerea.
- Atât timp cât în grupul respectiv nu au intrat indivizi care să acopere prin comportamentul lor necesitățile respective, grupul nu se stabilizează, existența tensiunilor absorbind o mare parte din energia și timpul membrilor acestuia.
- În grupurile de deținuți apreciate ca fără probleme deosebite, indivizii vor putea fi etichetați ca: moderați, moderni, bătrâni, clovni, înțelepți, fricoși, cei care riscă oricând. În aceste condiții, în funcție de capacitățile lor, indivizii ocupă locurile corespunzătoare (vacante) din viața afectivă a grupului.
- În cazul în care există mai mulți indivizi care au aceeași capacitate, intră în funcțiune criteriile calitative și alte criterii. Astfel, pentru statutul de înțelept, dacă sunt mai mulți care se cred așa, va avea câștig de cauză cel care a comis fapta cea mai ușoară, muncește, are o experiență de viață bogată, este căutat de familie.

a) **Comunicația** – cu cele două variante ale sale, **comunicația formală și informală**. Sistemul penitenciar fiind puternic ierarhizat, comunicația oficială se desfășoară preponderent de sus în jos, dinspre administrație spre deținuți. În condițiile detenției, obiectiv săracă în informații, mesajele orale care circulă capătă o importanță majoră.

Circulația mesajelor între deținuți, poate fi abordată și prin prisma utilității, constatând că multe mesaje nu servesc la nimic, sau chiar influențează în rău viața de grup.

➢ În detenție se folosește argoul care are un rol negativ evident pentru condiția de om aflat în detenție. Cuvintele și expresiile se referă, în majoritatea lor, doar la universul de activitate al infractorilor, făcându-se apel destul de des la termeni țigănești. Se poate considera că un deținut este cu atât mai recuperabil, din punct de vedere social, cu cât folosește mai puțin limbajul argotic.

➢ În viața cotidiană a grupurilor de deținuți nou constituite, normele neoficiale nu apar de la început: întâi, pe baza afinităților, se formează subgrupurile; într-o a doua fază se statutează normele; iar în faza a treia se realizează selecția celor care vor rămâne în grup, prin recunoașterea utilității normelor respective în detrimentul relațiilor afective. Acest proces nu este valabil și pentru grupurile constituite, care se primenesc în timp prin intrarea permanentă a altor deținuți și liberarea unora.

➢ Pornind de la toate acestea s-ar putea trage concluzia că în grupurile de deținuți, încet-încet se întronează liniștea, fapt infirmat de realitate, tensiunile interpersonale permanente între deținuți sau între diversele subgrupuri din aceeași cameră nu permit echilibrarea pozitivă în timp a diverselor tendințe ce animă deținuții. Și de aici concluzia: normele informale nu pot asigura singure autoorganizarea grupurilor de deținuți.

b) **Structura puterii** în grupurile de deținuți este o adevărată problemă pentru administrația locurilor de deținere: cine și cum își exercită influența dintre deținuți, se află la originea multor evenimente negative. Sunt descoperiți lideri informali a căror autoritate este incontestabil mai mare decât a celor numiți oficial. De cele mai multe ori sunt preferați de majoritatea deținuților unii care sunt mediocri, dar care știu să se poarte și prezintă constant un anumit stil în relațiile cu ceilalți. Ca o caracteristică generală, liderul agreat de cei mai mulți deținuți este cel care își exercită influența din mijlocul grupului și nu din fața lui.

Toate aceste elemente trebuie înțelese în condițiile în care subiecții ce compun grupurile sunt persoane lipsite de libertate, cu o parte a trebuințelor greu, imposibil sau anormal satisfăcute, trăind într-o ambianță în care plictiseala, incertitudinea și anxietatea sunt permanente. De aceea, rareori și pentru scurte perioade, climatul într-un grup poate fi apreciat ca: destins, pozitiv, optimist sau relaxat. Aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deținuți sau a tuturor: conflicte între deținuți, autorăniri, refuzuri de muncă sau hrană, tentative de sinucidere.

Capitolul X

PSIHOLOGIA ACTULUI DE ADMINISTRAȚIE PUBLICĂ - Responsabilități profesionale și implicații conjuncturale vizând relația funcționar public – cetățean

10.1. Justiția administrației publice din perspectivă psihologică

10.1.1. *Considerații psihologice asupra implicației funcționarului public în înfăptuirea actului de justiție*

Relațiile dintre statul de drept și cetățenii săi au conotații psihologice ample și complexe oglindite în comportamente, conduite, atitudini, stări de spirit, judecăți de valoare, trăiri și sentimente al căror liant leagă în mod concret funcționarii publici ca reprezentanți ai autorității statului și cetățenilor.

Cetățenii își reprezintă statul de drept ca fiind instrumentul realizării aspirațiilor, năzuințelor, idealurilor lor, soluționării nevoilor mărunte din cotidianul vieții sociale.

Din punct de vedere psihologic, o astfel de viziune le creează cetățenilor reprezentarea unei societăți în care funcționarii publici, magistrații sunt puși în slujba și în apărarea intereselor lor legitime, motiv pentru care toate acțiunile, faptele, gesturile și atitudinile lor sunt concepute la nivel de expectanță a cetățeanului, ca fiind subordonate acestui scop în exclusivitate.

Efectuarea defectuoasă sau cu rea-credință a atribuțiilor de serviciu de către funcționarul public este interpretată de cetățeanul statului de drept ca un atentat la drepturile și libertățile personale, o îngrădire abuzivă a acestuia, în consecință făcându-și apariția neîncrederea, suspiciunea și lipsa de credibilitate în valorile moral-juridice și etice ale democrației.

Civilizația modernă, exigențele moral-juridice și etice ale statului de drept cer funcționarului public un înalt nivel de cultură și, profesional, o mare capacitate de adaptare și înțelegere a raporturilor inter-umane. În exercițiul apărării și aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, funcționarul public intră în contact cu oameni reprezentând cele mai diverse psihologii în funcție de vârstă, cultură, sex, religie, naționalitate, mediu social.

Dezideratul înfăptuirii justiţiei este acela că, în activitatea sa de funcţionar public şi intelectual, magistratul trebuie să dovedească o înaltă ţinută morală, civică, competenţă, probitate profesională şi conduită aleasă, care, în final să influenţeze pozitiv atitudinea societăţii faţă de justiţie şi creşterea respectului acesteia faţă de autoritatea de stat.

Aprofundarea cunoştinţelor de psihologie umană apare ca o necesitate de la sine înţeleasă, domeniul administraţiei publice oferind disciplinelor psihologice conotaţii specifice, nuanţate.

Psihologia administraţiei publice poate fi înţeleasă ca o componentă informativ-normativă distinctă a psihologiei juridice, care sintetizează legislaţiile şi particularităţile psihologice caracteristice actului de administraţie, în statul de drept ale cărei existenţe moral-etice şi juridice pun funcţionarul public în slujba cetăţeanului.

10.1.2. *Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală*

A. Reglemetări juridice şi psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Constituţiei României

„Statul poate impune prin forţă legalitatea, nu însă şi legile morale! Fiecare trebuie să înţeleagă necesitatea de a face binele şi de a evita răul şi să se impună acestei necesităţi printr-un efort al propriei sale voinţe."

România, potrivit art. 1, alin.3, din Constituţia din 1991, în vigoare, este un stat de drept, democratic şi social în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţeanului, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic, reprezintă valori supreme şi sunt garantate pentru toţi cetăţenii români fără deosebire de rasă, naţionalitate, religie, sex. Totodată sunt reglementate în Constituţie drepturile şi libertăţile fundamentale.

Potrivit art. 22, alin.2 din Constituţie „nimeni nu poate fi supus torturii şi nici unui fel de pedeapsă sau la tratament inuman ori degradant" ceea ce presupune că în toate împrejurările, indiferent de situaţie, înainte de toate trebuie apărat dreptul la viaţă, integritatea fizică şi psihică, în care rolul organelor de urmărire şi cercetare penală este primordial şi esenţial, neputând îngrădi în vreun fel, din punct de vedere legal acest drept, ca de altfel şi alte drepturi fundamentale: „Libertatea individuală" (art. 23), „Dreptul la apărare" (art. 24), „Viaţa intimă familială şi privată" (art. 26). Respectarea şi apărarea acestor drepturi ţine de o înaltă moralitate, a cărei frumuseţe lasă o amintire neştearsă aceluia care a văzut-o, fie şi o singură dată. Frumuseţea morală ne mişcă mai mult decât frumuseţea naturii sau a

științei, cel care o stăpânește capătă prin ea o putere stranie, inexplicabilă, urmărește forța inteligenței, aduce pacea între oameni. Mai mult decât știința, arta și religia, ea este temelia civilizației. Așadar, respectarea și apărarea acestor drepturi presupune setea de adevăr și dreptate, dăruire și devotament în înfăptuirea justiției pentru asigurarea climatului de liniște și ordine în societate.

Autoritățile publice, potrivit art. 47 din Constituția României, au obligația legală și morală de a răspunde la petițiile adresate de cetățeni în condițiile stabilite de lege, iar în cazul unor inadvertențe sau neclarități ele trebuie să ajute pe cetățeanul în cauză, să-i spună care îi sunt drepturile, obligațiile și cum trebuie sau poate fi soluționată doleanța, dând, totodată, dovadă de răbdare și calm.

Cetățeni cărora le-au fost încredințate funcții publice, potrivit art. 50, trebuie să răspundă de îndeplinirea cu credință a obligațiunilor ce le revin, deoarece mai înainte de toate sunt interesele țării, care trebuie respectate cu bună credință fără a încălca drepturile și libertățile celorlalți cetățeni. Art. 123 din Constituție, prevede că justiția se înfăptuiește în numele legii indiferent de apartenența politică, pregătire profesională, religie, sex etc. Nu există vreo îngrădire, orice persoană se poate adresa pentru apărarea drepturilor, libertăților, intereselor legitime, justiției.

În raporturile de serviciu cu cetățenii, funcționarul public trebuie să respecte cu strictețe Constituția și prevederile legale în vigoare.

B. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Codului Penal

Asigurarea și înfăptuirea legalității în statul de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme garantate de Constituția țării, este condiționată printre altele de înțelegerea și aplicarea corectă de către funcționarii publici a normelor legale în spiritul și litera lor.

Aspectele psihologice și juridice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală, din punct de vedere al Codului Penal, reies din: cunoașterea, însușirea, aplicarea și respectarea întocmai a prevederilor legale, a drepturilor, îndatoririlor și libertăților fundamentale prevăzute de Constituție.

Codul Penal, în art.1, specifică: „Legea penală apără împotriva infracțiunilor România, suveranitatea, independența și unitatea statului, proprietatea personală și drepturile acesteia, precum și întreaga ordine de drept.” Din prevederile acestui articol rezultă clar multitudinea și

complexitatea sarcinilor ce le revin organelor de urmărire şi cercetare penală, a căror rezolvare depinde de un înalt grad de profesionalism, acţiune susţinută în pregătirea şi continuitatea acesteia, verificarea şi stocarea informaţiilor care prezintă caracter operativ în activitatea de descoperire şi contracarare a actelor antisociale care pun în pericol valorile fundamentale prevăzute şi apărate de legea penală.

Prin vinovăţie se înţelege starea de conştiinţă a făptaşului în momentul comiterii unei fapte penale; constituind latura subiectivă a infracţiunii, ea este un act de conştiinţă care implică în primul rând un factor interactiv şi apoi unul volitiv, deci un proces de conştiinţă şi apoi unul de voinţă, conştiinţa fiind premisa voinţei.

Potrivit art. 19 din Codul Penal există vinovăţie atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie sau din culpă. Cu intenţie, când făptuitorul prevede urmările faptelor sale şi deşi nu urmăreşte producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenţie directă) prevede rezultatul faptei sale şi deşi nu urmăreşte să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenţie indirectă).

Fapta este săvârşită din culpă, atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (uşurinţa sau culpa cu previziune).

Nu este suficientă numai cunoaşterea prevederilor legale care incriminează şi sancţionează o faptă săvârşită de către unul sau mai mulţi indivizi, fără o analiză obiectivă a factorilor psihologici care au dus la comiterea delictului. Aceasta presupune cunoaşterea amănunţită, din toate punctele de vedere (social, profesional, material etc.) a contextului respectiv, a stărilor de fapt care au stat la baza comiterii infracţiunii, modului de operare, participanţii şi calitatea lor (autor, instigator, complice – art. 24, 25, 26 C. Pen.)[361].

Fapta comisă trebuie analizată cu obiectivitate, ţinându-se cont de la bun început de trăsăturile esenţiale ale infractorului (art. 17 C.pen.), de stabilirea exactă dacă fapta în cauză prezintă sau nu pericolul social al unei infracţiuni (art.18, 19 C.pen.). În vederea stabilirii gradului de pericol social trebuie să se ţină seama de:

- modul şi mijloacele de săvârşire a faptei;
- scopul urmărit;
- împrejurările în care fapta a fost comisă;
- de urmarea produsă sau care s-ar fi putut produce;
- persoana şi conduita făptuitorului.

---

[361] C. Mitrache, *op.cit.*, p. 12.

Necesitatea cunoaşterii acestor aspecte ajută la delimitarea corectă a faptelor care trebuie sancţionate potrivit legii, avându-se în vedere eficienţa sancţiunii, care trebuie să ducă la prevenirea unor alte încălcări ale normelor de convieţuire socială.

Eficienţa aplicării legilor trebuie să aibă un caracter nu numai sancţionar, ci şi unul preventiv-educativ, care să creeze în subconştientul persoanelor în cauză sentimentul de supunere unei ordini legal stabilite, iar organele de urmărire şi cercetare penală nu sunt altceva decât instrumentele prin care societatea, în ansamblul ei, obligă pe toţi membrii să respecte această ordine.

Ţinând cont de complexitatea activităţilor întreprinse, a gradului ridicat de risc, a stresului, organele de cercetare şi urmărire penală trec uneori prin situaţii delicate, care necesită un consum enorm de energie nervoasă într-un timp foarte scurt, secunde sau fracţiuni de secundă în care trebuie să ia unele hotărâri capitale, să dea dovadă de spirit de orientare, maximă atenţie, să se bazeze pe stimulii interni care există în fiecare fiinţă umană.

În anumite situaţii, când se depun eforturi susţinute în rezolvarea unor cauze penale, în care vinovăţia este greu de dovedit datorită lipsei probelor, sau insuficienţei lor, intervine la un moment dat la organele însărcinate cu rezolvarea cauzei o stare de insatisfacţie care nu trebuie amplificată şi corelată cu alte stări de nemulţumire. Indiferent de situaţia existentă, în permanenţă este nevoie de calm, de răbdare şi linişte sufletească, pentru a nu creea stări de nemulţumire la alte persoane cu care organul respectiv vine în contact prin natura profesiei, iar pentru obţinerea unor declaraţii nu poate să recurgă la forţă sau la ameninţări de tot felul: supunerea la rele tratamente, tortură (art. 267 C.pen.), deoarece în urma unor tratamente inumane (purtare abuzivă, art. 250 C.pen.), persoana în cauză poate rămâne cu sechele tot timpul vieţii.

Pentru îndeplinirea îndatoririlor de serviciu, organele de urmărire şi cercetare penală trebuie să dea dovadă de o înaltă ţinută morală, să nu fie stăpânite de vicii şi să manifeste înţelegere în toate împrejurările, în îndeplinirea atribuţiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul. Nerespectarea acestor criterii poate fi considerată, potrivit art. 246 C.pen., abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, dacă s-a creat sau cauzat o vătămare a intereselor legale ale unei persoane. De asemenea tratarea cu inferioritate sau crearea unei astfel de stări pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie, constituie, potrivit art. 247 C.pen., abuz în serviciu prin îngrădirea unor drepturi, infracţiunea fiind sancţionată ca atare. Încălcarea acestor articole duce la crearea unei imagini nefaste despre instituţia în

cauză (procuratură sau poliție) şi la scăderea prestigiului față de persoana respectivă, a cetățenilor care apelează la servicii în diferite probleme ce țin de competența lor. Trebuie acordată o atenție deosebită asupra modului cum sunt rezolvate cererile şi doleanțele cetățenilor în anumite situații critice când sunt victime ale infracțiunilor sau au comis infracțiuni şi încearcă, pe toate căile, să scape de rigorile legii („Dare de mită", art. 255 C.pen.).

Paradoxală pare, în acest context, fapta funcționarului care primeşte sau pretinde direct sau indirect bani sau alte foloase care nu i se cuvin, de la persoanele cu care vine în contact, având ca scop îndeplinirea, întârzierea ori neîndeplinerea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu („Luarea de mită", art. 254 C.pen.).

Mai poate interveni o altă faptă prevăzută de legea penală („Traficul de influență", art. 257 C.pen.), ce are ca obiect tot pretinderea ori primirea de bani, foloase, promisiuni de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârşită de către o persoană care are influență asupra unui funcționar pentru a-l determina să facă sau să nu facă un act ce intră în atribuțiile sale de serviciu. În ceea ce priveşte tratarea cu superficialitate a urmărilor, organele de urmărire şi cercetare penală au un rol însemnat în depistarea şi contracararea acestor fapte cu toată asprimea, pentru a nu submina instituția sau organul în cauză.

O atenție deosebită trebuie acordată întocmirii înscrisurilor, caracterului şi importanței acestora. Falsificarea unui înscris oficial cu prilejul întocmirii de către un funcționar ori salariat aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu constituie potrivit art. 289 C.pen., infracțiune de „fals intelectual".

Urmările comiterii unor astfel de infracțiuni de fals şi uz de fals pot avea prejudicii foarte mari dacă nu sunt descoperite la timp, iar atunci când sunt descoperite, în mod automat se creează unele stări cu caracter psihologic (dispreț, compătimire, ură, subestimare, umilință etc.), însă de cele mai multe ori aceste fapte atrag oprobriul public.

Din punct de vedere al Codului Penal, nu există o reglementare strictă a aspectelor psihologice ce pot fi folosite de către organele de cercetare şi urmărire penală în desfăşurarea atribuțiilor lor. Acestea sunt şi trebuie folosite în funcție de fiecare conjunctură, care practic generează o situație aparte prin comportamentul şi trăirile participanților din fiecare context, iar comparațiile de la o anchetă la alta se aseamănă într-o mică măsură privind partea psihologică, deoarece fiecare individ este unic. Referitor la latura penală trebuie avute în vedere principiile fundamentale ale dreptului penal: principiul legalității, umanismului, egalității în fața legii penale, prevenirii

faptelor prevăzute de legea penală, personalităţii răspunderii penale, individualizării sancţiunilor de drept penal.

Necesitatea îmbinării acestor laturi, penală şi psihologică reiese din complexitatea şi diversitatea infracţiunilor care devin din ce în ce mai greu de probat, iar organele însărcinate cu contracararea lor trebuie ca, în permanenţă, să fie cu un pas înaintea celor ce încalcă legea. Aceasta presupune pregătirea continuă şi multilaterală în domeniile de activitate existente, adoptând metode noi în funcţie de situaţia existentă ce trebuie menţinută sub control pentru asigurarea şi înfăptuirea legalităţii. De aici rezultă clar că ştiinţa despre om se serveşte de toate celelalte ştiinţe. Aceasta e una din cauzele dificultăţii ei.

La om, experienţa cea mai simplă este întotdeauna folosirea metodelor şi conceptelor mai multor ştiinţe.

10.2. **Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanţilor autorităţilor de stat**

10.2.1. *Laturi structurale ale personalităţii umane*

Cunoaşterea personalităţii umane trebuie să plece de la înţelegerea conceptului de persoană a omului ca o entitate concretă într-un cadru relaţional dat, referitor la modul de manifestare în exterior într-o colectivitate umană determinată.

În funcţie de structura personalităţii, fiecare om adoptă, într-o situaţie socială dată, un anumit stil de comportare asumându-şi, totodată, un anumit rol, tinzând să realizeze în plan personal-comportamental conţinuturile personalităţii.

O analiză atentă prin conexiune inversă reliefează faptul că efectele care se obţin în planul personal-comportamental al individului în cauză pot determina, la rândul lor, modificări mai mult sau mai puţin semnificative în planul personalităţii.

Deosebirea esenţială dintre noţiunea de persoană şi cea de personalitate rezultă din aceea că persoana ne dezvăluie psihologia omului ca agent al unei succesiuni de episoade concrete ale vieţii sociale, iar personalitatea ne evidenţiază determinaţiile fundamentale potenţiale ale structurii interne a omului.[362]

---

[362] A. B. Tucicov, M. Golu, *Dicţionar de psihologie socială*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p.315.

Personalitatea, ca termen, este utilizată cu nuanțe semantice diferite, în filosofie, etică, sociologie, istorie şi pedagogie. Ea exprimă calitatea de ansamblu a organizării individului uman ca membru al societății, ca element al unui complex sistem de relații şi interacțiuni sociale, având ca atribute fundamentale unitatea, integrarea ierarhică a funcțiilor, proceselor, stărilor şi conduitelor, relevanța structurii, dinamismul, orientarea şi finalitatea acțiunilor.[363] Este o rezultantă specifică a influențelor mediului social, a celor de ordin existențial economic şi spiritual, etice, estetice, politice şi ştiințifice asupra individului, o entitate biologică care nu implică în mod necesar atributul personalității, putând exista şi în afara acesteia. Indiferent de potențialul predispozițiilor native ale individului, acesta nu generează trăsăturile şi profilul personalității ca organizare complexă multinivelară, nu se constituie dintr-o dată, instantaneu, imediat ce individul uman este pus în relație de comunicare şi interacțiune cu mediul social, parcurgând o evoluție îndelungată de la naştere şi până la vârsta tinereții (20 –25 ani). Dinamica formării personalității este guvernată de legi sociale şi psiho-sociale care subordonează şi acțiunea legilor biologice (ale dezvoltării, maturizării), iar procesul devenirii are un caracter dialectic contradictoriu a cărui traiectorie nu este lină şi uniformă, punând în evidență momente de salt calitativ, de discontinuitate.

În plan ontogenetic se desprind aşa zisele perioade „nodale"[364], critice, legate de apariția unor contradicții interne mai pregnante a căror rezolvare duce la o mutație calitativă globală în structura personalității. Din punct de vedere psihologic cele mai semnificative perioade nodale sunt:

- Perioada 2 ani la 3 ani
- Perioada de la 6 la 7 ani
- Perioada de la 11 (12) ani la 13 (14) ani
- Perioada de la 16 la 18 ani.

Semnificația primei perioade rezidă din saltul ce se produce în structura organizării psihice prin însuşirea de către copil a limbajului şi prin apariția conştiinței de sine ca funcție activă de autoraportare, autoreflectare şi autoevaluare. Copilul începe să se perceapă în cadrul raporturilor cu cei din jur în calitate de „eu" (de subiect), din care cauză se spune că aceasta este perioada care marchează „prima naştere a personalității".

A doua perioadă are o semnificație legată de intrarea copilului în şcoală şi de înlocuirea unei forme dominante de activitate cu alta; de la

---

[363] *Idem*, p. 316-317.

[364] *Idem*, p. 320.

joacă la învățătură, lărgind sistemul de relații al copilului cu mediul social, obligându-l să conștientizeze și să se integreze în noi statusuri și roluri.

Perioada a treia este datorată amplelor modificări și mutații de ordin biofiziologic cu efecte notabile asupra vieții psihice interioare și a comportamentului, producându-se maturizarea funcțiilor sexuale, concomitent cu conștientizarea și integrarea în structura personalității a statusurilor și rolurilor ce decurg din apartenența la un sex sau altul.

Perioada a patra, denumită și „cea de a doua naștere" a personalității, se caracterizează printr-un salt decisiv în integrarea funcțiilor cognitive, volitive, afective, motivaționale, atitudinal-caracteriale. În această perioadă are loc un amplu proces de autoanaliză, de autoevaluare prin raportări succesive la cei din jur, la anumite modele etalon de clasificare și formulare a liniei ulterioare de conduită, a idealului de voință.

Din punct de vedere psihologic și psiho-social, definitorii pentru sistemul personalității sunt unele legături elaborate pe baza semnificațiilor constituite social-istoric, a unui ansamblu de etaloane și norme valorice, din care reiese că personalitatea este o structură „semantică" cu implicații axiologice și cu valențe reglatoare superioare care pune de acord comportamentul cu activitatea omului în societate. În interpretarea și evaluarea personalității este necesară adoptarea unei viziuni sistemic-dialectice, reținând aspectul relațional al caracteristicilor biologice, fiziologice sau psihologice, locul și valoarea pe care le dobândesc ele în cadrul ansamblului unitar.

Cadrul de referință în cursul analizei trebuie să-l constituie realitatea socială în succesiunea logică a momentelor evoluției ei istorice, iar cercetarea psihologică și psiho-sociologică să fie structurată pe o serie de întrebări fundamentale:

- Care este modelul de personalitate pe care îl promovează societatea?
- Care este specificul grupului social căruia îi aparține individul?
- Care este poziția acestui grup în ansamblul sistemului social?
- Care este poziția grupului dat față de tendința legilor obiective ale dezvoltării sociale?
- Care a fost și este conținutul influențelor pe care individul le-a suferit sau le suferă în cadrul procesului educativ instituționalizat, în cadrul grupului căruia-i aparține, din partea altor grupuri sociale cu care a venit în contact direct sau indirect?

Prin urmărirea acestei scheme care prezintă avantajul de a demonstra un lucru capital pentru o teorie psiho-sociologică a personalității, pe baza unor mecanisme psiho-fiziologice și a unor legi de integrare generale

comune tuturor oamenilor, se constituie în fapt profiluri de personalități diferite a căror cunoaștere oferă cheia pentru explicarea comportamentelor concrete, atât a celor individualizate cât și a celor de grup.

Personalitatea de bază cuprinde un ansamblu structural stabil de componente psihice interne (cognitive, afective, motivaționale și atitudinale) de tipuri de răspunsuri (comportamente) fundamental constituite în cadrul interacțiunii individului cu realitatea socio-culturală, definind, totodată, modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivități. Acest concept își are rădăcinile în teoria psiho-analitică despre organizarea ierarhică supraetajată a personalității.

Baza personalității constă în orientarea cu precădere asupra individului mediu (a omului de rând) care exprimă mai pregnant trăsăturile generale ale matricei fundamentale a culturii căreia îi aparține.

Subiectul investigat poate să fie considerat un specimen într-o serie culturală care presupune recunoașterea rolului esențial al grupului familial în transmiterea structurii primare a culturii, recunoașterea continuității experienței din copilărie la vârsta adultă, specificarea în fiecare moment a situației sociale a individului.

Eul de bază exprimă acțiunea pe care mediul social o exercită asupra individualității lor, precum și capacitatea membrilor colectivității de a se adapta la mediul respectiv. Prin contactul sistematic pe care indivizii îl realizează de la naștere cu un mediu socio-cultural dat se elaborează principalele niveluri ale personalității de bază:

- Anumite tehnici și modalități de gândire-înțelegere, interpretare, evaluare;
- Sisteme tipice de acțiune;
- Sisteme de securitate individuală;
- Structura asupra eului prin interiorizarea normelor și îngrădirilor impuse de cultură;
- Sistemele de convingeri și atitudini față de problemele fundamentale ale existenței.

10.2.2. *Personalitatea și comportamentul uman*

Personalitatea integrează în sine (ca sistem) organismul individual, structurile psihice umane și, totodată, relațiile sociale în care omul este prins ca și mijloacele culturale de care dispune. Personalitatea se constituie

fundamental în condițiile existenței și activității din primele etape ale dezvoltării individului în societate.[365]

Subiectul uman este privit în trei ipostaze:

♦ **Subiect pragmatic al acțiunii** (*homo-faber*) – cel ce transformă lumea și tinde să o stăpânească;

♦ **Subiect epistemic al cunoașterii** (*homo-sapiens apiente simus*) – ce ajunge la conștiința de sine și lume;

♦ **Subiect axiologic, purtător și generator al valorilor** (*homo-valens*) – acea ființă care, fără a se rupe de natură, a depășit-o intrând sub imperiul culturii, a valorilor adevărului, binelui, frumosului, călăuzindu-se după semnificații, credințe, idealuri, conferind un sens superior propriei vieți.

În sens larg, personalitatea este un rezultat al dezvoltării depline și al valorificării sociale a însușirilor și calităților persoanei, iar în sens restrâns, definește persoana cu aptitudini și însușiri intelectuale, artistice, morale etc.

Personalitatea nu este un dat, ci un produs reprezentând răspunsul compensator conștient al subiectului la realitatea înconjurătoare. Personalitatea este unică și originală, fiecare individ pornind de la o zestre ereditară unică, proprie tuturor oamenilor din toate locurile și timpurile. Modelul general uman[366] este abstract, nu ține seama decât de prezența notelor, funcțiilor și caracteristicilor definitorii pentru om, fără a se referi concret la gradul lor de dezvoltare, specificări de conținut și organizare internă.

Modelul general uman cuprinde:

♦ **Apartenența la specia umană;**

♦ **Calitatea de ființă socială și membru al societății;**

♦ **Calitatea de ființă conștientă, dotată cu gândire și voință;**

♦ **Participarea la cultură, dotarea cu valori și orientarea după aceste valori;**

♦ **Potențialul creativității.**

În cadrul sistemului psihologic uman, activitatea psiho-comportamentală este variabilă, implicând fenomene locale accidentale, trecătoare și prea puțin caracteristice pentru subiectul respectiv.

Pe baza cunoașterii structurilor de personalitate se pot face previziuni asupra reacției și conduitei subiectului într-o situație dată sau în fața unei sarcini ce i se încredințează. Însuși subiectul care se observă și se compară cu altul ajunge să-și constate capacitățile și trăsăturile sale de caracter ca și cum ar fi ale altora.

---

[365] A.B. Tucicov, M. Golu, *op.cit.*, p. 165.

[366] V.D. Usinski, *Omul ca obiect al educației*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.

Omul se cunoaşte şi poate să decidă asupra a ceea ce trebuie să facă şi cum. Fiind conştient de sine, încearcă mereu să-şi ia în stăpânire propria-i fiinţă cu tot ce are ea, inclusiv structurile personale, bazându-se pe o lege fundamentală a sistemului de personalitate: autodepăşire şi realizare de sine.

Individul semnifică caracterul de sistem al organismului pe latura indivizibilităţii acestuia, iar individualitatea semnifică individul luat în ansamblul proprietăţilor sale originale.

Personalitatea – simetrică cu individualitatea – este un concept care cuprinde întreg sistemul atributelor structurilor şi valorilor de care dispune o persoană.

Din punct de vedere judiciar, conceptul de personalitate presupune o analiză psihologică a actului infracţiunii, fundamentat pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii, constând în analiza modului în care pregătirea, săvârşirea şi atitudinea postinfracţională se manifestă, psihicul autorului, elementele sale, inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Comportamentul ca trăsătură a personalităţii poate fi uşor vizibil, dar trăsătura nu, deoarece se manifestă la individ un număr mare de situaţii diferite.

Trăsătura este tendinţa de reacţie largă, relativ permanentă, având mai multe clasificări:

- **Trăsături ale cunoaşterii**, care cuprind acuitatea perceptivă, gândirea superficială;
- **Trăsături ale afectivităţii:** uşor emoţionabil şi sentimente profunde;
- **Trăsături temperamentale:** lent, iute, alert;
- **Trăsături dinamice:** referitor la modul de acţiune, decizii, la motivaţii şi interes.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieţii individului, de aceea el este în permanentă interacţiune cu mediul social şi cu cel fizic, în continuă transformare.

Cunoaşterea reală a personalităţii presupune cunoaşterea dominantei (dominantelor) specifice şi sistemului de subordonare.

10.2.3. *Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice*

Intuiţia este instrumentul cu ajutorul căruia facem deducţii asupra posibilităţilor înţelegerii unor situaţii supuse conştiinţei noastre la un moment dat.

I. Metoda observației[367] constă în **urmărirea intenționată și înregistrarea exactă, sistemică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau grupului) ca și al contextului situațional al comportamentului.**

A. Conținutul observației:

1. Simptomatica stabilă, care cuprinde trăsăturile bio-constituționale ale individului:

- Înălțimea;
- Greutatea;
- Lungimea și grosimea membrelor;
- Circumferința craniană, toracică, abdominală;
- Trăsăturile fizionomice, aspectul capului, feței, fruntea, nasul, bărbia, pomeții obrajilor, ochii, maxilarele.

Chipul este oglinda sufletului, iar ceea ce se arată este o imagine a ceea ce nu poate fi văzut. De aici decurge concluzia că bucuriile sau tristețea își pun amprenta asupra sufletului.

2. Simptomatica labilă cuprinde multitudinea comportamentelor și conduitelor flexibile, mobile ale individului:

- Conduita verbală
- Conduita estetică
- Conduita inteligentă
- Varietatea expresiilor comportamentale, afective, atitudinale.

B. Forma de observație:

a) **Autoobservația** – este orientată către surprinderea particularităților propriului comportament.

b) **Observația propriu-zisă** – este orientată către observarea manifestărilor comportamentale ale altor persoane.

c) **Prezența sau absența observatorului**:

- **Directă** – bazată pe prezența observatorului și pe conștientizarea ei de către subiecții observați;
- **Indirectă** – observatorul este amplasat în umbră, cu vedere unilaterală sau beneficiară de TV cu circuit închis;
- **Cu observator uitat – ignorat** (observatorul este prezent, cunoscut grupului)
- **Cu observator ascuns** (în spatele unor draperii sau paravane).

---

[367] P.P. Neveanu, M. Zlate, T. Crețu, *Psihologie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.

d) **Implicarea sau nonimplicarea observatorului**:

- **pasivă** (fără implicare directă a observatorului în activitate)
- **participativă** (observatorul devine membru al grupului şi participă direct la activitatea lui).

e) **Durata observării:**

- **Continuă** – pe o durată mare de timp
- **Discontinuă** – pe unităţi de timp mai mici şi la intervale diferite.

f) **Obiectivele urmărite**:

- **observaţie integrală** (surprinderea tuturor sau a cât mai multe manifestări de conduită);
- **selectivă** (o singură conduită).

C. Calitatea observaţiei depinde de o serie de particularităţi psiho-individuale ale observatorului: **capacitatea sa redusă de concentrare a atenţiei, de selectivitate, de sesizare a esenţialului, de gradul său de sugestionabilitate**.

E. Este influenţată de **tipul de percepţie al observatorului**:

- **Descriptiv** (înregistrează minuţios);
- **Evaluativ** (face aprecieri, estimări, interpretări);
- **Imaginativ şi practic** (neglijează faptele, dă frâu liber imaginaţiei).

F. Condiţiile unei bune observaţii:

- **Stabilirea clară a scopului şi obiectivului urmărit;**
- **Selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condiţiilor şi mijloacelor necesare;**
- **Elaborarea unui plan riguros de observaţie;**
- **Consemnarea imediată a celor observate;**
- **Efectuarea unui număr optim de observaţii;**
- **Desfăşurarea şi în condiţii variate;**
- **Să fie maximal discretă.**

II. Metoda experimentului – este o metodă prin care se intervine efectiv, provocând intenţionat fenomenul, izolând variabilele dependente de altele care ar putea interveni, devia sau perturba manifestarea fenomenului investigat – variabile independente.

- Variază şi modifică condiţiile de manifestare a fenomenelor pentru a sesiza mai bine relaţiile dintre variabile şi experimente.
- Repetă fenomenul pe acelaşi subiect sau pe subiecţi diferiţi pentru a determina legitatea lui de manifestare.
- Compară rezultatele obţinute trăgând concluziile.

III. Metoda convorbirii

A. Constă în purtarea unui dialog ce presupune:

- Relația directă de tipul „față în față";
- Schimbarea rolului și locului partenerilor;
- Sinceritatea deplină a subiectului;
- Existența la subiect a capacității de introspectare și autoanaliză, evaluare și autodezvăluire;
- Abilitatea cercetătorului pentru a obține motivarea subiecților, angajarea lor în convorbire;
- Prezența la cercetător a unor capacități referitoare la gradul ridicat de sociabilitate;

B. Forme ale convorbirii

1. **standardizată**, dirijată, structurată, bazată pe formularea acelorași întrebări în aceeași formă și ordine, tuturor subiecților indiferent de particularitățile lor individuale;
2. **semistandardizată**, semidirijată, se axează pe întrebări suplimentare, reformularea altora, schimbarea succesiunii lor;
3. **liberă** – spontană, asociativă în funcție de particularitățile situației în care se desfășoară, de cele psiho-individuale ale subiectului, de particularitățile momentului când se face;
4. **psihoanalitică**;
5. **nondirectă**.

IV. Metoda anchetei psihologice – constă în recoltarea sistematică a unor informații despre viața psihică a unui individ sau grup social, interpretarea acestora în vederea desprinderii semnificației lor psiho-comportamentale.

Ancheta pe bază de chestionar presupune stabilirea obiectivelor urmărite, documentarèa și formularea întrebărilor lor.

A. Tipul întrebărilor:

- cu răspunsuri „da" sau „nu";
- cu răspunsuri libere și
- în evantai.

B. Greșeli în formularea întrebărilor:

- Întrebări prea generale;
- Folosirea unui limbaj greoi;
- Cuvinte vagi;
- Tendențioase;
- Prezumtive;

• Ipotetice.

Ancheta pe bază de întrebări se bazează pe raporturile dintre participanții aflați față în față.

V. Metoda biografică – se referă la istoria persoanei în cauză – mai este denumită **cauzometrie sau cauzogramă** – și este necesară în stabilirea profilului personalității persoanelor.

VI Metoda analizei produselor activității – Această metodă se referă la compuneri, desene, creații literare, materializate în diverse disponibilități psihice, informații despre însușirile psihice ale individului.

VII. Metoda psihometrică – Vizează măsurarea capacităților psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare, validitate, fidelitate, standardizarea, eșalonarea.

Clasificarea metodelor:

- **După modul de aplicare**: individuale și colective
- **După materialul folosit**: verbal, neverbal
- **După durata lor**: cu timp strict determinat, cu timp la alegerea subiectului
- **După conținutul măsurat**: inteligență, memorie, atenție etc.
- **După scopul urmărit**: teste de performanță, comportament, cunoștințe, nivel intelectual, atitudini, inteligență.

VIII. Metoda modelării și simulării – Constă în crearea unor scheme logice ale organizării și desfășurării diferitelor funcții psihice: percepție, gândire, memorie.

Strategii de cercetare psihologică:

- **Strategia cercetării genetice** – studierea genezei, evoluției fenomenelor psihice a comportamentelor în plan istorio-filo-genetic și individual-autogenetic;
- **Strategia cercetării comparate**;
- **Strategia cercetării psiho-patologice** – ce constă în studiul tulburărilor sau devierilor funcțiilor psihice și comportamentale în scopul completării și precizării legilor generale și particulare de organizare și manifestare a psihicului normal;
- **Strategia cercetării longitudinale** – presupune urmărirea unuia și aceluiași individ de-a lungul mai multor etape ale evoluției lui;
- **Strategia transversală** – constă în cercetarea mai multor indivizi aflați la niveluri diferite de dezvoltare.

10.3. **Factorii psihologici implicaţi în relaţia interpersonală cetăţean – funcţionar public**

10.3.1. *Timiditate. Afectivitate. Agresivitate*

Observaţiile neinspirate, pripite, trecerea în grabă de la o impresie la alta, multiplicitatea imaginilor, lipsa de regulă şi efort împiedică dezvoltarea spiritului.

O serie de factori psihologici angajează relaţia funcţionar public – cetăţean, dându-i conţinut uman, viaţa concretă colorând-o în sensul perfectibilităţii şi omeniei, alternând-o cu o serie de dificultăţii şi disfuncţii:

a) **Timiditatea** – este o trăsătură psihologică a personalităţii ce se manifestă printr-un comportament defensiv anxios, ezitant şi astenic, putând genera chiar tendinţa de adaptare nuanţat negativă la exigenţele vieţii sociale (oportunism, senilism, lipsă de răspundere, implicare, suspiciune etc.)

Psiho-analitic, trăsăturile timidităţii sunt explicabile prin dificultăţile de adaptare ale micii copilării, prin conştientizarea culpabilă a unor complexe, prin evoluţia într-un climat ofensiv, ostil.

Dezavantajul este faptul că în relaţia interpersonală timidul manifestă nesiguranţă, reţinere dictată de noţiuni supraexigente.

Depăşirea timidităţii printr-un efort de autocontrol este o necesitate permanentă a funcţionarului public, acesta trebuind să-şi asume responsabilităţi majore, să aibă iniţiativă şi curaj, insuflând aceste sentimente şi cetăţeanului cu care intră în contact.

Funcţionarul public trebuie să cunoască la rândul său că cetăţeanul timid este lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine, iar în relaţiile cu reprezentantul autorităţii este ruşinos, sfios, motiv pentru care trebuie încurajat, „înţeles şi ocrotit" în demersurile sale de a-şi afla dreptatea.

b) **Afectivitatea** – se defineşte ca fiind sensibilitatea în sensul rezonanţei intime cu care, la nivel de trăire emoţională, este resimţit efectul stimulărilor externe: plăcere-neplăcere, bine-rău, frumos-urât.

Din această direcţie, pentru funcţionarul public hiperemotivitatea comportamentală, sensibilitatea exagerată, impresionabilitatea, sunt dezavantaje, ducând la scăderea vigilenţei, acurateţei discriminării raţionale, capacităţii de acţiune şi hotărârii.

Ca om, funcţionarul public, magistratul are şi el stări şi reacţii emoţional-afective, mai mult sau mai puţin profunde.

Exerciţiul profesional constă nu în reprimarea totală a stărilor emoţional-afective, ci în autocontrolul adecvat al acestora, ca sens, valoare şi grad de intensitate în raport cu afectivităţile pe care le îndeplineşte. Emoţiile pozitive în raport cu cetăţenii constituie o formă de ataşare

sufletească a funcționarului public față de oameni, o garanție în sensul constituirii unui cadru rațional optim al înfăptuirii actului de justiție.

c) **Agresivitatea psiho-comportamentală** – reprezintă o formă inter-relațional tensionată, ofensivă cu caracter disjunctiv, inhibitoriu, manifestată prin violență verbală, amenințare, atitudini, posturi, gesturi de lovire menite să aducă interlocutorului agresor o satisfacție fizică, psihică sau materială. Deși în mod frecvent tendința curentă a omului, agresivitatea nativă este de a răspunde unei opoziții cel puțin printr-o conduită agresiv verbală, funcționarul public este nevoit să evite permanent soluționarea în acest fel a eventualelor relații de agresivitate în raport cu solicitările și interesele cetățeanului. Trebuie avut în vedere, totodată, faptul că mai totdeauna tachinarea, batjocorirea, aroganța, amenințarea, umorul, chiar aflate în exces în relația interumană, pot determina evoluția raporturilor către confruntarea care poate deveni acută, degenerând în acte de violență fizică. Clari în expresii, civilizați, fermi în atitudini, dar nu rigizi și cât se poate de concilianți și moderați în expresia verbală, funcționarii publici vor răspunde la solicitările cetățenilor fără a da dovadă de slăbiciune sau incompetență (evitarea angajării, tăcere, sustragere) printr-o manieră inteligentă de continuă adaptare la situație. Trebuie evitat ca agresiunea verbală să degenereze și să ajungă la violență.

Pentru a dezamorsa agresivitatea verbală este indicată alegerea cuvintelor, sensul frazelor, intonația, ticurile, mimica, gestualitatea, acestea fiind unele repere care pot modifica percepția și expectanța în raport cu demersul relației interpersonale. Tactic, funcționarul public trebuie să răspundă în așa fel încât ceea ce spune să provoace la interlocutor modalități noi de inter-relaționare în sensul înțelegerii unor situații și sensuri, liniștirii, calmării și dezamorsării agresivității verbale. Interacțiunea dintre cadrul normativ restrictiv pe care funcționarul public îl exercită și toleranță, constituie o adevărată artă în al cărei conținut se subînscriu o serie de strategii comportamentale. Având o determinare complexă și o structură plurivalentă, aceste strategii comportamentale generează și presupun multiple implicații: culturale, economice, politice, religioase, sociologice. O conduită corectă a oamenilor nu este reglată exclusiv pe norme juridice și morale. În raporturile interumane acțiunea persuasivă a funcționarului public de înlăturare a conduitelor agresive va lua în calcul opiniile, prejudecățile, credințele, obiceiurile, tradițiile, nevoile cotidiene, aspirațiile politice, religioase, ale fiecărui individ sau grup asupra căruia acțiunea persuasivă se exercită.

10.3.2. *Determinanţi psihologici ţinând de temperament*

Temperamentul reprezintă latura dinamico-energetică a personalităţii umane, reflectându-se în raport cu norma juridică în conduite, fie de asimilare, subordonare, fie de refuz, insubordonare a acesteia, jucând totodată un rol important în condiţionarea configuraţiei şi dinamicii relaţiilor interpersonale.

Persoanele cu temperament sangvin se adaptează uşor la cerinţe şi exigenţe normativ-juridice noi, intră fără dificultăţi prea mari în raporturi cu funcţionarii publici deşi nu prea acceptă uşor sugestiile acestora dat fiind o excesivă încredere în forţele proprii. Sangvinii sunt siguri pe ei, îndrăzneţi, fermi, rapizi în luarea deciziilor şi se încadrează relativ fără dificultate într-un cadru juridic-legislativ nou.

Persoanele cu temperament flegmatic au un ritm mai lent al vieţii sufleteşti, mimica şi gestica le este mai puţin exprimată, abandonează mai greu vechile stereotipii şi deprinderi, inclusiv cele legate de subordonarea în raport cu norma juridică, date fiind opţiunile lor mai mult conservatoare. Sunt ceva mai rezervaţi, nu-şi manifestă pregnant opiniile şi scopurile, chibzuiesc mult până iau decizii. Sunt de regulă receptivi la sugestii, însă punerea în act a unor orientări se face lent şi cu întârziere.

Persoanele cu temperament coleric sunt hipersensibile, mobile în gândire şi gestică, au reacţii rapide şi nestăpânite. Deseori devin chiar impulsive mai ales în faţa unor obstacole, inclusiv în faţa normei juridice menită a le periclita o serie de interese. Din rândul acestora sunt recrutaţi indivizii critici şi contestari ai unor situaţii şi raporturi noi, pe care le percep ca frustrante. În munca persuasivă cu aceste persoane se va avea în vedere faptul că suportă cu greu contrazicerile şi sugestiile, motiv pentru care se va insista în a le fi explicat cu răbdare sensul noilor realităţi la care trebuie să se alinieze.

Persoanele cu temperament melancolic manifestă o rezonanţă emoţional-afectivă crescută, fiind timizi şi impresionabili. Sunt îndeobşte oameni liniştiţi şi calmi, aparent nehotărâţi, ezitanţi în exprimarea opiniilor şi intenţiilor. Pentru a se integra noilor cerinţe social-juridice ori comportamentale, deseori apelează la consilierea funcţionarului public, vădind un interes crescut în cunoaşterea noutăţilor juridic-legislative.

În raport cu persoanele melancolice, funcţionarii publici trebuie să acţioneze cu răbdare, delicateţe şi tact, riscând în sens contrar ca melancolicii să devină refractari şi suspicioşi. Indiferent de tipologia temperamentală a cetăţenilor aflaţi în contact cu funcţionarul public, acesta din urmă nu va recurge niciodată la argumente cu caracter negativ:

argumentul poziției personale, argumentul autorității, argumentul amenințării, argumentul aluziei, argumentul insultei.

În exercițiul contactului interpersonal, funcționarul public va apela la argumente cu caracter pozitiv: explicația, comparația, analogia, diverse structuri de raționament (dilema, inducția, deducția, paradoxul, reducerea la absurd, alternativa) practica demonstrând că, dublate de ton, gestică și toleranță, acestea garantează moralitatea relațiilor interpersonale.

10.3.3. *Determinanți psihologici ținând de caracter*

Nimic nu e mai greu de cunoscut decât constituția unui individ dat.

Caracterul exprimă profilul psiho-moral relativ constant al personalității și profilează câteva cerințe în fața strategiei persuasive a funcționarului public.

În acest sens întâlnim:

a) **omul dificil** – nu trebuie contrazise părerile sale, trebuie ascultate cu răbdare, este pretențios și schimbător, se hotărăște greu și revine paradoxal asupra propriilor hotărâri. Din discursul său, trebuie evidențiate inadvertențele flagrante care, ulterior, evidențiate logic, trebuie să-i fie prezentate persuasiv prin procedeele explicației, reducerii la absurd, comparației.

b) **omul a-tot-știutor** – este tipul care se consideră competent în legătură cu orice problemă și este doritor să facă în orice împrejurare dovada acestei competențe. În raport cu acesta, funcționarul public va acorda o strategie persuasivă din care să rezulte raportul formal cu opiniile sale, folosind însă orice prilej de a-l dirija către spiritul și cadrul legal corespunzător.

c) **omul nehotărât** – chibzuiește îndelung până să accepte o idee, un sfat, o nouă cerință sau normă. Este foarte atent la valoarea de adevăr a acestora și la modul de argumentare al funcționarului public, va insista îndeosebi asupra valorii sociale și individuale, a comportamentului și nu asupra obligativității unui anumit tip de comportament.

d) **omul impulsiv** – prezintă note distincte caracterial, caracterizate prin decizii subite în raport cu caracterul de noutate al unei împrejurări sociale, care-l vizează. De regulă, se regăsește în sfera caracterului dificil, nu trebuie contrazis, dar vom avea grijă să-i evidențiem, prin comparație, demersuri similare, al căror final a fost dezastruos.

e) **omul entuziast** – este puternic impresionat de tot ceea ce e spectaculos și nou, inclusiv de norma juridică pe care, găsind-o ordonatoare, o respectă și o compară, susținând-o argumentat. În general își construiește

conduite adaptive corect adecvate demersului social. Funcționarul public va tolera acest entuziasm în comportamente de durată.

10.3.4. *Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcționarul public și public (grupuri sau mulțimi)*

Anticiparea politicii publice și pedepsirii, reduce pierderea datorată infracțiunilor și astfel mărește bunăstarea socială, descurajând pe unii infractori.

Noțiunea de public, grup sau mulțime pune în discuție comportamentul care se subordonează legităților desprinse din studiul psihologiei mulțimilor.

Individul uman se comportă în mod diferit în mulțime față de situațiile în care se găsește izolat.

Gustave Le Bon în lucrarea sa „Psihologia mulțimilor", face o distincție clară între mulțimea de oameni, în sensul obișnuit al cuvântului, și mulțimea psihologică. În mod uzual, **noțiunea de mulțime, desemnează o adunare de oameni, de indivizi oarecare, indiferent de naționalitate, profesiune, sex, sau de împrejurări și care se unesc întâmplător**. Mulțimea psihologică se creează în jurul unor întâmplări sau evenimente deosebite, care catalizează motivațiile participanților uniți afectiv în efuziuni emoționale comune.

Într-o astfel de mulțime psihologică, indivizii umani își pierd personalitatea conștientă, iar sentimentele și ideile tuturor se orientează în aceeași direcție. Aglomerarea respectivă de oameni, devine o mulțime structurală sau o mulțime psihologică. Ea constituie o ființă unică supusă legii unității mentale a mulțimilor.

Trăsături psihologice distincte ale individului uman aflat în mulțime

Datorită „sufletului colectiv" al mulțimii, Gustave Le Bon preciza că: aptitudinile intelectuale, individuale ale oamenilor se șterg, distincția dispare. Eterogenul se confundă în omogen, însușirile inconștiente domină, mulțimile acumulează mediocritate, conducându-se după instincte, creându-se așa-zisul spirit de turmă (în cazul mitingurilor, când rolul funcționarilor publici este important, datorându-se în special unirii eforturilor tuturor funcționarilor publici – poliție, justiție, procuratură, primării etc. – în vederea aplicării legilor și a respectării acestora de către toți cetățenii).

Individul dintr-o mulțime încearcă, grație numărului, sentimentul unei puteri invincibile, care îi permite să nu cedeze unor insistențe, pe care, izolat fiind, ar fi fost nevoit să și le înfrâneze. Mulțimea fiind anonimă, face ca

sentimentul responsabilității, ca factor inhibant în acțiunile contrare legii, să dispară.

În cadrul mulțimii apare contagiunea mentală pe baza căreia individul se subordonează interesului colectiv cu mare ușurință. Sugestibilitatea determină la indivizi caracteristicile psihologice ale grupului de referință (agresivitate, umor, veselie) pe care izolat individul nu le-ar fi putut dezvolta. În timp ce anumite facultăți sunt anihilate, altele pot fi exaltate, exagerate prin reciprocitate și imitație, sugestia fiind aceeași pentru toți indivizii.

Se poate conchide că, cel puțin sub raport intelectual mulțimea este inferioară omului izolat. Impulsive, iritabile, cu o modalitate adesea contradictorie, mulțimile nu au o voință statornică, tocmai pentru faptul că nu au o gândire proprie. Simplitatea și exagerarea sentimentelor mulțimilor constituie motivele care le apără de îndoieli și incertitudini, iar sugestibilitatea exagerată le împinge adesea la acțiuni extreme.

Pentru individul component al mulțimii psihologice nu există „imposibil", certitudinea invulnerabilității și impresia forței de moment generând acte și sentimente de contagiune, imposibile pentru individul izolat.

Aflați în contact cu mulțimile în exercițiul aplicării legii, funcționarii publici întâmpină serioase obstacole în calea derulării firești a unor relații normale, civilizate cu indivizii care le compun.

Iată de ce cunoștințele de psihologie sunt un argument în plus, care dau o bază solidă pregătirii profesionale și experienței funcționarului public în exercitarea atribuțiilor sale, care trebuie să decurgă firesc, normal și legal.

10.4. **Concluzii**

Etica funcționarilor publici cuprinde și studiază o serie de valori morale cu specificitatea lor, integritatea personalității de pe poziția acțiunii de asigurare a ordinii de drept. Ea are în vedere relațiile profesionale interumane, datoria profesională și responsabilitatea, normele, principiile, atitudinile și îndatoririle ce stau la baza activității funcționarilor.

Cerințele moralei funcționarilor publici sunt cuprinse în jurământ, în regulamente, ordine și instrucțiuni, ca parte componentă a condiției acțiunii de asigurare a ordinii și liniștii publice, de înfăptuire a justiției.

Morala funcționarului public este definită ca o formă a conștiinței sociale care reflectă și fixează ansamblul sentimentelor, deprinderilor, convingerilor, atitudinilor, principiilor și normelor care privesc raporturile dintre individ și colectiv (familie, națiune, stat, societate), care se manifestă în fapte, în modul de comportare a individului în toate ipostazele vieții.

Înţelegerea adaptării unei conduite corecte faţă de colectivitate, de semeni, nu este impusă din afară, ci decurge dintr-un impuls interior al individului.

Simţul moral nu este ceva înnăscut. Normele morale devin un impuls interior al omului datorită educaţiei, însuşirii exigenţelor, moravurilor, obiceiurilor, deprinderilor promovate de societate. Impulsul interior de a-l ajuta, respecta şi „saluta" pe semenul tău există doar dacă ai învăţat acest lucru şi ai o anumită convingere cu privire la necesitatea respectării lui. Însuşi obiectul muncii funcţionarului public îl constituie faptele şi comportamentele oamenilor în diferite ipostaze.

Din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, gânditorii au fost preocupaţi de soarta şi viitorul omului, de opoziţia dintre bine şi rău, căutând să elaboreze norme şi principii de comportare morală, întemeiate pe bunul simţ, care să-i conducă spre o viaţă profundă şi demnă, pe calea adevărului şi fericirii.

Raportarea binelui la socialul şi naturalul lumii înconjurătoare are caracter strict individual şi se exprimă prin conduita internă (trăirea subiectivă), şi prin conduita externă (comportamentul obiectiv).

Conduita umană a individului în raport cu mediul său de relaţie cuprinde gama tuturor manifestărilor comportamentelor adaptative.

Nici un om nu are o conduită în afara unui scop, mediu, interes, la baza demersului oricărei conduite cu finalitate juridică stând gândurile, sentimentele, atitudinile şi faptele individuale.

Motivaţia conduitei umane presupune concordanţa dintre factorul extern stimulativ şi cel intern subiectiv energizator, găsindu-şi exprimarea în pregătirea pentru acţiune şi creşterea receptivităţii în raport cu stimularea externă.

Exigenţele psihologice care se impun exercitării profesionale a actului administrativ, se deosebesc astfel:

a) **sub raport intelectual** – rezistenţa de a activa în regim de solicitare psihofiziologică crescută şi risc profesional:

• ştiinţa şi arta relaţiilor cu comunitatea, arta persuasiunii şi convingerii, arta vorbirii retorice, arta politeţii de expresie mimico-gesticulară;

• capacitatea de a soluţiona sub aspect eficient, prompt şi legal, problematici socio-umane care se derulează presant şi în condiţii mari de risc.

b) **sub aspectul moral-volitiv** – conduita funcţionarului public se va oglindi în integritatea caracterială (onestitate, modestie, virtute etc.).

Conduita funcţionarului public trebuie să-şi găsească exprimarea în sentimentul de datorie împlinită, prin concordanţa deplină între

satisfacerea, în cadrul legal, a tuturor solicitărilor cetățeanului și sentimentele sale de a le fi dus la îndeplinire conform obligațiilor care îi revin.

Motivația funcționarului public este energizată de sentimentul profund de a fi folositor semenilor săi, de a apăra adevărul și de a înfăptui justiția statului de drept. Supusă unui continuu proces de dezvoltare, diversificare, specializare și perfecționare, conduita funcționarului public este mereu perfectibilă, fapt care trebuie interiorizat de către acesta, ca una dintre exigențele sale motivaționale.

ANEXĂ
SUBIECTE EXEMPLIFICATIVE PENTRU EXAMEN

I.

1 – Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

2 – Problematica psihologică a mărturiei în etapa recepției evenimentului judiciar

3 – Probleme psihologice ridicate de „interogatoriul încrucișat"

II.

1 – Profil de personalitate și mod de operare la „infractorul de tip dezorganizat"

2 – Considerații psihologice asupra vinovăției sub forma intenției

3 – Psihologia martorului minor

III.

1 – Repere orientative asupra comportamentelor simulate (martor mincinos, învinuit, inculpat) din perspectiva comportamentului aparent (mimică – gestică)

2 – Considerații psihologice asupra vinovăției sub forma intenției

3 – Probleme psihologice ridicate de interogatoriul vizând „timpul critic" (spargerea alibiului)

IV.

1 – Etapele formării mărturiei (comentarii asupra schemei T. Bogdan – I.T. Butoi)

2 – „Nucleul personalității criminale" în concepția lui Jean Pinatel

3 – Problematica psihologică a planurilor situaționale

V.

1 – Tipuri și trăsături de personalitate în concepția lui Jung și Eysenck (extraversie – introversie; tipuri temperamentale: coleric, sanguin, flegmatic, melancolic – descriere, caracterizare, efecte conjuncturale în declanșarea actului infracțional)

2 – Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi părţile în proces

3 – Comentarii asupra caracteristicilor interogatoriului judiciar

VI.

1 – Efectele psihologice resimţite în detenţia penitenciară ca urmare a privării de libertate (frustrare, şocul detenţiei)

2 – Profil psihologic şi mod de operare ale „criminalului de tip organizat"

3 – Consideraţii psihologice asupra „vinovăţiei sub forma culpei"

VII.

1 – Comentarii asupra „paradoxului penitenciar" – Eysenck – Mawrer (Legea secvenţei temporale)

2 – Psihologia interogatoriului „unui participant despre activitatea celorlalţi" (cercetarea infracţiunilor comise în grup)

3 – Exigenţele atribuite „psihologului criminalist în explorarea scenei crimei" – comentaţi conceptele de „amprentă psihocomportamentală", „profiler crime", „serial killer"

VIII.

1 – Problematica psihologică a mărturiei în faza redării-reactualizării (ex: prezentarea spre recunoaştere de persoane)

2 – Mecanisme psihologice şi factorii implicaţi în eroarea judiciară (analiză de caz – ex: „Afacerea Aslan")

3 – Problematica psihologică a privării de libertate din perspectiva teritorialităţii, comportamentului agresiv, fenomenului de panică şi revoltă penitenciară)

Exemplele pot continua.

NOTĂ:

a) - studenţii vor elabora subiectele după materia din curs, tratatele şi bibliografia de specialitate recomandată

b) - exemplificările se vor face din analizele de caz dezbătute în cadrul seminariilor

c) - opiniile personale, argumentările şi alte analize de caz sunt binevenite şi apreciate contextului în măsura aportului constructiv la problematica strictă a subiectelor în materie

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE

N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghea, *Psihologie Judiciară*, Editura Şansa, Bucureşti, 1992.

Ioana Teodora Butoi, Tudorel Butoi, *Psihologia interogatoriului judiciar*, Editura Enmar, Bucureşti, 2002.

Tudorel Butoi, Iftenie Valentin, Boroi Alexandru, Alexandru Butoi, *Sinuciderea – un paradox*, Editura Medicală, Bucureşti, 2001.

Tudorel Butoi, *Psihanaliza crimei – femeia asasin*, Editura Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti 1998, reeditată 2001.

Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti, 1978.

Aurel Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iaşi, 1984.

Aurel Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, Editura Gamma, Iaşi, 1999.

Iancu Tănăsescu, *Curs de drept penal general*, Editura INS, Craiova, 1999.

Petre Bieltz, *Logică Juridică*, Editura ProTransilvania, Bucureşti, 1998.

Ioana-Teodora Butoi, Alexandru Butoi, Tudorel Butoi, *Psihologia comportamentului criminal*, Editura Enmar, 1999.

NOTĂ:

În urma studiului bibliografiei, la seminarii studenţii (individual sau în colectiv de 2-3 studenţi) vor aprofunda anumite tematici pe care le vor pune în dezbaterea grupelor (sub formă de *referate, analize de caz* sau *problematici de lămurit*).

EX: 1 – Componenta persuasivă (emoţional-afectiv-empatică) în pledoaria avocatului

2 – Interogatoriul psihanalitic – procedeu modern de selecţionare a suspecţilor

3 – Tehnica de detecţie a comportamentelor simulate („lie detector" – sub raport juridic şi psihologic)

4 – Psihologia martorului mincinos (valoarea orientativă a indicilor mimico-gesticulari)

5 – Perspectiva „psihologiei exploratorii" asupra câmpului faptei

6 – Psihologia martorului minor etc.
